

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06734

IN TOKH GENUMEN

Jacob Glatstein

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

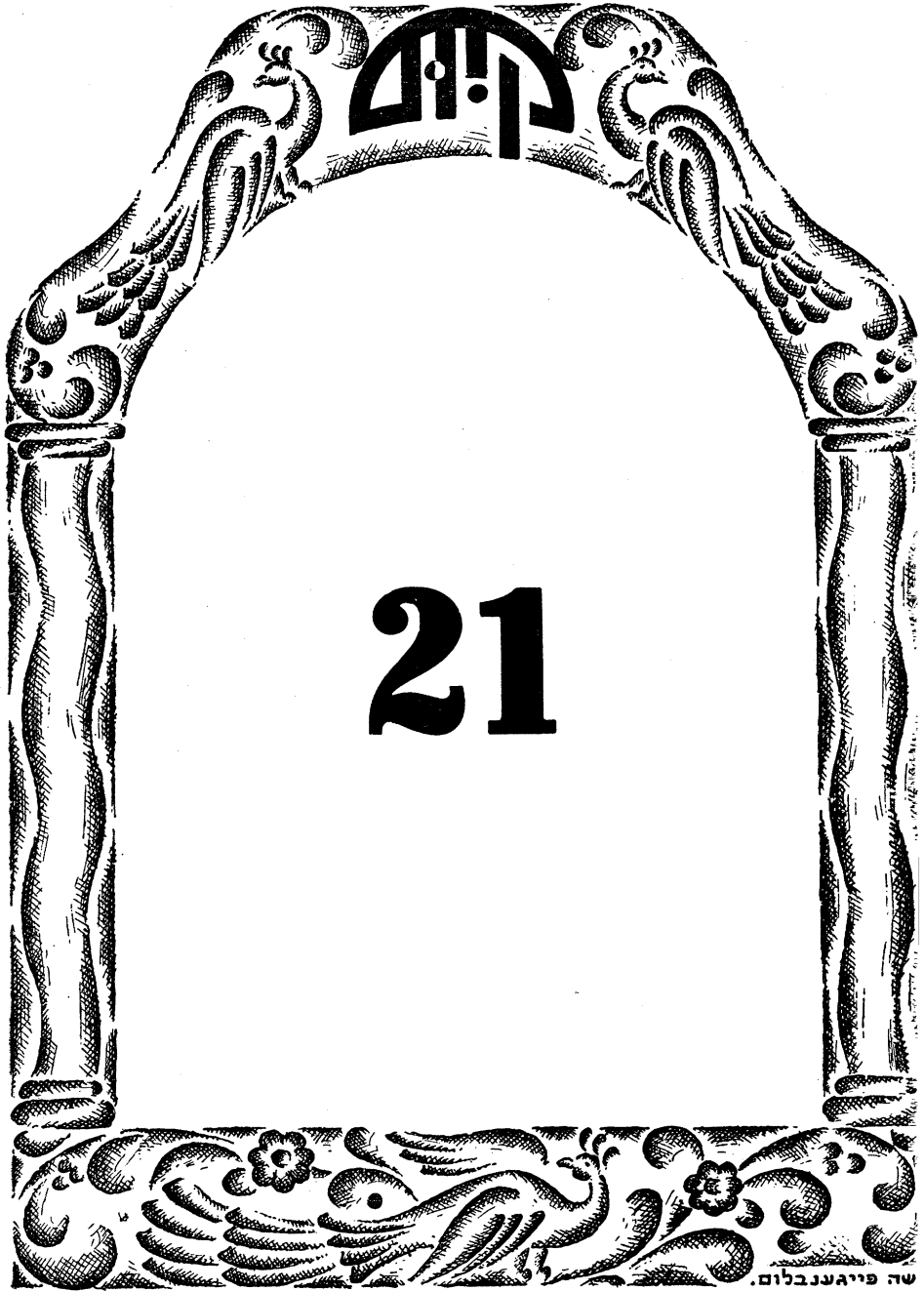
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יעקב גלאטשטיין

אין תוד גענומען

אין תוך גענומען

עסייען 1949-1959

פון
יעקב גלאטשטיין

בוך צוויי

בושאט איירעט, ה'תש"ד — 1960

אין דעם געזאמלטן באַנד „אין ווױך גענומען“ זענען נישט אַרײן קײן עטייען
פון די פּרױערדיקע צוויי ביכער, וואָס זענען דערשינען אין די יאָרן 1947, אַרױס-
געגעבן דורך דעם פּאַרלאַג „מתנוות“, נױיאָרק, און 1956, אַרױסגעגעבן דורך
דעם פּאַרלאַג פון ייִדיש נאַציאָנאַלן אַרבעטער־פּאַרבאַנד, נױיאָרק.

דאָס דאָזיקע בוך איז דערשינען מיט דער
מיטהילף פון די פריינט פון לובלינער
פאַרבאַנד: מיטעלמאַן לעאַן, טעמפּעלדיי-
נער ישראל, גראַדעל יעקב, פעלד צדוק,
לאַקסענבורג משה, ברידער בעכער, קיר-
שענבוים יוסף, בורשטין אברהם, זילבערג
לעאַן, גיטמאַן שמעון און קליגער משה.

ליטעראַטור און עקאָנאָמישע געזעצן / די נייע ייִדישע פּערזענלעכקייט /
ליב זענען מיר ייִדישע שרייבער / אַ מאָנאָלאָג פון אַ גאַסט אויף אַ וויל
/ די ענגליש-ייִדישע ענציקלאָפּעדישע האַנט-ביכער / די ייִדישע טראַגעדיע
אין דער פּוילישער ליטעראַטור / די ייִדישע ענציקלאָפּעדיע / מײן באַ-
רעכטיקטע מורא / קאַמינגס און פּעלדמאַן / טאַנביס נייע ייִדישע
אַריענטאַציע / באַמערקונגען / דער טראַפּ איז אויף מענטש / אַ ווערק
וועגן קאַרל מאַרקס / ווען פאַרגעבונג איז נישט קיין צדקות / באַווונד-
דערונג און ביטול / פּאַבלאָ פּיקאַסאָ וועלט / מוזיק, וואַרט און מעשים
„יידן צום געדענקען“ פון פּנחס שטיינבוואַקס / לעאַ קעניגס לעסטערונג-
גען / קריטיק / גערעדטע און אויסגעשריגענע ווערטער.

ליטעראטור און עקאנאמישע געזעצן

דער 85יאריקער ענגלישער דערציילער סאָמערסעט מאָהעם גיט שוין ווידער אַרויס, ווי ער האָט שוין עטלעכע מאל פּרוער פּאַרזיכערט, זיין לעצט בוך. ער האָט אַזויערנאָך אַרויסגעגעבן עטלעכע לעצטע ביכער, אָבער דאָס־מאל, ווייזט אויס, מעג מען אים אפשר גלייבן, ווייל נאָכאַלעמען איז ער שוין פּאַרט אין די יאָרן, ווען אַ שרייבער רוט זיך געוויינלעך אָפּ, ספּעציעל אַ שרייבער ווי מאָהעם, וואָס איז אַ בעל מטופּל מיט אַן עטלעכע און זעכ־ציק בענד דערציילונגען, נאָוועלן און דראַמען. דער 85יאַריקער סאָמערסעט מאָהעם וועט פּאַרברענגען זיין אַפּרו אויף אַ רייזע אַרום דער וועלט; און ווידעראַמאל קען מען נישט זיין צו־זיכער אַז פון דער וואַקאַציע זיינער זאָל נישט אַרויסוואַקסן אַ שפּאַגל־ניי לעצט בוך, ווייל מאָהעם האָט תּמיד געשעפּט יינע שרייבערישע דערפּאַרונגען פון רייזעס, פון באַגעגענישן, זעענישן און הערענישן.

דאָס לעצטע, לאַמיר עס רופן דאָס נייסטע בוך זיינס, וועט זיין אַ בוך עסייען, און נישט לאַנג צוריק איז אין אַן אַמעריקאַנער זשורנאַל דערשינען אַן עסיי, וואָס איז אַן אַדערויף אויף דעם בוך. אין דער דאָזיקער עסיי גיט אונדז דער פּראָדוקטיווער אויסטראַכטער פון קורצע דערציילונגען און נאָ־וועלן זיין אַני־מאַמין, גיכער די שטויס־קראַפט וואָס האָט אים באַוויגן צו שרייבן זיינע דערציילונגען. מאָהעם חזרט איבער, וואָס ער האָט שוין שיינע עטלעכע מאל איבערגעחזרט, אַז אַ דערציילונג אַדער אַ נאָוועלע דאַרף אונ־טערהאַלטן, פּאַרוויילן דעם לייענער, פּאַרשאַפּן אים פּאַרגעניגן, אַנציען און אַריינציען דעם לייענער, אַז ער זאָל הנאה האָבן פון דעם שרייבערס דער־צייל־קונסט.

קיין אַנדער מיסיע האָט נישט דער קינסטלער פון דער לענגערער אַדער גרעסערער דערציילונג, זאָגט אונדז מאָהעם, ער איז נישט קיין פּרעדיקער, קיין מאַראַליסט, קיין שטראַפּער, און אַ דאַנק אים דערפּאַר, ווייל דער קינסט־לער־דערציילער איז אַ מענטש מיט אייגענע פּאַראַרטיילן, וואָס וואַלטן דיק־טירט זיין בליק אויף מאַראַל, אַדער טענדענציעזע אמתן. אָבער נישט־ווייל־דיק, ווייל דער קינסטלער שילדערט דעם אמת ווי ער זעט אים, און נישט ווי ער פּרעדיקט אים, באַקומט זיך סיי־ווי אַן אמתדיקע שילדערונג פון דער צייט און פון איר מאַראַלישן קלימאַט. מאָהעם גיט אונדז צוויי ביישפּילן:

קיפלינגען און טשעכאָוון. אַז מען לייענט קיפלינגס מעשות היינט, זיינע ענג-ליש-קאַלאַניאַלע שילדערונגען, פאַרשטייט מען פאַרוואָס ענגלאַנד האָט גע-מוזט פאַרלירן אירע קאַלאָניעס. ווען מען לייענט טשעכאָווס מעשות, באַ-גרייפט מען פאַרוואָס ס'האַט אין רוסלאַנד געמוזט קומען צו אַ בלוטיקער רעוואָלוציע.

ווען מ'זאָל אָננעמען מאַהעמס מיינונגען וואָלט מען געמוזט קומען צום אויספיר, אַז דער פובליציסט, דער וואָרענער מיט דער פּען איז אַ סך אַ נוצ-לעכערער מענטש ווי דער קינסטלער, ווייל ער זעט דעם אמת, וואָרנט און שרייט-אויס באַצייטנס, בעת דער קינסטלער-דערציילער איז אַ מין נייטראַ-לער געשיכטע-שרייבער — אין רעטראַספעקט. אַז מען לייענט דעם קינסט-לער פאַרשטייט מען די סיבות, וואָס האָבן געמוזט פירן צו בלוט-פאַרגיסונג, אויפשטאַנדן און בירגער-קריג, אָבער דער ערנסטער פובליציסט, וואָס שטייט אויף דער וואַך, קען דאָך אפשר העלפן אויסמיידן בלוט-פאַרגיסונג. אין אונ-דזער אייגענער צייט קען זיין אַז דער פובליציסט העלפט טאַקע דירעקט אויסמיידן אַ דריטע וועלט-מלחמה און ער וואָרט נישט, ווי דער קינסטלער-דערציילער, אַז מען זאָל ערשט אין אַ האַלבן יאָרהונדערט אַרום זיך כאַפן — אויב ס'וועט זיין עמעצער וואָס זאָל לייענען און זיך כאַפן — פאַרוואָס די וועלט האָט געמוזט פאַרוויסט ווערן.

אָבער אויף נאָך אַ מדרגה הינקט-אונטער מאַהעמס קרעדאָ וועגן דער דערציילונג — אַז איר ציל איז נישט מער ווי אונטערהאַלטונג און קיין אַנ-דערע שליחות האָט זי נישט. אונטערהאַלטונג איז דאָך שוין אַ געשמאַק-זאָך. מאַצאַרט — מאַהעם דערמאָנט זיין נאָמען ווי אַ משל, וועלן מיר אים אויך דערמאָנען — האָט טאַקע אויך געוואָלט פאַרוויילן דעם מוזיק-הערער, אָבער עלוויס פרעסלי פון „ראַק ענד ראַל“-מוזיק איז דאָך אויך אַן אונטערהאַלטער. די פראַגע איז, אויף ווי ווייט מעג דער לייענער געטרויען דעם שרייבער-אונ-טערהאַלטער אין זיין פערזענלעכן געשמאַק פון פאַרוויילונג.

און דערביי מעג מען נאָך צוגעבן, אַז וויבאַלד אַ שרייבער איז אויסן בלויז אונטערהאַלטונג, וועט ער אַפילו אומדירעקט נישט ברענגען דעם אמת, אַפילו נישט אין שפיגל פון דער צוקונפט — אויף דער פאַרגאַנגענהייט. ער וועט זיך אזוי יאָגן נאָך פאַרוויילונג-עפעקטן, אַז דער אמת וועט צערטאַטן ווערן.

מער פון אַלץ האָט מיך אינטערעסירט דער פראַקטישער בליק פון סאַ-מערסעט מאַהעמן אויף ליטעראַטור און שרייבער. די קורצע דערציילונג איז אויפגעקומען אין אָנהייב ניינצנטן יאָרהונדערט, ווייל דער לייענער האָט עס

גענומען פאָדערן, דערקלערט מאַהעם. דער פאַרלעגער האָט ריזיקירט מיט דער קורצער דערציילונג און אַרױסגעגעבן זאַמלונגען און דער שרייבער האָט געשריבן, װײל ער האָט אין דעם געזען אַ קװאַל פון פּרנסה. װײ אַ מענטש װאָס האָט געמאַכט הונדערטער טױזנטער דאַלער פון זײן שרײבן, איז מאַ- העם באַרעכטיקט צו רײדן װעגן דער עקאָנאָמיק פון ליטעראַטור, פּאָדערונג- און־צושטעל, און אַזױ װײטער, אָבער מיט דער דאָזיקער מאַס װײאָזױ זאָל מען מעסטן די װעלט־פּאָעזיע? אָנגענומען אַז ס'איז װען־עס־איז געװען אַ שטיקל נאַכפּרעג אױף פּאָעזיע, אָבער איז טאַקע דאָס דאָזיקע אַרטיקל גע- װען עובר לטװר? האָט עס געגעבן חױבּה? און האָט טאַקע שעלי, װערלען אָדער רילקע צוגעשטעלט פּאָעזיע, װײל ס'האָט געשפּײזט דעם פּאָעט?

און װען מען זעצט־אײבער אַלע הנחות מאַהעמס, אױף אונדזערע אײ- גענע ײדישע באַגריפן, װעלן מיר פשוט װערן נשתומם, װײ אַ גאַנצע ליטע- ראַטור איז אַנטשטאַנען בעל־כּרחה, אַן עקאָנאָמיק, אַן צושטעל אױף דירעק- טער פּאָדערונג און אַן פּרנסה. פון דעם שטאַנדפּונקט איז דער ײדישער שרײ- בער געװען אַ פּאָעט, אַפילו דער פּראָזאַ־שסטער פּראָזע־שרײבער. אַװדאי האָט שלום־עליכם געהאַט לײענערס, און אַש האָט געהאַט לײענערס, אָבער די ײדישע ליטעראַטור װײ אַ גאַנצע האָט דאָך אַפילו אין פּרעסע צײטן געמוזט רעדוצירט װערן צו פּאַקענטרעגעריי. דוד פּינסקי האָט אַמאָל דערציילט װײ ער האָט געקלאַפט אין ײדישע טירן און צעטראָגן פּרעס „יום־טוב־בלעטער“ און זײ ממש אַרױסגעצװונגען אױף ײדישע לײענערס. די גליקן װאָס ײדישע שרײבערס מאַכן הײנט־צוטאָג פון זײערע ראַמאַנען אָדער דערציילונגען, מעגן דאָך אַװדאי פּאַלן אױף אַלע װיסטע פעלדער.

אמת, מען קען אַרגומענטירן אױף צוריק און זאָגן, אַז געװיסע אומנאָר- מאַלקײטן אין דער ײדישער ליטעראַטור קומען גראַד דערפון, װאָס די ליטע- ראַטור איז נישט געבונדן פון די אײזערנע עקאָנאָמישע פּאָדערונג און צו- שטעל־געזעצן. װאָלט געװען אַ לײענער װאָס פּאָדערט, װאָלט דער שרײבער געזען פאַר זיך אַ לײענער און ער װאָלט אים באַדינט און נישט נאָר געשריבן, װײ און װאָס אים אַליין געפעלט און פּאַלט אײן.

קען מען אָבער צוריקשמועסן און דאַנקען און לױבן װאָס די עקאָנאָמיק האָט נישט באַהערשט דאָס ביסל װאָס מיר פּאַרמאַגן, װײל אונדזער ליטע- ראַטור װאָלט ביים הײנטיקן טאַג געהאַט אַן ערגער פנים, װען דער שרײבער װאָלט אינזינען געהאַט פּרנסה, לײענער אָדער פּאַרלעגער. זי װאָלט פשוט — נישט עקזיסטירט. די ײדישע ליטעראַטור, אױב מ'זאָל זי מעסטן מיט די

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

מאָסן פֿון אַ סאַמערסעט מאַהעם, איז אַ נס, ווי דאָס גאַנצע ייִדישע לעבן.
ווי דאָס ייִדישע לשון וואָס איז שוין באַלד נישטאָ אין דער „עקאָנאָמיק“ פֿון
אונדזער אַמעריקאַנער לעבן. דער „אָף על פי כֵּן“ באַהערשט גיכער אונדזער
דראַנג צו זיין און צו שאַפֿן, ווי די גאַנגבאַרסטע טעאָריעס.

.1959

די נייע יידישע פערזענלעכקייט

יעדער חדר-ינגל ווייסט וועגן די אלטע היסטארישע יידישע פערזענ-
לעכקייטן. מיר האָבן מיט זיי געלעבט טאָג-טעגלעך. מיר קענען אויך דעם
היסטאָרישן ייד, ווי ער איז דורכגעגאַנגען דורך דער אלטער יידישער גע-
שיכטע, דורך אירע אינקוויזיציעס, ווי ער האָט מיט שמחה אויסגעשריגן דעם
שמע ישראל. אָבער אַזוי גיך ווי דער ייד איז אַריין אין קליינעם שמעטל, איז
ער געשיכטלעך פֿאַר אונדז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן. מיר האָבן אים נישט נאָכגע-
פֿאַלגט און נישט געזען וואָס פֿאַראַ ווונדערלעכן אָפֿקלייב ער מאַכט, ווי ער
געשטאַלטיקט זיך אַליין אין געשטאַלט פֿון דער יידישער מאָרטירער-געשיכ-
טע, ווי ער בויט זיך אויף, ווי ער באַשיצט זיין מאָראַל, איך מיינ אויך מאַ-
ראַל אין ענגלישן זין פֿון וואָרט, — אויסהאַלטעוודיקייט. ער איז דער אַל-
טער ייד נאָר אַ געשניצטער און געפורעמטער דורך נייע געשעענישן. מיר
זען אים ווי ער איז פֿחדנותדיק-העלדיש, ווי ער שעצט און שיצט דאָס
לעבן און דאָס וואָרט, ווי ער גייט דורך מיט דבקות און התלהבות, דורך דער
גאַנצער חסידישער פֿעריאַדע, מיט בילדונג-דאַרשט דורך דער השכלה-פֿע-
ריאַדע, דורך אַלע אירע גייסטיקע באַוועגונגען. ער ווערט קלוג, טרויעריק,
אויסדויערעוודיק, פעלדזנפעסט, געדולדיק, אַפּוואַרטנדיק, וועלטלעך, מאַראַ-
ליש-דערהויבן. מיר ווייסן וועגן די אלטע יידישע מאָרטירער, אָבער האָבן מיר
דען אַן אַנגנג געהאַט, אַז אַזויפיל מאָרטירערטום איז אַנגעזאַמלט אין דעם
נייעם יידישן מענטשן, אַזויפיל גייסטיקע גבורה, אַזויפיל פרומקייט, אַזויפיל
צערטלעכקייט?

פֿאַראַן אַזעלכע מענטשן, וואָס זוכן רק אונדזערע פֿאַררעטער אין דעם
גיהנום פֿון געשעענישן, אָבער מען דאַרף דאָך נישט זיין קיין גרויסער לוי
יצחק אויסצושרייען, אַז די לומפיקע צאָל פֿאַררעטער איז נישט קיין באַווייזן,
זוי שטאַרק און ווידערשטאַנדפֿעליק אונדזער פֿאַלק איז געווען, אין זיינע פינצ-
טערסטע מאָמענטן, ביז דער שווערער רייטוואָגן פֿון היטלערן איז איבער אים
דורכגעפֿאַרן און צעשטויסן און צעשטויבט זיינע ביינער.

דער נייער, גרויסער, ליכטיקער, יידישער מענטש — וואָס איז ער אַזוינס
געווען? אַ קלוגער סקעפטיקער, אַ באַזיצער פֿון אַ יידישקייט, וואָס האָט זיך
קוים געלאָזט דעפינירן, און פֿון דעסטוועגן האָט ער אַפּגעקליבן אַ הויכע
מאָראַל פֿון יאָרן אין גלות, אַ מאַראַל וואָס איז געוואָרן אַ הוספה צו די

נביאים, א לייטערונג-מאָראַל, אפשר דאָס וואָס דאָס ייִדישע פּאָלק האָט באַ-
דאַרפט צוקריגן צום אַלטן „טעסטאַמענט“. נישט אַ נייעם פּאַרוואַסערטן און
פּאַראַדיסטישן, נאָר אַ נייערן טעסטאַמענט פון יסורים, אַ פּיל געפרוּווטן, אַ
גרויסן לעבעדיקן פּירוש אויף אונדזער אַלט חומשל, אַ פּירוש פון שווערער
עקזיסטענץ, וואָס האָט געהאַלטן פאַר אונדז ליכטיק די גליענדע ווערטער
פון אַלטן ספר.

דאָס איז דער פּירוש וואָס האָט דערפּירט צום זאָג פון דעם מיסט-
טרעגער אין דער געטאָ, צו זלמן קאַלמאַנאוויטש וואָס האָט אויסגערופן אַז
ער קושט דאָס מיסט פון ייִדישן פּאָלק; צו אהבת ישראל, צו דער ליבשאַפט
פון דאָזיקן ווונדערלעכן און מאָראַלישן אויסדויער, וואָס איז פאַר דעם ייִד
געוואָרן דאָס אייביק־אַפטימיסטישע געזאַנג פון לעבן.

אַט די גרויסע נייע ייִדישע פּערזענלעכקייט, וואָס האָט אויך דערלעבט
די טריט פון גאולה, קומט אין נייעם לאַנד מיט אַ געהויבענעם קאַפּ, נישט
ווי אַ טעמפּער טרעגער פון יסורים, ווי אַ דור המדבר פון די פּלייש־טעפּ,
נאָר ווי אַ פּאַרגייסטיקטער מענטש, וואָס האָט ביי די שוידערלעכסטע אומ-
שטענדן קיינמאַל נישט אויפגעגעבן דעם חלום פון דערלייזונג, און אַפילו
איינמאַל אַ יאָר געשפּילט דעם בן־חורין און אויך אויסגערופן לשנה הבאה
בירושלים.

דאָס איז אַ מענטש וואָס קומט עפעס געבן דעם לאַנד און נישט נאָר
נעמען; געבן עפעס אַזוינס וואָס געהערט צום קדשי קדשים פון דעם לאַנד
— דעם סוד פון אונדזער גרויסן אויסדויער, פון דער מאָראַלישער דיזיין-
פעקציע, וואָס אונדזער נייע ייִדישע פּערזענלעכקייט האָט געקראָגן, דורך
הונדערטער יאָרן אין גלות, און איז אַרויסגעקומען געלייטערט, דערהויבן,
המשכּדיק. דאָס איז אַ פּערזענלעכקייט, וואָס איז נאָך קיינמאַל נישט אויס-
געפּאַרשט געוואָרן אין אונדזער ליטעראַטור, וואָס וואָרט סיי אויף דעם פּראָ-
זע־קינסטלער און סיי אויף דעם פּאַעט. מיר אַלע שטייען געפּלעפט פאַר דער
אַנטפּלעקונג פון אַזאַ גרויסן ייִדישן רעזערווואַר פון כוחות. מיר ווייסן ווי
דער ייִד האָט געלאַכט, ווי ער האָט געטראַכט, אַפילו ווי ער האָט געזונגען
און ווי ער האָט געקלאַגט. איצט זענען מיר שולדיק דער מאַדערנער ייִדישער
פּערזענלעכקייט, דעם נאָמען ייִד, אַ גרויסן חוב, צו ווייזן ווי אַזוי ער האָט
געלעבט און דערלעבט.

די חשיבות פון דער יידישער פאָעזיע

א יידישער קינסטלער היינט צוטאָג מוז אויף זיינע פלייצעס טראָגן אַלע יידישע געשיכטלעכע פראַבלעמען פון גאַנצן פּאָלק, כדי זיי צו קענען באַלייכטן, אָפּשפיגלען און קינסטלעריש סיסטעמאַטיזירן.

וואָס איז דען קונסט? פּובליציסטיק איז מיינונג־פאַרשידנהייט — לאַ מיר אָננעמען; ערלעכע מיינונג־פאַרשידנהייט און אַ קריגעריי לשם שמים, אַ געוואָלדיק לאַנגזאַמער און ווייטיקדיקער פּראָצעס, אויסצוגלייכן די וועלט פון איר קרומקייט. קומט אַ קינסטלער מיט אַ ליכטיק אויג און לייגט עס אוועק קלאַר און טייטשט אויס אַלץ אַזוי, אַז עס איז נישטאַ קיין חילוקי דעות. אמת, קונסט האָט אויך די וועלט נישט געראַטעוועט פון איר פאַרזומ־פיקן צושטאַנד, אָבער היכע קונסט פאַרמאָגט אין אירע אייגענע גרענעצן עלעמענטן פון גרויסער איבערצייגונג, אַ קינסטלער באַלייכט אַלץ דורך פאַר־שטיין און קינסטלעריש מסביר זיין.

מיר נייטיקן זיך איצט, מער ווי אַלעמאַל, אין אַזעלכע יידישע קינסט־לער, פונקט ווי די יידישע קינסטלער נייטיקן זיך אין אַזאַ צוגאַנג צום יידישן לעבן. מיר וואַרטן אויף די דאָזיקע זעערס, אויף די דאָזיקע פאַרשטייערס, באַ־זינגערס און באַלייכטערס.

מיר דאַרפן געבן דאָס געשטאַלט פון דער היינטיקער יידישער פּער־זענלעכקייט, זיין מאַרטירערטום, זיין גאַנג צו דער צוקונפט דורך אַלע וועגן און אומוועגן, זיין גלויבן, זיין טיפע מאַראַל. מיר דאַרפן ווייזן, אַז אויך אין אונדזער צייט האָבן געלעבט און לעבן תנאים און אמוראים. מיר מוזן זיך איינגלידערן אין דעם לעבן פון אונדזער פּאָלק און דערפאַר איז נייטיק צו זען דאָס גאַנצע פּאָלק אין זיין קאַמף פאַר אַ גאַנצער, שטאַלצער און געזי־כערטער גייסטיקער און פיזישער עקזיסטענץ.

נאָך עפעס: אונדזערע גרויסע קלאַסיקער האָבן פּאַקטיש אַלע אָנגע־הויבן מיטן שטעטל. עס דאַרף איצט קומען דער גרויסער יידישער קינסט־לער, וואָס זאָל פאַר אונדז מאַכן דעם חתימת הספר און קינסטלעריש שליסן די עפאָכע פון יידישן שטעטל. דאָס דאַרף זיין אַן עפאָפּייע, אַ גרויס געזאַנג, דאָס מוז זיין אַ מאַנמענט און אַן אייביק יאַרצייטליכט, וואָס דאַרף ברענען פאַר דער וועלט און זיך איינברענען אין איר אויף דור דורות.

נאָר מיט אַזאַ ברייטן צוגאַנג און מיט אַזאַ טיפּער פאַרשטענדעניש פאַר דער אויפּטרייסלונג פון גאַנצן יידישן לעבן, קען דער יידישער און העברעי־שער שרייבער קומען און ממשיך זיין די יידישע ליטעראַטור ביים היינטיקן טאַג.

עס איז א ריזיקע אויפגאבע און דערהויפט פאר יידישע שרייבערס, וואָס זענען אַנטשלאָסן, אַז יידיש מוז בלייבן לעבן. יידישע שרייבערס נייטיקן זיך אין דעם גלויבן פון וואַרעמע ייִדן, וואָס זאָלן אונדז געבן מוט אַנצוגיין מיט דעם קאַמף פאַר אַ לשון און אַ ליטעראַטור, וואָס זענען די שאַפונג פון דער מאַדערנער ייִדישער פּערזענלעכקייט.

אַבער דערפאַר וועט נייטיק זיין אַ גרויסע רעאַריענטאַציע. יידישע שרייבערס וועלן זיך מוזן אַפּגעבן אַ טיפּן דיִן־וחשבון און דער דיִן־וחשבון וועט בשום אופן נישט קענען זיין קיין אויבנאויפיקער, נאָר אַזעלכער וואָס זאָל וואַרפן אַ ברייטן היסטאָרישן בליק אויף דער אַנטוויקלונג פון דער ייִדישער ליטעראַטור, אויף דער ראַלע וואָס זי האָט געשפּילט און אויף דער ראַלע וואָס זי דאַרף און וואָס איז איר נאָך באַשערט צו שפּילן אין לעבן פון ייִדישן פּאָלק.

לאַמיר אויפהערן ריידן פון ייִדיש אין טערמינען פון אייביקייט. לאַמיר, אונדזער דור, בעסער אַריינלייגן די גאַנצע אייביקייט אין דער איצטיקייט. די ייִדישע פּאַעזיע האָט דורכגעפירט איר דערהויבענע שליחות און אַנט־וויקלט, ראַפּינירט דאָס ייִדישע וואָרט, אַפט אין עלנטער התבודדות. דאָס ייִדישע דיכטער־ישע וואָרט האָט טייער געהאַלטן אונדזער לשון, אַפילו ווען ייִדישע מיילער זענען אַפּגעפרעמדט געוואָרן פון לעבעדיקן ייִדיש און דער־ווייטערט געוואָרן פון קוואַל.

די ייִדישע פּאַעזיע האָט אַפט געאַרבעט אין אַן אויסגעטראַכטער וועלט פון אויסגעטראַכטע לעבעדיקע מיילער. זי איז געשטאַנען אויף דער וואַך און ביז צום מאַמענט ווען דאָס גאַנצע ייִדישע פּאָלק איז געווען געהילט אין טרויער און געוויין, האָט די ייִדישע פּאַעזיע, דורך אירע אַנטוויקלונגען, דורך אַלע אירע באַרג־אָרויפן און אַראַפּן און אַפּטער אַפּזונדערונג פון פּאָלק, מיט־געקלאַגט און אַפט געוואָרן די פּירזאָגערין. אונדזער פּאַעזיע האָט געראַטע־וועט די ווערדע פון מענטש. אין קיין איין ליטעראַטור זענען נישט פאַראַן אַזויפיל קינות און לאַמענטאַציעס, ווי אין דער ייִדישער ליטעראַטור, ווייל קלאַנג מיינט שטיין איבער דעם אומשולדיק־דערמאַרדעטן צלם־אלקים און באַוויינען זיין פאַרשניטן לעבן. ס'איז נישט בלויז אַן אויסדרוק פון הילפּלאַ־זיקייט און פּאַסיוויטעט, נאָר ס'איז אַזוי צו זאָגן דער שטאַרקער פּראַטעסט פון הילפּלאַזיקייט.

אינע פון די אומגעלומפערטסטע כאַראַקטעריסטיקס פון אונדזער גאַנ־צער ציוויליזאַציע איז, וואָס די אַלע, וועמענס נעמען דאַרפן טאַקע אויף אַן אמת אַפּגעמעקט ווערן, לעבן אין אַ נעגאַטיווער געדענקעניש. דער ימח שמו איז דאָך אייגנטלעך אַ היסטאָרישע פיגור, און די קרבנות זיינע זענען אַפּ־

געמעקט פון אונטער די הימלען. דעם טיראנס שלעכטס גיט אים צו א דער-
הויבנדיקן פרעסטיזש, ער ווערט נישט אויסגעמעקט פון די געשיכטע־ביכער,
נאר זיין נאָמען ווערט אָפּגעהיט. אונדזערע קינות און אונדזערע לאַמענטאַ-
ציעס זענען אַ זוכעניש פון אַ קליין ביסל יושר, פאַר די נאָמענלאַזע קרבנות.
זוכט אומזיסט קלאַג־לידער אין דער רוסישער ליטעראַטור, אויף די קרבנות
פון איוואַן גראַזני. פאַרקערט, איוואַן גראַזני אַליין איז שוין אַ סך מאַל ריינ-
געוואַשן געוואָרן דורך אַ כלומרשט ברייטן היסטאָרישן צוגאַנג, איבער די
קעפּ און די טויטע גופים פון זיינע קרבנות. דאָס איז אַ צוגאַנג, וואָס קען
אַליין שטיין איבערן בלוט פון קרבן און שרייבן פאַסיווע געשיכטע.
מיר קענען נישט מסכים זיין מיט אַ בלוטיקן צוגאַנג, אַז דער קרבן
דאַרף אינגאַנצן ווערן אָפּגעווישט. אונדזערע געוויינען וואָס דענערווירן אַזוי
די וועלט זענען אייגנטלעך געווען מאַראַלישע לעקציעס, וואָס מיר האָבן
קיינמאָל נישט אויפּגעהערט צו וואַרפן אין פנים דער גלייכגילטיקער וועלט,
ביי וועמען טראַגישקייט און דעספּאָטיזם זענען נישט מער ווי פאַראַגראַפּן,
אין גלייכגילטיק־פאַרשריבענע כראַניקעס פון וועלט־אַנטוויקלונג. מיר יידן
באַוויינען דעם באַזונדערן מענטש. מיר הייבן אויף יעקבס קול און מיר קע-
נען נישט שלום מאַכן מיט דעם פאַרשניטענעם געוויין פון קרבנות, וואָס זע-
נען נישט מער ווי ציגל פאַר דער רשעותדיקער וועלט־געשיכטע, דאָס איז
געווען דער זין פון אונדזערע אַלע קינות, אין אַלע צייטן. די ייִדישע פּאָעזיע
איז אַנגעצונדן מיט דעם פייער פון אירע גרויסע שעלטערס, שטראַפּערס און
מאַנערס. די ייִדישע פּאָעזיע האָט דורך דעם פאַרשריבן אַ גרויס קאַפיטל פון
יאַמער־ליד וואָס וועט אייביק שטיין ווי אַ מאַנומענט נאָך די מיליאָנען וואָס
זענען אַוועק אומבאַווינטע פון אונדזער גלייכגילטיקער וועלט.

ליב זענען מיר יידישע שרייבערס

שרייבט מיר מלך ראויטש, נישט לאנג צוריק, אין א בריוו: „איך האָב ליב אַלע ייִדישע שרייבערס אומעטום וווּ זיי זאָלן נישט זיין“, און איך גלייב אים בפירוש און בוכשטעבלעך, ווייל כ'ווייס אַז אויך מיר זענען ליבער פון אַלץ, אין דער טרויעריקער וועלט אונדזערער — ייִדישע שרייבערס. און ווען כ'זאָג — ייִדישע שרייבערס, שליסט עס איין גאַר אַ סך, אַ גרויסע צאָל פנימער, ווערק און נעמען, און אפילו געדענקטע ציטאַטן און באַזונדערע שורות. ס'שליסט איין די אַלע וואָס באַדינען און זענען גרייט צו באַדינען דעם ייִדישן לייענער טאַג־טעגלעך, אין דער ייִדישער פרעסע, אַדער דעם איינמאַל־אַיִאַר־לייענער, וואָס פאַרבענקט זיך נאָך אַ ייִדיש בוך, אַדער זשורנאַל איינ־מאַל אַ יאַר — ווי אַ ימים־נוראימדיקער ייִד נאָך אַ מקום קדוש.

דער אַפטימיזם פון שרייבן ייִדיש איז דאָס ליכטיקסטע וואָס מיר פאַר־מאַגן, ווייל די מייסטע ייִדישע שרייבערס באַשיינען אונדזער לשון, הגם מען האַלט זיי אין איין דערגיין די יאַרן, אַז אַטאַט און ס'איז אויס מיט ייִדיש, אַדער אַז ס'וואַלט געווען אַ יושר ס'זאָל זיין אויס. אַט קעגן דעם פאַרמיידלעכן ליגן און קאָזאַצקן יושר קעמפט דער ייִדישער שרייבער און ראַנגלט זיך, נישט נאָר ווען ער ציט אַביסל בצמצומדיקע פרנסה און חלילה נישט דערפאַר, נאָר פשוט — אַזוי גיך ווי ער דערזעט זיך פנים אל פנים מיט דעם טרייסטנדיקן ייִדישן וואָרט, מיינט עס, אַז אפילו ביי די ייִדישע שרייבערס וואָס מאַכן וואַסער אויף קאַשע, אַדער וואָס זייער חיונה קומט פון אַנדערע קוואַלן, איז ייִדיש שרייבן אַלץ דער פרישסטער קוואַל אין זייער הרחבהדיקן אַפּרו.

אַבער פונקט ווי ס'שליסט איין גאַר אַ סך צו זאָגן, אַז ייִדישע שרייִבערס האָבן ליב איינע די אַנדערע, שליסט עס אויך אויס גאַר אַ סך. ס'שליסט אויס דערפאַר, ווייל אַחוץ שרייבערס זענען מיר אויך מענטשן און מענטש־לעך און מיר חברן זיך צווישן זיך דעמאַלט, ווען די חברשאַפט וואַקסט אָן אַדער וואַקסט אויס דורך אַ צאָל יאַרן, און אויך מחמת און לויט באַשטימטע אומשטענדן און טעמפּעראַמענטן. ס'האַט אויך צו טאָן, ווי אין אַנדערע צעכן, מיט אַפטן אַדער זעלטענעם באַגעגענען, מיט נאַטירלעכן צוצי און אַפּשטויס, וואָס איז דאָס אומפאַרשטענדלעכסטע אין דער וועלט. ליבשאַפט צום שרייִבער, ווי צו יעדן אַנדערן שאַפּער פון קונסט, האַט נאָך די מעלה, וואָס מ'קען

אָפטיילן דאָס ווערק פון מענטשן, און אַ דאַנק גאַט, וואָס מ'קען עס טאָן. ווייל אַ סך שרייבערס געווינען פון דעם אַ סך מער ווי זיי פאַרלירן.

מיינט עס אויך אַז אַ שרייבער מעג אַפילו, אין אונדזער ענג וועלטל, וווּ דער ליינער איז דערווייטערט פון אונדז און אַ סך מאָל טאַקע ממש אַפּוועזנדיק, זיך אויסקלייבן און צוקלייבן חברים־שרייבערס. ניין, כ'גיב זיך נישט די עפנטלעכע פריווילעגיע אַרויסצוואַרפן פון דער שרייבערישער בראַנזשע קיין איין י'דן, וואָס ״ציט״ מיט אַ י'דישער פען, אַדער מיט אַ שרייבמאַשין, אָבער יעדער שרייבער מעג פּריוואַט צוקלייבן זיינע שריי־בערס, מיט וועמען ס'ווערט אים היימישער, פונקט ווי אַנדערע גיבן אים אַ געפיל פון אומהיימלעכקייט.

די משפּחה ווערט אָבער דערפון נישט קלענער, און דאָס משפּחה־גע־פיל אויך נישט. י'דישע שרייבערס זענען אַן אינטימע משפּחה און, ווי אין יעדער משפּחה, זענען זיי שטאַלץ מיט געוויסע קרובים און נעמען אַן די קרובהשאַפט פון אַנדערע ווי אַ פּאַקט. די נאַענטשאַפט און ליבשאַפט צווישן י'דישע שרייבערס, נעמט נישט אויס און טאָר נישט אויסשליסן קיין קריי־טיק. ס'איז נישט קיין מוז פאַר שרייבערס אויפצוגעבן זייערע אייגענע און באַזונדערע קריטעריעס, אין קרייז פון דער וואַרעמער שרייבערישער משפּחה־שאַפט. די ליבשאַפט מעג זיך אונטערשיידן פון ביאָלאָגישער אַדער עראַ־טישער דערמיט, וואָס זי מעג נישט זיין בלינד און זי מעג אויך האַלטן פון געוויסע שרייבערס אַביסל ווייניקער, ווי לענע שרייבערס האַלטן פון זיך.

און דערביי דאַרף געזאָגט ווערן, אַז ביי אונדז קריגן שרייבערס בכלל גענוג אַנערקענונג. הלוואַ וואַלטן זיי געהאַט אַזויפיל ליינערס, ווי זיי האָבן אַנערקענונג. נישטאָ דער שרייבער וואָס געווינט זיך נישט ערגעץ אַ ווינקל, וווּ מ'קען אים און מ'טראַגט אים אַנטקעגן דעם שיינעם גוט־מאַרגן. נישטאָ דער אומפּאַפּולערער שרייבער, וואָס זאָל זיך נישט האָבן דעראַבערט אַן אייגענע פּאַפּולאַריטעט, אין אַן אייגענעם קרייז. אַפּטמאָל ווערט ער אין זיין קרייז אַזוי דערהויבן און געגרויסט, אַז קיין אַנדער שרייבער קען זיך דאַרט נישט אַריינרייסן.

ליב האַבנדיק י'דישע שרייבערס שליסט בפירוש אויך נישט אויס, ביי דער גאַנצער ליבשאַפט, פיינט צו האָבן פּערזענלעך געוויסע שרייבערס, ווייל זייערע דרכים זענען נישט צום האַרצן, אָבער די דאָזיקע פיינטשאַפט איז אויך נישט קיין בלינדע, ווייל זי שליסט נישט אויס די אַנערקענונג פאַר די פּאַזיטיווע פאַרדינסטן און בלייבעוודיקע אויפטוען פון דעם שרייבער, צו וועמען מען האָט גאַר אַ סך טענות.

געדענקט זיך מיר די ווארעמע מסיבות ארום אברהם רייזענס ליטע-
 רארישן טיש, מ. ל. האלפערנס, מאַני לייבס, און די רייד וואָס מ'האַט גע-
 רעדט, סיי די רכילות און סיי די שיחת חולין, ווייל די ווארעמקייט איז גע-
 קומען פון צוזאמענגעהאלטענער ליבשאפט. און די דאָזיקע צוזאמענגעהאל-
 טענע ליבשאפט פעלט אויך נישט ביים היינטיקן טאַג, ווען יידישע שריי-
 בערס באַגעגענען זיך, ביי אַ יום־טובדיקער פאַרזאַמלונג. די אויגן זענען וואָ-
 רעמע, די געשטרעקטע הענט זענען פריינטלעכע און אויפריכטיקע, און מ'איז
 צופרידן, וואָס מען זעט זיך און מ'קומט צוזאַמען אויף לעבעדיקע שמחות.
 ס'איז בפירוש בייזע רכילות צו זאָגן, אַז יידישע שרייבערס האָבן זיך חלילה
 פיינט. דער יידישער שרייבער טראַגט אין קאַפּ און געדענקט צען מאל אַזוי-
 פיל נאַענטע חברים און ווייטערע קאַלעגן ווי דער נישט־יידישער שרייבער,
 וואָס באַגייט זיך און באַנוגנט זיך מיט אַ צענדליק נעמען. די אַנדערע, ווייסט
 ער, וועלן שוין אַליין שווימען און דערשווימען און ער איז זיי נישט מחויב
 צו פאַרזאָרגן אַפילו אין זכרון. ביי אונדז טראַגט יעדער איינער פאַקטיש די
 גאַנצע ליטעראַטור און די גאַנצע זשורנאַליסטיק אויפן קאַפּ, און טאַמער
 פאַלט ביי עמעצן אַרויס אַ נאַמען, אַדער צוויי, איז עס נישט קיין מאַלער.
 די פראַפאַרציע פון פאַרגעסעניש איז אַ סך אַ קלענערע, ווי די פראַפאַרציע
 פון געדענקען. אַ יידישער שרייבער איז אַן עילוי, ער פאַרמאַגט אַ געזונטן
 זכרון, ער טראַגט אַ גאַנצן יידישן לעקסיקאָן אויפן קאַפּ.

מעג מען צוגעבן אַז אַמאָל קומט אויס צו באַגעגענען אַ שרייבער, וואָס
 מען וויל אים אויסמיידן, געדענקענדיק פון דעסטוועגן בעת־מעשה די שענס-
 טע שורות זיינע. דער שרייבער איז זייער אַפט אַן אַנדער מענטש, ווי זיינע
 בעסטע שורות, וואָס לאָזן זיך פשוט ליבער האָבן, ווי דער מענטש וואָס האָט
 זיי געשריבן, אין זיינע דערהויבנסטע און באַשערטסטע מאַמענטן. דו באַ-
 געגנסט אַ דערציילער און דו שמייכלסט, ווייל דו האַסט מיט גרויס הנאה אַ
 טראַכט געטאַן פון יענעם אַ געראַטענער דערציילונג, וואָס דו האַסט אַקאַרשט
 נעכטן געלייענט, אָבער הגם ער איז דיין נישט־ביאָלאָגישער קוויז, אַ נאַענ-
 טער קרוב פון דער יידישער שרייבער־משפחה, גייסטו אַריבער אויף דעם
 אַנדערן טראַטואַר, ווייל דעם דערציילער אַליין האַסטו קיין חשק נישט צו
 באַגעגענען. פאַרוואָס? איז עס מחמת פיינשאַפט? חלילה, אַט האַסטו דאָך
 באַוונדערט זיינס אַ דערציילונג, אַדער אַ סך זייטלעך פון זיינס אַ גאַוועלע?
 ווייל אַחוץ אַ שרייבער, ביסטו אויך אַ מענטש מיט באַשטימטע, אַפילו אומ-
 פאַרשטענדלעכע און אומדערקלערלעכע נייגונגען און טבעס, ער מעג זיך זיין
 דיין שרייבער, אָבער ער איז נישט דיין מענטש. און דאָס שטערט נישט די
 האַרמאָניע פון דער משפחהדיקער יידיש־שרייבערישער נאַענטשאַפט.

ווען מ'נעמט דאָס אַלץ וואָס איז ביז אַהער געזאָגט געוואָרן, דאַרף מען קומען צום אויספיר, אַז די ליבשאַפט צווישן ייִדישע שרייבערס איז נאָך אַ גרעסערע און אַ בינדנדיקערע ווי אין אַנדערע בראַנזשעס, ווייל אונדז בינדט צוזאַמען אַ גרויסע ירושה, וואָס מיר ווילן אַז זי זאָל בלייבן אייביק — אַ נישט־צערסענע און נישט־צעטיילטע. ווען איך האָב נישט ליב מיין שוועס־טערקינד און קען אים נישט סובל זיין, איז עס אַ ביטערער עסק, ווייל די נישט־ליבשאַפט ווערט מיט גאַרנישט אויסגעקויפט, אָבער צווישן ייִדישע שרייבערס איז כמעט אַן אוממעגלעכקייט זיך נישט ליב צו האָבן, ווייל מיר אַלע ברענגען אונדזערע פּראָדוקטן אויף דעם טרויעריקן יאַריד, און מיר אַלע זענען, אין תּוֹך, מבוינים אויף גוטער סחורה, אָדער אויף סחורה בכלל.

און ווי פאַרביטערט מען זאָל נישט זיין, טאָר מען נישט לויפן אויפן רשות־הרבים און באַריידן זיך אַליין, און מאַכן אַ בלבול אויף זיך, אַז מיר זענען חלילה רשעים. איך קען עטלעכע ייִדישע שרייבערס, וואָס באַגריסן מיך קוים, אָבער כ'שאַץ זייער וואָרט און כ'בין באמת גליקלעך, וואָס זיי לעבן און באַרייכערן די ייִדישע ליטעראַטור, און כ'בין זיכער, אַז זיי האָבן צו מיר די זעלביקע באַציונג. אַפילו ווען אונדזערע טריט וועלן תמיד זיין באַזונדערע, וועלן אונדזערע רייד זיך באַגעגענען.

איז דאָס נישט קיין צוקערדיקע ליבע־דערקלערונג, ווייל נישט געקוקט אויף דעם געפיל פון משפּחהשאַפט, מעגן מיר און דאַרפן אַנהאַלטן די שטרענג־שאַפט פון ערלעכן מעסטן און וועגן, ס'טאָר אין דער קריטיק — און כ'ניץ דאָ קריטיק אַפילו אין דעם אומפּראַפעסיאָנעלן זין — זיך נישט אַריינגבענען דער באַנקעט אָדער הספּד־טאָן פון כולנו חכמים אָדער נבונים. ס'זענען פאַר־ראַן צווישן אונדז אַ צאָל נישט אַזעלכע געוואַלדיקע חכמים און נישט קיין גרויסע נבונים.

די צרה איז וואָס לעצטנס ווערט אַרויפגעטריבן אויפן רשות־הרבים אַ סך ביטערקייט, נישט זעלטן פּערזענלעכע ביטערקייט, וואָס קאַנטראַלירט זיך נישט און לויפט גלייך פאַרקלאַנגן דעם שרייבער פאַרן ליינער. די ביי־טערקייט גיט אָבער נישט קיין אמת בילד פון די גרונטאָונע באַציונגען צווישן ייִדישע שרייבערס. ס'איז בכלל ביטער צו זיין אַ שרייבער מיט אַ נאָמען, ווייל איז ער צו־גוט, באַשולדיקט מען אים אין פּניות; איז ער צו־שטרענג, פאַרשאַפט ער זיך שונאים; און די אמתע מיינונג, די צווישן צו־גוט און צו־שלעכט באַפרידיקט נישט דעם שרייבער, וואָס וויל ס'טעלערל פון הימל. אמת, ס'זענען אויך דאָ פאַלשע ליטעראַרישע מיינונגען, וואָס זענען בפירוש פּניותדיקע, רשעותדיקע און אַפּרעכענערישע, אָבער די דאָזיקע לי־

טערארישע מבינותן באשטראפן גיכער דעם אומערלעכן אפשאצער אדער באריידער, ער קריגט זיין עונש, ווייל די פאלשע שטעך שטעקן ארויס און מסרן — נישט דעם אפגעשאצטן און דעם אומפארדינט־געקריווידעטן, נאָר דעם פניוּת־דיקן שאַצער, דעם וואָס גיט אַ פאַלשע וואָג און מאָס.

וואָס איך האָב אָבער מורא, איז גיכער פאַר גראַבן אומדרײַ־ארץ. מיר האָבן זיך גענוג ליב, אָבער אונדז פּעלט אַביסל דרײַ־ארץ אי אײַנער פאַר דעם אַנדערן, אי פאַר דער גאַנצער ייִדישער ליטעראַטור. די קלאַסיקערס אין דער ייִדישער ליטעראַטור זענען געוואָרן קלאַסיקערס, ווייל ס'איז דעמאָלט געווען אַזאַ טיף געפיל ווי דרײַ־ארץ, נישט נאָר פון לייענער צו שרייבער, נאָר פון שרייבערס — צו שרייבערישע פּערזענלעכקייטן. די גאַנצע גרויסע שריי־בער־גאַלעריע, וואָס זייערע נעמען קענען מיר אויף אויסנווייניק, איז אַנט־שטאַנען מחמת אַן אויפריכטיקן און אַפּשאַצערישן דרײַ־ארץ, וואָס איז הע־כער פון ליבשאַפט.

די שרייבער־משפּחה איז ביי אונדז קיין עיִן־הרע אַ גרויסע און ליב האַט מען זיך דווקא גענוג, אַמאָל איבערגענוג, אָבער ס'פּעלט ביי אונדז, ווי געזאַגט, אַפילו מינימאַלער דרײַ־ארץ. און ווייל ס'פּעלט דער דאָזיקער דרײַ־ארץ, לויפן מיר צו־אַפּט אויפן ברייטן מאַרק און מיר באַרעדן דאָס אײַנציקע ביסל פרייד וואָס איז אונדז געבליבן — די ייִדישע ליטעראַטור.

כ'האַלט זיך נישט צוריק און זאָג, אַז דער גאַנצער מאמר איז ביי מיר אַרויסגערופן געוואָרן, ווייל לעצטנס האָבן זיך באַוויזן ביטערע און פאַרבי־טערטע אַרטיקלען און לידער קעגן ייִדישע שרייבערס. לידער זענען געוויינ־לעך פריי, אין זייער אייגענער מלּוּכה, זיי זענען נישט זעלטן פּראָדוקטן פון גוט־אויסגעזוכטע און גוט־אויסגעפונענע גראַמען, און גלאַט גוטע שורות; און אַרטיקלען זענען אויך אַמאָל רעזולטאַטן פון אייגענע שמאַלע אינטע־רעסן און אַ וועלן זיך אַפּרעכענען. באַקומט זיך נישט זעלטן אַ נישט־העלדי־שער תּמות נפּשי עם פּלשתיים. מיר איז נישט גוט, לאַמיר אַלע אונטערגיין.

אין „טאַג־מאַרגן־זשורנאַל“, פרייטיק, דעם עלפטן אַקטאָבער, איז גע־דרוקט געוואָרן אַ ליד פון אַ פּאַעט, וואָס באַווייזט זיך ביי אונדז זייער זעלטן. אָבער ווען ער קומט איז ער תּמיד אַנגעלייגט, ווייל ער פאַרמאַגט גוט לשון און חנעוודיקן פּערזבּייג און פּערזבּוי. זיין נאָמען איז העניך אַקערמאַן. די קליינע צאָל לידער וואָס ער האַט געשריבן, זענען שטענדיק גוט אויפגענומען געוואָרן און זיי האָבן אַפילו געפונען אַרט אין פאַרשיידענע אַנטאַלאָגיעס. אַט איז נישט לאַנג צוריק דערשינען אַ העברעיִשע אַנטאַלאָגיע פון ייִדישער

פּאַעזיע, האָט מען דאָרט דעם פּאַעט אַקערמאַן נישט פאַרגעסן. פאַרוואָס אַקערמאַן באַווייזט זיך אַזוי זעלטן, איז מסתמא זיין אייגענער ביטערער סוד, אָבער פאַרוואָס ער זאָל אין זיך זאַמלען אַזויפיל אומבאַרעכטיקטע בייטערקייט און סם קעגן ייִדישע שרייבערס, וואָס האָבן אים אָנערקענט און שייַן אויפגענומען, איז שוין אַביסל אונדזער עסק.

זיין ליד „מיר באַגעגענען זיך“, וואָס ער האָט אויסגעזונגען מיט עטלעכע טעג צוריק, איז אויך מאַקאַבריִש־חנעוודיק אָנגעשריבן, אויב מ'קען זיך אַזוי אויסדריקן, אָבער דווקא דערפאַר וואָס ער איז אַזאַ בריה, מוז מען זאָגן אַז ס'איז אַ ביטערער און מיאוסער בלבול אויף ייִדישע שרייבערס. אַקערמאַן וויל אַרויסברענגען דעם געדאַנק, אַז ייִדישע שרייבערס באַגעגענען זיך בלויז ביי לוינות, אָבער צווישן זיך זענען זיי צעריסן, רייסן זיך ביי אים אַרויס גאַליקע רייד (צוליבן גראַם?). מיר פאַרגינען זיך נישט ס'חיות — גראַמט זיך מיט לוינות, „מיר פאַרצוקן זיך ווי אין אַ דזשאַנגל חיות“, מיר וואָלטן איינס דעם אַנדערן דערוואַרגן, חיות גראַמט זיך ווידער, חיות מיט לוינות. מיר זענען צווישן זיך, זינגט ער, צעשלאָגן און צעריסן, און „ווען אַ חבר קריגט אַביסל כבוד אַ כזית“, טוט זיך חושך, און כזית גראַמט זיך ווי דער מיט — לוינות.

ס'איז אַ בייזע באַריידעניש און אומעטיש אַפצודרוקן אַזאַ ליד — יעדער לוייה איז ביי יעדער ייִדישן שרייבער אַ ריס אין האַרצן, דווקא דערפאַר ווייל דער לעבעדיקער שרייבער גייט אַוועק פון אונדז. צו זאָגן אַז ייִדישע שרייבערס בייסן זיך און רייסן זיך די גאַרגלען, איז אַ מאַנסטערהאַפטע בייזווייליקייט, סיידן דער דיכטער אַקערמאַן האָט אַרויסגעשריגן פון זיך אַן אייגענע אָנגעזאַמלטע ביטערקייט, וואָס ער לאָזט אויס אומפאַרדינטערהייט אויף די קעפ פון אַן עדה קדושה.

מ'דאַרף זיין פאַרויכטיק מיט אַזעלכע זעלטענע אויפטריטן. ס'וואָלט אַ סך בעסער געווען, ווען אַ העניך אַקערמאַן וואָלט אַפּטער געקומען מיט זיין ליד, איידער די זעלטענע שורות זיינע זאָלן אַזוי פאַרגאַלט ווערן אונטער וועגנס.

ייִדישע שרייבערס האָבן זיך אַזוי שטאַרק ליב, אַז איך אליין האָב אַמאַל, אין אַ קאַטאַוועס, געשריבן, אַז מ'וואָלט געמעגט, פון צייט צו צייט, לייכטער מאַכן די משא פון דער ייִדישער ליטעראַטור, דורך אַראַפּוואַרפן עטלעכע געמען. אָבער מיר האָבן צווייניק דרך־אַרץ פאַר דעם גרויסן פאַרמעגן אונט-

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

דזערן, ווען א דיכטער קען זיך פאָרגינען צו קומען שרייען, אַפילו נישט אין
א זשורנאַל, נאָר אויפן צייטונג־מאַרק, אַז ייִדישע שרייבערס

בייסן זיך און רייסן זיך די גאַנגלען

— און

מיר וואָלטן איינס דעם אַנדערן דערוואָרגן.

מיר דאַכט זיך, אַז אַזאַ ליד וואָלט פיל געווינען אין אמתדיקייט, ווען
שטאַט דעם מ י ר, וואָלט דאָס לוייהדיקע ליד געווען געשריבן אין לירישן
איך־שליסל פון פאַעט העניך אַקערמאַן.

.1957

א מאַנאַלאָג פֿון אַ גאַסט אויף אַ ווײַל

אַ יונגער ייִדישער זשורנאַליסט, וואָס איז נישט לאַנג־צוריק געקומען מעבר לים, האָט זיך פֿאַר מיר באַקלאַגט אויף נישט־פֿריילעכע ייִדישע אַסי־פּות, וואָס אים איז אויסגעקומען בייצוויי אין ניר־אַרק; דער עיקר ווי מען טרייבט און מ'פֿאַרטרייבט אַ ייִדיש וואָרט, אָדער מען טרייבערט עס די אָדערן מיט קלאַג־טענער. אַ שאַד וואָס כ'האַב נישט פֿאַרצייכנט אַלע ביי־שפּילן און דערפֿאַרונגען וואָס דער יונגערמאַן האָט מיר איבערגעגעבן, אָבער כ'וועל זיך באַמײַען אַלץ איבערצוגעבן פֿון זכרון מער־ווייניקער אין דעם מאַ־גאַלאַגישן נוסח:

ביי די מייסטע ייִדישע אַסיפּות הערט מען שוין נישט קיין ייִדיש וואָרט. סיי ציוניסטן וואָס זענען יאָ מסכים מיט בן־גוריונען, סיי די וואָס קריגן קעגן אים, גיבן צו, אַז דער מקוים־געוואָרענער ציוניזם לעבט דורך אַ שטאַרקן קריזיס אין די תּפּוצות. פֿון דעסטוועגן פֿאַלט זיי נישט איין צו ריידן אַ ייִדיש וואָרט ביי זייערע פֿאַרזאַמלונגען. איר דאַרפט זען דעם עולם — ממש ווי אין אַ מדבר. מען לעכצט, מען חלשט, מען איז דורשטיק, מען וויל הערן אַ דער־פּרישנדיק ייִדיש וואָרט, אָבער די פֿאַרעקשנטע ציוניסטישע מטיפּים ווילן נישט נאַכגעבן דעם עולם. זיי ווילן אַפּילו נישט איינשטעלן, אפּשר וועט אַביסל ייִדיש־טעטיקייט, פּשוטע טאַלעראַנץ צו ייִדיש, געבן אַ קאַפיטשקע ביי לעבן צו אַ באַוועגונג, וואָס זוכט איצטער איר אייגענעם טעם און תּמצית.

אַנומלט האָט מען ביי אַ ציוניסטישער פֿאַרזאַמלונג יאָ פֿאַרגעשטעלט אַן איינציקן ייִדיש־עדנער, האָט מען אים באַוואָרנט מיט אַן אַפיציעלער דערקלערונג, אַז הגם מען פּירט די באַוועגונג אין דעם לשון פֿון דער מדינה, האָט מען נאָך פֿון דעסטוועגן אַ וואָרעם ווינקעלע פֿאַר ייִדיש. נאָך דער וויל־טועוודיקער וואָרעמער געדיקייט צו ייִדיש, איז דער ייִדיש־עדנער אַרויס־געקראַכן פֿון דעם קליינעם וואָרעמען ווינקעלע, ווי אַ דערשראַקן פּייגעלע פֿון אַ נעסט און זיין פּנים האָט אויסגעדריקט גוואַלדיקע דאַנקבאַרקייט, וואָס מ'האַט פֿאַר אים כאַטש אַפּגעשפּאַרט אַ ווינקעלע, מיט אַריינגעבלאַזענער קינסטלעכער וואָרעמקייט.

פֿון די נישט־ציוניסטישע אַמעריקאַניזירטע פֿאַרזאַמלונגען איז דאָך שוין אַפּגערעדט. ביי יענע פֿאַרזאַמלונגען, ווי מען קומט ריידן אַבסטראַקט וועגן אַמעריקאַנער ייִדנטום — וועגן דעם דאָזיקן מיטאַלאַגישן פּיפּערנאַטער, וואָס

קיינער האָט נאָך עדיהיום קלאָר נישט געזען זיין אמתן פנים און וואָס באַ שטייט דערווייל פון סטאַטיסטישע ציפערן און סאַציאלאָגישע טעאָריעס — רעדט מען דאָך אוודאי נישט קיין יידיש. אויף אַזעלכע פאַרזאַמלונגען הערט מען באַמבאַסטישע און פאַברישנע ענגלישע רעדעס, וואָס אַפילו אַן אויס־ לענדער פאַרשטייט, אַז זיי זענען אַ היפש ביסל פאַרדומפן, אָבער מ'הערט נישט קיין איין מחיהדיק יידיש וואָרט. פאַר יידיש איז ביי אַזעלכע אסיפות, אַפילו נישט איינגעפירט קיין פּראָצענט־נאַרמע, זאָגן מיר — איין יידישע רעדע צו ניין ענגלישע ספיטשעס. אגב טוט מען עס שוין באַלד נאָך אין אַנדערע יידישע ישובים, ווי למשל, מעקסיקע, וואָס האָט געכאַפט דעם שניט און זיך גענומען באַגיין מיט יידיש, אויפן אַמעריקאַנער שטייגער. אויך דאָרט האָט מען שוין גענומען טרייבן יידיש פון יידישע אסיפות. טאַמער דערוואָרט מען דאָרט אויף אַ פאַרזאַמלונג איין געהויבענעם גויישן גאַסט — וועלן שוין טויזנט יידן נישט הערן קיין יידיש וואָרט.

קומען מיר צו אונדזערע אייגענע מענטשן, צו די פאַרשידענע קולטור־ אַוונטן, וווּ מ'געפינט זיך שוין אויף מער ווייניקער זיכערער טעריטאָריע, הערט מען שוין יאָ אַ יידיש וואָרט, אָבער — עס פאַלט אויס באַקעם. ביי אַזעלכע פאַרזאַמלונגען געפינט זיך געוויינלעך אַ רעדנער, און אַז ס'גליקט אַפ — גאַנצע צוויי, וואָס זאָגן פאַרויס, מיט דער גרעסטער פינקטלעכקייט, דעם אונטערגאַנג פון יידיש. אַלץ הייסט פאַרויסזאָגן, ווי אַמאָליקע מגידים משלען זיי אויס דעם אונטערגאַנג, מיט אַזעלכע שוועבלידקע רייד, אַז ס'גייט ממש דורך אַ סקרוד. מען זעט בפירוש, ווי עס שליסט זיך דאָס לעצטע יידיש־שע מויל, וואָס רעדט אַרויס אַ לעצט יידיש וואָרט, נאָכדעם ווי מ'האַט גע־ קויפט די לעצטע יידישע צייטונג און פאַרמאַכט דאָס לעצטע יידישע ביכל.

לאַמיר נישט פאַרגעסן, אַז אַ סך אַוונטן זענען נאָך, אַזוי צו זאָגן, אונ־ טערהאַלטונג־אַוונטן, זענען די דאָזיקע אונטערגאַנג־פאַרויסזאָגונגען אַ טייל פון פאַרוויילונג־פּראָגראַם. מען אַמוזירט דעם עולם דורך דעם וואָס מען דער־ לאַנגט אים די דאָטע פון אונטערגאַנג. און מען רעדט רק פון יונגן דור. דאָס זענען נישט קיין ספעציעלע אסיפות געווידמעט צו חינוך, אָדער צו דערצײונג פּראָבלעמען. דער טאַטע אָדער אַפילו דער זיידע קומט צו אַזעלכע פאַרזאַמלונגען אפשר גראַד דערפאַר, ווייל ער וויל זיך אַפּרוקן פון זיינע קינדער און אייניקלעך. אים פאַרדריסט אפשר גאַנץ גוט אַליין, וואָס אים איז נישט גע־ ראַטן איינצופלאַנצן אַ יידיש וואָרט ביי זיך אין דער היים. די גאַס האָט אים באַזיגט. קומט ער צו זאָ אַ יידישער פאַרזאַמלונג, וווּ ער וויל כאַטש פריי אַטעמען אין אַ יידישער אַטמאָספּערע. ער אַליין איז אויך אַ שטיקל מענטש. ער וויל נאָך אויך לעבן. אַוודאי זענען קינדער דאָס אייבערשטע פון שטייטל,

אָבער ער, דער טאַטע אָדער זיידע, האָט זיין אייגענעם המשך, אָפּגעזען פון דער קייטליקער אייביקייט און פון אַלע מרה־שחורהדיקע סטאַטיסטיקעס.

דערלאַנגט מען אים דעם גאַנצן פינצטערן אונטערגאַנג פון זיין לשון אויף אַ טעלער, און מען אַמוזירט אים נאָך דערמיט.

האָט דאָך אַזאָ ייִד ממש נישט וווּ צו גיין — רעדט צו מיר מיט האַרץ דער יונגער, אינטעליגענטער טענות־האַבער. — זאָל ער גיין צו די פאַרזאַמלונגען, וווּ ער ווייסט לכתחילה, אַז ער וועט נישט הערן קיין ייִדיש וואָרט, אָדער זאָל ער גיין צו די אַנדערע אסיפות, וווּ מען וועט ריידן לעצטן־ייִדיש, וווּ מ'וועט הערן קלאַג און אונטערגאַנג־ייִדיש, און וווּ מ'וועט וואָרפן אַ מרה־שחורה אויף אַלע פאַרזאַמלטע, ביי וועמען ייִדיש איז נאָך אַלץ אַ לע־בעדיקער ענין, בעסער געזאַגט, אַן ענין צום לעבן און נישט צום אונטערגיין?

וואָס טוט אַ ייִד, וואָס וויל זיך אַפרוען אַביסל פון פאַרזאַרגן קינדער און קינדס־קינדער און ער וויל נישט קאַפיטולירן צום פאַקט, וואָס ער אַליין איז דורכגעפאַלן ווי אַ דערצינער, ס'האָט זיך אים נישט איינגעגעבן אַריינצוברענגען אין זיין אייגענער היים דעם אָנהאַלט און אָנשפאַר פון זיין לעבן? וואָס טוט אַזאָ ייִד, וואָס איז אויך אַ שטיקל מענטש פאַר זיך און ער וויל נישט כסדר לעבן אין ווילטאָג פון אונטערגאַנג? בקיצור, פאַרוואָס רייסט מען פון אַזאָ ייִד דאָס לעבעדיקע וואָרט פון מויל? ווען וועט מען אים אויפ־הערן רודפן מיט אונטערגאַנג?

און מיט וואָס פאַר אַ גלאַטע ייִדישע צינגער מען רעדט וועגן ייִדיש אונטערגאַנג! נישט נאָר אונטערהאַלט מען דעם עולם, נאָר מען זעט ממש, אַז די אונטערגאַנג־נביאים קלייבן אַליין נחת פון זייער שוואַרץ־זעעריי. זיי אַליין זענען העכסט אַמוזירט, אַזוי צו זאָגן. מען דערקענט עס אין דעם עקס־טאַז, אין דעם פאַטאָס זייערן, אין די שיינע און געפילפולע ווערטער, וואָס מיט זיי שילדערן זיי דעם אונטערגאַנג פון זייער לשון. ס'איז אַ דעמאָנסטראַציע פון עסטעטיש־שפּראַכלעכער ווונדן־קראַצעניש. דער רעדנער קראַצט זיך די ווונדן מיט די שענסטע און לעבעדיקסטע ייִדישע ווערטער און ער האָט הנאה וואָס אים געלינגט צו שאַפן אין גאַנצן זאָל אַן אַרגיע פון גסיסה און אונטערגאַנג, מיט דער הילף פון מחיהדיקסטע ייִדישע רייד. אַלע ווערן איי־בערציגט, אַלע ווערן דורכגעדרונגען מיט דעם געפיל אַז מ'האָט געהערט אַ לעצט ייִדיש וואָרט, אָבער ס'האָט זיך געלוינט, ווייל דאָס לעצטע ייִדישע וואָרט איז געווען — גאַלד מיט בריליאַנטן. די טייערע ייִדישע ווערטער פלאַטערן אַרום צווישן עולם און אַנטלויפן נעבעך פון קלאַג־רעדנער, ווייל אַזוי גיך ווי ער רעדט זיי אַרויס, וויל ער זיי גלייך אַפּדרייען די לעבעדיקע קעפלעך.

ס'איז באמת כדאי זיך איינצוהערן, ווי דאס יידישע לשון לעבט מיט אלע רמ"ח אברים אין מויל פון קלאג־אַראַטאַר. יעדער וואָרט וואָס פליט אים אַרויס פון מויל, איז אַ לעבעדיק זינג־פייגעלע, וואָס פייפט און טשוויי־טשערט פייפנדיק אויף דער אונטערגאַנג־נביאות. דער רעדנער באַמיט זיך צו ריידן שיין און האַרצרייסנדיק און ער שטייגט אַלץ העכער און העכער צו די העכסטע עולםות פון עקסטאַז.

וואָס זשע בלייבט אַ יידן צו טאָן, וואָס האָט נאָר וואָס, ביי אַ לעבעדי־קער אסיפה פון אַ סך יידן, אויסגעהערט אַן איבערצייגנדיקן פראַגנאַז וועגן דעם אונטערגאַנג פון זיין לשון? דער לאַגישער פועל יוצא איז צו העלפן דעם רעדנער באַשטעטיקן די שוואַרצע פאַרויסזאָגונג. צו וואָס ציען די גסיסה? אַז אַלץ איז סיווי פאַרלוירן. דאַרף ער אפשר אויפהערן ליענען אַ יידישע צייטונג, אָדער אַ יידיש בוך? אַז אומעטום ווו ער קומט איז זיין לשון, אָדער שוין לאַנג אונטערגעגאַנגען, אָדער ס'האַלט אַטאַט ביי אונטערגיין. און אַלץ דערפאַר ווייל זיינע קינדער און קינדס־קינדער זענען שפראַכלעך פון אים אַוועקגעפאַרן, אַן אַ יידישן זיי־געזונט. דערפאַר מוז ער אַליין ווערן אַ שפראַך־שטומער, אָדער גאַר אַ קלאַג־מוטער. ער טאָר נישט האָבן קיין רויקע מינוט און הנאה האָבן, ריין און שיין און יום־טובדיק הנאה האָבן פון אַ יידיש וואָרט.

אַנדערע רעדנערס ווידער גרייטן שוין באַצייטנס די שיינע אוטאָפיע פון עולם־הבא פאַר יידיש. יידיש איז טויט, אָבער ס'עסט שורה־בר אין זשלאַ־קעט אמת יידישן יין המשומר. ס'ווערט ברייטער ווי לענגער, טויטערהייט, ווייל ס'איז געוואָרן אַ טויטער תרגום־יהואש אָדער תרגום־פיעטרושקא, און ס'האַט אַ לעכטיקן גר־עדן. סטודענטן שטודירן די טויטע שפראַך און זיי קוויקן זיך מיט די מיסטיפיצירטע זאַפטן. יידיש האָט עולם הבא און יידישע יונגעלייט, צוקונפטיקע קאַנסערוואַטיווע ראַבייס פרעפלען עטלעכע יידיש־פסוקים ווי לאַטיין. פון אַזאַ מין אַפטימיסטישער שילדערונג ווערט אויך אַ יידן קיל אין בויך, ווייל ער זעט בפירוש ווי מ'קוילעט אַוועק אַ לעבעדיק לשון און מען מאַכט כלומרשט איבער דער שחיטה אַ ברכה. אָבער ס'איז פשוטער שפראַך־מאָרד. פון אוטאָפיסטישן חלף טריפט וואָרעם בלוט פון געזונטע און קערנדיקע יידישע אידיאַמען. מ'קען דעם מאָרד נישט באַהאַלטן, הינטער דעם קאַמפּלאַזש פון אַן אויסגעברייטערטער תרגום־צוקונפט, פאַר אַ לשון וואָס לעבט און אַטעמט מיט פרישע לונגען און מיט אַ געזונט מחיהדיק מויל.

און להכעיס אַלע פינצטערע נביאים גייט גאַר אויף דער שטערן פון יידיש. ס'איז אַ ביטערער עסק, מען לערנט יידיש אין אוניווערזיטעטן, מען גיט אונדזער לשון אַפּ כבוד אין ליטעראַטור־ענציקלאָפּעדיעס. מ'זעצט איבער שלום עליכמען און סטודענטן קריגן חשק צו לערנען יידיש, כדי גאָך טיפער

צו דערגרונטעווען אירע שפראכלעכע שיינקייטן. יונגע יידישע סאציאלע פראפעסיאנאלן קומען וואס מער צום באוויסטזיין און ס'פעלט זיי גאר א סך, אויב זיי שטודירן נישט קיין יידיש. און צו די גויים איז נאך נישט דערגאנגען די וויסטע בשורה, און יידיש איז שוין לאנג אונטערגעגאנגען, אדער עס וועט אטאט זיין אויס מיט יידיש. פרעגט מען זיך אין איטאליע און אין פראנקרייך, ווו קען מען קריגן אינפארמאציע וועגן יידיש און דער יידישער ליטעראטור. אמת, בדרך כלל ווערט די אינפארמאציע געגעבן דורך פאלשע און פארפירערישע הענט, מיט פאלשער וואג און מאס, אבער ס'איז פאָרט אַ גרויסער לעבעדיקער נאכפּרעג אויף יידיש, אין פרעמדע קרייזן, ווו מ'האָט ביז לעצטנס גענומען אַסימילאַטאָרישע רכילות פאַר גוט געלט, און ס'איז גישטאַ אַזאַ זאַך ווי אַ יידיש לשון, און אַסטייִדן האָבן עס אויסגעמוחט און אויסגעטראַכט. אַפילו טאַינבי וועט מוזן רעווידירן זיין שטעלונג צו יידיש, ווי צו אַ טייל פון פאַרשטיינערטן רעשטל, וואָס ער האָט זיך אויסגעטעאָריִזירט, כדי צו לייון אויף אַ ליקווידאַטאָרישן אופן דאָס יידישע פראָבלעם, וואָס ער קען דערווייל היסטאָריש נישט צעקייִען. אַזוי פאַרשטיינערט איז דאָס רעשטל, פאַר זיינע אַלטע אַנטיִידישע צייִן.

דער יונגער יידישער זשורנאליסט מעבר לים האָט אַביסל אָפּגעכאַפּט דעם אַמעם פון זיין הייסן און ליידישפּטלעכן מאַנאַלאָג און גענומען ריידן אַביסל געלאַטענער:

הכלל, אויב ס'האָלט חלילה ביי לעצטיִידיש, געזעגנט מען זיך מיטן לשון אויף אַ גאַנץ פיינעם אופן. אפשר וואָלט געווען אַ יושר, און מיר אַליין זאָלן גאַר זוכן צו שעפּן אַביסל נחת פון די אַלע טרייסטִמאַמענטן? אפשר גאַר אַראַנזשירן ימים טובים פאַר יידיש און פייערן יעדער נייע פּאַזיציע, ווי קליין די פּאַזיציע זאָל נישט אויסזען, וואָס לעבעדיק יידיש דעראַבערט, טראָץ אַלע שוואַרצע פאַרויסזאָגונגען און פאַרויסזענענישן?

אפשר וועלן מיר מיט דער דאָזיקער פרייד אויך אַנשטעקן אונדזערע קינדער? אַבער קודם־כל דאַרפן מיר דאָך אַליין זיך לערנען הנאה האָבן פון יעדער פריידיקער בשורה און אויסנוצן די שמחה און עס פאַרוואַנדלען אין גוטן פראָפּאָגאַנדע־מאַטעריאַל.

דערצו זענען אַבער נייטיק נייע אויפגאַנג־רעדנערס, ענטוואַסטישע גלייבערס און נישט ענטוואַסטישע אונטערגייִערס. זאָלן די שוואַרצע־ערס זיך אַפרוען, זיי האָבן אַזוי שווער און געשמאַק געאַרבעט ביי אונטערגאַנג, און זיי האָבן שוין לאַנג כשר פאַרדינט אַזאַ וואַקאַציע. זאָלן זיי צוריקקומען אין 25 יאָר אַרום און זען צי זיי האָבן געטראָפּן.

דערווייל לאָמיר כאַטש, צווישן זיך, אויף יידישע פאַרזאַמלונגען, ווו

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

מ'רעדט נאך יא א י'דיש ווארט, אויפהערן צו באקלאגן, צו באוויינען און צו פארפינצטערן אונדזער לשון, ביי געפאקטע פארזאמלונגען, ווען הונדערטער יידן קיין עין הרע קומען מיט יום־טוב אין הארצן. לאמיר זיך אויפהערן צו אמוזירן מיט אונטערגאנג.

דאס איז די עצה פון א גאסט אויף א ווייל, וואס קען אייך אפגעבן גרוסן פון א סך ניו יארקער שמחת תורהס, וואס זענען פארוואנדלט געווארן אין תשעה באבס פאר א י'דיש בוך אדער פאר א י'דישן שרייבער, ווייל ס'האט זיך תמיד געפונען א קאלעגע שרייבער, וואס האט זיך א לאז געטאן רייטן דיק אויף דעם שווארצן לוויה־פערדל און בעת מעשה געוויזן בריהשע קונצן מיט שפראך, דיקציע און געפליגלטע אויסדרוקן, כדי צו ווייזן אז ער קען פראווען שיינע לויות.

.1957

די ענגליש-יידישע ענציקלאָפּעדישע „האַנט-ביכער“

כ'געדענק שוין נישט אַקוראַט, ווי אַזוי ס'איז פון דעם פּראַיעקט אַרויס-צוגעבן און צו פאַרענדיקן אַ יידישע ענציקלאָפּעדיע אויף יידיש, געוואָרן — „יידישע ענציקלאָפּעדישע האַנט-ביכער“ אויף ענגליש. דאָס לעצטע אַרטיקל, וואָס צביון האָט געשריבן איז געווען אַרום דער אַנטווישונג פון אַ קיינמאַל-נישט פאַרענדיקטער יידישער ענציקלאָפּעדיע. ער האָט, דאַכט זיך, געמוסט די אַמעריקאַנער יידישע קולטור-קרייזן, וואָס זיי האָבן דעם פּלאַן פון דער ענציקלאָפּעדיע אויף יידיש אַרויפגעפירט אויף דעם לייכטן וועג פון ענגליש-יידישע „האַנט-ביכער“.

דערווייל ליגט שוין פאַר אונדז דער פּערטער באַנד פון אַזאַ ענגליש-יידישער ענציקלאָפּעדיע, וואָס איז אינגאַנצן געווידמעט די דריי הונדערט יאָר יידיש לעבן אין די פאַראייניקטע שטאַטן, און וואָס איז דער פּערטער באַנד פון דער סעריע — „דהי דזויש פיפל פעסט ענד פּרעזענט“ (דאָס יידישע פּאָלק אַמאַל און איצט). קיינער פּרעגט זיך שוין מער נישט נאָך אויף דער יידיש-יידישער ענציקלאָפּעדיע און וואָס ס'איז פון איר נעבעך געוואָרן, ווי ס'גייט איר, און צי ס'גייט איר בכלל, אָדער מען האָט שוין אינגאַנצן פאַרוואָרפן דעם פּלאַן פאַרצוועצן אַן ענציקלאָפּעדיע, וואָס האָט געמיינט אַן זי ראַטעוועט זיך מיט אַ פּלאַן — „ייִדן“, אָבער וואָס איז ביי דער סטאַנציע געבליבן סטאַפּ־שטיין, איינגעשלאָפן אויף אייביק און גענומען איבערזעצן איר שלאָף — אויף ענגליש.

ווייל איך איצטער נישט אַריינגיין אין דער גאַנצער געשיכטע, פשוט דערפאַר ווייל די קאָמפּראַמיסן זענען שוין אַזוי אַלט און איינגעזעסן, אַז ס'וואָלט פאַר אונדז אויפגעדעקט אַ גוט-באַקאַנט בילד פון הייליקער עקשנות, וואָס איז געוואָרן פאַרגליווערט, מחמת דעם דרויסנדיקן פאַראַליז, וואָס איז שטאַרקער פון יעדער עקשנות. ס'וואָלט אונדז געוויזן די פּרוסטראַציעס פון אַ הייפּעלע, אַנטקעגן דעם וואָס מען רופט דאָס רעאַלע לעבן, בעת דאָס רעאַלע לעבן מיינט פשוט רעאַלער טויט. נאָך עפּעס וואָלט עס געוויזן, ווי אונדזערע אַלע געבענטשטע עקשנותדיקע הייפּעלעך ווערן דאַמינירט, און זיי לאָזן זיך ביסלעכטווייז דאַמינירן, ווייל אונדזער היימיש יידיש לעבן, מיטן אַקצענט אויף אונדזער, ווערט רעגירט פון אַ תקיפותדיקער — זאָל מיר דערלויבט זיין דער פאַראַדאַקס — אַקטיווער פּלעגמאַטיק. אומעטום איז זי דאָ — די

דאזיקע אקטיווע פלעגמאטיק, און אַפּטמאַל איז זי די זעלביקע האַנט וואָס ליגט זיך אומעטום אויף דעם געזונטן און בויענדיקן פּאַנאַטיזם. דאָס צו קערלעקעכל וואָס מען וואָרפט צו די דאָזיקע געטרייע פּאַנאַטיקער איז — אַז אַזויערנאָך איז לייכטער און דער וועג איז אַ קורצער. ביסלעכווייז לאָזן די גרעסטע גיבורים אַרונטער די הענט, און דאָס ייִדישע לעבן גליווערט אונטער די קלעפּ פּון כּסדרדיקער נאָכגעבעריי. מיר דעוואָלירן זיך און מיר ברענגען אַריין אַן אינפּלאַציע וואָס איז סם־המות. די אויפטוען אונדזערע, די אַזוי־ גערופּענע ברייטע פּערספעקטיוון ווערן פּאַטאַמאַרגאַנאַס און די געזונטע ביי־ סעלעך און רעשטלעך ווערן אַפּגעווישט.

דאָס געזאָגטע איז נישט אינגאַנצן חל אויף די מעטאַמאָרפּאָזן פּון דער ייִדישער ענציקלאָפּעדיע און וואָס ס'איז פּון איר געוואָרן. עפעס דערפּון קען מען זיכער אָנמעסטן אויך אויף דער ענציקלאָפּעדיע. איך בין נישט קיין איינ־ געגעסענער שפּראַך־אַרטאָדאָקס און איך וועל זיין דער לעצטער צו מאַנען ביי דער ייִדישער ענציקלאָפּעדיע, אין איר איצטיקן גלגול פּון ענגלישע בענד — שפּראַך־אויסגעהאַלטנדיקייט. ס'איז בלויז צו פרעגן קשיות, פּאַרוואָס איז דווקא אַט דער סעקטאָר, וואָס האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן די ייִדישיִיִדישע ענציקלאָפּעדיע געוואָרן אַזוי פּאַרזאָרגעוודיק און פּראַקטיש, און פּאַרוואָס דווקא ער, דער סעקטאָר, הייסט עס, האָט גענומען ריידן צום יונגן דור אונדזערן, אויף דער שפּראַך פּון דער מדינה. אָבער, ווי געזאָגט, דאָס וואָלט אונדז אַפֿ־ געשיקט צו אַ גאַנצער געשיכטע, וואָס מ'קען דערפּון אַליין מאַכן אַ באַזונד־ דערן ענציקלאָפּעדיע־באַנד, וואָס זאָל בלויז דעפּינירן דאָס וואָרט "קאָמ־ פּראָמיס". איז, ווי געזאָגט, ליגט פּאַר אונדז, אין זיין גאַנצער פּראַכט, דער פּערטער באַנד פּון די "ייִדישע ענציקלאָפּעדישע האַנט־ביכער" (אויף ענג־ ליש). דאָס איז באַמת אַ פּראַכט־אויסגאַבע, שיין און דויערעוודיק פּאַפּיר, שיינע בילדער, קלאָרער שריפט, און אַ סך פּיינע אַרטיקלען, וואָס אין זיי איז אַריינגעלייגט געוואָרן אַ שלל אַרבעט. מיר האָבן דאָרט די "געשיכטע פּון יידן אין די פּאַראַייניקטע שטאַטן" פּון אַניטאַ ליבמאַן לעבעסאַן; "עקאָ־ נאַמישע און סאַציאַלע אַנטוויקלונג פּון אַמעריקאַנער ייִדנטום" פּון יעקב לעשציןסקי; "די איצטיקע באַוועגונגען אין רעליגיעזן לעבן פּון אַמעריקאַנער ייִדנטום", פּון דושיקאַב אייגוס; "ייִדישקולטור אין די פּאַראַייניקטע שטאַטן", פּון ש. ניגער; "העברעיִשע ליטעראַטור", פּון י. ק. מיקלישאַנסקי; "ייִדישע אַרבעטער־באַוועגונג", פּון אברהם מענעס; און נאָך אַ צוגאַב וועגן דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג, מיט נביאות אויף דער צוקונפּט, פּון מאַקס דעניש. "פּאָליטישע און סאַציאַלע באַוועגונגען און אַראַגניזאַציעס", פּון פּיליפּ פּרידמאַן; דאָס ייִדישע קאָמונאַלע לעבן אין די פּאַראַייניקטע

שטאַטן", פון ה. ל. לוריע; "דער איינפלוס פון אַמעריקאַנער ייִדנטום אויף דעם ייִדישן לעבן אומעטום", פון מאַרק ווישניצער; "אַמעריקאַנער ייִדישע געלערנטקייט", פון יהושע טראַכטענבערג.

כ'האָב בכיוון אויסגערעכנט דעם גאַנצן אינהאַלט, כדי צו ווייזן ווי אָפֿ-געשפּיגלט און אַרומגעשפּיגלט דאָס היגע ייִדישע לעבן איז פון אַלע זייטן, אָבער די אָפּשפּיגלונג איז נישט אָן פּגמאַן. די אַרבעט וועגן ייִדישע רעליגיעזע זע באַוועגונגען איז אָן אינטערעסאַנטע, אָבער ראַביי אייגוס, אַליין אַ קאַנ-סערוואַטיווער ראַביי, באַציט זיך צום "אַמעריקאַנער קאָנסיל פּאַר דזשור-דאָזם" מיט אַזאַ אַקאַדעמישער עלעגאַנץ אַז ס'איז אַפילו צו-עלעגאַנט פּאַר אַז ענציקלאָפּעדיע. די נייטראַליטעט זיינע איז ממש רירנדיק. די דזשודאַסטן וואָס שפּילן אַזאַ "אַקטיווע" ראָלע קעגן 98 פּראָצענט פון אַמעריקאַנער ייִדן, זענען ביי אים נישט מער ווי אַ צוריקקער צום קלאַסישן רעפּאַרמיזם. זייער גאַנצע פּאַליטיק, מ'שטיינט געזאַגט, איז נישט מער און נישט ווייניקער ווי אַן אַרויספלוס פון זייער איבערגעגעבנקייט צו זייערע רעליגיעזע, מ'שטיינט געזאַגט, איבערצייגונגען.

די געשיכטע פון ייִדן אין אַמעריקע, לייענט זיך גיכער ווי אַ באַזונדערע אָפּהאַנדלונג, וואָס איז אָפּגעביסן ביים סוף, און וואָס פּאַסט זיך נישט פּאַר אַ לעבעדיקער ייִדישער ענציקלאָפּעדיע, אַפילו ווען די אַנדערע מיטאַרבעטער, ווי לעשצינסקי, ניגער און מענעס כאַפּן אונטער און אַנטוויקלען ווייטער די לעבעדיקע טעמע פון ייִדישע געשיכטע אין די פּאַראַייניקטע שטאַטן. רייך-גע-שיכטלעך האָט מען אויך נישט געטאַרט בלייבן שטעקן ביי — עמאַ לאַזאַרוס.

דאָס לעבעדיקסטע אַרטיקל אין דער ענציקלאָפּעדיע, אין פּרט פון איצ-טיקייט, איז, מיט אַלע טענות, וואָס מ'קען האָבן צום שרייבער — די אָפֿ-האַנדלונג איבער דער העברעיִשער ליטעראַטור, פון מיקלישאַנסקי. ער גיט אַ בילד פון דער עקזיסטירנדיקער און לעבעדיקער העברעיִשער ליטעראַטור אין אַמעריקע, אין באַזונדערע לענגערע פּאַראַגראַפּן וועגן יעדער באַזונדערן שרייבער; נישט גלאַט אויסגערעכנטע נעמען, נאָר מיניאַטור-עסייען, אַז מען קען זיך שאַפּן אַ באַגריף פון די פּיאַנערן פון העב-רעישן וואָרט אין די פּאַראַייניקטע שטאַטן, ביז צו די סאַמע ייִנגסטע. אַז אַ פּאַראַינטערעסירטער לייענער וויל זוכן בלויז אין אינדעקס נעמען פון העב-רעישע שרייבערס, וועט ער זיי דאָרט געפינען, איינס ביי איינס. ער וועט טרעפּן זיין סילקינער, ביז גבריאל פּרייל. ער אָבער וואָס וועט וועלן זוכן ייִדישע שרייבערס אין דער ענציקלאָפּעדיע וועט בפּירוש האָבן אַ סך — האַרצווייטיק.

ש. ניגערס אַרטיקל דערגייט בלויז ביז 1914, און קיין אַנדער צוגאַב-
אַרטיקל ווערט אין דעם באַנד, וואָס איז געווידמעט צו דריי הונדערט יאָר
ייִדיש לעבן אין אַמעריקע, נישט געבראַכט. דער יובל-באַנד קען אפשר אָפּ-
שיקן דעם לייענער צו אַ פּרִיעַרדיקן באַנד פון דער ענגלישער סעריע, אָבער
ווי אַ באַזונדערע אויסגאַבע, וואָס איז געווידמעט דעם היגן ייִדישן לעבן אין
אַמעריקע, איז דער נייער באַנד מחויב צו שטיין אויף אייגענע פּיס און זיך
נישט אַנלענען אויף קיין פּרִיעַרדיקן אַנשפּאַר. אויב מען זאָל וועלן זאָגן דאָס
ריכטיקע וואָרט, מעג מען בפּירוש זאָגן, אַז דער אופן ווי די לעבעדיקע ייִדי-
שע ליטעראַטור איז באַהאַנדלט געוואָרן ביי זיך אין דערהיים, ביי אייגענע
ברידער, איז ממש אי לעכערלעך, אי פאַרברעכערלעך. ס'גלוסט זיך לאַכן
מיט יאַשטשערקעס, ווען מען זוכט אין אינדעקס נעמען פון צענדליקער לע-
בעדיקע, אַקטיווע ייִדישע פּאַעטן, פּובליציסטן, נאָוועליסטן און מען געפינט
זיי נישט. זייערע נעמען רעכענען זיך נישט אין די דריי הונדערט יאָר פון
היגן ייִדישן לעבן. זיי — זענען — נישטאָ!

די ייִדישע אַרבעטער-באַוועגונג איז גוט דורכגעאַקערט. דאָס ייִדישע
עקאָנאָמישע לעבן איז גוט אָפּגעשפּיגלט. מיר דערגייען ביי מאַקס דענישן
ביז דער ליבעראַלער פּאַרטיי אין אַמעריקע, און דער פּולקראַפּטיקער שטיצע
וואָס די דאָזיקע פּאַרטיי אָדער באַוועגונג, קריגט פון דער „אינטערנעשאַנעל“
און פון אַנדערע יוניאָנס. די אָפהאַנדלונג וועגן אַמעריקאַנער ייִדישער גע-
לערנטקייט דערגייט ביז צו די ענגלישע ביכער, וואָס זענען אַרויסגעגעבן גע-
וואָרן אין 1952. אין „די פּאַליטישע און סאָציאַלע באַוועגונגען און אָרגאַ-
ניזאַציעס“ רעדט זיך וועגן דעם מעקיווער באַריכט און דער שפּאַלטונג, דעם
ריס אין לעבן פון די ייִדישע נאַציאָנאַלע אָרגאַניזאַציעס, אין 1951—1952.
אין לעשצינסקיס אָפהאַנדלונג געפינען מיר אַ טאַבעלע פון ייִדישן עקאָנאָ-
מישן לעבן אין לאַס אַנדזשעלעס, אין 1950, וואָס זאָגט אונדז אַקוראַט, אַז
דאָרט זענען מיט 5 יאָר צוריק געווען אַזויפיל און אַזויפיל אַרבעטער, אַזויפיל
און אַזויפיל פּראָפּעסיאָנאַלן, אַאָז״וו.

דאָס עקשנותדיקע ביסל ייִדיש, וואָס האָט גורם געווען די ענציקלאָפּע-
דיע, און וואָס האָט ביסלעכעווייז דעגענערירט צו נאַכגעבריי, אונטער די
האַמעריקלעפּ פון אויסזיכטלאָזן אָפּאַרטוניזם, שטעלט זיך אַליין פאַר, צום
יומ־טובּ פון ייִדישן לעבן אין אַמעריקע, אויף ענגליש, ווי אַ טויטע און אָפּ-
געשלאָסענע זאַך, וואָס האָט אויפּגעהערט צו עקזיסטירן אין 1914, און וואָס
מ'קען זיך שוין אויפּהערן צו דרייען אַ היטל וועגן דעם. וימת, געשטאַרבן!

זאָל מיין זון וועלן זוכן מיין נאָמען אין אַזאַ ענגלישן האַנטבוך, וועט

ער מיך נישט געפינען, און אזוי ווערן אנטוישט צענדליקער אנדערע זין און טעכטער פון לעבעדיקע יידישע שרייבערס, וואָס האָבן דאָך געמעגט דער-וואַרטן, אַז אין ״זייער״ ענציקלאָפּעדיע וועלן זיי כאַטש פּאַרצייכנט ווערן. אונדזערע זין און טעכטער וועלן דאָך מעגן קריגן דעם איינדרוק, אַז זייערע טאַטעס און מאַמעס, יידישע שרייבערס, פּאַרנעמען זיך מיט פּרוכטלאָזן צייט-פּאַרטרייב, אין אַ יידישן מושב-זקנים, וואָס קריגט אַפילו נישט קיין פּאַזיי-ציע אין אַ יידישער ענציקלאָפּעדיע, וואָס מען האָט אַרויסגעגעבן אין אַן ענגלישן לבוש, כדי כלומרשט צו געבן זיי, דעם יונגן דור, אַ שטיקל באַגריף פון דעם, וואָס מיר רופן אַן לעבן, און וואָס זיי האָבן שוין לאַנג פּאַרדעכט-טיקט, אַז ס'איז שוין אויף יענער וועלט. אַט דעם פּאַרדאַכט באַשטעטיקט דער נייער באַנד פון ״דהי דזשוש פּיפל״ — אויף הונדערט פּראָצענט. דער סעקטאָר וואָס האָט גורם געווען די ענציקלאָפּעדיעס האָט זיך אַליין דיסקרע-דיטירט און זיך אַפּגעמעקט, און דערמיט אַריינגעשפּילט אין די הענט פון דער מיט זיך-צופּרידענער אַסימילאַציע, וואָס זעט אונדז און וויל אונדז אזוי זען, אין שפיגל פון היגן יידישן לעבן.

כ'גלייב קוים, צי אַזוי האָבן טאַקע באַוווּסטיניק געוואַלט די ערשטע גרונט-לייגערס פון דער יידישער ענציקלאָפּעדיע, אָבער די פּאַרשיידענע קאַמ-פּראָמיסן האָבן געפירט דערצו, אַפילו די פינאַנציעלע קאַמפּראָמיסן מיט פּלו-צים-געעפּנטע געלט-קוואַלן, האָבן אויסגעברייטערט דאָס פעלד אַרום דער אַמאַל-כשרער און באַשיידענער אַרבעט פון אַ יידישער ענציקלאָפּעדיע, וואָס מיט אַלע אירע חסרונות — אַמאַל אַן ענג-פּאַרטייאישן קוק אויפן יידישן לעבן — האָט זי געטאַן איר אַרבעט, אין אַן ענגן קרייז פון ערלעך-פּאַראינ-טערעסירטע מענטשן, וואָס האָבן געהיט די אַלע פעסטונגען וואָס מיר האָבן די גאַנצע צייט אויפּגעהאַלטן מיט אַזויפּיל מסירת-נפש.

די פּאַרשיידענע נאַכגעבענישן אויף פּאַרשיידענע געביטן האָבן גורם געווען, אַז די פּעריפּעריע פון דער אַרבעט זאָל ווערן אַזוי ברייט, אַז ס'זאָל אַריינגעבראַכט ווערן אַנטווערטונג אין דעם אידעאַל פון דער אַרבעט. מען האָט גענומען זוכן צייטווייליקע און לייכטע דערגרייכונגען. דערפּאַר איז פון אַן אַזוי-גערופּענער יידישיסטישער ענציקלאָפּעדיע געוואָרן אַן ענגליש ״האַנט-בוך״ פאַר דער אַנטלויפּנדיקער אַפּפּרעמדונג; פון דער לעבעדיקער יידישער שפּעערישקייט זענען אַפּגעריסן געוואָרן גאַנצע 41 יאָר. אַט די 41 יאָר זע-נען אַקוראַט די יאָרן, וואָס צו זיי האָט די היגע יידישע אַסימילאַציע זיך אומגעקערט מיטן אַנטלויפּנדיקן רוקן. פאַר דער יידישער אַסימילאַציע איז אַזאַ ענציקלאָפּעדיע גייסטיקע אַמוניציע. אָבער פאַרוואָס מיר אַליין האָבן באַדאַרפט צושטעלן אַזאַ אַמוניציע — איז אַ גרויסע קשיה.

דאָס איינציקע בילד פון אַ לעבעדיקן ייִדישן שרייבער, זאָל ער אונדז לעבן ביז 120 יאָר, וואָס מיר געפינען אין דער ענציקלאָפּעדיע איז פון אונז-דזער דוד פּינסקי, אָבער ער איז אַרומגערינגלט מיט גלענצנד־אַרויסגעקומענע טויטע פּאַרטרעטן, וואָס גיבן נישט קיין לעבעדיקן גרוס פון דער גאַנצער ייִדישער ליטעראַטור, אין משך פון אירע שענסטע בלייִאַרן. די מצבה, מוז מען צוגעבן, איז אָפּגעדרוקט אויף טייער און גלאַנציק פּאַפּיר. די וואָס האָבן ליב צו פּאַרצייכענען אונדזער טויט, וועלן גוואַלדיק הנאה האָבן.

1955.

די יידישע טראגעדיע אין דער פוילישער ליטעראטור

די יידישע טראגעדיע אין דער פוילישער ליטעראטור, פון ב. מאַרק. וואָס איז נאָרוואָס דערשינען אין וואַרשע, אין פּאַרלאַג "ייִדיש בוך" מאַכט דעם איינדרוק פון אַנגעוואַרפענעם, נישט גוט־אַרגאַניזירטן און נישט צירגוט פּאַרדייעטן מאַטעריאַל, ווי דאָס בוך וואַלט געווען אַ בהפּזונדיקע צוזאַמען־שטעלונג פון פּריער־געדרוקטע אַרטיקלען. אָבער טראַץ די חסרונות פון איבערחזרונג, פון פּאַלשן טראַפּ, צוגעשניטנקייט צו באַשטימטע טענדענצן, איז אין בוך פּאַראַן גאָר אַ סך אינפּאַרמאַציע וועגן דעם אופן ווי די מורא־דיקע געשעענישן פון אונדזער צייט האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט אין דער היינט־צייטיקער פוילישער ליטעראטור.

אַז מען נעמט ליינען דאָס בוך ווי אַ בוך ווערט מען פּאַרלירן אין אַן אמתן וואַלד. דער מחבר אַליין פּאַרלירט דעם פּאַדעם ווייל ער האָט נישט די גבורה צו זיין אַן אויסגעהאַלטענער פּאַרטיידיקער און ריינוואַשער פון דער פוילישער ליטעראטור. ער דערפרייט זיך ממש ווען ער קען זיך אַרויפּוואַרפן אויף דער קאַטוילישער און רעאַקציאָנערער פוילישער גלות־ליטעראטור. כל חמתו גיסט ער אויס אויף איר. אָבער אויך דאָ האַלט ער זיך איין מיט אַלע כוחות כדי ער זאָל נישט קלינגען צו "שאַוויניסטיש" און "נאַציאָנאַל" און ער ראַטעוועט זיין פּרעסטיזש ווען ער קומט צו דער רעוואָלוציאָנערער פוילישער ליטעראטור.

וואַלט ב. מאַרק געווען אַ קאָנסעקווענטער און נישט־שעמעוודיקער ריינ־וואַשער פון דער פוילישער ליטעראטור (און פון פּאַליאַקן) וואַלט זיין בוך אַרויסגעקומען איינהייטלעכער. וואַלט ער אויך געהאַט דעם מוט הויך אויס־צושרייען קעגן פוילישן פּאַלק, וואָס האָט די דייטשן געהאַלפן אויסראַטן הונדערטער טויזנטער יידן, און קעגן דעם קאַרגן אופן, ווי אפילו די בעסערע פון זיי, האָבן אָפּגעשפּיגלט די ייִדישע טראַגעדיע אין ביכער, וואַלט זיין בוך אויך אַרויסגעקומען גאַנצער און לכל הפחות ייִדישער.

אַזוי אָבער וואַרפט זיך ב. מאַרק און ראַנגלט זיך מיט זיך אַליין. ער וויל זיין פּאַרויכטיק, נישט אַרויסצוכאַפן זיך מיט אַן איבעריק וואַרט. ער וויל אַלעמאַל אונטערשטרייכן, אַז ער פּאַרטיידיקט אייגנטלעך בלויז פּראַ־גרעסיווע און פּאַרגעשריטענע יידן. ער זאָכליניעט זיך ממש, וואָס עליאַ־

אזשעשאָר רופט אין אירע „קינסטלערישע ווערק צו דערלאנגען די האַנט דעם ייד, וואָס וויל אַראָפּטרייסלען פון זיך דעם רעליגיעזן פּאַנאַמיזם און אומוויסנקייט“. דעם ייד וואָס האַלט נישט אַז ער דאַרף עפעס פון זיך אַראָפּ-טרייסלען טאָר מען, הייסט עס, נישט דערלאנגען די פּוילישע האַנט.

ס'איז, ווי געזאָגט, אַ בוך מיט אַן איינשטעל און מיט אַ טראָפּ, ווען דער מחבר כאַפט זיך, אַז אַ טראָפּ איז נייטיק, אָבער אין מאַסקווע וואַלט מען אַזאַ בוך סיי-ווי גערופן — אַ ווערק פון אַ ווייכן, צעקראַכענעם און פּאַרלוירענעם אינטעליגענט. דאָס נאַציאָנאַלע געפיל שטעקט אַרויס אַ דערשראָקן קעפל יעדערמאַל, ווען דער מחבר פּאַררעדט זיך. אָבער דאָס וואַרפן זיך אַהין און אַהער, דער „נאַשיך אי וואַשיך“ גיט דעם בוך אַ צעוואַרפנקייט, וואָס דער גייט אָפּט צו דער מדרגה פון סתירה. דער מחבר כאַפט זיך אַמאַל אַרויס מיט אויפריכטיקע, ברענדיקע יידישע רייז, אָבער ער פּאַרפלידערט זיי גלייך און ער שאַפט אַליין אומקלאַרקייט און צעטומלעניש, אַז מען דאַרף מישן די זייטלעך הין און צוריק, כדי צו כאַפן אויף וואַסער וועלט מען איו.

און דאָך איז אין דעם בוך פּאַראַן אַ סך נייטיקע אינפּאַרמאַציע. אַזוי גיך ווי מען באַפרייט זיך פון דעם שרייבערס טענדענציעזן טייטל לייענט מען דאָס בוך מיט אַ געוויסן אינטערעס. פּאַראַן וויכטיקע אינפּאַרמאַציע וועגן דער פּוילישער אונטערערדישער ליטעראַטור, און אויך איבער דער קאַטוילי-שער, ענדעקישער ליטעראַטור, וואָס גיסט נאָך איצטער פעך און שוועבל אויף יידן.

דאָס ערגסטע קאַפיטל אין גאַנצן בוך איז — „חשבון הנפש“. אַז מען לייענט איבער דאָס קאַפיטל זעט מען, אַז דער חשבון פון פּוילישן שרייבער איז קיין חשבון נישט און דאָס נפש איז קיין נפש נישט, אָבער ב. מאַרקן פירט עס דירעקט צו אַזעלכע דיבורים: „אין נאָמען אויך פון די דאָזיקע יסורים מאַנט אַנדזשעיעווסקי אַ חשבון און וועקט צו אַן אַנשטרענג צו פּאַר-טיידיקן די לעצטע שאַטנס פון דער נאַכט, כדי עס זאָל אויפקומען דער ליכ-טיקער טאָג. גייענדיק קאַנסעקווענט לויטן דאָזיקן וועג, האָט זיך אַנדזשע-יעווסקי אָנגעשלאָסן אינעם לאַגער פון מאַרקסיזם-לעניניזם און איז אַרויף אויפן שליאָך פון סאָציאַליסטישן רעאַליזם“.

וואַלט ב. מאַרקס בוך געשריבן געוואָרן אין אַן אַטמאָספּערע פון אויפ-ריכטיקער חשבון-הנפשדיקייט, וואַלט מען געהערט אמת קלאַרע ווערטער וועגן דעם איינשטעל פון דעם פּאָליאַק צום ייד, וועמען ער האָט מיט שמחה איבערגעגעבן אין די הענט פון די דייטשע מערדער. אַ מיליאָן יידן וואַלטן זיכער אָפּגעראַטעוועט געבליבן, ווען די פּאָליאַקן וואַלטן נישט סיסטעמאַטיש געהאַלפן די דייטשן דורכפירן זייערע רציחות. זייער געניט אויג האָט דעם

דייטש געהאלפן אויסנישטערן יידן פון די טונקלסטע באהעלטענישן. די שטעלונג פון דורכשניטלעכן פאליאק קען מען אפילו געפינען אין ב. מארקס בוך. אמת, דער מחבר שטעלט דעם טראָפּ אויף פּאַשיסטישער פּראָפּאַגאַנדע, אָבער, צו אונדזער אומגליק, איז דער טראָפּ אַ פּאַלשער, ווייל די דאָזיקע כלומרשט ענגע פּאַרטיי־שטעלונג, איז, מיט זייער קליינע אויסנאַמען, געווען די מערדערישע שטעלונג צו יידן מצד דעם גאַנצן פּוילישן פּאַלק.

ווער עס וויל עפעס באַהאַלטן, פעלשט נישט נאָר יידישע געשיכטע, נאָר די געשיכטע פון דער מענטשהייט, וואָס וועט סוף־כל־סוף מוזן מאַכן אַן אמתן און נישט בלוז אַ לעניגיסטיש־מאַרקסיסטישן חשבון הנפש. אַט ווי די פּוילישע פּאַשיסטן האָבן געהייסן באַהאַנדלען יידן:

„אַזעלכע אַרויסזאָגונגען דעקן זיך פּולשטענדיק מיט די פּאַשיסטיש־אַנטיסעמיטישע אַרטיקלען אין די פּאַלאַנגע־אַרגאַנען אין אונטערערדישן פּוילן אין די אַקפּאַציע־אַרן, אין די סאַמע גרויליקע חדשים פון 1943. ווען די ליקווידאַציע פון די לעצטע יידן־אינדזלען האָט דערגרייכט דעם העכסטן פּונקט, האָט די דאָזיקע פּאַלאַנגע געשריבן: 'מיר באַקומען בריוו פון לייע־נער, וועלכע פרעגן ביי אונדז, ווי דאַרף זיך אַ פּוילישער קאַטויל באַציען צו אַ ייד, וואָס אַנטלויפט פון געטאָ, און באַהאַלט זיך אויס? אונדזער ענטפּער איז: 'ווי צו אַ שונא'.

געשריבן זענען די דאָזיקע מערדערישע ווערטער אין די זעלביקע טעג, ווען דער היטלעריסטישער גובערנאַטאָר פון וואַרשע, ד"ר פּישער, האָט אויס־געהאַנגען איבער די גאַסן די טרויעריק־באַרימטע ווענדונג צו דער 'אַרישער' באַפעלקערונג, זי זאָל צוזאַמענאַרבעטן מיט דער דייטשער מאַכט ביים אַנט־פּלעקן און כאַפּן יידן, וועלכע גנבענען זיך אַרויס פון ברענענדיקן געטאָ. דאָס געטאָ איז דעמאָלט אונטערגעאַנגען אין די לעצטע יסורימדיקע ווייען פון פּאַרצווייפלטן קאַמף“.

ב. מאַרק זאָגט אונדז נישט אויס, אַז דער רוף פון דער אַזוי־גערופּענער פּאַלאַנגאַ איז געטריי אויסגעפּאַלגט געוואָרן דורך אַלע פּוילישע קאַטוילן. נישט נאָר האָבן זיי געפּאַלגט די פּאַלאַנגאַ, נאָר אויך דעם רוף פון וואַרשע־ווער גובערנאַטאָר און געטריי מיטגעאַרבעט מיט דער דייטשער מאַכט ביים העלפּן כאַפּן יידן.

אויף אַזוי פּיל אויף וויפּל דאָס בוך — „די יידישע טראַגעדיע אין דער פּוילישער ליטעראַטור“ וויל דאָס צודעקן מיט ... ליטעראַטור איז עס אַ פּאַלש בוך. אָבער דאָרט וווּ ב. מאַרק פּאַרגעסט צו שטעלן דעם מאַרקסיסטיש־לעניגיסטישן טראָפּ, קען מען אין זיין ווערק קריגן גאַנץ אינטערעסאַנטע אינפּאַרמאַציע.

די יידישע ענציקלאָפּעדיע

אַנומלט האָב איך געפלעפט אַן אָפּגעפרעמדטן יידן אונדזערן, וואָס איז צו מיר צוגעשטאַנען כ'זאָל אים שוין זאָגן, צי יידיש האָט אַ גראַמאַטיקע און ער האָט אַנגערופן נעמען פון גראַמאַטיקאַנער, אָט למשל, ווי קירפּיטשניקאָוו. קירפּיטשניקאָוו איז אַ פּיר־זילביקער נאָמען, וואָס האָט געהאַט דעם מזל צו שווימען אין דעם ייִדנס אַנגעטומלטן זכרון, ווי אַ פאַראיינצלטער לאַקש אין דער אָפּטיילונג פון רוסישער קוים־געדענקלעכקייט און איז געווען זיין אַטעסטאַט, אויף אַמאָליקער פאַרתושבטער בילדונג.

מיר האָבן, האָב איך אים גלייכגילטיק געענטפערט, ווי דער ענטפער וואָלט ביי מיר געלעגן אויף דער שפיץ צונג, אַ יידישע ענציקלאָפּעדיע.

כ'ווייס נישט פאַרוואָס איך האָב זיך פאַר דעם יידן גענומען אויספיי־נען מיט אונדזער וואַקסנדיקער עשירות, אָבער כ'האָב געזוכט אין מיין געדע־כעניש אַ נאָמען פון אַ גראַמאַטיקאַנער, וואָס כ'זאָל אים אין קלאַנג כאַטש, קענען אַנטקעגנשטעלן זיין פאַרבענקטן קירפּיטשניקאָוו, אָבער אַ נעכטיקער טאַג. אַלץ אַזעלכע נעמען, וואָס וואָלטן אים נישט גענומען. פאַרשטייט זיך, אַז די בעסטע זאָך וואָלט געווען צו האָבן גרייט אַ צען־צוועלף אויסגעטראַכ־טע, אָבער האַרטע, מענלעכע, רוסיש־קלינגענדיקע, זעקס־זילביקע נעמען פון נישט־געשטויגענע גראַמאַטיקעס, וואָס זאָלן אים געבן דעם זכות פאַר יידיש. אָבער כ'בין נישט געווען צוגעגרייט פאַר אַזאַ גייסטיקן געפעכט. ווען כ'האָב אים אָבער פאַרזיכערט, אַז מיר האָבן שוין אַן ענציקלאָפּעדיע, איז ער געוואָרן אויסער זיך פון דערשטוינונג. דער קלאַנג פון וואָרט ענציקלאָפּעדיע האָט אַביסל געדעקט קירפּיטשניקאָוו און ער האָט געהאַלטן אין איין איבערחזרן — דו זאָגסט נישט, דו זאָגסט נישט! (אַ ווערטלעכע אומגראַמאַטישע איבער־זעצונג פון דעם ענגלישן — „יו דאָנט סעי“).

שפעטער, אַז דער סקעפטישער ייד איז געקומען צו זיך פון גרויס דער־שטוינונג, האָט ער שוין מיט אַביסל מער דרד־ראַך גענומען צוריקפרעגן — אָבער וואָס הערט זיך מיט דער גראַמאַטיקע?

אין דער יידישער ענציקלאָפּעדיע, האָב איך אים גלייכגילטיק געענט־פערט, שרייבט מען אַ גראַמאַטישן יידיש און פון דעם וועט מען מיט דער צייט אויסשניידן עטלעכע גראַמאַטיקעס, שוין מיט אַ סינטאַקסיס אויך.

מיט דעם וואָרט סינטאַקסיס האָט ער זיך גאַר דערפרייט, ווי מיט אַ

פארלירענעם און אפגעזוכטן עלטער־פעטער. ער האָט געהאַלטן אין איין אויסדריקן זיין התפעלות מיט זיין חנעווידיקן — דו זאָגסט נישט! אין אַנדערע ווערטער, מיר גייען צוריקוועגס. פון דער ענציקלאָפּעדיע צו דער גראַמאַטיקע.

וועל, האָב איך זיך שוין אויך פאַרגינען אַ פּוּלְבּלוּטיק ענגליש וואָרט. ס'איז נישט אזוי צוריקוועגס, ווי אַן איינשפּאַרעניש. ווען מיר זאָלן איצט נע־מען וואָרטן אויף גראַמאַטיקעס וואָלט אונדז געווען וויל און ליכטיק. נעמען מיר די אומגעשריבענע גראַמאַטיקע אונדזערע און מיר שרייבן זי גלייך אַריין אין דער ייִדישער ענציקלאָפּעדיע. אַט האָט מדינת ישראל אַן אומגעשריבענע קאַנסטיטוציע. נו, האַנדלט מען דאָרטן, חלילה, אומקאַנסטיטוציאָנעל? דאָס איז אַ העכערער שטאַפל פון מענטשלעכער אַנטוויקלונג. מען טראָגט די קאַנסטיטוציע און באַוווּסטזיין. מיר גייען פאַרביי אונדזער נישט־געשריבע־נער גראַמאַטיקע און מיר גייען גלייך צו דער ייִדישער ענציקלאָפּעדיע. ס'איז אַ מין קפיצת הדרך. מען לייגט נישט אַן אַזויפיל וועג.

בין איך דאָנקבאַר דער ייִדישער ענציקלאָפּעדיע, וואָס האָט ממש גער־ראַטעוועט מיין פרעסטיוזש. געשען איז עס אין מאָנטרעאַל. דער אָפּגעפרעמד־טער ייד, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, האָט אָפּפרענגדיק ייִדיש ווי אַ שפּראַך, געגעבן אַנצוהערן, אַז ער פּרעגט אָפּ מיין גאַנצע שרייבערישקייט. אַ שרייבער פון אַ נישט־פאַרגראַמאַטיזירטער שפּראַך איז ביי אים קיין שריי־בער נישט. מיין פריינט, דער ענערגישער פאַרשפּרייטער פון דער ייִדישער ענציקלאָפּעדיע, איסר גאַלדבערג, וואָס האָט מיך תמיד באַשיצט מיט שלאַג־פאַרטיקייט און מיט שכל הישר האָט זיך אויף אַ וויל אָפּגעקערט פון מיר און זיך פאַררעדט מיט אַ פּאַטענציעלן קונה. ביי איסר גאַלדבערגן איז יעדער ייד אַ פּאַטענציעלער קונה פון דער ייִדישער ענציקלאָפּעדיע און אזוי גיך ווי ער דערהייבט אים צום ראַנג פון אַ פּאַטענציעלן קונה, מאַכט ער אים גלייך פאַר אויס פּאַטענציעל און אַקאַרשט מען זעט נישט — האָט ער שוין געחמתעט, געקויפט און אונטערגעשריבן.

דער אָפּגעפרעמדטער ייד וואָלט מיך זיכער געווען אָפּגעווישט, ווען מיר וואָלט נישט איינגעפּאַלן צו קעמפּן מיט די שוין אַרויסגעגעבענע ניין ייִדישע בענד פון דער ענציקלאָפּעדיע און די דריי ענגלישע בענד „די דושווש פּיפל“, קעגן אַזאַ קינדעריי ווי אַ גראַמאַטיקע, וואָס יעדער קינד לערנט עס און פאַרגעסט עס.

אַבער די דאָזיקע באַגעגעניש האָט אין מיר אַרויסגערופן אַ גאַנצע גאַמע פון געדאַנקען און כ'בין געקומען צום שלום, אַז אין די דרייסיקער יאָרן, ווען ס'איז געלייגט געוואָרן דער פּונדאַמענט פון דער ייִדישער ענציקלאָפּעדיע.

איז עס געווען א פראיעקט פון גרויס דערוועגונג. אזא געדאנק האט נישט געקענט געבוירן ווערן בלויז צו באווייזן א יידן, אז מיר האבן שוין אן עני-ציקלאפעדיע אויך, נאָר ס'האָט געמוזט קומען פון אַ טיפן אינערלעכן גלויבן — אפשר נישט אזוי פון אַ גלויבן, ווי פון אַ נאַטירלעכן געפיל, אַז מיר זע-נען שוין ענציקלאָפּעדיע־ווערטיק. ס'איז די פאַרטראַכטערס און טוערס קיינ-מאַל נישט איינגעפאַלן, אַז די ייִדישע ענציקלאָפּעדיע וועט אויך אַריינפאַלן אין דער קאַטעגאָריע פון חורבן־ליטעראַטור און ווערן אַ טייל פון אונדזער גייסטיקן צוזאַמענהאַלט. אַן ענציקלאָפּעדיע פון חורבן איז אַליין פאַר זיך אַ שטיק אויפריכטונג. די ענציקלאָפּעדיע ראַטעוועט אַפּ די גייסטיקע ווערטן, וואָס גיבן חשיבות צו אונדזער לעבן.

די ייִדישע ענציקלאָפּעדיע איז געווען אַ ריזיקער פּראַיעקט, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן, ווען מיר האָבן פאַרמאַגט מיט איבער זעקס מיליאָן מער יידן, ווי מיר האָבן היינט. אויף אַזויפיל איז עס געווען אַ לעבעדיקע פאַרצייכענונג פון אַ לעבעדיק פּאַלק. די מאָנומענטאַלע שאַפונג האָט געטיילט דעם גורל פון דעם אויסגעהרגעטן פּאַלק, און איז איבערגעריסן געוואָרן. אָבער דער פּאַ-דעם וואָס טאַר קיינמאַל נישט איבערגעריסן ווערן איז געבליבן פלאַטערן און איז איבערגעטראָגן געוואָרן, ווי אַ משכן, צופאַסנדיק זיך צו די נייע אומ-שטענדן און נייע באַדינגונגען.

די ייִדישע ענציקלאָפּעדיע האָט זיך געראַטעוועט, נישט נאָר דאָס שטיקל גוף, די אָנגעהויבענע אַרבעט, וואָס איז געבליבן ווי אַ זכר לחורבן, נאָר גע-ראַטעוועט אויך די נשמה, כדי צו קענען אָנגיין מיט דער אַרבעט. די עטלעכע בענד וואָס זענען אַרויס אין אייראָפּע האָבן געקענט בלייבן, ווי אַן אָפּגעברענטער פונדאַמענט. זיי זענען אָבער נישט געבליבן שטיין ווי פאַרברענטע שטיקער געדעכענישן פון אַ פאַרברענט ייִדיש לעבן, נאָר זיי האָבן געזוכט זיך אַנצוקניפן אין דעם לעבעדיקן טייל פון ייִדישן פּאַלק.

אויב מ'זאָל וועלן ערנסט צוריקקומען צו די ספקות פון אונדזער אָפּגע-פרעמדטן און גראַמאַטיק־באַזאַרגטן יידן, וואָלט מען אים געמוזט אַנווייזן, אַז די ייִדישע ענציקלאָפּעדיע איז אַ בריק פון גרויס אַפּטימיזם. מיליאָנען ייִדישע ווערטער, אין פאַרשיידענע צוזאַמענשטעלן און פּאַנאַנדערשטעלן, דורך „פּערמוטאַציעס און קאַמבינאַציעס“, ווערן פאַרשריבן אין דער ענציע-קלאָפּעדיע. לעבעדיקע ייִדישע ווערטער, וואָס האָבן נישט קיין חשק אונטער-צוגיין, שוין דאָס ייִדישע לשון אַליין איז אין דער ענציקלאָפּעדיע פאַרצייכנט מיט דעם גרעסטן בטחון, נישט נאָר מיט אַ ווילן צו לעבן, מיט אַרגומענטאַ-ציעס און טענות, נאָר טאַקע מיט אַ ממשותדיק לעבן. מיין אויג פּאַלט אויף אַ שטעל, אין יידן, באַנד „ד“ און איך לייען:

„אין גייסטיקן לעבן האָט ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה דער קליינער ייִדישער ישוב אין דער שווייץ זיך מיט גאַרנישט אויסגעצייכנט. ער האָט פון זיך נישט אַרויסגעשטעלט נישט קיין גרויסע רבנים, נישט קיין גרויסע געלערנטע, ליטעראַטן, קינסטלערס, פּאָליטיקערס, מנהיגים און דעסטגלייכן, און אין אַלגעמינעם לעבן פון ייִדישן פּאָלק ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה, קיין שום אַנזעענדיקע ראָל נישט געשפּילט. אַפּילו די געשיכטע פון די ייִדן אין דער שווייץ האָט אין אַכצנטן יאָרהונדערט געשריבן דער פּראָטעסטאַנט־טישער פּאַסטאָר אולריך און אין אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט די פון רוסלאַנד איינגעוואַנדערטע פּרוי שטיינבערג־וועלדלער און דער פּראַנצויז־שער ייִד און זשענעווער ראַבינער גינסבורגער. און פון דעסטוועגן טאַקע אַדאַנק אויסלענדישע ייִדן, האָט די שווייץ איבערגעלאָזן טיפּע שפורן אין דער ייִדי־שער געשיכטע פון דער ערשטער העלפּט צוואַנציקסטן יאָרהונדערט: די גע־שיכטע פון ציוניזם איז פאַרבונדן מיט דער שטאַט באַזעל, וווּ עס איז פאַרגע־קומען דער ערשטער ציוניסטישער קאָנגרעס (1897) און אַ גאַנצע ריי שפּע־טערדיקע קאָנגרעסן; אין זשענעווע האָט זיך געפונען דער אויסלענדישער קאָמיטעט פון „בונד“ און די גרויסע בונדישע דרוקעריי...“

עטלעכע און צוואַנציק שורות און אַזויפיל לעבעדיק ייִדיש לעבן ווערט דאָ פאַרצייכנט לדורות. מיר האָבן זיך צוגערירט צו איין קליינעם ישוב, וואָס האָט אויסגעזען צו זיין נישט מער ווי שטיין, אָבער די ייִדישע געשיכטע האָט אויך דעם שטיין געשלאָגן און אַרויסגעקראָגן דערפּרישונג. אין דעם פּערטן באַנד „ייִדן“ געפינען מיר אַזעלכע מאַנומענטאַלע שטודיעס, ווי „די געשיכטע פון ייִדן אין פּוילן, ליטע און רוסלאַנד“, „ייִדישע פּאָליטיק אין פּוילן צווישן די צוויי וועלט־מלחמות“, „ייִדן אין רומעניע“, „עקאָנאָמישער אויפשטייג און צעפּאַל פון אייראָפּעישן ייִדנטום“, ייִדן אין טשעכאָסלאַוואַ־קיע, אונגאַרן, האַלאַנד, פּראַנקרייך און אַנדערע.

די פאַרענדיקטע סעריע אין ענגליש, אין דריי בענד פון — „די דזשוזש פיפל פעסט ענד פּרעזענט“ איז אַחוץ אַ גרויסער אַקאַדעמישער אויפטו אויך פון גרויסן דערציערישן ווערט. ביים היינטיקן טאַג איז שוין נישטאָ קיין איין מענטש מיט שכל הישר, וואָס זאָל זיך וועלן שטעלן מיטן רוקן צו דער יוגנט אונדזערער און זיי באַשטראַפּן דערפּאַר, וואָס זיי קענען נישט קיין ייִדיש. די חשיבות פון די דאָזיקע דריי בענד אין ענגליש, דער אופן ווי דער גאַנצער פּראַיעקט איז דורכגעפירט געוואָרן, איז עלול אויפצוטאָן זייער אַ סך פאַר דער דערצייג פון אונדזער דור, וואָס מיר האָבן שטאַרק פאַרוואַרלאָזט. אַן שפּראַך־דיסקוסייעס, איז עס גלייך אַ דירעקטע און ווירקזאַמע אַטאַקע אויף עס־הארצות.

אין דריטן באַנד פון דער ענגלישער סעריע, וואָס איז ווי די לעצטע ייִדישע בענד, אַרויס מיט דער הילף פון דער ציקאַ געפינען מיר אָפהאַנד-לונגען פון דער ייִדישער ליטעראַטור אין די ביבלישע צייטן, העלעניסטישער ייִדישער ליטעראַטור, תלמודישער און רבנישער ליטעראַטור, העברעיִשער פּאָעזיע אין מיטלאַלטער, ליטורגישע ליטעראַטור, מאָדערנע העברעיִשע ליטעראַטור, אַלט-ייִדישע ליטעראַטור, ייִדישע ליטעראַטור אין די פּאַרגאַנגענע צוויי הונדערט יאָר, ייִדיש-ענגלישע ליטעראַטור אין אַמעריקע און ענגלאַנד און אַנדערע וויכטיקע אַרבעטן, ווי פון ייִדישער קונסט, ייִדישער מוזיק, אַ מיניאַטור-ענציקלאָפּעדיע פון ייִדישן וויסן וואָס וועט ביים יונגן ענגליש-ייִדישן ליענער דערוועקן אַ נייגער צו פּאַרטיפּן זיך נאָך מער אין אַ געביט, וואָס וועט אַרויסרופן זיין אינטערעס. דורך אַזאַ ענציקלאָפּעדיע קען אַמאָל אַ יונגער ייִד מיט אַ קלאָרן און ליכטיקן קאַפּ וועלן צוריקגיין צום מקור און לערנען העברעיִש און ייִדיש, מ'רעדט שוין נישט דערפון וויפּל אַזאַ ענגלישע סעריע איז ווערט, ווען זי דרימלט כלומרשט אויף די פּאָליצעס פון ביבליאָ-טעקן אין אַמעריקע, ענגלאַנד, אויסטראַליע און אַפּריקע, וווּ די ייִדישע ענציקלאָפּעדיע ווערט פּאַרשפּרייט. ס'איז אַן אינפּאַרמאַציע-קוואַל וואָס גיט אונדז צו חשיבות.

די ייִדישע ענציקלאָפּעדיע געהערט צו דער קאַטעגאָריע פון אונדזער אַני מאַמין, שוין מיט דעם ניגון, ווי ער איז געזונגען געוואָרן אין די לאַגערן. ער איז אַ טרוםף איבער היטלערן. האָט ער דאָך געוואַלט אויסמעקן און אויסוואַרצלען, אַז ס'זאָל פון אונדז נישט בלייבן קיין זכר. האָט ער דאָך געברענט אונדזערע לעבנס, כדי אויסצוברענען אונדזער גאַנצע געשיכטלעכע עקזיסטענץ און מאַראַלישע האַפּטיקייט און אויך וואַרהאַפּטיקייט. דער וויר-דיקער אַקאַדעמישער און מיושבדיקער טאָן פון די קאַמפּעטענטע ענציקלאָפּעדיע-שרייבערס שטעלט מיט זיך פאַר דעם ייִדישן ענטפּער.

די ענציקלאָפּעדיע איז נישט גלאַט אַזוי אַ זכרונות-פּנס, וואָס פאַר-צייכנט עבר מיט טרויעריקע הענט, נאָר ס'איז לעבעדיקער כּינוס. ס'איז אַ גייסטיקער און נייטיקער אינווענטאַר פאַר נאָך-חורבנדיקער אַריענטאַציע. ס'איז אַ וויכטיקע צונויפּזאַמלונג פון אונדזער האָב און גוטס אין ענציקלאָ-פעדישער אַרדענונג, כדי מיר אַליין זאָלן קענען שאַצן און שעצן אונדזער לעבן.

ענציקלאָפּעדיע מיינט אויך אַפּקלייב, אַן אַפּקלייב, וואָס אין איר מע-טאָדיק אַליין איז פאַראַן גרויס כּבוד און אַפּשיי פאַר גייסטיקע ווערטן. נישטאַ אין קיין ענציקלאָפּעדיע קיין חילול, קיין קלות ראש, דערפאַר איז עס המשך אין שענסטן זין פון וואַרט, ווייל עס מיינט נישט גלאַט ציען ווייטער אַ

וועגעטירנדיקע עקזיסטענץ, נאָר פאַרזעצן דאָס נייטיקע, דאָס אויסגעטייל-
טע, דאָס דיסטילירטע, דאָס געשיכטלעך-ריינע, דאָס וואָס פאַרדינט אויפגע-
רופן צו ווערן פאַרן לעבעדיקן המשך פון אַ פּאַלק. המשך קען אַמאָל ווערן
מעמפע פּאַסיוויטעט, אָן באַלעבנדיקער פּרישקייט. די ייִדישע ענציקלאָפּעדיע
גייט אויפן וועג פון בליענדיקן אָפּקלייב, נישט אָפּקלייב לשם געשיכטלעכער
באַלזאַמירונג, נאָר אָן עטאַפּ אין לעבן פון אַ פּאַלק.

אַבער דער עיקר — און דאָ קומען מיר צוריק צום אָפּגעפרעמדטן ייִד-
מיט זיין קירפיטשניקאָור-קאַמפלעקס — די ייִדישע ענציקלאָפּעדיע איז גע-
שריבן מיט גרויס גלויבן אין אַ לשון, וואָס יעדער חכם אויפן מאַרק ווייסט
שוין אַז עס גייט אונטער. אין איר צמצום וואַרפט זי זיך רחבותדיק מיט צענד-
ליקער טויזנטער ייִדישע ווערטער. און יעדער פון די שוין דערשינענע ניין
בענד גייען בשום אופן נישט אונטער, נאָר, פאַרקערט, עס שיינען מיט מזל
אויף צענדליקער טויזנטער ייִדישע ישוב־הדעתדיקע רייד. די ענציקלאָפּעדיע
האַט דעם אַקאַדעמישן געדולד אונטערצוטראַגן דעם רשעותדיקן אונטערגע-
יאַגטן אונטערגאַנג אונדזערן נאָך ייִדישע ווערטער, כדי דער אונטערגאַנג
זאָל נישט האַבן קיין לייכט לעבן. מיט אָן ענציקלאָפּעדיע איז דער אונטער-
גאַנג כאַטש אַ פאַראַדנער. די רעדאַקציע פון דער ענציקלאָפּעדיע: ר. אַבראַ-
מאָוויטש, ד״ר י. ברוצקוס, ד״ר מ. ווישניצער, יעקב לעשצינסקי, א. מענעס,
א. קיהן, ד״ר א. שטיינבערג, די צענדליקער פּראָמינענטע מיטאַרבעטער, דער
פאַרוואַלטער ש. גילינסקי, דער דובנאָוו-פּאַנד און ציקאַ פאַרלאַג און אַלע
אַנדערע אָרגאַניזאַציעס, וואָס זענען אַקטיוו אַרום דער ייִדישער ענציקלאָפּע-
דיע, פאַרדינען אונדזער לויב פאַר אַראַנזשירן אַזאַ אימפּאָזאַנטן „אונטער-
גייענדיקן“ אויפגאַנג.

.1952

מײן באַרעכטיקטע מורא

כ'האַב שוין לאַנג צוגעגעבן אַז איך לייד פון אַ פּסיכאָלאָגישן מיחוש. און הגם צוגעבן און אַנערקענען איז שוין אַ טייל פון דער קוראַציע, בין איך נאָך נישט גענעזן געוואָרן און די סיפּטאַמען ווערן שטאַרקער און שטאַר-קער. דער מיחוש באַשטייט אין דעם אַז ווי נאָר כ'לייען אַז ס'איז ערגעץ דער-שינען אַ בוך פון אַ יונגן ייִדישן שרייבער אויף ענגליש, וועגן ייִדן, סיי ווען ס'איז אַ לענגערע נאָוועלע, אָדער צעפיצלט אויף קלענערע דערציילונגען. באַפּאַלט מיך אַן אומרויקייט און איך וואָלט געוואָלט ערגעץ אַוועקפּאַרן ביז דאָס בוך וועט זיך אַפּלייענען און ס'וועט אַריבער. וואָס אַזוינס ס'וועט אָדער דאָרף אַריבער, ווייס איך נישט אַקוראַט, אָבער לאַמיר זאָגן אַז ס'איז אַ מין עד יעבור זעם. אַז דער בוך וועט אַפּגעלייענט ווערן און אַלץ וועט נאָך זיין אין אָרדענונג, וועל איך צוריקקומען פון מײן איזאָלאַציע און ס'וועט גיין כשורה, ביז דער בוך-מאַרק וועט ווידער באַפּאַלן ווערן פון אַ נייעם יונגן ייִד. וואָס נעמט זיך צו זייניקע.

וואָס פּאַראַ איבערקערעניש איך דערוואָרט פון אַזאַ בוך, איז מיר נישט אינגאַנצן קלאָר, נאָכאַלעמען האַנדלט זיך עס דאָך אין אַ פּסיכאָלאָגישן מי-חוש, אָבער כ'בין זיך משער אַז ס'האַט עפעס צו טאָן מיט דער אַלטער מורא פאַר מסירה. איז עס, פאַרשטייט זיך, אַן אַבסורד און כ'שריי אַן אויף זיך הונדערטער מאָל, אָבער, ווי דער שטייגער איז, מיט אַזעלכע טיף-פאַרוואַרצל-טע און פאַרקנוילטע מוראס, איז זיי אוממעגלעך אַרויסצוטרייבן מיט אַן אַנשריי. ס'איז אַ שטיק דיבוק וואָס לאַזט זיך נישט אַרויסטרייבן מיט אַ שפּרוך.

ס'קען זיין אַז די מורא ביי מיר נעמט זיך דערפון, וואָס איך ווייס אַז אונדזערע אַמעריקאַנער יונגעלייט, וואָס לעבן אין אַ פּסיכאָנאָאָליטישער תקופה, באַנוצן זיך מיט אירע ברכות, און זיי ווערן געוויינלעך גיך געוואָיר, אַז זייער גאַנצע צרה באַשטייט אין דעם וואָס זיי האָבן פיינט — טאַטע-מאַמע. ס'איז איצטער נישט מײן דאָגה, צי ייִדישע טאַטע-מאַמע, וואָס האָבן אַריינגעלייגט זייער גאַנצע צודרינגלעכע טאַטע-מאַמעשאַפט אין די קינדער, זענען טאַקע ווערט מען זאָל זיי אַפּצאַלן מיט שנאה. מעגלעך, אַז ערגעצווו האָבן די טאַטעס געגרייזט, זיי האָבן, דערצייענדיק די קינדער, זיך אַליין אפשר נישט גענוג דערצויגן. אַנדערע טאַטעס ווידער האָבן אפשר זיך נישט אַריי-נ-

געצויגן אין זייערע קינדער. קינדער האָבן אַ טבע צו פאָקן און מאָזלען מיט די באַנאַלסטע אידעאַליזמען, און ווען זיי געפינען עס נישט אין די פאַרהאַ-
רעוועטע און ערלעכע היימען פון זייערע עלטערן, וואָסן די קינדער אויף מיט
אַקטיווער קריטיק, וואָס רייסט זיך צו ווערן אויסגעלאָדן, אָבער ס'קריכט
אַריין וואָס מער אין אינגעווייז פון אונטערבאווסטיין, ביז דער פּסיכאָנאָ-
ליטיקער גראַבט עס אויס פון דאַרטן, נאָך אַ צאָל הויך-באַצאָלטע סעאַנסן.

דער עיקר גייט עס אין דעם וואָס ביים צווייטן דור אונדזערן באַמבלט
זיך נאָך אַביסל ייִדישקייט מיט אַ מגן-דוד אָדער מזוהלע אויפן האַלדז, און
דער דריטער דור הערט אויף צו זען אַ טעם אין אַזאַ ייִדישקייט און ער וואָלט
געוואָלט אינגאַנצן פּטור ווערן פון דער דאָזיקער, מ'שטיינט געזאָגטער אַפּ-
טעקאַרישער משא. אַנדערע סענסיטיווערע קינדער זוכן זיך צו דערגרונטע-
ווען צו אַזאַ ייִדישקייט און קומען צוריק אַרויף, מיטן ווערעמל, וואָס דערמיט
האַבן זיי געזוכט צו פאַנגען אַ געפילטן ייִדישן פיש.

דאָס זענען אָבער אלץ השערות. די רעזולטאַטן וואָס דריקן זיך אויס אין
ביכער גייען מיך אָן מער פון אַלץ. דער צווייטער דור, ביי אונדז אין דער
ייִדישער אַמעריקע, משפּט נישט די קינדער — אַזוי איז עס שוין אין דער
ליטעראַטור בכלל — נאָר די קינדער רייסן זיך שלאָגן די עלטערן און פאַר
אַזעלכע ביכער האָבן אידן מורא.

נעמט דערפאַר אַ געוויסע צייט, ביז כ'דערוועג זיך צו קויפן אַזאַ בוך
פון אַ יונגן ייִדישן שרייבער, וואָס נעמט פון זיך אַרויסשריייען זיין שנאה צו
טאַטע-מאַמע, זיידע-באָבע, פעטערס און מומעס. אַזאַ דערפאַרונג האָבן אידן
געוויינלעך ווען כ'קויף שוין יאָ דאָס בוך, און אַז כ'לייען אים אין סאָבוויי,
ציטער אידן, צי מיין נישט-ייִדישער שכן לייענט נישט מיט מיר דאָס בוך
הינטער מיינע פלייצעס, און צי ער פאַרצייכנט זיך נישט אין זיין אומפריינט-
לעכן נאָטיץ-ביכל, נאָך עטלעכע באַמערקונגען וועגן מיר און מיינס גאַל,
נישט נאָר ביזן צווייטן דור, נאָר אַפילו ביזן דריטן דור, ס'הייסט שוין ביז
דעם שרייבער, וואָס באַרעדט זיינע אייגענע טאַטע-מאַמע.

ס'קען זיין, ווי אויבן אַנגעטייט, אַז מען דאַרף דעם ענין אפשר נעמען
זייער טיף און ריידן וועגן דעם צווייטן דור אונדזערן, אין די פאַראייניקטע
שטאַטן, ווי ער שילדערט זיך אַליין, מיט זיינע מעשים, אָדער נישט-מעשים,
פאַר זיינע קינדער, אָבער דאָס איז איצטער נישט מיין עובדה. אידן רעד דאָ
וועגן מיינע אייגענע קאַמפלעקסן, וועגן דעם ציטער וואָס אַזעלכע ביכער
רופן אין מיר אַרויס, ווען כ'לייען אין אַן ענגלישער צייטונג, אַז אַ יונגער
ייִדישער שרייבער האָט אונדז שוין ווידער מוכה געווען מיט אַ ייִדישער
שרייבער. נעמט דערפאַר אַ שטיקל צייט, ביז כ'באָזיג אין זיך די מורא —

דאס געשעט געוויינלעך, ווען דאס בוך איז שוין אָפּגעפּאַרטיקט, אָפּגעקריי-
טיקירט, אָפּקאַמענטירט. דעמאָלט לייען איך אַזאַ בוך און איך געפין תּמיד
אַ באַרעכטיקונג פֿאַר דער מורא מיינער, וואָס האָט מיך געהאַלטן ווייט פּון
בוך עטלעכע יאָר.

איז נישט לאַנג צוריק דערשינען אַ בוך, „גודביי, קאַלאַמבוס“, פּון אַ
יונגן ייִדישן שרייבער. דער מחבר פּיליפּ ראָט איז אינגאַנצן 26 יאָר אַלט
און זיין בוך איז דערשינען אין אַן אַנערקענטן פּאַרלאַג. ס'איז אַ בוך מיט
דערציילונגען וועגן אַזוי־גערופענעם ייִדישן לעבן אין אַמעריקע. לויבנדיק
דאָס בוך האָט אַ קריטיקער, אין אַן אַנגעזעענער ענגלישער מאַרגן־צייטונג,
איבערדערציילט עטלעכע מעשיות און פּון יעדער איבערדערציילעניש האָט
זיך מיין מורא צעשפּילט. כ'האַב באַשלאָסן, אַז מען דאַרף אַנטלויפּן פּון אַזאַ
„ייִדיש“ בוך און וואַרטן ביז דער באַרימטער זעם וועט אַוועקגיין, ביז די
גוים וועלן אויפהערן הנאה האָבן פּון די דאָזיקע מעשיות און דער גאַנצער
ענין וועט פּאַרגעסן ווערן.

רעד איך דאָ, פּאַרשטייט זיך, נישט פּון בוך גופּא, ווייל מיין מורא פֿאַר
אים איז נאָך אַקטועל און פּריש, נאָר אַט האָב איך געלייענט אַ רעצענזיע
איבער דעם בוך אין זשורנאַל „קאַמענטעריי“. דער רעצענזענט איז אַליין
איינער פּון די חשובּסטע און אַנערקענטסטע יונגע ענגליש־ייִדישע נאָווע-
ליסטן. ער האָט דערקלעטערט און דערגרייכט, און מיר דאַכט זיך, אַז אים
איז אפשר מער פּון אַ סך אַנדערע פּון זיינע חברים, געלונגען צו דערגרייכן
דעם שפּיץ פּון אַנערקענונג, אַן צופּיל באַריידעריי אויף אייגענע. ס'לייגט זיך
אויפּן שכל, אַז אויב ער ליידיט פּון אַנדערע קאַמפלעקסן, האָט ער אָבער אויס-
געמיטן דעם וואַרעם פּון שנאה צו אייגענע עלטערן, סאָל בעלאָן קען גוט
ייִדיש און ער האָט פֿאַר דער האַר־גרינבערג אַנטאַלאָגיע פּון ייִדישע דערצי-
לונגען, זייער באַטעמט איבערגעזעצט שלום־עליכמס אַ מעשה. הכלל, ביי אים
האַבן זיך מעגלעך באַקוועם אויסגעלייגט די פּאַרשיידענע ייִדישע סתירות,
ווי ביים עלטערן דור ייִדישע שרייבער, און זיין צוגאַנג צו אייגענע איז קודם-
כל נישט באַפּעפּערט מיט ציניזם און אַ ווילן אַראַפּצורייסן די תּחתונים פּון
טאַטן און אים אַוועקשטעלן אַ פּאַרשעמטן אויף אַ גויישן יאַרד.

פּון דעסטוועגן האָבן זיך צו אים צוגעקלעפט געוויסע צויטיקע טאַלע-
ראַנצן, וואָס ער ראַציאָנאַליזירט פֿאַר דעם העכסטן אמת פּון קונסט. ער קען
שוין אַ סך בעסער און לייכטער פּון אונדז פּאַרדייען די ברוטאַלע כלומרשטע
קריטיק פּון דעם ייִנגערן אַמעריקאַניש־ייִדישן שרייבער. אים דאַכט זיך, אַז
ס'גייט אין דערציילן דעם אמת, און אים פּאַלט נישט איין, אַז דער קינסט-

לערישער אמת דארף ערשט איינשטיין אין פאראנטווארטלעכע הענט, ווייל מיטן אמת ווי מיטן ליגן טאָר מען זיך נישט אַרומשפילן.

ווען ס'קומט צו דערשפירן די חוצפהדיקע ליידיקייט פון אַזאַ קריטיק איבער דער יידישער געזעלשאַפט, וועל איך גיכער געטרויען ד"ר ש. מאַר-גאַשעסן, ווי סאָל בעלאָן. ד"ר ש. מאַרגאַשעס ליידיט נישט, ווייזט אויס, פון מיינ מורא-קאָמפּלעקס, און ער האָט דווקא שוין איבערגעלייענט דעם יונגן פיליפּ ראָטס בוך. אין זיין אַרטיקל — „דריטער דור“, אין „טאַג“, דעם 25סטן יולי, רעדט ער באַריכותדיק וועגן דעם בוך און ער קומט צום אויס-פיר, אַז דער מחבר רעדט „צינישאַפּן“ און אַז זיין שילדערונג איז „נישט קיין אַביעקטיווע“, ווייל ער האָט „פשוט פיינט זיינע פאַרשויענען“. איך גע-טרוי אַפילו מאַרגאַשעסן, ווען ער באַטאָנט, אַז אַזעלכע שילדערונגען זענען נישט נאָר שלעכטע פּראָפּאַגאַנדע פאַר ייִדן, נאָר אויך „שלעכטע ליטעראַ-טור“.

מאַרגאַשעס רעדט אויך פאַרדראַסיק וועגן „די פיליפּ ראָטס און זייער גלייכן“, בלשון רבים, ווייל אים איז דערווידער דער דאָזיקער פיזישער צו-ריר צום ייִדישן לעבן — פון אַ זיך-האַסער. ער קען זיי אויך צוגוט פון דער יונגער אַמעריקאַניש-ייִדישער ליטעראַטור. פאַרוואָס סאָל בעלאָן זוכט, מיט פאַרשיידענע קלענערע רעזערוואַציעס, אַ פאַרטרגעלעכן צוגאַנג צו די ראָטס און זייער גלייכן, קען בלויז אויסגעטייטשט ווערן, מיט אַ באַזונדער-רער מורא, אַז ער וועט חלילה זינדיקן קעגן קינסטלערישן אמת, אויב ער וועט זוכן אַרויפצולייגן אַ מאַראַלישע צענזור אויף אַזעלכע ליטעראַרישע באַריידערס און אַפּלאַכערס.

און לאַמיר נישט מורא האָבן אויך פאַר דעם אמת, אַז ווען אַ ייִדישער יונגערמאַן ווי ראָט, לויט ווי מאַרגאַשעס גיט איבער, שרייבט אַ מעשה וועגן דריי ייִדישע זעלנער, וואָס אין מלחמה-צייט דרייען זיי זיך אַרויס פון אַרבעט אין דער אַרמיי, אויסנוצנדיק זייער ייִדישקייט, איז עס אַ שטאַף פאַר אַנטי-סעמיטן, וואָס האָבן שוין די טעמע גענוג באַאַרבעט. אַ פאַראַנטוואַרטלעכער ייִדישער קינסטלער וואַלט אַנטלאָפּן פון אַזאַ טעמע, אין נאָמען פון די טויזנט-טער ייִדישע סאַלדאַטן, וואָס זענען געפאַלן אויפן שלאַכטפּעלד קעגן היטלערן און נישט אויסגענוצט זייער ייִדישקייט. ווען פיליפּ ראָט פּועלט ביי זיך צו שילדערן דריי ייִדישע סאַלדאַטן, מיינט ער אַז ער איז אינגאַנצן אַן עמאַנציפּירטער ייִד, ווייל ער קען איבערגעבן אַזאַ אַנטיסעמיטישע מעשה, און ער זאָל זיך אַפילו קיין קרום נישט טאָן.

סאָל בעלאָן דערמאָנט פיליפּ ראָטס אַן אַנדער דערציילונג, וועגן אַ ייִדישן יונגענמאַן, וואָס כאַפט זיך אַריין אין סעינט פעטריקס קאַטעדראַל,

כדי זיך דארט אויסצוטענהן מיט גאט. ער דערלאנגט דעם קאטוילישן גאט דעם ריכטיקן מאָנאָלאָג, וועגן זיינע אונטערשטע לייַדנשאַפטן און ער פאַר-זיכערט זיך, אין דער סעינט פעטריק אַטמאָספערע, אַז גאָט איז מיט אים מסכים. אָט די מעשה קען שוין סאָל בעלאָ אױך נישט פאַרדייען און ער באַשליסט, אַז ס'איז אַ באַליידיקונג סיי פאַר ייִדן, סיי פאַר קאַטאָליקן.

אַבער ממה נפשך, אויב ס'איז הויכע קונסט און דער העכסטער קינסט-לערשער אמת, פאַרוואָס זאָל עס דעם זייער-טאַלאַנטפולן בעלאָ אַרן, וואָס ראָט באַליידיקט מיט איין קלאַפּ צוויי אמונות?

דער אמת איז, אַז בעלאָ אַליין איז נישט שוה בשוה מיט אַזאַ שטיי-גער קונסט, אַבער ער האָט מורא פאַר קינסטלערישער צענזור. איז אַבער דער תירוץ, אַז ס'רעדט זיך נישט פון צענזור, נאָר וועגן קונסט גופא, ווייל קונסט מוז איינשטיין אין פאַראַנטוואָרטלעכע, מענטשלעכע הענט. כלומר-שטע שילדעריי אַליין, אַן דער דאָזיקער פאַראַנטוואָרטלעכקייט, האָט אַנגע-טאָן גענוג צרות דער וועלט, און ס'איז נאָך אַ גרויסע פראַגע, צי אַזאַ אומ-מענטשלעכער אמת האָט טאַקע פראָדוצירט קונסט. דער דאָזיקער „אַביעקט-טיווער“ אמת, איז נישט מער ווי אַ גרעפּץ, אויב ער קומט נישט פון מער מענטשלעכע טיפענישן, פון אַ פאַרשטענדעניש אָפּצוטיילן דאָס גוטע פון שלעכטן.

שעם איך זיך דערפאַר נישט צוצוגעבן, אַז אַ ייִד מעג געדענקען, אַז מיר לעבן ווי אַ מינדערהייט און ס'איז דערפאַר אַ סך גלייכער צו שרייבן וועגן די טויזנטער ייִדישע סאַלדאַטן ווי וועגן די דריי, וואָס ער האָט צופעליק באַגעגנט.

סאָל בעלאָ האָט מורא, אַז ייִדן ווילן האָבן בלויז גוטע פובליסיטי וועגן זיך, אַבער דער היפּך פון פובליסיטי איז נישט קיין אָפּלאַכערישע ליי-טעראַטור, וואָס האָט נישט הינטער זיך קיין נאַציאָנאַלע אחריות. ווען גאַגאַל האָט אָפּגעלאַכט פון די רוסן, איז ער אַליין געווען אַ רוס; מאַליער איז געווען אַ פראַנצויז, דיקענס אַן ענגלענדער און מאַרק טוועין אַן אַמעריקאַנער. איז אַ ראָט אַזאַ ייִד, ווי די אַלע אויבנדערמאָנטע שרייבער זענען געווען אחריות-דיק פאַרבונדן מיט זייערע פעלקער. ווען גאַגאַל האָט איבער זיין „רעווי-זאַר“ אַנגעשריבן, אַז מען דאַרף זיך נישט באַקלאַנגן אויפן שפיגל, ווען דער פּרצוף איז אַ צעקרומטער, האָט ער עס געטאָן ווי אַ רוס, וואָס איז געווען ווייטיקדיק פאַראַינטערעסירט אין דעם מאַראַלישן מצב פון זיין פּאַלק, האָט אַ ראָט, אַ מאַלאַמוד, אַ קויפּמאַן, אַ וויידמאַן און אַנדערע, אַזאַ ייִדישן צו-גאַנג צו זייער אייגענעם פּאַלק? פאַרוואָס זאָלן זיי זיך אַליין געטרוען, ווען זיי זעצן זיך אַוועק שטראַפּן ייִדן, אַדער אָפּלאַכן פון ייִדן?

אין דעם האַנדלט זיך עס און נישט אין אַ פאַרגלייך מיט באַלשעוויס-
טישער באַשטעלונג-ליטעראַטור און אַ פאַדערונג צו גלאַריפּיצירן יידן. ווי
בעלאַז וויל האַבן. ס'גייט אין דעם — און דאָ חזר איך איבער, בין איך אינ-
גאַנצן מסכים מיט ד"ר מאַרגאַשעסן, אַז ווען אַט די רויע הענט נעמען זיך
אַ שפּיל טאָן מיט דעם כלומרשטן אמת, ווי זיי טאַפּן אים אָן, באַקומט זיך
נישט קיין אמת און נישט קיין ליטעראַטור.

.1959

קאמינגס און פעלדמאן

דער באַרימטער אמעריקאנער לירישער פּאָעט ע. ע. קאָמינגס ווערט באַ-
טראַכט פאַר אַ רעבעל אין דער פּאָעזיע, הגם מ'האַט זיך שוין צוגעוווינט צו
זיין אינערלעכער מוזיק פון ליד, צו זיינע אַריינגעוואָרפענע באַמערקונגען,
אינמיטן ליד, צו די נייע ווערטער-שאַפונגען און דער אומאַרטאָדאָקסישער
גראַמאַטיק וואָס באַשווערט זיינע שורות.

זיין רעבעלישקייט לייגט זיך שוין מער אויפן אויער און אויפן אויג,
ווען מ'לייענט די לידער. קאָמינגס איז באַליבט אין אַ סך קרייזן און ער איז
שוין געוואָרן אַקצעפּטירט, כאַטש אַמאָל האָט מען געקעמפט קעגן אים און
אים בשום אופן נישט געוואָלט געבן קיין וויזע צו דער געזעצלעכער אַמע-
ריקאנער פּאָעזיע. אָבער ס'איז קלאַר, אַז כאַטש קאָמינגסן איז געלונגען איינ-
צונעמען און באַזיגן אַ גרויסע צאָל לייענער פון פּאָעזיע, ווערט ער נאָך אַלץ
באַטראַכט פאַר אַ רעבעל, פאַר אַ באַנייער, וואָס האָט פאַרבראַכן קעגן פּאָע-
טישער טראַדיציע. ער האָט אויסגעלאַכט מיט זיין ליד אַ סך אָנגענומענע
קאָנווענציעס און איז נישט געווען אָפּגעהיט מיטן וואָרט, ס'הייסט, ער איז
דווקא זייער אַ פאַרויכטיקער אויסקלייבער פון ווערטער, אָבער אַז ער האָט
געוואָלט נוצן אַן אויסדרוק וואָס זאָל שאַקירן, האָט ער זיך נישט געשעמט.

דער טאַטע זיינער איז געווען אַן אונטאַרישער גלח. אַן אונטאַריער
מעג זיך זיין אַן אומקאָנווענציאָנעלער קריסט, וואָס איז נישט געבונדן דורך
דער דרייאַייניקייט, אָבער אַ גלח בלייבט אַ גלח און אַ גייסטלעכער איז
פאַרט איינגעשאַפנט אין געוויסע קאָנווענציעס פון זיין קירכע. ס'איז קלאַר
פון קאָמינגסעס לידער, אַז אַפילו די פרייערע קריסטלעכע לערע פון זיין פּאָ-
טער, איז צו אים נישט אַריבער בירושה, אין איר אַריגינעלער טראַדיציאָ-
נעלער פאַרם, כאַטש פון צייט צו צייט כאַפט זיך דער פּאָעט אַרויס מיט אַ
ליריש-רעליגיעזער שורה, וואָס דריקט-אויס די אומגעזעטיקטע ליבשאַפט
צום לעבן, וואָס קאָמינגס פירט-דורך אין זיינע לידער.

מיר גייט פון דעסטוועגן אין אַנווייזן, אַז ווען קאָמינגס איז אַרויס אין
דער וועלט מיט זיין ליד, און ער האָט פאַרלאָזט זיין פּאַטערס הויז, האָט ער
פאַרט עפעס מיטגענומען. ער האָט, מאַכנדיק רעוואָלוציעס קעגן פּאָעטישן
געשמאַק פון זיין דור, און אויסלאַכנדיק אַלערליי קאָנווענציעס און הייליקע
קי, געשווינט אין זיך דעם אַנדענק און די דיסטילירטע שיינקייטן וואָס ער

האָט מיטגענומען פון אַ קינדהייט, אין הויז פון זיין פאָטער, דעם אונטאַר־
 רישן גלח. קאַמינגס איז נישט נאָר אַ לירישער פּאָעט, נאָר אַ שאַרפּער סאַ-
 טיריקער. זיין פּאָטער וואָלט אפשר נישט מסכים געווען מיט דעם זונס פרייען
 צוגאַנג צום לעבן און מיט זיין רייניקן זיך אַ וועג צו דער אומגעשטערטער
 באַשטעטיקונג פון לעבן, אָבער זיי וואָלטן פון דעסטוועגן נאָך געקענט דע-
 באַטירן, ווייל פּאָטער און זון, אָפילו אין דער צעקריגטקייט פון אידיען,
 געפינען זיך נאָך אין גדר פון אידיען. זיי זענען אי עטיש, אי עסטעטיש אין
 דער באַצוינג פון נאַטירלעכן גאַנג פון דורות און פון דער כסדרדיקער אַריענ-
 טאַציע אַרום אַ גייסטיקער ירושה, וואָס איז אַ געטרייער איבערבלייב און
 וואָס צו איר, צו דער ירושה, הייסט עס, מעג דער זון זיך אפשר שטעלן מיטן
 רוקן, אָבער ער קען נישט אַ שפיי טאַן אויף איר. נאָך עפעס: איידער ער באַ-
 שליסט זיך צו שטעלן מיטן רוקן צו דער גייסטיקער ירושה פון זיין פּאָטער,
 האָט דער יונגער פּאָעט, אָדער נאָוועליסט, זי פריער גוט אויסגעפאַרשט, און
 ער ווייסט בפירוש וואָס ער וואַרפט אַוועק, אָדער פון וואָס ער קערט זיך אָפּ.

דערפאַר אַז ס'איז געקומען צו באַזינגען זיינע טאַטע־מאַמע, האָט קאָ-
 מינגס לגבי דעם טאַטן מיט דער מאַמען גלייך אָפּגעהיט דעם כיבוד אב ואם
 און זיי ביידן אַרויסגעוויזן ליבשאַפט. מיר איז נישט לאַנג אויסגעקומען צו
 ליינענען קאַמינגסעס אַ ליד, וווּ ער באַזעצט זיין מאַמען אין אַ הימל מיט
 „שוואַרצרויטע רויזן“.

„מיין טאַטע וועט (טיף ווי אַ רויז, הויך ווי אַ רויז) שטיין לעבן דער
 מאַמען און זיך וויגן איבער איר אַ שווייגנדיקער, מיט אויגן וואָס זענען
 אייגנטלעך בלומענבלעטלעך און זעען גאַרנישט, מיטן פנים פון אַ פּאָעט,
 וואָס איז גאַר אַ בלום און נישט קיין פנים. ער וועט שטיין איבער דער מאַ-
 מען מיט הענט וואָס וועלן שעפטשען — דאָס איז מיין געליבטע און פלור-
 צים, אין זונליכט, וועט ער זיך פאַרנייגן און דער גאַנצער גאַרטן וועט זיך
 פאַרנייגן.“

כ'האָב זיך דערלויבט אַ פולע פרייהייט מיט קאַמינגסעס פּאָעטישן
 טעקסט, אַריינגעוואָרפן דאָ און דאָרט אַ קאַמאָ, אָפּגעשאַפט די קלאַמערן, די
 אַריינגעוואָרפענע באַמערקונגען און מער־ווייניקער פאַרלאַגישט דעם סינ-
 טאַקסיס פון ליד. געוואָלט האָב אין אַרויסברענגען, אַז ווען דער רעבעל קאָ-
 מינגס קומט צו זיינע עלטערן, ווערט דער גאַנצער רעוואָלוציאָנער סענטי-
 מענטאַל פון גרויס ליבשאַפט און ער שאַפט אַרום זיי — אַ בלומען־אַטמאָס-
 פערע, ער פאַרשמעקט די לופט אַרום טאַטע־מאַמע, און אויב ער גיט דער
 מאַמען אַ גאַנצן באַזונדערן הימל, שטייט אָבער איבער איר דער טאַטע, אַ
 הויכער און אַ שלאַנקער „טיף ווי אַ רויז און הויך ווי אַ רויז“. די ליבשאַפט

פון טאטע-מאמע ציטערט און שמעקט אין הימל-גארטן און אלע בלומען זאגן — אמן.

ווען אונדזערע יונגע יידישע רעבעלן זענען אוועק פון טאטנס הייז, אין די היימישע שטעט און שטעטלעך, האָבן זיי אויך קיינמאל נישט מבוזה געווען דעם טאטן, אפילו ווען זיי האָבן זיך געקריגט מיט אים און זיך אינגאנצן צעקריגט מיט זיין תורה. זיי האָבן אָנגעהאלטן אַ בענקשאַפטלעכע געטריי-שאַפט צום טאטן, ווי שטרענג ער איז נישט געווען, און, אויב זיי זענען גע-וואָרן קינסטלערס פון וואָרט, האָבן זיי נישט בלויז גענאַשט פון טאטן, נאָר זיי האָבן אים ממש גייסטיק באַגנבעט, פון קאַפּ ביז די פיס, מיט גרויס דאַנק באַרקייט. די גאַנצע יידישע קלאַסישע ליטעראַטור איז אַ גייסטיקער פּלאַט-גיאַט פון טאטן. אוודאי איז אויך אין דער יידישער ליטעראַטור אַ מאַמע — אַ מאַמע, און זי יצט אויף אַ באַזונדערן טראַן פון צערטלעכקייט. אָבער דער כבד את אביך איז געווען אַ פולער חוב און אַט דער כבד איז געוואָרן דער סאַמע אינטערגראַלער טייל פון דער יידישער און העברעיִשער ליטעראַטור.

מיר איז אויסגעקומען לעצטנס צו ציטירן עטלעכע מאָל דעם יונגן ענג-ליש-יידישן פּאָעט דעני אַבסע. וויל איך דאָ ברענגען נאָך אַ באַמערקונג וואָס ער האָט געמאַכט, אויפקלערנדיק די גיכע אַסימילאַציע פון ענגלישן ייִדנטום. מיר האָבן נישט קיין אייגן לשון, זאָגט אַבסע. ער מיינט, פאַרשטייט זיך, אַ באַזונדער, געטריי משפּחה-לשון, וואָס זאָל זיין אַ באַוואַרעניש קעגן פּול-שטענדיקער אויסמישונג.

און אזוי גיך ווי די זין זענען אוועק פון טאטנס לשון, איז צווישן זיי, די זין מיט די טאטעס, געקומען צו אַ פּולשטענדיקן ריס. דאָס איז נישט דער אַלטער קריג צווישן טאטעס און זין, וואָס האָט באַרייכערט און געשטויסן פאַראַויס דאָס יידישע לעבן, געשאַפן גרויסע אידעאָלאָגישע באַוועגונגען, ווייל די באַוועגונגען האָבן פאַרמאַגט אין זיך דעם עסעניץ פון טאטנס און זיידנס ירושה, פון וועלכער מ'האַט זיך כלומרשט אָפּגעקערט.

די נייע אַמעריקאַנער יידישע ליטעראַטור מאַכט לעצטנס דורך אַ שטאַר-קע רעוואָלוציע. זי האָט זיך דאָך אַ כאַפּ געטאַן אינמיטן וועג און זיך אָנגע-הויבן צו אַנאַליזירן, אויב זי האָט נישט צופיל אָפּגעוואָרפן און פאַרוואָרפן דעם טאטנס ירושה. ס'איז אַ רעוואָלט קעגן דער גייסטיקער פאַראַרעמונג פון אַ גאַנצן דור שרייבערס, וואָס האָט קודם-כל שוין מער נישט געהאַט מיטן טאטן קיין געמיינשאַפטלעך לשון. אַט-דער דור האָט דעם טאטן גייסטיק מער נישט באַגנבעט; ער איז פון אים אוועק מיט אַזאַ ווילדן ויברח, אַז ס'איז געווען אַ צער צו זען דעם יורש אָן גייסטיקע תּחנותים. אָבער נישט גענוג וואָס דער זון, דער קינסטלערישער, האָט נישט געהאַט קיין אייגענעם

גייסטיקן באגאזש. האָט ער נאָך דעם טאָטן מבוז געווען. ער האָט געכאַפּט דאָס סאַמע אויבנאויפיקע פון ייִדישן לעבן און עס אויסגעלאַכט אָדער דער־בידעריקט. הערן מיר פון צייט צו צייט, אַז דאָ און דאָרט זענען אַרויס ביי־כער פון ייִדן, כלומרשט פון ייִדישן לעבן, אָבער פאַר ייִדן זענען אַזעלכע ביי־כער אַ חרפה. דער זון רעכנט זיך אָפּ מיטן טאָטן; ער צערעכנט זיך אויף אַ ווילגאַרן שטייגער, אַז ס'איז אַ בושה פאַר דער קריסטלעכער גאָס.

רעד איד אַנומלט מיט אַן אַמעריקאַנער געבוירענעם ייִדישן יונגמאַן, שוין נישט אינגאַנצן קיין יונגעראַמן, נאָענט צו פּערציק, וואָס איז דערצויגן געוואָרן אין דער אַמאָליקער גאַנץ־ייִדישער געגנט — בראַנזוויל. כ'רעד מיט אים וועגן באַציונגען פון יונגע אַמעריקאַנער קינדער צו טאַטע־מאַמע און ער איז מיר מסביר, אַז אַמעריקע איז בכלל אַ מוטער־לאַנד, נישט קיין פאַטער־לאַנד. די יונגע ייִדישע בראַנזווילער קינדער האָבן עס גלייך געכאַפּט. טאָר מער האָט עמעצער געזאָגט אַ קרום וואָרט וועגן אַ מאַמען, איז דער זון גע־ווען גרייט יענעם דורס צו זיין, די פּויסטן זענען געווען מוכן ומזומן צו פאַרטיידיקן דער מאַמעס כבוד, אַפילו ווען די באַליידיקונג איז קוים געווען אַן אַנצוהערעניש. אָבער דעם טאָטן האָט מען געקענט באַליידיקן, פון היינט ביז מאַרגן, און קיין געשלעגן זענען צוליב דעם נישט פאַרגעקומען. דער טאַטע איז געווען דעם זונס אַ ווייטער קרוב.

דערפאַר האָט דער זון בכלל גאַרנישט איבערגענומען פון טאָטן. ער האָט נישט געקריגט קעגן אים; ער האָט אים אינגאַרייט, פאַרטייבט זיינע אייערן קעגן זיין לערע, און אַרויס פון טאַטנס הויז, מיט לייכט געפּעק און אַן שום גייסטיקער פאַרוואַנדשאַפט און צוגעבונדנקייט.

קאַמינגסעס טאַטע, דער אַוניטאַרישער גלח, איז נאָך אַלץ הויך און שלאַנק און אין אַ גאַרטן־געדעכעניש. ווען קאַמינגס קומט מיט זיין רעבע־לישקייט, איז זיין מחלוקה נאָך אַלץ אין דער טראַדיציע, ווייל זיין צייגע־בונדנקייט צום טאָטן פאַרמאָגט דאַנקבאַרקייט פאַר איבערנעמען עפעס פון אים, אַפילו ווען ער האָט זיך גענומען דאָס רעכט די ירושה צו מאַדיפּיצירן. פאַראַן אַ יונגער פּאָעט, אַ ייד, וואָס שרייבט אינטערעסאַנטע ענגלישע לידער. זיין נאָמען איז — אַוירוינג פּעלדמאַן. ער בליצט מיט טאַלאַנט. זיי־נע שורות, הגם אַביסל צופיל צוזאַמענגעפּרעסט, מחמת ס'פּעלט אים טעכני־שע פּליסיקייט, זענען בילדעריש־קלוג און ער איז אויך, אויף זיין שטייגער, אַ רעבעל. מיר געפּעלן זיינע לידער, ווייל זיי פאַרמאָגן אומרו און געריווע־טעט. ער שעמט זיך נישט צו דערמאָנען אין די לידער זיינע זיין ייִדישן אָפּ־שטאַם. ער האָט פּרי, דערציילט ער, געלערנט אַז „די גאַנצע געשיכטע איז אַ פאַגראַם“. ער באַהאַלט נישט זיינע געפילן פון „אַ ייד צווישן גוים“ און ער דערלאַנגט (פּאָעטיש) אַ פאַרציע דעם קריסטלעכן שכן פאַר אַנטיסעמיטיזם.

איז דאָך גוט. אָבער ביים גאַנצן טאַלאַנט גייט־אויף פון זיינע לידער אַ וויך פון גייסטיקער פוסטיקייט. כ'האָב געלייענט פעלדמאַנס אַ לענגערע סע־ריע לידער, אין דעם רעספעקטירטן זשורנאַל — „די קעניאַן רעוויז׳ און הנאה געהאַט פון אַ סך שורות. אָבער דאָס גאַנצע געמיט פון די לידער, דווקא דער־פאַר ווייל דער פּאָעט באַהאַלט נישט זיין ייִדישקייט, איז הויל, ווייל מען דערוואַרט עפעס און מען ווערט אָפּגענאַרט.

אַט ברענגט דער זון דער מאַמען פּולע קוישן ליבשאַפט, ווי ס'פירט זיך אין אונדזער מאַמע־מדינה, אירע „גרויע, זיסע און לייכטנדיקע אויגן, פאַר־זומער־שפרענקלטע הענט“ ווערן געטריי באַזונגען אין די לידער. פעלדמאַן באַשרייבט ווי זי קניט אָפּצושטויבן דאָס מעבל, דאגהט פאַרן הויזגעזינד אַזױ. אָבער אַז ס'קומט צום טאַטן באַזינגט אים דער זון אַז „שטייענדיק ביי דער אַרבעט מאַכט ער קאַליע די לופט“. דער פּאָעטישער זון לייגט אַוועק אַלע בושות אַן אַ זייט. ער ווערט אַ רעאַליסט און ער נוצט דאָס קלאַרסטע און „ווייל־שמעקנדיקסטע“ ענגלישע וואָרט, כדי אַקוראַט איבערצוגעבן, ווי דער טאַטע „לאַזט אונטער“ ביי דער אַרבעט.

דאָס איז אַן אַנדער אַטמאָספּערע פון קאַמינגסעס גאַרטן. דער טאַטע איז שוין נישט קיין בלום. ביי קאַמינגסן ציטערט די ליבשאַפט אין גאַנצן גאַרטן; די לופט איז פול מיטן אַראַמאַט פון רויזן. דער אונטאַריער גלח בייגט זיך איבער דער מאַמען מיט צערטלעכקייט. דער רעבעלישער זון־פּאָעט פאַרפלאַנצט ביידע עלטערן אין זיין גאַרטן. אונדזער ייִדישער רעבעל, וואָס האָט פרי געלערנט אַז געשיכטע (ייִדישע געשיכטע) איז אַ פּאָגראַם, ברענגט אונדז פון טאַטנס הויז... אַן עיפּוש. אַט־דאָס ברענגט דער ייִד צווישן גוים, און ס'איז אפשר נישט קיין ווונדער וואָס גוים קערן זיך אָפּ פון אַזאַ יונגן ייִד, וואָס זיין טאַטנס ירושה ווערט אַזוי חוש־הריחדיק אָפּגעשאַצט.

אין פעלדמאַנס לידער־סעריע קומט דער זון צוריק, נאָך אַ לאַנגן, זיך־זוכנדיקן וואַנדער. ער קלאַפט אין אַ טויבער טיר. ער איז געוואָרן אַ שטיק זאַליק, ווי לוטס ווייב, וואָס האָט זיך אומגעקוקט. ער ברענגט אָבער נישט צוריק קיין גייסטיקע דערמאַנונגען, ווייל אויף זיין וואַנדער און אין זיינע וואַגלענישן, איז ער, אין תּוֹך, אַ באַנאַלער רעבעל, אויב מ'קען זיך אַזוי אויס־דריקן, און אַ מאַמעס זונדל. דעם טאַטן האָט ער אין גאַרטן פון זיינע דער־מאַנונגען נישט אַריינגעלאָזט. לגבי דעם טאַטן און זיין ירושה ווערט דער זון אַ גאַנצער ווילער יונג. אויב ער האָט פון טאַטן מער נישט געירשנט ווי אַזאַ ריח־ניחוחדיקע דערמאַנונג, איז אויף אים נעבעך אַן אמת־ייִדישער רחמנות.

טאָינבים נייע יידישע אַריענטאָציע

מיט אַ צייט צוריק איז אין אונדזער גבול ווידער אויפגעשווומען דאָס געשטאַלט פון דעם טעאַלאָגישן היסטאָריקער אַרנאָלד טאַינבי. מיר האָבן גע- מיינט, אַז ער האָט זיך מיט אונדז שוין אינגאַנצן אָפּגעפאַרטיקט, איז זיין פילבענדיקער געשיכטע פון פעלקער, וואָס אין איר האָט ער אונדז לחלוטין איבערגעענטפערט צו אָפּגעמעקטער פאַרגעסנקייט. ער האָט אונדז, יידן, ווי מיר געדענקען גוט, אָנגערופן אַ פאַרשטיינערט רעשטל, וואָס איז שוין נישט בכוח צו שאַפן קיין לעבעדיקע געשיכטע; ווייל מיר פאַרמאַגן מער נישט די זאַפּטן וואָס אַ לעבעדיק פּאַלק פאַרמאַגט, זענען מיר מער נישט בכוח צו געבן אונדזער אייגענעם צושטייער צום געשיכטלעכן פאַראַד פון פעלקער, וואָס רעכענען זיך נאָך און וואָס האָבן נאָך אַ באַמערקלעכע שעפּערישע אייגנ- אַרטיקייט.

אַחוץ דעם וואָס טאַינבי האָט אונדז ליקוידירט אין זיין געשיכטע וועגן דער ציוויליזאַציע פון פעלקער, האָט ער אונדז פון צייט צו צייט גוט אָנגע- זידלט, אין פאַרשיידענע צוגאַבן צו זיין געשיכטע און באַזונדערע אַרטיקלען. נישט געקוקט דערויף וואָס ער אַליין האָט אונדז פאַרוואַנדלט אין אַ טויטער פּאַלקס-מאַסע, האָט ער פון דעסטוועגן זיך אָפּגעשטעלט אויף דעם גייעם קאַפיטל — מדינת ישראל — און אָנגעוויזן, אַז מיר האָבן עס דעראַבערט אויף אַן אוממאַראַלישן אופן. דערביי האָט ער זיך צעגאַסן מיט גרויס ליב- שאַפט צו די אַראַבער און פאַרגליכן די יידישע באַהאַנדלונג פון אַראַבער, מיט דער נאַצישער באַהאַנדלונג פון יידן.

ווי אַזוי גלייכט זיך אויס דאָס קאַפיטל מדינת ישראל, וואָס באַטייט לכל הדעות אויפשטייג און פּאַליטישע גלייכבאַרעכטיקונג צווישן אַזויפיל פעלקער, מיט דער קאַטעגאָרישער דערקלערונג, אַז מיר זענען שוין היסטאָריש נישטאַ? איז עס טאַקע אויבנאויף אַ סתירה, אָבער טאַינבי איז אַ מיסטישער היסטאָריקער, מיט אַמביציעס אָפּילו פון אַ רעליגיעזן רעפּאַראַמאַטאַר. צווישן די לעבעדיקע רעליגיעס פון דער וועלט האָט ער די יידישע אמונה מער נישט אויסגערעכנט. מיינט עס אַז ביי אים איז דער אויפשטייג פון מדינת ישראל, אויף דער אַרענע פון פעלקער, נישט קיין מאַראַליש-היסטאָרישער אַקט, אויב מ'קען זיך אַזוי אויסדריקן; און אויב ס'איז נישט פאַרבונדן מיט מאַראַל, איז עס געשיכטלעך נישט קיין מאַניפעסטאַציע פון לעבן.

קלאַר, אַז אַזוי מוז מען אויסטייטשן די סתירה אין טאַינביס צוגאַנג, בעסער געזאַגט, אַמאַליקן צוגאַנג צו ייִדן. וואָס ביי אַן אַנדער היסטאָריקער וואָלט געקלונגען ווי פּראָזעאַלאָגיע, קומט ביי טאַינבין אַרויס מיט דעם גאַנצן אַפּלאַמב פּון וויסנשאַפּטלעכער געשיכטע־שרייבעריי. ער שרייבט נישט קיין געוויינלעכע געשיכטע, נאָר ער טוט אויך אָן די טאַגע פּון אַ שופּט און ער משפּט, פאַרמשפּט און רעווידירט משפּטים איבער גאַנצע ציוויליזאַציעס. ייִדן, האָט ער באַשלאָסן, מער נישט צו אַנערקענען, אין דער ראַם פּון זיין גע־שיכטלעכער רעוויזיע.

מיטאַמאָל אַבער האָט ער זיך אַנגעבאַטן צו ווערן אַן אויסגלייכער אין דעם אַזוי־גערופּענעם סכּסוך צווישן אַראַבער און ייִדן. אין דעם צוגאַב־באַנד צו דער ענציקלאָפּעדיע „בריטאַניקאַ“, פאַרן פאַרגאַנגענעם יאָר, איז ער געקו־מען מיט אַ לענגערער בוררות וועגן די גרענעצן פּון מדינת ישראל. ס'הייסט, אַז אַחוץ היסטאָריקער איז טאַינבי נאָך אויך אַ פּאָליטיקער, וואָס וויל שפּילן אַ ראָלע ווי אַ שלום־מאַכער אין מיטל־מזרח, וואָס ער האָט באַזוכט און, ווי ס'איז שוין גוט באַקאַנט, נישט אַריינגעשמעקט קיין מדינת ישראל, משמעות כּדי ס'זאָל נישט שאַטן צו דער גייטראַליטעט פּון זיין אורטייל. דער מאַמר מיט די פאַרשיידענע פּראַיעקטן איז אַ לאַנגער און ער איז שוין בשעתו זייער שטאַרק אַרומגערעדט געוואָרן. טאַינבי איז אַ „מאַרקע“ און וואָס ער זאָגט, האָט אַן אַפּקלאַנג. אין קורצן איז זיין פּראַיעקט די זעלביקע, אַנדערש־פאַר־שלייערטע יענטע — אַ שאַרפע רעוויזיע פּון די ישראל־גרענעצן, וואָס שמעקט מיט צוריקגיין צו דער ערשטער ירען־מאַפע, וואָס דאַרף שוין ביי אַ לעבע־דיקן היסטאָריקער באמת זיין אַ „פאַרשטיינערט רעשטל“, וואָס האָט מיטן לעבן קיין שייכות נישט. יאָ גערעכט, נישט גערעכט, אַנטלאָפענע אַראַבער אַדער אַרויסגעיאַגטע אַראַבער — טאַינבי וויל האָבן, אַז דער תּירוץ פּון אַנט־לאָפענע אַראַבער איז קיין תּירוץ נישט — אַבער איין זאַך מוז מען דאָך צו־געבן, אַז די יאָרן זענען אַנטלאָפּן פּון די אַראַבישע פּליטים, אַז דער אימפעט פּון לעבעדיקער געשיכטע האָט די אַראַבישע פּליטים געמאַכט פאַר אַלעמענס אַ פּראַבלעם און נישט אויסשליסלעך פאַר קיין מדינת ישראל־פּראַבלעם. ס'האַנדלט זיך אַפּילו נישט אין די אַלטע געזעצן פּון מלחמה, פּון דעראַבע־רונג און זיג, אַבער די אַראַבישע פעלקער האָבן דאָך מיט זייער מלחמה אויף מדינת ישראל, קעגן דעם ווילן פּון די פאַראייניקטע פעלקער, פאַראורזאָכט דאָס אַראַבישע פּליטים־פּראַבלעם, און איצטער ווילן זיי עס אַנהענגען אויף די פּלייצעס, ווי אַן אייביקע משא, אויף דער לויפיקער, לעבעדיקער געשיכ־טע פּון אַ פּאַלק אין אויפ־ריכטונג.

אַבער דאָס געהערט שוין צו פּאַלעמיק מיט דעם באַרימטן פּילאָזאָפּישן

היסטאָריקער — מיר דאַכט זיך, אַז אַזאַ טיטל פאַסט טאַינבין מער פון אַלע אַנדערע טיטלען, הגם אין תוך מוז יעדער ברייטער געשיכטלעכער אַרומנעם אַנטהאַלטן אין זיך אױך פּילאָזאָפּישע טענדענצן. די צרה מיט טאַינבין איז, וואָס זײַן פּילאָזאָפּיע איז לכתחילה אַ צוגעשניטענע. ער אָפּערירט מיט פאַר-טיקע פאַראַרטיילן, נישט נאָר אין זײַן צוגאַנג צו ייִדן, נאָר אין אַלגעמײַן, אין זײַן גאַנצן צוגאַנג צו פעלקער און צו זײַער געשיכטלעכער עװאָלוציע, צו זײַער שטייגן און פאַלן. ער רעדט אַרײַן צופּיל. נישטאָ קײַן אײַן געביט פון מענטשלעכן טראַכטן, וואָס איז נישט, אַדער קען נישט זײַן — שעפּעריש. ריכטיקער געזאַגט, דאָס מענטשלעכע טראַכטן, אױף וואָס פאַר אַ געביט עס זאָל זיך נישט מאַניפעסטירן, מוז זײַן שעפּעריש. אַ היסטאָריקער פונקט ווי אַ קריטיקער מוז זײַן אַ שעפּערישער מענטש, אױב ער איז נישט קײַן אײַ-בערקייער. אָבער דווקא דערפאַר ווייל ס'איז אַ שעפּערישער ענין, פאַרמאָגט עס שטרענגע געזעצן — וואָס שעפּערישער, אַלץ שטרענגער. אַ היסטאָרי-קער טאָר דערפאַר נישט זײַן צורבאַריידעוודיק, ער טאָר נישט פאַרטומלען דעם גאַנג פון געשעענישן מיט צופּיל בױד-סברות. אָפּלױפּן פון געשעענישן זענען דאָך פאַר דעם היסטאָריקער — זײַנע העלדן און זײַער דיאַלאָג געהערט צו דער צײַט, זײ דערקלערן זיך אַלײַן, מיט אַביסל הילף פון דעם היסטאָרי-קער. ער דאַרף עס אָבער מאַכן זײַער דעליקאַט און זײַער עלעגאַנט און ער טאָר נישט רײַדן פאַר זײַנע „העלדן“ — די גוט-באַקאַנטע היסטאָרישע גע-שעענישן, וואָס האָבן זײַער אײַגענעם דיאַלאָג.

טאַינבין, ווי אַ היסטאָריקער, איז צורבאַריידעוודיק. ער לאָזט נישט זײַ-נע העלדן קומען צום וואָרט, ער לאָזט זײ נישט אױסשפּילן די פולע גאַמע פון זײַער לעבן און שטאַרבן. אױף אַנדערע שרײַט ער אָן, ווען זײ ווילן אױפ-הײבן דעם קאַפּ. ייִדן האָבן בײַ אים גאָר געכאַפט אַ מיאוסן אָפּשניט. אױב איך חזר אױבער אונדזער דיסקוסיע מיט טאַינבין, די ייִדישע טענות צו אים, דווקא ווען טאַינבין איז פּלוצים אַרױפגעשוועמען אין אַ נײַער ראַלע פון אַ בעל-זײַעץ פאַר ייִדן, איז עס פשוט דערפאַר, ווייל ס'ווילט זיך אונטערשטרייכן דעם גראַטעסק פון דעם גלגל החוזר, ווי די טאַינביס נעמען בײַ דער אַסימילאַציע, בײַ אונדזערע כּראַנישע אַנטלױפּערס, וואָס ראַציאָנאַליזירן זײַער ויברח, אַלע זײַערע אױבערפּלעכלעכע טענות צו ייִדן, און זײ נעמען זיך נישט די מי צו רעווידירן די טענות. יעדער אַנדער פאַלק פאַדערט טיפע שטודיע, אָבער נישט ייִדן, פאַר זײ זענען דאָ פאַרטיקע נוסחאות. ס'איז שױן אָפּילו נישט נײַטיק צו נעמען דעם אַנטיסעמיטישן נוסח פון ישנו עם, וואָס אַנערקענט אונדזער זײַן, נאָר ער באַשענקט אים מיט אַלדאָס בײַ. ס'איז באַקוועמער צו נעמען דעם צװײטן נוסח, דעם אַסימילאַטאָרישן — אונדזער

נישטאָיקייט. מיר זענען אַ פאַרגליווערט רעשטל און מען דאַרף זיך מיט אונדז נישט רעכענען, און אַלע לעבעדיקע זאכן וואָס מיר פאַרמאָגן כלומרשט האָבן מיר צוגעלאַטכנט, אַדער בכלל געקראָגן דורך אַן אוממאַראַלישן קונקל-מונקל.

אַט דער נוסח האָט געדינט טאַינבין אין זיין צוגאַנג צו ייִדן. דער גראַד טעסק דערפון, פון אַ קאַמישן גלגל החזור, דערשיינט קלאַר, ווען דאָס וואָס טאַינבי האָט גענומען פון אַפגעפרעמדטע ייִדן, קומט צוריק אין לאַגער פון אַפגעפרעמדטע ייִדן, ווי תורת-לאַקשן, צו די יונגע אַנטלויפערס אונדזערע, טייל געראַטענע זין און טעכטער, וואָס ווי נאָר זיי האַלטן אַ פרעמד-שפראַך-כיקע פען אין דער האַנט, ווייסן זיי שוין איבערצוחזון די תורה, אַז מיר זע-נען נישטאָ — מיר זענען אַ פאַרשטיינערט רעשטל. זיי ציטירן טאַינבין, נישט אַפגעבנדיק זיך אַ דין וחשבון, אַז דאָס איז איבערגעקייטער ייִדישער זיך-להכעיס. טאַינבי אַליין האָט פלאַגיאירט פון ייִדן, נישט נעמענדיק זיך די מי צו אונטערזוכן אין וואָס עס האַנדלט זיך; אַז ס'קומט פון אַן אומריי-נעם קוואַל.

אַבער איצטער וואָס וועט טאָן די אַפגעפרעמדטע יוגנט אונדזערע, ווען טאַינבי דערשיינט פלוצים ווי אַן אַפאַלאַגעט פון דער ייִדישער דיאָספאָראַ. מיט פשוטע ווערטער פון ייִדישן גלות? צווישן אונדז געשמועסט, ווען מען האָט פלוצים פראַקלאַמירט טאַינבין פאַר אַ בעל-תשובה, לגבי ייִדן, איז עס געווען — שלעכט פאַרשטאַנענער טאַינבי. טאַינבי איז פאַקטיש געוואָרן אַ „גלותיסט“, אויפן חשבון פון מדינת ישראל. ער האָט פלוצים גענומען באַ-זינגען דעם כוח פון אַמעריקאַנער ייִדנטום, כדי צו מינימיזירן דעם כוח פון מדינת ישראל. אים גייט נאָך אַלץ אין אַריינקוועטשן מדינת ישראל, אין זיין מאַראַלישן קרומען שפיגל, אין געפינען אַז מאַראַליש איז מדינת ישראל לייכט אויף דער וואַג. דאָס האָט גאַרנישט צו טאָן מיט אונדזערע אייגענע איבער-לעכע רעוויזיעס און טענות, זיינע קומען פון דרויסן און באַרירן מדינת ישראל מיט גשמיותדיקע הענט פון אַ נישט-פריינט.

איצטער איז שוין טאַינבי אַן איבערצייגטער גלותיסט, וואָס דערקלערט קאַטעגאָריש דעם גלות פאַר דער „כוואַליע פון דער צוקונפט“.

די טענדענץ, זאָגט אונדז טאַינבי, איז צו לעבן אין גרויסע בלאַקן, אויף גרויסע שטחים. ער נוצט נישט דאָס פאַליטיש-פאַפולער-געוואָרענע וואָרט — בלאַק, אַבער דאָס איז אייגנטלעך וואָס ער מיינט. קאַטאַליציזם, זאָגט ער, איז אַזאָ וועלט-אַרגאַניזאַציע, אַזוי איז מוסולמאַניזם און אַזוי איז אויך — ייִדנטום.

פאַר אים איז מדינת ישראל אַ סכנה פאַר דעם לעבן פון גלות. באַקומט

זיך א נייע גראַטעסקע סיטואַציע — מדינת ישראל וויל ליקוידירן דעם גלות, אָבער טאַינבי האַלט, אַז דער גלות און בלויו דער גלות וועט ראַטעווען דאָס ייִדישע פּאָלק, איינגעשלאָסן מדינת ישראל... ער פּאַקט אויך אויס די אַלטע טענה פון טאַפּלטער לאַיאַליטעט. ער וואַרנט דערפאַר מדינת ישראל נישט צו שטעלן דעם גלות אין דער לאַגע פון אַ „פינפטן קאַלום“, צווישן די פעלקער.

אויך דאָס איז גענומען געוואָרן, אויב נישט ביי ייִדן — לכל הפּחות — ביי דזשודאַיסטן, און עס וועט זיכער צוריקשפּרינגען צו ייִדן, וואָס וועלן ציטירן טאַינבין און פאַרגעסן, אַז ס'איז געלאַטכנט פון אונדזערע אייגענע פּחדנים, וואָס האָבן בכיוון ענג און קליין אויסגעטייטשט דעם גאַנצן ענין מדינת ישראל.

ניין, טאַינבי איז נישט קיין בעל־תשובה, נאָר ער האָט דאָך געפונען אַ נייעם צוגאַנג צו דער טעמע ייִדן און ייִדנטום. דער גלות איז ביי אים גע־וואָרן דער צענטער, וואָס האַלט אויף מדינת ישראל, און אַפילו קולטורעל, זאָגט אונדו טאַינבי, איז אַמעריקע בכוח צו באַרייכערן די וועלט, מער ווי מדינת ישראל, וואָס איז באַלאַגערט און אַן אַרומגערינגלט לאַנד. מיר דאַרפן פאַרשטיין טאַינביס פּלוצימדיקן ווענד צום גלות, אַז ס'איז אויפן חשבון פון מדינת ישראל, און דער דאָזיקער ה י ס ט אַ ר י ש ע ר צוריקטריט זיי־נער דאַרף אונדו נישט אָפּנאַרן.

מען מוז אָבער צוגעבן, אַז ס'פּאַדערט פון אונדו אַ נייעם צוגאַנג צו די דעבאַטע מיט טאַינבין, אין די אינטערעסן פון אונדזער אַנטלויפערישער יוגנט, וואָס האָט די טבע זיך אַנצוכאַפן אין יעדער פּאָפּולערער שטרוי, כדי זיך נישט צו ראַטעווען. אגב, טאַינבי זאָגט אַז דער אַנטלויף פון דער ייִדישער יוגנט איז נישט בלויו אַ ייִדיש פּראָבלעם, נאָר אַ וועלט־פּראָבלעם, אַלע טראַדיציעס ווערן לויזער.

מען מוז אָבער צוגעבן, אַז דער טאָן ביי טאַינבין איז געוואָרן אַן אַנדער־רע, און אונדזער דיסקוסיע מיט אים מוז דערפאַר אויך ווערן אַנדערש אין טאָן.

אין זיין נייעם צוגאַנג צו דער ייִדישער פּראַגע, זאָגט דער היסטאָריקער קלאָר אַז עס וואַלט געווען אַ טראַגעדיע, ווען די ייִדישע תּפוצות זאָלן אונ־טערגיין. „עס איז פאַר מיר אוממעגלעך צו זען אַ וועלט, אַן ייִדישקייט און אַן ייִדן“, זאָגט טאַינבי קאָטעגאַריש און קלאָר.

דאָס איז פאַרט עפעס אַנדערש און דער אַבסאָלוטער היפּוך פון זיין משפּט איבער אונדו, אַז מיר זענען פּאַסיליזירט. ער טרעט שוין אַפילו צוריק

פון זיין בליק אויף אַ מדינת ישראל, לויט דער 1947 חלוקה און ער איד גרייט צו מאַכן נייע אַנדערע גרענעצן-רעוויזיעס.

ווען ס'קומט צו דער ייִדישער אמונה, האָט טאַינבי אַוואַדי שאַרף און ראַדיקאַל געענדערט זיין בליק אויף דער ״פּאַסיליאַציע״ פון דער ייִדישער ציוויליזאַציע. ער רעקאַמענדירט אונדז גאָר צו ווערן מיסיאָנערן און פאַר-שפּרייטן און פּראָפּאַגאַנדירן ייִדישקייט צווישן די פעלקער. מיר קענען האָבן אונדזער אייגענעם בליק אויף מיסיאָנערסטווע פון ייִדנטום, מיט דעם גאַנצן פאַרזיכטיקן ווידערווילן פון דורות, מיט דעם איינשטעל פון — קשים גרים לישראל, אָבער ווען טאַינבי רעדט וועגן ייִדישן ״אַפּאַסטאַליזם״, אַרבעט ער זיך אַרויף אויף אַ פּראָפּעטישן טאַן און דערקלערט, אַז די צוקונפט פון ייִדן-טום איז מגייר צו זיין די וועלט, ממש — לתקן עולם. טאַינבי האַלט, אַז צוויי מאָל האָבן מיר דער וועלט געלאָזט פאַרוואַסערן אונדזער אמונה — דורך קריסטנטום און מוסולמאַניזם און זיי געלאָזט ווערן וועלט-אמונות. ס'איז די פליכט פון ייִדנטום אַנצוהייבן פאַרשפּרייטן די אמתע ייִדישע אמונה, וואָס די אַנדערע צוויי וועלט-רעליגיעס האָבן פאַלש פּרעזענטירט אויף אַן אויבער-פלעכלעכן אופן. ייִדן, זאָגט טאַינבי, זענען די אויטענטישע מאַנאַטעיסטן, און אין דער פאַרשפּרייטונג פון דעם אמתן ייִדישן מאַנאַטעיסזם, ליגט די צו-קונפט פון ייִדישן פּאָלק און די צוקונפט פון דער וועלט.

אַזוי זאָגט בפּירוש טאַינבי. איך האָב אים זייער פאַרזיכטיק ציטירט. ס'איז דערפאַר אַן אַנדער טאַינבי — נישט קיין בעל-תשובה, נאָר אינגאַנצן אַן אַנדערער, אין באַצוג צו ייִדן. מיט זיין גאַנצער נישט-פּריינטשאַפט צו מדינת ישראל, פאַרדינט פון דעסטוועגן דער שטאַרק פּאָפּולער-געוואָרענער טאַינבי, אַז מען זאָל דערזען זיין געאַנדערשטן, לעבעדיקן צוגאַנג צום ייִדישן פּאָלק.

זיין וואָרט האָט אויך אַ דערצייערישן איינפלוס. כ'האָב אַנאָמלט ציטירט דעם ענגליש-ייִדישן פּאַעט, יאַן סילקין און אַנגעוויזן, אַז ער האָט דערקלערט די ייִדישע אמונה פאַר נאָך פאַרשימלטער און פאַרגליווערטער ווי קריסטן-טום — וואָס דאָס איז אין עצם געווען אַנטליען פון טאַינבין. איצטער, אַז טאַינבי אַליין זאָגט פאַרקערט, וועלן שוין די סילקינס אונדזערע מוזן זוכן אַנדערע ציטאַטן, אַדער זיך אַביסל פאַרטראַכטן און אפשר אויך עפעס לער-נען און אַנערקענען, אַז ייִדישקייט און ייִדנטום קען מען פון ציטאַטן נישט לערנען, נאָר אַז ס'מעג אַנשטיין אַזעלכע סילקינס, שעפּערס און אבסעס, פון דער ייִנגערער פּלעיַאָדע ענגליש-ייִדישע פּאַעטן, צו לערנען ייִדישקייט פון דער ערשטער האַנט.

באמער קונגען

יידיש אין ווערטערבוך

ביי יידן איז יידיש אזא נאָענטער און משפּחהדיקער ענין, אַז ס'שטייט קיינעם נישט אָן צו זוכן אַ יידיש וואָרט אין אַ ווערטערבוך. אַ ייד קען יידיש און די ווערטער וואָס שטייען איין אין ווערטערבוך, זענען קיין ווערטער נישט. מ'איז געוואָקסן און אויפגעצויגן געוואָרן מיטן לשון, און די ווערטער וואָס זענען אוועקגעוואָקסן און זיך אַרויסגעצויגן פון זכרון און אוועק וווינען אין ווערטערביכער, זענען בכלל קיין יידיש נישט. זיי זענען ווערטערבוך-לשון, וואָס האָט פאַרגעסן אין טאַטע-מאַמע און אין אַלע גוטע און פּרומע לייט. זאָלן זיי וווינען געזונטערהייט אין די דאָזיקע אַלף-ביתדיקע אַרדענונגען, גע-סדרט, נומערירט און פאַרטייטשט. אַ שיינע מעשה, כ'לעבן. אַ יידיש וואָרט פאַרטייטשט אויף יידיש איז נישט מער און נישט ווייניקער ווי חזוק, גדלות און אַ בלאַזן זיך לגבי אייגענע קרובים.

די הויך-שטאַפלענדיקע ווערטער האָבן זיך אַביסל משנה-שם געווען, זיך צעפּיעסטשעט און פאַרצויגן, אַרויפגעצויגן אויף זיך אַ פּרעמדן לבוש, אַז מ'זאָל זיי מוזן זוכן, ווען מ'וויל זיי געפּינען. יידיש דאַרף זיין אַ קליינע, אינ-טימע, משפּחהדיקע שפּראַך, וואָס זאָל ליגן ביי יעדער ייד אין קעשענע. אַ ייד וועט זיך העכסטנס אַביסל אַנשטרענגען, פאַרקנייטשן דעם שטערן, אַ בלעטער טאַן דעם זכרון-ווערטערבוך און אויסרופן: שאַ, אזוי האָט דאָך, טאַ-קע מיין באַבע געפּלעגט זאָגן.

אַבער גיין זוכן אַ יידיש וואָרט אויף אַן אַרעס, אויף אַ גרויס-שטאַטישן שטייגער מיט נומערן — דאָס פּאַסט פאַר גוים, וואָס די שפּראַך זייערע שטאַמט ערגעץ פון די הרי חושך. אַבער אַ יידיש קינד פּלעגט דאָך שוין אין זיין קינדהייט אויסריידן און אויסהערן דעם גאַנצן יידיש, וואָס איז אים געקומען בירושה. ער האָט געעפנט דאָס מויל, אַנגעהויבן ריידן און די ערשטע צוויי-דריי יאָר האָט ער גלייך געשלאָסן קאַנטשאַפּט מיטן גאַנצן לשון און איז אַליין געוואָרן אַ ריידנדיק ווערטערבוך, וואָס האָט נישט געלאָזט קיין ניי וואָרט איבער די ליפּן.

דערפאַר פאַרמאַגן מיר ווייניק ווערטערביכער, ווייל דער אומצוטרוי צו אזא שטייגער בוך איז געווען זייער גרויס. ממה נפשך, איז אַ יידיש וואָרט

אזא אריסטאקראט, אז מ'געדענקט עס נישט אויפן קאפ, נאר מ'דארף זיך מטריח זיין און זוכן, איז עס ספק-יידיש, אדער אינגאנצן קיין יידיש נישט. זאל דאס פרעמדע אדער אפגעפרעמדטע ווארט, ווינען אין ווערטערבוך, ביז הונדערט און צוואנציק יאר. א ייד וועט זיך אן דעם גאנץ פיין באגייין, ווייל איז עס אין ווערטערבוך איז עס קיין יידיש נישט, איז עס יידיש — דארף מען עס נישט באזעצן אין א ווערטערבוך.

מיט העברעיִש איז צוגעגאנגען אביסל אנדערש. א העברעיִש ווארט איז געווען מער ווי א ווארט, ס'איז אויך געווען א שטיק למדנות. ווען א ייד האט דערטאפט א העברעיִש ווארט און ער האט געווסט פונאוואנען ס'שטאמט דער שורש און ווו דאס ווארט געפינט זיך אין תנ"ך, צי גאר אין משנה, האט ער געשפירט אז אזא שטיק וויסן דארף זיך נישט וואלגערן, גלאט אזוי אויף דער פריי און מ'זאל זיך כסדר פארלאזן אויפן זכרון.

א העברעיִש ווארט איז געווען א שטיק אפגעשפארט פארמעגן, וואס מ'האט געוואלט באהאלטן אין א קאסע. א ייד איז נישט געגאנגען זוכן א העברעיִש ווארט אין א ווערטערבוך. ער איז עס געגאנגען געפינען. ער האט עס בלויז געהאלטן פארשלאסן אין ווערטערבוך, ווי מ'האלט אביסל צירונג. א ווארט פון איוב, אדער ישעיה קען מען נישט לאזן ארומבלאנקען. מען מוז עס שעצן און אפהיטן. אין ווערטערבוך איז אזא ווארט זיכערער. גייסט צו. גיסט א מיש און דו געפינסט עס גלייך. דו באשטעטיקסט בלויז דיינע אייגענע ידיעות.

האסט אליין פארדעכטיקט, אז דו ביסט א גרויסער ידען, גיסט אן עפן דעם העברעיִשן מילון, און דו איבערצייגסט זיך אליין, אז ביסט נישט קיין שיפע-זיבעלע. האסט אמאל געלערנט א פסוק און נישט פארגעסן. פון דעסט וועגן פארמאכסטו דאס העברעיִשע ווערטערבוך מיט גרויס פארויכט. אין ווערטערבוך ווערט געהאלטן אן אויג אויף די אלע טייערע ווערטער און טאָקע א חשבון אויך. דערביי זענען זיי אויך נישט הפקר, די ווערטער קענען זיך נישט צעפליצען. זיי זענען דא — דער גאנצער סכום פון דער גירסא דינקותא לעבט אין ווערטערבוך ווי אן עדות, אז האסט עפעס דערגרייכט. מ'האט זיך נישט ארויסגעשיקט אויף דער וועלט א רוי בחורל, נאר ביסט טאקע א טאטנס א קינד, וואס מ'האט אין אים אריינגעקאנוועט און ס'איז נישט געגאנגען ניוועזן.

צו יידיש איז קיינמאל נישט געווען אזא באציונג, ווי צו העברעיִש, אפילו פון די סאמע ערשטע מילון של כיס צייטן. גיין זוכן א יידיש ווארט איז געווען ווי זוכן די אייגענע באבע. א יידיש ווארט האט זיך נישט געפוילט און אפגעזוכט דעם זוכער. דער יידישער מילון של כיס איז בוכשטעבלעך

געלעגן אין א צעשויערעטן און צעשאטענעם אומסדר ביי יעדער ייד אין קע-
שענע. טאמער האט א יידיש ווארט געקראגן פליי אין דער נאז און גענומען
אנטלויפן. כדי מען זאל עס זוכן, האט א ייד געזאגט ברח לך דודי, קענסט
זיך נעמען די פיס אויף די פלייצעס, קיינער וועט דיר נישט נאכלויפן. גריס
דארט אין ווערטערבוך די אלע אנדערע פארריסענע גרויסהאלטערס — צי-
וויליאציע, עמאנציפאציע, עקזאלטאציע, עלטער זיך אין עושר און כבוד,
שרייב אמאל א בריוול, אבער אזוי לאנג ווארטן זאלסטו, ביז מ'וועט דיך
קומען זוכן.

פרעמדווערטער

דער דאזיקער איינגעווארצלטער פאראורטייל, אז יידיש איז א קליינע
משפחהדיקע שפראך, וואס טאר נישט אנווערן די קרובהשאפט מיטן ליינער
און אז ס'איז כמעט א באליידיקונג פאר א יידן נישט צו פארשטיין דעם גאנצן
אוצר פון זיין אייגן לשון, בעת אן אמעריקאנער אדער א פראנצויז שטאל-
צירט דווקא מיט דעם ווקס פון זיין שפראך, איז זיכער אויך דער פונדאמענט
פאר דעם אומצוטרוי צו פרעמדווערטער אין יידיש. מאמע-לשון ווערט ביי
אונדז געניצט אין בוכשטעבלעכן זין פון ווארט. די מאמע האט נישט געקייט
קיין פרעמדע ווערטער, דארפן די קינדער אויך נישט קייען אזעלכע הארט-
לעכע ווערטער. פרעמדווערטער, אויב זיי זענען טאקע פרעמד, זענען זיי
פרעמד אין יעדער לשון. לשונות שטויסן אפ פון זיך פרעמדווערטער. זיי פירן
אן א כסדרדיקן קאמף מיט פרעמדע אויסדרוקן. ביז די דאזיקע איינגעגעסענע
אימיגראנטן קריגן בירגערשאפט, גייען זיי דורך שבעה מדורי גיהנום.

אבער נישט אלעמאל ווערט א פרעמדווארט א תושב אין א שפראך בלויז
דערפאר, ווייל ס'איז נישטא קיין אנדער ווארט פאר דעם באגריף, וואס דאס
אויסלענדישע ווארט ברענגט מיט זיך. אפטמאל איז עס טאקע אזוי, אבער
ס'זענען אויך דא פאלן, ווען דאס פרעמדע ווארט ברענגט נישט מער ווי א
נייעם ניואנס, א נייעם בויג, א נייעם קנייטש, א צוגאב פון קאליר, אביסל
וואריאציע אין א זאך, כדי מ'זאל נישט דארפן ניצן דאס זעלביקע ווארט
צוויי אדער דריי מאל.

אמאל געשעט אויך, אז א פרעמד ווארט איז גראד דאס ווארט וואס
געפעלט דעם שרייבער, ווייל אויב ער איז נישט מסביר און צעקייט נישט
קיין ענין, נאר ער באהאנדלט א טעמע, וואס איז א טראפעלע מער ווי פאלקס-
טימלעך, קען א פאלקסטימלעך ווארט דעמאלט אויסזען ווי אומגעבעטענע
פאפולאריאציע, אדער אומנייטיקע צעקייטעוודיקייט, וואס גיט אמאל דעם

איינדרוק פון אַרונטערריידן צום לייענער. און אַרונטערריידן צום לייענער איז אַ סך ערגער, ווי אַריבערריידן איבער אים, מיט אַזוי-גערופענע שווערע ווערטער.

איך פערזענלעך בין נישט קיין שטאַרקער אָנהענגער פון פרעמדווערטער, אָבער די הנחה, אַז אַ ייִדישער לייענער איז מחויב אַלץ צו פאַרשטיין, איז אַביסל אַ פאַרעלטערטע. אויב אַ לייענער האָט צוטרוי צו אַ שרייבער, אַז ער האָט וואָס צו זאָגן און ער וויל עפעס זאָגן, מעג ער אויך האָבן דעם צוטרוי צום זעלביקן שרייבער, אַז ס'גייט אים נישט אין אַרויסווייזן בקיאות אין פרעמדווערטער, אָדער זיך וואַרפן מיט אויסלענדישער למדנות.

אַט האָב איך געשריבן למדנות און געוואָלט האָב איך בפירוש זאָגן ערוי דיציע. אַוודאי איז עס אַ פרעמד וואָרט, אָבער ס'איז אַ וואָרט וואָס גיט צו קאַליר און ווי פרעמד דאָס וואָרט זאָל נישט זיין, איז עס אַמאָל מער פאַני-בראַט מיט אַן אינטעליגענטן לייענער, ווי דאָס וואָרט למדנות, אָדער אַפּילי געלערנטקייט אָדער געלערזאַמקייט, וואָס קלינגט ווי אַן איבערזעצונג אויף דרדקיילשון, ווי מ'וואָלט בעלפּעריש געשלעפט דעם לייענער אין חדר אַריין.

.1951

דער טראַפּ איז אויף מענטש

ווען די אינוויכטיסטן זענען אויפגעקומען, אין 1920, האָט מען זיי, צווישן אַנדערן, באַשולדיקט אין גוואַלדיקער ערוויציע, וואָס דאָס האָט באַדאַרפֿט שטעלן אונטער חשד כמעט יעדער שורה, וואָס זיי האָבן געשריבן — נישט אַזוי דערפאַר וואָס מ'האַט זיי דירעקט פאַרדעכטיקט אַז זיי שרייבן אַפּ אַדער שרייבן נאָך, נאָר פשוט — די לייטע קענען צו גוט אין די ביכלעך, ווי עס זאָגן, דאָכט זיך, ווייסענבערגס ווילע יונגען, אין זיינער אַ דערציילונג, אויס־דריקנדיק אגב ווייסענבערגס אייגענעם אומצוטרוי צו די „לייטע“ פון די ביכלעך. ס'גלוסט זיך נישט אַריינצוגיין צו־טיף אין די פאַרגלייך־מאַסן פון ערוויציע וואָס האָבן צו יענער צייט געהערשט אין דער ליטעראַרישער קאַפּע, אַבער איין זאָך איז זיכער: דער חשד אַז צופיל בילדונג מאַכט קאַליע אַ פּאַעט, איז גראַד נישט קיין ריין־דישער. דער דאָזיקער צוגאַנג צום פּאַעט איז דווקא אַ דירעקטער פּלאַגיאַט פון די גוים.

מ'קען אין דער אייראָפּעיִשער און אַמעריקאַנער ליטעראַטור געפינען מער ווי איינמאַל דעם דאָזיקן געדאַנק, אַז ערוויציע און אינספּיראַציע זענען זיך ממש דע־שוואַים, דער עיקר ווען ס'קומט צו פּאַעטן. אַבער נאָווע־ליסטן דאַרפן אויך נישט זיין וויל־געלערנט. אַט האָב איך ערשט געלייענט אַז דער נאָוועליסט קאַזענס, וואָס איז נאָרוואַס אַריין, מיט ביידע פּיס, אין אַ שמאַלץ־גרוב פון פּאָפּולאַריטעט מיט זיין בוך „פּאַרכאַפּט פון ליבע“ (ביי לאָו פּאַזעסד) באַרימט זיך אַז ער לייענט נישט, אַז ער האָט קיינמאַל נישט געקענט דערלייענען ביזן סוף „מלחמה און פּרידן“ און אַז ער האַלט בכלל טאַלסטאַיען, טשעכאַוון און דאָסטאַיעווסקין פאַר פשוטע משוגעים. דערמיט האָט זיך קאַזענס געזוכט אַרויסצוגעבן אַן אַטעסטאַט פון אַ נישט־ערוויט. ווען ס'קומט צו פּאַעטן געווינט דער פּאַעט גאַר שטאַרק אין די אויגן פון דער קריטיק, ווען מ'ווייסט אַקוראַט אַז ער ציט אַלץ פון זיך, אַז ער שפּייזט זיך און פאַרייטעוועט זיך אַליין, און ווי געוויינלעך ביי די אומות העולם, אַז ער לעבט נישט אויף פּויגל־מילך נאָר אויף משקה, ליבע און מוזע. די דאָזיקע פּאַעטישע ביאַגראַפּיעס, פון אימפּעטיקע לעבנס און פּריע טויטן, האָבן אַזוי שטאַרק אימפּאַגנירט לייענערס און קריטיקערס, אַז מ'האַט די דאָזיקע „פּאַעטישקייט“ אַנגענומען פאַר אַ גרונט־טייל פון דער פּאַעזיע. ביי אונדז יידן האָט זיך עס אייגנטלעך באַדאַרפֿט קלעפּן ווי אַן אַרבעס צו

דער וואַנט, אַבער דער אַרבעט האָט זיך פֿאַרט צוגעקלעפט. מיושבדיקייט, באַהאוונטקייט און ברייטע אינפֿאַרמאַציע, איז ביי אונדז אויך אָנגעגאַנגען פֿאַר אַן אַנטיטעזע צו פֿאַזיע.

מעג מען אפשר איצטער אויסזאָגן דעם סוד, אַז די אינזיכטיסן זענען נישט געווען מיידע וואָס פֿאַראַ ערודיטן, סאַנטאַיאַנאַס און ראַסעלעס, ווען זיי זענען אָנגעקומען מיט אַן אימפעט. זיי זענען געווען אַ נאַטירלעכע אַנטוויקלונג אין גאַנג פֿון דער ייִדישער פֿאַזיע, וואָס נאַטירלעכער קען שוין נישט זיין — אין לשון, אין ריטם און אין „ייִדישן“ צייטגייסט. ווען זיי וואַלטן נישט געקומען, וואַלט זיך דער ליטעראַטור־קריטיקער געמעגט ווױן־דערן און זיך נאָכפֿרעגן אויף זיי. ווען מען גיט אַ טראַכט אַז זיי זענען גע־קומען נישט פֿרױער ווי סוף 1919, מוז מען זאָגן אַז זיי זענען געקומען אַקור־ראַט. ווען די צייט האָט זיי אַרויסגעפֿאַדערט, נישט צו־פֿרי. די ווונדערלעכע ייִדישע לידער וואָס זענען געזונגען געוואָרן פֿון 1912 ביז 1919 זענען, ביי זייער גאַנצער שיינקייט, געווען צו־אַנעמיש און צו פּוּגלדיק, אַז מ'זאָל זיי דערהערן אין די יאָרן צווישן ביידע וועלט־מלחמות. לייזיק און מ. ל. האַל־פֿערן זענען געווען אַן אויסנאַם. זיי זענען גלייך געקומען מיט זייער רעוואַלט קעגן דער צוגעדישעטער ליריק, וואָס דער פֿאַעט זעצט זיך אויף איר אַוועק, כדי ס'זאָל נישט געבן קיין צו־הויכן געשריי, און זיך נישט חלילה אַרויס־כאַפֿן מיט קיין צו־שטאַרק וואָרט.

אויב די אינזיכטיסן זענען דעמאָלט געווען פֿאַרדעכטיק־ערודיטיש, האָט מען זיי שוין ממילא באַשולדיקט אַז זיי פֿאַרשלעפֿן אין דער ייִדישער פֿאַזיע טענער פֿון דער אַמעריקאַנער ליריק, אַבער דער אמת איז געווען אַז קיינער, חוץ מיכל ליכטן, וואָס איז געשטאַנען נאָענט צו אונדז, האָט נישט צו־שטאַרק געהאַלטן פֿון די דעמאָלטיקע זיילן פֿון דעם מאַדערנעם אַמערי־קאַנער ליד. מיר האָבן דאָרט נישט געהאַט אונדזערע רביים און ט. ס. עליאַט און עזרא פֿאונד זענען אונדז תמיד געווען האַלציק־פֿרעמד. מיר האָבן שוין גיכער זיך געמשפּחה מיט וויטמאַנען, פֿון וועמען די נייע אַמעריקאַנער פֿאַזיע איז וואָס ווייטער אַוועק. אויך ער איז אונדז אויסגעקומען אַביסל צו משכּיליש־נאַוו, אַבער זיין דעמאָקראַטיש האַרץ איז אונדז געווען נענטער און ייִדישער, אויב איר ווילט, ווי די אידייען, וואָס די פּרייוויליקע עקס־פֿאַטריאַנטן, עליאַט און פֿאונד, האָבן פֿון ענגלאַנד און איטאַליע אויסגע־דריקט אין זייערע לידער. נאָך אין 1929 האָב איך שאַרף געשריבן קעגן פֿאונדס פֿאַרבינדונג מיט דעם אַמעריקאַנער פֿאַשיסטס, פעליס, „זילבערנע העמדלעך“. פֿאונדס פֿאַשיזם און אַנטיסעמיטיזם זענען נישט געבוירן געוואָרן אין איטאַליע, דורך דער צווייטער וועלט־מלחמה, און עליאַטס אַריסטאָקראַ־

טישער סנאביזם און אנגליקאנישער אַנטיסעמיטיזם זענען אויך געלעגן אין שורות פון זיינע לידער, אַ סך פּרזער ווי ער איז נתגלה געוואָרן פאַר אַ מאַ-באַרכיסט און סאַציאַלן שונא פון „ייד־אינטעליגענט“.

ס'איז דערפאַר כּדאי דאָס אונטערצושטרייכן, אַז אַלע אונדזערע יידי-שע רעוואָלוציעס אין דער ליטעראַטור, און דאָס נעמט שוין אַריין אויך די „יונגע“, און אַפילו די פּראַלעט־קולטישע, זענען געווען, מיט זייער גאַנצער יוגנטלעכער דערוועגטקייט, אין די ראַמען פון „גוט־ידישקייט“, ווייל סוף־כל־סוף האָבן אַלע שלום געמאַכט מיט די אבות פון דער ליטעראַטור. מיר האָבן זיי אויף אַזויפיל קריטיקירט, אויף וויפל זיי זענען געשטאַנען אין וועג פון נייטיקן פאַראַויסגיין. ס'איז נייטיק געווען אַז מען זאָל אַ שאַקל טאָן שטייב פון די טראַגעדיע. אָבער פּרץ איז געבליבן פּרץ, שלום־עליכם און מען־דעלע זענען געבליבן געאַכפּערטע קלאַסיקערס, און פאַר רייזענען האָבן מיר אַנגעהאַלטן אונדזער פּיעטעט. מיר, די עקסטרעמע רעבעלן, די אינזיכיסטן, זענען אפשר געווען די ערשטע צו שפּינען אונדזער פאַרבינדונג נאָך עבר־דיקער, מיט דער גאַנצער אַלט־העברעיִשער טראַדיציע. מיר האָבן, מיט איין וואָרט, אויסגעשטורעמט אונדזער רעוואָלוציע, ביי זיך אין אייגענעם ווייניגאַרטן, און נאָכדעם ווי מיר האָבן ווידעראַמאָל, ווי די געטרייע דינערס פון יידישן צייטגיסיט, דערגרייכט אַלץ וואָס מיר האָבן באַדאַרפט דערגרייכן, זענען מיר, די ווידערשפּעניקע, צוריקגעקומען אַהיים און זיך געזעצט דרך־ארצדיק ביים גרויסן פּרץ־טיש, איבערלאַזנדיק דעם גאַנצן פּאַטערנאַלן שטאַט און אויבנאָן מיט די פּאַטער־שטולן, ווי ער איז געשטאַנען מקדמונים.

דער רעוואָלט אין דער אַמעריקאַנער פּאַעזיע איז געווען אַן אַנטי־טראַדי-ציאָנעלער. ער האָט קודם־כל געמוזט זיין אַנטי־טראַדיציאָנעל, ווייל ער איז געוואָרן אין פּרט פון שפּראַך אַמעריקאַניש־באַוווסטזיניק. ער האָט זיך פאַר-נומען צו דערלאַנגען דעם „קעניגס“ ענגליש אין טאַטן אַריין און אַנהייבן פון זיך. דאָס וויגעלע פון דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור איז געשטאַנען אין ניי־ענגלאַנד, אָבער פאַר דער גאַנצער אַמעריקאַנער גרופּע מאַדערניסטן איז עס סיי־ווי געוואָרן אַלט־ענגלאַנד. ערשט לעצטנס פאַרנעמט מען זיך אַ קאַ-פּיטשקע אויף קריק — נישט אָן רעזערוואַציעס — צו לאַנגפּעללאַן, צו עמערסאַן, צו טאַראָו. אָבער אין היץ פון דער רעוואָלוציע האָט מען זיי אָן צערעמאַניעס אַראַפּגעטליקעט פון די אַקאַדעמישע טראַגעדיע. דער ניי־ענג-לאַנדער הומאַניזם איז געווען אַ סך נענטער צו דער יונגער יידישער פּאַע-זיע ווי די קאַרג־פּרעזיע קאַלטקייט פון די אימאַזשיניסטן, וואָס אירע איבער-פּלאַנצערס אויף יידיש מיר האָבן געזאַלט זיין, לויט די קרוימע חשדים, מצד

דער דעמאלטיקער קריטיק, וואָס האָט אגב דעם אַמעריקאַנישן אימאַזשיווּם נישט צוגוט צעקייט.

סאַנדבורג, דער יורש פון וויטמאַנען, צווישן די יונגע אַמעריקאַנער פּאַעטן איז פרי אַרויסגעשטויסן געוואָרן. נישט אַזוי זיין שרייענדיקע שורה, ווי זיין קלאַר-אויסגעדריקטער הומאַניזם האָט אים אָפּגעפרעמדט פון זיינע מיטגלייכערס. געראַטעוועט האָט זיך בלויז דער אַלטער ראַבערט פּראַסט, אַ שטיק טאַקע צוליב זיין עלטער, און אַביסל מחמת זיין נייעם ניי-ענגלענדער טאַן, וואָס האָט אָנגעהויבן קריגן אַ סך אָנהענגערס צווישן פּריש-צויגעקומענע פּאַעזיע-לייענערס, וואָס האָבן דערזען די צייטיקייט פון אַן אייגענעם אַמע-ריקאַנער לאַרעאַט.

די אַן-וואַרצלדיקע רעוואָלוציע אין דער אַמעריקאַנער פּאַעזיע האָט גע-מוזט פּאַרלירן אַ סך באַדן, ווייל זי איז אַפילו נישט מיטגעגאַנגען מיט דעם פּאַמעלעכדיקן אַמעריקאַנער פּראַגרעס. זי איז געוואָרן ווינקלדיק, אינסולאַר, רעאַקציאָנער, אַפילו אויב זי איז געוואָרן לינק-געשטימט, איז עס געווען אַן אייגענע אינאָלאַציאָניסטישע לינקשאַפט. ס'איז אַ קנאַפע איבעראַשונג וואָס פון די צוויי כּהנים פון דער מאַדערנער אַמעריקאַנער פּאַעזיע, איז איינער שטרענג אַנגליקאַניש-רעליגיעז און דער צווייטער איז פאַרשפּאַרט אין אַ משוגעים-הויז פאַר פּאַשיסטישן פּאַראַט — און ביידע זענען — ווער וויי-ניקער ווער מער — איבערצייגטע ייִדן-שונאים. זאָל שוין דאָ געזאָגט ווערן, אַז ייִדן האָבן בכלל נישט קיין גרויס מזל צו דער ענגלישער און אַמעריקאַ-נער ליטעראַטור, ווייל טייל ענגלישע און אַמעריקאַנער שייִן-שרייבערס זע-נען שטילע אַדער אויסגעשריגענע אַנטיסעמיטן, שוין אַפילו די בעסערע פון זיי האָבן נישט געלאָזט הערן אַ הויך וואָרט לטובת ייִדן, אין אַן עת-צרה, נאָר זיך געוואָרן מיט זייער קינסטלערישער פּאַסיוויטעט און זיי האָבן רק מורא געהאַט. אַז ס'וועט זיי אַפּקומען פון זייער גדולה.

איינער פון די קלענערע פּאַעטישע פּיש, וואָס איז אין משך פון די לעצ-טע יאָרן געוואָרן אַן אמתער לויטן, איז דער פּאַעט וויליאַם קאַרלאַס ווי-ליאַמס. ער האָט אָנגעשריבן אַ סך לידער, און אַרויסגעגעבן אַ סך ביכער, אַנהייבנדיק זיין קאַריערע אין 1909, אין דעם קליינעם שטעטל רוטערפּאַרד, ניו דזשורזי, וווּ ער וווינט ביזן היינטיקן טאַג, פּראַקטיצירנדיק מעדיצין. ער איז געווען איינער פון די שאַרפּסטע קעגנערס פון ענגלישן ענגליש, און ס'איז אים געגאַנגען אין אַרויסהייבן דעם אַמעריקאַנער ענגליש אין דער פּאַעזיע. גלייכצייטיק אויך דאָס אומבאַפּוצטע וואָרט. ער איז תמיד געווען אַ שלעכ-טער פּאַעט און קיינמאַל נישט געוואָרן קיין בעסערער, אָבער ער האָט אַרום זיך געשאַפּן אַ קנעלונג פון ייִנגערע מענטשן, וואָס האָבן זיין דירעקטן שטאַמל

אָנגענומען פֿאַר דעם בעסטן אויסדרוק פֿון דער אַמעריקאַנער פֿאַעזיע. ווען טייל פֿון די דאָזיקע יונגע מענטשן האָבן זיך אַריינגעכאַפט אין ספּערן פֿון איינפֿלוס, האָבן זיי אים געמאַכט אַ גרויסן נאָמען. בכלל האַלט מען איצטער ביי אולטראַ-מאָדערניזם אין דער אַמעריקאַנער פֿאַעזיע — וואַלאַס סטיווענס, מאַריאַן מור און וויליאַם קאַרלאַס וויליאַמס. ווען וויליאַם קאַרלאַס וויליאַמס האָט פֿאַרעפֿנטלעכט זיין לענגערע פֿלאַכטע-פֿאַעמע „פעטערסאָן“, וואָס איז פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אין 1946, האָבן זיינע תּלמידים אים פֿראַקלאַמירט פֿאַר דעם באַזינגער פֿון דער אַמעריקאַנער שטאַט. דער אמת איז, אַז אין דער פֿאַעמע איז פֿאַראַן ווייניק געזאַנג און נאָך ווייניקער געדאַנק, אָבער ס'איז אַוועק, ווי מען זאָגט אַ גאַנג, היינט ווען ער איז שוין אַ שרייבער אין די יאָרן, אַ מאָן פֿון 74 יאָר, האָט מען אַפֿילו אַרויסגעגעבן זיינע בריוו, וואָס זענען מוסטערן פֿון גודנאַטע אין שלעכטער עברלי, און עס אַרויפגעצווונגען אויף דער אַמעריקאַנער עפֿנטלעכקייט.

כ'האָב שוין אַ לענגערע צייט געהערט, אַז וויליאַמס איז געכאַפט אין דער מעשה, ווען ער צערעדט זיך וועגן ייִדן. אָבער ווען ער איז אַנומלט אויס-געפֿרעגט געוואָרן אין אַ שפּעט-נאַכטיקן אינטערוויו, צו דער געלעגנהייט פֿון זיין פֿאַרעפֿנטלעכטער קאַרעספּאַנדענץ, האָט ער זיך דערפֿלאַפֿלט צום הויכן געדאַנק, אַז אַלע ייִדן זענען היסטאָריש גענומען שייַלאַקס. כ'האָב נישט קיין חשק צו פֿאַרפֿירן אַ קריג קעגן דעם מיין אַנטיסעמיטיזם. הלוואי וואַלטן אַלע אַנטיסעמיטן געהאַט אַזאַ המנס מפֿלה, ווי ער האָט געהאַט אויף דער טעלעוויזיע. ער האָט געמאַכט דעם איינדרוק פֿון אַ הילפֿלאָזן לץ, ביי וועמען דאָס בוידעם-שטיבל איז שוין מער נישט אינגאַנצן אין אַרדענונג. זיין פֿראַקטיקע אין דעם קליינעם שטעטל, איז באַשטאַנען מייסטנס פֿון אָפֿנעמען קינדער. ער איז דער אַבסטעטריקער, אַדער אַקושער, פֿון דריי דורות, און ער איז שוין אַליין געוואָרן אַן עופֿהלע, וואָס ס'איז קריעתי-סוף ביי אים „אַפֿ-צונעמען“ אַ וואָרט. ער האָט בפֿירוש אָפּערירט מיט פּופּזיק ווערטער, אומ-גראַמאַטיש-פֿאַרבונדן און פֿאַרהיקעט. ער האָט נישט פֿאַרענדיקט קיין איין זאַץ, ווייל זיין ווערטער-אוצר האָט זיך בכלל נישט געקלעפֿט אין זאַצן. זיינע אַרויסגעזאַגטע געדאַנקען וועגן פֿאַעזיע און וועגן זיינע צייט-חברים איז ממש געווען אַ צער צו הערן. עס איז געוואָרן אַן אמת פֿאַטשעניש פֿאַר דעם אַמע-ריקאַנער ענגליש און פֿאַר דער גאַנצער אַמעריקאַנער פֿאַעזיע. אַ פֿאַעט אַדער בכלל אַ שרייבער איז נישט מחויב צו זיין אַ גרויסער בעל-דברן, אָבער ער מעג קענען אויסדריקן אַ שטיקל געדאַנק. וויליאַם קאַרלאַס וויליאַמס האָט געוויזן אַז אַלע זיינע אונטערשטופּערס האָבן געשטופּט אַ וואָגן אַן רעדער. יעדער איינער וואָס האָט זיך צוגעהערט צו דעם טעלעוויזירטן אינטערוויו

האָט געמוזט רחמנות קריגן אויף דעם מצב פון דער אַמעריקאַנער פּאַעזיע, אויב וויליאַמס איז איינער פון זיינע קאַריפּיען. יעדער שטיקל אויסגע- קוועטשטן שאַטן פון אַן ענטפער אויף די פּראַגן פון דעם אויספרעגער — דזשאַן ווינגעיט, האָט וויליאַמס באַגלייט מיט אַן אומהיימלעכן שמייכל, וואָס האָט פאַרמאָגט די חכמה און ס'פּייער פון אַן איבערצייגטן עובר-בטל.

און אַט האָט זיך דער גרויסער דענקער, וואָס האָט צוגעגעבן אגב אורחא, אַז ער לייענט כמעט גאַרנישט, זיך דעררעדט, אַז ייִדן ליידן פון שיילאַקיוזם. דאָס איז געקומען דווקא נאָך דעם ווי ער האָט געזאָגט, אַז ער איז נישט מסכים מיט דער אַנטיסעמיטישער „עקסצענטריטעט“ פון עזרא פּאַונד, וואָס איז געזעסן אין אַ משוגעים־הויז. ער האָט אַבער גלייך גענומען מאַכן צו קליינגעלט פּאַונדס אַנטיסעמיטיזם און פּאַשיזם און אַנגערופן אַ נאָמען פון אַ ייִד, אַן אַמעריקאַנער פּאַעט, וואָס חברט זיך נאָך איצטער מיט פּאַונדן; ווי דאָס וואָלט געווען אַ גרויסע איבערראַשונג, מיר זענען שוין געוויינט צו אַזעלכע ייִדן, אגב האָט דער ייִד אַנגעהויבן זיין פּאַעטישע קאַריערע, מיט ציטירן גאַנצע פּסוקים פון יהואשם לידער, אין זיינע ענגלישע טעקסטן.

וויליאַם קאַרלאַס וויליאַמס האָט גענומען פּלאַפּלען, אין דעם סאַמע בוך- שטעבלעכן זין פון וואָרט, אַז ייִדן זענען אַליין היסטאָריש שולדיק אין פּאַונדס אַנטיסעמיטיזם. זיי האָבן כסדר איבערגעקליגט די „הערשערס“, געמאַכט גע- שעפטן און ביי זיי, ביי די „הערשערס“ געשניטן אַ פּאַס. דזשאַן ווינגעיט איז געוואָרן אויסער זיך און אים עטלעכע מאָל געפרעגט אויב ער מיינט עס טאָ- קע, אויב ער באַשולדיקט ייִדן אין „שיילאַקיוזם“, און וויליאַמס האָט מיט זיין אומהיימלעכן, שווייגערישן שמייכלעלע געענטפערט: אַבסאָלוט! זאָל דאָ אויך געזאָגט ווערן אַז דער זעלביקער וויליאַמס האָט ביי דער געלעגנהייט אויס- געלאָדן אויך אַנטיקאַטוילישן פּאַראָרטייל.

גייט בפירוש נישט אין דעם אימבעצילישן אַנטיסעמיטיזם, נאָר אין דעם מצב פון דער אַמעריקאַנער פּאַעזיע, וואָס האָט זיך אינגאַנצן אַפּגעגט מיטן לעבן און אויפגעהערט זוכן דעם מענטשן. נישט דער מענטש איז גע- וואָרן דער עיקר, נאָר דאָס וואָרט, אַבער אַ נישט־מענטשלעך וואָרט מוז ווערן אַן אוממענטשלעך וואָרט. דערפאַר האָט עס דערפירט צו אַן עזרא פּאַונדן און נאָך ערגער — צו אַ גאַנצער כאַפּטע פון זיינע פּאַרטיידיקערס, וואָס נע- מען זיך אָן פאַר זיין פּאַעטיש־פּאַשיסטישער „פּרייהייט“ און זעען אין דעם דעגענעראַט — דעם פּאַעט. מען גיט אַרויס זיינע ביכער און מען שטייט גרייט אַפּצונעמען ביי דעם משוגענעם פּאַררעטער, דורך אַלע גיפטן און ביסן — זיין פּאַעטישן האַנדיק.

אַבער דער פּראָדוקט וואָס ווערט אַזוי הייס פּאַרטיידיקט איז ערשט-

משוגעת. ווען וויליאַמס קאַרלאַס וויליאַמס איז געזעסן אויפן בענקל פאַר דעם אויספּרעגער אויף טעלעוויזיע, האָט ער געוווּן דאָס פנים פון דער היינטציי-טיק־פאַרערטער אַמעריקאַנער פּאָעזיע און דאָס פאַרוואַשענע פנים פון דער פּערווערזער פאַרערונג, וואָס האָט געקענט בויען רעפּוטאַציעס פון אַזעלכע פּאָעטישע גאַמעלקעס און דערפירט צום בזיון, אַז פּאָעזיע מעג זיין דער פּראָדוקט פון אַ פּאַשיסט, אַנטיסעמיט, אַדער גלאַט אַן אַנדרוגינוס. נישט דער מענטש איז וויכטיק, נאָר זיינע עטלעכע אויסגעקוועטשטע שורות. אָבער אַזאַ מעדיום ווי טעלעוויזיע קען בייטשן אַזעלכע חברה מיט דורכלייכטנדיקער קריטיק און אַוועקשטעלן דאָס פּראָבלעם פון מענטש און וואָרט — אין דער גאַנצער שאַרפּקייט.

.1954

א ווערק וועגן קארל מאַרקסן

מיט עטלעכע יאָר צוריק איז געשטאַרבן אַ ייִדישער ראַדיקאַלער שרייַ-
בער ד״ר גלאַבוס. ער איז אַוועק פון דער וועלט זאַט אין יאָרן. נאָך זיין טויט
האַבן זיינע נאָענטע פריינט גערעדט און געשריבן אַז מ'וועט אַרויסגעבן זייַ-
נע שריפטן, אָבער ביז איצט איז אין ערגעץ גאַרנישט דערשינען. אויף וויפל
איך געדענק, האָט ד״ר גלאַבוס אָנגעשריבן צענדליקער אָפּהאַנדלונגען אַרום
דעם רעטעניש פון קאַרל מאַרקסעס אַנטיסעמיטיזם. ווי נאָר עמעצער האָט
דערמאָנט מאַרקסעס ביטערן אַרויסטריט מכוּח דער ייִדנפּראָגע, האָט מען זיך
געקענט ריכטן, אַז ד״ר גלאַבוס וועט אַרויסקומען מיט אַ הייסער פאַרטיידי-
קונג און זוכן צו צעשמעטערן אַלע ייִדישע טענות קעגן קאַרל מאַרקסן. כ'גע-
דענק שוין נישט אַקוראַט, וואָס עס זענען געווען זיינע קעגנאַרגומענטן, אָבער
ווי דער אָפּאַלאַגעט פון מאַרקסעס אויסגליטש אַרום דער ייִדנפּראָגע, האָט
ער זיכער נישט געהאַט קיין גלייכן צו זיך. ער האָט אויפגעבויט אַ גאַנצע
געביידע פון הייסע פאַרטיידיקונגען, וואָס וואָלטן איבעראַשט דעם אָנגע-
קלאַנטן, אויב ער וואָלט טאַקע געזוכט אַן אַדוואָקאַט. ווי מ'האַט זיך דער-
וועגט צו דערמאָנען מאַרקסעס אומגליקלעכן אַרויסטריט, איז מען געווען זי-
כער, אַז ס'קומט אַ נייע סעריע אַרטיקלען פון ד״ר גלאַבוסעס פּען.

ווען ד״ר גלאַבוס וואָלט דערלעבט צו דעם „ביאַגראַפישן ראַמאַן“ פון
יעקב צינעמאַן — „אין רבנישן שאַטן“, וואָס איז נישט לאַנג צוריק דערשי-
נען אין פאַריז, וואָלט ער זיכער אָנגעשריבן אַ גאַנץ בוך און אַרויסגעבראַכט
זיין בקיאות אין מאַרקסיזם און אין מאַרקסעס ביאַגראַפישע פרטים און אַזוי
ווייטער און ווייטער. ער וואָלט זיך שוין מתווכח געווען מיט יעקב צינעמאַן-
נען, הגם ער וואָלט אין דעם ראַמאַן נישט געפונען קיין פּחיתת הכבוד לגבי
דעם גרויסן דענקער. אָבער אַפילו דאָס מיקראַסקאָפישע שפּרענקעלע וואָס
יעקב צינעמאַן לאָזט פאַלן אויף דעם גאון פון ניינצנטן יאָרהונדערט, וואָלט
אויך ד״ר גלאַבוס נישט דורכגעלאָזט. ער האָט כסדר רק געהאַלטן אין איין
רייניקן די רעפּוטאַציע פון קאַרל מאַרקסן, וואָס איז פּערזענלעך געווען אַן
אַנטיפּאַטישער מענטש.

יעקב צינעמאַן איז אַ באַקאַנטער עסייאַסט און היסטאָריקער. אין זיינע
עסייען האָט ער נישט זעלטן געוויזן, אַז ער פאַרמאָגט אַ בעלעטריסטישן
אַטעם, און אין זיינע געשיכטלעכע פאַרשונגען האָט יעקב צינעמאַן אַרויס-

געבראכט א סך געטריישאפט צו דאקומענטן, באדייטנדיקע קענטשאפט און א נייגונג צו סוביעקטיווער אויסטייטשונג, וואס איז פון דעסטוועגן געווען אין איינקלאנג מיט דער לאגיק פון געשעענישן.

אט די מעלות האט צינעמאן פארווענדט אויף צו שרייבן דעם „ביאגראַ-פישן ראַמאַן“ פון קארל מאַרקסן. ס'איז אַרויסגעקומען אַ בוך וואָס לאָזט זיך לייצען, אָבער די צוזאַמענקעטונג פון די מעלות האָט נישט געשאַפן קיין גאַנץ בעלעטריסטיש ווערק. ס'איז אפשר גאַרנישט נייטיק געווען, אַז ס'זאָל דערפון אַרויסקומען אַ ראַמאַן. ס'איז גענוג, אַז ס'איז צינעמאַנען גע-לונגען צוניפּוזאַמלען און אַפילו אויפצולעבן, אין זעכציק קורצע קאַפיטלען, פּרטים פון קאַרל מאַרקסעס ביאָגראַפיע.

מיט זיין אַזוי גערופענעם ראַמאַן איז יעקב צינעמאַן, אַ תלמיד פון דעם בעלעטריסטישן ביאָגראַף אַנדרעי מאַרואַ, וואָס באַמייט זיך אויך אַריינצובלאָזן לעבן אין זיינע סיסטעמאַטיש-אויפגעבויטע און איבערדערציילטע ביאָגראַ-פיעס, און וואָס דערלויבט זיך אויסצוטייטשן און אַפילו אויסטראַכטן גע-שעענישן, אויף וויפל זיי העלפן אים אין זיין אַרבעט, אַרויסצוברענגען די פּערזענלעכקייט פון דעם העלד פון זיין ביאָגראַפיע.

צינעמאַנס „אין רבנישן שאַטן“ איז אַ פאַרווּך צו געפינען דעם שליסל צו קאַרל מאַרקסעס אַנטי-יידישן אויסברוּך. ס'רעדט זיך נאָר אַזוי — אויס-ברוּך. הגם מאַרקס איז אין פּערזענלעכן לעבן בכלל געווען אַן ערופטייווע נאָ-טור און ער האָט געליטן פון טעמפּעראַמענט און אַנגעזאַליעטער ביטערקייט, האָט ער פון דעסטוועגן תמיד באַוויזן צו דערשיינען אין דער עפנטלעכקייט מיט קילער לאַגיק, זיין טעמפּעראַמענט איז געווען דער צינד-שטאַף פאַר זיין עלעקטרישער לאַגיק, וואָס איז פּרעזענטירט געוואָרן וויסנשאַפטלעך, מיט זעלטענער, הלכהדיקער אַביעקטיוויטעט.

ווען קאַרל מאַרקס איז אָפּגעשמדט געוואָרן, איז ער אינגאַנצן אַלט גע-ווען זעקס יאָר. צוואַנציק יאָר שפּעטער האָט ער געשריבן זיין טרויעריק באַ-רימטע אָפּהאַנדלונג וועגן דער ייִדנפּראַגע. פאַר אונדז יידן איז עס די פאַר-שטענדלעכסטע זאַך אין דער וועלט. ס'איז אַ ווונדערלעכער פאַראַבל, אַן אַל-טער משל מיט אַן אַלט-באַקאַנטן נמשל. ס'זענען נישט נייטיק געווען קיין אויפקלערונגען און אַפילו נישט קיין ראַמאַנען, וואָס זאָלן אונדז דערפירן ביז צום מאַמענט, ווען מאַרקס האָט זיך אויסגעלאָדן פון דעם ביסל זעלבסט האַט, וואָס האָט אין אים געטליעט. ער האָט קוים געדענקט זיין ייִדישקייט, אָבער דאָס ביסל וואָס איז אים געבליבן אין זכרון און וואָס ער האָט געזען אין זיך, האָט אים אָפנים גענוג דאַקוטשעט. ווען ער וואָלט געווען אַ געבוירענער גוי, וואָלט עס, אין ניינצנטן יאָרהונדערט, אויך געווען אַ פאַרשטענדלעכע זאַך,

צו זוכן יושר פאר דער גאנצער וועלט, נאר נישט פארן יידישן פאלק. די יור-
שים פון די וועלטייזש-ווערס האבן גענוג פארפינצטערט אונדזער לעבן.
אין דעם צוואנציקסטן יארהונדערט, און ס'זענען נישט נייטיק דערפאר קיין
שום בעלעטריסטישע אויפקלערונגען און פירושים.

דאס מעשהלע פון דעם ארכי יזש-ווער, וואס איז געבוירן געווארן ביי
יידישע עלטערן וואס האבן אים פרי געטאן די טובה און אים באפרייט פון
זיין יידישן הויקער, געהערט צו דער אייזערנער, טראגיקאמישער לאגיק פון
אונדזער געשיכטע. ס'איז געשען אין ניינצנטן יארהונדערט, אבער ס'איז גיל-
טיק בכל דור ודור. נישט מער, קארל מארקס האט די דאזיקע געשיכטלעכע
לאגיק ארויסגעבראכט אויף אן אומצוויידיטיקן אופן. קארל מארקס איז א
מוסר השכל, וואס מיר האבן געהאלפן שאפן, כדי צו אילוסטרירן אזויפיל
יידישע סתירות, וואס בלויז אונדזער עקזיסטענץ האט געקענט אויסטראכטן.
מארקס איז כמעט לא היה ולא נברא, אלא משל היה, און — וואס פאר א
משל!

און פון דעם שטאנדפונקט איז עס א שטיק נעא-ביבלישע שאפונג, קורץ
און שארף. די טרוקענע ביאגראפישע פאקטן זענען אזוי קלאר און דייטלעך,
אז די אויפוויקלונג און די אויסטייטשונג איז פאקטיש אומנייטיק, ויהי, און
ס'איז געווען — הערשל מארקס האט אנגענומען דעם לוטעראנישן גלויבן.
דאס קינד זיינס, מרדכי, איז געווארן קארל מארקס. צו 26 יאר האט ער
געשריבן אן אנטיסעמיטישן פאמפלעט קעגן יידנטום — די פארשאלטענע
ראסע פון וועלט-קאפיטאליזם. קאפיטאליזם איז יידנטום, האט הערשלס זון
געפסקנט. קאמוניזם איז יידנטום, האט דער וועלט-קאפיטאליזם, און וועלט-
פאשיזם מיט יארן שפעטער געפסקנט.

איז עס נייטיק אויסצוטייטשן און נאך מער פארלאגישן דאס דאזיקע
אזוי-פארשטענדלעכע יידישע מעשהלע, וואס די יידישע געשיכטע האט אויס-
געשפונען, כדי צו באלייכטן אונדזער פינצטערן וועג דורך די דורות; כדי
אונדז צו געבן צו פארשטיין אין וואס פאר א וועלט מיר לעבן?

יעקב צינעמאן דערציילט אונדז אין זיין אריינפיר, וואס איז פאקטיש
זיין גאנצער ראמאן בועיר אנפין און דער ארגומענט פאר דעם ראמאן, אז
— «קארל מארקסעס איבערלעכטע, הגם נישט ארויסגעזאגטע כוונה, ביים
שרייבן דעם ארטיקל «צו דער יידנפראגע», איז געווען זיין וועלן בזה האופן
פטור צו ווערן אויף תמיד און בשלמות פון דער יידישער פארגאנגענהייט און
פון די אנגעווייטיקטע קאמפלעקסן, וואס האבן אים געפייניקט... ס'איז פאר
מיר קלאר געווארן... מארקסעס פרוו צו באזיגן מיט זיין אנטיי-יידישן ארטיקל

די מוראדיקע יידישע שאַטנס, וואָס האָבן אים גערודפּט... דער רבנישער שאַטן איז אים נאָכגעגאַנגען זיין גאַנץ לעבן.

פאַרוואָס אַ גרויסער מענטש זאָל זיך לאָזן „פייניקן“ פון „רבנישע שאַטנס“, און פאַרוואָס אַ באַקעמפער פון רעליגיע, זאָל נישט באַטראַכטן זיין קינדהייט־שמד ווי אַן אינצידענט, אין זיין פאַטערס קאַריעריסטישער ביאַ־גראַפיע, ברענגט צינעמאַן נישט קלאַר אַרויס אין זיין ראַמאַן. ער שליסט זיין ווערק מיט דער פאַרעפנטלעכונג פון דעם אַנטיסעמיטישן אַרטיקל. מאַרקס האָט נאָך נאָכדעם געלעבט 39 יאָר. ער האָט קיינמאָל נישט אַרויסגעוויזן קיין סימן פון חרטה אויף יענעם אויסברוך, ער האָט פאַרקערט, אין פּריוואַטע געשפּרעכן, געוויזן, אַז ער איז נישט געוואָרן קיין קלענערער אַנטיסעמיט. ער האָט זיין יוגנטלעכן גיפטיקן אַרויסטריט נישט באַדויערט. ער האָט אַנגענוּר מען אַז ער האָט די ייִדנפראַגע ליקווידירט, צוואַמען מיטן ייִדישן פּאַלק.

כדי צו באַווייזן זיין טעזע און צו באַרעכטיקן דעם נאָמען פון ביאַגראַ־פישן ראַמאַן, שאַפט דער מחבר אַ סיטואַציע, ווי הערשל מאַרקסעס ברודער, דער ראַבינער פון טריער, קומט צו זיין ברודער דעם אַדוואַקאַט מאַרקס, אויס־צוגעפינען, אויב ס'איז טאַקע אמת, אַז ער האָט זיך געשמדט. דער אַדוואַקאַט באַשטעטיקט עס און ער ענטפערט:

„אַלט אַ ייִד קען איך נישט בלייבן קיין אַדוואַקאַט. איך וועל פאַרלירן מיין פרנסה און די צוקונפּט פון מיינע קינדער. איבעריקנס, ס'איז געקומען אַ נייע צייט, אַלע שמדן זיך, אַפילו די תלמידים פון משה מענדעלסאָן. ס'האָט נישט מער קיין שום זין.“

דער פעטער, דער ראַבינער, באַגעגנט זיך, אַרויסלויפנדיק אַ צעכעסטער פון צימער, מיט דעם זעקס־יאַריקן קאַרל און ער זאָגט זיין קליינעם פלימעניק, „ביי דיין ברית האָט מען דיר געגעבן אַ ייִדישן נאָמען מרדכי! איצט וועט מען דיך שמדן, אָבער געדענק, דו ביסט אַ ייִד און וועסט אַ ייִד בלייבן! דער שאַטן פון דיינע רבנישע זיידעס וועט דיר נאָכגיין דאָס גאַנצע לעבן!“ אַט דעם שאַטן וויל דער מחבר ווייזן אין זיינע זעכציק קאַפיטלען. אין די מייסטע קאַפיטלען פאַרגעסט ער אינגאַנצן, אַז ער שרייבט אַ בעלעטריס־טיש ווערק. ער גייט אָפּט אַרויס פון דער ראַלע און ער רעדט אין נוסח פון אַ פּובליציסטישן אויפקלערער — „זיכער איז קאַרל מאַרקס נישט געווען קיין אַנטיסעמיט אין דעם וולגאַרן זין. און וואָלט ער פאַראויסגעזען, אַז הונדערט יאָר נאָכן אַפּדרוקן פון זיין אַרטיקל — «צו דער ייִדנפראַגע» וועלן מערדער־שע אַנטיסעמיטישע פּראַפאַגאַנדיסטן זיך באַנוצן מיט זיינע אויסדרוקן און אַרגומענטן, קעגן די ייִדן, דאָן וואָלט ער, מאַרקס, מן־הסתם צעבראַכן זיין פעדער“... און אַזוי ווייטער.

אזעלכע אומראַמאָניסטישע זייטלעך זענען אין דעם "ראַמאַן" פאַראַן

גענוג:

"אַבער, ווי געזאָגט, בלויז אין דער בלינדער דאָגמאַטישקייט און טעאָ-
רעטישער פּאַלשקייט, קען מען נישט און טאָר מען נישט זוכן די אייגנטלעכע
מאַטיוון פון מאַרקסעס — צו דער ייִדנפּראָגע. זיי זענען אויסגעוואַקסן, בודן
אַדער בשגגה, אין אַ פּסיכישער מוראַשטימונג פאַר די שאַטנס, וואָס האָבן
מאַרקסן פאַרפּאַלטט כל ימיו און קיין מנוחה אים נישט געגעבן".

אַט די פאַרפּאַלטונג זאָל מאַרקסן האָבן געטריבן צו שרייבן —

"וואָס איז דער וועלטלעכער קולט פון ייִדנטום? דער שאַכער! וואָס איז
זיין וועלטלעכער גאַט? דאָס געלט! דער ייִדישער גאַט, דאָס געלט, איז גע-
וואָרן דער וועלט-גאַט. דער סוחרישער וועקסל איז היינט דער אייגנטלעכער
ייִדישער גאַט... דער ייִדן-גייסט איז היינט דער פּראַקטישער גייסט פון די
קריסטלעכע פעלקער... די באַפרייונג פון דער הערשאַפט פון שאַכער און געלט,
דאָס הייסט, פון רעאַלן, ממשותדיקן ייִדנטום, וועט ברענגען די זעלבסט-
עמאַנציפּאַציע פון אונדזער תקופה. אַ נייע געזעלשאַפֿט-אַרדענונג, וועלכע
וועט אוממעגלעך מאַכן די באַדינגונגען פון שאַכער, און פון שאַכער גופא,
וועט ממילא אויך אוממעגלעך מאַכן די עקזיסטענץ פון דעם ייִדן..."

יעקב צינעמאַן וואָלט ערשט באַדאַרפט שרייבן אַ ניי בוך, כדי אויפצו-
ווייזן מיט וואָס דאָס איז נישט קיין אַנטיסעמיטיזם "אין דעם ווילגאַרן זין".
דאָס וואָרט שאַכער, וואָס ווערט ביי מאַרקסן אידענטיש מיט ייִד, חזרט ער
איבער אַ צענדליק מאַל, כדי אַריינצוהאַמערן דעם דאָזיקן פאַרגלייך, און כדי
צו באַרעכטיקן זיין פאַראויסזאָגונג, אַז די תקופה וועט ליקווידירן דעם ייִד
און דאָס ייִדנטום. נישט אומזיסט האָט ביי זיינע טרייע נאַכפּאַלגערס אין
סאָוועטנפּאַרבאַנד געפּלאַצט דאָס געדולד, ווען זיי האָבן געזען, אַז די תקופה
פאַרציט זיך אַביסל צו לאַנג, און אַז אַפילו היטלער, ימח שמו, האָט נישט
באָוויזן אינגאַנצן צו ליקווידירן דעם "שאַכער-ייִד". זיי האָבן גענומען דראַס-
טיש דורכפירן די לייזונג פון ייִדישן פּראַבלעם, דורך פטור ווערן פון דעם
ייִדישן אַלף-בית, "דעם רבנישן שאַטן", וואָס האָט, לויט צינעמאַנען, געבען
געפייניקט דעם יונגן קאַרל מאַרקס.

אין די זעכציק קאַפיטלען ווייזט יעקב צינעמאַן אַרויס אַ סך חריפות.
ער גיט אונדז די יוגנט-יאָרן פון קאַרל מאַרקס, די סטודענטן-יאָרן און די
אויסוואַנדערונג קיין פאַריז. דער זייער פאַרויכטיקער און מיזאַמער מחבר האָט
צוזאַמענגעבראַכט אַ סך וויכטיקע מאַטעריאַלן און אַ טייל קאַפיטלען ליינענען
זיך מיט אַ געוויסן אינטערעס, ווייל ס'געלייגט אים אויפצוקלערן אַן עפאַכע
און צומאַל אַפילו לעבעדיק צו מאַכן מענטשן, שווער איז דעם מחבר אַנגע-

קומען דער דיאלאג. דער שמועס איז אַ קינסטלעכער און יעקב צינעמאַן שלאָגט זיך אָפּט אַרויס פון זיין בעלעטריסטישן סטיל און ער גיט איבער די פען דעם היסטאָריקער און אויסטייטשער. ער פאַרלירט דעמאָלט זיין בעלעטריסטיש געדולד און ער שרייבט אַזעלכע שורות:

„אין אַלגעמיין איז קאַרל מאַרקסעס דיסערטאַציע געשריבן אין גייסט פון העגעלס פילאָזאָפישער שיטה. מאַרקס איז דעמאָלט נאָך ווייט געווען פון דער מאַטעריאַליסטישער געשיכטע־אויפפאַסונג, און צוליב דעם אַקצעפטירט ער סיי העגעלסעס דיאַלעקטיק און סיי זיין אידעאָליסטישע וועלט־אַנשויונג.“

דער מחבר פאַרענדיקט זיין הקדמה מיט דער אַפּענונג, אַז ער האָט זיין אויפגאַבע דערפילט, און דאָס ייִדישע לייענער־פּובליקום וועט דאָס בוך „אויפנעמען מיט אַ פאַראינטערעסירונג און צופרידנקייט“.

כ׳קען נישט ריידן פאַר דעם גאַנצן לייענער־כלל. איך האָב דאָס בוך אויפגענומען מיט „אַ פאַראינטערעסירונג“, אָבער בלויז מיט טיילווייזער „צו־פרידנקייט“.

.1954

ווען פארגעבונג איז נישט קיין צידקות

כ'ווייס נישט צי פאליטישע חטאים זענען דער עיקר אצינד קעגן גאט אדער קעגן לייט, צי אפשר גאר קעגן ביידע, אבער די אמתע צרה איז וואס דער באגריף פאליטישע חטאים אין אונדזער צייט איז געווארן עפעס אזוינס, וואס מ'האט זיך גאר קיינמאל נישט געקענט פארשטעלן; ווייל די מעשים וואס האבן באגלייט, אדער זענען געווארן א פועל-יוצא פון פאליטישע חטאים זענען געווארן גראבע זינד וואס האבן דירעקט צו טאן מיט בלוט-פארגיסונג.

אין דעם ליגט דער גאנצער מוראדיקער פלאנטער; מיר האבן געזען די בלוטיקע רעזולטאטן פון די פאליטישע חטאים און מיר ווייסן וויפל אומגליק זיי האבן גורם געווען, דערפאר זענען מיר אזוי שטארק געפלעפט, ווען מיר זעען ווי גיך מ'איז גרייט מוחל צו זיין אזעלכע זינד.

מיר איז תמיד אויסגעקומען, אז דער קאנטראסט צווישן די ביידע אמור-נות — י'דנטום און קריסטנטום, איז געווען, ווען ס'האט זיך געהאנדלט אין פארגעבן — א קאנטראסט פון צידקות און רישעות, אבער די רישעות האבן איך געזען דווקא אין דער גארער מחילה, וואס קריסטנטום האט תמיד צוגע-זאגט דעם גלויבער. ווען נישט אט די לייכטע פארגעבעריי, וואלטן קריסט-לעכע פעלקער נישט געהאט אזעלכע בלוטיקע געשיכטעס, און באזונדערע קריסטן וואלטן נישט געווען אזעלכע לייכטע בלוט-פארגיסערס. אין דעם פארגעבן אליין איז שוין ממילא געלעגן א גרויסע מאס רשעות. די פראווא-סלאוונע קירכע האט געקענט פארגעבן פאגראמען אויף י'דן, ווייל זי האט אליין געהעצט צו פאגראמען. זי האט גוט פארשטאנען און טיף מיטגעפילט די גרייטקייט צו פארגיסן י'דיש בלוט. פון דאנען איז געווען א שפרונג צו אן אנטיסעמיטיזם, וואס האט שוין מער זיך נישט גענייטיקט אין מחילה פאר דער אומברענגונג פון מיליאנען י'דן. און פון דאנען נעמט זיך אייגנטלעך דער פאקט, וואס קריסטן קענען לגמרי נישט פארשטיין, פארוואס מיר זענען אזוי הארט הארציק און קענען נישט מוחל זיין דעם דייטשן פאלק, בעת מיר ווידער קענען נישט פארשטיין, ווי מ'קען אזוי לייכט מוחל זיין. דאס קריסט-לעכע הארץ פון ווארעמער מחילה איז פארקערט, א פארהארטעוועט הארץ, וואס איז אזוי דורכגעארטעוועט געווארן אין משך פון דורות, אז פארגעבע-ריי איז געווארן א צו-לייכטער ענין. אונדזער אזוי-גערופענע נקמהדיקייט איז גאר אייגנטלעך א גוואלדיקע ווייכהארציקייט, ווייל מיר קענען בשום אופן

גישט שלום מאַכן מיט מאַרד. אין דעם מאַמענט ווען מיר דערלאָזן, אַז דאָס מענטשלעכע האַרץ מעג און מוז אפשר מוחל זיין מאַרד, שרייבן מיר אונטער אַ טויט־ווערדיקט דעם גאַנצן מענטשלעכן לעבן. מיר גיבן גלייך אונדזער הסכמה צום בלוטיקן קאַראַהאַד פון מענטשלעכער געשיכטע, צו דער ווילדער איבערחזרונג פון יסורים וואָס די קריסטלעכע עראַ ציילט מיט אַ שטילער, רחמנותדיקער און פאַרגעבערישער גלייכגילטיקייט.

ס'גייט, הייסט עס, אין אַ קאַרדינאַלן ענין, אַז דער לייכטער פאַרגעבער איז גאַרנישט אַזאַ גוואַלדיקער צדיק, ווייל זיין מחילה טייטשט זיך אייגנט־לעך מיט דעם געפיל, אַז זינד קען אָפּגעמעקט ווערן. אָבער נישט אַלע זינד קענען בפרוש אָפּגעמעקט ווערן. זיכער נישט די אַזוי גערופענע פּאַליטישע חטאים, אָדער נאָך מילדער, די פּאַליטישע טעותן פון אונדזער צייט.

ווי דעראַמאַל מוזן מיר אַנקומען צום משל מיטן נאַצי, ווייל דאָ איז אונדז ייִדן לייכטער צו זען, אַז נאַציזם איז נישט געווען קיין פּאַסיווער פּאַליטישער גלויבן; אַז אַלע נאַציס זענען געווען אַקטיוו ווייל מיליאָנען פון זיי האָבן די־רעקט נהנה געווען פון די עטלעכע ביטערע יאַרן, אין דער וועלט־געשיכטע, ווען געזעצלאַזיקייט איז געוואָרן דאָס אנערקענטע געזעץ פון אַ לאַנד. פאַר ייִדן לכל הפחות, איז לייכט צו פאַרשטיין, ווי אוממעגלעך ס'איז צו פאַר־געבן אַ נאַצי, נישט נאָר דערפאַר ווייל מיר זענען געווען די דירעקטסטע קרבנות, וואָס זענען נישט געפאַלן אין גלייכן מיליטערישן פאַרמעסט אויפן שלאַכטפעלד, נאָר זענען לכתחילה געווען פאַרמשפּט צו אויסראַטונג, אָן שום מעגלעכקייט פון אויסקויף — ניין, ס'איז פשוט שווער פאַר אַ ייִד צו מאַכ־ליזירן אַזויפיל רחמנות, וויפל ס'פּאָדערן אַזעלכע הימלשרייענדיקע פאַר־ברעכנס. דער ווילן גלייך צו פאַרגעסן אַזעלכע חטאים האָט צו טאָן אַחוץ אַלעמען, דערמיט, וואָס קריסטלעכע פעלקער געפינען זיך אין כסדרדיקן אימ־פעט פון היסטאָרישער אַקטיוויטעט, וואָס פּאָדערט אַ גיכע מאַביליזאַציע פון כוחות, פון אַ לבו אָדער אַ לצרינו. מען מוז גלייך וויסן, וויפל כוחות מ'קען אַרויסשטעלן אויפן שלאַכטפעלד, און מען מוז זיך פאַראייניקן מיט וועמען ס'מאַכט זיך, ווייל שלום אין וועלט־געשיכטע איז תמיד געווען אַ שטילע מאַ־ביליזאַציע אָדער אַ פאַראויסיקע דיפּלאַמאַטישע אינטעריגע פאַר קריג; און די קאַניקטור האָט פאַרשטייט זיך, גאַרנישט געהאַט צו טאָן מיט מאַראַל. ווען מ'האַט זיך, אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, פאַראייניקט מיטן רוס, האָט מען נישט גענומען אין באַטראַכט דעם צאַרישן רעזשים, אַקוראַט ווי מ'האַט נישט געפרעגט קיין קשיות, ווען מ'האַט, בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווידער גענומען פאַר אַ שותף דעם רוס, וואָס איז נאָר־וואָס מיט גוואַלד אַרויסגעוואָרפן געוואָרן פון אַ באַקוועמער שותפות מיטן דייטש.

די אלע היסטאָרישע „פרינציפן“ האָבן געפירט דערצו, אַז דער קריסט, וואָס האָט זיך תמיד געגרויט מיט זיין קריגס-גרייטקייט, לגבי דעם „פחדנות-דיקן“ ייד, איז אייביק געווען אַ מאַביליזירטער סאַלדאַט, פאַר אַלערליי שות-פותן, וואָס די דיפלאַמאַטיע האָט אויסגעברייט. דער יחיד, האָט לויטן מילי-טערישן געזעץ פון לאַנד, אַודאי נישט געהאַט דאָס רעכט צו ווערן אַ מפונק און זאָגן, אַז ס'שטייט אים נישט אָן צו קעמפן אויפן שלאַכטפעלד מיט די רוסי, אַדער מיט די טערקן.

און הינטער די אלע בירגערלעכע פונדאַמענטאַלע פליכטן, איז געשטאַ-נען די שוץ פון קריסטנטום, וואָס האָט געבענטשט די שווערד פון אלע פעל-קער און אלע מחנות. אויך זי, די קריסטלעכע קירכע, איז נישט געווען קיין איבערקלייבערין, נאָר זי האָט זיך געשטעלט איינזשטאַרק הינטער דער ביקס, ווייל אין תוך איז זי געווען אַ לייכטע פאַרגעבערין פון בלוטיקע חטאים, אין קאַנטראַסט צו אונדזער נישט לייכטן פאַרגעבן, וואָס זיי האָבן ווילגאַר באַ-צייכנט ווי נקמה-דורשטיקייט, נישט וועלנדיק איינזען, אַז מיט דעם קנא ונוקם זענען מיר אויסן געווען, קודם-כל, אַ פרינציפן-קעגנערשאַפט צו זינד, אַ קולטיווירטע וויכהאַרציקייט, וואָס ווערט ממש פאַרשטיינערט ווען זי קומט פנים-אל-פנים מיט אומזיסטיקער בלוט-פאַרגיסונג; בעת קריסטלעכע וויכהאַרציקייט איז אַ רעזולטאַט פון קולטיווירטער האַרט-האַרציקייט און גרויזאַמקייט, וואָס האָט געמוזט שפילן אַ ראַלע אין היסטאָרישן לעבן פון פעלקער, און האָט געשעפט אירע כוחות און פאַטענצן פון דער אינדיווידועלער גרויזאַמקייט, וואָס איז געוואָרן די נייטיקע דערציונג פון אַ בירגער, פאַרן כלל-לעבן פון פּאָלק.

מיר מוז דערפאַר פאַרשטיין, אַז ס'איז אונדז יידן פונקט אַזוי שווער מוחל צו זיין אַ צווייטן פּאָליטישן חטא — קאַמוניזם, דער עיקר פון מאַ-מענט ווען ער איז געוואָרן אידענטיש מיט ווילדער בלוט-פאַרגיסונג, מיט דער ליקווידאַציע פון מיליאָנען פאַר דער טובה פון שטאַט. טאַפלט שווער איז אונדז געוואָרן צו פאַרגעבן אַ יידישן קאַמוניסט, וואָס האָט באַוווּזן זיך אינ-גאַנצן אויסצוטאַן און אויסצושפּאַנען פון זיין יידישקייט, ווען דער קאַמוניזם האָט אויף אונדז גופא געהאַלט מיט גזירות, פון פיזישער און גייסטיקער אומברענגונג. ס'איז אונדז אַבער דרייפאַך-שווער צו פאַרגעבן אַ יידישן קאַ-מוניסט, וואָס האָט די קאַמוניסטישע ליקווידאַציע פון יידישן גייסט פאַר-וואַנדלט אין עפעס אַזוינס, וואָס ער האָט אַ צייט לאַנג אָנגערופן יידישע קול-טור, רחמנא ליצלן. ס'איז מיר שוין לייכטער מוחל צו זיין אַן ערנבורג, וואָס איז תמיד געווען, לגבי אונדז — אַ משומד און אַ משומד להכעיס, ווי צו פאַרגעבן אַ סמאליאַר אין וואַרשע, וואָס האָט געמאַכט פון די אלע ליקווידאַ-

ציעס א פסולע מזוהלע, א באזונדערע יידישע קולטור, און א גאנצן יידישן דרך, מ'שטיינס געזאגט, ביז ער איז צוגעדריקט געוואָרן צו דער וואַנט, און כרושטשאָו האָט אים געשענקט אַביסל פרייהייט, אויסצושרייען קעגן זיך אליין.

אין דעם גאַנצן קאַנפּליקט פון אַזעלכע פּאַליטישע חטאים זענען דאָ עטלעכע מאַמענטן, וואָס מיר מוזן כסדר באַטאָנען. די וועלט, די פּאַרקריסטלעכטע וועלט, איז גרייט צו פאַרגעבן אַ מוזיקער, אַ מאַלער אָדער אַן אַנדער „שטומען“ קינסטלער, אַלע זיינע פּאַליטישע חטאים, קודם־כל מחמת דעם, אין תוך באַליידיקנדיקן באַגריף, אַז אַזעלכע קינסטלערס זענען בטבע טאַמע־וואַטע, און זיי זענען נישט מחויב זיך צו אַריענטירן אין דער פּאַליטיק, אַפילו ווען פּאַליטיק איז שוין אַרויס פון די אומשולדיקע וויקעלעך און האָט אונדז באַוויזן דאָס טאַטאַלע פנים פון אַ וועלט נאַציזם אָדער באַלשעוויזם.

אַבער די זעלביקע וועלט, ווי לייכט פאַרגעביק זי איז, איז פון דעסט־וועגן נישט גרייט מוחל צו זיין אַ שרייבער, ווייל דער שרייבער־פּאַליטיקער איז דאָך קודם־כל אַ הויף־מענטש פון רעזשים, אַ פּראַפּאָגאַנדיסט, וואָס שטאַרקט דעם רעזשים מיט זיין וואָרט, וואָס באַרעכטיקט אַלע זיינע עוולות און געמיינהייטן.

מיר מעגן פאַרשטיין דעם אונטערשייד, אַז ווי גילטיק ס'זאָל פאַר אונדז נישט זיין דער טריפהנער תירוץ פון אַ פידעלע אָדער פון אַ פּיאַנע, וואָס האָט זיך געשפּילט און זיך נישט געמישט, איז אַבער אַזאָ תירוץ בשום אופן נישט גילטיק פאַר אַן ערענבורג, וואָס האָט זיך שוין גאָר געמישט, און טאַפּלט נישט גילטיק פאַר אַ בינעם העלער אָדער אַ שולשטיין, וואָס האָבן בכיוון, מיט זייער וואָרט, געהאַלפן באַרעכטיקן אַ פּאַליטישן קורס, פון גייסטיקער און פיזישער אויסראַטונג — פאַר יידישן פּאַלק.

ווער האָט געצווונגען אַ העלערן, צו שרייבן אַ פאַרברעכעריש און אי־דיאַטיש טרויער־ליד, צום יאַרצייט פון סטאַלינען, ווען אַלע האָבן שוין „גע־מעגט“ וויסן, אַז סטאַלין האָט גוזר געווען אויפן יידישן וואָרט, אַז ער האָט באַשטעלט דעם משפט קעגן יידישע דאַקטוירים, אַז ער איז געווען דער פאַ־טער פון די פּראַגער משפּטים אויף „ציוניסטישע“ יידן; אַז דאָס אַלץ איז גע־ווען אַ פרעלודיע צו אַ גרויסער יידישער „רייניקונג“. דאָס האָט מען זייער גוט געווסט אין וואַרשע, מיט דער גרעסטער זיכערקייט, ווען העלער האָט געפּייערט סטאַלינס יאַרצייט, שילדערנדיק דעם טיפן טרויער פון אַ וועלט אַן סטאַלינען, און באַזונדער פון בינעם העלערן נעבעך — אַן סטאַלינען, ווען מען איז אַט דאָס אַלץ צו־לייכט מוחל, איז עס נישט מחמת צידקות, נאָר מחמת אַ צו־לייכטן בליק אויף אַזעלכע חטאים וואָס מען וויל קלאַסיפּיצירן

ווי אמאליקע פאליטישע חטאים, בעת דאס ווארט פאליטיש פאסט דא, ווי א שטריימל א פערד-גנב, אבער נאך ערגער — א פראפאגאנדע-רוצח.

ווי לאנג איז עס, אז שולשטיין איז געווען דער פאעטישער געבעלס פון די פאריזער יידישע קאמוניסטן, וואס האט זיך אפט ארונטערגעלאזט אויך צו פובליציסטישער פראפאגאנדע? מיר איז נאך פריש אין זכרון, וואס פארא ביליקע און געמיינע אטאקע ער האט געמאכט אויף דער אמעריקאנער יידישער מיניסטארשע אנא ראזענבערג, ווען זי האט באזוכט אייראפע. ער האט זי געסטראשעט מיט באוועגלעכע גאזקעמערלעך, וואס וועלן אט-אט איינ-געפירט ווערן קעגן יידן, און דעמאלט וועט מען די יידישקע ראזענבערג בעטן זי זאל מוחל זיין אריין אין וועגעלע און זיך לאזן פארגאזן; און כדי ס'זאל דער יידישקע אנא ראזענבערג נישט זיין אומעטיק אין גאזקאמער, האט שול-שטיין שוין מיך אויך אריינגעשטופט אין דעם זעלביקן באוועגלעכן גאז-קאמער, וואס מ'האט באדארפט אט-אט איינפירן אין די פאראייניקטע שטאטן, לויט דער פרומער נביאות פון דעם יידישן געבעלס-פאעט — משה שולשטיין. זייט מוחל, גלאטשטיין, גייט אויך אריין אין דעם גאזוועגעלע, האט שולשטיין מיר געגעבן א פריילעכן אונטערשטופ.

ווי אזוי קען מען אזוי לייכט-קריסטלעך שוין מוחל זיין אזעלכע בא-ווסטזיניקע גראבע חטאים, וואס האבן פארפירט טויזנטער מענטשן און זיי געהאלטן אין לאגער פון פאריזער יידישן קאמוניזם, דורך פארטעמפן און פארווילגאריזירן זייערע יידישע חושים, אין א לאנד, ווו יידן האבן זיך דאך זיכער געקענט פריי אריענטירן. שולשטיינס עובדה איז טאקע באשטאנען אין דעם, אז די יידישע געפאנגענע נשמות זאלן, מיט דער הילף פון זיינע פערזן, כסדר געהאלטן ווערן אין א בלינדעניש, וואס האט פארוואנדלט געווייבלעך-שאַרפע יידישע קעפ און גוטע יידישע אריענטאציע, אין א שאינרודע-לשאל-דיקייט, וואס האט גולמדיק וואנדאלזירט און געזוכט אויפצורייסן אונדזער יידישע געזעלשאפטלעכקייט.

פון דאנען איז געדורגנען אז ס'איז גארנישט אזא גוואלדיקע צידקות צו קענען ביי זיך פועלן דאס אלץ גלייך מוחל צו זיין, אז ס'איז ווייט פון א יידישער מידה, און אז ס'האט גארנישט צו טאן מיט ווייכהארציקייט, נאר אדרבא מיט א באווארעניש קעגן ווייכהארציקייט, ווייל אזא אבסאלוטע פאר-געביקייט, ווארצלט אין א פלינקן און נישט צורגעזעצלעכן אַזאַרט, אז ס'איז אזא מין קארטן-שפיל, וואס מ'קען ציען וואסער קארט ס'מאכט זיך, אבי מען געווינט.

ס'איז אן עוולה קעגן דער יידישער געשיכטע, וואס מ'לאזט איר נישט אפכאפן דעם אטעם, מען גיט איר נישט גענוג פויזע אז זי זאל קומען צו זיך

און לערנען אַ מוסר־השכל פאַר זיך אַליין און פאַרן גאַנצן ייִדישן פּאָלק; כִּרְעַד שוין נישט וועגן דער צוקונפט פון דער מענטשהייט. אויב מיר גלייבן אין איר און מיר באַציען זיך צו דער צוקונפט מיט אַביסל מער אינערלעכע אחריות, ווי דאָס קריסטנטום באַציט זיך צו בלוטיקע זינדערס.

דאָס צו־לייכטע פאַרגעבן איז אַבער אויך אַ בפירושע עוולה קעגן די סוביעקטן אַליין, די אַביעקטן פון דער פלינקער מחילה, ווייל ס'ווערט זיי נישט געשענקט די מינדסטע געלעגנהייט צו זיין מיט זיך אויג אויף אויג און צו שווייגן מיט זיך און עפעס אויסשווייגן. מען צווינגט זיי גלייך צו מאַכן דעם לייכטסטן שפרונג, מען גיט זיי אַרויס אַ מחילה־צעטל, אויפן חשבון פון זייער אייביקער מענטשלעכער חשיבות. אַט לייענען מיר שוין ארץ־ישראל־לידער פון בונים העלערן. ער האָט אין מדינת ישראל גלייך געכאַפט דעם שניט און ער פאַרכליניעט זיך שוין מיט דעם ארץ־ישראל־פייזאָזש. דאָס איז זיכער נישט אַזוי זיין שולד, ווי די שולד פון די אַלע, וואָס לאָזן אים אַפילו נישט אויסקרענקען זיינע סטאַלין־לידער און לאָזן אים נישט אויסגלייכן די יאָרן זיינע, וואָס מ'האַט אים, ווי ער האָט געוויינט, צעבראַכן, נאָר מען צווינגט אים שוין איבערצוגיין פון איין פּראָפּאָגאַנדע־ליניע צו אַ צווייטער, אַז בונים העלער אַליין האָט אַפילו קיין צייט נישט אויפצושטעלן אַ שטיקל להבדילדיקע מחיצה, צווישן סטאַלינס יאַרצייט־לידער און זיינע געזאַנגען צו מדינת ישראל.

.1957

באוונדערונג און ביטול

משה שמיר איז געבוירן געוואָרן אין צפת און ער איז נאָך אַ יונגערמאַן, כאַטש ער האָט שוין אַן אַלטגעזעסענע ליטעראַרישע קאַריערע, ווי אַ דראַמאַ-טורג, היסטאָרישער ראַמאַניסט און פּובליציסט. שמיר ראַנגלט זיך כּסדר מיט פּראַבלעמען: ער איז געווען איינער פון די יונגע רעבעלן, וואָס ווען ער האָט זיך באַוווּזן אויפן העברעיִשן ליטעראַרישן האַריזאָנט, איז ער געווען, וואָס מ'פלעגט אַמאָל רופן, אַן איקאָנאָקלאַסט, אַ געטער- און טראַדיציע-ברעכער. ס'האָט זיך געדאַכט, אַז ער וועט פאַרפאַרן קיין „פּאַצן“־זייט, מיט זיין רע-בעלירן קעגן די ליטעראַרישע אַבות פון אונדזער פאַרגאַנגענהייט, אָבער ער איז געבליבן אין — מזרח.

זיין ראַמאַן „מלך בשר ודם“ האָט געוווּזן אַ גאַנץ עקספּאַנסיוון שילדע-רער און אַ פעיקן אויפּלעבער פון היסטאָרישע קאַנוועס. ווען דער ראַמאַן איז איבערגעזעצט געוואָרן אויף ענגליש, איז ער ווי אין וואַסער אַריין און מער נישט אַרויפגעקומען. ס'הייסט, מ'האָט אים אין אַמעריקע אָדער אין ענגלאַנד נישט אויפגעכאַפט מיט ביידע הענט. מען איז נישט שטאַרק נתפעל פון וויי-טע היסטאָרישע ראַמאַנען, וואָס פאַרנעמען בכלל אַ צווייט-קלאַסיק אַרט אין דער ליטעראַרישער באַלעבאַטעשאַפט. מ'האָט גאַנץ פיין אויפגענומען אַזאַ פעיקן היסטאָריש-בעל-מלאכהשן ראַמאַניסט ווי פּויכטוואַנגער, אָבער מ'האָט אים באַשטימט אַ צווייט-קלאַסיקע דירה אין דער ליטעראַטור. שמיר איז נישט אַזאַ פעליקער ראַמאַן-אַרכיטעקט ווי פּויכטוואַנגער, האָט ער נישט פרי-שמעליעט די אַמעריקאַנער ליטעראַטור.

זיין צווייטער ראַמאַן פון דוד המלכס צייטן, „כבשת הרש“, איז שוין אַפילו לויט זיין אייגן-געשאַפענער מאַס, אַפגעשטאַנען פון זיין ערשטן ראַ-מאַן אין קינסטלערישן געבוי און לייענעריש-פאַראַכאַפּנדיקן אינטערעס. אין דעם ראַמאַן האָט ער געמאַכט אַ פאַרזוך צו פאַרשוואַרצן דוד המלכס פּרום-ידישע אָדער תהילימשע רעפּוטאַציע, וואָס האָט אויך פון דעם שטאַנדפונקט אַרויסגערופן אַביסל קריטיק.

אַפּטמאָל הערט מען אים נעמען אַ וואָרט אויף ליטעראַרישע אסיפות און קיין גרויסע און אַריגינעלע זיבן-זאַכן איז ער נישט מגלה. דערפאַר איז ער אין זיינע ליטעראַרישע אַרטיקלען גאַנץ אַפט נאָך ווייניקער ווי בעל-פה —

ער איז מיינסטמאָל פּריקרע-באַנאַל, דווקא דערפאַר ווייל ער שרייבט מיט אַפּלאַמב און ער מיינט אַז ער אַנטפּלעקט גאַנצע וועלטן.

אַ געבוירענער אין צפת, לייגט זיך אויפן שכל, אז אים איז נישט פרעמד אַ ייִדיש וואָרט. פון דעסטוועגן איז מיר נאָך נישט אויסגעקומען צו לייענען ביי אים וועגן דעם מינדסטן קאַנטאַקט מיט דער ייִדישער ליטעראַטור, אָדער מיט ייִדישע שרייבערס. אָבער נישט לאַנג צוריק איז מיר יאָ אַריינגעפאַלן אין האַנט זיינס אַ פעליטעטאָן — „מיט אַ פּלינקער פען“ (בקולמוס מהיר) אין „על המשמר“, האָט עס געטריפט מיט אַזויפיל, לאַמיר זאָגן, גענדזענער הת-פעלות פאַר עטלעכע ענגליש-ייִדישע און אַמעריקאַניש-ייִדישע שרייבערס, אַז ס'איז ממש געווען האַרצרייסנדיק.

דירעקט האָט זיך געהאַנדלט וועגן דעם ענגליש-ייִדישן פּאַעט און קרי-טיקער עמאַניועל ליטווינאָוו, וואָס האָט באַזוכט מדינת ישראל. שמיר און נאָך עטלעכע יונגע קאָלעגן האָבן פאַרבראַכט מיט עמנואלן, ווי שמיר רופט אים די גאַנצע צייט פאַמיליאַר-ליבלעך ביים ערשטן נאָמען, אין ליטעראַרישן קאַפּע, און ס'האָט זיך אַנטוויקלט אַ גאַנצער שמועס אַרום ענין ייד און שריי-בער, אַ שטיקל אַרויסוויקס פון דער טעמע — ווער איז אַ ייד, אַ מין אומגע-זעלעך קינד פון דער דאָזיקער צעפּלאַקערטער דעבאַטע. איז נישט אַזוי די דעבאַטע גופא, ווי די מחשבות וואָס זענען אַרויסגעשוומען ביי שמירן אין שייכות מיט דעם צעוויקלטן שמועס. ער האָט זיך געקוויקט, ווען מען האָט דערמאָנט די נעמען פון לוי גאַלדינג, וואָלף מאַנקאָוויץ, בערנאַרד מאַלאַמוד, סאָל בעלאָוו, דאַני אבסע, הענרי שאַפּיראַ און אַנדערע. כ'ווייס נישט ווי ווייט אָדער ווי טיף שמיר איז איינגעוויקט אין דער ענגלישער ליטעראַטור, אין איר פּראָזע און אין דער טראַדיציע פון איר ליד, אָבער אַנגענומען אַז ער איז אַ גרויסער מומחה אין דער ענגלישער און אַמעריקאַנער ליטעראַטור, דאַרף מען פאַרט נישט ברעכן קיין בענקלעך, ווען מען צעשמעסט זיך וועגן ליט-ווינאָוס ענגלישע לידער. און ווידער אַנגענומען אַז ליטווינאָוו איז אַן אמתער עוקר הרים ווי אַן ענגלישער פּאַעט, וואָס איז אַריין מיט ביידע פּיס אין דער ענגלישער ליטעראַטור, לוינט זיך נאָך נישט צוליב אים, אַז שמיר זאָל שווער באַליידיקן די גאַנצע העברעישע ליטעראַטור אין די פאַראייניקטע שטאַטן, ווי ער טוט עס אין זיין אַרטיקל.

כ'האָב געזוכט עמאַניועל ליטווינאָוס נאָמען אין קאַסעלס ענציקלאָפּע-דיע פון וועלט-ליטעראַטור, וואָס איז דערשינען אין לאַנדאָן גופא, און אים נישט געפונען. זאָל מיר מיין לאַנדאָנער פּריינט יוסף לעפּטוויטש מוחל זיין, אָבער קיין אַנדער ברירה ווי זוכן אַ שרייבער אין אַזאַ מאַדערנער וועלט-ענ-ציקלאָפּעדיע וואָס איז דערשינען אין 1953, האָב איך נישט. כ'בין געגאַנגען

נאך ווייטער, כ'האב געזוכט ליטווינאָווס נאָמען אין דער נייסטער העברעיִ-
שער ליטעראַטור־ענציקלאָפּעדיע פון אברהם שאַנן, וואָס איז אַט־ערשט דער־
שינען אין פּאַרלאַג „יבנה“ אין תּל־אביב, און דאָרט אויך נישט געפונען קיין
פּאָזיציע פאַר עמאַניועל ליטווינאָוו — און די דאָזיקע העברעיִשע ענציקלאָ־
פּעדיע, מיט אַלע אירע ספּעציפישע חסרונות, וואָס שליסט איין אַ שטיף־באַ־
ציִונג צו ייִדיש־שרייבערס, איז גאַנץ ברייטהאַרציק צו ייִדן אין פרעמדע
לשונות. אמת, איך קען אָביסל ליטווינאָווס לידער, זיין פּובליציסטיק און זיין
קריטיק, אָבער כ'האָב בלויז געבראַכט די צוויי ענציקלאָפּעדיעס ווי באַווייזן,
אַז ס'איז נישט כּדאי פאַר זיין נאָך נישט גענוג איינגעברענגטן כּבוד וועגן,
פאַרשפּטן די גאַנצע, אָבסאָלוט די גאַנצע העברעיִשע ליטעראַטור, אין די
פאַראַייניקטע שטאַטן.

די גאַנצע געשיכטע מיט ווער איז אַ ייִד, אָדער ווער איז אַ ייִדישער
שרייבער, איז נישט לאַנג צוריק דורכגעדרעשט געוואָרן אויך אין לאַנדאָן,
בראש טאַקע מיט עמאַניועל ליטווינאָוו. ס'איז אַ צייט פון בלכול המוחות,
קומען די הינער און פרעגן עצות ביי די אייער. מען קומט זיך אָנפרעגן ביי
די יונגע ענגלישע שרייבערס וועגן זייער בליק אויף ייִדישקייט. אַזעלכע אויס־
פרעגעכצער זענען דאָ נישט לאַנג געפירט געוואָרן אין דער לאַנדאָנער
„דזשוויש קראַניקל“, און דער פּועל־יוצא איז געווען, אַז עטלעכע יונגע ענג־
ליש־ייִדישע שרייבערס האָבן טיף באַליידיקט ייִדן און אַלץ וואָס איז ייִדן
טייער. מען איז אַזוי צעטומלט, אַז מען ווערט צוגעצויגן צו די דאָזיקע יונג־
געלייט, ווי שמעטערלעך צום פייער. מען ווייסט לכתחילה, אַז פון די שלעכט־
דערצויגענע יונגעלייט — און יעדער ייִדישער יונגערמאַן וואָס האָט נישט
געקראַגן קיין ייִדישע דערציונג איז שלעכט דערצויגן, ווייל ער וואַקסט אויף
מיט אומגעוהבעלטע, אַנטי־ייִדישע מאַניערן — וועט מען קיין כּבוד נישט
אַריינכאַפּן, אָבער מען קומט פאַרט צו זיי מיט קרענקלעכער נייגער, אפשר
וועט מען פון זיי דאָך עפעס נאַשן.

אַ נעכטיקער טאַג, דאָס וואָס זיי זאָגן איז נישט ניי און נישט קולטור־
רעל, נאָר גלאַט גראַב. דער פּריער־דערמאַנטער סימפּאָזיום, געפירט פון ליט־
ווינאָוו, איז פאַרצייכנט געוואָרן אין זשורנאַל „וואַירלד דזשורי“, אַ חודש־
ניק פון ייִדישן וועלט־קאָנגרעס, וואָס דערשיינט אין לאַנדאָן. דער פּאָעט סיל־
קין האָט זיך ברייט אַ זאָג געטאָן, אַז „די ייִדישע רעליגיע איז נאָך מער פאַר־
שימלט און פאַרשטיינערט ווי די קריסטלעכע“ (אַ רמז אויף טאַניבי). עס
איז עפעס אַזוינס וואָס גיט אים זאָרג און שרעק, האָט סילקין צוגעגעבן, אַ
צווייטער ענגליש־ייִדישער שרייבער, פיטער שייפּער, האָט דערקלערט, אַז
פאַר אים איז בכלל, ווי אַ שרייבער, לגמרי נישט וויכטיק וואָס ער איז אַ ייִד.

די יידישע געזעלשאפט איז באַנקראַט — האָבן אַלע באַטייליקטע אין סימפּאָ-
זיום מסכים געווען — און זי קען נישט גייסטיק שפייזן דעם שרייבער. ליט-
ווינאוּו אַליין האָט זיך דעררעדט צו דעם, אַז ער איז אַ ייד, ווייל ער איז אַ
ייד.

דער זעלביקער געוועב פון געדאַנקען קומט פאַר אין שמירס מוח, ווען
ער וויקלט פאַנאַנדער אַ גאַנצן פּלאַנטער וועגן דעם ייד, וואָס שרייבט און
וועט שרייבן אין פרעמדע שפּראַכן. שמיר איז אים גרייט אַריינצונעמען אין
דעם תּחום פון "יידישער ציוויליזאַציע", אָבער ער וואַרנט אים ער זאָל נישט
פאַרקויפּן דער וועלט קיין יידישקייט, נאָר זיין אַ מענטש. ס'איז אַלץ, ווי
מיר זען, נישט צוטיפּזיניק און נישט שטאַרק אַריגינעל. דאָס אַרטיקל צע-
גיסט זיך אָבער, מילך און האַניקדיק, אין דער לענג און דער ברייט מיט דעם
דאָזיקן געדאַנק. שמיר שרייבט ממש מיט טרערן אין די אויגן, טרערן פון
גרויס באַווונדערונג, פאַר ליטווינאַווס לידער, וואָס אין זיי "איז נישט פאַראַן
קיין שום סימן אַז זיי זענען יידישע לידער". אָבער אויף וואָס פאַראַ צרות
דאַרף ער האָבן אַזאַ סימן, "ווען זיי זענען אַזוי מענטשלעך און אַזוי גוט".
"איך וויל זיי איבערזעצן", שאַלט אויס, מיט אַ טרוּמפּאַלן געשריי,
שמיר. "איך האָב ליב די דאָזיקע לידער, זיי זענען מיינע, מײן טאַכטערס,
מײן זונס, אונדזערס און — דיינו!"

דער עיקר אַרבעט זיך שמיר אַרויף אויף אַן עקסטאַז ווען ער געזעגנט
זיך מיט ליטווינאַוו: "שרייב גוטע לידער!" די פּראַגע פון ייד אין דער פרעמ-
דער ליטעראַטור איז, הייסט עס, געלייזט — שרייבט גוט, דעם ייד דאַרף
מען נישט האָבן.

מילא בין איך מוחל די דאָזיקע גוואַלדיק-אַריגינעלע עסטעטיק און דעם
אויסגעמוטשעטן מוסר-השכל פון פאַרברענגען אין "כסית" מיט אַ יידישן
שרייבער, וואָס שרייבט פון לינקס צו רעכטס. אַט די קליינשטעטלדיקע הת-
פעלות פאַר דער יתדיקער באַרימטקייט איז נאָך אַלץ אַ באַשטאַנדיק פון
העברעיִשן רענעסאַנס אין מדינת ישראל, וואָס פון אים איז אַפילו בן-גוריון
נישט פריי; און, אויב כ'האָב קיין טעות נישט, האָט טאַקע דער זעלביקער
שמיר געמוסרט בן-גוריונען, פאַר זיין איבערגעטריבענער ליבשאַפט צו אַלץ
וואָס בליט אין פרעמדן וויינגאַרטן.

אָבער אַז מען פאַרברענגט אין "כסית" און מען כאַפט עטלעכע כּוסות
מיט אַן ענגליש-יידישן שרייבער, וועמען מ'דאַרף שוין נישט איבערזעצן
אויף ענגליש, ווייל ער איז שוין לכתחילה אַ געראַטעוועטער, ווערט מען אַליין
אַ צעגאַסענער באַווונדערער.

איז אַלץ, לאַמיר זאָגן, ווי ס'באַדאַרף צו זיין, ווייל ס'איז צו אונדזער

באדיערן, אזוי נאטירלעך. אבער אין דער איבערגעטריבענער באוונדערונג דארף מען נישט און מען טאר נישט פארלירן אלע מאסן. בעת שמיר איז גרייט צו עפענען די טויערן פון יידישער ציוויליזאציע פאר אלע פרעמד-שפראכיקע יידישע שרייבערס, איז ער מלא חימה אויף די שרייבערס, וואס דערוועגן זיך צו שרייבן העברעיִש אין אמעריקע. זיי גיט שמיר איין שמיר מיט דער פען. ער רעדט וועגן די „מאכערס“ פון העברעיִשער ליטעראַטור אין חוץ-לארץ, ווי „גראַפאָמאַנישע פּיִשטשעריִי“ (צפּופּי גראַפּומניָה) און ער וויינט אָן. אויף ווי ווייט די חוץ-לאַרצדיקע העברעיִשע שרייבערס שטייען אָפּ אין טאַלאַנט פון די ענגליש-ייִדישע שרייבערס, ווייל ס'איז גאָר קיין פּאַר-גלייך נישט — יענע זענען ריון און די העברעיִשע שרייבערס מחוץ-לאַרץ זענען וויסטע, פּיִשטשענדיקע גראַפּאָמאַנען.

מ'וואַלט געקענט, ווען מען וויל גרונטעווען טיפּער, אַרײַנטייטשן אין דעם אַ זלול־באַציונג צום העברעיִשן שרייבער בכלל, צו זיך, הייסט עס, וואָס שמיר שפּילט־אויס אויף די רוקנס פון נישט־ישראלדיקע העברעיִשע שרייבערס, כדי אַרויסצוברענגען די באַוונדערונג פאַר די פרעמדע לשונות, וואָס איז נישט לאַנג צוריק געקומען צום דירעקטן אויסדרוק, אַדאַנק אַ סענ־סאַציאָנעלן ראַמאַן פון אַ יונגער ישרא־לייִדל. אַבער אַפּילו אַז מען גראַבט זיך נישט טיף, מעג מען זאָגן שמירן, אַז נישט נאָר איז ער מוראדיק אומבאַ־האַונט אין דער אַמעריקאַנער העברעיִשער ליטעראַטור, נאָר אַז זײַן הורטאָו־נע באַליידיקונג איז אומקולטורעל, בפּירוּש אומעסטעטיש און אומפּאַרגעב־לעך, אפּשר דערפאַר ווייל ס'איז געשריבן — „בקולמוס מהיר“.

פאבראָ פּיקאַסאַס וועלט

מיר דאַכט זיך, אַז איך בין זיך נישט טועה, אויב איך זאָג אַז בדרך כלל לעבן מאַלערס און סקולפּטאָרן לענגער פון שרייבערס און מוזיקערס. ס'איז זייער מעגלעך אַז זייער פיזישע אַקטיוויטעט איז גורם די אריכות ימים. די מוסקולן און די גאַנצע צירקולאַציע קריגן ביי זיי נישט די זיסע געלעגנהייט אַריינצופאַלן אין דער פאַרשלעפּערנדיקער פאַסיוויטעט, וואָס מאַכט צו אַפט די רעפעטיציעס פאַר דעם אייביקן שלאָף. דערפאַר איז נישט קיין איבערראַשונג, וואָס אַ מאַלער ווי פּיקאַסאַ, האָט געגעבן אַ שפּרייז איבער אַ גרויס שטיק פון ניינצנטן יאָרהונדערט און געוואָרפן זיין שאַטן, איבער דעם פולן טייל פון צוואַנציקסטן, מיט זיין אומדערמידלעכער אַקטיוויטעט. כ'רעד דאָ, פאַרשטייט זיך, בלויז פון דער ריינפיזישער אַקטיוויטעט זיינער, וואָס האָט נישט אויפגעהערט צו זיין אַנווענדיק און אַנווענדיק, יעדער יאָרצענדליק פון אונדזער יאָרהונדערט. היינט, ווען די גאַנצע וועלט פייערט זיין פינף און זיבעציקסטן געבוירנטאָג, איז ער נאָך אַלץ פּריש, ענער-גיש און דערפּינדעריש, און די אויסשטעלונגען פון זיינע מאַלערייען, צייכע-נונגען און סקולפּטורן, די גרויסע און קלענערע, איבער דער גאַנצער וועלט, ווייזן אַז ער האָט פאַקטיש קיין איין שעה פון זיינע שווערע טאַג-טעגלעכע אַרבעט-טעג נישט אַוועקגעלאָזט אין ניוועק. פּיקאַסאַ האָט פּיקאַסאַן אַזוי אַרױפגעצווונגען אויף דער גאַנצער לענג פון אַן אַקטיוון יאָרהונדערט, אַז ער האָט קיין איין יאָר נישט אויסגעפעלט. ער האָט קינסטלעריש תמיד גע-האַט עפעס וואָס צו דערציילן און באַמערקן. ער האָט פאַקטיש שטענדיק גע-קראָגן די אויפמערקזאַמקייט פון אַ סך וואָס האָבן זיך צוגעהערט און צוגע-קוקט צום אופן, ווי ער האָט פּרױער נאַכגעמאַכט; און נאַכדעם ווי ער האָט באַוויזן אַז ער קען גוט און אייגנאַרטיק נאַכמאַכן, האָט ער איבערגעמאַכט, צענומען און רעסטאַוורירט די טיילן אויף אַן אייגענעם שטייגער, זוכנדיק אַלץ מעגלעכע אַרדענונגען פון דער קינסטלערישער אומאַרדענונג, וואָס ער האָט נייגעריק געשאַפן.

לאַז איך איבער דעם קינסטלערישן רעטראַספעקט פון זיין רייכער פּראָ-דוקטיווער אַרבעט צו מבינים, מיך אינטערעסירט דער „ליטעראַרישער טייל“ פון זיין קונסט און דער באַריידעוודיקער טייל פון דער קריטיק, וואָס שפּאַנט אַריבער דעם געביט פון זיין קונסט און זוכט צו פאַרטייטשן און אויסטייטשן

און אפילו צו גענעראליזירן, אין טערמינען פון פיקאסאס אַרבעט, פאַר אלע קונסטן, אונטערשפאַרנדיק פיקאסאס טראָן, פון דעם גרעסטן זוכער פון אונ- דזער אומרויקן יאַרהונדערט. דערביי דאַרף געזאָגט ווערן, אַז פיקאסאָ אליין איז אויך נישט שטומפיק אויף דער צונג, און ער אליין האָט פון צייט צו צייט געמאַכט אַ פאַרזוך זיך צו דערקלערן. היינט ווייסט שוין אַ קינד אין וויג, אַז פיקאסאָס אומדערקלערלעכקייטן זענען זיין חותם, און אַז דער פראָ- פיל פון פולן פנים איז פיקאסאָס געוונענער קאַמף, מיט דעם ווידערשטאַנד, וואָס ער האָט ביסלעכווייז איינגענומען און באַזיגט.

בין איך אויסן בלויז צו קאַמענטירן אויף עטלעכע באַמערקונגען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרן סיי פון אים אליין, סיי פון טייל אַפשאַצערס, וואָס ווילן אַרופצווינגען דעם פראָפיל — אויף דעם גאַנצן פנים פון אונדזער קינסטלערשישן יאַרהונדערט; הגם פיקאסאָ אליין איז פאַרזיכטיק גענוג צו זאָגן, אַז אין קונסט איז וויכטיק די חתימה פון באַזונדערן קינסטלער נישט אַזוי דער וואָס ווי דער ווער. דאָס איז אייגנטלעך אַן אַלט-נייע דיי- מענסיע, וואָס האָט סיי-ווי געשפילט אַ וויכטיקע ראָלע, אַקצענטירנדיק דעם וואָס און דעם ווי אין דער קונסט. אָבער פיקאסאָ האָט מער ווי אַ סך אַנדערע מאַלערס געהאַלטן אין איין באַטאַנען, אַז אוצרות קונסט האָט די וועלט איבערגענוג, און אַז די וועלט פון קונסט האָט שוין אויסגעשעפט אַלע מעגלעכקייטן פון שיינקייט, אין נאַכמאַלן די נאַטור. ס'איז שוין מער נישט וויכטיק נאָך אַ לאַנדשאַפט אָדער נאָך אַ שטיל-לעבן, איצטער איז געקומען די צייט צו הערן אָדער זען, וואָס דער באַזונדערער קינסטלער האָט צו זאָגן, אין באַגריפן פון זיין יאַרהונדערט, און מיט דעם קול פון יאַרהונדערט.

אַזוי האָט נישט איינמאַל געזאָגט פיקאסאָ אליין, און דער עיקר די באַ- וונדערנדיקע און אויפקלערערישע אַפשאַצערס און איבערשאַצערס זיינע. נישט איינער האָט זיך אויסגעדריקט אַז פיקאסאָס קונסט איז זיין אופן פון ריידן, זיין שפראַך, די שפראַך פון זיינע געדאַנקען און פון זיין אומאויסשעפ- לעכן זוכן צו געבן אויסדרוק צו אונדזער כאַאָטישער צייט.

איז דאָס אַ גערעכטער באַזיס פאַר יעדער קינסטלער, וואָס מוז קודם-כל זיין ערלעך מיט זיך און זוכן צו לעבן אין זיין יאַרהונדערט. דאָס איז אמת אין דער מוזיק, אין ליטעראַטור און אין דער מאַלעריי. אַן אמתער קינסטלער טאַר זיך נישט באַגנוגענען מיט קאַפירן, ווי „אַריגינעל“ זיינע קאַפיעס זאָלן נישט זיין. ער דאַרף האָבן די אַמביציע זיך צו געפינען אין זיין אייגענעם דור. בעטהאַווען איז עס געווען. (דור איז אפשר עקזאַקטער ווי דער חשובן פון קיילעכדיקע יאַרהונדערטער, ווייל קינסטלעריש און אפילו היסטאָריש געדויערט אַ יאַרהונדערט אַפּטמאַל אַ סך לענגער ווי הונדערט יאָר).

אן אמתער קינסטלער איז דערפאר א ריזיקאנט. ער ריזיקירט מיט זיך און מיט זיין דור. ער האט דעם ווילן צו זוכן, אפילו ווען ער וועט טיילווייז דורכפאלן. אים ארט נישט וואס זיין דור וועט אפשר נישט ארויסקומען, מיט דער זעליקער דעהייבונג ווי פריערדיקע, געראטענע דורות. סטראווינסקי איז זיכער נישט אזא טיטאן ווי בעטהאווען, אבער ער איז צוויי באשטימטע זאכן: ערשטנס איז ער — סטראווינסקי, און צווייטנס האט אונדזער דור מיט אים צוגעקראגן א וויכטיקע מוזיקאלישע פערזענלעכקייט.

ווען פיקאסא זאגט אונדז אז ער האט געזוכט צו ווערן דער אויסדרוק פון זיין דור, איז ער אויף א זיכערן פונדאמענט, און מיר זענען אים דאנקבאר דערפאר, ווייל פיקאסא איז דער זיגנאגישער סימבאל פון אונדזער גוואלדי-קער אומגעצאמטער, הגם אפטגעשטערטער, קינסטלערישער אומרו. אונדזער צייט צייכנט זיך אויס דערמיט, וואס זי באשטייט מער נישט אויף א סטא-טישער און פארגליווערטער קונסט-ריינקייט. דער קינסטלער פון אונדזער דור לאזט זיך פארפסולתן, און זיין עובדה איז צו ווייזן אז ער איז נישט קיין גולמל, נאר אז ער ווייסט אלץ, טראכט-דורך און ליידט-דורך אלץ וואס זיי-נע מיטמענטשן לייך, און אז ער טרונמפירט איבער דעם אפילו ווען זיין טרונמף איז נישט קיין פולער זיג, נאר אן אנווייז אויף אזא זיג.

ווען מיר קומען צו אזא קינסטלער ווי פיקאסא, האבן מיר פאר זיך קודם-כל א מענטש, וואס האט נישט סעגרעגירט זיין קונסט — פון דער וועלט ארום אים. פארקערט, ער איז תמיד געווען אין סאמע קאך פון זאכן, געשעע-נישן און טראכטונגען, און ער האט זיי ארויסגערעדט און ארויסגעברומט פון זיך אויף זיין אייגענעם שטייגער.

פיקאסא האט אבער געזינדיקט מיט אן אומבאלאנס, צווישן דעם גרויסן עקספערימענטאטאר און זוכער, און צווישן דעם געפינער, ס'מוז אריינטרעטן א שטיקל באלאנס, אז דער זוכער ווי נייגעריק-ערלעך ער זאל נישט זיין, זאל נישט אויפפרעסן דעם קינסטלער, און זאל בכלל נישט אנהייבן לעבן אן אייגן לעבן און פירן אן אייביקע באלעבאטעשאפט פון בלוזי זוכעריי.

איינער פון פיקאסאס באזונדערערס האט זיך אויסגעדריקט, אז פיקא-סאן טאר מען נישט נעמען באזונדער, דורך באזונדערע בילדער זיינע און באזונדערע אויפטוען, נאר אין גאנצן, מיט דעם גאנצן ענערגישן געטומל זיינעם. מיט אנדערע ווערטער, פיקאסא איז א גרויס גאנץ בוך און מען טאר נישט רייסן קיין באזונדערע זייטלעך. ער איז דער כסדרדיקער אינאוואטאר, וואס ווערט אפילו מיר פון זיינע אייגענע אויפטוערישע באניינגען און ער קלעטערט העכער און העכער. ער האט כסדר געשאפן ווערטן וואס ער האט

גלייך צעוואַרפן און צוריקגעשטעלט אין פאַרשיידענע קינסטלערישע אומ-
אַרדענונגען.

אַזאָ קינסטלערישע פּערזענלעכקייט ווי פּיקאַסאָ, וואָס געווינט דעם צו-
טרוי פון מיליאָנען באַווונדערערס, מוז ערשט אַנטוויקלען אַ גרויסע אַחריות.
ווייל דער בלינדער צוטרוי ווערט ווי ווייכער טייג אין דעם קינסטלערס הענט
און ער קאַרופּטירט נישט נאָר דעם צוטרוילעכן באַווונדערער, נאָר דעם שאַ-
פּער אַליין. ער ווערט נאָכגעביק צו די פאַרשיידענע שאַבלאַנען און באַנאַלע
אויסטייטשונגען און אַריינטייטשונגען. ווייל אַ קינסטלער מוז קענען שאַפּן
באַזונדערע זאַכן און נישט ווערן אַ בוך וואָס מען מוז בלעטערן, כדי צו קענען
זען אינדיווידועלע גרויסקייט. אויף יעדער „בלעטל“ פון קינסטלערישן בוך.
מוז רוען נישט נאָר דער אינדיווידועלער סימן פון דעם זוכער, נאָר ס'מוז
שטענדיק אַ שמיכל טאָן צו אונדז דער חן פון געווינס; און ס'מוז אויך
הערשן אַ געוויסע פּראָפּאַרציע צווישן דעם געזוכטן און דעם געפונענעם.

אַן ספּק, איז פּאַבלאָ פּיקאַסאָ געווען אַ סטימולירנדיקער כוח, וואָס האָט
נישט געלאָזט איינשלאָפּן. ער איז געגאַנגען פון איין שאַפּונג-פּעריאָד צום
צווייטן, ער האָט אַנטדעקט נייע קונסט-ווינקלען, ער האָט אַנטפלעקט דעם
קוביזם, ער האָט געשפרודלט מיט קינסטלערישע געדאַנקען. ער האָט געבויט
צעבראַכן, געמייסטערעוועט, צענומען, איבערגעבויט, איבערגעשטעלט. גע-
מאַלט, אויסגעלאַכט, אויסגעשריגן און אַפילו אַפּגעלעצעוועט. דאָס איז געווען
די דינאַמיק פון זיין קינסטלערישער פּערזענלעכקייט, אָבער געמשפט וועט ער
סוף-כל-סוף ווערן מיט אַלטע מאַסן; וויפל באַזונדערע וויכטיקע זאַכן האָט
ער געשאַפּן, און צי באַשטייט זיין צושטייער בלויז אין זיין קינסטלערישן
אַלאַרם, אָדער אויך אין דערגרייכונגען.

איך פרעג, אָבער איך ענטפּער נישט, ווייל ס'איז נישט מיין געביט. איך
האַב בלויז געוואָלט אַנצייכענען די גרענעצן פון קינסטלערישן עקספּערעמענט-
טירן. דער עקספּערימענטירער טאָר נישט אַנטוויקלען קיין גרויסע הענט
אויפן חשבון פון קאַפּ, און מ'קען עס זאָגן פאַרקערט אויך, ער טאָר נישט
אַנטוויקלען קיין שווערן קאַפּ, אויפן חשבון פון זיינע קינסטלערישע הענט.

מיר לעבן אין דעם קליגסטן און גלייכצייטיק אין דעם נאַרישסטן יאָר-
הונדערט, ווען דערוואַקסענע מענטשן עקספּערימענטירן און קוויקן זיך מיט
באַנאַליטעטן. די ווענטלעך צווישן טיפּקייט און פּלאַכקייט זענען היינט צו
טאָג אַזעלכע דינע, אַז זיי פּאַלן פון אַ בלאַז. פּיקאַסאָ שפּילט אַפּט אַריין אין
די הענט פון די דאָזיקע „טיפּזיניקע“ באַנאַליזירערס, וואָס אַנאַליזירן און
פאַרטייטשן זיינע לעצטע מאַלערייען פון דער קינדער-וועלט, דעם אַנשטרענג
פון גיין, דעם קינדערשן שלאָף. דאָס ביסעלע „ליטעראַטור“, וואָס איז פאַראַז

אין אַזעלכע בילדער קען אַ פייגעלע אַוועקטראַגן אויפן עק, און דאָך טראַגן עס די קריטיקערס אַוועק, ווי גוואַלדיקע דערפינדערישקייט, נישט איינזעענדיק אַז די קינסטלערישע דערגרייכונג פון די דאָזיקע קינדער־בילדער אין נישט מער ווי טעכניש קאָמפּליצירטע קאַריקאַטור.

פיקאַסאַ אַליין האָט אָפּטמאָל אַזוי פאַרענטפערט זיינע אייגענע „דער פאַרמירונג“ און „מיאָסקייט“, אַז בלויז דער נאַכמאַכער איז זיכער אַרויס־צוקריגן שיינקייט, ווייל ער ווייסט לכתחילה וואָס ער קלייבט זיך טאַן, און אַז אַלץ וועט אַרויסקומען אין האַרמאָנישער אַרדענונג. אָבער דער אַריגינעלער קינסטלער, דער זוכער און עקספּערימענטירער אַרבעט נישט מיט קיין קאַ־פּיעס, און ער איז דערפאַר קיינמאָל נישט זיכער. גראַד די מיאָסקייט איז די מאַס פון זיין זוכן, ס'איז, מיט אַנדערע רייד, די ווילדע ענערגיע פון זיין זוכעניש, וואָס דריקט זיך אויס אין דער דעפּאַרמירונג, אין דעם איבערשטעל, אין דעם גראַטעסק.

אָבער די זיך־באַרעכטיקונג איז בלויז אויף אַזויפיל אַ באַרעכטיקונג, אויף וויפּל ס'וואָלט פאַרבליבן אין דעם נאַטי־בוך פון קינסטלער עקספּערי־מענטירער. ווי נאָר ער קומט צו דער עפּנטלעכקייט, מוז זיין עקספּערימענט האָבן אַ קינסטלערישן ציל, און ער מוז דערגרייכן האַרמאָניע און גאַנצקייט. און טאַקע דערפאַר אינטערעסירט מיך דער גרויסער טומל אַרום דער גרוי־סער קינסטלערישער פּערזענלעכקייט פון פיקאַסאַן, ווייל מ'זוכט פון זיין באַזונדער־איבערצייגנדיקער אומאַרדענונג צו מאַכן... אַ געזעץ. און דאָס איז געפּערלעך, ווייל אַלץ איז אפשר ריכטיק אַרום פיקאַסאַס קינסטלערישער וועלט, און אין די ברייטסטע ראַמען פון זיינע קינסטלערישע עקספּערימענטן, אַחוץ די אַלגעמיינע אויספירן. הגם אויך ער וועט, ווי איך האַלט, סוף־כל־סוף געמשפּט ווערן לויט זיינע קלענערע דערגרייכונגען, און זיין ברייט פעלד פון עקספּערימענט, וועט פאַרבלייבן דאָס קינסטלערישע סקיי־בוך פון אונדזער דור.

אָבער דער עיקר גייט מיר אין נישט אַננעמען דעם עקספּערימענט אויפן חשבון פון קינסטלערישע רעזולטאַטן; נישט אַנצונעמען דעם ציללאַזן עקס־פּערימענט, וואָס איז בלויז זוכעריי און נישט דאָס קינסטלערישע געפּינען; און איבער אַלץ נישט צו פאַרענטפערן מיאָסקייט, ווי דעם נייטיקן פּראָדוקט פון קינסטלערישן זוכן. אין אַלגעמיין איז נישטאַ אַזאַ זאַך ווי קינסטלערישע מיאָסקייט, אויב זי איז אינטעגרירט און אַריינגעגלידערט מ ו ז י ק א ל י ש אין געבוי פון גאַנצן ווערק, מיאָסקייט ווערט עס ערשט, ווען עס שרייט אַרויס פון ווערק, און עס ציט די אויפּמערקזאַמקייט, ווען די מיאָסקייט „באַהנט“ נישט דאָס גאַנצע ווערק, ווען עס באַשטופּלט עס בלויז.

א סך פיקאסאָס לייװנטן און צייכענונגען שרייען מיט אַזאַ דרויסנדיקער
 מיאוסקייט און זיי פאַרמאַגן נישט די איבערלעכע פאַרטיפטע מיאוסקייט,
 װאָס װאַרפט זיך נישט אין די אויגן און װערט גאַר אַמאַל שײן און דער
 הויבן, װי ברוגעל אַדער טייל רעמבראַנדטס פנימער. באַװוסטזיניק פאַרמיאוסן
 איז פונקט אַזאַ זינד װי פאַרשענערן, ס'איז אפשר אַמאַל אַ רעװאַלט קעגן
 אויבערפלעכלעכער פאַרשענערונג, אָבער ס'איז אויך פאַראַן אַזאַ זאַך װי
 אויבערפלעכלעכע פאַרמיאוסונג, לשם עקספּערימענט. אַזאַ פאַרמיאוסונג
 װאַרפט זיך, װי געזאַגט, צופיל אין די אויגן און מ'קען עס לחלוטין נישט פאַר-
 ענטפערן מיט בלאַנדזשענדיקער און ציללאַזער עקספּערימענטירונג. װײל דער
 ענדציל פון יעדער קונסטװערק דאַרף זיין שײנקייט, יענע העכערע שײנקייט
 װאָס באַשײנט אַלץ װאָס װערט דערגרייכונג און װאָס לעבט אַ קינסטלעריש
 לעבן, אַן תירוצים און פאַרענטפּערונגען.

.1957

מוזיקה, וואָרט און מעשים

כ'ווייס נישט וויפל צדיקים די וועלט פארמאָגט ביים היינטיקן טאָג, וואָס אין זייער זכות באַשטייט זי, אָבער אַפילו ווען זייער צאל איז נאָך ווייך-ניקער פון 36, דאָרף דער נאָמען פון פאַבלאָ קאַזאַלס דערמאָנט ווערן צווישן זיי. אַ צדיק איז נישט אַ מענטש וואָס הייליקט זיינע מעשים און וואָס די מעשים זיינע הייליקן אים. יעדער מענטש לעבט און טוט, אָבער די פראַגע איז וויפל מענטשלעכקייט ס'איז פאַראַן אין זיין טועוודיקייט, צי זענען די מעשים — צייט־פאַרטרייב, אָדער זיי קומען פון כּסא הכבוד פון מעשים וואָס זענען אייביק; ווייל זיי זענען איינגעקריצט אין דעם לעבן, וואָס מיר זענען געוויינט צו באַטראַכטן פאַר די טעג און נעכט, וואָס מיר ווילן אַז זיי זאלן געדויערן אייביק.

אַט די אייביקייט פון מעשים פאַרמאָגט אין זיך די סאַמע טיפּסטע באַ-ציונג, צווישן דעם מענטש און דעם וואָס ער טוט, אָדער מיט דעם וואָס ער זאָגט, ווייל געזאָגטע אָדער געשריבענע רייד זענען אַ מין מעשים.

קאַזאַלס איז פרי געוואָרן וועלט־באַרימט. זיין טשעלאָ האָט פאַר אים געמאַכט אַ וואַרע אין דער גרויסער וועלט. ס'זענען קיינמאַל נישט געווען צופיל גרויסע טשעליסטן, זיכער נישט אַזויפיל ווי פידל־אָדער פיאַנאַ־וויר-טואָן, ווייל דער רעפערטואַר פאַר דער טשעלאָ איז אַ קלענערער, און ווייל דער אינסטרומענט אַליין איז צו שווער און פאַרמאָגט נישט די שפּילעוודי-קייט וואָס זאַל צוציען ווּנדער־קינדער.

קאַזאַלס האָט אָבער גאָר פרי באַוווּזן, וואָס מען קען דערגרייכן מיט דער טשעלאָ, און זיין נאָמען איז באלד אַוועקגעשטעלט געוואָרן צווישן די גרויסע אינסטרומענטאַליסטן פון זיין דור. אָבער נישט ביזן אויפשטיין פון היטלערן, האָט קאַזאַלס געהאַט די געלעגנהייט צו באַוווּזן, אַז ער הייליקט דאָס וואָס ער טוט טאַג־טעגלעך. ער האָט יונג געגעבן די מענטשלעכסטע לייזונג פון זיין גרויסקייט, ער האָט געוווּזן, אַז צווישן זיין טאַג־טעגלעך „ברווט“ און זיינע אינערלעכע איבערצייגונגען איז פאַראַן אַ טיפע שייכות. אַ סך גרויסע ווירטואָזן פון וואָרט אָדער מוזיק האָבן אונדז פאַרביטערט דאָס לעבן, ווייל זיי האָבן נישט געוווּזן, אַז דאָס וואָס זיי טוען איז חשוב דער-פאַר, ווייל ס'קומט פון אַ ריינעם קוואַל; זיי האָבן אונדז דעם קוואַל פאַר-בלאָטיקט און געשטעלט אונטער אַ שווערן פּרעצייכן די פאַרקניפונג צווישן

קונסט און מענטש. פאר קאזאלטן איז די טשעלאָ און אַלץ וואָס ער האָט אויף איר אויפגעטאָן. נישט געווען עפעס אַזוינס, וואָס איז געווען אָפּגעטיילט פון דעם לעבעדיקן מענטש, און ס'האָט זיך געלייגט אויפן שכל, אַז אַלע זיינע דער גרייכונגען זענען נישט קיין אַקראַבאַטיק, קונצן פון מענטשלעכן גוף, נאָר אַז הינטער דער געשפּאַנטער קאָארדינאַציע שטייט אַ טיפּער און ריינער מענטש.

ס'איז נישט כדאי אַנצורופן אַזעלכע נעמען ווי האַמסון אָדער גיזעקינג, אָדער נאָך ווייטער צוריק — ווי וואַגנער, נעמען וואָס האָבן אין אונדז אַרויס- גערופן די ביטערסטע פאַרצווייפלונג און אַ ריי ווייטיקדיקע, נישט-פאַרענט- פערטע קשיות. אָבער ווען קאָזאַלס האָט, פון די ערשטע, זיך אָפּגעזאָגט צו שפּילן אין היטלערס פאַרשאַלטענער מדינה און אַנגעגעבן ווי דעם מאַטיוו — די רדיפות אויף יידן, האָט ער מיט דעם אַרויפגעצווונגענעם נדר אויף זיך און מיט דעם חרם אויף דעם בלוטיקן לאַגד, אונדז ליבער געמאַכט דעם פאַרנעם פון זיין ווירטאַזיטעט, ווייל ער האָט יאָ פאַרענטפּערט קשיות, ער האָט אונדז געמאַכט פאַרשטענדלעכער מענטשלעכע דערהייבונג.

און שפעטער, ווען ער האָט, נאָך פראַנקאָס זיג, דעם נדר נאָך פעסטער אַרומגעבונדן אַרום זיך ווי אַ שטריק און דעם חרם אַרויפגעלייגט אויף דער גאַנצער וועלט, ווייל ער האָט באַשולדיקט די גאַנצע וועלט אין פראַנקאָס זיג; ווען ער האָט באַשלאָסן אַז ער וועט מער נישט געבן קיין קאַנצערטן, ווייל די וועלט האָט דערלאָזט צו דער פאַרגוואַלטיקונג פון מענטש אין שפּאַניע, האָט מען עס אין אָנהייב אַנגענומען פאַר אַ קינסטלערישן קאַפּריז. אָבער יאָרן האָבן באַוווּזן, אַז די דאָזיקע עקשנות איז ווייט פון אַ קאַפּריז, אַז ס'איז די דעמאָנסטרירונג פון אַ געוויסן, וואָס קען נישט רוען, וואָס באַטראַכט נישט מוזיק פאַר לייכטזיניקער פאַרוויילונג, נאָר פאַר טוונג אין דעם העכסטן זין פון וואַרט, אַן אַרבעט וואָס ווערט דערהויבן צו אַן עבודה.

די ווייטערדיקע ביאַגראַפישע איינצלהייטן פון דעם גרויסן מענטשן זע- נען אַלעמען באַקאַנט. זיין פוס האָט מער נישט באַטראַטן שפּאַניע, נאָר דאָרט ווו ער האָט זיך באַזעצט אין פראַד, פראַנקרייך, אַ שטעטל נישט ווייט פון זיין געבוירן-פראַווינץ קאַטאַלוניע, איז גלייך געוואָרן אַ מעקאַ פאַר מוזיקער פון דער גאַנצער וועלט. פון אומעטום האָבן יונגע און אַלטע, באַרימטע און נאָך נישט באַרימטע מוזיקער, געשטראַמט צום מייסטער, כדי צו שעפן טיפּע- רע און דויערנדיקערע באַגייסטערונג פאַר דעם וועג וואָס זיי האָבן אויסגע- קליבן פאַר זיך. פראַד איז געוואָרן אַן אמתער בית-המקדש פאַר ריינער מוזיק, נישט אין זין פון דעם ווילדן אַבסטראַקט, וואָס איז אינגאַנצן אָפּגעטיילט פון מענטש, נאָר פון גערייניקטער מוזיק, פון דער מוזיק, וואָס ווערט אויך

א טייל פון די דעמאנסטרירלעכע מענטשלעכע מעשים, וואָס דאַרפן דינען ווי אַ ביישפּיל.

איצט וווינט פּאַבלאַ קאַזאַלס אין פּאַרטאַ ריקאַ. קאַזאַלס' מוטער איז געווען אַ פּאַרטאַריקאַנערין, און ער וויל אויף דער עלטער זיין נאָענט צום אָרט, וווּ זיין מוטער האָט געשעפּט אירע ערשטע באַגייסטערונגען, וואָס זי האָט איינגעפלאַנצט אין דער נשמה פון יונגן קאַזאַלס. צו זיין אַכציקסטן געבוירנטאָג, וואָס איז געפייערט געוואָרן אויף דער גאַנצער וועלט, האָט קאַזאַלסן געצויגן צו זיין אורקינדעהייט, צום סוד פון זיין אייגענער גרויסקייט.

דער ביישפּיל פון קאַזאַלס' לעבן און טוונג איז נישט פון אַן אַפּגעשיידטן אַסקעט, נאָר ס'איז אַן אַקטיווע מאָנונג, וואָס איז אַ סך מער ווירקזאַם ווי אַן אַנגענומענער "ירען" באַשלוס. קאַזאַלס ווייזט אונדז די געהייליקטע פליכט פון מענטש אין אונדזער צייט, נישט צו נעמען צורלייכט אונדזערע גרויסע געשאַנקען, נאָר פּאַרקערט — צו פּאַרבינדן זיי מיטן מענטש און מיט זיין דראַנג פּאַר אַ בעסער און שענער לעבן. פּאַבלאַ קאַזאַלס האָט צוריק אויסגע-לייזט די מוזיק פון איר שיינער אומנוץ און פון דער גלאַריפיקאַציע פון מוזיקאַלישע אברים. ער האָט דעפּרימיטיוויזירט די מוזיק און איר געגעבן אַן אָרט אויף דער לייטער פון מענטשלעכער מאַראַל. די פינגער, דאָס מויל, אַדער דער האַלדז זענען בלוז טיילן פון מענטשלעכען גוף, אָבער דער "דיריגענט" וואָס שטייט הינטער זיי איז דער גאַנצער מענטש, וואָס ווייס אַז ער שפּילט אין אַ וועלט, וואָס מוז אויפהערן זיין אַ גיהנום. דער מוזיקער איז נישט קיין געדונגענער פּאַרוויילער, אַ הויף-נאָר וואָס האָט אַ רעכט צו טראַגן אַ נאָר-מיצל, ווען דאָס וועלט-געוויסן ברעכט זיך דעם קאַפּ, ווי אַזוי אַרויסצוקריכן פון אַ באַרבאַרישער בלאַטע.

דער עיקר ליגט אין דעם ווילן אויסצולייזן מוזיק און דאָס געפּיל, אַז ס'איז סכנות נפשות וואָס דער מענטש האָט אויפגעהערט צו דעקן און קרע-דיטירן זיינע מעשים, זיינע טאַג-טעגלעכע טוונגען. אויב דאָס איז אמת בנוגע מוזיק איז עס נאָך געפּערלעכער, ווען ס'האַנדלט זיך אין בזיון פון וואָרט. גראַד אין אונדזער צייט איז דאָס וואָרט מעכטיקער פון אַטאַמישע באַמבעס. די אַטאַמישע באַמבע האַלט מען הינטער זיבן מאַל זיבעציק שלעסער, מען האָט מורא פּאַר איר פּאַרוויסטונג, אָבער אַלע ווערטער-שליזן פון פּראַפּאַ-גאַנדע זענען אָפן און זיי פּאַרוויסטן ביסלעכווייז די וועלט, ווייל דאָס וואָרט הערט אויף צו זיין פּאַרבונדן מיט דעם אינערלעכן, טיף-מענטשלעכן אמת.

קיינמאַל אין דער געשיכטע האָבן זשורנאַליסטן נישט פּאַרמאַגט אַזאַ אומגעצוימטע מאַכט ווי אין אונדזער דור, און קיינמאַל איז זייער אומקאַנט-

ראלירטע הערשאפט נישט געווען אזוי געפערלעך פאר דער זיכערקייט פון דער וועלט — געפערלעכער ווי די פחדמדיקע הידראגען-באמבעס.

מען בלייבט שטיין אפהענטיק און הילפלאז, ווען דער שטויב פון די דאזיקע געוויסנלאזע ווערטער הייבט אן פאלן און פארדעקן ברייטע שטחים. נישטאָ קיין באַשיצונג קעגן דעם, אפילו ווען מען זאל טויזנט מאל לייקענען און שרייען חי־וקים, העלפט שוין נישט, ווייל דאָס שלעכטס איז געוואָרן אָפּגעטאָן און האָט שוין געווירקט.

ווען אַ זשורנאָליסט קלעטערט אַרויף צו דער מדרגה, אַז זיין וואָרט רעכנט זיך, ווייל ער טוט עס אויף אַן איינפלוסרייכער פּלאַטפּאָרמע, וואָס ווערט געשטעלט אין זיין רשות, אַ מעכטיקע צייטונג, ראַדיאָ, טעלעוויזיע, ווערט ער אַ פּאָטענציאַל, וואָס קען פּאַקטיש אומברענגען לענדער מיט זיין וואָרט. גרויסע, מעכטיקע לענדער ציטערן פאַר אַזאַ זשורנאָליסטס וואָרט, און קלענערע לענדער זענען אַוודאי אין סכנה. ס'איז דערפאַר פאַרשטענדלעך ווי אָפּהענגיק די וועלט איז אין דעם ביסל געוויסן, וואָס אַזאַ זשורנאָליסט פאַרמאָגט און וויפּל שייכות ס'איז פאַראַן צווישן זיין געוויסן און דעם וואָרט-געווער וואָס ער נוצט אזוי אָפּט, ווי אים פאַרגלוסט זיך.

די צידקות פון קאזאָלס ווערט ערשט געשעצטער, ווען מיר הייבן אַן איינזען מיט וויפּל פעדעם אַלץ וואָס ער טוט, איז פאַרבונדן מיט דעם גרויסן מענטש פון מעשים און פון ערלעכן וואָרט. א י ד א ק צ ע פ ט י ר נ י ש ט, האָט ער אויסגעשריען, ווען מען האָט מיט אים געוואָלט איינקעלן, אַז מען מוז פאַרט מאַכן קאָמפּראָמיסן מיט רשעות.

מיר פאַרמאָגן נישט ביים היינטיקן טאַג אַזאַ שטאַרקע וועלט־פּערזענ־לעכקייט אין קעניגרייך פון וואָרט, וואָס זאַל אויסלייזן דאָס מענטשלעכע וואָרט פון איר שפּלות און געוויסנלאַזיקייט; וואָס זאַל אויפּסניי, און נאָך אינטענסיווער ווי ווען עס איז פּרילער, אַנווייזן אויף דער צונג, געשריבענער אַדער גערעדטער, אויף וויפּל טויט־סכנות די דאָזיקע פּראָפּאַגאַנדע־צונג האָט זיך דערוואָרבן אין אונדזער צייט, און ווי געפערלעך זי ווערט, ווען זי ווערט נישט קאָנטראָלירט פון געוויסן; ווען דאָס וואָרט ווערט נישט קיין עבודה, איינגעשפּאַנט אין אַלגעמיינעם דראַנג פון מענטש פאַר לייטערונג און דער־הויבונג. אָבער בעת, ווי געזאָגט, מיר פאַרמאָגן שוין אַזאַ ווונדערלעכן ביישפּיל פון אַ צדיק אין דער מוזיק, האָבן מיר נאָך נישט אין קעניגרייך פון וואָרט אַ מענטש פון קאזאָלס' מדרגה, וואָס זאַל אַנווייזן אויף דער טויטלעכער סכנה, ווען דאָס מענטשלעכע וואָרט ווערט געפערלעכער שפּיל אין די הענט פון געוויסנלאַזע שרייבערס.

„יידן צום געדענקען“ פון פנחס שטיינוואַקס

דאָס בוך „יידן צום געדענקען“ איז איינס פון די ערלעכסטע ביכער, וואָס דער „צענטראַל פאַרבאַנד פון פּוילישע יידן אין אַרגענטינע“ האָט אַרויסגעגעבן. זאָל דאָ גלייך געזאָגט ווערן, אַז ס'איז ווייט פון אַ קינסטלעריש בוך. דער מחבר האָט זיך שטאַרק גענייטיקט, אַז מען זאָל דאָס בוך פאַרזיכטיקער צוגרייטן צום דרוק, מען זאָל עס אַביסל שפּראַכלעך און סטיליסטיש אַרומפּוצן, און מען זאָל עס — ווי אַ בוך — אויסהיילן פון אַ סך איבערחזרונגען. די 35 עפיזאָדן האָט דער מחבר פּרזער געדרוקט אין אַ צייטונג, און וואָס ווייטער ער האָט אַוועקגעשפּאַנט פון זיינע ערשטע עפיזאָדן, אַלץ מער האָט ער זיך דערלויבט צו שניצן זיינע מענטשן לויט אַ פּורעם, וואָס ווערט אַביסל לאַנגווייליק, ווען מען לייענט זיי אין בוך. אָבער נישט געקוקט אויף די שרייבערישע חסרונות איז עס פאַרט אַ ווערק פון פאַרנעם, ווייל דער מחבר האָט אויפגעבויט אַ יידישן אַאַזיס אין אַ רשעותדיקער וועלט.

שטיינוואַקס פאַרמאָגט דווקא יאָ באַשיידענע דערציילערישע כוחות, אָבער אים פעלט געדולד, ער פאַרלירט צורגיך די מאַס געדולד וואָס אַ בעל לעטריסט מוז האָבן. אין זיין לעצטן לענגערן עפיזאָד „ירוחם“, וואָס איז אפשר דער איבעריקסטער אין דער גאַנצער סעריע, פאַרגינט זיך שטיינוואַקס אויסצופּרווון אויף אַן אמת זיינע דערציילערישע כוחות, אָבער ער פאַרלירט דאָס געדולד און ער כאַפט אַפּ דעם סוף, אין סטיל פון אַ חסידיש מעשה'לע, אַז „נאָך ירוחם טויט האָבן מלאכים אין די הימלען צווישן זיך גערעדט, אַז ירוחם האָט דערגרייכט צו דער העכסטער מדרגה פון תשובה“.

אָבער אין זיינע אַנדערע 34 דערציילונגען האָט פנחס שטיינוואַקס נישט געזוכט אַ גלאַנץ צו טאָן מיט דערציילערישקייט, נאָר יעדער עפיזאָד איז אַ באַזונדערע קינה אויף אַ באַזונדערן ייד, וואָס איז געווען אַ באַזונדערער פעלדז אין דער אונטערענגעגענער פּויליש-יידישער מלוכה פון גייסט.

ווען שטיינוואַקס וואַלט געווען צוגעשריבן נאָך אַן עפיזאָד, וואַלט מען געקענט זאָגן, אַז ער האָט געכאַפט אַלע ל"ו צדיקים אין איין פּויליש שטעטל און זיי מספיד געווען — נישט נאָר די אַלטע, די שטאַמקי-יידישע ל"ו צדיקים, די שומרים פון די תרי"ג מצוות און די מליצי-יושר פון יידישן פאַלק, נאָר אַפילו די נייע, די יינגערע ל"וניקעס, וואָס האָבן שוין מקיים געווען נייע

ידישע מצוות, מיט דעם קדושהדיקן פייער און פלאם, פון דעם וואָס איז אין זיי אַריינגעגלויבט געוואָרן.

שטיינװאַקס פאַרמאַגט גענוג יידישע למדנות, אַז ער קען זיך גוט דורכ־שמועסן מיט אַלע זיינע יידן, וואָס האָבן געשעפט פון אונדזער איינגעשטעלטן אורח חיים, מיט עקשנות און פרייד. די יידן אַליין זענען ווייניקער וויכטיק, ווי די מידות טובות וואָס זיי האָבן פאַרמאַגט און אָפּגעהיט. יעדער איינער האָט זיך אָפּגענומען איין מצווה און זי מקיים געווען מיט אַזאַ הנאה, ווי זי וואָלט געווען אַ זאָפטיקע פרוכט מיט 613 קערנער. אַז אַזאַ איינציקע מצווה איז איינגעשטאַנען ביי איין פעלדזיקן ייד, איז זי געווען אין מלכותדיקע הענט, ער האָט שוין געמאַכט פון איר אַ לייט און ס'איז געווען ווויל צום ייד און צום גאַנצן שטעטל יידן, וואָס האָבן זיך געלייטערט אין זכות פון די גרויסע יידן, פון גרויסע מוחות און ברייטע הערצער.

שטיינװאַקס וועקט אויף אַ גאַנצע אומגעבראַכטע גייסטיקע וועלט, און ער ווייזט אונדז פון וואָנען מיר שטאַמען, פאַרוואָס האָט זיך אַזוי לאַנג גע־האַלטן, אַזוי לאַנג אויסגעהאַלטן, און פאַרוואָס האָט די צייט נישט געקענט אויסוועפן די גייסטיקע עשירות, וואָס איז דאָס כאַראַקטעריסטיש־גלותדיקע, דאָס שייך־און־דערהויבן־גלותדיקע, וואָס האָט אויסגעשטאַלטיקט דעם נייעם יידן פון אונדזער צייט אין אַלע צייטן און אים געגעבן כוח פון אויפהאַלטן.

פיזיש זענען כמעט אַלע יידן ענלעך איינער צום אַנדערן, פנחס שטייב־וואָקסן איז געגאַנגען אין שילדערן די טיפע רוחניות פון אַ שטאָט מיט יידן, די יידן זענען געווען גאַענט צו אונדז, מיר האָבן זיי נאָך אַלע געקענט, און אַ סך פון זיי זענען נאָרוואָס פאַרשניטן געוואָרן דורך דעם רשעס האַנט. אַבער שטיינװאַקס ווייזט אונדז, אַז די יידן זענען געווען פונקען פון דעם אור הגנוז פון אונדזערע שענסטע יידישע דורות. יעדער באַזונדערער ייד, מיט זיין פאַרפאַנגערטן דרך, און מיט זיין ליבשאַפט און איבערגעגעבנקייט צו יידישע מצוות, איז געווען אַ „גוטער ייד“ אין זין פון די גרויסע חסידישע גזעס, אַדער פון ווייטער צוריק — פון די בעלי־התוספות, אמוראים און תנאים.

דאָס בוך „יידן צום געדענקען“ איז אַ חורבן־בוך, ווייל ס'ווייזט וואָס דעם פינצטערן פאַרטיליקערס האַנט האָט אומגעבראַכט, און וויפל גייסטיקע ירושהדיקייט איז אונדז פאַרשניטן געוואָרן. דער מחבר קען זיך נישט צוריק־האַלטן פון באַקלאַגן יעדן איינעם פון דער אַנגעווירענער יידישער וועלט, מיט אַלט־פרענקישע רייד, וואָס זענען אין טאָן פון בוך:

„צוזאַמען מיט די הייליקע נשמות פון אונדזערע מיליאָנען געהייליקטע יידן, אומגעקומענע פון די היטלעריסטישע מערדער, געברענט געוואָרן אין די

גאָדקאָמערן, אומגעבראַכט געוואָרן אין די קאַלאַאוויונס, געפאַלן אין הער-
ראַישן קאַמף בעת דעם אויפשטאַנד פון די געטאַס — געפינט זיך די נשמה
פון ר' אהרנען — אין די הויכע הימלען אונטער דעם כסא־הכבוד, לעבן די
מלאכים און שרפים.

דאָ רעדט זיך וועגן דער נשמה פון אַ ר' אַהרן בעל איסר, וואָס האָט זיך
מחיה געווען מיט די אַלץ שאַרפע און שאַרפערע איסורים פון שטרענגן דין,
און וואָס ווערט צום סוף היטלערס אַ קרבן און ער ווונדערט זיך וואָס מען
האַט נישט געאַסרט קיין מלחמות.

די אַלע מצוות, ווי רופן צו סליחות, זיצן אין סוכה, „שיכורן“ שמחת-
תורה, נישט ריידן קיין לשון-הרע, ווערן גוט געביישפילט דורך די ל"ה
צדיקים, וואָס פאַרוואַנדלען ייִדישע טועוודיקייט אין אַ גרויסער שמחה.

ר' בנימין דער צער בעלי-חיימניק האָט זיך נישט געוואַלט ראַטעווען
פון היטלערן, דורך איינשטילן היטלערס בייזע נאַכשפּירנדיקע הינט מיט
קעץ. ווען מען איז אַריבער די גרענעץ מיט אַ קאַץ, איז מען געווען זיכערער,
ווייל די בלוט-הינט, וואָס היטלערס משחיתים האָבן אַרויסגעשיקט, האָבן זיך
גענומען צו די קעץ. אָבער אין דער ראַדונער ישיבה האָט זיך צעפלאַקערט
אַ וויכוח, צי מען מעג זיך מציל זיין, דורך עובר זיין אויף צער בעלי-חיים
און ווי טאָן אַ קאַץ.

דער מחבר ענדיקט זיין עפיזאָד וועגן דעם צער בעלי-חיימניק:
„ביי דעם תורה-וויכוח צווישן די כותלי בית-המדרש אין ראַדון האָט מען
פאַרגעסן אין אַלע שרעק, אין פחד. מען האָט געפילט, אַז נישט דער האַקב-
קרייך און נישט דער סערפ און האַמער קענען דורך זייערע משחיתים אומ-
ברענגען אַ פאַלק, וואָס האָט אַרויסגעגעבן אַזעלכע זין, וועלכע זענען מסוגל
אין סכנות-פולע צייטן זיך מתוכח זיין וועגן אַזעלכע פרינציפן פון צער
בעלי-חיים אין אַ צייט ווען די גאַנצע וועלט האָט נישט געוואַלט זיך אומ-
קוקן אויפן צער פון ראַנגלענדיקן ייִד, דעם צער פון יסורים און בושה פון
ישראל סבא, וואָס גייט אָפּ אין בלוט פיזיש, אין איין טייל פון אייראָפע,
און וואָס ווערט גערודפט פאַר וועלן אָנהאַלטן די עטישע פרינציפן פון אַ
דורות-לאַנגער קולטור אין אַ צווייטן טייל פון אייראָפע. דער תורה-וויכוח
וועגן צער בעלי-חיים אין בית-המדרש אין ראַדון האָט פאַרזיכערט נצח
ישראל.“

דאָס געזעמל פון הייליקע מצווה-ינדן, אַ סך פון זיי אַזוי נאַוו-גלייביק,
אַז אין אַ האַרט ציוויליזירטער געזעלשאַפט וואַלטן זיי געווען די איבעריק-
סטע פון די איבעריקסטע, לויכט מיט תמימות, און די שטאַט האָט געלעבט
מיט זייער ליכט.

אין דעם פייערלעכן אופן ווי פנחס שטיינאוואקס באשרייבט זיינע יידן פון די גרויסע מידות, איז פאראן א סך געשווירענע אידענטיפיצירונג מיט זיינע העלדן. און טראץ דעם אפט־אומבאהאלפענעם אופן פון שרייבן, און אפילו די איבערהזרונגען און דייטשמערישע ווערטער, קלאגט זיך דורך אן איכה אויף אַ חרובער ייִדישער וועלט, מיט אַ זעלטענער וואַרעמקייט און גע־טריישאָפט, וואָס ווייזט אַז דער מחבר אליין ווייסט ווי צו שעצן, אויפהיטן און טייער האַלטן די גרויסע אומצעשטערלעכע ירושה, וואָס זיינע האַרציקע און געדענקטע יידן האָבן אונדז איבערגעלאָזט.

.1956

לעא קעניגס לעסטערונגען

כ'האב נישט געלייענט אלץ וואָס דער פיינער יידישער עסייאסט לעא קעניג האָט געשריבן, אָבער דאָס וואָס איך האָב יאָ געלייענט האָט מיך בשום אופן נישט צוגעגרייט, פאַר זיינע געקליבענע מיניאַטור־עסייען, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן אין לאַנדאָן, אונטערן נאָמען — „דאָס בוך פון לעסטער־רונגען“. כ'בין שטאַרק מסופק, צי ער אליין איז געווען גרייט פאַר זיינע אייגענע גדופים. מיר דאַכט זיך, אַז זיי זענען עסייאטישע אויסברוכן, וואָס קענען קומען צו יעדער שפירעוודיקן יידישן שרייבער פון אונדזערע טעג, אויב ער וואָלט זיי נאָר געוואָלט געבן אַ פריינטלעכע דירה. דאָס זענען די בייזקייטן, וואָס קומען אין שלעכטע שטימונגען. זיי וואַרפן זיך אַרויף אויף דעם יידישן איינזאַמען אינטעליגענט און ווילן אים „באַפרייען“ פון זיין קרייז. זיי ווילן אים איינריידן, אַז ער שמדט זיך אַרויס פון זיין אומגעבונג און ער ווערט אַ שבת־האַלטער פאַר זיך, אָדער אַ פאַרשוועכער פון דער אייִגענער שבתדיקער קאַפּאַטע, וואָס ער וועט סייווי טראָגן אַזוי לאַנג ווי ער וועט לעבן.

כ'בין נישט באַקאַנט מיט דער לאַנדאָנער יידישער געזעלשאַפט און כ'ווייס נישט, פאַרוואָס פון איר אינגעווייד, אַזוי צו זאָגן, איז געבוירן געוואָרן אַזאַ בגד; פאַרוואָס דער שטילער, פרידלעכער און עסטעטישער לעאָ קעניג האָט זיינע שלעכטע מינוטן געבונדן אין בוך־פאַרם, און פאַרוואָס ער האָט זיי נישט געבונדן און געצאַמט, איידער זיי זענען אויף דער וועלט אַרויס (זאָל מיר לעאָ קעניג מוחל זיין דעם דאָזיקן וואַרט־שפּיל!).

מיר וואָלט קיינמאַל נישט איינגעפאַלן, אַז אַזאַ שריפטשטעלער ווי לעאָ קעניג וועט קענען אַוועקשטעלן די „אַקאַדעמישע פּראָגע“ — „איז מיין יידיש־קייט מיין האַרב?“ מיר דאַכט זיך אַז אַזאַ פּראָגע האָט שוין אויפגעהערט צו זיין אַקטועל, זינט מענדעלסאָן האָט געזוכט אויסצומענטשלען דעם אייגענעם יידישקייט־האַרב, וואָס האָט געהויערט אויף אים. אַוועקשטעלן די פּראָגע און דערוואַרטן אַ יאָ אָדער אַ ניין, איז בפירוש נישט לויט דער אַנגעזאַמלטער יידישער חשיבות פון אַ לעאָ קעניג. כ'האָב געלייענט לעאָ קעניגס אַנוואַרפן און מיך האָט שטאַרק אינטערעסירט דער מהות פון דער לאַנדאָנער יידישער געזעלשאַפט. כ'האָב זיך געהאַלטן אין איין פרעגן, מיט וואָס האָט זי זיך אַזוי פאַרזינדיקט, אַז לעאָ קעניג זאָל איר און אונדז אַלעמען אַזוי שטאַרק

וועלן וויי טאָן. כ'האָב זיך געפרעגט די קשיה און כ'בין גאַרנישט געווען אַזוי זיכער, אַז דאָס ייִדישע לאַנדאָן האָט נישט בייגעשטייערט זיין חלק צום דאָזיקן בוך פון לעסטערונגען. כ'האָב אין בוך געזען אַ צוריקשלאָגן, און כ'האָב געזוכט אויסצוגעפינען, אויף וואָס פאַר אַ קלעפּ ענטפערט איינגטלעך לעאַ קעניג.

„דאָס בוך פון לעסטערונגען“ פאַרמאָגט אין זיך עלעמענטן פון — פאַרנאָגראַפיע. מיר דאַכט זיך, אַז אויב אַ ייד קען ביי זיך פועלן, היינטיקע צייטן, אַרויסצוטראַגן אין דער עפנטלעכקייט געדאַנקען פון נאַקעטער ייִדי-שער אַפיקורסות, אויב ס'פאַלט אים נישט איין אויף זיי אַרויפצוואַרפן אַ שטיקל פייגנבלעטל; אויב ער ראַנגלט זיך נאָך היינט מיטן שוחט און מיט דער מילה, פאַר אַלעמען אין די אויגן; אויב ער האָט עס נאָך אַלץ נישט דורכגעראַנגלט און ער פרעדיקט מיט נביאישן ברען קעגן כשרות — איז עס פאַרנאָגראַפיע, ווייל ס'איז עלול אויפצוקאָכן ס'בלוט און אונדז מאַכן פאַר ווילגאַרע אויסהערער פון אַזעלכע געדאַנקען.

כ'זאָג נאָכאַמאָל, אַז פון אַלץ וואָס איך האָב געלייענט ביי לעאַ קעניגן, בין איך בשום אופן נישט געווען צוגעגרייט פאַר אַזאַ גענעראַליזאַציע: „אונ-דזער מאַדערנע ייִדישע, נאַציאָנאַלע אינטעליגענץ איז אפשר די היפּאָקרי-טישסטע אין דער וועלט“. דער א פ ש ר מאַכט די דאָזיקע דערקלערונג פאַר אַ זייער חנוועדיקע באַשולדיקונג. דאָס מיינט פשוט, אַז ווען לעאַ קעניג וואַלט געווען אַביסל גערעכטער, וואַלט ער ביי די אומות העולם א פ ש ר אויסגעזוכט אַ שותף צו דער היפּאָקריטישער ייִדישער אינטעליגענץ. אַזוי בלייבן מיר נעבעך די היפּאָקריטישסטע.

די דערקלערונג, אַדער אויפקלערונג פאַר דער קאָלאַסאַלער היפּאָקריטיס-טווע איז פונקט אַזוי פשוט ווי די שרייענדיקע באַשולדיקונג. „דער גלות און די אַטאַוויסטישע מורא פאַר יעהאָוואָן האָט זיי פאַרוואַנדלט אין היפּאָקריטן“. אַזוי ווי כ'בין נישט זיכער פון וועלכן שטאַנדפונקט לעאַ קעניג אַטאַקירט דעם גלות פון אַ טעריטאָריאַליסטישן, ציוניסטישן, אַדער אַסימילאַטאָרישן שטאַנדפונקט, וועל איך דאָס מוזן דורכלאָזן. אַבער כ'קען בשום אופן נישט מסכים זיין, אַז די מאַדערנע ייִדישע נאַציאָנאַלע אינטעליגענץ ציטערט אַטאַ-וויסטיש פאַר דעם ביזן יעהאָוואָן, מיט די שוועבלדיקע נאָזלעכער. מיר דאַרפן אַננעמען, אַז לעאַ קעניג האָט זיך באַפרייט פון דער היפּאָקריטיסטווע פון דער מאַדערנער ייִדישער נאַציאָנאַלער אינטעליגענץ, דורך דעם וואָס ער האָט אַרויסגעריסן און אויסגעוואַרצלט פון זיך דאָס שטיק אַטאַוויזם — מורא פאַר יעהאָוואָן.

קעניג איז אויפגעבראכט אויף דער יידישער אינטעליגענץ און ער שרייט אויס — „ווי אזוי קענען זיי באַרעכטיקן און פאַרשווייגן שחיטה, כשרות, רצועות, מילה און אַנדערע ווילדע נאַרישקייטן?“

פאַראַן, פאַראַן שוין אויך אַ יידישער אַפיקורסישער אַטאַוויזם. כ'ווייס נישט פאַר וועמען כ'האַב מער מורא, פאַר יעהאָוואַן, אָדער פאַר דעם אַטאַ-וויזם פון יידישער שנויצן־פרעסעריי, וואָס קען בשום אופן נישט פאַרליידן די ברכה, וואָס מען מאַכט אויף דעם כ'יק פון אַ הינדל און וואָס וויל דווקא אַפּהאַקן אָדער אַפּדרייען דאָס קעפל אָן אַ ברכה? מיר דאַכט זיך צו ווערן יידיש־עמפינדלעך אויף שחיטה, איז פונקט ווי צו ווערן עמפינדלעך אויפן אייגענעם מאַגן, וואָס דאָס איז נישט קיין געזונטע דערשיינונג. און ווי קומט אַזאַ היינטצייטיקער לעסטערער, ווי לעאַ קעניג, אַנצוכאַפן די מילה דאָרט, וווּ אַש האָט אַפּגעלאָזט, מיט שיינע עטלעכע צענדליק יאָר צוריק?

ס'איז בפירוש אין לעאַ קעניגס בוך פאַראַן אַ שטאַרקער עלעמענט פון וועלן אַריינזאָגן אין טאַטנס טאַטן, אַפּטאַן אויף טערקיש, אַז מ'זאַל האָבן צו געדענקען. „דאָס בוך פון לעסטערונגען“ איז אַ שטודיע אין פאַרוואַנדלונג. מיר דאַכט זיך, אַז לעאַ קעניג וואָלט זיך קיינמאַל נישט דערוועגט אַרויסצו-לאָזן זיינס אַ הויכן און אומגעצאַמטן געשריי אויף דער גאַס, כדי נישט אײַ-בערצושרעקן די שכנים. מיט וואָס האָט ביי אים די מאַדערנע, יידישע, נאַציאַ-נאַלע אינטעליגענץ (ווען זי איז טאַקע די אַלע זאַכן: מאַדערן, יידיש, נאַ-ציאָנאַל און אינטעליגענט) זיך פאַרוינדיקט אַז ער זאַל זי אַזוי באַליידיקן בפרהסיא? כ'מיין טאַקע — אין דער עפנטלעכקייט, ווייל ביי זיך אין חדר, האָט יעדער יידישער שרייבער אַ היתר, נאָך פון זישע לאַנדזין אָן, צו עסן צוויבאַק און שפייען אויף דער סטעליע.

ווי קומט גאָר צו קעניגן אַזאַ דערווידערדיקער און געשמאַקלאָזער פאַר-גלייך מיט די נאַציס?

„מיר האָבן זיך געשעמט פאַרן נאַמען מענטש, ווען די נירענבערגער געזעצן האָבן פאַרבאַטן די דייטשן צו עסן ביי ייִדן אָדער חתונה צו האָבן מיט ייִדן, און ביי זיך לאָזן מיר עס צו, ביי אונדז איז עס עפעס אַנדערש — קיום העם... די יידישע אינטעליגענץ דאַרף זיך שעמען וואָס אַזאַ גרויסער פּראָצענט פון אונדזער פּאָלק מיאוסט זיך צו עסן ביי זייערע נישט יידישע שכנים.“

און קעניג אַטאַקירט אויפן גאַנצן פּראָנט. ער זעט נישט, ווי ער באַגייט דעם ערגסטן חטא — ער ווערט באַנאַל און זיין קאַמף ווערט טראַגיקאַמיש. וואָס גייט עס אין לעבן אַ יידישן שרייבער, פון אונדזערע נישט־משכילישע טעג, צו בייסן און רייסן דעם „האַלב־בלינדן און האַלב־טויבן מלמד, וועלכער

האַט געהאַט אַזאַ לאַנגע ברודיק־ווייסע באַרד מיט געל־גרינע פּליאַמעס פּון דער טאַבעקע?" וועמענס אַטאַוויסטישער, אַנטי־מלמדישער כּעס שרייט עס אַרויס פּון לעאַ קעניגס מויל?

אַבער מיר לאַזן זיך דורכשניידערן ווייטער און מיר פּאַנגען אַזאַ לעסטער:

"אַ וויסנשאַפּטלער, אַן אַנאַליטיקער, וועלכער פּאַרטיפּט זיך דורך זיין מיקראַסקאָפּ אין אַ סלאַי מיט באַקטעריעס, באַהעפּט זיך מער מיט דעם געט־לעכן איך־סוף, ווי אַט די וועלטלעכע בעלי־תּשובּה אונדזערע, וועלכע קוועטשן זיך פּון דאָסניי אויף אַ בלאַט גמרא, הויפטזעכלעך דערפּאַר, ווייל זיי זענען אימפּאַטענט און זייערע ווייבער זענען נמאס און מיאוס".

ס'לוינט זיך באמת אַפּצושטעלן אויף דעם דאָזיקן גידוף און אים אַנאַ־ליזירן, זאָל זיך דאַכטן, ווי אַ וויסנשאַפּטלער וואָס פּאַרטיפּט זיך אין באַק־טעריעס. באַמערקט קודם־כל, אַז דער וויסנשאַפּטלער פּאַרטיפּט זיך, אַבער די וועלטלעכע בעלי־תּשובּה קוועטשן זיך. קוועטשן זיך ביי דער גמרא איז נישט קיין צו אַריגינעלער, אַדער נייער גידוף. כ'שטעל זיך פּאַר, אַז בימי המלמד "מיט דער ברודיקער באַרד" האָבן זיך שוין געפּלאַדיעט די אַפּיקור־סיים, וואָס האָבן אויסגעקוועטשט אַזאַ מין זאָג. ווי־זשע קומט עס צו דעם שיינ־שרייבער ווי לעאַ קעניג? אַז ער האַט געוואַלט באַלעסטערן די מאַדערנע יי־דישע אינטעליגענץ, אַדער די וועלטלעכע בעלי־תּשובּה, האַט ער טאַקע אויך געמוזט אַנקומען צו דער דאָזיקער בידנער גרייטקייט, וואָס וואַלגערט זיך שוין אין יי־דיש־אפּיקורסישן רינשטאַק?

מיר גייען ווייטער. מיר געפינען אויס, אַז די אימפּאַטענץ איז דער דראַנג, דער טרייב צו דער גמרא. פּאַראַן, לויט לעאַ קעניגן, אַ געשלעכטלעך־כּער טרייב און אַן אַנטי־געשלעכטלעכער טרייב, וואָס טרייבט גלייך צו דער גמרא. אימפּאַטענץ איז אַ קראַנקייט און ס'איז נישט אַזוי עלעגאַנט פּון אַ מענטש אין לעאַ קעניגס עלטער אַפּצולאַכן פּון אַזאַ חולאת. נאָר ערגער פּון אַלץ און שונדיסטישער פּון אַלץ איז דער גראַד פינאַל, אַז זייערע ווייבער זענען נמאס און מיאוס". ווי ביטער לעאַ קעניג האַט זיך געוואַלט אַפּרעכע־נען מיט דעם יי־דישן אינטעליגענט, פּאַרוואָס האַט ער אים נאָך באַדאַרפּט אַנהענגען אַ וויץ "וואָס איז נמאס און מיאוס"? ווי קומט די אַנטי־יהאָווי־שע אַריסטאָקראַטיע צו טאָן אַזאַ זאַך? אַ מענטש וואָס איז קעגן שחיטה, מילה און כּשרות, זאָל אַזוי אַפּשעכטן די יי־דישע אינטעליגענץ, שוין צוזאַמען מיט זייערע ווייבער און זיך נאָך פּאַסמאַקעווען דערביי, ווי ער וואַלט געמאַכט הונדערט ברכות. ער האַט פּאַראַיבל, וואָס מיר ייִדן פּאַרעכענען שוחטים פּאַר כּלי־קודש. וואָס פּאַר אַ נאָמען זאָלן מיר אויסקלערן פּאַר אַזאַ הייליקער שריי־

בערישער אַרבעט, וואָס גראַבט אויס דעם גמרא־קוועטש און באַליידיקט נאָך די ווייבער פון די גמרא־לערנערס?

פון אַלץ וואָס כ'האָב געלייענט ביי לעאָ קעניגן בין איך בפירוש נישט געווען צוגעגרייט, אַז זיין ייִדישע שרייבערישע פען וועט אויפנעמען אַזעלכע באַנאָליזירטע קריסטלעכע פאַרגלייכן:

„יעדער מענטש איז אַ קריסטוס און יעדער מענטש ווערט געקרייציקט פון זיך אַליין, פון יעדן מענטשן — צי ער איז קריסט צי ייִד, צי ער איז גלח אָדער אַ רב — ווייל יעדער מענטש איז אויך זיין אייגענער יודאָס.“

אויב יעדער מענטש איז סיי־ווי, ווי לעאָ קעניג וויל האָבן, קריסטוס, איז דאָך שוין ממילא אַרויסגעוואָרפן צו רופן ייִדן, אַז זיי זאָלן ווערן „אין דעם זין קריסטן“, ווייל אויף וואָס דאַרפן קריסטוסן ווערן — קריסטן? שרייבט פון דעסטוועגן לעאָ קעניג:

„ס'וואָלט געווען אפשר דאָס מענטשלעכסטע, ראַציאָנאַלסטע, מיר זאָלן אַלע ווערן, אין דעם זין, קריסטן, — אויך די קריסטן — און קיינמאָל נישט פאַרגעסן אין דעם געטלעכן געקרייציקטן מענטשן, און אויפהערן קרייציקן זיך אַליין און איינער דעם צווייטן.“

ס'איז נישט קלאָר צי קעניג רופט אויך די קריסטן צו ווערן קריסטן, אָדער ער פּאָדערט פון ייִדן מיר זאָלן ווערן די קריסטן. אָבער מיר קומט אויס, אַז קעניג האָט נישט באַדאַרפט אַנקומען צום „קרייציקן“, אַז ער זאָל אַרויסזאָגן אַזאָ פשוטן געדאַנק. זעט טאַקע דער ייִד לעאָ קעניג כסדר אַזאָ אומייִדישן און קלויסטערדיקן טויט, ווי קרייציקן? איך, אַז כ'זע אַ געקרייִציקטן וואָרפט עס אויף מיר אַן אַן אינקוויזיטאַרישע אימה, וואָסער ייִד קרייִציקט עס אַן אַנדער ייִד? מ'דערגייט די יאָרן, מ'טרייבערט די אָדערן, מ'רודפט עד חרמה, מען מאַכט קאַלט, מען מאַכט מיט אַ קאַפּ קירצער, מען שלאָגט איבער דער קעשענע, אָבער ווי קומט אַ ייִד צו קרייציקן?

פון דעסטוועגן טרייבט לעאָ קעניג ווייטער זיין קלויסטערדיקן פאַר־גלייך מיט יודאָס־קריסטוס און ער פּרעדיקט ווייטער:

„מיר קרייציקן טאַג־טעגלעך, בידועים ובלא יודעים, זיך אַליין און אונ־דזערע מיטמענטשן, אונדזערע טאַטעס און קינדער.“

אַ שיינע געשיכטע, כ'לעבן. קעניג האָט אין עטלעכע קליינע עסייען אַפֿ־געקרייציקט שוחטים, מוהלים, די גאַנצע ייִדישע אינטעליגענץ, די גמרא־זייִצערס, זיערע ווייבער, מלמדים, כשר־עסערס, תּפּילין־לייגערס און דעם סאַמע יעהאָוואָן, וואָס דערדינט זיך ביי אים צום טיטל פון „אַ טויטער, אוראַלטער,

פרימיטיווער גאט" — דאָס מעג מען! אַזאַ מין „אַגולנע" מאַסן־קרייזיקונג וואָס איז, באַנוצנדיק זיך מיט לעאַ קעניגס קריסטלעכע פאַרגלייכן, אַ מין מיטלאַלטערלעכער קרייז־צוג דורכן ייִדישן לעבן — דאָס איז דערלויבט! דאָס איז, הייסט עס, אַן עלעגאַנטער, עסייאַסישער פיקניק. לעאַ קעניג פאַר געסט נישט, רייטנדיק אויפן פערדל, אַנגעטאַן אין דעם ריטערלעכן וואַפֿן־קאַסטיום, אויפן וועג צום הייליקן גראַל, פון ייִדישער אַלט־משכילישער זעלבסט־אַפּשפּעטונג, צו בעטן, אַז מיר זאָלן „נישט באַשפּיען אייגענע שליי־מזלניקעס, בעלי חלומות און אידעאָליסטן, געלערנטע און פאַרשער".

ניין, חבר און קאַלענע לעאַ קעניג, אונדזערע אייגענע „שלימזלניקעס, בעלי חלומות און אידעאָליסטן" זענען אַזוי איינזאַם, אַז מ'האַט אַפילו אויפֿ־געהערט צו שפּיען אויף זיי. מ'דאַרף דערפאַר האָבן אַ סך פעלדזן־פעסטקייט, אויסהאַלטעוודיקייט און כאַראַקטער־שטאַרקייט אַז מ'זאָל פון גרויס איינ־זאַמקייט אַליין נישט נעמען שפּיען אַרום זיך און אַרויספירן אויפן רשות הרבים די אייגענע פאַרביטערונג, אין פאַרם פון קליינע, ביזע, זעלבסט־באַ־ליידיקנדיקע עסייען.

רגער פון אַלץ איז וואָס אַזאַ צושטאַנד ברענגט אַרויס פון די כלים מענטשן מיט געשמאַק און דערפירט זיי צו אַבסורדן און באַנאָליטעטן:

„אמתע רעליגיעזע פיעטעט איז די אינטימסטע זאַך ביי אַ מענטשן, אפּשר נאָך אינטימער, ווי זיין ערשטע ליבע; און דער וואָס וואַרפט אַרויף זיין רעליגיע אויף פאַלק און כלל, איז אפּשר גלייך, ווי ער וואַלט זיין געד ליבע פרוי אַרויסגעוואַרפן אויפן מאַרק. קומט, שלאָפט מיט מיין פרוי, זי איז די בעסטע, שענסטע אין דער וועלט. און ווען איר וועט מיט איר שלאָפן, וועט איר מיט קיין אַנדערע פרויען נישט וועלן פאַרקערן."

רעליגיאַזיטעט, פיעטעט און — ביישפּילדיקער פאַרקער. פאַרוואָס איז אייגנטלעך רעליגיעזע פיעטעט די אינטימסטע זאַך ביי אַ מענטשן? פאַר וואָס נאָך אינטימער, ווי די ערשטע ליבע? פאַרוואָס איז די צווייטע, אַדער די דריטע ליבע נישט אינטימ? וואָס מיינט אייגנטלעך אַרויפּוואַרפן זיין רעד ליגיע אויף פאַלק? ווער וואַרפט עס זיי רעליגיע אַרויף אויפן פאַלק, איפּכא מסתברא. ווו איז פאַראַן אַזאַ סובסטאַנץ ווי זיי רעליגיע? ווער רעדט היינטיקע צייטן וועגן רעליגיע אין אַזעלכע תענוגדיקע, פּלאַבערישע טערמינען?

די גאַנצע עסיי איז אַ זאַגעכץ, וואָס איז נישט צום כבוד פון לעאַ קעדניג, פונקט ווי זיין גאַנץ בוך איז נישט צום כבוד פון דער ייִדישער אינטע־ליגענץ, וואָס פון איר איז ער אַ מיטגליד.

„דאָס בוך פון לעסטערונגען“ איז אַ טרויעריק בוך — אַ טראַגישער
אַנווייז אויף אונדזער גרויסן בלבול המוחות און אַ ביז גאַר טרויעריקער
סימפּטאָם פון אַ קראַנקייט, וואָס דאַרף ערשט רעכט אויסגעפאַרשט ווערן.
ווער האָט דעם איידעלן לעאַ קעניגן אַזוי אַנגעטראַטן, אַדער וואָס איז
אים אַזוי צוגעטראַטן, אַז ער זאָל מוזן אַזוי בייז אויסשרייען אין דער עפּנט-
לעכקייט?

.1949

ק ר י ט י ק

ווען א קריטיקער זאגט, אז א דיכטער דארף עפעס זאגן, מיינט ער איינגטלעך אז דער דיכטער דארף אים אונטערזאגן, וואס צו זאגן. אין דעם דיכטערס זאגן געפינט דער קריטיקער דעם רויזען מאטעריאל פאר דער קריטיק, אבער דער קריטיקער וואס פאדערט אז דער דיכטער זאל עפעס זאגן איז אויך אויסן, אז דער פאָעט זאל טאָקע זיין געזאָנג מיטן זאָגן. ווי אזוי דאָס זאל געמישט ווערן איז שוין דעם דיכטערס עסק, אבער דער קריטיקער זוכט ביים דיכטער כסדר די פראָזע פון געזאָנג. ווייל אָן דער פראָזע, ווי איך האָב שוין אמאָל אָנגעוויזן, איז דאָס ריינע גאָלד פון געזאָנג, צו ווייך און צו שמעלציק. א ליד מוז זיך האַלטן אויף אַ קרעפטיקער פראָזאָשיקייט, אז ס'זאל נישט צעקריכן אונטער די הענט און אז די ווערטער זאלן נישט צופיל גאָלדיקן פאר די אויגן.

דאָ גייט נישט אין פּרעגן דעם ייִדישן מאַי קאָ משמע לך, נאָר אין עפעס אַנדערש. די צוזאַמענגעשטעלטע ווערטער פון די שורות דאַרפן מיט זייער געזאָנג האָבן אַ כוונה. די כוונה קען אַפילו אין רעזולטאַט זיין אומפאַרשטענדלעך, אבער אויב דאָס ליד פאַרמאָגט אַ קרעפטיקן פראָזאָישן צוזאַמענהאַלט, וועט דאָס ליד ווייזן, אז דער דיכטער האָט עפעס מכוון געווען, בעת ער האָט געשריבן זיין ליד.

דער פראָזאָישער עלעמענט פון ליד, אַדער דער זאָגעוודיקער טייל, טאָר, פאַרשטייט זיך, נישט צופיל אַפּשטיין פון ליד, אבער דאָס געזאָנג מוז זיין באַזירט אויף אַ גוטער פראָזאָישער רעאַליטעט. אַט די רעאַליטעט גיט דעם ליד באַטייט, אַפילו ווען דאָס ליד פאַרמאָגט ווייניק קלאַרקייט. פאַרקערט ווידער, קען אַ ליד פאַרמאָגן די קלאַרסטע זינגענדיקע ווערטער, אבער אָן אַביסל פראָזע, וועט דאָס ליד אַליין האָבן אַ קנאַפע באַדייטונג.

אָן דעם ביסל געזאָגטן אין ליד בלייבט דער קריטיקער שטיין געפלעפט. ער אַליין ווייסט נישט וואָס צו זאָגן. אמאָל האָט דער קריטיקער אַפילו הנאה פון אַזאָ ליד. אויך ער קען איינגעווייגט ווערן אין דער שטימונג פון אַזאָ זינגעוודיקייט, אבער ס'באַפאַלט אים אַ מידיקייט און אַ שלעפּעריקייט. דאָס ליד זאָגט אים גאַרנישט און ער, דער קריטיקער, קען דערפון זייער ווייניק זאָגן.

אזעלכע לידער, אז א דיכטער נעמט זיי צוזאַמען און מאַכט פון זיי אַ

בוך ווערן זיי נישט קיין חיבור אין זין פון א ווערק, און זיי ווערן אויך נישט מאטעמאטיש קיין חיבור, ווייל פופציק אַזעלכע לידער זענען אַליץ איינס און נישט מער ווי איינס. פאַרקערט, אַזאַ חיבור ווערט אַ חיסור — יעדער ליד רעכנט אַראָפּ פון דער צאָל, שטאַט ס'זאָל עפעס צוקומען, קומט מיט יעדער ליד עפעס אָפּ.

אין אַנדערע ווערטער, אויב פופציק לידער פון אַזוי־גערופענעם ריינעם געזאַנג, קענען זיך נאָך האַלטן באַזונדער, קענען זיי אָבער בשום אופן נישט לעבן צוזאַמען אין איין בוך, ווייל אַדער זיי קלעפן זיך צוזאַמען און ווערן איין פאַס האַניק, אַדער זיי צעפּלוצן זיך ווי די פייגעלעך מיט אַ געטשוויי־טשער און גיי יאָג זיי נאָך. אין בוך פאַרבלייבן אפשר דריי אַדער פיר קראַנקע פייגעלעך. דווקא די קראַנקע, וואָס קרעכצן אונטער זינגענדיק, בלייבן איבער און מ'קען זיך אויף זיי אַביסל אָפּשטעלן און וועגן זיי עפעס זאָגן. אָבער פון גאַנצן בוך, אַפילו ווען מ'האַט, ווי געזאַגט, אַביסל הנאה געהאַט פון יעדער ליד באַזונדער, בלייבט זייער ווייניק וואָס צו זאָגן. איז אפשר פאַראַן אַן אויסוועג איינצונעמען אַזעלכע לידער עס־לעפּלווייז, אָבער ס'איז אַ קנאַפע רפואה פאַרן דיכטער אַליין, ווייל ער ווערט פאַרוואַלקנט אונטערן שלייער פון זיינע געזונגענע לידער, וואָס ציילן זיך בשום אופן נישט צוזאַמען.

ווען מיר דערוואַרטן פון דיכטער אַז ער זאָל אונדז עפעס זאָגן, זענען מיר דערפאַר אויסן, אַז דער דיכטער זאָל אונדז נישט געבן יענע ליטעראַרישע הנאה, וואָס שלעפּערט איין אין די אַרעמס פון ליד, נאָר זאָל ביים קריטיקער האַלטן וואָך די חושים, אַז אים אַליין זאָלן קלעקן רייד, כדי צו קענען אַרום־ריידן דעם שרייבער פון ליד. און דאָס איז געווענדט אין דעם דיכטערס גע־מיט־צושטאַנד. אויב זיינע לידער זענען געשריבן געוואָרן אין אַ וואַכן צו שטאַנד וועט עס אין דעם קריטיקער אויך אַרויסרופן אַ וואַכזאַמקייט, אויב אָבער דער דיכטער שרייבט זיינע לידער אין אַ צושטאַנד פון שלעפּעריקייט, וועלן אויך דעם קריטיקערס אויגן זיך נעמען קלעפן. אויב דער דיכטער זינגט פון שלאָף, וועט דער קריטיקער נעמען ריידן פון שלאָף.

דער דיכטער, אין אַנדערע ווערטער, שרייבט נישט נאָר זיין ליד, נאָר פאַקטיש אויך זיין אייגענע קריטיק. דער קריטיקער שרייבט בלויז די קריטיק איבער און ער לענגערט זי אויס. דער דיכטער וואָס פאַרמאָגט קרעפטיק לשון אין זיין ליד, פאַרמאָגט דערביי אַ קרעפטיקן מיין און נישט קיין זינג־גענדיקן נעפל אין קאָפּ, שרייבט שוין גלייכצייטיק די פּראָזע פאַר דעם קרי־טיקער. ער צווינגט דעם קריטיקער צו זאָגן דאָס וואָס ער וויל אַז ער זאָל זאָגן, ווען ביי אים, ביים דיכטער אַליין איז אַ זינגענדיקער טשאַד אין קאָפּ, ווערט דער קריטיקער אַליין אויך פאַרטשאַדעט. דעם גוטן דיכטערס ליד איז

חל אויפן קריטיקער ווי א באפעל. דער דיכטער לייגט אריין די ווערטער דעם קריטיקער אין מויל אריין און זאגט אים — אזוי זאלסטו זאגן. דאס מיינ איך ווען איך זאג, אז דער דיכטער שרייבט אייגנטלעך זיין אייגענע קריטיק. דאס ליד זיינס איז א הכרח פאר דעם לייענער ווי פאר דעם קריטיקער. א בלויבלאס זינגענדיק ליד דיסציפלינירט נישט דעם קריטיקער און נישט דעם לייענער, נאר זי רויכערט זיי ארום ווי מיט אפיום.

מ. פריד וויינינגער

כ'האב נארוואס איבערגעלייענט א בוך לידער — „א פאסטוך אין גיר יארק“, וואס איז דערשינען אין בוענאס איירעס און כ'האב הנאה געהאט פון עטלעכע לידער, אבער כ'ווייס נישט וואס צו זאגן וועגן דעם דיכטער אליין, וואס האט מיר פארשאפט די הנאה.

געשרייען פון דער גאליארקע — אז מ'ווייסט נישט וואס צו זאגן, זאגט מען נישט! קומט אבער דער ענטפער אויף אזא געשריי, אז דווקא ווייל מ'ווייסט נישט וואס צו זאגן וועגן דיכטער אליין, איז די תשוקה גרויס צו זוכן דעם שליסל צום רעטעניש. פארוואס, למשל, זאל איך איבערלייענען א ליד און דערשפירן אז וואס איז שייך דיכטערשאפט איז אלץ אין דער בעסערער ארדענונג, נאר וואס איז נוגע דעם דיכטער וואס ווייזט ארויס די דיכטערשאפט איז ער ביי מיר א רעטעניש.

דער דיכטער וואס האט איצט ארויסגעגעבן דאס בוך הייסט מ. פריד וויינינגער. ער האט שוין ביז איצט ארויסגעגעבן צוויי ביכער לידער. דאס ערשטע בוך זיינס, א זאמלונג סאנעטן, איז ארויס מיט פופצן יאר צוריק אין טשערנאוויץ. דער דיכטער איז זייער א פעיקער מענטש. מיט עטלעכע יאר צוריק, האט ער זיך גענומען צו מאלעריי און אויך אויף דעם געביט האט ער באוויזן, אז ער טויג זיך אויס. ער איז בכלל א טויגעוודיקער אויף א סך געביטן. ער איז מוזיקאליש און ער קען שרייבן א גוטן פערז. ווייל ער איז א רומענישער ייד האט אויף אים געהאט א שטארקע השפעה די פראנצויזישע דיכטונג. איז דאס אליין א שטיקל נייעס ביי אונדז. מיר האבן אין דער עלטערער יידישער פאעזיע די צוויי שטארקע איינפלוסן פון דער רוסישער און דער דייטשער פאעזיע. די יינגערע פאעזיע האט אריינגעבראכט דעם אמעריקאנישן איינפלוס און מ. פריד וויינינגער, ווי זיין עלטערער לאנדסמאן. דער דיכטער שטערנבערג, ברענגט אונדז דעם פראנצויזישן איינפלוס.

אבער דעם דיכטערס געשטאלט איז פאר מיר נישט קלאר. זאל מיר דער-לויבט זיין צו זאגן פאראדאקסאל, אז מ'דארף נישט זיין קיין גרויסער חכם

צו קענען שרייבן נאָווע לידער וואָס חכמען זיך. כ'וועל ציטירן אַ ליד וואָס הייסט — „מיינע קעץ“.

געוואָלגערט האָט די זון זיך פאַר די טירן,
איצט האַלט איך זי אין שטוב נאָר ווי אַ קאַץ.
איך גיב איר דעמעַר־מילך אין אַ טאַץ,
און מוז פאַרנאַכט זי אין אַ ווינקל פירן.
ווי מאַדנע זי האָט ליב זיך אויפצופירן;
זי טוט אין פנים מיר צומאַל אַ קראַץ —
איך זאָל אויף טייטשמעריש זי רופן שאַץ,
און איר די נעגל פורפור־רויט לאַקירן.
נאָר מיין לבנה־קאַץ איז מער ראַמאַנטיש.
זי לייענט באַנאַכט נאָר עדגאַר עלן פאַ,
ווי איך טרינקט זי פון חלום־פאַס באַכאַנטיש
שעפט מיט אַ בעכער אָן וואָס האָט קיין דנאַ,
מיין שכן וואָס האָט קעץ און קאַטערס פיינט,
מיינט ס'איז נישט שייך צו זיין ראַמאַנטיש היינט.

אויב איר מיינט, אַז אין דער וועלט־פּאָעזיע זענען נישטאַ אַזעלכע
שטייגער לידער און סאַנעטן האָט איר במחילה אַ טעות. די פּראַגע איז נאָר,
אויף וואָס מ'דאַרף עס אין דער וועלט־פּאָעזיע, און אויף וואָסערע גוטע יאָר
מ'דאַרף עס האָבן היינט און מאַרגן אין דער ייִדישער פּאָעזיע. אַפילו ווען
דער דיכטער זאָל מיך מאַכן פאַר זיין שכן, וואָס האָט פיינט קעץ — וואָס
דאָס איז אַ בפירוּשער בלבול, ווייל איך האָב ליב קעץ אינדרויסן — וואָלט
איך אַלץ געזאָגט, אַז די זון ווי אַ קאַץ, וואָס מ'מוז איר געבן „דעמעַר־מילך“
און „זי פירן אין אַ ווינקל“ איז נישט לויט מיין גוסט. צופיל „דעמעַר־מילך“
אין דעם ליד. די חכמות, ווידער, שוין מיט דעם „באַכאַנטישן חלום־פאַס“
און מיט עדגאַר עלען־פאַ, וואָס די לבנה־קאַץ לייענט, זענען נישט די חכמות
וואָס מ'מוז צו זיי זיין אַ גרויסער חכם.

דער דיכטער פריד וויינינגער האָט בכלל אַ נטיה צו שילדערן די נאַטור
אויף אַ וויל ייִנגלערישן שטייגער.

אין הימל־קרעטשמע איינער נאָך פאַרבלין
אַ וואַלקן וואָס האָט שוין פאַרזעצט די שיך.
אין זון פאַראַנגעזוויין געבאָדן זיך,
דער דעמער האָט דעם חשבון רויט פאַרשריבן.

ווען עמעצער זאָל שטיין לעבן מיר, בעת איך קוק אויף אַ זון־פאַרגאַנג,
און פאַר מיר אַזוי איבערזעצן דעם הימל־שריפט, וואָלט איך אַזעק און זיך
אויסגעזוכט אַן איינזאַם ווינקל, וווּ דער דעמער פירט נישט קיין חשבונות.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

ווען איך וואלט געקענט וואלט איך ארויסגעלאזט א דעקרעט, אז הומאָר-
לאַזע מענטשן זאלן נישט טאָרן שרייבן קיין הומאָר. דער דיכטער שילדערט
אונדז אַ לינקאַלן-דענקמאַל אויף יוניאַן סקווער. ער רעדט וועגן לינקאַלנס
טרונים אַז יעדער מענטש איז גלייך פאַר גאַט און מיטאַמאַל טוט עפעס דער
דיכטער אָפּ אַ הומאַריסטישע זאַך — פאַרדאָן, נישט דער דיכטער, נאָר אַ
טייבעלע, וואָס זעצט זיך אַוועק אויף לינקאַלנס בראַנדזענעם קאַפּ און —

נאָר פּלוצלונג קייקלט עפעס זיך אַפּער
פון אונטערן טייבלס עק, פאַרחלומט, שייך,
און פאַלט אויף אים אַרויף נאָר ווי אַ טרער.

מיט אַט דעם היינעסקישן קריי ענדיקט זיך דער סאַנעט פון דעם פּראַנ-
צויזיש-באַאיינפלוסטן דיכטער. ס'איז אַפילו צו שווער פאַר אַ טרער (אַנט-
שולדיקט דעם גראַם) אָבער ס'איז אַ טרויעריקער ביישפּיל פון דעם דיכטערס
הומאַריסטישע איינפאַלן.

בכלל האַלט דער דיכטער אין איין דינען צו דער זון. ער האַלט אין איין
עפעס טאָן מיט איר.

פון הויכן בלויען בוים,
האַב איך אַ זון אַראָפּגעריסן.
איך בין אַוועק צוריק אין שטעטל
איך זאָל אַ יעדן לאָזן וויסן.

און גלייך אַ צווייט ליד —

ס'האַט קיינער נאָך ביו היינט די זון געפרעגט,
פאַרוואָס זי גליט אַ גאַנצן טאָג און ווערט
אין פיבער-רויט, באַרינדיק די ערד —

און ערגעץ אַנדערש —

איך שטאַרב און האַלט אין איין געבוירן ווערן.
פאַרגיי איך, לעשט די זון אויס אירע פּלאַמען.

און אַט שיינט ווידער די זון און דער דיכטער איז זיך מיט איר

— מתעסק —

די זון לייגט אַרויף אויף מיין אַקסל,
איר מידן צעפיבערטן קאַפּ.
ס'ווערט אַונט, איך לאָז אירע וועס
אין רו און אין פּרידן אַראָפּ.

ווי מיר זעען שרייבט פריד וויינינגער ריינע פאָעזיע. וואָס אים פעלט איז גוטע פראָזע אין זיין ליד. טאַמער וויל ער ווערן דיכטעריש־פראָזאָיש, פאַרוואַנדלט ער די לבנה אין אַ קאַץ און זי לייענט ביי אים עדגאַר עלען־פאַ, אָדער ער איז מטריח אַ טייבעלע, אַז זי זאָל לאָזן אַ טרער „פון עק אָפער“.

מיר איז דער פאָעט פריד וויינינגער אַ שאַד. מיר פאַרמאַגן נישט קיין צופיל גוטע בעל־מלאכהס פון זיין שניט, ער איז אַבער אַ קרבן פון אַ שלעכ־טער שולע און שלעכטע פאָעטישע געווינהייטן. אַזוי ווי ער עפנט דאָס מויל, רעדט ער גלייך פאָעזיע.

די זון — די פאָן אויף אונדזער העכסטן מאַסט.
זי פלאַטערט קעגן מערב מער און מער,
און אויך דער אַלבאַטראַס, דער פויגל גאַסט
האַט זיך געזענגט און אַוועקגעפלוויגן.
פאָסעידאַן אַבער ברענגט די נאַכט אַהער,
טויכט אונטער און לעשט אויס די גרינע אויגן.

דאָ האָט איר ווידעראַמאָל די זון. מיר קריגן אַ גרוס פון דעם אַלבאַטראַס און אַפילו פון פאָסעידאַנען, אַלץ דאָס ריינע גינגאַלד פון פאָעזיע, אַבער וואָס זאָגט אונדז פאַרט דער פאָעט אַליין?

און מיינט נישט, אַז אים געלינגט נישט צו שאַפן לידער אַפילו אין דעם נאַוויזירטן זשאַנר, וואָס מ'קען פון זיי הנאה האָבן. כ'ברענג דאָ זיינס אַ גאַנץ ליד, וואָס מ'קען איבערלייענען מער ווי איין מאָל. און וויל דער דיכ־טער פריד וויינינגער קען שרייבן איז מיר בפירוש אַ שאַד, וואָס ער האָט נאָך ביז איצטער נישט געשריבן קיין לידער, וואָס זאָלן טאַקע קענען צוזאַ־מענשטעלן אַ בוך, אַז עס זאָל אונדז אויך עפעס זאָגן וועגן דעם דיכטער. אַט איז אַ ליד פון צוועלף שורות, וואָס די תמימות פון געזאַנג איז נישט פאַר־חכמהוועט געוואָרן:

אַ פולע לבנה

דו לויפט מיט אַ פולער לבנה אין האַנט
אַריבער די זילבערנע פעלדער און שליאַכן.
און וואָס דו באַרירסט מיט דעם ליכט פון דיין האַנט

לייכט אויף אַזוי העל ווי פאַרוילבערטע זאַכן.
אַפילו דער שטערן וואָס פאַלט פון דיין האַנט,
מוז אויך זיינע אויגן אין בלינדקייט פאַרמאַכן.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

דו ברענגסט מיר אַ פולע לבנה אין האַנט,
און לייגסט פאַר די ווערבעס אַחעק ווי אַ שפיגל,
דאָס טייכל וואָס גיסט זיך אַרויס פון דיין האַנט

ווי וויין פון אַ קלאָרן קרישטאַלענעם קריגל.
ס'איז צוועלף שוין דעל זייגער, דאָס ליכט אין דיין האַנט
ווערט מיטנאַכט — אַ פויגל מיט זילבערנע פליגל.

אין אַן אַנטאַלאָגיע פון קליינע, פערפעקטע לידער טאָר אַזאַ ליד נישט
פעלן. כ'וואָלט אַבער געוואָלט, אַז דער דיכטער אַליין זאָל אויפהערן צו זיין
ווי דער נאַמען פון זיין בוך זאָגט אונדז — אַ פאַסטוּך אין ניו־יאָרק, נאָר
זאָל ווערן אַ ייד אין ניו־יאָרק, אַדער אַ ייד אין בוענאָס איירעס, וווּ דער
דיכטער געפינט זיך איצט.

.1951

גערעדטע און אויסגעשוויגענע ווערטער

פאָעזיע מיינט די קונסט פון אויסגעשוויגענע ווערטער. אויב ווערטער מאַכן דעם איינדרוק, אַז דער דיכטער האָט זיי פריער גוט דורכגעשוויגן, אייִ דער ער האָט זיי אַרויסגעשוויגן פאַר זיך, דאָס איז פּאָעזיע. אויך אין דער גוטער פּראָזע דאַרפן די ווערטער נישט זיין דירעקט פון דער לונג און גלייך אויף דער צונג. אָבער דער פּראָצעס פון אַרומשווייגן די ווערטער מיט אַ געמיט פון איבערגעטראַכטקייט איז גיכער אַ פּאָעטישער פּראָצעס. איך זאָג געמיט, ווייל די דורכגעטראַכטקייט איז אַ טיפּערע און נישט בלויז אַן אויסוואַל צווישן צוויי אָדער דריי ווערטער, וואָס פון זיי ווערט אויסגע־קליבן דאָס בעסטע וואָרט, ווי עס האָבן געהאַלטן די אימאַגיסטן. ס'גייט אויך אין פּאָעטישער גראַוויטאַציע, אויב מ'מעג זיך אַזוי אויסדריקן. מ'דאַרף וויסן אַז ווערטער ציען צו ווערטער, ס'גייט זיי אויס דאָס חיות צו שטיין נאָענט צו אַנדערע ווערטער. פּראָזע גיט געוויינלעך נאָך די דאָזיקע נאַטירלעכע, איִ דיאַמאַטישע תּשוקה פון האַלטן וואָרט לעבן וואָרט. אַז מען הייבט אָן אַ פּראָזאַישן זאַץ און מען כאַפט בלויז דעם מיין פון שרייבער, קען מען פאַר־מאַכן די אויגן און אַליין פאַרענדיקן דעם זאַץ. אָבער אין פּאָעזיע קען מען זיך אַזאַ לוקסוס נישט פאַרגינען. ווייל דער פּאָעט דערלויבט זיך געוויינלעך עובר צו זיין אויף די דאָזיקע גראַוויטאַציע־געזעצן און ער פאַרט ווייטער, נישט לויט זייער נאַטירלעכער צוציעניש, נאָר מייסטנס גאָר פאַרקערט, לויט דער ווונדערלעכער איבערראַשונג, וואָס ער קען אַרויסקריגן פון ווערטער, בעת זיי ווערן איינגעשפּאַנט צוזאַמען, להכּעיס אַלע געזעצן פון פאַראַויס־באַשטימ־טער זיווגדיקייט. ער איז דער דערפינדער־ישער באַטאַניקער וואָס פאַרט פּלאַנצן און פּרוכטן, ווייל ער האָט בדעה אַרויסצוקריגן נישט קיין געוויינלעכע פּרוכט, נאָר אַ נייע פרי מיט נייע זאַפטן, מיט אַ נייעם אויסזען און אַן אַנדערן טעם. דערביי געדענקט אויך דער פּאָעט אַז אין זיין גאַנצן צעשמעטערן די ווערטער־גראַוויטאַציע מוז אַפּגעהיט ווערן די מוזיק פון וואָרט מיט וואָרט.

און ווען מיר קומען צו מוזיק האָבן מיר ווידער פאַר זיך אַ האַרטן נוס. מיר ווייסן גאַנץ גוט, אַז דער גערעדטער זאַץ פאַרמאַגט אויך אַן אייגנאַר־טיקע מוזיק, אָבער דערפאַר ווייסן נישט אַלע, אַז מוזיקאַלישע אַזוי־גערופּענע פּאָעטישע עברי קען אַמאָל זיין גאַנץ פּראָזאַיש. אויב די מוזיק שטייט אין גאַנצן אָפּ פון אינהאַלט און זי וויל מאַכן שבת, אָדער פּאָעזיע פאַר זיך, וועלן

די ווערטער אלץ בלייבן שטיקער פראָזע. מען קען אויך אויסזינגען פיר שורות לויט אלע פאַרשריבענע און אויסגעזעצטע מאָסן, נאָר אויב די צוזאַמענציי- טערונג פון וואָרט מיט וואָרט שטראַמט נישט פון אַן אינערלעכער מוזיקאַ- לישקייט, וואָס איז בכלל אַ זעלטנקייט, וועט די גאַנצע מוזיק ווערן דער גערויש פון אַ המך־גראַגער.

ס'איז זייער לייכט נאָכצומאַכן זינגענדיקע פיר שורות פון פושקינען. מען ציילט די זילבן, מען שטעלט זיי אויס אין אַ געוויסער גראַמען־אַרדע- נונג, מען קלאַפט צו צום טאַקט, אָבער ס'וועט פעלן איין קלייניקייט — פושקינס גאַט־געבענטשטע אייגנשאַפט צו קענען שפירן די שייכות פון וואָרט מיט וואָרט. דאָס איז די מוזיקאַלישע לופט, וואָס גיט דעם איינדרוק פון צוזאַמענפלאַטערן ווערטער, ווי זיי וואַלטן נאָך זיך די גאַנצע צייט געבענקט, און אַז זיי קומען צוזאַמען באַרירן זיי זיך קוים. זיי פאַלן נישט צו איינע צו די אַנדערע ווי שיכורע פאַרלעך, נאָר זיי זינגען מיט עלעגאַנץ. אַ מעטרישע קאַפּיע פון פושקינס אַ פּערז מאַכט דעם איינדרוק פון אַ שובֿערט־ליד, גע- שפּילט אויף אַן אַלטער, הוסטענדיקער איטאַליענישער קאַטערינקע.

אָבער, ווי געזאָגט, די בענקשאַפט פון וואָרט איז נישט אלע מאָל די אידיאָמאַטישע בענקשאַפט. אין אַ שפּריכוואָרט זענען די ווערטער אַזוי איינ- געשמועסט צווישן זיך, אַז ווען מען זאָגט די ערשטע העלפט פון פאַלקס- וואָרט, קומט גלייך די נישט־איבעראַשנדיקע צווייטע העלפט.

דאָס וויל גראַד דער פּאָעט אויסמיידן, אַט די זעלבסטפאַרשטענדלעכע, דערוואַרטע בענקשאַפט פון וואָרט צו וואָרט, וואָס שאַפט תמיד גוטע, געזונטע פראָזאַזשע שידוכים, איז נישט דעם פּאָעטס סוד פון פאַרן ווערטער. ער פירט דורך מוזיקאַלישע שידוכים, נישט אַזוי לויט דער מאָס פון „מאַראַלישער“ שטאַנדהאַפטיקייט, ווי לויט דער מאַטעמאַטיק פון אומענדלעכן קוואַל. ער ווערט קיינמאַל נישט מיד צו עקספּערימענטירן, כדי אַרויסקריגן די פאַרבאָר- גענע סודות פון טיפּערע וואָרט־גלוסטענישן, דעם פּאָעט גייט נישט אַזוי אין דער שטאַנדהאַפטיקייט פון זיווג. דעם פראָזאַקער גייט יאָ אין האַלטן דעם זאַץ אין אייביקן שפּאַן. דער בעסטער ביישפּיל איז ווידער דאָס פאַלקס- ווערטל, וואָס איז גילטיק היינט ווי מאַרגן און איבעראַיאָר, ווייל ס'איז אַ פּעסטער שידוך. אָבער דעם פּאָעט אינטערעסירט נישט אַזוי די דויערעוודי- קייט פון ווערטער־שידוך און די מאַראַל פון אייביקער פאַרקנסטקייט. ער איז גיכער פאַראַינטערעסירט אין דעם מוזיקאַלישן מאַמענט, וואָס ער אַליין האָט אַרויסגערופּן און וואָס ער אַליין האָט געשאַפּן די באַדינגונגען דערפאַר.

מען דאַרף דאָס נישט שלעכט פאַרשטיין. פּאָעטן האָבן געשאַפּן טויזנ- טער זאַצן, וואָס זענען אַריין אין פאַלק און זענען געוואָרן גוטע ציטאַטן און

גרייכווערטלעך, אבער די דיכטערס זענען דאך געווען די אריגינעלע שעפערס דערפון. ביי זיי אליין זענען די ווערטלעך געקומען ווי א רעזולטאט פון מאַ- גיק און זיי אליין זענען מער נישט צוריקגעקומען צו זייערע אייגענע ציי- טירטע שורות. פאָעטן וואָס ציטירן זיך אליין מאַכן געוויינלעך אַ טרויעריקן איינדרוק. פאָעטן זענען גראַד די גרעסטע פאַרשווענדערס. זיי שענקען אוועק הונדערטער שורות דעם פאָלק און זייער אָפט פאַרגעסט דאָס פאָלק אַפילו דעם נאָמען פון דעם ברייטהאַרציקן פאָעט. דאָס פאָלק גיט דעם פאָעט זייער אַ סך, אָבער דער אמתער פאָעט צאָלט זיינע חובות, ער גיט צוריק דעם פאָלק מיט פראָצענט — כּפּל כּפּלים.

פון דאָנען איז געדורנגען אַז מוזיק איז דיסציפּלין פאַר דעם פאָעט, אָבער נישט אַ משוגענע יאָקע, וואָס דאַרף אים ווערן און שטיקן. פון דאָנען איז אויך געדורנגען, אַז ווי געצאָמט מוזיק איז, דאַרף דער פאָעט אַרויסווייזן אַ פונק אַריינגאַליטעט, דורך אַריינבלאָזן אין דער מוזיק זיין אָטעם. נישט ער דאַרף, נאָר ער מוז, אַז נישט איז ער נישט מער ווי אַ קאָפּירער, וואָס ליפּערט בלויז אָפּגעריבענע קאָפּיעס, ווי הייזעריקע, אָפּגעריבענע גראַמאָפּאָן-פּליטעס. אַזאַ מוזיק-קאָפּירער וועט סיי ווי אויספלאַפלען זיין אוממוזיקאַלישקייט, ווייל הגם דאָס ליד וועט מאַכן דעם אויסערלעכן איינדרוק פון געזאַנג, וועלן די ווערטער צווישן זיך פירן אַ פראָזאַישן חשבון און אַ פראָזאַישן שמועס.

קומען מיר צוריק צום אָנהייב, אַז פאָעזיע באַטייט אַ פראָצעס פון אויס- שווייגן ווערטער, איידער די ווערטער רעדן זיך צוזאַמען אין אויסגעשטעלטע שורות. אַפילו ווען אַ ליד שרייט, מוז זיך אין דער שרייעוודיקייט הערן, צו- זאַמען מיט דעם געשריי, אַ געשווייג פון ווערטער, וואָס שרייען נאָך אַ גרויסן און פיינלעכן ישוב הדעת. און ווייל ליד מיינט אויסגעשוויגענע ווערטער, ווילט זיך אַמאָל דעם פאָעט דערגיין צום סאַמע ברעג פון שווייגן, צום קליי- נעם ליד, ווען אַט-אַט און ס'איז שוין באַלד בלויז שווייגן.

אַ סך דיכטער האָבן געזוכט אין צמצום פון קליינעם ליד אַריינצולייגן די גאַנצע מאַגיק פון מיינ, מוזיק און פון איבערראַשנדיקער דיסציפּלין. דער סאַנעט איז אַזאַ פּערצן-שורהדיקער פאַרזוך, אָבער געראַטן איז דער סאַנעט דעמאָלט, ווען ער איז טאַקע קורץ און לייכט. אַמאָל מאַכן פּערצן שורות פון אַ סאַנעט אַן איינדרוק פון פּערצן פּוד וואַסער, וואָס דערטרינקען אַלע פּערצן מאָס רייד, אַז מען הערט זיי קוים זאָגן אַ וואָרט.

פאָעטן האָבן נישט זעלטן געזוכט צו דערגרייכן פאָעטישע שלימות אין ווייניקער נאָך פון פּערצן שורות און נישט נאָר אין סאַנעטישער געמאַסטנ- קייט, נאָר אין אַן אייגן-געשאַפּענער מוזיקאַלישער דיסציפּלין.

II

ליטע — א מאָנומענט / יצחק בערליגער / „אוישוויץ“ פון יוסף ראָגעל
לייזער וואָלף / דער קדוש זישע באַגיש / אַנטאַלאָגיע פון רעליגיעזע
לידער און דערציילונגען / דער טראַגישער פּאַעט / „מיט ייִדישע שריי-
בער אין רוסלאַנד“ (דאָס נייע בוך פון יצחק יאַנאַסאַוויטש) / זכרונות
פון אַ ייִדישער רעוואָלוציאָנערן / מיין שטאָט לובלין.

ליטע — א מאָנומענט

אַז מען עפנט דאָס בוך „ליטע“, זעט מען אינעווייניק, אויף די טאָור-
לען, אַרײַנגעקלעפט מיט געל פּאַפּיר, מאַפעס פון די ייִדישע שטעט און
שטעטלעך, אין דער אַמאָליקער מדינה. אַז מען דערבלעטערט דאָס בוך ביזן
סוף, זעט מען ווידער דעם זעלביקן געוועב פון שטעט און שטעטלעך, וואָס
אַ גרויסער טײל פון זײ שפּאַרט זיך אַז אין באַלטישן ים.

אַז מען נעמט מיטן די בלעטער פון בוך גופא, קריגט מען דעם איינדרוק,
אַז די דאָזיקע, אין די אויגן־שווינדלענדיקע מאַפע, ווערט צוריקגעבויט מיט
פּיבערדיקע הענט, און אַז די צוריקבויערישע אַרבעט איז נאָך איצטער אין
פולן גאַנג. די גאַנצע פּאַרנעמיקע אַרכיטעקטור ווערט געבויט אין דער הויך,
ווי אַ רײזיקער בבל־טורעם, וואָס דאַרף דערגרייכן דעם הימל און אים ערגעצ-
ווי דורכשטעכן, און פּרעגן נישט מער ווי איין קשיא: טאַטע, געטרייער, פּאַר-
וואָס? פּאַרוואָס איז אונדז געקומען אַזאַ כליון?

דאָס אַלץ און נישט מער, ווייל נאָכדעם וועט זיך די רײז־געביידע, די
ווידעראויפשטעלונג, צעפּאַלן און ס'וועט ווידער ווערן פּינצטער און וויסט און
לער, און קיין ענטפּער אויף דער מאָנענדיקער פּראָגע וועט אַלץ נישט קומען
— אָבער דער הימל וועט כאַטש בלייבן אַ דורכגעשטאַכענער, מיט אַ גראַ-
טעסק און בלינד פענצטערל, צו אַ שוידערלעכער אַפּיקורסיש־צעעפּנטער לײ-
דיקייט.

דאָס ווייסן טראַגיש־ווײל די אַרכיטעקטן פון דעם גוואַלדיקן בנין —
ליטע, זײ ווייסן וואָס דער סוף וועט אפשר זיין פון דעם כלומרשטן צוריקבוי.
אָבער דערווייל איז די אויפבו־אַרבעט אין פולן ברען, אַלץ איז אָפּן, מ'קען
זען די רחבותדיקע חדרים פון אַ גרויסער צוריקבוי־לאַבאָראַטאָריע, מ'זעט
אַלע גאַרנס מיטאַמאָל, די גאַנצע אָפענע רישטעוואַניע, די בויערס באַגעגענען
זיך, זײ האָבן אַ פּלאַן און יעדער באַזונדער טוט זיין אַרבעט בשלימות, לאַזט
זיך נישט איבערשלאָגן, וויל נישט מפּסיק זיין, אַרבעט אויף זיין שטיקל שטח,
אָבער די אַרכיטעקטן אַליין ווייסן וואָס אַזוינס ס'ווערט צוריקגעבויט.

איך קען נישט זאָגן, אַז כ'האַב שוין פּאַרענדיקט לײענען די גרויסע
צוריקשטעל־אַרבעט, וואָס איז דערווייל בוך איינס פון בנין — „ליטע“ און
האַלט שוין איבער טויזנט, צוויי עמודימדיקע זײטן. דאָס צווייטע בוך שטייט

שוין און וואַרט, מיט אַ גאַנצן אינהאַלט־פאַרצייכעניש און וועט מסתמא אויך האַלטן אַזויפיל, אָדער נאָך מער צוויי־שפאַלטיקע זייטן.

ס'איז באמת אַ ריון־אַרכיטעקטור אין קאַנצעפּציע אַליין. ס'איז אַזוי אַטעם־פאַרכאַפּנדיק, אַז שוין דערפאַר אַליין מאַכט עס דעם איינדרוק פון אַ לעגענדאַרישן בנין, און די פיבערדיקע בויערס זענען ווי העלדן פון אַ גרויסער עפּאָפּייע אין פּראַצעס פון צוזאַמענזינגען.

די רעדאַקטאָרן פון בוך, ד"ר מענדל סודאַרסקי, אריה קאַצענעלנבאַגן און דער פּאָעט י. קיסין, האָבן זיך פאַרנומען אַזוי ברייט, אַז שוין דאָס ערשטע בוך איז אַרויסגעקומען אַ בוך פון ביכער, אַ ספר הספרים.

ס'איז נישט קיין סוד, אַז די באַגייסטערונג־אַרבעט, די איבערמענטש־לעכע צוזאַמענשפּאַנונג פון אַזויפיל שרייבערס און מאַטעריאַל, דער פּראַצעס פון אָנגעדולדיקן יעדן איינעם און אין אים אַריינבלאַזן כּסדר אַטעם, ווען דער אַטעם פון ענטוויאַזם האָט געהאַלטן ביי אויסגיין, איז געטאַן געוואָרן פון ד"ר מענדל סודאַרסקי. אויגן־פּאַציענטן האָבן ביי אים געוואַרט אויף זייער ריי און נישט געוואוסט, אַז דאָס וואַרטן זיי אויף גאַנצע דורות ליטווי־שע יידן, וואָס זענען אָפּגעשלאָסן מיט ד"ר סודאַרסקי, אריה קאַצענעלנבאַגן און, זיי צו לענגערע יאָר, י. קיסין, אין דעם דאָקטאָרישן חדר מיוחד, און אַז מען היילט נישט קיין אויגן, נאָר מ'איז בודק נשמות.

האָב איך, ווי געזאָגט, אַוודאי נישט באַוויזן דורכצולייענען דאָס גאַנצע בוך און די ביכער אין גרויסן בוך, אָבער כ'האָב געטאַן מער ווי דאָס, כ'האָב זיך געקוויקט און זיך מחיה געווען מיט גאַנצע זייטן, פון אַלץ וואָס איז גע־קומען אונטער די הענט. כ'ווייס נישט צי דאָס איז אַ קריטיקערס אַרבעט, אָבער כ'ווייס אויך נישט, צי אַזאַ בוך ווי „ליטע" נייטיקט זיך אין אַ קרי־טיקער. כ'האָב זיך אַליין גענומען פאַרלירן אין דער צוריקבויערישער אַר־בעט, געבלאַנדזשעט אין די חדרים, געלאָפּן הין און קריק מיט די צוריקבויערס און אָפּגעכאַפּט אַ רגע אַטעם מיט יעדער איינעם.

ס'איז געווען אַ ווונדערלעכע דערפאַרונג. כ'האָב זיך די גאַנצע צייט אַנ־געלענט אויף דער וועגווייזערישער האַנט פון ד"ר מענדל סודאַרסקי, דעם ליטוואַק פאַר עקסעלאַנס, וואָס ביז זיין בוך איז פאַרטיק געוואָרן, איז ער אַליין דערווייל געווען אַ גרויסער בנין־ליטע, מיט אַלע לומדישע קנייטשן און אַלע פּאַלקישע האַרציקע מידות און חנען פון זיין ווונדער־מדינה. אין אים אַליין זענען אַריינגעקנאַטן און דורכגעקנאַטן אַלע גוטע זיטן, וואָס אַ גאַנץ פּאַלק האָט אויף דעם געאַרבעט הונדערטער יאָרן.

פאַר אונדז, פּוילישע יידן, איז אַ ליטוואַק געווען ווי אַ צוגעטראַכטער אבסאָלוטער היפּוך. זיין ריידן, זיין שאַרפּקייט, זיין באַוועגלעכקייט, זיין

פלאגירטקייט, זיין לאקאנשיקייט, זיין איינגעצויגנקייט, זיין צמצומדיקייט. — ס'איז געווען ווי דער רבנו של עולם וואלט לכתחילה באשאפן א צוראונד פארקערטן-ייד, וואס האט שטענדיק געוועקט אונדזער נייגער און אונדז אפיר לו, לאמיר זיך נישט נאָרן, גאַנץ אַפּט געגעבן אַ שפּלוח־קאַמפּלעקס. מיר האָבן באַצויגן פּון זיי אַ בעל קורא, מיט אַ זינגענדיקער, ליטווישער פּינקט־לעכקייט, מיט אַן אַפּשטעלן זיך אויף יעדער וואָרט אין דער תּורה, ווי די גאַנצע וועלט וואָלט באַשטאַנען אויף אַ וואָרט. מיר האָבן אימפּאַרטירט פּון זיי חזנים, רבנים, דיינים און באַוועגערס פּון באַוועגונגען.

שפּעטער, אַז פּוילישע יידן זענען געקומען צום שכל, זענען זיי געוואָרן אויס שפּל ביי זיך און אויך אָנגעהויבן צו שאַצן און צו שעצן זיך אַליין. אָבער ביי דער דאָזיקער אויסהיילונג זענען מיר געווען קראַנק אויף ליטוויש־קייט, אַזוי קראַנק, אַז איטשע מאיר ווייסנבערג, איז אַזש אַרויס אין מלחמה קעגן דעם פרעמדן שבט, מיט דער גראַמאַטיקאַלישער גראַמאַטיק, אין אונדזערע ביידע שפראַכן, העברעיִש און ייִדיש. אונדזער לויזע גראַמאַטיק האָט נישט געהאַט קיין געדולד דערפאַר.

ס'איז פון אונדזער לשון אַרויסגעפאַלן אַזאַ טשיקאַווער דייטשמעריזם ווי זאָנדערלינג. אַ טייער וואָרט געווען, זאָל עס דאָרט רוען ביים פּלויט פון אונדזער מאָדערניזירטער פּילאָלאָגיע. אָבער ווען אַ ליטוואַק האָט פאַרבלאַגן דזשעט צו אונדז, און אַזוי גיך ווי ער האָט געעפּנט דאָס מויל, האָט ער גלייך געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ זאָנדערלינג. דערהויפּט, אַז אַ ליטוואַטשקע, נאָך דערצו אַ יונגע פּרוי האָט זיך דערלויבט צו ריידן עפּנטלעך ליטוויש, אַמאָל נאָך מיט אַ סין, איז איר דערפון געשלעכטלעך קיין געזונט נישט צו־געקומען. זי איז געוואָרן פאַרוואַנדלט אין אַ זאָגערקע, אָדער אין אַ גאַנצן טייטש־חומש. איר קלאַרע, פּערלדיקע דיקציע האָט געהאַט אַ פּול־מויל מיט רירעוודיקער ריידעוודיקייט, און זייער ווייניק פון דער פּויליש־ראַמאַנטישער אַנוונקענדיקער שווייגעוודיקייט. די ליטוואַטשקע האָט אַזוי פּול־מויליק גע־רעדט, אַז מ'האַט נישט געקענט כאַפּן דעם מאַמענט ווען איר אַ קוש צו טאָן. מיר, פּוילישע ייִדישע יונגעלייט, האָבן תּמיד געמיינט, אַז דער שבט ליטע איז אַ ריזיקער שבט מיט מיליאָנען יידן. אָבער אַז מיר זענען עלטער געוואָרן, האָבן מיר אויסגעפּונען, אַז ער האָט נישט קיין גאַנצע 200 טויזנט נפּשות און אַז ער רעדט בכיוון אַזוי שאַרף און אַזוי קאַרעקט, העברעיִש און ייִדיש, כּדי ער זאָל זיך אַרויפּצוינגען מיט זיין מיעוט, אויף די פּיל־מיליאָ־ניקע פּוילישע ייִדישע מאַסן.

אַ גרויסער חלק פון אַט דער ליטווישער אַרויפּצוינגענדיקער רירעוו־דיקייט איז פאַראַן אין דעם ספּר הספרים — ליטע, אָבער ס'איז אויך אין

בוך פאראן דער גייסטיקער טייטש, דער טעם דערפון, דער פירוש פון דעם גוואלדיקן כוח, וואָס האָט געשלאָגן אין די דחקותדיקע קליינע, ליטווישע שטעט און שטעטלעך, וווּ מ'האָט אין גרויס צמצום זיך דערהונגערט צו גוואל-דיקע ייִדישן ווערטן — ווי מ'וואַלט געקענט זיך דערגראָבן צו זיי, בלויז מיט ווייניקער גוף און מער רוחניות. זענען טאַקע די פּאַלקסטימלעכע באַ-שרייבונגען און שילדערונגען פון די שטעט און שטעטלעך דער סאַמע עצם פון דער צוריקבויערישער אַרבעט.

אין זיין אַריינפיר, זאָגט אונדז דער באַרימטער געלערנטער לוי גינצ-בורג עפעס אַזוינס, וואָס מ'דאַרף איינרעמען אין גאַלד און אייביק געדענקען. ער זאָגט אַזוי: „אויב מיר זאָלן זיך פאַרטיפּן אין דעם מהות פון די דאָזיקע אַנטוויקלונגען (פון נאָך־תנ"כישער יהדות), וועלן מיר קומען צום אויספיר, אַז אינטעלעקטועל איז די יהדות באַשטאַנען פון תורה־פאַרשונג און עמאָ-ציאָנעל האָט זי זיך אויסגעדריקט אין צידקות, באַזירט אויף די פּרינציפּן פון תורה, עבודה און גמילות חסדים“.

דאָס זענען גאַלדענע ווערטער, נישט דערפאַר ווייל זיי זענען גוטע רייד, נאָר ווייל זיי זענען בפירוש געווען גראַווירט אין לעבן, און ווייל זיי האָבן טאַקע באַמט אויסקריסטאַליזירט די קרישטאַל־ריינע נשמה פון דעם היינ-טיקן ייד, וואָס איז געווען די שענסטע פּראָפעטישע שאַפּונג אין דער מענטש-לעכער געשיכטע.

תורה־צענטערס — און אַרום זיי אַ האַוונדיק ייִדנטום, וואָס האָט ממש געהאַוועט בלויז פאַר די דאָזיקע צענטערס, כדי זיך צו שטויבן אין הייליקן שטויב און צו ווערן פאַרתורהט אין לעבן.

די גרויסע שטראַפּערס, ווען זיי וואַלטן אַריינגעפאַלן אין אַ ליטוויש ייִדיש שטעטל און זיי וואַלטן געזען, אויף וויפל צדקות און אויף וויפל כלל-פאַרזאָרגערישקייט, אויף וויפל צאַרטער ליבשאַפט צו די קינדערשע קולעכ-לעך, וואָס האָבן געזונגען גאַטס תורה, אויף וויפל תּוכיקער פרומקייט דאָס קליינע שטעטל האָט זיך געהאַלטן, וואַלטן זיי זיך צעוויינט און וואַלטן כּסדר געזונגען נחמו, נחמו, עמי.

און די פרומקייט און צדקות איז געווען די לאַבאַראַטאַריע פון דער מאַ-דערנער ייִדישער פּערזענלעכקייט, וואָס האָט זיך גענומען אַנטוויקלען און זיך אַ סך מאַל פאַרלוירן, ביז זי האָט אַרויפגעבלאַנדזשעט אויפן וועג פון אַ ייִדישער אייגנאַרטיקייט, וואָס וואַלט באַלויכטן די וועלט, ווען די רוצחים וואַלטן נישט פאַרטיליקט די דאָזיקע היינטצייטיקע נביאישע פּערזענלעכקייט.

אויב עפעס איז געווען טיף־כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם ליטווישן ייִדנ-טום, איז עס דער פאַקט, וואָס הגם דאָס ייִדנטום האָט זיך זייער גוט מערביי-

זירט, מער ווי אריינגעשמעקט אין די געצעלטן פון יפת, געלערנט דייטש, פרי אנטוויקלט וועלטלעכע שולן, האָט דער עין־הרע פון פאַרניכטנדיקער אָסי־מילאַציע ווייניקער שולט געווען אויף דעם ליטווישן ייִדנטום, ווי אויף אַ סך אַנדערע ייִדנטומס. דאָס ליטווישע ייִדנטום האָט שולט געווען, איינגעזאַפט אַלץ וואָס עס האָט געוואָלט, אָבער ביז אַ מאָס, ביז אַ ייִדישער גרענעץ און גע־בליבן געטריי צו זיך אַליין, קיינמאַל נישט געלאָזט אַנרירן די ייִדישע נשמה. אַלעמאַל געגעסן דאָס אינעווייניקסטע פון מילגרוים; און אַז דאָס אינעוויי־ניקסטע איז געווען ווערעמדיק, האָט מען זיך נישט געשעמט און אַפילו דאָס אינעווייניקסטע אויסגעשפיגן ווי שאַלעכץ און נישט מטמא געווען דעם ייִדישן גייסט.

אַזוי איז געווען דאָס ליטווישע ייִדנטום, ווען דער קוילער איז געקומען און באַפוילן, אַז אַלץ זאָל פאַרטיליקט ווערן. דאָס האַרטע עקשנותדיקייִדי־שע פון דעם ליטווישן ייִד איז געבליבן ריין און זויבער און ייִדיש. אינגאַנצן אפשר 150 טויזנט ייִדן האָט דער פאַרלענדער אָפגעווישט, מ'שטיינס גע־זאָגט, אַ קליינעם חלק פון די זעקס מיליאָן, אָבער וואָס פאַר אַ וואָלד מיט ייִדישע שטאַמיקע ביימער די ווילדע און משוגענע רשעים האָבן אויסגעריסן מיטן וואַרצל!

איז שוין געקומען די צייט צו זאָגן, וואָס אַזוינס איך האָב געבלעטערט: די ערשטע אָפטיילונג, די געשיכטלעכע, מיט גרינטלעכע אָפהאַנדלונגען פון ד"ר מאַרק ווישניצער, ד"ר מענדל סודאַרסקי, ד"ר שמואל גרינהויז, ל. שמעון־ני, און אַן אַריינפיר פון אריה קאַצענעלנבאָגן. שפעטער קומט די באַטעמטע אָפטיילונג וועגן דעם „זאַנדערלינג“ — ליטוואַקעס, מיט וואַגיקע אָפהאַנד־לונגען, וואָס זענען ווערק גאַנצע — פון אַריה קאַצענעלנבאָגן, יודל מאַרק. פאַראַן אין דער אָפטיילונג אַ געשמאַקע אַרבעט וועגן ליטווישע מאַכלים פון הירש אַבראַמאָוויטש. די געשיכטע פון תורה, מוסר, רבנות, חב"ד, מתנגדות, ישיבות, ווערט דערציילט און איבערגעגעבן פון אַזעלכע תורה־דורשטיקע ייִדן, ווי א. מענעס, פּראָפעסאָר לוי גינצבורג, א. ר. מלאכי, אהרן צייטלין, יצחק ריבקינד, פסח מאַרקוס און אַנדערע.

די ווייטערדיקע אָפטיילונגען זענען: השכלה, ייִדישע עקאָנאָמיק, לי־טעראַרישע סביבה אין דער קאָוונער ליטע, דערמאַנונגען פון שטעט און שטעטלעך, אין פריידן אַזוי צו זאָגן. דאָס בוך שליסט זיך מיט די שילדערונג־גען פון אומקום און חורבן. חורבן־ווילנע, חורבן־קאָוונע, חורבן־קעלם, חורבן־שאַוולע, פאַרטיזאַנער קאַמפן, חורבן, חורבן — און חורבן. (די חורבן־שיל־דערונגען האָט געהאַלפן רעדאַקטירן בער כהן).

און דאָך בלייבט עפעס שטיין, נישט געקוקט אויף דעם חורבן. די צו־

ריקבוי־ארבעט האָט פֿאַרט עפּעס דערגרייכט. ס'איז אַ גרויס און פֿאַרכאַפּנ־דיק דערמאַן־ווערק, אַ הייליקער חלום פון גוואַלדיקער ייִדישער אַרכיטעקטור־אַרבעט. אַלע האָבן צוגעלייגט אַ האַנט — ד"ר שאַצקי, ש. ניגער, אַסיפּ די־מאַוו, יעקב לעשטשינסקי, ד"ר מוקדוני, אברהם רייזען, נ. י. גאַטליב, מרדכי יאַפע, דניאל טשאַרני, ד"ר מרדכי קאַסאָווער, ב. י. ביאַלאַסטאַצקי, ב. צ. גאַלדבערג, יוסף אַפּאַטאַשו, וויקטאָר שולמאַן, ד"ר פּיליפּ פּרידמאַן און די צענדליקער באַשרייבערס פון שטעט און שטעטלעך, וואָס באַשרייבנדיק זיי האָבן די דערציילערס אַפּגעווישט אַ טרער און צוריקגעבויט ליטווישע שטעט־לעך מיט הומאַר און געזאַנג.

אויך דער הומאַר און די פּריידיקייט פון צוריקרוף איז געבליבן הענגען אין חלל, אַרום דער גרויסער אַרכיטעקטור, וואָס איז די אַרבעט פון די דריי אַרכיטעקטן, ד"ר מענדל סודאַרסקי, אריה קאַצענעלנבאַגן, י. קיסין, און אי־בער דער מאַנומענטאַלער אַרבעט לויכט דער טרויעריק־גוטמוטיקער און צדקותדיקער שמייכל פון דעם פרומען ייִדישן מייסטער־בוי — ד"ר מענדל סודאַרסקי.

.1951

יצחק בערלינער

דער דיכטער יצחק בערלינער האט אין די שווארצע פערציקער יארן פון אונדזער אימהדיקן יארהונדערט, נישט געוואסט, אז ער וועט נאך אמאל דארפן זיצן אויף דער באשולדיקונגס-באנק און אפגעבן דין וחשבון, הלמאי ער האט נישט געשוויגן, ווען ס'זענען דארט אפגעווישט געווארן אונדזערע משפחות.

ווייל ס'האלט שוין דערביי, אין אנהייב האט מען א פרעג געטאן, פון נייגעריקייט וועגן, ווי אזוי האבן דיכטער געקענט זיין אזוי קארג אויפן גע-שריי, ווי אזוי האבן זיי געקענט זיין אזעלכע ווארט-מפונקים; ווי אזוי האבן זיי אויסגערעכנט אקוראט, אז מיט זייער ליארעם וועלן זיי איבערפירן די געפרעסטע הויזן פון זייער ליד?

מיטאמאל האבן די געפרעגטע דיכטער זיך אויסגעגלייכט און געגעבן זייערע קעגנטענות, אז אויף דער באשולדיקונגס-באנק זיצן שוין איצט די פאעטן, וואס ביי זיי האבן זיך דא-הי, פון זיך אליין, ארויסגעריסן יאמער-געשרייען. זיי זיצן מיט געבויענע קעפ און זאגן: נישט געקענט שווייגן, רבותי. אמת, מיר זענען טאקע נישט געווען דארטן, אבער מיר זענען דא מיטגעשטארבן צען מאל א מעת-לעת. אונדזערע פשוטע יידן האבן אוודאי נישט געהאט קיין „פראגראם“ פאר זייער גרויסן אומגליק, זיי האבן כאא-טיש געטרויערט. אפשר האבן זיי דערביי, אומגליקלעך-לעבעדיקע ברואים וואס זיי זענען, געגעסן, געהאנדלט, מ'שטיינס געזאגט, אבער דאס איז נישט געווען זייער שולד. דער גאט פון אונדזערע אבות האט אונדז דערלאנגט אי-בערן מעסטל און מיר זענען פשוט נישט געווען צוגעגרייט. אפילו אונדזער רייכע אומגליקדערפארונג האט אונדז נישט געהאט אויסגעבילדעט פאר אזויפיל יסורים.

דער וואס גלייבט נישט, אז דאס גאנצע יידישע פאלק האט זיך גע-צאפלט אין א גיהנום, אין יענע יארן פון פיין, און איז געווען הילפלאז ביז משוגעת, גלייבט נישט אין יידישן גאט, ווייל אויך ער איז געווען הילפלאז. ווי זיין פאלק, און געבונדן דורך אייזערנע אינטערנאציאנאלע געזעצן.

פארוואס בין איך פארמשפט דא צו זיין פון ווייטן
און שווייגן, שלאפן רו?ק און עסן צו דער זעט?

זאָט מיין אויג מיט זונליכט און מיט הימל בלויען,
 כיוואָלט די אויגן מיר פאַרשיט מיט הייסן זאַמד —
 קוקן וועלט אין פנים איז מיר אַ בזיון,
 אויסצווניגען לידער איז מיר איצט אַ שאַנד.

אַזוי האָט געזונגען וועגן דער בושה פון לעבן און וועגן דער שאַנד פון
 זינגען לידער, אין יאָר 1943, יצחק בערלינער אין מעקסיקע. אָבער ער האָט
 פאַרט אויסגעזונגען זיין געשריי, ווייל ער איז געווען די צונג פון אַ הילפ־
 לאָזער עדה. ער האָט דעמאָלט געשריגן צו דער וועלט און נישט געוואוסט,
 אַז ער וועט אַמאָל דאַרפן אָפגעבן דין וחשבון, פאַר דערוועגן זיך צו שרייען
 אין אַזאַ צייט. די שווייגדיכטער (און אויך פּראָזע־שרייבער) האַלטן אַז דאָס
 איז לעסטערונג פון טויט. אָבער די לידער פון פּאָעטן וואָס זענען געשריבן
 געוואָרן אין די פינצטערע יאָרן זענען געווען מער אָנונג־לידער, ווי טויט־לי־
 דער, זענען געווען אַ פאַרוודן צו קומען נענטער צו די גאָזקאַמערן.

זיי זענען געשריבן געוואָרן אין טעג פון אימה, ווען מיר זענען אַלע גע־
 ווען אָפגעשניטן פון אונדזערע נאַענטע. די דיכטער האָבן באַזונגען פינצ־
 טערע קלאַנגען און בשורות און די אייגענע צאַפּלענישן. די היגע פּאָעטן זע־
 נען נישט געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט קיין געהיימע נייעס־קוואַלן, אַחוץ
 מיט זיך אליין. זיי האָבן בלויז אויף גיך אַלאַרמירט די וועלט, אין נאַמען פון
 אַ דערשראָקן פּאָלק, וואָס האָט געגלייבט אַלע וויסטע קלאַנגען, נאָך איידער
 די מיניסטאַרן און אַרמיי־שטאַבן פון די אַליאירטע האָבן געגלייבט, אַז זיי
 קעמפן קעגן אַ מערדער פון פעלקער. אַ יוד האָט זיי ערשט שפּעטער באַדאַרפט
 אונטערטראַגן דעם טערמין — גענאַציד. אָבער דער טערמין איז געווען אונ־
 דזער אַלעמענס וויטער ייִדישער חלום.

אין זיין בוך „שטיל זאָל זיין“, וואָס איז דערשינען אין פאַרלאַג צבי
 קעסל, גיט אונדז דער פּאָעט יצחק בערלינער די דאַטעס פון זיינע אויסגע־
 שריגענע פּערזן. אַ סך זענען דאַטירט 1941, 42, 43. וואָסערע טויטן האָט
 מען דעמאָלט געקענט לעסטערן, ווען אַלע טויטן זענען נאָך געווען אין די
 שלאַפּלאַזע נעכט פון אונדזער גאַנצער היגער, צעדולטער הילפּלאַזיקייט?
 און אַז יידן האָבן געגעסן אין די טעג פון שרעק, אַז זיי האָבן אָפילו געמאַכט
 געלט, זאָל זיין — גאַלד — זענען זיי אַלע צען מאָל אַ נאַכט געשטאַרבן פון
 אימה, צוזאַמען מיט אייגענע, וואָס האָבן גאָט ווייס ווי אַזוי, אַריינגעקלאַגט
 אין אונדזערע חלומות.

דאָס געשריי פון די היגע פּאָעטן איז געווען אַ געוויין פון אַ געפייניקטן
 שלאַף, אַ מיטצאַפּלען מיט אַן אויסראַטונג, וואָס איז צו אונדז אַהער דערגאַנ־
 גען אין קאַשמאַרן. ערשט ווען די באַפרייונגס־אַרמייען זענען דערלאָפּן ביו

בוכענוואלד, אשווענטשים און מאידאנעק און מ'האט דערזען, אז אפילו דאס וואָס מיר האָבן מורא געהאַט צו גלייבן, איז אויך געשען, זענען מיר שטום געוואָרן און מיר האָבן געלאָזט ריידן די אַלע, וואָס דער גורל האָט זיי אָפֿ- געהיט — די מגילות פון פיין, וואָס זענען געראַטעוועט געוואָרן. מיר האָבן זיי געלאָזט דערציילן, קלאַנג, זינגען, אַבער ביז מיר האָבן זיך דערגראָבן צו די קולות, זענען מיר געווען די עכאַס פון זייערע נישט־דערהערטע געשרייען. אַ סך פון אונדזערע היגע לידער זענען נישט מער ווי קולות פון דאָרטן, קר- לות וואָס האָבן אונדז די גאַנצע צייט געהאַלטן אַזוי נאַענט צו די גאַזקאַ- מערן, ווי מיר האָבן געקענט דערגיין.

אין 1941 האָט יצחק בערלינער געזונגען —

עס איז גלויבן פאַראַן און בטחון איז דאָ,
עס וועט קומען דער טאָג, עס וועט שלאָגן די שעה —
די מיליאָניקע הענט וועלן ווערן איין האַנט —
איין שטאַלענע פּויסט, איין שטאַלענער נס
וועט אויף פּיצלעך צעשמעטערן שטיינערנע וואַנט.

ווער קען עפעס האָבן קעגן דעם פּאַעט, וואָס האָט אונדז געלאָזט הערן הירש גליקס קול, נאָך איידער מיר האָבן עס דערהערט, אַז „קומען וועט די אויסגעבענקטע שעה“.

אין 1946 האָט זיך דער פּאַעט בערלינער אַליין געראַנגלט מיט אַ שווע- רער קראַנקייט, וואָס האָט אים אויך געפּייניקט און געהאַלטן אין אַ פּערזענ- לעכן, פיזישן יסורים־קאַצעט, פון דעסטוועגן האָט דער דיכטער נאָך דער באַ- פּרייונג און נאָך דער געראַטעוועטקייט פון דעם אַרעמען שארית אונדזערן אַזוי געקלאַגט:

פאַרוואָס האָסטו געשאַנעוועט מיין לעבן אין דער פרעמד?
און האָסט פאַר טויטע ברידער מיך פאַרשעמט?
וואָס האָסטו מיך אַרויסגעלאָזט פון געטאַפּיער, גאַט?
איצט וואַנדל איך אַן עלנטער אין רוש פון ווייטער שטאַט.

איך שטיי אויף לייב פון לעבן, ווי אויף בר־מנן — אַ ראַב...
איך טרויער נישט גענוג, מיין גאַט, איך בין נישט ווערט דיין גאַב.

ווער וועט נישט גלייבן אַט די אויפריכטיקע רייד און פאַרוואָס זאַל מען נישט גלייבן, אַז דאָס זענען ווערטער וואָס דער דיכטער האָט גענומען פון פּאַלקס שטומקייט און פון זיין אייגענער וויסטער פאַרצווייפלונג? איז דען אַזאַ ליריק, דאָס געוויין פון דער אייגענער נישט־מיטגעשטאַרבנקייט מיט אַ פּאַלק, נישט קיין באַרעכטיקטער טייל פון דעם גאַנצן קלאַג־פּנס אונדזערן?

זענען דען אַזעלכע רייד נישט קיין באַווייז, אַז בעת זיי דאַרטן האָבן געליטן יטורים, וואָס קיין מענטש קען נישט באַגרייפן, האָבן זיי געהאַט אַ רעכט צו גלייבן, אַז דאָס גאַנצע פּאָלק האָט מיטגעקלאַגט, מיטגעשריגן, געריסן אויף זיך די קליידער און געליאַרעמט צו דער טויבער וועלט — דאָס נישט־דער־הערטע געשריי פון אונדזערע ברידער און דאָס געוויין פון אונדזערע אייגענע פאַרסמטע טעג און נעכט?

יצחק בערלינערס בוך לידער איז אַן ענטפער די אַלע, וואָס האָבן פלר־צים גענומען טומלען פאַרוואָס מ'האַט דאָהי נישט געשוויגן. מיר דאַכט זיך, אַז ס'דאַרף זיין אַ שטיקל טרייסט פאַר די געראַטעוועטע יידן צו לייענען, אַז אין דער ווייטער מעקסיקע האָט אַ פּאָעט אין 1943 אַזוי געוויינט:

גאַט מיינער! כיוול, אַז דו זאַלטט מיך באַשטראַפן
פאַר זיין פונדערווייטן פון געטאָס און תליות,
פאַר עסן צו זעט און פאַר רויקן שלאָפן,
פאַר פרייד און פאַר אויפנעמען זונליכט דורך וועס.

פאַרוואָס איז ישׂראַלס קול אַ פאַרשוועכונג און נישט, פאַרקערט, אַ באַ־ווייז, אַז אַפילו דאָהי, פונווייטנס, ווען דער אויסראַטער און פאַרלענדער איז נאָך געווען אַ באַגלייבטער מענטש און ווען מ'האַט נאָך כמעט געוואַלט מאַכן שלום מיט אים, און ווען אַ גאַנץ גרויס פּאָלק האָט אַפילו געהאַט מיט אים אַן אַפמאָך, האָט דער יידישער דיכטער געשריגן צו דער וועלט, אַז מ'קוילעט זיין ברודער, אַז ער הערט דאָס גסיסה־קול. ער האָט געהאַט דעם געטלעכן חוש צו דערהערן, אָבער ער איז געווען הילפלאָז צוזאַמען מיט זיין גאַט. ער האָט נישט געקענט לויפן מיט זיין געשריי פון יאַמער־טאַל און רייסן אויף זיך די קליידער, נאָר ער איז מיט זיין געשריי געלאָפן אַלץ נענטער און נענטער צום טאַל פון טויט, ביז ר'האַט דערהערט דאָס געראַטעוועטע קול פון מקונן ז. סעגאַלאַוויטש, דאָס אַפגעראַטעוועטע קול פון אַ סוצקעווער, אַ גראַדע, אַ רייזל זשיכלינסקי, אַ רחל קאַרן און די קולות פון אַ קאַצענעלסאַן און שאַיעוויטש, וואָס האָבן זיך געטראָגן פון דער ערד.

ווען יצחק בערלינער איז אַנגעקומען צום טאַל פון טויט האָט ער צע־ריסן אויף זיך די קליידער און געזאָגט:

יזכור און נקמה —
ברידער צוויי ציואָם —
קריץ איין זייער נאַמען
אין ישׂראַלס שטאַם.
גיי מיט זיי אויף וועגן,
מעסט נישט שטח, לענג,
אַז מען וועט דיך פרעגן,
ענטפער: איך געדענק!

און נישט נאָר האָט דער דיכטער פאַרשריבן ביי זיך אין זכרון די גרויל-טעג, ווייל זיי זענען אין אים געווען אזוי עכט, ווי יעדער עקזעקוציע אין אַן אומאויפהערלעכן שרעק-חלום, נאָר ער האָט זיך געקויפט דאָס רעכט, דווקא דורך זיין געשריי, נישט מוחל צו זיין:

פאַר וואַרשע און פאַר לאַדזש, פאַר יעדע שטאָט, פאַר יעדן פיין און גרויל און שטרויכל

כיוועל חתמנען אין זיך אַ שבועה אַזאַ האַרטע שווייגנדיקע-שטומע, אַז איך — אין פרעמד געבליבענער, געראַטעוועטער יתום פון מיין אומה — איך בין נישט מוחל! איך בין נישט מוחל!

אַט דאָס רעכט האָט דער נישט-שווייגנדיקער דיכטער געקויפט, אַז ער זאָל קענען אָנגערופן ווערן — געראַטעוועטער יתום פון זיין אומה און אויך, אַז ער זאָל מיט דער גאַנצער אויטאָריטעט פון אַ נישט-שווייגער קענען אויס-שרייען: איך בין נישט מוחל!

ס'איז ווי מיר דאָ וואַלטן געהערט דעם ניגון צום איכה פון אונדזער אונ-טערגאַנג, נאָך איידער מיר האָבן אים אויסגעגראָבן פון די חורבות. איצט איז דער גאַנצער פּנס אונדזערער באַלד פאַרענדיקט. פאַרוואָס זאָל דאָרט פעלן, אַז אין 1944 האָט יצחק בערלינער, אַ פּאָעט אין מעקסיקע, צוזאַמען מיט אַנדערע פּאָעטן, אזוי אויסגעדריקט דעם צער פון יידיש לעבן ביי די טויערן פון אומגליק, ווען מ'האָט נאָך אונדזערע מתים אַפילו נישט געהאַט איבערגעציילט?

טאָ וואָס פאַר אַ ווערט האָב איך, איינער אַליין — אַ בן אדם, פון ברידער געזונדערט און כ'בין מן הצד פון גיהנום?
אייין צד לעבט אין ווילזיין, דער צווייטער — אויף שייטערס טוט ברענען,
כיויל זיין מיטן צווייטן! וואָס דאָרף דען מיין אומה צוויי צדדים?

אויב ס'קענען מיליאָנען צו שוועל פונעם שטאַרבן גענענען, איז טמא מיין גוף, ווען ער וויל מלבוש טייערן טראָגן — אַ זאַק אויף די אַקסלען, מיט שטריקענעם פּאָדעם באַשלאָגן, באַדאָרף זיין מיין בגד, איך זאָל זיך נישט דאָרפן פאַרשעמען.

אַפילו איך זאָל זיך באַהאַלטן אין חוריי-חורים, וועט סיי-חיי נישט העלפן — עס וועלן אַרויסגיין פון קברים נשמות פון קדושים און וועלן אַריין אין מיין שאַרבן

און מאַנען פאַרגיטונג פאַר שווייגן און בויערן, מאַנען — ווי וועל איך פאַרגיטיקונג געבן און ענטפערן קאַנען, ווען כ'בין פּונדערווייטן און כ'לאַז מיינע אייגענע שטאַרבן?

„אוישוויץ“ פון יוסף ראגעל

כ'וייס נישט צי יוסף ראגעלן, וואָס איז אַרויס פון אוישוויץ מיט דעם אויסגעברענטן נומער A-18260 גייט טאַקע אין לעבן צו זיין אַ פּאַעט. אָבער זיינע לידער זענען מער ווי פּאַעזיע. אַמאָל, אַז מ'האַט געניצט דעם אויסדרוק — „מער ווי פּאַעזיע“, האָט מען געמעגט חושד זיין אַז ס'איז אַ סך ווייניקער פון פּאַעזיע, אָבער די ייִדישע געשיכטע האָט דערהויבן די דאָ-זיקע פּאַרדעכטיקע מעלה צו אַזעלכע הויכן, אַז קיין פּאַעזיע קען זיך מיט דעם נישט פּאַרמעסטן.

יוסף ראגעל האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך, וואָס הייסט — „אוישוויץ“. איז דאָס אַ געטרייע באַשרייבונג אין קורצע געהאַקטע שורות, פון פּאַרפייניקטע טעג און נעכט, וואָס קיין בר־דעת וואָלט נישט געקענט רופן לעבן: אָבער דער באַשרייבער האָט עס פּאַרט דורכגעלעבט און איצטער דערמאָנט ער אין זיין ווידמונג „דאָס אַש פונעם געטלעך ברענענדיקן סנה דיינעם, אוישוויץ“.

ווי האָט זיך שוין גאָטס סנה נישט באַוויזן? אָבער צו זען אויך דעם סנה אין אוישוויץ אָדער אַשוויענטשים דאַרף מען האָבן אויגן וואָס זענען באַ-שאַנקען מיט אַזאַ יתירהדיק ליכט, אַז קיין געוויינלעכער בן־אדם פּאַרמאָגט עס נישט. זאָגט אונדז דער דיכטער, אַז זיין ציקל „איינער אַליין“ ווידמעט ער די רעליגיעזע ברידער אין די לאַגערן „וועלכע האָבן אין אונדז געצונדן גלויבן אין שעהן פון אונדזער טיפּסטער פּאַרצווייפלונג און רעזיגנירטקייט“.

אַט די הייליקע ברידער, הייסט עס, האָבן דערזען אויך גאָטס ברענענדי-קע אַנטפּלעקונג אין דעם געשענדעטן אַש פון אוישוויץ, ווי עס־עס־לייט האָבן מיט געוואָלט אַראַפּגעצויגן די שיד פון די ייִדן, וואָס האָבן באַטראַטן די גיהנומדיק־הייליקע ערד. אַז מ'לייענט די געבריוולטע שורות פון יוסף ראַ-געל, קריגט מען אַן אַנונג פון דעם דאָזיקן געהייליקטן גיהנום.

דעם 12טן יאַנואַר 1941 האָט מען אין טאַראָו געכאַפּט יוסף ראַגעלן צוזאַמען מיט אַנדערע ייִדן און אויף לאַסט־אויטאָס האָט מען זיי אַוועקגע-פירט אין אַ קאַנצענטראַציע־לאַגער. דאָס איז געווען דער אַנהייב פון דעם יסורימדיקן וועג, וואָס האָט אים דורכגעפירט אַלע הונדערטער מדורי גיהנום, ביז ער איז אין 1945 אַ נאַקעטער און באַרוועסער, מיטן לעצטן שטיק ברויט צוריקגעאַנגען זוכן זיין היים.

אין תוך גענומען

כאָטש כיוויס, כאָטש כיוויס,
אַז אַ שאַרבן פון אַ טעפל אַ צעבראַכנט,
אַ היטל, אַ העמד,
ערגעץ אין אַ קעלערלאַך פון מיין היים פאַרוואַרפן —
וועט מיין אַהיימקומען באַגריסן —
און איך — פאַרשלאָסן — גיי —
גיי — אַהיים פון לאַגער.

אַט מיט אַזעלכע שורות באַשרייבט ראַגעל זיינע דורכפייניקונגען אין
די לאַגערן, אין דער טאַרנאווער געטאַ און שפעטער אין דער טויט־פאַבריק
פון אוישוויץ. אים גלוסט זיך נישט אַריינצובלאַזן אין זיינע שורות קיין אַטעם
פון אויפלוכט, ווייל ער היט זיך שטאַרק נישט צו פאַרשרייבן זיינע געפילן.
ער וויל נישט קומען צו אונדז מיט קיין שום בריהשאַפט, ער וויל ביי אונדז
נישט אויסנעמען, ער וויל בלויז מ'זאַל אים לאַזן פאַרצייכענען די אַלע דער-
מאַנונגען זיינע, ווי ער וואַלט זיי געשריבן אין בריוו, וואָס דאַרפן ערשט
אַמאָל אויסגעראַבן ווערן.

פון אַלע ביכער לידער פון אונדזער חורבן־ליטעראַטור איז יוסף ראָ-
געלס דאָס אומבאַצירטסטע. ס'איז ווי אַ סך באַקלאַגערס וואַלטן געקלאַגט
און געוויינט און אונטערגעזונגען, און ווי זייער קלאַג־ניגון וואַלט אַלעמאָל
איבערגעריסן געוואָרן דורך טרוקענע אויסגעהוילטע רייד. דווקא אין דער
אַקאַמפאַנירונג פון אויסגעהוילטע רייד דערשפירט מען דעם טיפן אמת
פון דעם גרויסן חורבן־געזאַנג אונדזערן.

כ'האָב אַ בריוו באַקומען,
דורך מיין ניי־געבראַכטן חבר,
אין אַ פאַרשימלט שטיקל ברויט איינגעקנאַטן.

אַזויאַ וואַרפט יוסף ראַגעל אַריין עטלעכע פשוטע ווערטער, אין דעם
הימל־אויפטרייסלענדיקן געוויין אונדזערן און ס'האַט נאָך קיינמאָל קיין פראַ-
יע אַזוי נישט אַקאַמפאַנירט לידער, ווי ראַגעלס רייד באַגלייטן און באַלייכטן
די ביז איצט דערשינענע לידער־ביכער פון געניטערע קלאַג־מייסטערס.

אין די פאַרשימלטע ווערטער —
האָב איך מיין מאַמעס כתב דערקענט.
ווערטער אַפגעמעקטע, אַפגעריבענע,
מיט בלייער צעבראַכענעם געצייכנטע.
מיט אַ פעדער אָן טינט —
ווערטער אומפאַרשטענדלעכע — אַנגעקריצט.
נאָר אין שימל פון כתב האָב איך אַלץ —
אַלץ פון מיין היים אַרויסגעלייענט.

אין דעם בוך „אוישוויץ“ זענען אויך פאַראַן עטלעכע אין קורצע שורות צעשמעלטע זאַצן, וואָס מ'קען זיי אויך אַנרופן לידער. אָבער דערפון וועלן די זאַכן נישט געווינען, נאָר אדרבא פאַרלירן. פון די לידער קען מען אַרויס-לייענען, אַז יוסף ראַגעל קען, אויך זוכן דאָס בילדלעכע וואָרט, אויסטראַכטן פאַרגלייכן —

און דו זעסט, ווי ס'הינקען אַוועק דיגע איינזאַמע שעהן
טרויעריק און פאַרשעמט,
ווי הונגעריקע אורחים, מיט ליידיקע הענט.

אָבער דווקא דערפאַר, ווייל מיר זעען, אַז ער קען אויך די שרייבערישע קונצן איז מען אים אמת דאַנקבאַר, וואָס די פאַרצייכענונגען זיינע פון די לאַגערן, האָט ער בכיוון אויסגעצערט און דערהונגערט ביזן ביין, אַז ס'איז אין זיי נישטאָ קיין סימן פון אַרויפגעהויקערטער שיינקייט.

זאָל מען נישט שלעכט פאַרשטיין מיינע רייד, אַז איך בין קעגן שיינ-קייט אין טרויער. כ'האַב שוין אַ סך מאָל געשריבן וועגן דעם און אַנגעוויזן, אַז אויך די טרויעריקסטע לידער מוזן זיין פאַרזאָרגט מיט בלייבעוודיקייט. כ'האַב פאַר אַ ביישפּיל געבראַכט דאָס טרויער-ליד אונדזערס — איכה, און געוויזן ווי געציקלט און געצירקלט עס איז און ווי ס'איז אַנגעשריבן לויט אַן אלף-בית-פורעם און ווי די איבערזאַגעכצער און ווידערהאַלונגען זענען גע-מוסטערט אַזוי, אַז זיי זאָלן צוגעבן קלאַנג און מוזיקאַלישקייט צו יעדע שורה, כדי צו פאַרזיכערן דאָס נאַציאָנאַלע קלאַג-ליד מיט אייביקייט.

אָבער די אַלע וואָס האָבן געהאַלטן אַז קלאַג-לידער קענען אויך קומען צו דער וועלט „מיט בלייער צעבראַכענעם געצייכנטע, מיט אַ פעדער אַן טינט“, האָבן זיך נישט געקענט דערוואַרטן אויף אַ בעסערן און אויטענטי-שערן ביישפּיל ווי יוסף ראַגעלס דערציילטע איינדרוקן פון די טעג און נעכט אין געטאָ און אין די טויט-לאַגערן.

פאַראַן אין זיין בוך דער סדר פון אַ טאַג-בוך. מיר באַקענען זיך מיט זיין טאַטן, זיין מאַמען, זיינע שוועסטער און ברודער און מיר זעען, ווי זיין משפּחה ווערט קלענער און קלענער, ביז זיי ווערן אַזוי אָפּגעמעקט, ווי דאָס משפּחה-בילד זיינס, וואָס ער האָט איינגענייט בגנבה אין אַ רעקל-טאַש און עס געמוזט אָפּגעבן צום מערדערלעכן אויפזעער.

אין זיין בוך באַקענען מיר זיך מיט די טעג און נעכט אין אוישוויץ, ווייל ראַגעל האָט גאַרנישט פאַרזונגען. ער האָט ביי זיין געזאַנג נישט געזוכט מער כוח פון אויסדרוק, נאָר דווקא געוואַלט פאַרצייכענען אַלץ מיט פאַר-חלשטע רייד, וואָס אַט-אַט צאַנקען זיי אויס און מ'דאַרף זיך אַנבייגן זיך איינצוהערן אין זיי.

דאָס ערשטע ליד זיינס שטעלט אונדז פאַר די מאַמע, וואָס צעטיילט די פאַרציעס געטאָ-ברויט און אַליין „איבערבייסט“ זי מיט טרערן.

איך געדענק פרייטיק פאַרנאַכט,
ווען כּיבין סילעצטע מאַל פון דער היים אַוועק
איז קיין בענטש-ליכט נישט געווען.
האַסטו, מאַמע, איבער טרערן-ליכט געבענטשט,
און פון זיי האָט איטלעך ווינקעלע געלויכטן.

ראַגעל איז נישט שולדיק וואָס דאָ האָט זיך אַריינגעכאַפט אַן אומגע-
ריכט בילד, ווי די מאַמע בענטשט איבער לויכטנדיקע טרערן-ליכט. אָבער
די בילדלעכקייט איז אַרומגערינגלט מיט אַ תּמימותדיקער פּשטות, וואָס פירט
ממש גלייך צו איינער פון די טרויעריקסטע געטאָ-אויסקריצונגען. דעם טאַטן
האַט מען צעשלאָגן, באַרד און פּיאַות אָפּגעשוירן, אָנגעטאַן אַ גויזש היטל
און אַ פאַרשעמטן געשיקט אַהיים. דער טאַטע שעמט זיך צו דערציילן, ער
וויינט אַריין שטיל אין אַ ספר, ביז ער פאַלט אַוועק אויף דער ערד און מ'דער-
זעט דעם אויסגעברענטן מגן דוד. וואָס זאַגט אונדז ראַגעל ווען דער טאַטע
פאַלט אַוועק?

איך שטוב שוין סילעצטע ביסל שפּייז
אויסגעגאַנגען.
מיר האָבן שוין מער קיין הונגער נישט געפילט,
און גאַרנישט נישט מער באַדאַרפן.

מיינט איר אפשר, אַז ראַגעל וואָלט נישט געקענט געפינען קיין „שע-
בערע“ ווערטער ווי אַזוי איבערצוגעבן די געפילן פון דער משפּחה, נאָכדעם
ווי דער טאַטע שטאַרבט? אַוודאי וואָלט ער געקענט, אָבער דווקא דערפאַר
האַט ער געוואוסט ווי אַזוי צו ווייכן פון אַזעלכע רייד אין אַזאַ מאַמענט, ווען
די קאַץ „איז פון טאַטנס בעט נישט אָפּגעטראָטן“.

מיר זעען און באַקענען זיך מיט דעם דיכטערס שוועסטער שרהלע, ווי
זי פאַרקויפט אויס אַלע אַלטע שקראַבעס פון הויז, ביז זי טראַגט אַוועק די
נאָך נישט געטראַגענע ווינטער-שיך, כּדי פאַר זיי איינצוקויפן רפואות פאַרן
ברודער.

מיר באַקענען זיך מיט אַ ייִדישער משפּחה פון טאַרנאַוו און נישט ווילנ-
דיק זוכן מיר אויס ראובן אייזלאַנדס פּאַעמע טאַרנאַוו און מיר לייענען זיינע
פּריידיק-צעזונגענע שורות מיטן ניגון פון אַ קלאַג-ליד.

עס שמעקט מיט זאַפּראַן, געגעלעך און ענגלישן געווירן,
מיט זיסן צוקערזאָרג און שאַרפן קימל,
מיט ריחות פון געוואַנטן און מיט דאָסט פון אייזן

און נאך ווייטערדיקע שורות פון דער זעלביקער רחבותדיקער פאָעמע —

דו ביסט נישט איבעריק גרויס און נישט איבעריק שיין,
דו ליבסטע מיינע פון די שטעט,
צווישן בערגער צוויי ביסטו צונויפגעדריקט,
ווי אַ ריזן־פויגל מיט צוויי לאַנגע אויסגעשפרייטע
און צוגעשפיצטע פליגל.

און שפעטער קומט דער יונגער געזאַנג צו די ייִדישע טעכטער —

און שיין ביסטו מיט דייע טעכטער
די שענסטע פון גאַליציענס שייע טעכטער,
און מיט דעם בלויען גלאַנץ
איבער דייע רויטע דעכער.

אונדז איז באַשערט געווען צו לעבן צווישן דעם בענקשאַפֿט־געזאַנג צו
טאַרנאַוו פון דעם פּאָעט, ראובן אייזלאַנד, וואָס איז געקומען קיין אַמעריקע
אין 1903, פון גרויס־ראַדאַמישל, און אין אַמעריקע באַזונגען די געווירציקע
שטאַט טאַרנאַוו, און דעם טאַרנאַוו אין 1945, ווען דער יונגער יוסף ראַגעל
קומט צוריק אַהיים.

אומענדלעך וויינענדיקע פוסטקייט מין היים.
פאַרווישט איז דאָ יעדער שפור פון טריט,
אוראַלט ברוכזאַרג ווילד אַנגעוואַרפן, אַנגעהויפט,
ווי גאַרנישט, גאַרנישט האָט דאָ געלעבט.

דאָס איז די טאַרנאַוו וואָס פון איר האָט זיך יוסף ראַגעל אַרויסגעריסן
און געקומען קיין קאַנאַדע, ווו ער זיצט און פאַרשרייבט זיינע דערמאַנונגען.
„איצט געפין איך זיך אין אַ פרעמדער פאַר מיר וועלט, אין אַ וועלט,
וואָס בלייט מיט זאָטקייט און פרייד און איך פיל זיך, ווי אַן איינזאַמע, אַרומ־
גייענדיקע מצבה מיט אַן אויסגעברענטן נומער אויף דער האַנט.“

מ'זאָגט, יאַקבי, אַז יידן ווילן שוין מער נישט לייענען פון די שוידער־
געשעענישן. אָבער איידער מ'הערט אויף לייענען, וואָלט מען געמעגט איבער־
לייענען דאָס קליינע בוך „אוישוויץ“ פון יוסף ראַגעל. ער זוכט נישט אויפֿ־
צוטרייסלען, ער וויל נישט אויפשוידערן, ער ברענט אַפילו נישט מיט קיין
צאָרן אויף די רוצחים, ער מאַלט בלוזי זייער שטיל זיין משפּחה, די שוועס־
טער פייגע, די שוועסטער שרה, די שוועסטער חוה, דעם ברודער מאַטעס. ער
מאַלט זייער פאַרגיין און ער מאַלט אויך זיך ביים ראַנד פון טויט, ביי די
טויערן פון גיהנום, אָדער איז עס געווען דער גן־עדן, אַן אויסלייז פון פּיין,
דורך פאַרפאַלן ווערן צווישן די קרעמאַטאַריע־אויונס.

אין תוך גענומען

פארמאך נישט די לאדנס מער,
קינד,
נישט נייטיק שוין.
לאז דעם טויט אריין פריי,
באזארג נישט מער קיין וואסער אין שטוב.
ס'ווארט „ברויט“
ברענג נישט ארויף אויף דיגע ליפן,
נישט נייטיק שוין,
דאס ביסל האלץ אין קיך
ווארף ארויס.

דער פארצייכענער דערציילט ווי עס האט אויסגעזען די טארנאווער גע-
טא אין די טעג פון פארטיליקונג און שווארצן גור.

יוסף ראגעל שילדערט פאר אונדז אוישוויץ, די וויינענדיקע הויפנס שייך,
די איינזערנע קראטן, דעם חושך פון דער איינזאמער לאגער-תפיסה, דעם
„טאנץ-ספארט“ פון אלטע יידן, וואס האבן זיך פארזינדיקט ביים ס.ס.קא-
מענדאנט, די בושה פון איינגעברענטן נומער, די הונדערט פארשיטע ברי-
דער אין איין גרוב, דעם ראש השנה אין אוישוויץ מיט די פסוקים פון די
ראש השנהדיקע תפילות געשעפטשעט אויף אויסנווייניק, די באפרייונג און
דעם וועג צו דער וויסטער היים.

אין יוסף ראגעלס בוך קריגן מיר א שטיקל באגריף פון א טויטנלאגער,
גראד דערפאר, ווייל ער האט עס פאר אונדז אזוי פשוט און טאגבוך-מעסיק
פארשריבן.

און דווקא דערפאר, ווייל מיר זעען דעם שרייבער אַנקלאַפן אין די טויערן
פון די אלע געהייליקטע גיהנומס, ווונדערן מיר זיך וואס ער איז ארויס פון
דארט מיט גענוג ליכט צו קענען זען אוישוויץ ווי א געטלעך-ברענענדיקן
סנה. מיר ווונדערן זיך נאך מער אויף די מאמענטן פון גלויבן, וואס האבן
געקענט געבן טרייסט צו אזעלכע פארפייניקטע הויט-און-ביינער גופים. אבער
גלויבן איז פארט געווען די טרייסט אין שעהן פון טיפסטער פארצווייפלונג,
ווי ס'זאגט עדות דער שרייבער אין זיין אריינפיר. אויך אין די בונקערס האט
מען מיט די לעצטע כוחות מתפלל געווען און אזוי געדאוונט ווי ס'דאוונט
פאר אונדז יוסף ראגעל אין דער לעצטער אַפטיילונג פון זיין בוך.

אין רגע האסטו געהויזט ביי מיר.
אין רגע האסטו מיך אַנגעקליידט
מיטן סוד פון דיין אַליינקייט;
א ווייל האסטו פאר מיר אַנטפלעקט
דעם ווונדער פון דיין שאַפונג.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

איך האָב זיך אין די אַרעמס פון געבעט געקלאַמערט:
אַ, גאַט!

העלף מיר אין מיין חוּג, דעם טונקעלן,
נאָך איינמאַל צו באַרירן די זוימען
פון דיין ליכטיקן געצעלט.
העלף מיר, גאַט.

אין דעם ליד איז פאַראַן אַ טאַגאַריסטישער אַטעם, אַבער ער קומט צו
אונדז נאָך אַלע באַשרייבונגען וואָס די האַנט מיטן איינגעברענגטן נומער
A-18260 האָט פאַרצייכנט לדורות.

.1951

לייזער וואָלף

צווישן די פּרױע, פּרױויליקע קרבנות פון לעבן און אומקום אין סאָוועטן-פּאַרבאַנד, איז געווען דער יונגער, פּיל־צוואַנגדיקער פּאַעט לייזער וואָלף. ער איז פּאַרשניטן געוואָרן אין עלטער פון 33 יאָר. דער אַלזעלטלעכער ייִדישער קולטור־קאַנגרעס האָט אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג פון זײַנע לידער, וואָס ה. לייזיק האָט אָפּגעקליבן און רעדאַקטירט, און זײַן ווילנער חבר ל. ראָן, וואָס האָט זיך צום גליק אַרויסגעראַטעוועט, נאָכדעם ווי ער איז „געראַטעוועט“ נעוואָרן אין סאָוועטרוסלאַנד, האָט געזאַמלט די לידער און געשריבן אַ חברשן אַרײַנפיר. ער דערציילט אונדז, אַז וואָלף האָט באַשלאָסן אַריבערצופאַרן „אין לאַנד פון זיך בויענדיקן סאַציאַליזם“, ווען די סאָוועטן האָבן צוריקגעשאַנן קען ווילנע צו די ליטווינער, אין 1940. דעמאָלט איז לייזער וואָלף אַוועק־געפאַרן קײן דניעפּראַפּעטראָווסק, צו זײַן שוועסטער. אויסגעוואַקסן איז ער שפּעטער אין אוּבּעקיסטאַן, און די ידיעות פון זײַן טויט האָבן אונדז דער־גרייכט, כּמעט אין זעלביקן יאָר ווען ער איז געשטאַרבן, אין 1943. געהערט האָבן מיר אַז ער איז אומגעקומען אין אַן אויטאָ־אומגליק, אָבער ראָן דער־ציילט אונדז, אַז ער איז געשטאַרבן, נישט ווייט פון סאַמאַרקאַנד, אין דעם שטעטל שאַכריזאַבס, פון טיפּוס אַדער גלאַט פון אויסצערונג און שווערער אַרבעט. לייזער וואָלף האָט געלעבט, אַך־און־וויי, פון דרײַען וואַטע און מאַכן דערפון שטריק.

קודם־כל וויל איך דאָ פאַרריכטן אַ קליינעם טעות, אין די ביבליאָגראַפֿ־פישע פרטים וואָס לייזער ראָן ברענגט, אין זײַן וואַרעמער אָפּשאַצונג און הקדמה צו דער לידער־זאַמלונג. ער שרייבט אַז אַחוץ אַ ליד אין „אינזיך“ זשורנאַל, אין 1936, איז די „צוקונפט“ געווען וואָלפּס איינציקע ליטעראַרי־שע טריבונע, אין די פאַראייניקטע שטאַטן, זײַנט 1933, ווען א. ליעסין האָט פאַרעפנטלעכט זײַנע לידער אין „צוקונפט“. דער אמת איז אַז אין זעלביקן יאָר 1936, האָט וואָלף פאַרעפנטלעכט צוויי פון זײַנע באַרימטסטע לידער אין „אינזיך“. דאָס ערשטע איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין נומער צוואַנציק, יאַנואַר 1936. אין זעלביקן נומער געפּינען מיר אויך דעם נאַמען פון דער יונגער אינטערעסאַנטער דיכטערין דבורה פּאַגעל, וואָס איז שפּעטער אומ־געקומען פון די נאַציס. דאָס ליד וואָלפּס הייסט „מאָרד“ און איז פול מיט אויסטערלישע פאַרגלייכן. דאָס ליד גיט זיך גלייך אַן עפּן מיט אַן איבערראַ־

שונג, אז „די נאכט איז ברוין ווי פושקינס פנים“, און זי ארבעט זיך ארויף אויף גאנצע „וועלטן וואָס זילבערן זיך הייליק ווי ליעוו טאַלסטאַיס צעוויג-טע באַרד“.

מיט ניין חדשים שפעטער, אין סעפטעמבער, נומער 27, האָט דער „אינ-זיך“ ווידער געבראַכט וואָלפּס אַ ליד „משוגעת“. מיט דעם דאָזיקן טשיקאָון אָנהייב:

טאָג אַ שוואַרצן אויטאָ
פירט אַ נאַקעטער שאַפער.
אויף אַ ווייטן וואַלקן
לאַכט אַ טונקעלער קאַטער.

אין זעלביקן סעפטעמבער-נומער געפינען מיר אַן אַרטיקל פון דעם פּוב-ליציסט און קריטיקער אליהו שולמאַן, וואָס האָט אונדו דעמאָלט געבראַכט „אַ גרוס פון דער יונגער ייִדישער דיכטונג אין פּוילן“. שולמאַן האָט פון אַמעריקע עולה-רגל געווען צו דער ייִדישער ווילנע און האָט זיך זייער נאָענט באַפריינדט מיט דער גאַנצער יונג-ווילנער גרופּע. שרייבט ער שוין דעמאָלט, אין 1936, וועגן לייזער וואָלפּן אַז ער איז אַ „פיינער סאַטיריקער. ער איז שאַרף און טרעפּלעך. צי לייזער וואַלף שרייבט וועגן אייראָפּעיִשע דיפּלאַ-מאַטן, צי וועגן דעם מאַדערנעם מנחם מענדל — אומעטום איז ער אַריגינעל און שאַרפּזיניק. ער ברענגט אַריין זיין אייגענעם טאָן“.

מיר פון „אינזיך“ האָבן אויך געגלייבט אַז ער ברענגט אַריין אַן איי-גענעם טאָן, אָבער וואַלף האָט זיך געפונען אין אַן איבערגאַנג-פּעריאָד. ער האָט אונדו געשיקט אַ סך רויִעקספּערימענטאַלע לידער, וואָס מיר האָבן נישט געקענט דרוקן. ס'איז באמת ביז גאָר טשיקאָווע, אַז א. ליעסין זאָל נאָך אין 1933 שעצן וואָלפּס טאַלאַנט. ליעסין איז נישט געווען קיין נוח צו פּאָעטישע „בריות“. ער האָט פיינט געהאַט אַלטע, מיטלייאַריקע, יונגע און יינגסטע פּאָעטן, אַפילו די וועמען ער האָט יאָ געדרוקט אין דער „צוקונפּט“. ווי אַזוי אים איז איינגעפּאָלן מקרב צו זיין דעם מאַדערניסטישן לייזער וואָלפּן, איז באמת אַ טיפע רעטעניש. כ'קען זיך נישט דערמאַנען צי וואַלף האָט נאָך געדרוקט לידער אין דער „צוקונפּט“, אויך אין 1936, אָבער כ'בין זיך משער אַז ס'איז אים שווערער געוואָרן אַפּצודרוקן אַ ליד אין „צוקונפּט“, ווייל א. ליעסין האָט פיינט געהאַט דעם „אינזיך“, מיט אַן אומגעזעטיקטער שנאה, און ער האָט אַפילו געשיקט בריוו צו יונגע פּאָעטן אין פּוילן, וואָרענענדיק זיי קעגן די „אינזיכיסטן“. ס'איז ביי מיר קיין שום ספק נישט, אַז ליעסין וואַלט וואָלפּן נישט געדרוקט, נאָך אַזאַ מרידה, ווי דרוקן אַ ליד אין „אינזיך“; און איך בין גאַנץ זיכער, אַז די נאכט וואָס איז „ברוין ווי פושקינס פנים“,

אָדער דאָס ליד מיטן „שאַפער“ און „קאָטער“ וואָלט בכלל נישט געדרוקט געוואָרן אונטער ליעסינס רעדאַקציע.

כ׳האַב אַביסל מאַריך געווען איבער די דאָזיקע פרטים, ווייל כ׳האַב בפירוש געוואָלט אַנווייזן, אַז אין לייזער וואָלפּס טאַלאַנט זענען געווען פאַר- אינטערעסירט אַלע יונגע ייִדישע אַמעריקאַנער פּאָעטן אין די יאָרן, ווען זיין טאַלאַנט האָט זיך צעבליט, און ער האָט גענומען ווייזן זיינע כוחות. ער האָט פאַרמאָגט אַ סך טעאַטראַלישקייט, דיכטעריש ענלעך צו בראַ- דערזאָנען. ווי בראַדערזאָן האָט ער ליב געהאַט שפּיל און עקסטראַוואַגאַנץ, און ער האָט זיך אַ צייט מטפּל געווען מיט טעאַטער און מאַריאַנעטן שפּיל. ער איז נאָך געווען גאָר יונג, אָבער ער האָט באַוווּסטיניק פאַרביטערט זיינע לידער און זיי פאַרשאַרפט מיט אַ סך סענסאַציאָנעלע איבערראַשונגען. ער איז בכיוון אַרונטער פון טאָן און פון גלייכן שרייבערישן וועג און זיך אַליין געשטרױכלט כדי צו זען וואָס מ׳קען דערפון פאַראַיבריקן.

די בעסטע לידער זיינע געפינט מען אין זיין זאַמלונג „שוואַרצע פּערל“. ער איז געווען גוואַלדיק פאַרליבט אין דער מאַדערנער אייראָפּעיִשער פּאָע- זיע, און ער האָט זיינע אייגענע לידער געוואָלט האַרמאָניזירן, מיט דעם דאָ- זיקן מאַרש צו מאַדערניזם. אַפּילו זיינע ייִדישסטע לידער, האָט ער געשריבן אַנדערש-ייִדיש, (דעקאָראַטיוו-ייִדיש), ווי זיינע חברים פון יונג-וויילנע. זיינע אייראָפּעיִשע ברילן זענען אָבער געווען אַביסל פּראָווינציעל. ער האָט רק גע- וואָלט אַרויספירן אונדזער טביה, אונדזער מנחם-מענדל און שיינע-שיינדל, אויף פאַריזער בולוואַרן, אָדער אויף אויסגעטראַכטע בולוואַרן, וווּ די נאַכט איז ברוין ווי פּושקינס פנים.

ער איז צופרי אַוועקגעריסן געוואָרן פון אונדז. לייזער וואָלף איז גע- ווען אומגעהויער פּראָדוקטיוו און ער האָט זיך זיכער געריסן צו גאָר גרויסע פּאָעטישע מעשים. דער עיקר האָט ער געקענט פריילעך לאַכן און אַפּלאַכן, און פון אים וואָלט זיך אויסקריסטאַליזירט אַן אינטערעסאַנטע פּאָעטישע פּערזענלעכקייט. אין דער אַפּגעקליבענער זאַמלונג לידער, וואָס דער אַל- וועלטלעכער ייִדישער קולטור-קאַנגרעס האָט אַרויסגעגעבן, געפינט מען אַ צאָל אינטערעסאַנטע לידער און גאָר אַ סך פיינע דורכבליצנדיקע שורות, וואָס ווייזן וואָלפּס אייגנאַרטיקן טאַלאַנט. די יונגע שרייבערס פון דער גרופּע יונג-וויילנע זענען אַלע געווען אינדיוידועלע קינסטלערס, איינער שאַרף-אַנ- דערש פון אַנדערן, אָבער וואָלף איז געווען אַנדערש — אַנדערש. ער האָט געזוכט דאָס אויסטערלישע, דאָס טעלערל פון הימל. אַמאָל האָט ער עס גע- קראָגן אויף אַ רגע, און אַמאָל האָט מען געזען, אַז אַט-אַט און ער וועט דאָס טעלערל אַ כאַפּ טאָן מיט ביידע הענט, און דערמיט טאָן, גרויסע זאַכן.

אין 1939 האָט ער אין ווילנע געשריבן די דאָזיקע שורות צו זיין שוועסטער:

כבין אַלט געוואָרן, שוועסטער מיינע,
 איך האָב פאַרלאָרן אַלע וועגן
 און מיר איז אומעטיק צו זיין,
 ווי אויף אַ פעלד ביינאַכט אין רעגן.
 די פריינט זענען אַוועק פאַראויס.
 איך בין געבליבן שטיין אין מיטן,
 אַזוי ווי אויף אַ לאַנקע בלייבט
 אַ בערגל גראַז ניט אָפגעשניטן.
 איך האָב פאַרבלאָנדזשעט, שוועסטער מיינע,
 אין וואַלד פון ווערטער און געדאַנקען,
 איך האָב געמיינט: מיין נאָמען וועט
 ווי אַ לבנה הייליק בלאַנקען.
 נאָר טונקל איז מיין נאָמען היינט,
 נישט צוגעקלעפט צו קיין זכרון,
 און איך — אַ שאַטן פון אַ בוים,
 וואָס האָט די צווייגן אָנגעוואָרן.

מיט פיר יאָר שפעטער איז דער יונגער פאָעט אָפגעמעקט געוואָרן פון לעבן. ס'איז געווען אַ חסד של אמת, וואָס לייווער ראָן האָט געטאָן. צו וועקן אויפּמערקזאַמקייט צו דער קליינער ירושה, וואָס ה. ליוויק האָט געהאַלפן אָפקלייבן. דאָס בוך איז אַ געדעכעניש און לייווער וואַלפּס נאָמען איז מער נישט טונקל, נאָר צוגעקלעפט צום זכרון" פון דער יידישער פאָעזיע.

.1956

דער קרוש — זישע באגיש

כ'האב נעכטן געלייענט כינעזישע לידער אויף יידיש, כ'האב זיי גע- זאגט ווי תהילים. כ'האב אויפגעזוכט א קליין ביכעלע לידער, וואס דער דיכטער-קרוש זישע באגיש האט מיר אין 1938 צוגעשיקט פון לאדזש, מיט זייער א ווארעמער אויפשריפט און כ'האב געזופט די עקזאטישע פערן, וואס דער אומרויקער פאעט האט ארויסגעגעבן אונטערן נאמען — „כינעזיש“. דאס שיינע ביכעלע פון 80 זייטן, מיט א כינעזיש-סטיליזירטער הילע, מיט יידישע אותיות, וואס זענען געצייכנט ווי כינעזישער שריפט, איז געדרוקט געווארן אין לאדזש, אבער ארויסגעגעבן געווארן איז עס דורכן פארלאג — „מ. צעשינסקי, שיקאגע“. דער זעלביקער פארלאג האט אין 1936 פארעפנט- לעכט באגישעס „איבערדיכטונגען“ פון נעגער-לידער, אונטערן נאמען „דאס געזאנג פון נעגער-פאלק“.

זישע באגיש איז געווען א דיכטער, וואס האט כסדר געהאלטן אין איין עקספערימענטירן. ער האט פארמאגט א בייגזאמע שפראך און א מוזיקאלישן פערז און זיין אייגענער אינהאלט האט זיך געזוכט ארויסצושיילן פון זיינע צושיינע ווערטער. ער האט ארויסגעגעבן א בוך לידער אין אנטווערפן, א בוך לידער אין בריסעל און א בוך לידער אין בוקארעשט. אין זעלביקן יאר, ווען ס'איז דערשינען זיין בוך — „כינעזיש“, האט ער אויך אין ווארשע ארויסגעגעבן א בוך קינדער-לידער. די לידער, וואס ער האט ארויסגעגעבן אין בריסעל, אין 1935, האבן געטראגן דעם גוט-ברודערישן נאמען — „לערנט ליב צו האבן דאס לעבן“. די לידער זענען געווען „פלאקאטן“, געשריבן אין סטיל פון די דעמאלטיקע פראלעטארישע דיכטער, נאר זיינע געשרייען זע- נען געווען פאראיידלט און פארזונגען. זיינע פלאקאטן זענען געווען אנגע- ווארעמט מיט מענטשלעכע אטעם און פון צווישן די שרייעוודיקע שורות האט ארויסגעזונגען א דיכטער, וואס האט טאקע אויפריכטיק ליב געהאט מענטשן און געוואלט העלפן מיטבויען א נייע וועלט. דערפאר האט אים, א יידישן דיכטער אין בעלגיע, געצויגן צו טאן זיין פליכט און ארויסגעגעבן א מיניא- טור-אנטאלאגיע פון נעגער-לידער אויף יידיש. די לידער האט ער איבער- געזעצט פון דייטש און פראנצויזיש, אבער ער, דער אייראפעיער, האט גע- פילט אז אין דער יידישער פאעזיע דארף זיך הערן דאס געזאנג פון אמערי- קאנער נעגער.

היטלערס טרופן האָבן אים פאַרכאַפּט אין ביאַליסטאָק און מער האָט מען פון אים נישט געהערט. מ'האָט בלויז געוואָסט אַז מ'האָט אים פאַרשלעפּט ערגעץ אין אַ לאַגער, וווּ ער איז אומגעקומען. נעכטן איז מיר באַשערט געווען צו קריגן אַ לעצטן גרוס פון אים, כ'האָב געלייענט ווי ער האָט מקריב געווען זיין לעבן פאַר אַ יינגערן מענטשן. כ'האָב געפילט אַז איך מוז זיינע יידישע רייד זאָגן ווי קדיש. כ'האָב דערפאַר געלייענט דאָס איינציקע ביכעלע זיינס, וואָס האָט זיך ביי מיר אויפגעהיט — די כינעזישע לידער, וואָס ער האָט אייבערגעזעצט מיט אַ סך ליבע, ווייל זיי זענען געווען צוגעפאַסט צו זיין געמיט און צו זיין פאַרליבטקייט אין דעם עסענץ פון ליד. כ'האָב זיך געשפיגלט אין זיין אויפשריפט און געטראַכט וועגן די לעצטע מאַמענטן ווען ס'איז אַרויס זיין גרויסע נשמה.

מ'האָט אַמאָל געפרעגט אַ כינעזישן דיכטער, פאַרוואָס ער שרייבט אַזוי ווייניק. האָט דער קלוגער פּאָעט אַזוי געענטפערט: סיי־ווי בלייבן פון די גרעסטע פּאָעטן בלויז געציילטע שורות, וואָס לאָזן זיך געדענקען, שרייבט ער דערפאַר גלייך די עטלעכע געדענקלעכע שורות. ער וויל, הייסט עס, איינ־שפאַרן דער אומשטערבלעכקייט די אומאַנגענעמע אַרבעט אויסצוגראַבן און סאַרטירן דאָס ביסל גוטס פון דעם פּוילנדיקן שטרוי. די גאַנצע אַלטע כינע־זישע פּאָעזיע איז אַזאַ פּאָעזיע פון בלייבעוודיקע שורות, ווי די פּאָעטן וואָלטן לכתחילה געזונגען די שפּאַרעוודיקע רייד, וואָס האָבן געקענט ביישטיין די גרויזאַמסטע אומשטערבלעכקייט. כאַטש ס'ווערט דערציילט, אַז קאַנפּוציוס אַליין האָט רעדאַקטירט דאָס אַלטע פּאָעזיע־בוך און פון דריי טויזנט לידער אַפּגעקליבן בלויז 305 לידער, פון דעסטוועגן פילט מען אַז כינעזער האָבן גלייך געזונגען דעם שאַרפן געזערטן וויין פון ליד. לי־פּאַ, אַדער לי־טאַי־פּאַ (זישע באַגיש רופט אים ווי אַלע אייראַפּייער — לי - טאַי - פּע) האָט באמת געזונגען דעם וויין פון ליד, ווייל ער איז געווען אַ גרויסער שיכור און ער האָט געשריבן די ערשטע כינעזישע טרינק־לידער. ס'ווערט איבערגעגעבן, אַז דער גרויסער פּאָעט פון דער טאַנג דינאַסטיע, וואָס האָט געלעבט אין אַכטן יאָרהונדערט (701 — 762) האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ קעניגלעכן באַפעל, אַז אין יעדער שענק מוז ער קריגן אַזויפיל וויין, וויפיל זיין האַרץ גלוסט און וויפיל ער קען אויסטרינקען. לי־פּאַ האָט דעם קעניגלעכען וויין־דערקעט אַזוי שטאַרק אַפּגעהיט, אַז ער איז אַפילו געשטאַרבן אַ שיכור. ער איז אַרויסגעפאַלן פון אַ שיפל און דערטרונקען געוואָרן, ווייל אים האָט זיך דווקא געוואַלט אַ קוש טאָן די אַפּשפיגלונג פון דער לבנה אין וואַסער, ווייזט אויס אַז דער גרויסער פּאָעט פון וויין איז אומגעקומען פון בלויזן צורירן זיך צום וואַסער.

כ'ווייס נישט וואָס פאַר אַ לידער ס'זינגט איצט די טראַגישע כינע, אַבער לייטאַיפּאָ ווערט נאָך אַליץ באַטראַכט פאַר דעם גרעסטן פּאָעט פון דעם כינעזישן פּאָלק. ער האָט געזונגען פון וויין און פרויען און ווי ליידיך טאַנג זאָגט, האָט ער מיט זיין שפּראַך און מוזיק ממש היפּנאָטיזירט דעם כינעזישן לייענער.

אין דער זאַמלונג פון כינעזישע לידער האָט באַגיש אויך אַ קליינע אָפּי טיילונג פון לייטאַיפּאָס לידער און פון אַ צענדליק אַנדערע פּאָעטן. אין פאַר-גלייך מיט די ענגלישע איבערזעצונגען פון כינעזישע לידער וואָס מיר קע-נען, — פון אַרטור וועילי, העלען וואַדעל, וויטער בינער און עזראַ פּאַונד זענען זישע באַגישעס לידער גאַנץ געראַטן, אויב מ'נעמט אָן אַז אַלע איבער-זעצונגען פון כינעזישע לידער אויף אַן אייראָפּעיִשער שפּראַך זענען אַ שוואַ-כער אָפּקלאַנג פון דעם כינעזישן אַריגינאַל. כ'ווייס נישט פאַרוואָס באַגיש האָט געגראַמט די לייטאַיפּאָ לידער. כ'בין זיך משער, אַז די דייטשע איבער-זעצונגען, וואָס פון זיי האָט באַגיש געמאַכט זיינע איבערדיכטונגען, זענען אויך געגראַמט, אַבער די פרייע איבערזעצונגען אין ענגליש זענען גראַד דורך זייער פרייהייט אפשר אַביסל נענטער צום אַריגינאַל, ווייל זיי זענען נישט געצאַמט דורך דער אייראָפּעיִש דיכטערישער צוואַנג-מאַס. פון דעסטוועגן איז באַגישן, וואָס איז געווען פאַרליכט אין שיינקייט פון ליד און האָט איבערגע-זעצט מיט ציטערדיקער פרומקייט, געראַטן איבערצוגעבן דעם כישוף, וואָס מיר נעמען אָן פאַר דעם כינעזישן געמיט. אָט איז אַ ליד פון טשאַנג-טיִסי אין באַגישעס איבערזעצונג.

איך זיך ביים בעכער רויטן וויין
און וואָרט. באַלד וועט פּאַלן אַ בליץ לבנה-שיין.
אַ שטראַל טוט אַ גלאַנץ, ס'ציטערט אַ געזאַנג.
איר שפיגל די לבנה מיר דערלאַנגט.
ווער בין איך, לבנה, און ווער ביסטו?
איך בין דער אומרו — און ביסט די רו.
דער גאַלדענער האָז, וואָס באַלזאַם שפּרייט
פון אייביקן לעבן — פאַר מיר איז'ס געגרייט?
יאַרטווינטער זיך שפיגלען אין דער לבנה וווּ —
אייביק קיניגט די געטין טשאַנג-נגו.
געטין היל אָפּ, דיין שליער פון קאַראַלן,
זאַל שטראַל פון דיין אויג אין מיין בעכער פּאַלן.

מ'פילט אַז אין דער פרייער איבערזעצונג איז פאַראַן פון דעסטוועגן גענוג כינעזישע דעקאָראַטיווקייט, וואָס איז לעבן איבערגעזעצט אויף פּאָעזיע. דער איינדרוק פון אַ כינעזיש ליד איז, אַז די דיכטער אַליין ועצן איבער און

לייטערן ארויס פון גראָבן אינהאַלט, דאָס שפּיגלדיקע, דעם בליץ פון אינ-
האַלט, וואָס האָט בלוז אַן עכאָ פון טרויער און אַ מאַסקע פון פּרייד.

מ א י ש ע נ ג

דער צארטער פויגל

ביים ברעג פון גרינע לאַנקעס בליט דיין הויז,
אַ צאַרט מיידל קוקט פון טיר אַרויס.
אין פירהויז שטייט דער מאַנדאַרין,
אַ פויגל זינגט און פליט אַהער-אַהין.
שליס אָפּ די טיר און היט דאָס הויז,
אַנישט — פליט דער פויגל פון דער שטוב אַרויס.

פאַראַן אויך אַ שאַרפּער אינהאַלט אין אַ סך כינעזישע לידער, דערהויפּט
אין די פּאַציפּיסטישע לידער פון דעם דאָזיקן פּרידנס-פּאַלק.

גענעראַל!

מיר זענען דעם קיניגס אונטערטאָנען און שקלאַפּן!
ווי האָסער זענען מיר אין טייך פאַרפּלאַסן.
אומזיסט האָסטו אונדזער בלוט פאַרגאַסן.

גענעראַל!

גענעראַל! דעם קיניגס אָדלערס זענען מיר און ווערים!
אונדזערע קינדער הונגערן... אונדזערע ווייבער גרוילן.
אין פרעמדער ערד אונדזערע ביינער פוילן.

גענעראַל!

אַט דאָס קלאַג-ליד וועגן שלאַכט און טויט ווערט נאָך קלאַרער, טרויע-
ריקער און שענער אַרויסגעבראַכט אין — „אַן עפּיטאָף אויפן קבר פון אַ
העלד“, וואָס קלינגט ווי אַן אַריגינעל-געשריבענע עלעגיע אין באַגישעס צי-
טערדיקע שורות:

קאַנג-פּו-טמע

עס בליען פונעם שניי די אַנעמאַנען,
מיט זיין האַרץ זיך שפּילט דאָס קינד און וויינט.
פאַר אונדז, וואָס אין גריבער ליימיקע מיר וווינען,
איז זון-אויפגאַנג און אונטערגאַנג אַלץ איינס.

תמיד אָבער שלאַגט פון פעלדו דער קוואַל,
און לבנה שיט אויף פרויען זילבער-ראַז,
אייביק בלאַזן וועט דער האַרבסט זיין האַרנשאַל
ווי תמיד צישן סיוועט די גריל אין גראַז.

פיל שפאָנען פעסט די פערד אין צוים —
דער רום פון טויזנט שלאַכטן איז פאַרווייט,
וואָס בלייבט פון העלדנטום? אַ בערגל אַש קוים,
ווי אומקרויט פייער-רויט זיך שפרייט.

לי־טאַי־פּאַס לידער אין באַגישעס קליינער זאַמלונג זענען געציילטע,
אַבער ער האָט אונדז געגעבן עטלעכע פיינע מוסטערן.

ס'האָט זיין געץ דער אָונט אויסגעשפּאַנט,
און פון די בלויע בערג איך שטייג צום ברעג,
ווי שיפלעך שווימען זיי אין געפל, די לבנה־האַנט
באַגלייט שטיל דעם וואַנדערער אין וועג.
דער בליק ווי בליי אין טיפן טעלער טויכט,
וון דעמערונג אויף די גידעריקע הייזער רויכט,
מיר קומען האַנט ביי האַנט צום פּאַויליאַן.

אַ דינער קלינגט אין געפלאַכטענעם טירל אָן.
דאָס גראַז גלעט דעם זוים פון קלייד, איך פיל
כ'בין אַנטציקט, מיין פרינץ, דאָ אין דער שטיל
אין פלוידעריי צוזאַם מיט אייך צו זיין
איר זענט אַ יונגער מאַרעל־בוים... דער וויין.

אַ שאַד וואָס באַגיש האָט נישט איבערגעזעצט די כאַראַקטעריסטישע
פרוּי־ און טרינק־לידער פון דעם גרויסן פּאַעט פון דער פאַרטרויעריקטער
פרייד, וואָס האָט אַ שיכורער געזונגען אין זיינס אַ ליד, וואָס כ'נעם אַרויס
פון וויטער בינערס איבערזעצונגען:

לאַמיר אַלעמאַל זיין שיכור און קיינמאַל נישט קומען צו נישטערקייט.
ניכטערע לייט פון פאַרגאַנגענע טעג און חכמים זענען פאַרגעסן
און נאָר דער רום פון גרויסע טרינקערס לעבט אייביק.

וון האָט לי־טאַי־פּאַ געזען אַזאָ אומשטערבלעכקייט פאַר שיכורים איז
נישט באַוווסט, אַבער זיינע טרינק־לידער זענען געווען לאַגלען פון פרייד,
וואָס האָבן אים געגעבן די מעגלעכקייט צו זינגען די לידער צו פרויען און
וועגן פרויען מיט אַ שטילער פאַרשייטקייט און אויך זיינע וואַרעמע לידער
פון פריינשאַפט.

אַ, גייט און פרעגט דעם טייך וואָס לויפט צום מזרח,
אויב ער קען פליסן שנעלער ווי די ליבשאַפט פון אַ פריינט.

ס'איז מיר אויך אַ שאַד, וואָס באַגיש האָט נישט איינגעשלאָסן אין זיין
בוך — „כינעזיש“ דאָס באַרימטע און פיל־איבערגעזעצט ליד פון דעם יונגן

ווייבל, וואָס איז בלויז אַלט 16 יאָר און איר האַרץ ווערט צעבראַכן, ווייל איר מאַן איז אַוועק אויף אַ ווייטער נסיעה.

דיינע פּוּס־טריט ביי אונדזער טיר, וווּ איך האָב דיך געזען אַוועקגיין, זענען געווען באַהאַלטן, יעדער איינער טריט, אונטער גרינעם מאַך, באַהאַלטן אונטער מאַך צו טיף, מיזאַל עס קענען אַפּווישן. און דער ערשטער האַרבסט־ווינט האָט עס באַוואַרפן מיט געפאַלענע בלעטער.

און איצט אין אַכטן חודש, פּליען פאַרלעכווייז געלע פּלאַטערלעך אין די גראַזן פון אונדזער מערב־גאַרטן. און צוליב דעם אַלץ ווערט מיין האַרץ צעבראַכן, און כּיבין שטאַרק באַזאַרגט אַז מיינע פּרישע באַקן וועלן נעמען וועלקן.

אַבער מאַלע וואָס אין דעם בוך „כּינעזיש“ פעלט. דאָס וואָס ס'איז דאָרט דאָ איז באמת אַ וויכטיקער בייטראַג. כּ'בין זיכער אַז דאָס בוך איז איצטער אַ יקר המציאות, וואָלט מען עס געמעגט איבערדרוקן, ווייל די עט־לעכע און פּופּזיק איבערגעזעצטע לידער זענען אַ רייכער צושטייער צו דער ייִדישער איבערזעצונג־ליטעראַטור.

מיין בעט איז ליידיק און וואַך איז מיין שלאָף, ס'איז קאַלט, אַ טריבער נאַכט־ווינט בלאָזט, אַ, ווען ס'וואַלטן די פאַרהאַנגען, כּוואַליעס געווען, וואָלט איך אויף זיי צו דיר זיך געלאָזט.

אַפילו דער אויסוואַל איז אַ געלונגענער און ס'איז אַ טיפּער פאַרדראָס, וואָס באַגיש האָט מיט צען יאָר צוריק נישט געהערט קיין לויב פאַר זיין אומדאַנקבאַרער אַרבעט. כּ'האַב נעכטן געלייענט און געלייענט די לידער און זיי געזאַגט, ווי זיי וואָלטן געווען לעבעדיקע אַריגינעלע גרוסן פון אַ ווייטער שיינקייט, וואָס דער פּאָעט האָט אונדז איבערגעלאָזט בירושה. איך האָב אין באַגישעס כּינעזישע איבערזעצונגען אַריינגעלייגט קדושה פון מגילות פון קדושים, וואָס זענען דערגאַנגען צו אונדז, ווייל אַלץ וואָס ער האָט אַמאַל געשריבן האָט ער געהייליקט מיט זיינע לעצטע שעהן.

אויף דער שילדערונג פון די לעצטע מאַמענטן זיינע האָב איך זיך אַנ־געשטויסן אין דעם בוך — „דער אומקום פון ביאַליסטאַקער י'דנטום“ פון רפאל רייזנער. רייזנער איז דער געוועזענער פאַרוואַלטער פון דדוקעריי און פאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון פאַרלאַג „אונדזער לעבן“. ער אַליין האָט פאַר־לויפן זיין פרוי און קינדער און ער האָט דורכגעמאַכט דעם חיבוט הקבר פון גאַנצע פינף קאַנצענטראַציע־לאַגערן. זיין בוך געהערט צו די גרויליקסטע

כראַניקעס פון אונדזער צייט. ער גיט אונדז איבער, אן שום באַפּוּצונגען און שילדערונגען. די שטופנווייזע פאַרניכטונג פון אַ גרויסער ייִדישער קהילה. ער דערציילט איינצלעהייטן, ער דערמאָנט נעמען, ברענגט עפיזאָדן און פון דעם אַלעם קייטלט זיך צוזאַמען אַ וויכטיקער היסטאָרישער דאָקומענט. די פאַרוואַלטונג פון „ביאָליסטאָקער צענטער“ אין אויסטראַליע, וואָס האָט דאָס בוך אַרויסגעגעבן, זאָגט גאַנץ ריכטיק אין דער פאַררעדע, אַז „בלויז מיט פשוטע ווערטער — דורכגעדרונגען מיט צער און ווייטיק — וואַרפט ער (רייזער) אַן אויף פאַפיר אַלץ, וואָס ער האָט געזען און געהערט ביים דורכ-מאַכן דעם שוידערלעכן גיהנום“.

אויף זייט 271 פון דעם דאָזיקן אומפאַרגעסלעכן בוך געפינען מיר עט-לעכע שורות וועגן זישע באַגישעס לעצטע שעהן פון זיין לעבן, אין דעם „דע“ לאַגער נישט ווייט פון די גאַז-אויונס אין בערקענאָו. ס'איז כּדאי איבער-צוגעבן וואָרט פאַר וואָרט די שילדערונג וועגן אַ נשמה, וואָס איז אַרויף צו די העכסטע הויכן.

„דער ביאָליסטאָקער יונגערמאַן סאַקאַלאָוויטש, וועלכער האָט געזאָלט אָפּגעפירט ווערן אין גאַזקאַמער, איז אַרומגעלאָפּן ווי אַ משוגענער הין און צוריק איבערן באַראַק. דער באַקאַנטער ביאָליסטאָקער שרייבער זישע באַגיש, דערזעענדיק סאַקאַלאָוויטשן אין אַזאַ מצב, האָט אים צוגערופן צו זיך און מיט טרערן אין די אויגן געזאָגט: «דו ביסט נאָך יונג און געזינטער פון מיר, איך בין שוין שוואַך און וועל דעם גיהנום מן-הסתם נישט אויסהאַלטן. וועל איך דיר געבן אַ מעגלעכקייט זיך צו ראַטעווען. איך וועל מיט אַ פרייערן געמיט גיין אַנשטאָט דיר אין גאַזקאַמער אין דעם באַווסטזיין, אַז דורך מיין קרבן ראַטעווע איך אַ צווייטן ייד». סאַקאַלאָוויטש האָט באַגישן קיין תשובה נישט געגעבן און מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ אַוועק אויף זיין נאַרע. „ביינאַכט ווען מ'האַט אָנגעהויבן אַרויספירן פון בלאַק די קרבנות וואָס דאַרפן גיין צו פאַרגאַזונג, גייט צו באַגיש צו סאַקאַלאָוויטשן, געזענגט זיך מיט אים, ווינטשט אים דערלעבן די באַפרייונג און — גייט אַוועק מיט דער גרופּע.“

„באַגישעס ברכה איז טאַקע מקוים געוואָרן. סאַקאַלאָוויטש געפינט זיך היינט צווישן די לעבעדיקע.“

דאָס איז געווען אין יאָר 1944, ווען הונדערטער טויזנטער ייִדישע לעבנס זענען אַרויף ווי מאַנענדיקע רויכן צו די הימלען. צווישן די רויכן האָט זיך געהויבן דאָס לעבן פון אַ מיד-געוואַרענעם פּאַעט און זיין רויך האָט געקרויזט אַרויף מיט אַלע קדושים העכער, אויב נישט נאָך העכער.

אַנטאַלאָגיע פון רעליגיעזע לידער און דערציילונגען

כ'מוז צוגעבן אז איך האָב נישט געוואוסט, אז ס'איז פאַראַן אַזאַ אינ־סטימוציע, ווי אַ „פאַרשונגס־אינסטיטוט פון רעליגיעזן יידנטום“ אין ניר־יאַרק. אָבער אויפן שערבלאַט פון דער „רעליגיעזער אַנטאַלאָגיע“, אַ בוך פון אַ 650 זייטן, שטייט בפירוש, אז זי איז אַרויסגעגעבן געוואָרן פון אַזאַ אינ־סטיטוט. איז עס, זעט אויס, מיין עם־הארצות וואָס כ'ווייס נישט, ווען און ווי אַזוי אַזאַ אינסטיטוט איז געשאַפן געוואָרן און וואָס ער האָט שוין ביז איצטער אויפגעטאָן, וואָס זאָל אַזאַ אינסטיטוט פירן אויפן וועג צו אַזאַ זאַמלונג.

אין דעם אַריינפיר, אַ גרעסערע אָפּהאַנדלונג פון עטלעכע און פּערציק זייטן, געשריבן פון דעם באַוואוסטן העברע־שיידישן שרייבער משה פּראַגער, ווערט אַוועקגעלייגט אַ מין פּראַגראַם פאַר רעליגיעזע ווערק בכלל, וואָלט זיך מיט דעם פּראַגראַם געוואָלט פאַרפירן אַ נייטיקע מחלוקה, אָבער גיי קריג זיך, ווען מען דאַרף זיך באַוואַפּענען מיט ראיות פון שאַפונגען, צווישן די „פאַרשניטענע געזאַנגען“, ווי פּראַגער רופט זיין לאַנגע אָפּהאַנדלונג — אַ שם הכולל פאַר די לידער, דערציילונגען, חסידישע מאַטיוון און אַנדערע זאַכן, וואָס זענען אַריין אין דער אַנטאַלאָגיע.

וואָלט מען זיך באַדאַרפט אָפּהאַלטן, אָבער גיי האַלט זיך אָפּ, ווען דער אַריינפיר איז געשריבן אין אַ לשם־שמימדיקן קריגערישן טאָן, וואָס איז פאַק־טיש מבטל די גאַנצע יידישע ליטעראַטור און שיילט אַרויס בלויז די צען דיכטערס און די 26 פּראַזע־שרייבער, וואָס זענען אַריינגעלאָזט געוואָרן אין דער „רעליגיעזער“ זאַמלונג. טאַמער איז ווייניק דער שאַרפער אַריינפיר, האָט ער שוין געפירט צו בלבולים אויף דער גאַנצער יידישער פּאַעזיע. אין „דאָס אידישע וואָרט“, וואָס ווערט אַרויסגעגעבן פון דער „אגודת ישראל“, געפינען מיר אַ רעצענזיע וועגן דער רעליגיעזער אַנטאַלאָגיע, וואָס כאַפט אונטער די טעזיסן פון משה פּראַגער און פירט זיי אַרויס אויף נאָך אַ בריי־טערן וועג, פון איזאָלירן זיך פון דער גאַנצער נייער יידישער ליטעראַטור, אַזוי אַז דאָס ביסל וואָס איז אָפּגעראַטעוועט געוואָרן דורך דעם „פאַרשונגס־אינסטיטוט“ ווערט פאַרגעשטעלט ווי דאָס איינציקע ביסל קדושה אַרויסגע־ראַטעוועט פון טומאה.

שרייבט ניסן גאַרדאָן אין דעם אגודה־זשורנאַל, אז „דער גאַנג פון דער

גאנצער מאָדערנער ייִדישער ליטעראַטור איז אַרייַנצושלעפּן וואַכעדיקע גראַ-
מען אין סאַמע קדשיקדשים אַרייַן, צו פאַרוואַנדלען הייליקע אומבאַגרייפֿ-
באַרע פיגורן אין טאַג־טעגלעכע מענטשלעכע העלדן מיט אַלע שוואַכקייטן
פון מאָדערנעם העלד. נעמט אַוועק די טעמע פון געשלעכט אין דער גאַנצער
מאָדערנער פּאָעזיע, און זעט אויב ס'וועט פון איר בלייבן עפעס מער ווי אַ
כּוּזיִת.

ווייס איך נישט צי אַ רעליגיעזער זשורנאַל האָט זיך געמעגט פאַרגי-
נען אַזאַ מיאוסן אומרעליגיעזן, שקר־בלבול אויף דער גאַנצער מאָדערנער
ייִדישער ליטעראַטור. כ'פאַרשטיי אויך נישט וואָס עס מיינט אַזוינס „וואַ-
כעדיקע גראַמען“, ווי אַ מין קעגנזאַץ צו „הייליקע גראַמען“, און וואָס פאַראַ
הטא ס'איז צו פאַרוואַנדלען „הייליקע אומבאַגרייפבאַרע פיגורן אין טאַג־טעג-
לעכע מענטשלעכע שוואַכקייטן“, ווען דער תנ"ך האָט עס שוין פריער מתיר
געווען און געוויזן, אַז דאָס איז דער דרך פון ייִדישער קדושה — די נישט־
פאַרגעטערונג פון דעם גרעסטן קדוש; דער טיפּער, הייליקער ייִדישער רעאַ-
ליזם, וואָס איז אין דער הרכבה פון זיינע שטאַרקייטן מיט זיינע שוואַכ-
קייטן, דער גרעסטער סוד און די טיפּסטע מיסטיק.

ביי אונדז האָט מען אַ סך גערעדט און אַפילו געשריבן, אַז מען וואַלט
זיך באַדאַרפט דערנענטערן צו די דאָזיקע רעליגיעזע עלעמענטן, כדי צו פאַר-
שטאַרקן דעם צובונד צו ייִדיש. אָבער די דאָזיקע רעליגיעזע כוחות האָבן
אונדז נישט אין דער לינקער פּאה, זיי זענען מאַקסימאַליסטן, רעליגיעזע
באַלשעוויקעס וואָס ווילן אונדז אינגאַנצן עוקר מן השורש זיין. זיי וועלן
נישט מאַכן קיין קאַמפּראַמיסן מיט קיין איינציק וואָרט אונדזערס, זיי וועלן
פאַדערן פולע אונטערגעבונג צו אַזאַ מין אַפּשאַץ וועגן דער מאָדערנער לי-
טעראַטור, ווי ס'גיט אונדז משה פּראַגער אין זיין הקדמה. די מאָדערנע לי-
טעראַטור, זאָגט ער אונדז אויף זיין געציקלטן, מיטלאַלטערלעכן סטיל, איז
געוואָרן „דער שופּר פון שטן מיט אַלע זיינע מלאכי־חבלה אויף אַפּצונאַקעטן
די פאַרבאַרגנסטע מענטשלעכע תּאוות און חשקות וואָס האָבן פריער גאַר
קייַן נאָמען נישט געהאַט“. ער לאַזט אַפילו נישט לעבן די בעלי־תשובה אין
דער ייִדישער ליטעראַטור, עס באַזייטיקט זיי ווי „מהרהרים בתשובה“ און
נישט ווי „בעלי תשובה בפועל ממש“.

נאָך אַזעלכע קריג־דעקלאַראַציעס און אַפילו בלבולים, וואָס ווערן הפּקר-
דיק געדרוקט אין אַ רעליגיעזן ייִדישן זשורנאַל, מוז מען זיך אַביסל דורכ־
שמועסן, אַפילו ווען מען זאָל וועלן באַהערשן דעם יצירה־רע פון מחלוקת
(אַרייַנפאַלנדיק אין סטיל פון דעם צוזאַמענשטעלער און הקדמה־שרייבער,

משה פראגער). לאַמיר, מיט קאָפּ, איבערלייענען זיין דעפיניציע פון אמונה-דיכטונג:

„וואָס אין איר ווערט איין גאַנצקייט פון אַלערליי סתירות, ווייל זי ווייסט עס דעם סוד פון שלימות-סינטעזע צווישן אַלע אויבנאויפיק קאָפּויערדיקע טעזעס און אַנטי-טעזעס; און זי, די אמונה-דיכטונג, ווייסט אויך דעם סוד און יסוד פון דער אייביקער מענטש-הוידלעך-ניש צווישן הימל און ערד, ריכטיקער געזאַגט: צווישן דער הימל-דערהויבנדיקער מענטשלעכער הכנעה און הצנע-לכתדיקייט און אומ-געקערט, דער זומפיק געפאַלענער מענטשלעכער גאוה און פאַריס-קייט, ווי ס'איז געשריבן אין הייליקן זוהר. און אַזױ.“

דאָס פולע מויל מיט אומקאַנטראַלירטע, צעכראַסטעטע רייד, וואָס גיט אונדז די דאָזיקע באַגרינדונג פאַר רעליגיעזע שאַפונגען, אָדער „אמונה-דיכ-טונג“, אין דער נייסטער מאַדערנער אויסלייגעכץ, קלעטערט ווייטער און דערגיט אַזש צו „דיכטערישע כלים און דיכטערישע יכולתן, הן דעם דיכ-טערס כוללת-הנשמהדיקייט“.

ווייסן מיר שוין, אַזוי צו זאָגן, וואָס איז אַזוינס רעליגיעזע דיכטונג, אָבער מיר ווייסן נאָך אַלץ נישט, וואָס איז אַזוינס אַ רעליגיעזער דיכטער. ווי ס'ווייזט אויס האָט מען ביאַגראַפיש גוט בודק געווען ביי די אַלע פאַר-שניטענע שרייבער די ציצית פון זייער פערזענלעכער פרומקייט, צי מען זאָל זיי אַריינעמען אין דער זאַמלונג פון רעליגיעזע שרייבערס. לאַמיר נעמען פאַר אַ משל אַזאַ ליד פון דעם קדוש חיים סעמיאַטיצקי:

ווי ביימער וואָס שטרעקן קעפּ פאַריתומט אויס פון שניי
און אויף זיי הוילעט אַ שניי-שטורעם —
אַזוי בין איך.
ווי אַ שנייעלע, וואָס פאַלט פון הימל גלייך אין אויג
און רינט דערנאָך ווי אַ טרער וואָרעם אויף דער באַק —
אַזוי בין איך.
ווי מען צייכנט אַ מענטש אויפן שניי,
און ווינט צעבלאָזט עס איבער פעלדער —
אַזוי בין איך.

דאָס איז ס'גאַנצע ליד. פּרעגט זיך אַ פשוטע קשיה, וויפל אַזעלכע ליי-דער האָט מען געקענט געפינען אין דער גאַנצער אַזויגערופענער וועלטלעך-כער יידישער ליטעראַטור? נישטאָ אין דעם ליד קיין איין רעליגיעזע דערמאָ-נונג פונעם הימל — אַחוץ דאָס קינדישע שנייעלע וואָס פאַלט פון אַ קינ-דערשן הימל. ביי צענדליקער אומגעקומענע יידישע דיכטער-קדושים האָט

מען אַוודאי געקענט געפינען הונדערטער אַזעלכע שנייעלעך, וואָס טרעפן גלייך אין אויג אַריין, פון דעסטוועגן זענען זיי אויסבראַקירט געוואָרן פון דער „רעליגיעזער אַנטאַלאָגיע“. פאַרוואָס? משמעות, דערפאַר ווייל דער „פאַרשונגס-אינסטיטוט“ האָט נישט נאָר געזוכט רעליגיעזע לידער, — אַזעל-כע זענען געפּסלט געוואָרן, אויב די צענזור האָט נישט געכשרט די ביאָגראַף-פּיעס פון די אומגעקומענע דיכטערס.

ווער-זשע איז ביי זיך געווען אַזוי גאַנץ מיט זיך, אין אַלע פרטים, זיך דערוועגט אַרויסצוגעבן רעליגיעזע דיפּלאָמען צו אומגעקומענע קדושים און באַוואַכן דעם היכל פון דער אַנטאַלאָגיע, אַז ס'זאָלן זיך חלילה נישט דורכ-שמוגלען קיין רעליגיעזע שאַפּונגען פון אַנדערע פאַרשניטענע ייִדישע פּאָעטן, בלויז דערפאַר ווייל אין זייערע ביאָגראַפּיעס האָבן די צוזאַמענשטעלערס נישט געפונען די פּראַפּעסיאָנעלע התקרבות, וואָס זיי האָבן געפונען ביי די אַנדערע, אַזוי-גערופּענע, רעליגיעזע פּאָעטן? איז אַזאַ אַרויסשטויס פאַר די צענדליקער געפּסלטע קדושים-פּאָעטן — אין איינקלאַנג מיט דעם „פּאַטאַס פון דער אייביקער אמונה?!“ איז טאַקע אַזאַ זשאַנדאַרמסקער אויסווייז פון דער אַנטאַלאָגיע, אויפן באַזיס פון רעליגיעזע פּאַספּאַרטן אין האַראַמאַניע מיט „אייביקער אמונה“?

לאַמיר געבן נאָך אַ משל. אויפן שערבלאַט געפינען מיר אויף ענגליש, אַז די אַריינגענומענע מחברים זענען אַלע „קרבות פון נאַצי־דיפות“. אויף ייִדיש ווערט עס געשריבן אַביסל אַלגעמיינער: „שאַפּונגען פון שרייבער, אומ-געקומענע אין די יאָרן פון ייִדישן חורבן אין אייראָפּע“. ס'איז קלאַר, אַז מען מיינט אַלץ פון דעסטוועגן אַזעלכע שרייבערס, וואָס זענען געווען דירעקט היטלערס קרבנות.

אַבער אַז מען האָט געוואָלט, האָט מען זיך געגעבן אַן עצה און מיט אַ לומדישן קוועטש האָט מען אַריינבאַקומען דעם רעליגיעזן שרייבער משה פּייגנבוים, וואָס איז געשטאַרבן אין 1921. מיר געפינען אין דער אַנטאַלאָגיע לידער פון וו. לייכטער, וואָס האָט אין יאָר 1925 זיך באַזעצט אין ארץ ישראל און איז געשטאַרבן אין תל-אביב, אין יאָר 1945. פאַרוואָס? דערפאַר ווייל מען האָט אים מיט אַ לומדישן קוועטש ברייט אַריינגעלאָזט אין היכל פון דער אַנטאַלאָגיע בלויז דערפאַר, ווייל מ'האָט זיך סומך געווען אויף זיינס אַ זאָג: „מיר זענען אַלע די קרבנות — טרעפט, אַז איינער טראַגט זיין וויי-טיק און טרויער ביחידות — און עס טרעפט, אַז איינער ברעכט זיך צוזאַמען אונטער דער לאַסט“.

צי שוין זשע זענען צענדליקער אומגעקומענע קדושים-פּאָעטן נישט ווערט געווען, אַז מען זאָל פאַר זייערע וועגן געבן דעם זעלביקן קוועטש, און ביי

זיי אויסזוכן רעליגיעזע לידער, אדער לכל הפחות אזעלכע רעליגיעזע לידער. ווי איך האָב פריער געבראַכט, מיט דעם „שנייעלע וואָס פאַלט פון הימל גלייך אין אויג“? צי שוין זשע האָבן זיי, די אומגעקומענע אין די לאַגערן, נישט פאַרדינט דעם זעלביקן זכות, ווי דער נפטר אין תל-אביב? האָבן זיי דאָך אויך „צוזאַמענגעבראַכן אונטער דער לאַסט“?

דער אמת איז, אַז דער גאַנצער אָנשטעל מיט די רעליגיעזע לידער און מיט די פאַרגלאַצטע דעפיניציעס, איז נישט מער און נישט ווייניקער ווי אַ גרויסער חילול. ווייל די גאַנצע סערגעאַציע, דאָס געפינען אַ מקום קדוש פאַר אייגענע קדושים, און דאָס אַפּזאָגן אַ גרעך-וויוזע די אַנדערע אומגע-קומענע קדושים, דורך פאַרשוועכן זייערע געזאַנגען און פּראָזע-שאַפּונגען בלויז דערפאַר, ווייל זיי האָבן נישט געהערט דירעקט צו געוויסע אַרגאַניזאַציעס, אַדער ווייל זייערע ביאָגראַפיעס האָבן נישט זוכה געווען דורכצוגיין די קאָנטראָל און צענזור פון דעם רעליגיעזן אינסטיטוט, איז אומהייליק און אומרעליגיעז.

אין דער דאָזיקער אַנטאַלאָגיע האָט מען נישט געפונען קיין פּלאַץ פאַר קיין איין שורה, וואָס זאָל אָפּגעשפּאַרט ווערן פאַרן קדוש — יצחק קאַצער נעלסאָן, דעם גרויסן מקונן און קלאַסיקער פון חורבן. איז ער נישט געווען קיין טיף-רעליגיעזער מענטש? האָט ער זיך נישט אויסגעטענהט מיט אַ לעד-בעדיקן גאַט אין אַ לעבעדיקן הימל, נישט מיט אַ „שנייעלע“, וועגן אַ גאַנצן אויסגעהרגעט פּאָלק?

וועגן דעם דיכטער אלימלך שטייער, וואָס האָט יאָ זוכה געווען פאַר-אייביקט צו ווערן אין דער רעליגיעזער אַנטאַלאָגיע, שרייבט דער אַריינפיר-רער משה פּראַגער: „געוויס וואָלט זיך וועלן האָבן עפעס אַ צייכן, עפעס אַן אַנדייט, וואָס דער זעלבער דיכטער האָט געטראַכט-געפילט אין די סאַמע נסיונותדיקע מינוטן?“ אָבער יצחק קאַצענעלסאָן, וואָס איז יעדער רגע פון זיינע נסיונות געווען פאַרקניפט מיט אונדז אַלעמען און געשריבן די קינות פון אונדזער דור, ווערט מיט קיין איין וואָרט נישט דערמאַנט. פאַר דעם אינסטיטוט איז נישט אינטערעסאַנט, וואָס ער האָט געשפירט אין די לעצטע מינוטן, בלויז דערפאַר ווייל אין יצחק קאַצענעלסאָנס ביאָגראַפיע קען מען נישט געפינען אַז ער האָט זיך אַנגעשלאָסן אין דער באַוועגונג — „צעירי-אגודת ישראל“.

ס'איז נישט קיין רעליגיעזע אַנטאַלאָגיע, נאָר פאַרשוועכונג און צביעות. מען האָט נישט געזוכט קיין רעליגיעזע לידער, נאָר מען האָט געזוכט רעלי-גיעזע פּאַספּאַרטן. ס'האָט נישט געטאַרט געשאַפן ווערן אַזאַ אַפּזונדערונג צווישן קדושים, דורך איבערזיפן ביאָגראַפיעס. אַלע זענען, נאָך אַזאַ פאַר-

טיליקונג-טויט, געווען הייליקע מענטשן, און אויב זיי האָבן אין די מינוטן פאַרן טויט זיך געקלאַמערט אין ייִדישן וואָרט פון אונדזערע לשונות, האָבן זיי בשום אופן נישט פאַרדינט מען זאָל זיי אויסבראַקירן און מבייש זיין פאַרן טויט, דורך גישט אויסזוכן ביי זיי לכל הפחות „די שנייעלעך“, וואָס מען האָט יאָ געפונען ביי סעמיאַטיצקין.

נישט אַריינצונעמען קאַצענעלסאַנען אין אַזאַ זאַמלונג איז נישט קיין עוולה — נאָר אַ גרויסער חטא, וואָס מען וויל פאַרשלייערן מיט דעפיניציעס.

הייליקע תפילות בעטן מיר,
ווינען, שרייען טוען מיר,
וויל איז אונדז אין אונדזער דינסט,
אונדזער לעבן איז צוקער־זיס.
זעקס סדרים לערנען מיר,
חסידים זענען מיר,
וויל איז אונדז אין אונדזער דינסט,
אונדזער לעבן איז צוקער־זיס.

אַזוי זינגט בנימין זוסמאַן. קורץ פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווערט געזאָגט אין זיין ביאָגראַפיע, „האַט ער עולה געווען קיין ארץ ישראל און געשטאַרבן א י ן ט י פ ן ע ל ט ע ר אין חיפה, אין 1952“. זיין „צוקער־זיס“ האָלט אויס די דעפיניציע פון אַן אמת רעליגיעז ליד, על פי משה פראַגער, אַלץ דערפאַר וויל ער איז געווען אַ מיטאַרבעטער אין דער צייטונג „מחזיקי הדת“ אין קראַקע, אָבער אַ צווייטער זוסמאַן — סעגאַלאַ-וויטש, וואָס איז געשטאַרבן פון האַרצווייטיק אין ניו־יאָרק, און האָט אונדז איבערגעלאָזט אַ גאַנצע חורבן־ליטעראַטור — און וואָס איז זיכער איינגע־בראַכן געוואָרן פון זיינע קלאַג־לידער, וואָס זענען געווען ווייט פון צוקער־זיס — ער טאָר נישט דערמאַנט ווערן אין דער אַנטאַלאַגיע פון רעליגיעזע לידער!!!

שיינע הונדערטער זייטן פון דער אַנטאַלאַגיע, וואָס האָלט 650 זייטן, זענען נישט קיין לידער און נישט קיין דערציילונגען, אָבער די גאַנצע אַנ־טאַלאַגיע איז מחמת דעם פראַפעסיאָנעל־חברותדיקן צוגאַנג, וואָס ווערט כלומרשט באַקרעפטיקט דורך אַ קריטעריום, משטיינט געזאַנגט, פאַר אמונה־לידער, אַ לעסטערונג און אַ פאַרלייקענונג פון אמונה, וויל ס'באַלידיקט טיף דעם אַנדענק פון אַ גאַנצער פּלעיַאָדע אומגעקומענע ייִדישע דיכטערס און דערציילערס, וואָס האָבן זיך ערב־אומקום מתייחד געווען מיט די יסורים פון ייִדישן פּאַלק. די מאַמענטן פון זייערע רעליגיעזע שאַפונגען זענען זיכער

נענטער צום גייסט פון די הייליקע ספרים, ווי אַזעלכע שורות, פון אסתר
ראַזאַ-הייטנער —

די מאַמעשי געהערט:

די שטוב אויסגעקערט:

גאַר פיין צוגעראַמט

מיט גאַלדענעם זאַמד.

פאַר אַזעלכע שורות האָט זיך עס משה פראַגער באַדאַרפט מטריח זיין
צו זאָגן, לאמור: „פאַרן געוואָגטן פאַרמעסט צו רעליגיעז־דיכטערישער דער־
הייבונג זענען סימפּטאָמאַטיש נישט בלויז די רייפּע קינסטלערישע פירות,
נאָר אויך די פאַרבנרייכע פלאַנצן, אַרויסגעריסענע אין זייער ערשטן פאַנאַנ־
דערבלי און די טרויעריק־פאַרויטע, מער־נישט־אויפגעגאַנגענע זריעות.“
ער האָט עס געקענט מאַכן אַ סך קירצער און אונדז דערציילן, אַז איר
ליד האָט געפונען חן אין די אויגן פון „רעליגיעזן יידנטום“, ווייל „זי איז
געוואָרן אַריינגעצויגן אין דער יונג־אַרטאָדאָקסישער טעכטער־באַוועגונג —
„בנות אגודת ישראל“.“

.1955

דער טראגישער פאָעט

דער טראגישסטער פון אלע סאָויעטישע יידישע דיכטערס איז בלי ספק געווען איציק פעפער, און גראַד דערפאַר ווייל ער האָט נישט פאַרמאָגט קיין ביסל טראַגיום. ער האָט געהאַט אויסערגעוויינלעכע פעקייטן, אָבער זייער ווייניק גוטע מעלות. אָבער איין מעלה האָט ער יאָ געהאַט, פון שטאַנדפונקט פון אידעאָליסטישער דינסט גרייטשאַפט — ער האָט אַלץ אָפגעגעבן פון זיך פאַר דער זאַך און גאַרנישט אָפגעשפאַרט פאַר זיך אַליין. שווער צו געפינען ביי אים אַ שורה, וואָס זאָל ווייזן, אַז דאָס האָט ער באַהאַלטן אין אַ באַזונדערן שופלאַד — אַ קליין ביסל איינזאַמקייט פאַר זיך אַליין, פאַר די דורות וואָס וועלן אפשר אַמאָל קומען משפּטן; אַ שטיקל גרוס צו דער צוקונפּט, אַ שטיקל, אונטערטעניקן גרוס, אַ תּמימותדיקן, נישט אַן אַלץ־וויסנדיקן, נישט קיין אויסגעשריי, נאָר אַן אומזיכערן פרעג־צייכן.

ביי איציק פעפערן איז נישט שייך צו געפינען אַזאַ רעזערווירטן ספק, ווייל ער האָט אָנגעטומלט אַזויפיל האַפּערדיקע זיכערקייט און אַזאַ ווילקאַ־ניש־שפּריצנדיקע און אָפּטמאָל פּריקרע יונגשאַפט, אַז ער האָט זיך אינגאַנצן פאַרטומלט, פאַרשוואַכט און פאַרשוועכט אַלע זיינע נאַטירלעכע פעקייטן און עס אַלץ אַוועקגעגעבן דעם לאַנד פון די סאָויעטן.

האָט ער עס געטאָן מיט ליבשאַפט? דאָס וואָס ער האָט געטאָן האָט מען בשום אופן נישט געקענט דורכפירן אָן אַ געוויסער מאָס ערלעכער ליבשאַפט. וואָס האָט אים ממש געצווינגען צו אַ נ אַ נ י מ י ז י ר ן זיין גייסט. אַלץ וואָס איז אונדז געבליבן איז אַ פיפיקער פאַרטעט פון אַ מענטשן, וואָס איז אויף קיין איין רגע נישט געבליבן מיט זיך אַליין און נישט אַריינגעאַטעמט צו זיך אין אַרבל אַ הויך פון אַ ביסל אפיקורסות. בלויז איין אפיקורסישן אַדיעקטיוו האָט ער דורכגעלאָזט אין אַ ליד זיינס, געווידמעט דזשערדזשינג־סקיס אַנדענק. „האַרטער פעליקס“ רופט ער אים, אָבער באַלד פאַרווייכט ער עס צום גראַם — „צאַרטער פעליקס“, אַזוי אַז די האַרטקייט ווערט גלייך פאַרוואַנדלט אין צאַרטקייט און פעפער ווערט אויס אפיקורס.

די אַלע וואָס ווילן אַנאַליזירן די סאָויעטיש־יידישע דיכטונג און זוכן מאַמענטן פון מאַראַנענטום אין שיפּירטע טאַפּל־מיינען, אין מעכאַנישע און נישט אָנגעוואַרעמטע רייד, אין די געצווינגענע סטאַליניזאַציעס, וועלן געפירן גענוג שפורן כמעט ביי אַלע דיכטערס, וואָס האָבן ערגעץ וווּ זיך פאַרט

איבערגעלאזט אַ שטיקל פאַרבינדונג מיט דער וועלט, זאָל זיין לכל הפחות אין שורות פון איינזאַמקייט, ווען מ'קען זיך פאַרשליסן מיטן דיכטער, אונטער שלאָס און ריגל, און אים אָפגעבן אַ פריינטלעכן און אומסטאַליניסטישן שלום עליכם.

ביי פעפערן זענען אַזעלכע שורות נישטאַ. ער האָט זיין גאַנץ פאַרמעגן אַוועקגעשענקט דעם סאָוועטן־פאַרבאַנד, מיט אַזאַ אכזריות־דיקער זעלבסט־פאַרניכטונג, אַז געמאַסטן מיט דער מאָס איז פעפער בפירוש דער טראַגיש־טער פון אַלע סאָוועטישע פּאָעטן.

וואָס האָט אים געטריבן אַזוי צו דינען? אויף דעם געביט איז ער דאָך געווען אַ פּיאַנער, אין דער ייִדישער דיכטונג האָט נאָך אַ מענטש מיט זיינע גרויסע פעיקייטן זיך נישט אויסגעטאָן אַזוי אדום־נאַקעט און אַוועקגעגעבן פון זיך דאָס לעצטע דיכטערישע העמד צום לאַנד, ווי פעפער האָט עס געטאָן. יעדער אמתער פּאָעט איז אַזויפיל עגאָיסטיש, אַז אַפילו ווען ער „סלזשעט“ (און פּאָעטן „סלזשען“ גאַנץ אָפט), גנבעט ער עפעס אַוועק פאַר זיך און פאַר דער אייביקייט, אָבער פעפער האָט זיך לחלוטין נישט פאַרזאָרגט. ער איז געווען דער ערשטער ייִדישער פּאָעט, וואָס האָט פאַרקעכט דאָס ייִדישע לשון און געמאַכט דערפון פּאָעזיע. ס'איז כדאי צו געדענקען, אַז דאָס ייִדישע לשון איז דורך אים געבייטשט געוואָרן צו אַזאַ טאַראַראַמיקן אימפעט, אַז ס'האָט קוים געקענט דעם אַטעם אָפכאַפן. ער איז געווען אַן אויפטוער אויף זיין שטייגער. ער האָט גענומען אונדזער שטילן און טייערן ווערטער־אוצר, אונדזערע פּקחות־דיקע און סקעפטישע רייד, אונדזערע טרויער־וואַגיקע שורות און זיי געטריבן מיט אַזאַ נגיש־דיקער טרייבעניש, אַז זיי זענען געפּליגן הענדום־פענדום, געקלונגען, געזונגען, געבאַראַבאַנעוועט, געצימבלט און איר בער אַלץ געזאַגט קאַטעגאָריש זאָכן מיט אַזאַ מעכאַנישער איינגעגלויבטקייט, אַז ס'איז אונדזער ייִדיש נישט געווען צו דערקענען.

די ווערטער האָבן שאַקירט מיט אַ שקאַצישער גשמיות־דיקייט און ס'איז אין זיי נישט געווען קיין שאַטן פון אַ ספק. די מוזיקאַלישקייט איז געווען אַ נייע, אַ מאַטאָריזירטע, די שורות האָבן באמת געקלאַפט ווי מאַטאָרן, ס'האָט נאָך קיינער אַזוי נישט פאַרגוואַלטיקט און אַזוי צעממזרט אונדזער לשון ווי פעפער האָט עס געטאָן. ער האָט דורכגעפירט אַ גרויזאַמע צופאַסונג־אַפּעראַ־ציע, וואָס קיין סטודענט פון ייִדיש וועט נישט קענען פאַרבייגיין אַן שטוינען און אַן ווידערווילן. ער האָט אויף גיך צוגעפאַסט ייִדיש צו דער אויסטעאַרע־טזירטער עפאַכע. אַנדערע פאַר אים, ווי אשר שוואַרצמאַן, האָבן שוואַך פאַר־אויסגעקערעכצט, וואָס ער האָט אַזוי גרויזאַם־מאַיעסטעטיש דורכגעפירט.

איציק פעפערס מאַטאָרן האָבן פון אונדזער ייִדיש אַרויסגעיאַגט און אויך

ער האָט אינדוסטריאַליזירט דעם ייִדלישן ריטם און געשאַסן ווערטער, ווי דורך אַ קאַנווייער, וואָס האָבן ביי אים געקראָגן אַ מעכאַנישע וואַרעמקייט.

אויף ברעגן, אויף הויכן,
 אויף הונדערטער ווערטן,
 זאָל שמייסן אַ רויך
 פונעם קוימען פון העכסטן,
 די שליאַכן, די וועגן,
 און אַלעס און אַלעס,
 מיין לאַנד און מיין געגנט
 אין שפּאַן פון די כוואַליעס.
 די כוואַליעס די טיפע
 זיי יאָגן, זיי שלינגען
 און שטיפּן און שטיפּן
 מיט שטיפּן מיט יונגע.
 ווי רייטער געניטע,
 אויף כוואַליעס מיר רייטן,
 פון שוואַרצקייט צעגליטער
 פון הימלען, פון ווייטע
 ווי ליכטיקע ראַסע
 די שטערנדלעך טריפּן.
 מיר זענען מאַטראַסן
 און פירן די שיפּן.

אַזוי האָט פעפּער געזונגען אין זיין בוך „געוועטן“, וואָס איז דערשינען אין קיעוו אין 1930. אַנאַליזירט נישט יעדערע באַזונדערע שורה וואָס איז גאַנץ אָפט זינלאָז, נאָר כאַפט דעם צוזאַמענקלאַפּ פון דעם אינדוסטריאַליזירטן לשון, וואָס האָט אים אויך געדינט פאַר זיינע ברייט־שורהדיקע באַדיכטונגען פון דניעפּרבוֹי:

רויקע באַרושעס פאַרטראַכטע און ברייטע אויף רויקן דניעפּר,
 גייען פאַמעלעך און טרייבן פאַמעלעך די פאַלדן פון וואַסערן קילע,
 שמעקט פון די באַרושעס מיט פייכטע אוקראַינישע סטעפעס.
 רויקע באַרושעס פאַרטראַכטע און ברייטע אויף רויקן דניעפּר,
 שלעפּן צעזעגענע דעמבעס און סאַסנעס פון וועלדער פון שטילע.
 וואַסערן לויפּן ביי ברעגיקע קאַנטן און טרייבן די שליופקעס און שיפּן,
 דרייען זיך כוואַליעס, הייבן זיך כוואַליעס און פאַלן אין וואַסערן קלאַרע.
 קנייטשן זיך כוואַליעס און שמייכלען מיט זון און מיט ווינטן געשליפּן,
 וואַסערן לויפּן ביי ברעגיקע קאַנטן און טרייבן די שלופּקעס און שיפּן,
 אַטעמען באַרושעס מיט רו און מיט דעמבענער קאַרע.

איציק פעפער האָט פון זיין סאָויעטיזירטן יידיש אויך באַוווּזן אַרויס-
 צושלאָגן לאַזונגען. יידיש האָט ביי אים געקלונגען פלאַקאָטיש ווי אונדזער
 לשון וואָלט לכתחילה געשאַפן געוואָרן צו באַדינען די מאַכט. אין אַ ליד,
 וואָס האָט טאַקע סטאַלינס אָן איינציקע פּראָזע — „קאַפּשווינדל פון דער-
 פּאַלגן“, פאַר אַ מאַטאָ, צעשפּריצט ער אַזעלכע לאַזונגען:

נישט קיין טאַפּאַלן זיך גויגן,
 נישט קיין ווינט, ווי פייל פון בויגן,
 טראַגט זיך איבער גאַס, —
 היי, פּוילאַקעס, היי, ליידאַקעס,
 אין אַטאַקע! אין אַטאַקע!
 קעגן פּוסט און פּאַס.
 איבער שטעט און איבער סטעפּעס
 שפּרייט זיך, הייבט זיך אונדזער עפּאַס,
 דונערט אונדזער טראַט.
 אין אַטאַקע! אין אַטאַקע
 קעגן דחקות, קעגן נאַקעט,
 קעגן קלויז און גאַט!

גאַט און די קלויז כאַפּן אויך אַריין אַז מ'דאַרף, און איציק פעפער איז
 געווען איינער פון די שאַרפּסטע פּאַרויסווייסערס פון וואָס און ווער מ'האַט
 באַדאַרפט.

פעפער איז מיט זיין ליד געוואָרן דער טעאַרעטיקער פון יידישן סאָויעט-
 טישן ליד. ער האָט געוויסט ווי אַזוי צו צעפּאַלמעסן די שיינקייט, כדי צו
 ווייזן, אַז ער גייט פּאַרויס צו אינדוסטריאַליזאַציע פון לאַנד און ער שלעפּט
 מיט דאָס יידיש לשון. אַפילו ווען ער זינגט אַמאַל פון אַ בוים, ווייזט ער אַז
 מען מוז זינגען פון אים, ווען דער בוים ליגט אַ צעזעגטער און צעשניטענער,
 ערשט ווען ער ווייסט אַז „אים איז שוין באַשערט שטיין שטאַלץ מיט ווייטע
 טעלעגראַפן־שטאַנגען און הויך פון רעשטאַוואַניעס דערלאַנגען“.

שניידן מיר און שערן
 אויסגעוועפּטע צייטן,
 קען אונדז עפּעס שטערן
 אַלטס אויף גייס פּאַרבייטן?

פעפער איז נישט געווען קיין איבערשאַצער, נאָר אַן אונטערשטיצער.
 ער איז אַריינגעטאַן אין דער פּאַעטישער אונטערשטיצונג פון דער פּראַקלאַ-
 מירטער וועלט־איבערמאַכונג, און ווי אַ יידישער פּערזן־מייסטער האָט ער
 אַזוי געטריי און אַזוי נאָוואַטאַריש געטאַן זיין פּליכט, אַז ער האָט זיך דער-

פאר נישט פארגונען קיין אינטימע מינוט. האָט ער פאר אַזאַ מינוט מורא געהאַט? ווער ווייסט. אים האָט געטראָגן אַן אינערלעכער שולד־באַווסטזיין צו האַלטן אין איין צאָלן חובות. ערגעצווו האָט ער זיך געפילט טיף פארשול־דיקט און ער האָט געשטילט זיין געוויסן דורך צאָלן:

ס'איז דער הימל טונקל־בלוי־חיים,
לעצטער וואַלקן לויפט צום ראַנד,
גיי איך צאָלן מיינע חובות,
מיינע חובות פארן לאַנד,
פון אַט־דאָ ביז ענדן עקסטע,
פון אַט־דאָרט ביז טיפסטן טאַל,
דאַרף איך דעקן מיינע וועקסלען
מיינע וועקסלען פון אַמאַל.
כּיהאַב פאַרגעסן, וווּ מיין הויף איז,
ווּ מיין שטוב און וווּ מיין פלויס.
איינס געדענק איך: מיינע חובות
דאַרף איך צאָלן ביזן טויט.

זאָלן דאָס אפשר זיין די איינציקע מאַראַנישע שורות אין זיינע לידער?
ער האָט פאַרגעסן זיין אייגענע שטוב און זיין פלויס — און דערפאַר דאַרף ער צאָלן חובות ביזן טויט. צי אפשר מיינט ער, אַז צאָלנדיק זיינע חובות האָט ער דערווייל פאַרגעסן די שטוב און פלויס. איז דאָס אפשר די איינ־ציקע טראַגישע פאַראַנונג זיינע, אַז ביזן טויט (מיטן טויט?) וועט ער כסדר צאָלן און צאָלן חובות און נישט האָבן קיין איין מינוט צייט זיך צו דערמאָנען אָן שטוב און פלויס. דעמאַלט, אין די צוואַנציקער יאָרן, האָט ער נאָך נישט געוויסט. אַז ס'וועט קומען אַ טראַגישע צייט, ווען די עלאַטישע סאָויעטישע ווירקלעכקייט וועט אויך אים. דעם שטרענגסטן אַפשאַצער פון סאָויעטישע ווירקלעכקייטן, געבן אַ געלעגנהייט אַרויסצוקומען מיט אַ צו־לאַנג אונטער־דריקטער פראַקלאַמאַציע פון זיין ייִדישקייט.

ער, דער פראַקטישסטער און עקשנות־דיקסטער פאַרויסזעער, האָט פרי פאַרויסגעזען, וואָס עס וועט געשען מיט כאַריקן, וועמען ער האָט אין זיין בוך פון 1930 געווידמעט אַ ליד, אַ ליד וואָס איז אפשר געווען אַ שטילע און פראַקטישע וואַרענונג צו כאַריקן* אַבער נאָך מער אַ וואַרענונג צו זיך אַליין:

* די וואַרענונגען זיינע צו איזי כאַריקן וואַלטן בכלל באַדאַרפט אונטערזוכט ווערן. ס'איז זייער מעגלעך, אַז פעפער האָט גוט געוויסט וועגן כאַריקס ראַנגלענישן און וואַקלע־נישן, ווייל אין אַ ליד, וואָס איז אויך געווידמעט כאַריקן, געדורקט אין פעפערס בוך, „זאָל לעבן דאָס לעבן“, וואָס איז דערשינען אין יאָר 1934, זינגט פעפער צו זיין פריינט אַ ליד, וואָס טראַגט דעם באַטייטונגספולן נאָמען „מען טאָר זיך נישט פאַרהאַלטן“. כאַריק איז

א י ן ת ן ך ג ע ן ו מ ע ן

און דער וואָס גייט אַרום און שעלט
און ברעכט דעם בוים און רייסט דעם צווייט,
וועט שטאַרבן פריער פון אונזער ליד,
וואָס טראַגט זיך האַסטיק אויף דער וועלט.

איציק פעפער איז דער סאָויעטישער דיכטונג דערשינען ווי אַ יונג
וונדער מיט זיין פולער און צעזונגענער מייסטערשאַפט און מיט זיין פיאַ-
נערישן און אימפעטיקן איבערבויען פון דעם מעסיק־טריטיקן יידישן וואָרט.
זיינע פעיקייטן זענען באמת געווען אומגעהייער. אָבער ער האָט גאַנץ אַפּט,
מער פון אַ סך אַנדערע סאָויעטישע דיכטערס, פאַרשוועכט זיינע אייגענע
פעיקייטן מיט ווילגאַרע פראַקלאַמאַציעס, ווייל ער האָט אויף זיך גענומען די
מיסיע פון דעם פרומען אָפּהיטער פון דער ליניע און פון דעם אכזריותדיקסטן
אַרויסטרעטן קעגן קעגנערס. ער האָט זיך אויף אַזויפיל עמאַנציפירט פון אַ
יידיש געוויסן, אַז ער האָט געקענט ווערן דער האַרבסטער שטראַפּער, ווען
אים האָט זיך געדאַכט, אַז ער האָט נאָך נישט גענוג געצאָלט זיינע וועקסלען.
ווען אַש איז געוואָרן פּופציק יאָר אַלט, אין יענע צייטן איידער אַש האָט זיך

געווען באַרימט און זיינע לידער זענען געווען שטאַרק פאַרשפּרייט. פעפער וואָרט כאַריקן
באַצייטנס קעגן לויב פון אויסלענדישע יידישע דיכטערס:

מיר געכאַוועטע אין אומרו פון אַקאַפּן,
מיר געפענטעטע מיט האַרטן טויט צוקאַפּנס,
מיר דאַרפן נישט קיין סאַכאַרין
פון „גוטע ברידער“,
ער סמט דעם וואָס, ווי סס פון שוואַים,
און דער וואָס שטייט שוין פעסט ביים רודער,
דאַרף זען קלאַר
זיין אייגן פנים,
מיין ברודער!
די גוטע רייד פון פריינט הער אויס,
די שנאה פון די פיינט הער אויס.
מע טאָר זיך נישט פאַרהאַלטן אינעם גאַנג.
מיט גייעם, מיט נאָך שטאַרקערן געזאַנג,
פאַרויס.

אַט די מוסר־רייד זענען מסתמא געווען באַזירט אויף אַ שרעק, אַז דער חבר כאַריק
פאַרהאַלט זיך אַ ביסל אויפן וועג, וואָס האָט אים גיך געפירט צום טויט. אין די פראַקטישע
מוסר־רייד זעט מען אַז פעפער האָט געהאַט אַ שולחן־ערוך וואָס פון אים האָט ער קיינמאַל
נישט אָפּגעווייכט.

געהאט משדך געווען מיט דער „פרייהייט“, האָט אים פעפער דערלאַנגט אַ מי שברך מיט אַ ליד, —אַש-שאַ!“

וואָס קלינגען די כוסות?
וואָס הודעט די ערד?
אַ יום טוב אַ גרויסער
איז י'דן באַשערט!
שאַפּשאַוויטשעס דיכטער,
דעם גאַמבינערס פריינט,
איז היינט אימעניק!
ווי פריילעך איז היינט!
איך וואָלט אייך באַהאַנגען
מיט אַרדנס (מיין וואָרט)
איר זאָלט זיך נישט קענען
אַ ריר טאָן פון אַרט.
איין אַרדן אינגאַנצן?
סיאיז גאַרנישט! סיאיז מיסט!
איך וואָלט אייך געמאַכט פאַר אַן ערן-פאַשיסט!
ביים שוואַרצן אַדאָלף
און ביי אַלע ביי זיי,
איך וואָלט אייך געמאַכט
פאַרן עלטסטן ... לאַקיי!

בלויז אַ דיכטער וואָס האָט שוין נישט פאַרמאַגט קיין שווינג פאַר זיך אַליין, האָט געקענט אַזוי הפקר גראַמען. ער האָט אויך שוין, אין די דרייסי-קער יאָרן, געשריבן זילזולים-לידער צו די „פעטערס אין אַמעריקע“, און צו די אינזיכיסטן, נאַכדעם ווי ער האָט זיך געחנדלט צו זיי אין בריוו.

אַבער ער איז געווען הויך באַגאַבט מיט אַ פערזאָטעם און פערזאָימ-פעט, וואָס איז געווען אַ מערקווירדיקע דערשיינונג אין דער יידישער דיכטונג, וואָס האָט זיך אַ דאַנק פעפערן גענומען אַריענטירן אויף אַ נייעם יידיש-דעראַבערטן קאַנטינענט. ביי קיינעם איז יידיש נישט געווען אַזוי איבערצייגנד סאָוועטיש, ווי ביי פעפערן. ביי קיינעם זענען די קאַנטורן פון אַ נייעם קאַליע-געוואָרענעם, י'ד נישט געווען אַזוי שפראַכלעך און מוזיקאַליש באַ-גרינדעט, ווי אין פעפערס ליד. די נייע יידישע סאָוועטישע פערזענלעכקייט, מיט אירע קאַלאַסאַלע און איבער-כוחותדיקע צופאַסונג-פעיקייטן, איז אין ערגעץ נישט אַזוי בולט ווי אין פעפערס גומער-רעדערדיקע לידער, דורך זיינע אַלע זיגנאַגישע פעריאָדן. פעפער איז געווען דער סאָוועטישער יידישער דיכטער פאַר עקסעלאַנס, ווייל ער האָט זיך דערזונגען צו אַן אייגן קאַפיטל, וואָס ער האָט טרומפּאַל געעפנט מיט זיין ליד. זיין אַפּגעריסנקייט און זיין

צוגעבונדנקייט צו טראדיציע איז שטענדיק געקומען אין איינקלאַנג מיט סטאַליניסטישע שטימונגען. ער איז געווען אַן אמת־סאָויעטישער פּראָדוקט, ראַיעלער פאַר דער מאַכט און פעיקער פאַר דער דורכפירונג פון זיינע פליכטן, ווי אַלע אַנדערע סאָויעטישע דיכטער. אין די לעצטע יאָרן האָט ער, אמת, באַנאַליזירט זיינע אייגענע פעיקייטן און זיי דערפירט צו דער שוועל פון אומבאַהאַלפענע קינדעריי.

אַז מען זאָל אים אַזוי אַפּדאַנקען, ווי די סאָויעטנמאַכט האָט אים אָפּ־געדאַנקט, האָט מען געקענט דערוואַרטן. דאָס אַליין איז טראַגיש גענוג, אָבער נאָך טראַגישער פון דעם איז, וואָס פעפּער האָט אין זיין פאַרחייבטער דינסט־געטריישאַפּט אַזוי געצאָלט זיינע חובות און געדעקט זיינע וועקסלען, אַז ער האָט זיך אַליין פאַרגעסן און אונדז איבערגעלאָזט לידער, וואָס וועלן נישט לעבן ווי לידער, נאָר ווי דאָקומענטן פון אַ באַזונדערער ייִדיש־עפּאָכע און פון אַ טראַגישער פּערזענלעכקייט, וואָס האָט נישט פאַרמאָגט קיין ברעקל טראַגיום. ער האָט אָפּגעטומלט, אָפּגעצימבלט און אָפּגעצאָלט חובות מיט זיך, ביז ער אַליין איז געבליבן אַ ביטערער אַרעמאַן און געגאַנגען צו דער ליקוידירונג אפּשר מיט דעם שאַרפּסטן ווייטיק פון אַלע זיינע טראַגישע מיטגייער.

„מיט יידישע שרייבער אין רוסלאַנד“

(דאָס נייע בוך פון יצחק יאַנאַסאַוויטש)

„מיט יידישע שרייבער אין רוסלאַנד“ פון יצחק יאַנאַסאַוויטש, וואָס דער פאַרלאַג „קיום“ אין בוענאַס איירעס האָט נישט לאַנג צוריק אַרויסגעגעבן, איז אַ צובאַשיידענער נאָמען פאַר דער טראַגישער עפאַפּייע, וואָס דער מחבר וויקלט פונאַנדער אין זיין בוך פון די זעקס כאַראַקטערן, נאָך מער ווי ביי פיראַנדעלאַן, האָבן די דאָזיקע זעקס כאַראַקטערן געזוכט אַ מחבר, וואָס זאָל זיי אויפנעמען און אויפקלערן אין דער טיף, מיט אַחריות און מיט אויפ־ מערקזאַמקייט צום גרויסן אומגליק, וואָס איז באַפאַלן צענדליקער מיליאָנען מענטשן פון אַ סך פעלקערשאַפטן און האָט אין זייער גורל אַריינגעכאַפט דאָס אָפגענאַרטסטע פון אַלע פעלקער — דאָס יידישע פּאָלק.

יידן זענען שוין אַ סך מאָל געשיכטלעך אָפגענאַרט געוואָרן. די לינקע זייט פון יידישער פּקחות איז גאַנץ אָפט נאַזוויטעט, צוגלייביקייט, אָפילו בטחון האָט אויך אַ לינקע זייט, וואָס לאָזט זיך צורגינג איינגלויבן, אָבער ערגער פון אַלע אָפנאַרענישן איז געווען די אַקטאַבער־רעוואָלוציע, וואָס האָט דעם ייד אַריינגענאַרט און ביי אים צוגענומען גייסטיק און פיזיש אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאַגט און אים געלאָזט שטיין צווישן אַלע פעלקער, ווי אַ טראַג־ גישער לץ, מיט אַ ישיבה פון אַכצן בחורים און עטלעכע פּאָלקס־לידער, ווי דער קולטור־סימן פון אַ גאַנץ פּאָלק.

יא, דער נאָמען פון בוך — „מיט יידישע שרייבער אין רוסלאַנד“ דעקט נישט דעם גרויסן גייסטיקן חורבן, וואָס יאַנאַסאַוויטש אַנטפלעקט פאַר אונדז, מיט אַ זעלטענעם קינסטלערישן געדולד, ווען ער צענעמט די זעקס וויכטיק־סטע פיגורן פון יידישן שאַפן אין סאָוועט־רוסלאַנד, די געשטאַלטן פון גרויסן צוואַנג.

ווען ס'וואַלט אַ גרויסן מייסטער איינגעפאַלן צו טאָן דאָס זעלביקע מיט זעקס וויכטיקע דייטשע שרייבער פון אונדזער צייט, וואַלט אים מסתמא גע־ לונגען צו ווייזן ווי דער היטלעריזם האָט, אין געשטאַלט פון זיינע גייסטיקע פירערס, פאַרווערעמט און פאַראומווערדיקט דאָס גאַנצע דייטשע קולטור־פּאָלק, אָבער די זעקס יידישע געשטאַלטן וואָס יאַנאַסאַוויטש שילדערט, זענען טראַגיש און בלוין אויף אַזויפיל כאַראַקטעריסטיש פאַרן סאָוועטישן ייד, אויף וויפל אויך זיי, די יידן, זענען ביטער אָפגענאַרט געוואָרן. אָבער

די יידישע שרייבערס האָבן זיך לכתחילה ווייניק וואָס אָנגעקערט מיט דעם רוב מנין פון סאָוועטישן ייִדנטום. זיי האָבן געלעבט אין אַן אייגענעם קרייז און געשאַפן, נישט האָבנדיק אינזינען די פּאָדערונגען און האָפענונגען פון זייער פּאַלק.

יאַנאַסאָוויטש איז איינער פון די פּראַמינענטסטע פּובליציסטן אין דער ייִדישער אַרגענטינע. מיט עטלעכע יאָר צוריק, ווען ער האָט פּאַרענדיקט זיין געזונד אין פּאַריז, האָט ער זיך באַוויזן ווי אַ פּאַעט פון אַ באַדייטנדיקער מדרגה. זיין פּובליציסטיק פּאַרמאַגט אַ סך פּאַטאַס, וואָס שליסט נישט אויס קיין לאַגיק. דאָס איז אַ זעלטענער געמיש און יאַנאַסאָוויטש באַזיצט עס אין אַ גאַר גרויסער מאָס. ער האָט זיך גיך אַקלימאַטיזירט אין אַרגענטינע און באַלד געוואָרן אַ גייסטיקער תּושב. ער קען גוט דאָס פנים פון אַרגענטינער ייִדנטום און ווען ער רעדט צו אים, רעדט ער מיט אַ סך אויטאָריטעט, וויסן און פּאַרשטענדעניש פאַר דעם ישובּס פּראַבלעמען.

די אַלע מעלות זיינע זענען אויך בולט אין זיין טיפן און בעלעטריסטישן אַנאַליז פון די זעקס טראַגישע פיגורן. יאַנאַסאָוויטש האָט זיך געשטעלט אַ ביטערן אויפגאַב. ער האָט געשילדערט מענטשן, וואָס ער האָט נישט נאָר געקענט פון דער נאַענט, נאָר וועמען ער האָט דערקענט, אין די צייטן פון גרויסן צוזאַמענברוך, דורך די יאָרן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען ס'האָט שוין אַנגעהויבן קלאַר ווערן, אַז די ייִדישע שרייבערס זענען שוין געווען פּאַרמשפּט. זיי זענען שוין געווען איינגעבראַכן און געברויגן, מיט אַן אונטערטעניקייט צו אַ מאַכט, וואָס האָט שוין מער גאַרנישט געוואָלט נעמען ביי זיי. זיי זענען שוין געווען אויסגעזויגן און רייף אַוועקגעוואָרפן צו ווערן, ווי אומניצלעכער אַפּוואָרף.

יאַנאַסאָוויטש האָט אויסגעקליבן די באַרימטסטע סאָוועטיש־ייִדישע שרייבערס: דוד האָפּשטיין, איציק פעפּער, לייב קוויטקאַ, דער נסתר, דוד בערגעלסאָן און פּרץ מאַרקיש. זיי האָט ער אויסגעקליבן כדי אויסצושמידן די טראַגעדיע פון דער גאַנצער סאָוועטיש־ייִדישער ליטעראַטור.

פאַר מיר איז יאַנאַסאָוויטשעס בוך אַ גרויסע פּאַרכאַפּנדיקע דראַמע, און כאַטש די זעקס העלדן קומען נישט אין אַ דראַמאַטישן אינהאַלטלעכן קאַנפּליקט, נישט רעכענענדיק די שרייבערישע אינטריגעס און אינטריגעלעך, וואָס זענען אין סאָוועט־רוסלאַנד געווען ממש טויטלעך און האָבן מסתּמא ביסלעכווייז אויך געפירט צו דער גרויסער שחיטה פון אַלע ייִדישע שרייבערס — זענען די באַזונדערע העלדן, געשטאַלטן פון איין גרויסער טראַגעדיע. דער מחבר האָט נישט עובר געווען קיין איין מינוט אויף די כללים פון דראַמע. ער האָט נישט פּאַרראַטן זיינע העלדן און נישט געלאָזט זיך פּירן פון

זיינע פערזענלעכע סימפאטיעס. ס'איז אוודאי קלאר וועמען ער האָט פּער־
זענלעך פיינט געהאַט און וועמען ער האָט ליב געהאַט, אָבער אין תּוך האָט
ער זיי אַלעמען גלייך ליב געהאַט, בעת ער האָט זיי געדורכזיכטיקט און
קינסטלעריש אויפגעקלערט זייערע מעשים און האַנדלונגען.

יאַנאַסאָוויטש נעמט זיך אַ סך מיט זיינע זעקס העלדן, דער עיקר
מיט איציק פעפּערן און מיט לייב קוויטקאָן. ס'איז קלאַר, אַז פעפּער איז
געווען דער סאָוועטישסטער פון אַלע זעקס געשטאַלטן. ער איז געווען אַ רייך־
סאָוועטישער פּראָדוקט און ער האָט געטראַכט און געאַטעמט — סאָוועטיש.
ער האָט געלעבט מיטן דיאַלעקטישן מאַמענט און געאַטעמט מיט דעם ביסל
מאַכט, וואָס איז אים געגעבן געוואָרן איבער זיינע חברים, און וואָס ער
האָט זיך אַליין דערוואָרבן מיט זיין אַגרעסיוון קלעטער.

קוויטקאָ איז אויך געווען סאָוועטיש דורך און דורך, און נישט באַזיצנדיג
דיק פעפּערס שאַרפע כּיטרעקייט, האָט ער אַפילו נישט געליטן פון די זעל־
טענע ספּקותלעך, וואָס האָבן נישט־צוראַפּט דאַקוטשעט פעפּערן. קוויטקאָ
האָט געגלייבט דער סאָוועטישער מאַכט און ווען ער האָט געכאַפט אַ פּלעם
פון אַנטישוונג, האָט ער זיך אויסגעטשוּכעט און געבליבן הונדערט פּראָצענט
באַלשעוויסטיש געטריי, אַפילו ווען די מאַכט איז שוין אַפּגעפאַרן פון אים
אַ היפּשן מהלך און אים אַרויסגעשטעלט אַ צונג.

קוויטקאָ איז נישט געווען קיין קאַמפּליצירטע פּערזענלעכקייט. אַרום
זיין געשטאַלט גיט אונדז יאַנאַסאָוויטש אַ סך אויטאָביאָגראַפישע פּרטים און
שילדערונגען פון גלות אין אַזיאַטישן רוסלאַנד, וווּ קוויטקאָ האָט אויך פאַר־
בראַכט אַ לאַנגע צייט מיט חברים נע־ונדניקעס. דאָס ווילדע פנים פון דער־
מוטיקטן סאָוועטישן אַנטיסעמיטיזם הייבט זיך שוין אָן באַווייזן און יאַנאַ־
סאָוויטש דערציילט אונדז וועגן דער בהדרגהדיקער באַשפּייזונג פון דעם דאָ־
זיקן מאַנסטער, וואָס איז אַ צייט געלעגן איינגעלייגט.

וואָס איז דער שליסל צום בוך פון די זעקס פאַרטעטן? יאַנאַסאָוויטש
זאָגט עס אונדז אין זיין פאַרטעט פון מאַרקישן, ווען ער שטרייכט אונטער
אַז — „זאָגן עפּעס וועגן די דאָזיקע מענטשן האָט דעריבער געקענט נאָר דער,
וואָס האָט געהאַט די מעגלעכקייט צו דערהערן זייער אַי נ ע ר ל ע כ ן
ד י אַ ל אַ ג .“ דאָס איז דער תּנאי פאַר יעדער מענטשלעכער דראַמע, מען
מוז דערהערן דעם אינערלעכן דיאַלאָג, כדי דער אויסערלעכער דיאַלאָג זאָל
קלינגען אויטענטיש. אָבער אין סאָוועט־רוסלאַנד האָט מען געמוזט זיין אַן
אמתער מאַדים, כדי זיך איינצוהערן אין אינערלעכן דיאַלאָג פון מענטשן,
און דער עיקר טאַקע פון שרייבערס, וואָס קענען זיך קליגן און זיך אויסבאַ־
האַלטן פון דורכרינגלעכער אויפּמערקזאַמקייט, אַפילו ביי נאַרמאַלע באַ־

דינגונגען. אין סאָוועטן־פּאַרבאַנד האָט יעדער געוויינלעכער בירגער געמוזט באַטויבן זיין אינערלעכן דיאַלאָג אַדער מאַנאַלאָג, אַז מען זאָל פון אים קיין פיפּס און קיין קרעכץ נישט הערן. דער אינערלעכער דיאַלאָג מיט זיך אַליין איז געווען גוט אַרומגעוויקלט מיט וואַטע, ביי יעדער איינעם, אַ פּשיטאַ שוין ביי שרייבערס, וואָס קענען, ווי געזאַגט, בעסער און געשיקטער די קונץ פון אַ דורכשניטלעכן בירגער.

אַבער ווען מען לייענט יצחק יאַנאַסאָוויטשעס בוך זעט מען, אַז אים איז יאָ געלונגען זיך איינצוהערן אין דעם אינערלעכן דיאַלאָג פון זיינע זעקס העלדן. ער האָט פאַרמאָגט די דינע הערעוודיקייט, וואָס איז נייטיק געווען פאַר אַזאַ מין אויפנעם פון טיף־פאַרבאַרגענע און דערשראָקענע מענטשלעכע מחשבות.

די גרעסטע אַנטווישונג איז פאַר יאַנאַסאָוויטשן געווען דוד בערגעלסאָן. בערגעלסאָן איז שוין געקומען קיין סאָוועט־רוסלאַנד אַ פאַרטיקע פּרי, אַ וועלט־באַרימטער ייִדישער שרייבער. יאַנאַסאָוויטש איז געווען גרייט מיט אַלע חושים צו באַגעגענען זיין בערגעלסאָנען און אפשר געפינען אין אים גייסטיקן אַנשפּאַר, אַבער געפונען האָט ער אַן איינגעבראַכענעם און נכנע־דיקן מענטשן, וואָס האָט מער פון אַלע אַריבערגעשריגן זיין אינערלעכע פּוסט־קייט און אַפּגענאַרטקייט, מיט אַ האַניק־טריפּנדיקן באַלשעוויזם.

בערגעלסאָן איז געווען מער ווי אַ שטיקל אַקטיאַר. ווען ער איז געווען אין ניו־יאָרק, ערב זיין צוריקפאַר אויף אייביק קיין סאָוועט־רוסלאַנד, האָט ער אונדז אַפּט אַמוזירט ביים קאַפּע־טישעל מיט זיינע אימיטאַציעס און נאַכ־מאַכונגען. ס'לייגט זיך אויפן שכל, אַז אַנגעהויבן האָט בערגעלסאָן ווי אַן אַפּלאַכער און לץ. זיינע באַנאַלע מאַנאַלאָגן וועגן סאָוועטישע גליקן, וואָס זענען געווען אַ שרייענדיקע סתירה צו זיין קינסטלערישן סטיל און באַנעם, זענען מסתמא געווען נישט מער ווי אַפּשפּאַט און חוזק. בערגעלסאָן האָט בכיוון צוזאַמענגעשטעלט די שונדיסטישע פּראָזן אויסצודריקן סאָוועטישן סופּער־פּאַטריאַטיזם, כדי מען זאָל זיך כאַפּן, אַז ער לאַכט אַפּ פון סאָוועטישן גלייכגעשאַלטן סטיל. אַבער אין רוסלאַנד זענען הומאַר און סאַטירע געווען טויט. בערגעלסאָן האָט דערזען אַז מען נעמט אים ערנסט און ער האָט זיך געכאַפּט, אַז ס'איז אַ סכנה פאַר זיך און פאַר אַנדערע, מען זאָל זיין טאַמע־וואַטן פּאַטריאַטיזם נישט נעמען ערנסט; ביז דער לעפּישער פּאַטריאַטיזם איז ביי אים געוואָרן די צווייטע נאַטור. בערגעלסאָן איז געוואָרן זיין אייִגענע אימיטאַציע, הן אין זיין שרייבן, הן אין זיין לעבן.

דאָס איז מיינס אַ השערה, אַנדערש קען איך בערגעלסאָנען נישט פאַר־שטיין. ווען יאַנאַסאָוויטש האָט אים באַגעגנט, איז שוין בערגעלסאָן געווען

אויס — בערגעלסאָן, זיין אַפלאַכערישע אימיטאַציע איז פאַרערנסט און פאַר-
גליווערט געוואָרן, און מענטשן האָבן פאַר אים מורא געהאַט און פון אים
געווייכט. דעם דאָזיקן געבראַכענעם און צעבראַכענעם בערגעלסאָן, דעם גייס-
טיק־אויסגעליידיקטן, דעם ציניקער, וואָס איז געוואָרן זיין אייגענער געפאַנ-
גענער, ברענגט יאַנאַסאָוויטש אַרויס אויף אַ געלונגענעם אופן. ער צעשרויפט
אים, ווייזט אונדז די שרייפלעך און שטעלט אים צוזאַמען, אַז דער דערשראָ-
קענער העלד קען זיך קוים האַלטן אויף די פיס.

פעפער און קוויטקאָ זענען די לענגסטע פאַרטרעטן אין בוך. יעדער פאַר-
טרעט פאַרנעמט איבער אַכציק זייטן, ביידע צוזאַמען פאַרנעמען אַ העלפט
פון בוך. פעפער איז דער סאָוועטישער טשינאָוויק, דער דינער, דער וואָס
טאָר נישט ווערן צוהיימיש מיט מענטשן. ער דערגרייכט וואָס ער וויל, ער
קריגט מאַכט. זיין שונא מאַרקיש, וועמען ער איז מקנא, ליגט שוין אויך אין
זיינע הענט. ער האָט אַלץ אַ חוץ אַ דיכטערישע אַנערקענונג. ער ווייסט אַז
ער האָט די מאַכט אַרויפצוצווינגען חניפה, אָבער ער ווייסט אויך, אַז מען
האַט אים פיינט און מען האַלט נישט פון אים. די נישט־אַנערקענונג דערגייט
אים די יאָרן און פאַרסטמט אים די טעג און מאַכט אים נאָך אומהיימלעכער
אין באַציונגען מיט חברים. ער טוט אַפילו טובהס און טובהלעך, אָבער עס
העלפט נישט, ווייל מען ווייסט אַז ער האָט אויך די מאַכט צו טאָן שלעכטס
און מען שפירט אַז ער איז דערגאַנגען צו דער מדרגה פון קענען טאָן שלעכטס.
ווי נאָר מען וועט עס פאַדערן פון אים.

דער טיפ פון בירגערלעכן דורכשניט קומט אַרויס אין פאַרטרעט פון דוד
האַפשיטיין, וואָס מאַכט זיך פאַר אַ שאינו יודע לשאול, ווייל ס'איז גלייכער
אַזוי. אַט־דער סענסיטיווער פאַעט האָט זיך פאַרפאַנגערט מיט אַ בירגערלעך-
כער גלייכגילטיקייט אין אַ מאַסקע פון אַפאַטיע, אַז ער ווייזט קיינמאָל נישט
זיין אמתן פנים. ער, ווי בערגעלסאָן, האָט אַריינגעדרייט דעם לאַמפ פון זיין
אַמאָליקער פערזענלעכקייט און זיך אַליין פאַרלאָשן.

די קירצערע פאַרטרעטן פון מאַרקיש, וואָס איז געווען דער שטאַלצער
קעניג פון פאַעטישן וואָרט און דער שטאַלצער טרעגער פון סאָוועטישער
אַנערקענונג און פון מוטיקן מענטשן, דער נסתר, וואָס האָט בשום אופן נישט
געוואָלט שלום מאַכן מיט אַ צעטראַטענעם יידישן גורל, זענען אויך טרעפלעך
אַנאַליזירט. יאַנאַסאָוויטש ווייסט אַקוראַט וואָס פאַראַ עפיואַדן און עפיואַ-
דעלעך צו דערציילן, כדי אויפצוקלערן און באַלייכטן די באַהאַלטנסטע קע-
מערלעך פון זיינע העלדן. אויף דעם נסתר, וואָס האָט אגב אויך געמאַכט
קלענערע קאַמפראַמיסן, מיט קינסטלערישער צופאַסיקייט צום סאָוועטישן

פוסטן רומל, זאגט יאנאסאָוויטש קלאָר, אַז ער איז געווען „אַן אמתער צדיק“. אינטערעסאַנט איז, ווי יאנאסאָוויטש געזעגנט זיך מיט צוויי פון זיינע העלדן — פעפער און מאַרקיש. פעפערן לאָזט ער גיין אַראָפּ איבער די טרעפן. פעפער וויל באַגלייטן יאנאסאָוויטשן אַרויף צו דער רעדאַקציע פון „אייניקייט“, אָבער זיין קריסטלעכע סעקרעטאַרשע רופט אים צוריק אַראָפּ, אין ביוראָ פון אַנטי־פאַשיסטישן קאָמיטעט.

„כ'האָב געוואָלט מיט אייך אַרויפגיין צו יידן, נאָר איר זעט דאָך, די גויים רופן צוריק אַראָפּ..“

„ער האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און גענומען פאַמעלעך אַראָפּ־גיין. כ'האָב דערזען, ווי זיין פלייצע הויקערט זיך יידישלעך און די פיס באַוועגן זיך אַזוי ווי ער וואָלט געגאַנגען קעגן ווינט... דאָס בילד פון פעפערס גאַנג אַראָפּ איבער די טרעפן שטייט מיר נאָך עד היום פאַר די אויגן.“

מאַרקיש שרייט נאָך יאנאסאָוויטשן:

„גריסט וואַרשע. זאָלן די חורבות, וואָס זענען געבליבן נאָך יידן, וויסן, אַז מאַרקיש זעט זיי תמיד פאַר די אויגן.“

„מיט פייכטע אויגן און אַ געבויגענעם קאַפּ האָט ער זיך אויסגעדרייט און גענומען אַרויפגיין די ברייטע מאַרמאַרנע טרעפן, וואָס האָבן געפירט צו דער ביוראָ פון שרייבער־פאַריין. איך בין געבליבן אונטן און אים נאָכגע־קוקט. איך האָב געזען ווי ער הייבט זיך שווער און פאַמעלעך און נעמט־אין יעדע טרעפּ באַזונדער... כ'ווייס נישט פאַרוואָס מיר איז אין יענעם מאַמענט דורך אַן אויסטערלישער געדאַנק; אַזוי מוז אויסזען אַ מענטש, וואָס שטייגט־אויף צום עשאַפּאַט, אָדער צו דער תליה.“

צוויי שונאים — פעפער און מאַרקיש, צוויי יידישע ברידער, וואָס זענען סימבאָליש פאַר אַ קין און אַבל־דראַמע, אויף סאָוועטישער ערד. ווער ווייסט וויפל מאָל די דאָרטיקע הבלס האָבן געקענט ווערן איינער דעם אַנדערן קינס, פאַרוואַנדלענדיק די אומשולדיקע און קלוגשאַפטלעכע קנאת סופרים אין בלור־טיקע אינטריגעס. די צוויי ברידער גייען אַוועק פון אונדז — איינער אַראָפּ, דער צווייטער אַרויף, אָבער ביידע גייען סיי ווי דעם זעלביקן וועג — צום אומפאַרמיידלעכן אונטערגאַנג.

דאָס איז דער מוסר השכל פון יאנאסאָוויטשעס ווערק. מען זעט ווי די זעקס העלדן צאַפלען זיך אומזיסט אַנטקעגן גורלדיקן אונטערגאַנג. זיי האָבן, ווי פאַרלוירענע, דעם אונטערגאַנג אַ סך מאָל געטאַנצט אַנטקעגן, מיט רייד, מיט מעשים, מיט צעטומלעניש, אָפּגעריסן פון שורש, פון כלל ישראל. די בלעטער וואָס זיי האָבן אַריינגעשריבן אין דער סאָוועטישער ענציקלאָפּעדיע

זוערן מיט גוואַלט אַרויסגעריסן און זיי מיט זייערע ווערק וואַלגערן זיך אין בלוט.

אַט־דעם פרעלוד צום אומפאַרמיידלעכן טויט שילדערט פאַר אונדז יצחק יאַנאַסאָוויטש, מיט אַ זעלטענער קלאַרקייט, דורך די דערשראָקענע לעבנס פון זעקס באַרימטע סאָוועטישע שרייבערס, וואָס האָבן געהאַפּט, געגלייבט און זענען בלוטיק אָפּגענאַרט געוואָרן.

.1959

זכרונות פון א יידישער רעוואלוציאנערין

מיט קנאפע 65 יאָר צוריק איז אין וואַרשע געגרינדעט געוואָרן די ערשטע העברעיִשע שולע פאַר מיידלעך. דאָס איז געווען אַ ליכטיק קאַפיטל אין דער געשיכטע פון דער ייִדישער פרוי, וואָס איז אין יענער צייט געווען בלויז דעם מאַנצבילס שטומע און פאַלגנדיקע באַגלייטערין. די מיידל־שולע האָט געהייסן „יהודיה“ און איז גלייך אוועקגעשטעלט געוואָרן אויף באַוווסטזיניק־נאַציאָנאַלע יסודות. מיט דער שולע, אָדער ווי די גרינדערין האָט דעם עקס־פערימענט באַשיידן אָנגערופן — דעם חדר פאַר מיידלעך, הייבט זיך פאַקטיש אָן די עמאַנציפאַציע פון דער נאַציאָנאַלער ייִדישער פרוי אין פּוילן.

די גרינדערין פון דער שולע, פּוּעָה ראַקאַוּסקי, איז נישט לאַנג צוריק געשטאַרבן אין מדינת ישראל, אין הויכן עלטער פון ניינציק יאָר, אָבער אירע צאָלרייכע פריינד, וואָס זענען געווען געבענטשט מיט דעם העכערן חוש פון אחריות פאַר אונדזער מאָדערנער ייִדישער געשיכטע, זענען צו איר צוגע־שטאַנען און ביי איר געפּוּעלט זי זאָל אַנשרייבן אירע זכרונות, וואָס זי האָט אָנגעהויבן שפּינען אין עלטער פון 75 יאָר, ווען זי איז שוין געווען באַזעצט פּינף יאָר אין לאַנד. ס'האָט זיך אַזוי געמאַכט אַז די זכרונות אירע זענען ערשט דערשינען אין ייִדיש און אין העברעיִש מיט אַ קורצער צייט צוריק. אָבער פּוּעָה ראַקאַוּסקי האָט זוכה געווען צו זען איר בוך, אין ביידע לשונות, עטלעכע חדשים איידער זי האָט זיך געשיידט מיט איר רייכן און אינהאַלט־פולן לעבן. אויף ייִדיש איז דאָס בוך — „די זכרונות פון אַ ייִדישער רעוואָלוציאָנערין“ — דערשינען ווי דאָס 99טע ווערק אין דער מאָנומענטאַלער ביכער־סעריע „דאָס פּוילישע ייִדנטום“, וואָס ווערט אַרויסגעגעבן דורכן צענטראַלן פאַרבאַנד פון פּוילישע ייִדן אין אַרגענטינע. דער פאַרלאַג האָט שוין באַרייכערט די ייִדישע געדענק־ליטעראַטור מיט איבער הונדערט ביכער, אָבער פּוּעָה ראַקאַוּסקי „זכרונות“ געהערן צו די אויסדערוויילטסטע, אפשר צו די צען בעסטע און ניצלעכסטע, וואָס דער פאַרלאַג האָט ביי אַיזט אַרויסגעגעבן.

אין העברעיִש זענען די זכרונות דערשינען אונטערן נאָמען „לא נכנעתי“, אין דער איבערזעצונג פון דוד קלעי, דורכן פאַרלאַג „נ. טווערסקי“. די וואָרעמע הקדמה צו דער העברעיִשער איבערזעצונג ווערט אויך געגעבן ווי אַן אַריינפיר צום ייִדישן אַריגינאַל. די שרייבערין פון דער פאַררעדע, רחל כּצנל־סון שזר, זאָגט אונדז, אַז די זכרונות שטעלן מיט זיך פאַר די עטאַפּן פון אַ

„פראטאטיפ פון ערשטן דור יידישע פרויען אין מזרח-אייראפע, וואָס האָבן זיך דערוואָרבן בירגערשאַפט און גלייכבאַרעכטיקטע פליכטן אין דער רענע-סאָנס-באוועגונג פון זייער פּאָלק“.

אַבער דאָס איז נאָך ווייניק. פּוּעה ראַקאָוּסקי האָט אויסקעמפּנדיק רעכט פאַר זיך, אויף אַלע באַפרייענדיקע געביטן פון יידישן לעבן, תמיד געקעמפט פאַרן כלל. איר פּערזענלעך לעבן האָט זיך אויף אַ נאַטירלעכן אופן צוזאַמענגע-געגאַסן מיט מסירת-נפשדיקער אַרבעט פאַרן כלל. און איר כלל איז תמיד געווען דאָס יידישע פרויען-פּאָלק, וואָס זי האָט מיט אַ גוואַלדיקן דראַנג גע-האַלפּן עמאַנציפירן. דערציילט אונדז טאַקע די הקדמה-שרייבערין, אַז פּוּעה ראַקאָוּסקי האָט געגרינדעט די ערשטע נאַציאָנאַלע פרויען-באוועגונג אין פּוילן, וואָס זי האָט כּסדר געפירט אין נאַציאָנאַלן גייסט, מיטן פנים צו ארץ ישראל, דורך אַלע וויקלונגען און אַנטוויקלונגען אין איר אייגענעם לעבן, וואָס האָט זיך שטענדיק געפונען אונטערן צייכן פון רעוואַלוציע און באַוואַוסט-זיגיקער שעפּערישער איבעראַנדערשונג און איבערגעשטאַלטונג. זי האָט קיין איין טאַג פון איר לעבן נישט פאַרלוירן אויף קיין חיי-שעה. אַלץ האָט גע-טראָגן אויף זיך דעם חותם פון אייגן-בילדונג, כּדי די יידישע פרוי זאָל קענען געניסן פון אַ גוט-געשולטער און אַנטוויקלטער פירערין, וואָס זאָל זיך קענען אַנטקעגנשטעלן די צענדליקער פיינטלעכע שטראַמען, אין יידישן און אין וועלטלעכן לעבן, וואָס האָבן אַפילו דעמאָלט אין די ראַדיקאַלסטע קרייזן נישט דערלאָזט, אַז די פרוי זאָל זיך דערזען, אין דעם וועלט-פאַראַד פאַר אַ שענער לעבן.

אַליין נישט וויסנדיק, איז פ. ראַקאָוּסקי געווען פון די ערשטע פרויען-רעכטלערינס אויף דער וועלט-אַרענע. זי איז אינגאַנצן אַלט געווען עטלעכע צוואַנציק יאָר, ווען זי, אַ מוטער פון צוויי קליינע קינדער, איז אַוועק אין דער ברייטער וועלט זוכן און געפינען דעם וועג פון דער יידישער פרוי.

ס'איז געווען, דאַרף מען נישט פאַרגעסן, אין יאָר 1891, ווען די ביאָ-ליסטאַקער יונגע פרוי, וואָס איז שוין דעמאָלט געווען אַ געשולטע לערערין, האָט באַשלאָסן אַנצוהייבן פון פונדאַמענט — אַ חדר פאַר מיידלעך, וואָס איז שפּעטער געוואָרן אַ פולע רעכטלעכע גימנאַזיע. מיט איר אייגענער שולע איז די מערקווירדיקע פרוי, מיט דעם אייזערנעם ווילן צו טאָן גוטס פאַר דער יידישער פרוי, אַליין געוואַקסן, ביז זי איז געוואָרן די דערציערין פון עטלעכע דורות, אַ פיאַנערין אויף אַ סך געביטן; און דורך אַלע וואַנדלונגען און אומ-וואַנדלונגען, און פאַרשיידענע שטאַרקע שטראַמען פון גרויסע איינפלוסן, האָט זי קיינמאַל נישט פאַרלוירן איר אַנגעצייכנטע ריכטונג. אין 1928 גע-פינען מיר זי אין מאַסקווע, אין אַן אינטימער דעבאַטע מיט איר איינציקן

זון, דעם וויכטיקן קאמוניסט, מיטגליד פון קאמינטערן, וואָס זוכט זי צו איר בערצייגן, אַז איר לעצטע סטאַנציע דאַרף זיין — סאָוועטנפאַרבאַנד. אַ הייסע רעוואָלוציאָנערע נאַטור, זענען פּוּען נישט פּרעמד געווען אַ סך טענות פון איר זון. זי איז אַבער באַשטאַנען אויף דעם, אַז הגם זי און איר זון זענען נישט קיין פּאַליטישע קעגנערס און פאַרן וואָרט קאָמוניזם האָט זי אויך נישט קיין מורא, מוז זי צוריקפאַרן צו איר ציוניסטישער אַרבעט.

„דער ציוניזם האָט מיר אויך אויסער מיין עכטיִדישער דערציונג גע-בראַכט צום באַוויסטזיין, אַז אונדזער געיאָגט און געפּלאָגט ייִדיש פּאַלק, איז מחמת זיין באַדנלאַזיקייט דאָס אומגליקלעכסטע צווישן די אומגליקלעכע, און איבער דעם דאַרף איר מיין גאַנצע ענערגיע און אַלע מינע פעיקייטן ווידמען נישט קיין אַנדערע, נאָר אונדזער אייגענער ייִדישער באַפּריינגס-באַוועגונג, פאַר אַ פּרייער און סאַציאַליסטישער ארץ ישראל.“

מיט איר איינציקן זון האָט זי זיך שוין מער קיינמאַל נישט געזען, און אַביסל שפּעטער איז ער פאַר איר אַפּילו פאַרפּאַלן געוואָרן אויף אייביק. זי האָט אויפּגעהערט פון אים הערן, ווייל זי איז באַגאַנגען דעם גרויסן חטאָ איבערצוועצן טראַצקיס אויטאַביאָגראַפיע אויף ייִדיש. טראַצקיס „מיין לעבן“ האָט אָפּגעשניטן איר לעבעדיקן זון פון איר. זי האָט זיך עטלעכע מאָל, נאָך איר איינציקן באַזוך אין מאַסקווע, משתדל געווען צו פאַרן אויף אַ נייעם באַזוך קיין סאָוועטנפאַרבאַנד, כדי זיך צו טרעפּן מיט איר בדיחיד, אַבער מען האָט איר כּסדר אָפּגעזאַגט אַ דערלויבעניש. איר זון האָט אין אַ רוסישן בריוו, פאַרשטעלטערהייט, דורכגעשמוגלט אויף ייִדיש, אַז מען דערלויבט איר נישט אים צו קומען באַזוכן, „איבער לייבעלעס איבערזעצונג“. לייבעלע טראַצקי האָט צעשיידט אַ מאַמע און אַ זון אויף אייביק, און אַלע אירע באַ-מונגען צו שטעלן זיך מיט אים אין פאַרבינדונג זענען געווען אַרויסגעוואָרפּן. אַבער זאָל מען נישט מיינען אַז די זכרונות פון דער מערקווירדיקער פּרוי, פּוּעה ראַקאָוסקי, זענען בלויז פּאַליטישע. אַודאי זענען זיי די פאַר-צייכענונג פון איר פּאַליטישן וועג, פון די ערשטע ציוניסטישע קאַנגרעסן, וואָס זי האָט בייגעוויינט, ביז זי איז געוואָרן איינע פון די גרינדערניס פון דער ציוניסטיש-סאַציאַליסטישער באַוועגונג, און די אַלע פּאַליטישע עטאַפּן ווערן באַשריבן מיט אַ זעלטן־רייפער פען, אין אַ הויך־אַנטוויקלטן ייִדיש-פּובליציסטישן סטיל, וואָס איז ממש צו באַווינדערן. אַבער בעיקר זענען די זכרונות אַ בוך פון ייִדיש לעבן, וואָס נעמט אַרום די שטורעמידקסטע עפּאַכע, פון צאַרישע גירות, בלוטיקע פּאַגראַמען, אָפּגענאַרטע האַפּענונגען, די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, די רוסישע רעוואָלוציע, צעמורשטע יידן אין באַפּרייטן פּוילן, דער אימפעטיקער צוגרייט פאַר עליה און פאַר בויען דאָס

לאנד פאר דעם צושטראַם פון עולים. דאָס אַלץ האָט פּוּעָה געווען מיט איר אייגענע אויגן, דורכגעליטן, דורכגעטראָגן אויף אירע אייגענע פלייצעס. איר הויז איז געווען אַ לאַבאַראַטאָריע פון אידייען, רויע, נישט־דערבאַקענע, און אויסגעטראָגענע, אויסגערייפּטע פון נאַציאָנאַליזם, ביזן געפּערלעכן, אַקטי־וויסטישן אַנאַרכיזם. איר הויז איז געווען אַ זאַמלפּונקט פאַר דער אינטעלי־גענץ, וואָס האָט בלויז באַדאַרפּט עפּענען איר טיר, אַריינקומען און ווערן שטוב־זיצערס, שטוב־שמועסערס און שטוב אַמפּערערס. די דאָזיקע אימפּעטי־קע ווינטמילן און דרייענדיקע שווערדן פאַר די טויערן פון ווערווייס־וויפל־גן־עדנס האָבן אויך פאַרכאַפּט אירע קינדער און אייניקלעך. די יונגע באַבע וואָס האָט געהאַדעוועט אירע יתומים־אייניקלעך האָט געטראָגן אויף זיך יי־די־שע פעקלעך און היימישע לאַסטן, אַבער זי האָט עס אַלץ געטראָגן מיט גע־וואַלדיקער ווירדע און איבערלעכער יי־דישער פרומקייט, וואָס זי האָט גע־ירשנט פון אירע גאַטפאַרכטיקע עלטערן און זיידעס און עלטער־זיידעס — זעקס און דרייסיק דורות רבנים.

די ערשטע פרומע יי־דישע זכרונות־שרייבערין גליקל האַמעל האָט אין פּוּעָה ראַקאָווסקי געקראָגן אַ גרויסאַרטיקע פאַרזעצערין. מען וואַלט געקענט אַנשרייבן אַ גאַנץ בוך, וואָס זאָל אַנווייזן אויף דעם שווערן לעבנסוועג פון דער יי־דישער פרוי, זייט גליקל האָט אויף אַ שטילן און צוריקגעצויגענעם אופן געשילדערט איר הויזגעזינד, ביזן טאַג ווען ס'איז דערשינען פּוּעָה ראַ־קאָווסקי און געעפנט אַלע שפייכלערס פון וועלטלעך און יי־דיש וויסן, און אומעטום דרייט אַריין מיט געהויבענעם קאַפּ, געזוכט שכל הישר און אַנט־וויקלטן וואָרט.

אַבער איבער אַלץ איז פּוּעָה ראַקאָווסקיט בוך אויך אַ בוך פון מענטשן און פון משפּחות, פון לעבנס און צוזאַמענשטויסן אין לעבנס. איך שעם זיך נישט צוצוגעבן, אַז איך בין אַריינגעצויגן געוואָרן אין דעם ענגן קרייז פון איר משפּחה, געהאַט פייכטע אויגן ביי אַ סך מאַמענטן פון איר צער און פרייד, מיטגעטרויערט ווען ס'איז געשטאַרבן איר יונגע, געראַטענע און טאַ־לאַנטירטע טאַכטער; ווען פּוּעָה האָט באַדאַרפּט האַדעווען אירע יתומים־איי־ניקלעך, וואָס איינס פון זיי, אַ ברענענדיקער עקשן איז געגאַנגען אין ארץ ישראל; מיטגעצאַפּלט מיט איר, ווען זי האָט באַדאַרפּט מאַכן דעם געוואַגטן שריט און זיך פאַרבונדן מיט אַ מאַן, אַ באַווסטן פעדאַגאָג, וואָס איז געווען מיט צען יאָר יי־נגער פון איר, וועמען זי האָט גערופן חבר, און פון וועמען זי איז פיזיש אַבער נישט גייסטיק אַוועק, ווען מען האָט געלייגט דאָס יונגע פאַרשניטענע לעבן פון איר טאַכטער אין דער ערד אַריין, און זי האָט מער נישט געקענט פּוּעָלן ביי זיך צו בלייבן די באַזונדערע פרוי, נאָר זי האָט זיך

נאך מיט מער ברען אריינגעוואָרפֿן אין דער טעטיקייט פֿאַר דער ייִדישער כלל־פֿרוי, פֿאַר וועמען זי האָט אָפּגעגעבן איר פּוּל לעבן. פֿאַראַן אויטאָביאָגראַפֿיעס, וואָס זענען קאָלירפּוּל און פֿאַרביק און וואָס זענען אַזוי אינטערעסאַנט געשריבן, אַז ס'גייט אונדז אין עצם נישט אָן. אַפֿילו ווען מיר ווייסן אַז דער זעלבסטבאַשריבענער האָט זיך גוט צוגעפּוצט, אַרויסגעבראַכט און מַגזם געווען אַלע זיינע מעלות און באַשיינט זיינע חסרות־נות. די זכרונות פון פּועה ראַקאָווסקי זענען רייך, אינטערעסאַנט און פֿאַר־כאַפּנדיק אָבער איבער דעם אַלעם מאַכט די אויטאָביאָגראַפֿירטע העלדין אַליין אַ טיפּן רושם, מיט איר געוואַלדיקער עניוּות, אויפֿריכטיקייט און דער אומ־געוויינלעכער מעלה צו קענען איבערגעבן דעם גאַנצן לייד־וועג אירן, ווי אַ טייל פון דעם גרויסן צאַפֿליקן און יסורימדיקן לעבן אַרום זיך, וואָס האָט זיך געשטאַלטיקט אין פֿאַרשיידענע צווייפֿלס און גלויבנס. אויף אַ סך זייט־לעך פון די זכרונות רוט דער טרויער פון אַ קלוגער און גוטער זקנה, וואָס איז אַליין געקומען אַ באַרוטע צו זיך אַהיים, אָבער פּונווייטנס האָבן ייִדישע לעבנס געברענט און געשריגן צו די הימלען. זי האָט געשריבן אירע זכרונות אין די פּערציקער יאָרן, ווען דאָס גאַנצע ייִדישע לעבן אין אייראָפּע איז אכזריותדיק געטריבן געוואָרן צו פֿאַרטיליקונג.

זייט ביי זייט מיט אירע מאַגערע פּרנסות האָט פּועה ראַקאָווסקי פֿאַר־דינט אויף חיונה אויך פון ייִדישער צייטונגס־אַרבעט און פון איבערזעצן איי־ראַפּעזישע ליטעראַטור אויף ייִדיש. זי האָט איבערגעזעצט אויף ייִדיש רע־מאַרקס באַרימט אַנט־מלחמה־בוך און עס געטאָן מיט דעם ציטערדיקן גלויבן, אַז זי טוט איר חלק פֿאַר דעם וועלט־שלום. פֿאַרענדיקט האָט זי איר קאַריערע אין מדינת ישראל אויך מיט איבערזעצונגען אויף ייִדיש, פון פֿאַרשיידנאַר־טיקער ציוניסטישער פּראָפּאַגאַנדע־ליטעראַטור. פּועה וואָס איז געווען אַן העברעערין, ממש זייט זי האָט געעפנט באַווסטזיניקע אויגן און אַ באַווסט־זיניק מויל צום ריידן, און וואָס האָט איר גאַנץ לעבן געווידמעט צו העברעיִ־שער דערציִונג, האָט עס נישט באַטראַכט פֿאַר קיין סתירה, וואָס זי האָט פּונקט אַזוי ליב געהאַט ייִדיש. ס'איז אַ סברה, אַז זי איז געקומען קיין ארץ ישראל אין 1920, און ווען זי האָט איבערראַשט אַלע אירע פּריינט און אַפֿילו אַרויסגערופן פֿאַרביטערונג ביי אַ טייל פון זיי, ווען זי איז פּלוצים צוריקגע־פֿאַרן קיין פּוילן, איז איינע פון די וויכטיקסטע סיבות געווען, וואָס זי האָט נישט געקענט סובל זיין די מיאוסע באַציונג צו ייִדיש, מצד העברעיִסטישע פּאַנאַטיקערס.

„שווער“, שרייבט זי, „איז אויך געווען מסכים צו זיין מיט דער אויס־געשפּראַכן געאַטמיווער שטעלונג צום אַזוי־גערופּענעם גלות. איינער פון די

איצט-פאָלערסטע און פאַרדינסטפולסטע פירערס פונעם ישוב האָט מיך דעמאָלט איבערראַשט מיט זיין באַהויפטונג, אַז דאָס ייִדישע פּאַלק וועט פאַרשטעלן מיט זיך נאָר דער טייל ייִדן, וואָס וועט קומען לעבן אין ארץ ישראל. די דאָזיקע אויפפאַסונג פון ציוניזם איז מיר לגמרי געווען פרעמד... ווי אַ דירעקטע קאָנסעקווענץ פון אַזאַ מין אויפפאַסונג איז אויסגעוואַקסן די מער ווי זלזל־באַציונג צו אונדזער פּאַלקס־שפּראַך — צו ייִדיש. דער עקס־טרעמער שאָוויניזם האָט זיך צייטנווייז, נוגע דער דאָזיקער פּראַגע, אויסגע־דריקט ממש אין אויסטערלישע פאַרמען."

זייט ביי זייט מיט איר ליבשאַפט צו ייִדיש איז פאַרשטייט זיך, געווען ממש אומבאַגריפענע צו איר ליבשאַפט צו העברעיִש. זי וואַרפט אַריין אַ סך העברעיִשע אויסדרוקן און מאמרי חז"ל אין איר שרייבן, און זי האַלט אין איין איבערחזון דעם מאמר וואָס האָט פאַרבאַטן צו לערנען תורה מיט ייִדי־שע טעכטער, ווי זי וואַלט זיך געוואַלט נוקם זיין מיט איר לומדות, אין דעם אומגעלומפערטן און אומגליקלעכן פאַרזאַג.

פועה ראַקאָווסקיס בוך איז אַ בוך, וואָס וועט פאַרבלייבן צווישן אונ־דזערע בלייבעוודיקסטע ביכער, און דאָס געשטאַלט פון דער פרוי פועה וועט אַרויסשיינען פון אונדזער פרויען־געשטאַלטן־גאַלעריע. ס'וועט זיך זיכער נאָך איר באַווייזן אַ נייע ייִדישע גליקל האַמעל, וואָס וועט ווייטער שפינען די זכרונות־פעדעס פון דער ייִדישער פרוי, וואָס האָט אַמאָל זיך אַפילו נישט געטאַרט לערנען קיין מלאכה. אויב מאַנסלייט בעלי־מלאכות זענען געווען אַ פּלעק אין יחוס, זענען פרויען אַרבעטערניגס געווען ממש „אויסגעשלאָסן". ווי פועה ראַקאָווסקי ווייזט עס אונדז אין די ווערטער פון אַ דעמאָלדיקן פּאַלקס־ליד —

ווער וועט אויפנייען די בייקע? —
שרהקע די מאַדיסטקע, די הולטייקע!

פועה ראַקאָווסקיס בוך שילדערט דעם רעוואָלוציאַנערן גאַנג פון דער ייִדישער פרוי, אין דער געזעלשאַפט און ביי זיך אין הויז. די באַשיידענע מע־מואַריסטין גורט זיך אָן מיט מוט און זאַמט:
„ווי אויסטערליש דאָס זאָל נישט קלינגען, נעם איך זיך די דרייסטקייט צו זאַגן, אַז איך בין געווען איינע פון די פּיאַנערינס פון דער באַוועגונג אין פּוילן צו פּראָדוקטיוויזירן די ייִדישע מאַסן."

מען מוז מיט איר מסכים זיין, ווען מען לייענט דאָס האַרציקע בוך, וואָס שילדערט די גרויסע טראַגעדיע פון צעפאַלענע, צעבראַכענע און צעקריגטע ייִדישע משפחות, די בלאַנדזשענישן און געפינענישן פון די קינדער און די אייניקלעך, אונטער דעם וואַכזאַמען אויג פון אַ קלוגער זקנה, וואָס איז צו

זיבעציק יאָר זיך געקומען באַזעצן אין מדינת ישראל און דאָרט גלייך גענו-
מען אַרומלויפן און רייסן ביי די פּאַלעס, מען זאָל איר געבן אַרבעט. די
זכרונות פון פּועה ראַקאָווסקי, אָדער ווי דאָס בוך הייסט — „זכרונות פון אַ
ייִדישער רעוואָלוציאָנערין“, איז די כראָניק פון אַ וועלט מיט אידעאָליסטי-
שער און אָנגעשטרענגטער אַרבעט, וואָס האָט געבראַכט אַ סך פּרוכט אין
ייִדישן לעבן. דאָס איז אַ פאַראייביקונגס־בוך פאַר אַ דערציערין, וואָס האָט
דערצויגן טויונטער ייִדישע פּרויען. זיי דערמאָנען נאָך, ביים היינטיקן טאָג,
איר נאָמען מיט אַ ברכה, וואָס קומט פון טיפּן האַרצן.

.1955

מיין שטאָט לובלין

א לאַנדסמאַן האָט מיר אָנגעזאָגט די בשורה, אַז גאָר אינגיכן וועט אין מדינת ישראל דערשיינען דער לאַנג־דערוואַרטער ענציקלאָפּעדישער באַנד וועגן לובלין, אין דער מאָנומענטאַלער ביכער־סעריע פון דער גלות־ענציע־קלאָפּעדיע, איד וואַרט אויף דעם בוך מיט אומגעדולד. כ'ווייס אַז ער איז צו־זאַמענגעשטעלט געוואָרן פון קאַמפּעטענטע מענטשן, אונטער דער רעדאַקציע פון דעם היסטאָריקער נחמן בלומענטאַל, וואָס האָט ליב דאָס געדעכעניש פון לובלין און האָט אַ זיין פאַר איר חרוב־געוואַרענער ייִדישער פּראָכט. אַ גרויס יזכור־בוך פון לובלין איז מיט אַ צייט צוריק דערשינען אין פאַריז, אָבער ער איז פּסול געוואָרן, ווייל קאַמוניסטן האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט דעם צוזאַמענשטעל, און זיי האָבן אים „גערייניקט“ אויפן סטאַליניסטישן שטיי־גער. די העברעיִשע ענציקלאָפּעדיע וועט מסתמא מתקן זיין אַ סך פון די דורכלאָזן און רשעות־דיק־קרומע פאַרטייאישקייטן.

אַלט־לובלין האָט דווקא געהאַט מזל צו היסטאָריקער. פון ניסענבויען, באַלאַבאַנען ביז, אים צו לענגערע יאָר, דעם יינגערן שמו, האָט דאָס אַלט־רבנישע און מצבהדיקע לובלין געהאַט אירע היסטאָריקער. מיין העברעיִשער לערער, שלמה ברוך ניסענבוים, דער באַקאַנטער מזרח־יטוער און משכיל, האָט נאָך אין 1900 אַרויסגעגעבן זיין קליינע שטודיע „לקורות היהודים בלובלין“, וואָס איז מיט יאָרן שפּעטער, שוין נאָך מיין אַוועקפאַרן, דערשיי־גען אין אַ פאַרגרעסערטן אויסגאַב. ניסענבוים האָט אַ סך געשריבן וועגן אַלטן לובלין און מיר געדענקט זיך זיין זאַמלונג פון בילדער און אויפקלע־רונגען, וועגן דעם אַלטן און נייעם בית־הקברות. (דער נייער איז שוין אויך געווען אַלט אַ שיינע פאַר הונדערט יאָר). די דאָזיקע זאַמלונג, וואָס ער האָט פאַרקויפט אין זיין אייגן בוך־געשעפט — איינע פון די ערשטע השכלה־פעס־טונגען ביי אונדז אין שטאָט — איז געווען אַ מיין „בעדעקער“, פאַר גוטער אַריענטאַציע אויף ביידע בית־עולמס, מיט די מצבות פון די גאונים און די לובלינער פייערדיקע און „אייזערנע“ קעפּ.

אָבער ס'איז שוין אויך געווען אַן אַנדער לובלין, וואָס האָט פאַרדינט אַז געשיכטע־שרייבערס זאָלן זיך דערמיט אָפּגעבן, און וואָס וועט מסתמא קריגן געהעריקע אָפּשפיגלונג אין דער העברעיִשער גלות־ענציקלאָפּעדיע. דאָס איז די לובלין פון ערשטן ציוניזם, פון סאַציאַליזם און פון בונד, פון השכלה,

העברעזים און יידישיזם; אויך פון באַוויסטזיניקער יידישער אַסימילאַציע, וואָס האָט געהאַט איר אייגענעם צובונד צו יידישקייט, אָבער דער צובונד האָט באַנקראַטירט און דערפירט ביז צו די טויערן פון „קאַשטשאַל“ און אַפילו אַרײַן אינעווייניק, פאַר אַ סך פאַרבלאַנדזשעטע יידישע נשמות.

לובלין האָט געהאַט אַ העברעער — עובדיה שײנברון. זײַן טאַטע האָט בײַ אונדז געשטמט פאַר אַ מיליאָנער, און ער האָט זיכער פאַרמאַגט מער ווי די יידיש־מיליאָנערסקע עטלעכע טויזנט קערבלעך. דער זון עובדיה איז שוין געריטן אויף פערדלעך, מיט די אמתע רייט־שטייול. אָבער ער האָט אויך געשריבן העברעיִשע ביכלעך וועגן דער שײנקייט פון יידישע ימים־טובים. ער איז געווען דער זײל פון העברעיִש אין דעם צוויי־שפראַכיקן „הזמיר“, וווּ ער האָט געהאַלטן העברעיִשע רעפּעראַטן. די יונגע ברידער גימנאַזיסטן שפראַך, וואָס זענען געקומען צו אונדז פון דער ליטע, זענען געווען די לוב־לינער מפיצי יידיש. זײ זענען אין די דרייסיקער יאָרן ליקוידירט געוואָרן אין ביראַבידזשאַן.

מיר האָבן געהאַט אונדזער רעליגיעזן פּילאַזאָף נײַעמצאָוויטש, אונדזער רע יונגע בונדישע פירערס קרומהאַלץ און ענגלענדער. ענגלענדער איז שפּע־טער געוואָרן אַ קאַמוניסט און ער איז געשטאַרבן אין אַ פּוילישער טורמע. מיר האָבן געהאַט אונדזערע יונגע פּאָעטן, וואָס האָבן געצויגן יניקה פון וואַר־שע און ווילנע. איינער פון זײ, ראָטענבערג, האָט געשריבן ווונדערלעך מוזײ־קאַלישע לידער, מיט אַ סך צוזאַג. ער איז שפּעטער געוואָרן אַ מעדיצינער און ער איז, אויף וויפל מען האָט מיר איבערגעגעבן, אומגעקומען אין דער וואַרשעווער געטאָ. לובלין האָט אַפילו געהאַט אירס אַן אייגענעם, לאַקאַלן דראַמאַטורג, יעקב וואַקסמאַן, אַ מחבר פון צענדליקער דראַמעס, וואָס האָט זוכה געווען, אַז מען זאָל אַ פאַר דראַמעס זײנע אויפפירן אין וואַרשע.

אַ לובלינער שײנדל איז געווען די מײערסאַן פּאַמיליע. דער פּאָטער פון דער משפּחה איז געווען אַ רייכער שניט־קרעמער. זײַן ווייב, מאַלווינאַ, האָט זיך געזחברט מיט עליזאַ אַרזשעסקאַ, און ס'איז אַ סברא אַז זי האָט געהאַט אַ השפּעה אויף דער איידעלער פּוילישער שריפטשטעלערין, אַז זי זאָל „אַנט־דעקן“ דעם ייִד אין פּוילן און אים דערהייבן, אויף איר אייגענעם שטייגער. מאַלווינאַ מײערסאַן איז פּאַקטיש געווען די מוטער פון דער פּויליש־יידישער ליטעראַטור. זי אַלײן האָט געשריבן אַ סך ראַמאַנען, אין סטיל פון איר צײַט. איר זון עמיל מײערסאַן איז דער באַרימטער פּילאַזאָף פון נאַטור־וויסנ־שאַפּט, אַ גאון אויף זײַן געביט. ער האָט געפּאַרשט די געשיכטע פון וויסנ־שאַפּט, אירע נײַגונגען, ווענדונגען און אַפּנויגונגען. ער האָט זיך יונגערהײט באַזעצט אין פּאַרײז, פּונוואַנען זײַן נאַמען האָט זיך פאַרשפּרײט איבער דער

גאַנצער וועלט. זיין פילאָזאָפיע האָט זיך בעיקר פאַרנומען מיט די גרונט-אונטערשיידן פון שכל הישר און וויסנשאַפטלעכן דענקען.

עמיל מייערסאָן האָט איבערגעלאָזט אַ רייכע ירושה פון וויסנשאַפטלע-כע ווערק, און נישט קיין אַנדערער ווי איינשטיין האָט זיך סומך געווען אויף זיינע אַריגינעלע און טיפזיניקע שטודיעס פון נאַטורוויסנשאַפט, וואָס האָבן פאַרמאָגט אַ רעליגיעזן אונטערשלאַג. דער פּויליש-פּראַנצויזישער ייד האָט געשטאַמט פון אַן אַנדער פּראַנצויזישן ייד — רש"י.

מייערסאָן איז געשטאַרבן אין 1933 אין פאַריז. זיין ברייטע וויסנשאַפט-לעכע אַרבעט האָט אים נישט געשטערט צו פאַרבלייבן — אין פאַריז, אַ וואַרעמער ייד און אַן אַקטיווער ציוניסט, וואָס האָט געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע אין דער געשיכטע פון ציוניזם אין פּראַנקרייך. זיין יונגערע שוועסטער פעליציאַ, אַ פּאָעטעסע, וואָס האָט פאַרעפנטלעכט אַ סך לידער אין דער אַסי-מילאַטאַרישער צייטונג „איוראַעליטאַ“ און געשריבן דראַמעס, וואָס זענען געשפּילט געוואָרן אין וואַרשע, איז געבליבן אין לובלין, וווּ זי האָט חתונה געהאַט מיט דעם פאַרברענטן אַסימילאַטאָר און כמעט-אַנטיסעמיט דעם גוט-באַקאַנטן לובלינער דאַקטאָר אַרנשטיין. פעליציאַ, וואָס האָט זיך ראַמאַנטיש-זיס געשפּילט אין אירע לידער מיט היסטאָרישע יידישע טעמעס, האָט פון דעסטוועגן, ווי אַ ברייטע מחותנתטע, געפירט אירע קינדער צו דער חופּה אין „קאַשטשאַל“ אַריין. ס'איז געווען אַ פיינער מהלך צווישן איר ציוניס-טישן ברודער אין דער גויישער פאַריז און איר אייגענעם דרך, אין אַלטיידישן לובלין.

אַט די נייערע לובלינער פיגורן פון דראַנג נאָך יידישקייט, וועלט-באַ-פרייונג, אַדער אַפּרעמדונג, ביז די טויערן פון שמד, האָבן נאָך נישט גע-צויגן די אויפּמערקזאַמקייט פון אַן ענערגישן היסטאָריקער. אפשר זענען דאָ-און-דאָרט פאַרעפנטלעכט געוואָרן קלענערע אַרבעטן אַדער דערמאַנגונגען. גאַנץ מעגלעך אַז די יונגע היסטאָריקערין, דורך די נאַציס אומגעבראַכטע, מאַנדעלסבערג, האָט אַביסל געשריבן אויך וועגן דעם נייעם יידישן לובלין, אָבער אין אַלגעמיין האָט די שטאַט נישט זוכה געווען, אַז מען זאָל ציען די ווייטערדיקע געשיכטלעכע ליניע, פון ניסענבוים מצבות און באַלאַבאַנס געטאַגאַסן, ביז די אינטעלעקטועלע קאַמפּן, וואָס האָבן געגעבן לובלין איר לעבעדיקן כאַראַקטער, דורך אַלע עטאַפּן פון מאַדערנעם יידישן לעבן.

וויל איך האָפּן אַז כ'וועל דאָס אַלץ געפינען אין דער העברעישער ענ-ציקלאָפּעדיע — לובלין, אפשר וועל איך שוין דאָרט אויך אין איינזעגן גע-פינען דעם ענטפּער אויף דעם רעטעניש, פאַרוואָס מיר האָבן אין לובלין גע-האַט אַזויפיל אויסטערלישע יידישע „דייטשע“ און אַפילו פּראַנצויזישע

משפחה-נעמען. מיר האָבן געהאַט טוגענטאַלס, קרומהאַלץ, האַכגעמיין, רע-
טינג, קובע, פּאַנטשער, גריזאַלעט, שפּילפּאַגעל, פּייקוס, קורפּאַטווע, האַס-
פּאַגעל, גאַלדפּעדער און אַנדערע — ממש אַן אוצר פון טשיקאַווע נעמען.
אגב, אַ לובלינער גאַלדפּעדער פּאַרנעמט אין ניריאַרק אַ בכבודיק אַרט, אין
דער וויסנשאַפּטלעכער וועלט. דאָס איז אַנאָ גאַלדפּעדער, איינע פון די וויכ-
טיקסטע אויטאָריטעטן אויפן געביט פון קאַנסער-פּאַרשונג.

**
*

און האָב איך זיך שוין צערעדט וועגן לובלין, וועל איך שוין דערמאָנען
דעם בונדיסטישן שרייבער, וואָס האָט אויך געטראָגן איינעם פון די לובלי-
נערישע זעלטענע נעמען — הערנהוט. יוסף הערנהוט איז אומגעבראַכט גע-
וואָרן פון די נאַציס, אין דער ערשטער לובלינער אַקציע. כ'האַב נישט גע-
זען אַז מען זאָל הערנהוטן ערגעצווו דערמאָנען, אפילו נישט אין קיין בונ-
דישע אויסגאַבן.

ביי מיר האָט זיך אויפגעהיט זיינס אַ ביכל לידער פון 34 זייטן, וואָס
איז דערשינען אין 1933, אונטערן נאָמען „אין אונדזערע טעג“. דער העכ-
רעישער עלעמענט פון די לידער איז אויסגעלייגט פּאַנעטיש. דאָס העפּטל
איז געדרוקט געוואָרן אין וויינבאַומס דרוקעריי „רעקארד“ אויף נאָוואַריב-
נאָ. און האָט געקאָסט 50 גראַשן, סך-הכל אַ האַלבע זלאָטע. די האַלצשניט-
הילע האָט געמאַכט רבקה בערגער, מיינע אַ נאַענטע קרובה, די נאַציס האָבן
אויך די יונגע קינסטלערין אומגעבראַכט.

יוסף הערנהוט האָט אין זיין ערשטער און, אויף וויפל מיר איז באַ-
קאַנט, זיין איינציקער זאַמלונג לידער אַרויסגעוויזן אַ נישקשהדיקע פעיקייט
אויסצושרייען די שרעק פון דער צייט. ער האָט געשריבן עקספרעסיאָניס-
טישע צייט-לידער און אין 1933 האָט ער שוין דערשמעקט אַז —

וידער ווערט די וועלט צום טויט געגרייט,
וידער דורשט די חיה ווילד נאָך בלוט,

הערנהוט האָט זיך באַמיט איבערצושרייבן פּראַלעטאַרישע לידער, מיט
אַ נייעם נוסח.

אונדזער בלוט — אייער חיים,
אייער גאַלד — אונדזער קראַפט.

גם הערנהוט האָט געשריבן פיינע פובליציסטישע אַרטיקלען, אין דער
לובלינער צייטונג, האָט ער אין זיינע לידער פּאַרמאַגט אַ קליינעם ווערטער-

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

אוצר. ער איז אָבער געווען דורכגעדרונגען מיט אַן ערלעכער בענקשאַפט פֿאַר אַ שענערער וועלט.

עס שרייען שוין די שטיינער אויף די גאַסן:
מיר האַסן! מיר האַסן! מיר האַסן!
פון יעדער מויער רייסט זיך שוין אַ רוף:
גענוג! גענוג! גענוג!
און
דו
וועסט
אַלץ
שווייגן?!

דער לעצטער אויסרוף איז טאַקע אַזוי דראַענדיק אויסגעשטעלט צו איינ-
ציק וואָרט אויף אַ שורה. ער רעדט וועגן „געפֿאַלן פֿון הונגער — אַ זאַץ און
אַ פֿונקט. פֿאַרצווייפֿלטער זעלבסטמאָרד — אַ זאַץ און אַ פֿונקט. געפרוירע-
נע קינדער — אַ זאַץ און אַ פֿונקט“. און ער שרייט ווידער אויס, אויפֿן
שטייגער פֿון די דעמאָלט באַקאַנטע פֿלאַקאַטישע דיכטערס „און דו וועסט
אַלץ נאָך שווייגן?!“

דער יונגער הערנהוט זינגט אַ ליד צו לייוויקן, וועמען ער האָט נישט
געזען אָבער וועמען ער קען דאָס פֿנים „פֿון ליידן העל באַלויכטן“. לייוויק
איז ביי אים דער „צאַרטסטער און דער שטרענגסטער דיכטער“

און כאַטש איך שטיי אין ריי, ווי אַ סאַלדאַט,
און כאַטש דיין אמת איז נישט שטענדיק מיינער,
דאָך נאָענט אַזוי ביסטו מיר, נאָענט אַזוי און ליב —
פֿון צענדליקער פֿאַעטן ייִדישע דו איינער.

אין דער קליינער זאַמלונג זענען דאָ פֿראַלעטאַרישע לידער פֿון אַ שמיד,
פֿון אַ קוילנגרעבער, פֿון אַ מויערער, פֿון אַן אַרבעטלאָזן, פֿון אומנייטיקע
הענט, וואָס מען וועט זיי באַלד דאַרפֿן, ווייל „ס'איז נישט ווייט דער טאַג
ווען עס וועט זיך צעסאַרפען אַ פייער איבער גאָר דער וועלט“. ער זינגט אַ
ליד פֿון נאָוועמבער 1933 און ער פרעגט

קוואַ וואָרים — וועלט, ווי גייסטו זאָג — ווהיין?

ער שאַנעוועט אַפֿילו נישט אונדזער אַמעריקע —

און אין דאָלאַר-לאַנד דער הונגער וואַקסט כסדר,
עס העלפט נישט רווועלטס חכמה און זיין פֿלייס.

דער יונגער בונדיסט הערנהוט האָט נאָך דעמאָלט געהאַט אַביסל גלויבן

אַז —

בלויז אין אַקטאָבער־לאַנד דעם רויטן טראַגט געזאַנג זיך
פון נייער וועלט, פון סאַציאַליזם בוי.

וויי, ווי דאָס דאָזיקע געזאַנג האָט מיאוס אָפּגענאַרט צענדליקער טויזנ־
טער אַזעלכע נאַװע גלויבערס. דאָס בעסטע ליד אין דער מאַגערער זאַמלונג
פון סאַציאַליסטישע לידער איז דאָס ליד צו לובלין —

איבערן גרוי גלאַנץ פון דיין נעכטן — אַלט ייִדישקייט אין געטאָ —
האַט שוין האַרטער היינט אויסגעשפּונען אַ ניי געוועב.
און כאַטש דו פאַרמאַגסט נאָך נישט קיין בנינים פון בעטאָן,
און פון גרויסשטאָט דעם קלאַנג, קאַליר און פאַרנעם —
דאָך זינגסטו אויך שוין דאָס ליד פון לעבן פון נייעם,
ווי אין אַלע וועלט שטעט, ווי אויף גאַר דער ערד,
גיט דאָ אויך אַן דער קאַמף פאַר ברויט און באַפֿרייונג.

און ער פאַרענדיקט זיין ליד מיט אַזעלכע פיר שורות:

שטאַט פון טראַדיציע און פון שווייגנדיקן דלות,
שטאַט פון שטיללעבן, שטאַט פון ווייכע טריט.
שטאַט פון אַלט־צעשוומענע און ניי־געקומענע חלומות —
שטאַט פון מיין היים, פון מיין טאַג און מיין ליד.

ס'זענען קיין סך לידער נישט געשריבן געוואָרן צו דער שטאַט לובלין,
און אַזעלכע אויסרופן ווי „שווייגנדיקער דלות“ און „שטאַט פון שטיללעבן
און ווייכע טריט“ זענען באמת כאַראַקטעריסטיש פאַר דער אָפּגעפּוזטער
אַרעמקייט. פאַר דעם נישט־שרייענדיקן דלות און דער נישט צו שרייענדיקער
גבירהשאַפט פון אונדזער שטאַט. כ'וועל באמת האַפּן אַז אַ הויך דערפון וועט
מען געפינען אין דער העברעיִשער ענציקלאָפּעדיע פון לובלין, אַן אָפּשפיג־
לונג אויך פון דער שטאַט מיט אירע האַפענונגען, ערב איר ייִדישן חורבן און
פאַרגאַנג. ווען לובלין איז נאָך געווען אַ שטאַט פון קנאַפע פּופּציק טויזנט
יידן.

1956

„מיין לעקטיקאָן“ פון מלך ראָויטש / דריי נאַציאָנאַלע פּאָעמעס פון
נ. י. גאַטליב / „דער שול־הויף“ פון חיים גראָדע / יעקב פּאָט —
„שמועסן מיט ייִדישע שרייבער“ / יוסף ראָלניקס „זכרונות“ / „אינדור
לען אויף דער ערד“ פון מרדכי שטריגלער / נח גאַלדבערגס „אַ ליכט
גייט אויף“ / זוכנדיק קינסטלערישע פרייד אין תוהו / מאַרק שוויידס
„אַלע לידער און פּאָעמעס“ / אהרן גיטענזאָנס „אין צדיקס טריט“ /
„דיכטער און דיכטונג“ פון א. טאַבאַטשניק / מלכה חפץ־טוזמאַן / א
לוצקי / מאיר שטיקערס לידער / אין מילוואַקי לעבט אַ ייִדישער פּאָעט
/ „כתבים“ פון חיים קרול / י. ל. קאַלושינער / לוי גאַלדבערג / ד״ר
א. מוקדוני / משה יונה חאַימאַוויטש / אַ ליטעראַרישע סענסאַציע /
נ. ב. מינקאַוו / נ. ב. מינקאַוו צו זיין ערשטן יאַרצייט / ש. מיללער /
אלף כצם „שפיל אין לידער“ / אליעזר בלום־אַלקוויטס דערציילונגען / 46
ייִדישע לידער אויף ענגליש / שעקספירס סאַנעטן / קאַלעוואַלאַ אויף
ייִדיש / ייִדישע ליטעראַטור אין אַמעריקע — אַ נס.

„מיין לעקסיקאָן“ פון מלך ראָוויטש

דאָס איז שוין דער דריטער באַנד פון אַ פּריוואַטן לעקסיקאָן וואָס מלך ראָוויטש האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אין יאָר 1945. אין די דריי לעקסיקאָנען האָט ער מסתמא „געדעקט“ אַ 250 ייִדישע שרייבערס און קולטור-טוערס. דער נייסטער באַנד איז דער בייכיקסטער פון אַלע — קנאַפע 500 זייטן — און איז אַ רעזולטאַט פון זיין וווינען אין מדינת ישראל אַ לענגערע צייט, מיטן געדאַנק זיך דאָרט צו באַזעצן. אָבער דער לעקסיקאָן איז אפשר אַן אויסקויף פאַר נישט פאַרבלייבן, אָדער נאָך נישט פאַרבלייבן אין דער מדינה — אַ קאַלאַסאַלע מתנה דער גייסטיקייט פון לאַנד, וואָס איז ראָוויטשן צום באַענטסטן.

מלך ראָוויטש איז אַ גענוג גוטער זשורנאַליסט, וואָס האָט געקאַנט אויף זיך נעמען די עובדה אַפּצופאַרטרעטלען גענעראַל, מלחמה-פירערס, עקאָנאָ-מיסטן, אַרכיטעקטן און צעברוגטע פאַרטיי-פירערס, אָבער ער האָט זיך גע-נומען צו שרייבערס, העברעיִשע און ייִדישע, און זיי אויסגעמושטרירט ווי זיין אַרמיי פון פּרידן, און זיי אַפילו געשאַנקען צוויי פעלד-מאַרשאַלן — שלום אַשן פון רעכטס און זלמן שניאורן פון לינקס. ראָוויטש איז ביי זיין גאַנצער תּמימות, אַ גרויסער שפּיצלער. ער האָט אויסגענוצט דעם אַלפאַבע-טישן מרחק צווישן צוויי גענעראַלן און זיי באַוווטזיניק דערווייטערט איי-נעם פון אַנדערן, זיי צעשיידט, נישט נאָר מיט פרומער אַפּגעשיידטקייט, נאָר אויך מיט דער כּוונה, אַז יעדער פעלד-מאַרשאַל זאָל קריגן אומגעשטערט און אומבאַרעדט זיין אייגענע פעטע פאַרציע אַנערקענונג. צווישן אַלף און שין טוט זיך טאָן און רודערן, מיט אַזויפיל באַשריבענע אַפיצירן — מיטן אייב-ציקן אויסנאַם פון סוצקעווערן וואָס האַלט דעם צענטער — אַז די צוויי גרויס-גייסטערס קריגן נישט קיין געלעגנהייט איבערצופירן די שטימונג.

און די שטימונג איז אַן איינגעשטעלטע דיסציפּלין פון צוגעטיילטער גוטסקייט. ווען מען גיט אַ ליען אַ צען פאַרטרעטן, כאַפט מען דעם שניט פון דער מאַנאַטאַנער צוגעשניטנקייט, וואָס מיט איר אַפּערירט ראָוויטש. אַ פּערירט איז אפשר דאָס גלייכסטע וואָרט, ווייל ראָוויטש מאַכט קודם-כל פיזישע אַפּעראַציעס אויף זיינע באַשריבענע העלדן. ער פאַרפלאַס-טישט די נעזער, די פּנימער, אַפילו די פיגורן. ער זעט מענטשן, ווי יעדער

פארטרעט מאַלער, אין זיין אייגענעם געשטאַלט, אָבער די פיזישע באַשריי-
בונגען זענען אויך ראַוויטשעס אַ באַוווּסטזיניקער איבערקנעט. ער גלייכט
אויס קרומקייטן און קרומט אויס גלייכקייטן. ער שאַפט זיך אַן אייגענע גע-
שטאַלטן-גאַלעריע.

„מיין לעקסיקאָן“ איז גלייך אַ פאַראַויסיקע התראה צו יעדער קריטיקער.
אַז ס'איז נישט שייך צו זוכן חסרונות אויף אַזאַ רייך-פּערזענלעכן איינפאַל.
אַלע אַנגעוויזענע חסרונות שפּרינגען אָפּ, ווען זיי שלאָגן זיך אָן אין דעם
„מיין“, וואָס איז בפּירוש אַן אייזערנע באַוואַרעניש. אַ מענטש וואָס האָט
זיך דערוואַרבן אַזאַ סטאַזש ווי ראַוויטש אין דער יידישער ליטעראַטור, האָט
אפּשר אַ רעכט צו סדרן און מושטירן שרייבערס און זיי געבן דעם לייענער
אויף צו דערקענען, נאָכדעם ווי ער אַליין האָט זיי צוגעפּוצט. אַ סך פאַר-
טרעטן לייענען זיך — כחומר ביד היוצר. אַליין האָבן זיי זייער ווייניק לעבן,
אָבער דער לעקסיקאָנער בלאָזט אין זיי אַריין אַטעם, אַדער ער בלאָזט זיי
אָן, שטעלט זיי אויף די פּיס; צומאַל שטעלט ער זיי אונטער אַ פּיסל. יאָ,
ראַוויטש האָט אַ סך טרוקענעם הומאַר און זיין מידת הגוטסקייט איז אפּט-
מאַל געמישט מיט אַ סך איבערלעכער לצנות, וואָס איז גאַנץ שפּילעוודיק,
ווער ס'זעט נישט אַט די מידה, וואָס איז ביי ראַוויטשן אַפּילו אַ זשאַנער אַ
גאַנצער, לייענט אים בלויז איינגאַרנדיק.

איך האָב פּריער געזאָגט אַז ראַוויטש איז אַ גוטער זשורנאַליסט, דער
אמת איז אַז ער איז אַן אויסגעצייכנטער, איבעראַשנדיקער זשורנאַליסט. ער
פאַרמאָגט אַלע מעלות פּון אַ גרויסצוגיקן פּובליציסט. ער האָט מיינונגען, ער
קען טראַכטן, ער קען דערזען און באַלייכטן דאָס פּינטלע וואָס מען דאַרף
אַרויסהייבן. ער קען מאַכן אויספירן, ער האָט איינפאַל און פאַרמאָגט אַן
אייגענעם סטיל וואָס לאָזט זיך דערקענען. זיינע אומצאָליקע זשורנאַליסטישע
אַרבעטן זענען אויך אַ „מיין לעקסיקאָן“ וואָס ער פירט כּסדר. נאָכדעם ווי
מען לייענט איבער אַ גאַנצע בלאַט-צייטונג, וויל מען נאָך אַלץ לייענען ראַ-
וויטשעס אַרטיקל, אין דער זעלביקער צייטונג, ווייל ער קומט שטענדיק אַן
פּון אַ זייטיקן וועג.

זיין זשורנאַליסטיק האָט נאָך די מעלה, וואָס זי איז בעלעטריסטיש.
וואָס מיינט בעלעטריסטישע זשורנאַליסטיק? אַ סך זאַכן: דאָס לשון איז אפּט-
געוואָרנטער, די שטריכן זענען שאַרף און די געדאַנקלעכקייט אַ בילדלעכע.
דער שטאַנדפּונקט איז נישט קיין אַט-געוואַרענער, נאָר אַ דרך, אַ לאַמטערנע,
וואָס מיט איר ווערן באַלויכטן געשעענישן, אין ליכט פּון אַ גאַנצער קייט
געשעענע דערפאַרונגען, גלויבונגען און אַפּילו זיך-איינגעשמעסעטע טעאָריעס.
אַט די אַלע מעלות זענען דאָ אין דעם נייסטן באַנד „מיין לעקסיקאָן“.

און דאך ליגט איבער דער גאנצער בעלעטריסטישער לעבעדיקייט א שווערער גליווער, ווי די באזעצטע העלדן וואלטן געווען אויפגעלעבטע וואקס-פיגורן. איך בין זיך משער, אז דאס נעמט זיך פון נעמען א לכתחילהדיקע מאַס, ווי ראָוויטש אליין זאָגט — פון טויזנט ווערטער פאַר יעדער באַזונדערן שרייבער. הגם די מאַס האַלט ראָוויטש נישט אויס מער ווי איין מאַל, האָט ער דאָך איינגעשטעלט אַ ספעציפישע פאַרפרויענע אַטמאָספּער, פאַר די באַווינערס פון דעם ענגן פּאַנטעאָן.

די פּאַרעם פון יעדער מעשהלע-פּאַרטערט איז אַ לייכטע: ראָוויטש זוכט אַפּ אָדער באַגעגנט דעם שרייבער, ער מעסט אים אָפּ, גיט אים אַ צוקערל, לאַזט אים אַמאָל ריידן עטלעכע ווערטער, גיט אים אַ שטויס און די מאַריאַ-נעטקע נעמט זיך אַביסל באַוועגן און גיט אַזאַ און אַזאַ שמיכל, אָדער אַזאַ און אַזאַ כּמוּרע און מען צעגייט זיך.

דערפאַר איז גלייכער אַז מען זאָל די הונדערט און עטלעכע און פּופּציק פּאַרטערטן נישט לייענען מיטאַמאָל, נאָר מען דאַרף זיי נאַשן, ווייל זיי דערעסן און די פּאַרשוינען נעמען זיך, ביי זייער גאַנצער געשילדערטקייט, מיטן אין זכרון, און פון דעם איינגעשטעלטן „ווער איז ווער“, ווערט אַ צע-טומלטער „ווער איז דער?“ אַז מען לייענט אָבער אַ פּאַרטערט, צוויי, און מען רוט זיך אָפּ, מוז מען הנאה האָבן פון ראָוויטשעס שעפּערישער בריהשקייט.

ער איז אומעטום גוט און וויפל שרייבער-ענערגיע ער זאָל נישט אויס-ניצן, איז ער תמיד אינטערעסאַנט. טייל פּאַרטערטן זענען באמת אַמוזירנדי-קע. אַנדערע זענען פּאַזע-פּאַרטערטן פון מחבר אליין, זיי פּסיכאָלאָגזירן דעם מחבר אַ סך מער ווי ראָוויטשעס אויטאָ-פּאַרטערט, וואָס געהערט דווקא צו די ווייניקער געראַטענע אין בוך — און אַזוי דאַרף זיין. אַ שרייבער מוז דורכפאַלן, ווען ער וויל געבן זיין אייגענעם פּראָפּיל. דערפאַר איז „אייסערסט“ — זאָל מיר דערלויבט זיין דער דאָזיקער גאַליציאַנער אויסדרוק — געראַטן ראָוויטשעס פּען-פּראָפּיל פון זיין זון, וואָס איז אויך אַן אויטאָ-באַלייכטונג. ס'איז ווי ראָוויטשעס אַ גוט ליד, ס'איז קאַסמיש. דאָס געזאַנג פון משפּחה-שאַפט ציטערט אין יעדער שורה. און די פּאַטערלעכע, זידישע און אייגענע זון-געטריישאַפט צו דער מאַמע הינדע, איז דער ריטם פון דעם קליינעם מייס-טער-ווערק.

אין, ווען איך בין אַ סך מאַל צוריקגעקומען צו דעם דאָזיקן פּאַרטערט, האָב איך זיך יעדן מאַל אַפּגערוט, פאַרמאַכט דאָס פּעטע בוך און זיך גע-פרעגט נאַכאַמאָל און ווידעראַמאָל: וואָס טרייבט ראָוויטשן צו פּאַרשרייבן זיך אליין מיט אַזעלכע אונטערנעמונגען, צו פאַרשרייבן די בעסטע געפּילן

זיינע, די אמת נאָווע גאָט־זוכעניש, נישט די ליטעראַריש־געשניצטע, נאָר דעם ווונדער־זוכער אין אים פון די אַמאָליקע געזאָגטע לידער זיינע?
 יא, כ'האַב געלייענט ראַוויטשעס הקדמה, געזען אַז ער אַליין שטעלט זיך די קשיה, אָבער זיינע תירוצים שטעלן מיך נישט צופרידן. זאָל איך זאָגן אַז ס'איז ראַוויטשעס אומגעזעטיקטע עניוּת וואָס זוכט עקספּאַנסיע אויף אַ גרויסן שטח, מיט אויסגעשטרעקטע ליטעראַרישע פינגער, צו אַלע הימלען פון שרייבעריי, פון באַשרייבן אַלעמען דורך זיך, כדי זיך צו באַפעסטיקן; דער דראַנג צו ווערן אַ גאַנצע קולטור, אַ צענטריפּוגאַלע ליטעראַטור־מאַכט, וואָס מ'זאָל אַנטקעגן איר נישט קענען אַפּכאַפּן דעם אַטעם — אַ מין א ר־מ ע ד אַ ? ק י י ט.

מיר איז בפירוש געווען אַ שאַד, ווען איך האָב געכאַפט וויפל גוט־שריי־בערישקייט ס'בלאָנדזשעט אַרום אין דעם דיקן בוך, און וויפל ניוועץ ס'איז אַריינגעבויט אין דעם פּערזענלעכן לעקסיקאָן, וועגן מענטשן, וואָס זייער רוב גייט מלך ראַוויטשן קנאַפּ אָן. ס'איז איראַניש אַפּטמאַל ווען מען פּרעגט זיך, צו וואָס דאַרף „מיין לעקסיקאָן“ זיין אַזוי פּערזענלעך מיט אומפּערזענלעכע באַגעגענישן.

וואָלט אפשר כדאי געווען אויסצומעקן די אויבן־געזאָגטע סברות און קריגן אַן אַנדער שליסל; ראַוויטשעס אייגענע פרומקייט און דער ווילן צו פאַרפּערזענלעכן די אומפּערזענלעכקייט פון דער גאַנצער ייִדישער ליטעראַטור, אין שפיגל פון דעם ליטעראַרישן וואַנדערער, דעם טאַלאַנט־פּראַדיגאַלן זון — מלך ראַוויטש.

זאָל מען דערפון נישט דרינגען אַז כ'האַב פון „מיין לעקסיקאָן“ קיין הנאה נישט געהאַט. דער אַנעקדאָטישער מאַטעריאַל, דער לייכטער קאַפּע־שמועס איז זייער עלעגאַנט סערווירט, און מיט אַלע אייראָפּעיִשע חן־גריב־לעך פון אַ פיינעם הערער און איבערשרייבער.

ס'פעלט מיר אָבער אין לעקסיקאָן אַ מאַראַלישע וואַגשאַל. גוטסקייט אַליין קען נאָך פירן צו אַן אינפלאַציע פון דעם ווערט פון גוטסקייט גופאַ. צווישן די פאַרטערען געפינען זיך גענוג מוסטערן פון אַ פאַרפרומטער גוט־סקייט, וואָס באַזיגט זיך אַליין און פירט נישט צו אַ מאַראַלישן אויסוועג.

וועגן „בעל תשובה“ בינעם העלער, גיט אונדז ראַוויטש אַ פאַרגעבערישן פאַרטרעט. ער דערמאָנט אונדז אַפילו העלערס אַ חטא, אַז ער האָט אין 1934 שוין אויסגעפאַלגט די „ליניע“ און נישט געוואָלט אויפשטיין ביי אַן אוכרה נאָך ביאָליקן. ראַוויטש ברענגט אויך אַ מאמר חז"ל, אַז מען דאַרף זיך נישט פרייען ווען אַ קעגנער פאַלט, אָבער דאָס געדענקען דעם מאמר חז"ל און דאָס נעמען זיך קרעדיט פאַר זיך נישט פרייען בעת דער קעגנער פאַלט, איז

פונקט אזא חטא. ראויטש געדענקט דעם מאמר חז"ל צו אפט, כדי צו קריגן מאראלישע אַבערקענונג. אַנדערע געדענקען אפילו נישט דעם פאַרזאָג און זיי פרייען זיך במילא נישט, נאָר זיי זעען גאָר די טראַגעדיע פון געפאַלנקייט, אין אונדזער געפאַלענער צייט, וואָס מאַכט צירגיך שלום מיט אַלערליי געפאַלענע קאַריעריסטן.

אַ צווייטער פאַרטרעט, אויך אַ פרומער, איז וועגן דעם העברעיִשן שרייבער מאיר מוהר, וואָס האָט נישט לאַנג צוריק נאַכגעשיקט לייוויקן די ערגסטע זלזולים, אויף זיין חשבון און אויפן חשבון פון ייִדישן לשון. אויך אים פאַרגלעט ראָוויטש די בייזע פּראָפּיל-שטריכן און זיפצט בלויז אַפ, אַז ביי אים „אין האַרץ איז געבליבן אַ רעטעניש ממש ווי אַ ווונד“.

אין זיין אויטאָפּאַרטרעט דערציילט אונדז ראָוויטש, אַז זיינע צוויי געפאַרטרעט רביס זענען שפינאַזע און פּרץ, אָבער ביידע זענען געווען הויך-עטישע מענטשן און זיי האָבן אויסגעשריגן קעגן שלעכטס, אין די אינטערעסן פון אַ גערייניקטער מענטשהייט, וואָס מען מוז זי היילן מיט מוסר.

אודאי איז מידת הרחמים אַ הויכע מדרגה, אָבער די מידת הרחמים וואָס שטרייכט אונטער טיפע עטישע ווערטן און דערהייבט זיי דווקא דורך אונטערשיידן גוטס פון שלעכטס, ליכט פון פינצטערניש. ווען דער רבונג של עולם וואָלט ביים באַשאַפן די וועלט געווען געליטן פון אַן אוימפּראַקטישער מידת הרחמים, וואָלט ער נישט געווען אַפּגעשיידט דעם טאָג פון דער נאַכט. לאַנג נאָך די צייטן פון תנא ר' מאיר האָבן מיר געלערנט, אַז שאַלעכץ דאַרף מען אויך נישט אַוועקוואַרפן, ווייל עס אַנטהאַלט גאָר אַ סך וויטאַמיר-נען. אַזעלכע וויטאַמינען קען מען געפינען אין אַלע שאַלעכצער פון דעם פּרוכטיקן שרייבער און פּאַעט מלך ראָוויטש, וואָס איז מיר נישט קיין אחר, נאָר אַן אייגענער; און אסור אויב איך בין גרייט אַוועקצוואַרפן אפילו זיינע פיקאַנטע שאַלעכצער. אָבער עס וועט נישט שאַטן אַנצווייזן אַז ראָוויטשעס „מיין לעקסיקאָן“ האָט אין זיך אַ סך שאַלעכץ, און בלויז דאָ און דאָרט קען מען דערגיין צום האַרץ פון פּאַעט. און דערגיין צום האַרץ פון פּאַעט דאַרף מען. דערצו איז נישט נייטיק קיין מידת הרחמים, נאָר די מידה פון ערלעכן צוגאַנג.

1958.

דריי נאציאנאלע פאעמעס פון נ. י. גאטליב

דער פאָעט גאָטליב האָט שוין אַרויסגעגעבן זיבן לידער־זאַמלונגען, איין נאָוועלע און ער האָט פאַרעפענטלעכט צענדליקער דערציילונגען, אויך אַ באַדייטנדיקע צאָל ליטעראַרישע עסייען, און איצט — „דריי פּאָעמעס“, וואָס גיבן זיי זענען אפשר אין קינסטלערישער קוואַליטעט נישט אַזוי הויך, ווי אַ צאָל פון זיינע קלענערע לידער, זענען זיי אָבער לייס־און־ציגל־ווערק, וואָס זענען נייטיק פאַר אונדזער בנין — נישט אַזוי פאַר דער ליטעראַטור. ווי פאַר דעם היסטאָרישן המשך אונדזערן.

די „דריי פּאָעמעס“ זענען דערציילערישע וואָס זינגען פון די דריי לעבנס־טעאָדאָר הערצל, יוסף חיים ברענער און ענצאָ סערעני. אַלע דריי זענען נישט קיין פּאָעזיע פון ריינסטן גאָלד, אָבער די שופּטים פון די פאַרשיידענע פרע־מיע־קאָמיסיעס ביי אונדז, וועלן האָבן גרויסע שוועריקייטן נישט צו פרייזן אַזאַ נייטיק בוך, וואָס איז געשריבן אין מאָנטרעאַל, קאַנאַדע, דעם דיכטערס היימ־שטאָט און וועט אויפגענומען ווערן מיט פרייד פון אַ סך ייִדישע שולן, דער עיקר פון מיטלשולן, וואָס זענען אַרעם אין דערציערישן מאַטעריאַל, פאַר דערוואַקסענע ייִדישע קינדער, וואָס שפייזן זיך נאָך אַלץ אויף די אַלט־גע־שיכטלעכע לעגענדעס און די קורצע העלדן־לידער פון אונדזער פאַרגאַנג־גענהייט.

אַלע דריי פּאָעמעס זענען גוטער לייען־און־לערן־מאַטעריאַל, און זיי וועלן אויך אויפגענומען ווערן מיט אַ סך לויב דורך לייענערס פון בעסערן ייִדישן בוך, ווייל דער מחבר נ. י. גאָטליב האָט אַריינגעבלאָזן גאָר אַ סך וואַרעמ־קייט אין אַלע דריי פּאָעמעס פון אונדזער אייגענער צייט. ווייל אויך הערצל איז פון אונדזער צייט, פון דער תקופה וואָס האָט געוואַלט אַרויסשפּאַנען פון חלום און אים פאַרוואַרן. אויף וויפל מיר איז באַקאַנט, איז אין דער ייִדי־שער ליטעראַטור זייער ווייניק געזונגען געוואָרן פון דר. הערצלען. מיטן אויסנאַם פון מנחם אַ לענגערער פּאָעמע, ווייס איך נישט ווער ס'האָט זיך דערנענטערט צו אים. מיר דאַכט זיך, אַז אויך אין דער העברעיִשער ליטע־ראַטור זענען נישט פאַראַן קיין צופיל פּאָעטישע שאַפּונגען וועגן דעם גרעסטן זעער פון אונדזער נייער געשיכטע.

די מאַגעטישע פּערזענלעכקייט און דאָס טראַגיש־קורצע לעבן, וואָס איז געווען אַנגעזעטיקט מיט וויזיע און מעשים, האָט נישט געהאַט קיין מזל אין

אונדזער ליטעראטור, אפילו אין דער צייט ווען זיין חלום איז שוין געווען אויפוואך און נאָענט צום באַשייד. איצט, אין דעם הערצל-יובל, איז ג. י. גאַטליבס פּאָעמע ממש אַ געפֿינס פּאַר דער ייִדישער ליטעראַטור, וואָס האָט דערמיט אָפּגעצאָלט אַ פּאַרשפּעטיקטן חוב. פון אַלע דריי פּאָעמעס איז „טע-אַדאַר הערצל“ אפשר די שוואַכסטע, אָבער דער פּאַרווך צו באַצאָל אַ לאַנג-פּאַרלעגערטן חוב איז אַן ערלעכער און מיט דער פּולער האַנט. ס'וואָלט זיך געפּאַסט צו געבן אַ סך ציטאַטן פון דער פּאָעמע, ווי פון די צוויי אַנדערע אין בוך, כדי צו ווייזן, ווי תּמימותדיק דער דיכטער האָט געטאַן זיין אַרבעט, נאַכפּאַלגנדיק געטריי די ביאָגראַפֿיע פון דעם גרויסן ייִד, וואָס איז געקומען פון אַ זאַטער און פּריילעכער פּרעמד און אונדז אַוועקגעגעבן זיין האַרץ. אגב דער צד השווה צווישן אַלע דריי העלדן — הערצל, ברענער און סערעני — איז וואָס זיי זענען אַוועק פון דער וועלט, אין די ערשטע פּערציקער פון זייער לעבן, באַלאַדן מיט מעשים גענוג פּאַר צענדליקער לעבנס.

ווען איך באַטאַן די ניצלעכקייט פון די דריי ביאָגראַפֿישע געזאַנגען, מיינ איך בפֿירוש נישט צו מינימיזירן דעם ווערט פון די פּאָעמעס, ווייל אונדזער עפּאָכע האָט בפֿירוש געוואַרט אויף אַזאַ וואַרעמען, און אינספּירירט-דיקן מאַטעריאַל. דערביי מעג מען געדענקען, אַז די עצם ניצלעכקייט וואָלט נאָך נישט גענוג געווען, ווען דער פּאָעט וואָלט אונדזערע דריי מאַדערנע העלדן נישט באַזונגען מיט פיין לשון, מיט אַ סך גראַם און אַסאַנאַנס-בריה-שאַפט און מיט ייִדישן פּאַטאָס פון אַ גלייביקן. דער קאָוונער יונגערימאָן, וואָס האָט אַפֿילו אין די צוואַנציקער יאָרן פון אונדזער יאָרהונדערט געזען יונגע אידעאָליסטישע חלוצים אין סאָוועטנפּאַראַבאַנד, און וואָס איז, ווי ער דערציילט אין זיין אַריינפֿיר, געווען געקניפט און געבונדן מיט דער ליטווי-שער חלוצישער באַוועגונג, האָט נישט באַדאַרפט סימולירן די וואַרעמקייט פּאַר די העלדן פון דער גאולה, ווייל זיי זענען נישט נאָר געווען פּאַר אים דיכטערישע טעמעס, נאָר מאַנענדיקע געשטאַלטן.

אין אַלע דריי פּאָעמעס האָט דער דיכטער זייער געטריי אויסגענוצט די ביאָגראַפֿישע מאַטעריאַלן. אין כּמות זענען די דריי ביאָגראַפֿישע געזאַנגען לאַנג-אַטעמדיקע און פּולע. די פּאָעמע „הערצל“ האָלט איבער אַכציק זייטן. די פּאָעמע „יוסף חיים ברענער“, די שטאַרקסטע אין בוך, אַרום פּופּציק זייטן און „ענצאָ סערעני“, אויך איבער פּופּציק זייטן. מען דאַרף זאָגן לשבח דעם פּאָעט, אַז אַפֿילו די שוואַכסטע זייטן זענען קיינמאַל נישט געשמאַקלאָז. פּאַראַן שטעלן וואָס זענען אַזוי שטאַרק ווי די בעסערע נאַציאָנאַלע ליידער פון א. ליעסין און מאַריס ראָזענפֿעלד, און זיי שטייגן זיי נאָך אַריבער, אין געוואַרנטקייט פון לשון און אַפֿילו אין שפּראַך-אויפטוערישקייט. אויב עס

זענען פאראן ווייניק שטעלן, וואס דערהויבן זיך צו גרויסער פאָעזיע, איז אָבער דער גאַנצער מאַטעריאַל, ווי כ'האַב שוין פריער געזאָגט, פול מיט איבערצייגנדיקן גלויבן; און אַפילו די סענטימענטאַלע פּערזן, זענען אַן אינ־טעגראַלער טייל פון די לידער, ווייל זיי זענען נאַציאָנאַלע סענטימענטן, אויפגעקומען אין פּראָצעס פון לעגענדאַריזירטער געשיכטע. פאראן גאָר ווייניק גיך שפּראַכלעכע חסרונות, מיט דעם אויסנאַם פון צופיל אַזעלכע אויסדרוקן ווי „דעם־אַ“, „אַטאַ־דעם“, „אַטאַ“, איז אין די לידער פאראן גאָר ווייניק שפּראַכלעכע פּסולת. פאַרקערט, דאָס לשון איז רייך און שיין און ערטערווייז דערפּינדעריש. די נאַראַטיווע זייט פון אַלע דריי פּאַעמעס ווערט קיינמאַל נישט פאַרטונקלט, נאָר דעם דיכטער געלינגט נאַכצוגיין זיין העלד בהדרגה־דיק — ביאַגראַפּישע פּיס־טריט. אַ סך מאַל קומט דער אַסאַנאַנס, דער כּמור גראַם, אַדער האַלבער גראַם, ווי אַן אַנטווישונג, ווייל די פּשוטע שורות וואַרטן גיכער אויף כּשרע גראַמען, אָבער אַז מען געוויינט זיך צו צו די אַסאַנאַנסן. שטערן זיי נישט די געזאַנגיקייט פון די שורות.

און ס'טראַגט זיך די שטים אַלץ פּשוט אַזוי
 (פון בימה, געצירטער אין ווייס און אין בלוי),
 און עולם — ער הערט אַלץ אין מנהיג פאַרבליקט
 (מיט אויגן מיט פייכטע — פון ליכטיקן גליק;
 מיט הערצער צעברויזטע — פון גרויסן מאַמענט;
 מיט אברים מיט אַלע עקסטאַטיש צעברענט;
 אַ חלום, געשפּונען דורך צוויי טויזנט יאָר,
 אַט ווערט ער דערשפּונען צו שיינקער וואַך).

דאָס איז דער פייערלעכער מאַמענט פון ערשטן קאַנגרעס אין באַזעל. שפּעטער קומען די האַרץ־קלעמענדיקע אַרומיאַגענישן איבער דער וועלט, די אַנטווישונגען, דער אוגאַנדע־שניט, וואָס רייסט שיר אויף דעם זעקסטן קאַנג־גרעס, הערצלס באַזוך אין ארץ־ישראל —

און שאַטנס פאַרטרוימטע עס שפּרייטן זיך אויס,
 אויף שטאַט אויף אוראַלטער — אויף גאַרער איר גרויס.
 אַן אַזונט אַ בלויער עס נידערט פון הויך
 אַראַפּ אויף דער ערד און — מיט סוד זי באַהויכט.
 פאַרשפּונען אין בלאַסן, אין מיסטישן שיין
 פון מויערן גרייז לבנה־יק באַשיינט
 ער וואַנדערט אויף גאַסן, אויף געסעלעך — קרום
 הערט איין זיך אין שטימען צעדאַזונטע פּרום.
 ס'איז פּרייטיק־צורנאַכט אין דער הייליקער שטאַט.
 ס'איז שבת. ער שפּירט אים אויף יעטועדן טראַט,

א י ן ת ן ך ג ע ן ן מ ע ן

אין שלעסער, אויף טירן פון קלייטן — פאַרהאַקט.
אין שולן, מיט מענער און פרויען געפאַקט.
אין בענטשליכט, וואָס לויכטן פון פענצטער אַרויס.
אין רו און אין זויבער פון יעטועדן הויז.

פאַראַן אין דער פּאַעמע גאָר אַ סך רירנדיקע פּערזן, אָבער אַפילו אין די גרויע און געוויינלעכע שטעלן איז דער דיכטער תמיד אויף דער הייך פון זיין אחריות, באַשאַנקען מיט אַ תפילהדיקער זאָגערישקייט.

אָבער נענטער דעם מחבר איז דאָס לעבן פון יוסף חיים ברענער. אין דער פּאַעמע קאַרגט נישט דער דיכטער צו געבן אונדז אַ גוטן אַרײַנבליק אין דער צײַט, וואָס האָט גורם געווען אַזאַ שטורעמדיק געשטאַלט, ווי י. ח. ברענער, וואָס האָט אויך געפלאַטערט צווישן חלום און מעשים, און וואָס האָט פון זיך געריסן פאַסן, זוכנדיק אַ שלימות אין לעבן; וואָס איז אים נישט געגעבן געוואָרן. אַ מענטש פון גוטסקייט פאַר אַלעמען, וואָס האָט קײַנמאַל נישט געקענט זײַן גוט צו זיך. אין דער פּאַעמע הערן מיר שוין דאָס קלאָרע קול פון אונדזער צײַט. די לעגענדע איז דאָ נאָך מער באַוואָרט. —

אַ וואַרער פּרוש — אַפּגעשיידט
פון יעדער גאַרונג, יעדער גלוסטונג;
פון יעדער נאַריש־פּוסטער פּרייד ...
פון יעדן תּענוג נאַריש־פּוסטן
און אַפּגעלאָזט אַצינד איז ער —
אַ קײַנמאַל נאָך צעאַקערט באַדן;
דער קאַפּ — אין קודלעס, הויך און שווער,
דאָס פנים — מיט אַ באַרד באַלאַדן.
דאָס אַנטאַן — אַלט און ווי אין אַ זאַק,
און פון די יאָרן — גרין און צוײַטיק;
און עסן — אַלץ, אַבי זײַן זאַט;
און שלאָף — אינגאַנצן נישט נויטיק.

ענצאָ סערעני, דאָס האַלב־פּאַשיסטישע ייִנגל, וואָס איז געקומען פון דער ווייטער איטאַליע, פון אַ רייכער היים, און געוואָרן אַ מענטש פון מעשים. וואָס האָט זיך אין עלטער פון פּערציק יאָר געריסן טײלן דעם גורל פון זײַנע ווייטע ברידער, קריגט אויך דיכטערישן תּיקון. דער דיכטער גאַטליב האָט דאָ ווידער געטריי נאָכגעפּאָלגט דעם ביאַגראַפּישן מאַטעריאַל, און אומעטום באַ־וויון פאַראַמתן דעם העלדס לעבן, וואָס האָט זיך געריסן צו קידוש השם און איז אומגעקומען, מיט זײַנע ברידער אין קרעמאַטאָריע.
זײַער אײַנדרוקספּול ווערט באַזונגען סערעניס קינדהייט אין איטאַליע.
די קולטור־טביבה פון זײַן טאַטנס הויז.

דער קליינער עקשן וואַקסט און וואַקסט אויס אין דער פּאַעמע, צו דער הייד פון אַ נאַציאָנאַלן העלד. ער לאָזט זיך נישט אַפּרעדן צו ווערן אַ נצחן (אַ פּאַראַשוטיסט).

ער זעט גבעת־ברענער — זיין קיבוץ,
פון אָנהייב פון סאַמע געבויט אים.
געפלעגט אים כסדר — מיט ליבע;
די קרעפטן די ריינסטע פּאַרטרויט אים.
און ס'גאַרע מולדת ער זעט איצט.
די ערטער די אַלע — ווי היימיש
ער ליגט אַזוי מיד און זיך זעטיקט
מיט מקום מיט יעדן פון היימלאַנד.
ער האָט זיי פּאַרלאָזן — אויף תמיד.
די ליבסטע פּאַרלאָזן און אַלעס
אַ גאַרונג עס האָט אים פּאַרשטראַמיקט
אַ גלוסטונג אַ גרויסע צעשטראַליקט.

און אַט דער כמעט־גר ווערט אַ טייל פון אונדזער לעגענדע־אוצר, ווען
„זיין גוף גייט אויף מיט אַשן פון אַנדערע יידן“ —

ער פּלאַקערט אין אויוונשן חלל
צעאָשט זיך, צערויכט זיך ביז ענדע
און גייט אויף — אַ שייניקער חלום
און בליט אויף — אַ העלע לעגענדע.

אין דער יידישער ליטעראַטור, האָט נ. י. גאַטליב פּאַרקניפט זיין נאַמען מיט די דריי „העלע לעגענדעס“, וואָס אַלע דריי, איינשליסנדיק אין אַ גע- וויסן זין אַפילו י. ח. ברענערן, זענען געקומען צו אונדז פון דער פרעמד, און געוואָרן פּלאַקערדיקע טיילן פון אונדזער אייגנס. דאָס בוך — „דריי פּאַע- מעס“ מעג זיין אין אַ סך יידישע הייזער, וואָס האָבן זיכער געוואָרט אויף אַזעלכע ניצלעכע ביאָגראַפישע געזאַנגען.

„דער שול-הויף“ פון היים גראדע

די דריי דערציילונגען וואָס ווערן געבראַכט אין היים גראַדעס ניסטן פּראָזע-בוך „דער שול-הויף“, זענען באַשאַנקען מיט אַלע מעלות פון גראַדע דעם פּאָעט. ס'איז אויף יעדער בלעטל צו דערקענען דאָס פנים פון דעם פּאָעט, וואָס איז גלייך געקומען מיט שטאַרקע טריט, מיט אַ פעסטן ווילן, מיט אַ זיכער וואָרט און מיט אַן אַנזאַמל פון ייִדישע רייד, וואָס האָבן זיך געלאָזט בייגן און קנייטשן, וואָס האָבן זיך געקענט בייזערן און ווערן שטיל און ווייך און פּאַלקסטימלעך-טרויעריק. אַזוי איז ער געקומען מיט זיין ערשטן בוך „יאָ“, מיט 22 יאָר צוריק, און אַזוי איז ער כסדר געגאַנגען פּאַראַויס מיט קראַפט, אין זיינע זעקס אַנדערע לידער-ביכער, נישט געקוקט אויף די גוואַל-טיקע נסיונות און יסורים וואָס זענען אים באַשערט געווען, דורך דעם נע-ונד זיינעם, זיין דריט בוך לידער „דורות“ איז דערשינען אין 1945 אין ניר-יאַרק, זעקס יאָר נאָך זיין באַרימט געוואָרענעם בוך „מוסרניקעס“; און די לידער-זאַמלונג איז געווען אַ לעבעדיקער גרוס, אַ גראַדע איז דורך די בלו-טיקע יאָרן פון וועלט-שקיעה נישט אַפּגעטראָטן פון זיין שליחות און פון אַלץ וואָס ער האָט אַנגעזאָגט מיט זיין קומען, אין ווילנע, צוזאַמען מיט דער גרופע „יונג-ווילנע“, וואָס איז געווען דער נאַטירלעכסטער נאַכוואַקס פון ייִדי-שער קינסטלערישער שאַפונג אין דער אַלטער היים.

ווען היים גראַדע האָט אַנגעהויבן צו פּאַרעפּנטלעכן פּראָזע-זאַכן, און בפרט ווען זיי זענען געדרוקט געוואָרן אין אַ טעגלעכער צייטונג, האָט מען מורא געהאַט, אַז דער פּאָעט וועט שאַפן אַ שאַרפע מחיצה צווישן זיין געזונ-גענעם וואָרט און זיי גערעדטן וואָרט, אין געיעג נאָך אַ גרינגן דערפאַלג. אַבער וואָס מער מען האָט אים געלייענט, אַלץ מער האָט מען איינגעזען, אַז גראַדעס פּראָזע איז אויך אַ רעזולטאַט פון מי און פון דער זעלביקער מי און אומקאַמפּראַמיסלעכער קינסטלערישער אחריות, וואָס קומען צום אויסדרוק אין זיינע לידער. דאָס איז געווען אַ גרויס געווינס, ווייל ס'האָט זיך נישט געוואַלט פּאַרלירן דעם פּאָעט גראַדע, אויף זיין ברייטערן אַרויסטריט פאַר דעם צייטונג-לייענער.

אין זיין ניסטן בוך זאָגט אונדז דער פּאָעט, מיט געציילטע ווערטער, אַז „דער ווילנער שול-הויף איז דער הינטערגרונט, די סביבה און די אַטמאָס-פּער פון די דריי דערציילונגען“, ער גיט באַלד צו אַז „אויך נאָכדעם ווי איך

בין פון בית-המדרש אַוועק, איז דער שול-הויף געבליבן אין מיין געמיט, אין מיין זכרון, און ער איז ביז היינט דער מקור פון מיין שאַפן. ס'איז זייער וויכטיק צו געדענקען די דאָזיקע ווערטער, ווייל זיי ווייזן אָן אויף גראַדעס דיסציפלין, וואָס ער האָט פאַר זיך געשאַפן, כדי ער זאָל נישט אַראָפּ פון וועג, ווען ער וועט נעמען שרייבן פּראָזע. ער האָט זיך גלייך פאַרנומען צו באַשפּייזן זיינע פּראָזע-ווערק מיט דעם וואָס איז געבליבן „אין געמיט“ און אין זכרון. ער האָט ווי געזאָגט צו זיך: איצטער אַז דו ווילסט אַרויס אויף-די ברייטע וועגן פון פּראָזע, זאָל דיין מורה-דרך זיין דאָס זעבליקע געמיט, וואָס האָט אויסגעלאָדן דינע לידער. אין דער ברייטקייט האָט ער זיך גע-שאַפן אַן ענגשאַפט, ווי יעדער אמתער קינסטלער וואָס שאַפט פאַר זיך, אין די גרעסטע און לענגסטע ווערק, אַן אייגענעם אַרויספאַדער, וואָס ווערט אַן ענגשאַפט, אַ געפּעס וואָס לאָזט נישט אַריבערשווימען.

פאַר גראַדען איז די זיך-באַוואַרעניש אין דער פּראָזע געוואָרן דאָס גע-מיט פון זיינע לידער און דער „מקור“ פון זיין שאַפן — דער שול-הויף. דאָס איז געווען ווי אַ קמיע וואָס ער האָט זיך מיטגענומען אויפן וועג. זאָלן זיך דיר נישט פאַרגלוסטן קיין אַנדערע פרעמדע גלוסטענישן, ווען דו גייסט אין אַזאַ ווייטן און ברייטן וועג. געדענק — דעם „שול-הויף“, און ער האָט אים געטריי געדענקט, און גראַד דערפאַר ווייל ער האָט זיך אַליין גלייך פאַר-צאַמט דעם וועג, מיט אַן „ענגערער“ טעמע, האָט ער געהאַט די פרייהייט אַרויסצוווייזן זיינע גרויסע כוחות אויך אין פּראָזע, וויבאַלד ער איז זיכער געווען מיט זיך, אַז ער וועט נישט אַוועקבלאַנדזשען פון זיין מקור. דווקא דערפאַר וואָס ער איז געקומען צו דער פּראָזע מיט פאַרויכטיקער אַרומגע-וואַרנטקייט און מיט דעם פאַנצער פון זיין ליד, איז ער געוואָרן אַ קרעפטי-קער פּראָזע-שרייבער, וואָס האָט באַלד ביים אָנהייב דערקענט די באַזונדערע מעגלעכקייטן פון לעבעדיקן שמועס אין דער פּראָזע. ער האָט נישט פאַרפאַע-טעוועט זיין פּראָזע, הגם ער האָט זי געצווונגען צו ציען יניקה פון זיין פּאַעזיע.

שוין אין דער ערשטער פּראָזע-זאַמלונג „דער מאַמעס שבתים“ האָט מען געזען אַז דער פּאַעט גראַדע האָט נישט אַוועקגעבלאַנדזשעט פון זיך און אַז ס'איז צוגעקומען אַ וויכטיקער פּראָזע-קינסטלער. הגם אין צווייטן טייל פון ווערק גיט אונדז גראַדע שניידיקע בילדער פון דעם חיבוט-רוסלאַנד, דורך די שוידער-יאָרן, זענען זיי אַלץ געשריבן מיט דער פּען פון דעם קינסטלער, וואָס האָט דעם שול-הויף נישט געלאָזט אויסוועפן פון זיין געמיט. אגב זע-נען די דאָזיקע בילדער פון זיין „געראַטעוועטן“ נע-זונד איינציקאַרטיק אין דער גרויסער און רייכער ליטעראַטור פון גלות-רוסלאַנד. ווען כ'האַב פאַר-זיכטיק איבערגעלייענט די אויטאָביאָגראַפישע „שבתים“, איז מיר אויסגע-

קומען אַז דווקא ווען גראַדע איז אַזוי צו זאָגן, האַלב אַוועק פון זיין היים, לכל הפחות אין פּייזאַזש און אין טיפּאַזש, אויב נישט אין געמיט, איז ער געוואָרן פּרייער און קינסטלערישער. אויב דאָס זאָל זיין אמת, און איך זאָג אויב, ווייל די מייסטע קריטיקערס האָבן זיך דעמאָלט אָפּגעשטעלט אויף די „שבתים“, ווי אויף דער גרעסערער ווערטפּולקייט פון בוך, עפנט עס אַ וועג פאַר גראַדען דעם פּראָזע־מייסטער אַז ער מעג זיך שוין לאָזן פירן פון זיין געמיט, אַביסל אַוועק פון שול־הויף, ווייל ער וועט סיי־זוי נישט פעלשן אין דעם מקור פון זיין שאַפּונג און אין זיין קינסטלערישער שליחות.

אין דעם בוך „דער שול־הויף“, געפינען מיר זיך אין דעם ענגסטן תּחום פון גראַדעס דיסציפּלינירטער טעמאַטיק, ער איז נאָך נישט גרייט פון איר אַוועקצוגיין, ער האָט זיך נאָך נישט אינגאַנצן אויסדערציילט. זיין זכרון איז נאָך לעבעדיק־פּול, מיט ייִדן, מיט זייערע רייד, מעשים און מחשבות און מיט דער פייערלעכער הייליקייט פון ייִדישן קליינגלעכן. אַפילו די שלעכטע מענטשן מיט זייערע שלעכטע מעשים, זענען ביי אים תּמיד אַ מיטל אַרויסצוברענגן גען די קדושה פון ייִדישן לעבן, אין ענגן געסל, וווּ דער צענטער איז דער שול־הויף, וואָס שטייט תּמיד גרייט פאַר אַ מנחה־מעריב און שטעלט דעם קרעמער אַוועק אויף אַ קורצער ווייל, נאָענט צום פּרוש, דעם שטענדיקן לער־נער, בעת ביידע מוזן אָנקומען צום ביסל טעגלעכן געברויך פון אָפּכאַפּן אַדער אויסלענגערן אַ דאָווענען.

גראַדע רופט אויך אָן זיין ערשטע זאָך אין בוך „דער ברונעם“ — אַ דערציילונג, און איך בין שטאַרק מסופּק צי עמעצער האָט שוין אַמאָל גע־שריבן אַזאַ לאַנגע דערציילונג פון 225 זייטן. גיכער איז עס אַ נאָוועלע, כאַטש אויך די באַצייכענונג איז נישט קיין ריכטיקע, ווייל דער אינהאַלט־לעכער עלעמענט איז, אַזוי צו זאָגן, אַן איינסטרוניקער, און אַ טפל צו דעם אויפשפּיל פון אַ גרויסער טאַבלאַ, אַ מענטשן־גאַלעריע. דער אינהאַלט דרייט זיך די גאַנצע צייט אַרום דעם צעבראַכענעם ברונעם, וואָס דער איש תּמים מענדע, נעמט אויף זיך צו פאַריכטן, מיט דער רייניקייט פון אַ מענטשן וואָס ווייל צו שאַפּן די מצווה אַלעמען, אַבער ער אַליין טוט עס נישט על־מנת לקבל פרס, נאָר ווי אַ מענטשלעכע פּליכט, ווייל ער ליידט גרויסע יסור־רים דערפּון, וואָס דער שול־הויף איז אָן וואָסער.

אַרום דעם אינהאַלט שפּילט גראַדע אַרויס פון זיין זכרון צענדליקער ייִדן און ייִדענעס, וואָס האָבן יאָ אַדער נישט צו טאָן מיט דעם וואָסער־דורשט פון הויף, מיר האָבן דאָ דעם גביר, דעם קבצן, דעם פּרוש, דעם רב, דעם שמש, די אלמנה, די רביצין, דעם סופּר, דעם חקרון, דעם משכיל, דעם ציוניסט — הכלל — אַ שטעטל מיט ייִדן. כּיזאַג בכיוון — שטעטל, ווייל

גראדע האָט באַוויוזן, ווי לעבעדיק ס'קען נאָך זיין די טעמע יידיש שטעטל. וויפל וואַסער מ'קען נאָך אַרויסשלאַגן פון אַזא אויף אייביק צעבראַכענעם ברונעם.

גראַדע האָט ליב קאָנטראַסטן. ער האָט האַלט צו שילדערן אַ ר' בונעמל, אַ ליכטיק פאַרנאָרישט יידעלע, וואָס האָט מורא צו עפענען די לעפצן און זיך אויסטענהן מיטן רבונו של עולם, הלמאי ער האָט אים צוגענומען אַלע זיינע קינדער. גיט אים גראַדע אַ ווייב, צביה־רייזע, וואָס האָט מוט ווי איובס ווייב און זי האָט אַ מאַנסבילשן קאַפּ אויף די פלייצעס. אירע טענות צום רבונו של עולם האָבן האַפט און איר יידישקייט איז געזונט און לאַגיש. אַ טייערע מעצאַצע, גיהנום, מישט זיך אַריין צביה־רייזע, מען קען זיך ביי גאָט מאַטערן אויף דער וועלט נאָך מער ווי אויף יענער וועלט."

שילדערט גראַדע אַ ר' וועלוועלע, אַ רב, אַ שטיק רוחניות, אַ "קליין יידעלע, וואָס האָט באַדאַרפט אַ טראַפּן וואַסער אַפצוואַשן ס'פנימל, ס'בער־דעלע און די אייגעלעך", גיט ער אים אַ ווייב אַ ברען, די רביצין באַדאַנעס, וואָס איר ברען צעברענט זיך ערשט, ווען זי ווערט אַן אלמנה.

באַשרייבט ער דעם גביר ר' אביגדור, אַ בעל גוף און עולם הזהניק, גיט ער אים אַ זון, ירוחמקע, אַ חקרן, אַ לא יוצלח און אַ פוסטער טראַכטער. אַנטקעגן דער אַפאַטיע פון דער גאַס צו דעם אויסגעטרונקנטן ברונעם, גיט ער אונדז אַ לאַמעד־וואָון געשטאַלט פון דעם איידעלן עס־הארץ מענדע, וואָס אַלע רופן אים "מענדע די קו", און וואָס גראַד ער איז זיך שטאַרק מצער, וואָס דער שול־הויף איז אַן וואַסער און מען מוז אַנקומען צו גוים נאָך אַ דערפרישנדיקן טרונק.

ס'וואַלט געווען נישט שווער אַריינצוטייטשן סימבאָליק אין גראַדעס "ברונעם" וואָס שטייט אַ טרוקענער און אַ צעבראַכענער אין שול־הויף, און מען מוז אַנקומען נאָך אַביסל וואַסער צו דער לאַסקע פון פריץ. אַבער די דאָזיקע קינסטלערישע אויפלעבונג פון גרויסע מנינים יידן, קען זיך איר "שטעטל" באַשטיין, אַן סימבאָלישע אַריינטייטשונגען. גראַדע פאַרמאָגט אַ גוטן זכרון פאַר דעם ווילנער שול־הויף־לשון. פאַראַן זייטן אין בוך, וואָס פאַר־כאַפּן ממש מיט זיער שילדערונג, ווי די רבנים־אסיפה און דאָס אַנקומען פון חפץ־חיים. די פאַרטערטן־מאַלעריי פון די באַזונדערע רבנים איז רעמבראַנד־טיש. רירנדיק איז גראַדעס ליבשאַפט צו קינדער, ווי עס ווערט אויסגעדרייקט אין דער מאַמעס־נישט־געשטילטן געוויין, אויף אירע אַוועקגעקומענע עופה־לעך און דעם שוין דערוואַקסענעם שלמהלע.

מיר דאַכט זיך, אַז די דערציילונג איז אַ קאַפיטשקע צולאַנג, ווייל ס'זענען אויך דאָ זייטן און אַפּזאַצן אין בוך, וואָס פאַרמאָגן נישט קיין סך

קינסטלערישן חיות. „דער ברונעם“ וואלט א סך געווינען. ווען ער וואלט געווען קירצער אויף א דריטל. ביז איצטער האב איך זיך אפגעשטעלט אויף די גרויסע מעלות פון גראדע דעם פראזע־קינסטלער. זיין חסרון באשטייט אין דעם וואס ער נעמט אפט דעם שול־הויף צו בוכשטעבלעך. ער איז צוריי־טואליסטיש. אים גייט אזוי שטארק אין ארויסברענגען די עטיק פון יידישן לעבן, אז ער האמערט עס נאכאמאל און אבעראמאל. איך האלט אז ס'איז אן עבירה, ווען א קינסטלער שרייבט דירעקט פארן וועלט־איבערזעצער, אבער עס איז אויך נישט רעכט, אז א קינסטלער זאל שרייבן לכתחילה אזוי אז מ'זאל אים נישט קענען איבערזעצן אויף אן אנדער לשון. אין זיינע טענות פון די רבנים איז פאראן גענוג וועלט־צער, וואס איז פארשטענדלעך פאר אלעמען, די קריגעריי צווישן דער אלטער וועלט און דער נייער ווערט בולט ארויסגעבראכט, אבער ווען גראדע פלאגטערט זיך אין די דינים פון מלווה, ווי אין זיין דערציילונג „ר' נחומל דער מלווה“, וואס איך האלט פאר דער שוואכסטער דערציילונג פון די דריי מעשות, ווערט ער אויס אגדה־קינסטלער און ער ווערט צו טרוקן־הלכה־דיק. די דערציילונג פון מלווה ווערט נישט קינסטלעריש אויפגעליכטיקט און דערלייזט. דאס ווילדע שלעכטס פון זון לייגט זיך שווער אויפן הארצן, דאס גוטס פון אלטן טאטן, דעם מלווה, איז אויך א פינצטערע גוטסקייט; דער שטאט־משוגענער איז ווייט נישט קיין משוגענער, נאר גלאט א ווילדער רשע; די שטאט־באלעבאטים זענען פראים. הינטער אלע געשילדערטע מיאוסע מענטשן מוז ברענען א קינסטלעריש פייערל, וואס דארף מיט זיך פארשטעלן די שיינקייט, וואס איז בכוח צו האלטן די מיאוסקייט צוזאמען. אין דער דערציילונג „ר' נחומל דער מלווה“, וואס האלט איבער הונדערט זייטן, ברענט דאס קינסטלערישע פייערל שוואך.

די דריטע דערציילונג „שפרהלע“, פון וואסערע פינף און צוואנציק זייטן, איז דערציילט אין טאן פון א פאלקס־מעשה — א טאן וואס היינט גראדע קען אים קינסטלעריש אויפלעבן און באהערשן. די פערזאנען זענען א מאן וואס דאס ווייב גט אים אפ און זי גייט אַוועק וווינען מיט אן אויסווארף. איר הייבט אן גיין מיט דער פוטער אראפ, אבער דער מאן, וועמען קהל האט גע־האלטן פאר א שלימזל און אן עקר, איז מצליח, ער האט חתונה און ער ווערט א טאטע פון א קינד. די פערזאנען וואס שפילן אויס דאס פאלקס־מעשהלע זענען צוויי מענער, צוויי ווייבער און די גאס מיט יידן און יידענעס, וואס זענען אפשר די וויכטיקסטע מיטשפילערס.

די מעשה האט די געוויינלעכע „העפֿיע־ענדינג“, גוטס ווערט באַלוינט און שלעכטס ווערט אפגעצאלט, אבער אין תוך איז דא קיינער נישט קיין רשע און קיינער נישט קיין צדיק. דער גוף, דער פארשאַלטענער מענטשלע־

כער גוף, רעדט און מאַנט און יעדער איינער בעט זיך אויס אַזאַ לעבנס־בעט, ווי ער ב ע י ט זיך אויס אַליין, דער סוד פון זיווג איז נישט קיין רשעות און נישט קיין צדקות — נאָר מאַטעריאַל פאַר אַ מעשה.

גראַדע דערציילט עס מיט האַרציקער פּשטות פון אַ טאַלסטאַי־מעשהלע.

גראַד אויף דעם שטח פון אַ קליינער דערציילונג, ווייסט גראַדע בעסער וואָס צו עלימינירן, און ס'באַקומט זיך סיי־ווי אַ גרויסע קאַנווע פון אַ שול־הויף מיט יידן און י'דענעס, פאַר וועמען די טירן פון איסרל דעם קרעמערס לעבן שטייען תמיד אָפּ, און די גאַס שפּילט זייער געניט אויף דעם לעבן, ווי מ'וואַלט געלעבט קאַלעקטיוו און בציבור.

חיים גראַדעס זכרונדיקער שול־הויף וועט מיט דער צייט פאַרוואַנדלט ווערן אין דעם אומדירעקטן שטאַף, וואָס וועט דערהייבן זיינע פּראָזע־ווערק צו נאָך אַ העכערער מדרגה פון קינסטלערישקייט. דאָס וועט געשען דעמאָלט ווען ער וועט דעם געדענקטן מאַטעריאַל פון זיך אַרויסזינגען און ער וועט ווערן דער בויער און אַנטוויקלער פון אייגענע אויסגעטראַכטע אמתן, דער באַפעלער איבער לעבנס און דער אַרכיטעקט און אַנטקעגנשטעלער פון סיי־ טואַציעס; ווען ער וועט קענען אינגאַנצן אַוועקבלאַנדזשען פון זיין שול־הויף און דאָך, אין דער אויפגעבראַכענער צוים, געפינען נייע קינסטלערישע דיס־ ציפּלין און געטריישאַפּט צו זיין מקור, די ביז־אהעריקע פּראָזע־ווערק זיינע זענען געווען גייטיק פאַר דער י'דישער ליטעראַטור. די ווייטערדיקע ווערק זיינע וועלן זיין וויכטיקער פאַר אים גופא און פאַר זיין ווייטערדיקן קרעפ־ טיקן שפּאַן פאַראויס אין דער י'דישער ליטעראַטור.

.1958

יעקב פאט — „שמועסן מיט יידישע שרייבער“

די בעסטע אָפּשאַצונג פון זיין אייגן בוך — „שמועסן מיט יידישע שרייבער“, גיט אונדז יעקב פאט אליין אין זיין אריינפיר. וואָס ער זאָגט וועגן זיין בוך איז קיין האָר נישט איבערגעטריבן, ווייל וואָס ער האָט געוואָלט דערגרייכן מיט זיינע שמועסן האָט ער דערגרייכט. נישטאָ ביי אונדז קיין ווינקל פאַר יידישע שרייבערס, וווּ מ'זאָל זיך קענען צוזאַמענקומען, כדי צו ווערן אַ פּרעגער און עפעס לערנען איינער פון אַנדערן. אין חדר ביי זיך איז יעדער באַדייטנדיקער שרייבער אַ גריבלער און אַ פּרעגער פון קשיות, אָבער אַז מען קומט זיך צוזאַמען, טראָגט מען מאַסקעס פון קאַלאַסאַלע ווייסערס און איינער דעם אַנדערן שטייגט איבער אין ווייסעריי. יעקב פאט האָט נישט מורא געהאַט צו קומען מיט זיין בינטל פּראַבלעמען, מיט אונדזער אַלעמענס האַרבע פּראַגן, מוראס און זאָרגן, און געקלאַפט אין טירן פון יידישע שרייבערס ווי אַ סתם-פּרעגער.

נישט דערפאַר וואָס ער האָט דערוואַרט איבעראַשנדיקע לייזונגען און גרונטאַוונע תירוצים, אַזעלכע וואָס ער האָט זיך אויף זיי נישט געקענט ריכטן אָדער אַרויסגראַבן פון זיך אליין. ער האָט בלויז געוואָלט פאַרגלייכן זיינע ספיקות און זיינע גלויבונגען מיט מיינונגען פון אַ צאָל יידישע שרייבערס.

פאט איז אַן אויסגעצייכנטער שמועסער, אַ מענטש וואָס זיין שמועס האָט פאַרעם און וואָס די באַריכותדיקייט פון זיין דערציילן, דאָס פאַרלייגן וועג באַצאָלט זיך דעם צוהערער. ער איז נישט קיין בחיפּזונדיקער אָפּפּרעפּ-לער. ער האָט ליב די בנעימותדיקייט פון אַ שמועס, ווי אַ קונסט פאַר זיך. די קונסט פון מאַנאַלאָגירן אין אַ שמועס איז, ווי מיר ווייסן אַלע, אַ פאַר-לוירענע. אונדזער צייט איז נישט מסוגל דערפאַר, מען כאַפט אָפּ, מען מאַכט עס אויף איין פּוס, מען פאַרוואַרלאָזט די קונסט פון ריידן צו אַ חבר, אָדער מיט אַ חבר. פאט האָט ליב שמועסן מיט געדולד, און נישט געקוקט אויף דער אומגעדולדיקייט פון צוהערער, האָט ער די אייגנשאַפט צו דערציילן אַ מעשה אָדער אַריינבויען די רייד זיינע אין אמתע זאַצן. ער פונקטוואָרט ממש בעת ער רעדט, ער שאַפט מיט זיין שמועס אַן אַטמאָספּערע פון געדולדיקייט. ער ווייס אַז נישט נאָר דאָרף ער דערגרייכן מען זאָל אים שענקען אויערן, נאָר אַז זיינע אייגענע אויערן מוזן אליין אויך הנאה האָבן פון דעם וואָס ער

זאגט, אָדער דערציילט. ער האָט דאָס גוט אין זינען און בעת אַנדערע הערן. הערט ער זיך אַליין אויך צו צום צוזאַמענשטעל און אויסשטעל פון זיינע ווערטער.

ס'איז דערפאַר געווען נאַטירלעך, אַז גראַד פאַט זאָל קומען מיט זיין שמועס־קונסט צו ייִדישע שרייבערס, צו באַזונדערע שרייבערס אין זייערע היימען, און מיט זיי פאַרפעדימען אַ שמועס, אַ נישט־געכאַפּטן, אַ תכלית־דיקן. אין פערצן שרייבערישע היימען האָט פאַט אַריינגעבראַכט די איבעראַ־שונג פון אַ געדולדיקן, ערנסטן שמועס און די נאַטירלעכע, געזונטע און אויך די נאַזווע נייגעריקייט צו וועלן הערן וואָס יענער האָט צו זאָגן. איך קען זיך פאַרשטעלן אַ צאָל ייִדישע שרייבערס, וואָס וואָלטן אפשר געקענט אויספרעגן אַ חבר, שטעלן אים ביאָגראַפישע פראַגעס, אָבער איך קען זיך כמעט נישט פאַרשטעלן קיין איינעם, וואָס וואָלט געהאַט דעם געדולד אויסצוהערן מיט אמתן אינטערעס אַ פולן ענטפער.

יעקב פאַט איז אין שמועס נישט נאָר דער גוטער מאַנאָלאָגיסט, ער איז אויך אַ טייערער צוהערער. ער האָט הנאה צו זיצן ביים טיש און אויסהערן. ער באַשראַפט נישט מיט זיינע רייד, ער גיט אויך יענעם אַ געלעגנהייט צו עפענען דאָס מויל און ער האָט הנאה, ווען יענער נעמט זיך אויך די מי צו מאַכן עס באַריכות. ער שעפט נחת ווען דער טיש־שמועס ווערט אַן אמתער הינדאָן־צוריק, און ער דאַרף נישט סימולירן קיין אינטערעס — וואָס אַפילו דאָס איז אויך אַ זעלטנהייט צווישן חברים־שרייבערס — ער איז טאַקע בוכ־שטעבלעך פאַראַינטערעסירט צו וויסן און לערנען, פון וואָנען קומט אַ מענטש, און ווי ס'איז צום מענטש געקומען, אַלץ וואָס איז געוואָרן זיינס.

מיט אַט די וואַרעמע, מענטשלעכע אייגנשאַפטן איז יעקב פאַט געקו־מען און אַנגעקלאַפט אין טירן פון אַ צאָל ייִדישע שרייבערס און זיי סטימו־לירט צו ריידן און זיך צעריידן. און אַז ער איז געקומען האָט ער זיי געווו־נען מיט זיין קענטשאַפט צו דיריגירן אַ שמועס, צו מאַכן פון אים אַ לייט, צו געבן אים ריכטונג און אַפילו שפּאַנונג; אויך שפּאַן אין שטח האָט ער געוויזן אַז אַ שמועס דאַרף האַבן, ווי אין יענע גוטע צייטן, ווען אונדזערע אבות־אבות־זינען געזעסן אין בית־מדרש און אַרומגעבריייעט אַ סך וועלט־פראַבלעמען.

אַט די בית־מדרש־געדולד האָט פאַט געבראַכט אין די באַזונדערע היי־מען פון זיינע אויסגעפרעגטע שרייבערס. ער האָט פאַרבראַכט שעהן און גע־וויזן אַ מוסטער פון אויסזיצעוודיקייט, פון נישט געאייילטער נייגעריקייט, פון חברשער וואַרעמקייט.

דאָס איז אין סך־הכל די אַטמאָספערע פון יעקב פאַטס אייגנאַרטיק בוך

„שמועסן מיט יידישע שרייבער“. א שרייבער איז צוגעווינט צו קריטיקן אפילו צו די בעסטע און שענסטע מיינונגען וועגן זיינע ווערק, אבער די נייע גער פון א חבר צו דעם פשוטן וואָרט, וואָס ער זאָגט און וואָס ער וויל אַז ס'זאל זיך רעכענען — דאָס איז אַ זעלטנהייט. מ'קען זאָגן אַז יעדער שרייבער זוכט דעם חבֿרס אַן אויער. ער וויל זיך פֿאַר אים אויסריידן, אַראַפֿריידן. ער וויל דערזען, אַז נישט נאָר איז זיין ליד, זיין דערציילונג אַנגעלייגט ביים קאַלענע, ווי סחורה, נאָר אַז דאָס וואָרט וואָס האָט געבוירן די אַלע לידער און די אַלע ביכער, דאָס שטעטל, דאָס הויז און די משפּחה זיינע, זענען אויך פֿון גרויס אינטערעס און חשיבות ביי אַן אייגענעם פֿריינט.

פֿאַט איז געקומען מיט דעם וואָרעמסטן אינטערעס אין דעם חבֿרס היימיש וואָרט. ער האָט געגעבן דעם פֿריינט־שרייבער דאָס געפֿיל פֿון אַ גוואַל־טיקער אינטימער צוטרוילעכקייט און פֿון חשיבות פֿון מיינונג. דערפֿאַר איז אַרויסגעקומען אַ ביז גאָר אויסטערליש בוך, און אין דער זעלביקער צייט — אַן אויטענטיש בוך, אַבער אַ געשאַפענע אויטענטישקייט, אַ קינסטלערישע אויטענטישקייט. ער האָט סטימולירט זיינע אויסגעפרעגטע שרייבערס און ביי זיי געווענען צוטרוי, אַז זיי מעגן זיין מיט זיך, בעת זיי זענען מיט אים. ער האָט זיי אַנגערעגט צו ריידן מיט אַ סדר, ער האָט זיי אַנגעוואַרעמט און זיי געגעבן די זעלטענע געלעגנהייט — אַ חבֿרס אויערן פֿאַר לאַנגע אינטימי מע רייד, פֿאַר דעם רוישטאָף, וואָס זיי פֿאַרוועבן, פֿלאַנטערן, פֿאַרפֿלאַנטערן און פֿאַרקוינסטלערישן. פֿאַטס אַריינפֿאַלן אין די רייד מיט נייע פֿראַגעס און באַמערקונגען האָט געשאַפֿן דעם שמועס, וואָס ער אַליין האָט אַזוי ליב צו קולטיווירן. אַלע פֿערצן יידישע שרייבערס קומען צום אויסדרוק, אַזוי צו זאָגן, און דערשיינען אין בוך ווי אויסגעצייכנטע שמועסערס, ווי זיי וואַלטן לאַנג געוואָרט אַז אַזאָ אויסהערער זאל קומען און עפענען דעם צאָפֿן. יעדער איינער רעדט מיט זיין אייגן קול און זיינע רייד, אַבער די אַרקעסטראַציע, די פּוּזעס, די מוזיקאַלישע אַראַנזשירונג איז פֿאַטס. ס'איז ווי ער וואַלט געווען דער ווירטואַז וואָס שפּילט אויס די אַלע שמועס־קאָפּאָזיציעס, אויף זיין אויס־טייטשערישן שטייגער, מיט זיין אייגענער אינטערפּרעטאַציע.

לאַמיר אויסרעכענען די שרייבערס, וואָס מיט זיי האָט פֿאַט געכאַפּט זיינע שמועסן; דוד אינגאָטאָוו, דוד איינהאַרן, יוסף אַפּאַטאַשו, יעקב גלאַט־שטיין, אהרן גלאַנץ־לעיעלעס, י. י. טרונק, ה. לייזיק, איציק מאַנגער, מאַני לייב, ש. ניגער, צביון, ה' רויזענבלאַט, אברהם רייזען, י. י. שוואַרץ. אַבער אין בוך פֿון די „שמועסן“ זענען זיי לעבעדיק מיט זייער שטים און מיט זייער גוואַלטיקן לעבעדיקן אַפּטימיום; מיט דעם טראַגיש־נאָך־נישט־פֿאַרענדיקטן חשבון מיט זיך, מיט דעם סכּום אַרבעט, וואָס זיי האָבן זיך נאָך געגרייט.

טאָן און טאָן; אפילו דער אַכציק־יאָריקער צביון האָט זיך אָפגעטרייסלט פון זיין פעקל יאָרן און געשמועסט פינף שעה צייט און נישט געוואָלט מאַכן קיין רעזיגנירטן סך־הכל.

אַחוץ פאַטס מעלות, ווי אַ געדולדיקער נייגעריקער, וואַרעמער שמוע־סער און אויסהערער, וואָס איז אפשר די הויפט־מעלה פון דעם נישט־עגאָיס־טישן בוך, פאַרמאָגט נאָך פאַט די מעלה, וואָס אַלע זיינע שאַרפּקייטן, זיינע אַלע אַבסאָלוטע מיינונגען און פּרינציפּן וואָס פאַר זיי איז ער גרייט זיך איינצושטעלן און קעמפּן, זענען אין צוזאַמענשטעל — דאָס געשטאַלט פון היינצצייטיקן מאַדערנעם ייִד. ער האָט אין זיך דערגרייכט די האַרמאָנירונג פון אַ סך סתירות, וואָס כל ישראל און כלל ישראל טראָגט אויף די פּליי־צעס. ער האָט געלאָזט אַז דאָס לעבן זאָל איינרויִקן די אומקאָפּראַמיסלעכקייט פון זיינע און אונדזער אַלעמענס ייִנגערע יאָרן. זיינע מיינונגען קומען נישט צו דער וועלט מיט שטעכלקעס, מיט קליינע מעסערלעך, אויסגערעכנט אויף בלוטיקן דעם קעגנער. ער קומט מיט דעם באַגאַזש פון זיינע ייִדישע און וועלט־פּראַבלעמען ווי אַ גלויבער, און ווי אַ מענטש פון שלום און נישט פון קריג. דערפאַר איז ער געווען דער פּאַסיקסטער מענטש צו קומען צו אַזעלכע פאַר־שיידענע ייִדישע שרייבערס און פון זיי צוזאַמען שאַפּן דאָס קאָלעקטיווע גע־שטאַלט פון אונדזער דור, די פּוֹל־פּנימדיקע ייִדישע פּראַבלעמאַטיק. ער איז זיך נישט געקומען קריגן מיט קיינעם פּעסימיזם און נישט אָפּפרעגן ווע־מענס אָפּטימיזם, ווייל אין אים אַליין, ווי אין יעדער איינעם פון אונדז, קי־דערווידערן זיך די דאָזיקע צוויי ויתרוצצוס. ער איז געקומען מיט זיין נאָ־ציאָנאַליזם און מיט זיין געזונטער און רעאַליסטישער פּאַזיטיווירונג פון מדינת ישראל, און איבער אַלץ האָט געפּלאַטערט זיין גרויסע ליבשאַפט צו ייִדיש און צו ייִדישע שאַפּונגען. ער האָט געוואָלט הערן פון אַנדערע ייִדישע שרייבערס, אַז ס'האָט אַ קיום, ס'האָט אַ צוקונפּט, כדי צו קריגן די אינער־לעכע שטאַרקונג, וואָס יעדער איינער פון אונדז דאַרף האָבן. ער איז נישט נאָר געקומען פּרעגן און הערן, נאָר אויך נעמען און אַוועקטראָגן גלויבן.

מחמת אַט די אַלע אויסגערעכנטע מעלות איז דאָס בוך — „שמועסן מיט ייִדישע שרייבערס“ אַ ווערק וואָס איז ווערט געלייענט צו ווערן. די קנאַפע 300 זייטן גיבן דעם לייענער אַ גאָר נאָענטן אַריינבליק אין צענדלי־קער ווערק, פון די פּערצן ייִדישע שרייבערס, וואָס יעקב פאַט האָט אויסגע־פּרעגט, און צוזאַמען זענען די שמועסן אַ חשוב־הנפש פון אַ דור און אַ שפיגל פון אַ דור.

בלייבט בלויז איבער צו ברענגען אַן אָפּקלייב, אַ קליינע אַנטאַלאָגיע פון די אויסגעדולדיקטע שמועסן.

דוד אייגנאטאָוו: „דאָס גאַנצע לעבן אויף דער וועלט איז דאָך אייגנט-
לעך אַ מעשהלע וואָס חלומט זיך עמעצן. מיר זענען אַלע טיילן, קאַפיטלעך
פון אַט דער מעשהלע.“

דוד איינהאַרן: „עס איז נישטאָ קיין אַנדער יסוד פאַר דער יידישער
שאַפונג, און נישט נאָר דער פּאַעטישער — אויסער די ראַמען פון רעליגיעזן
יידישן פּילן און דענקען. פאַרלירן מיר אַט דעם יסוד, גייען מיר אונטער.“

יוסף אַפּאַטאַשו: „חוץ פינצטערניש איז דאָך געווען טאַגליכט. עס זע-
נען דאָך געווען מעשים. עס איז דאָך געווען לעבן, עס זענען דאָך געווען מער
פשוטע מאַנטיקס און מיטוואַכס ווי שבתים. פאַרוואָס ווייסן נישט און דער-
ציילן נישט וועגן דעם די ביכער פון יידישער געשיכטע?“

יעקב גלאַטשטיין: „איך שרייב קריטיק בדחילו ורחימא. איך וויל העלפן
שאַפן אַ יום־טוב פאַרן יידישן בוך. עס איז אומעטיק אין הויז פון דער יידי-
שער ליטעראַטור. מען האָט אַנגעהויבן אַליין אויסדרייען די קנויטן אין די
לאַמפן. מען מוז מאַכן ליכטיק.“

אהרן גלאַנץ־לעיעלעס: „דורך דער יידישער פּאַעזיע רעדט דאָס טיפּסטע
יידישע געמיט. עס האָט געזאָגט יהודה הלוי, אַז די יידן זענען דאָס האַרץ
פון דער וועלט. די יידישע ליטעראַטור איז היינט דאָס האַרץ פון יידישן
פּאַלק.“

י. טרונק: „אין קעסל פון די אַמעריקאַנער יידן קאַכט זיך נאָך. עס
וועט זיך אויסקאַכן. די יידישע געשיכטע פאַרט מיט אונדז מיט אומעטום.
די אַמעריקאַנער יידן וועלן נישט האָבן קיין אַנדער עצה ווי זיך אומצוקערן
צו גרויסער יידישקייט, צום אחד און צום יידישן לשון.“

ה. לייזיק: „נעמט מען אַרויס פון אונדזער געשיכטע ארץ ישראל, נעמט
מען אַרויס איר נשמה. ארץ ישראל איז געווען ביי אַלע יידישע דורות אַ טיף
נצחדיקע איבערלעבונג.“

איציק מאַנגער: „איך האָב זיך כסדר אַפּגעגעבן מיט מיינע לידער באַ-
לאַדן. איך האָב פאַרגעסן דעם זיך, דאָס אייגענע לעבן, עס קומט אַבער אַ
געוויסער עלטער, הייבט מען אַן טראַכטן וועגן תכלית. לעבן, לעבן. אַפילו
דער טויטער שעקספיר וואַלט זיך געביטן מיטן לעבעדיקן מאַנגער.“

מאני לייב: „אונדזערע מאַסן באַציען זיך צו יידיש מיט גרינגשעצונג.
מען ברענגט אום מיט אייגענע הענט אונדזער גרעסטע שאַפונג. עס איז דאָך
אַ פּאַטאַלע דערשיינונג — צו אונדזער פּאַלק איז נישט דעראַנגען די היילי-
קייט פון זיין שפּראַך.“

שמואל ניגער: „מיר אַפיקורסים, למשל, האָבן געשאַפן די וועלטלעכע
ליטעראַטור און זעט וואָס פאַר אַ ראַל עס האָט געשפילט אין אַט דער לי-“

טעראטור די רעליגיעזע יידישקייט. אירע שעפערישע עלעמענטן האבן זיך אריינגעריסן אין אונדזער וועלטלעכער ליטעראטור. דאס אייגענע וועט זיין מיט די ווערטן, וואָס ייִדן האָבן געשאַפן אין זייער אייגענער שפראַך.

צביון: „דער ווילן צו זיין אַ ייִדישע איינהייט — לאַמיר עס רופן נישט פּאַלק, נאָר אַן איינס — איז דאָ אין אַלע שיכטן, אין אַלע טיילן און גרופּעס פון ייִדישן פּאַלק אין אַמעריקע. איך געפֿין עס אַפֿילו אין די, וואָס קעמפֿן קעגן ייִדישן נאַציאָנאַלן זיין“.

ה. רויזענבלאַט: „מיר וועלן לעבן, מיר וועלן נישט שטאַרבן. איך וויל פּאַרן זען דאָס לאַנד מיט די אייגענע אויגן. איך האָב מורא צו פּאַרן, איך וויל אָבער דאָך. איך וויל פּאַרן אַהין אויף מיין לעצטן „האַנימון“.

אברהם רייזען: „האַט איר געזען אַמאַל אַ פּויער, וואָס קריכט אַרויס פון שייַער? היי, שטרוי, גרעזלעך אויף זיינע קליידער, אַנגעטשעפּעט אַרום און אַרום, פּאַלן אַראָפּ פון אים ווען ער באַוועגט זיך. אַזוי איז געווען שלום אַש מיט זיין היים, מיט זיין שטעטל. גייט ער אַוועק פון שטעטל און טרייסלט אַפּ אַלע שטרויעלעך, ווערט ער אויס שלום אַש. ער איז אַוועק פון אונדז, ווייט אַוועק פון אונדזער פּאַלק, פון דער ייִדישער ליטעראַטור, פון איר גייסט“.

י. י. שוואַרץ: „עס איז געקומען עמד, ייִדן פון אַרבעט, פון טאַן. עס האָט זיך אין אַמעריקע פּאַנאַנדערגעוואַקסן אַ ייִדישער אַרבעטער־קלאַס. עס האָבן זיך אויך געטראָגן אַהער ייִדן פון בילדונג, פון וויסן, למדנים, איז דען אַ ווונדער, וואָס פון אַ פּאַר מיליאָן ייִדן האָבן זיך אויסגעטיילט אַ פּאַר צענדליק שעפּערישע ייִדן?“

„שמועסן מיט ייִדישע שרייַבער“ איז אָבער נישט נאָר אַ בוך פון סתם זאַגעכצער און מיינונגען, נאָר אַ בוך פון מעשיות פון לעבן. און וויכטיק איז, דער עיקר, ווי עס זאָגט אונדז יעקב פּאַט אין זיין אַריינפיר — „אין אַלע «שמועסן» האָט זיך דורכגעטראָגן אַן אַבסאָלוטע אַנערקענונג פּאַר דער וויכטיקייט פון עטישן אינהאַלט און די ליטעראַטור־שאַפונגען, באַזונדערס אין דער ייִדישער ליטעראַטור“.

יוסף ראָלניקס „זכרונות“

דאָס בוך — „זכרונות“, וואָס דער פּאָעט יוסף ראָלניק האָט אַרויסגע-
געבן צו זיין 75-יאָריקן געבוירנטאָג, וועט וואַקסן אין ווערט, לויט דעם ווערט
פון זיינע לידער פאַר אונדז און פאַר די צוקונפטיקע דורות. ס'קען זיין אַז
דאָס בוך וועט, מיט דער צייט, ווערן אַ באַגלייט־טייל פון זיין גאַנצער פּאָע-
טישער שאַפונג. מ'וועט עס שטודירן, כדי צו געפינען די שפורן פון ראָלניקס
פּאָעטישער באַגייסטערונג, און פון זיין אַנשטויס צו שרייבן אי זיינע שטילע,
צמצומדיקע, אי זיינע באַריידעוודיקע לידער, מ'קען זאָגן, אַז דאָך בוך „זכור-
נות“ וועט ווערן דער באַראַמעטער פאַר דער געשעצטקייט פון זיינע לידער-
זאַמלונגען, וואָס דערשטוינען אָפט, מיט זייער אומדעקאַראַטיווער און גרייער
שיינקייט.

אין זיין פּראָזע־בוך, פון איבער צוויי הונדערט זייטן, וואָס איז דירכ-
געשפרענקלט מיט אַ צוויי צענדליק לידער, דערמאָנט זיך דער דיכטער אין
פאַרשיידענע מאַמענטן פון זיין לעבן, וואָס זענען מייסטנס צוגעקליבן צום
אייגענעם אינטערעס.

פאַר אונדז, וואָס ווייסן דעם ווערט פון זיין ליד, איז אומגעהויער אינ-
טערעסאַנט צו זען דעם דיכטערס נאַכלאַזיקע באַצונג צו געשריבענע שורות,
ווען זיי זענען נישט אין קלעם פון פּאָעטישער דיסציפּלין, אָבער אַז מען
לייענט אויפּמערקזאַם די — „זכרונות“, זעט מען אַז דער דיכטער האָט אַנ-
געוואָרפן זיין מאַטעריאַל, מיט גרויס ערלעכקייט און מיט יענער גרויסהאַל-
טערישער עניוּות, וואָס איז אויך צום טייל כאַראַקטעריסטיש פאַר זיינע לידער.
מ'קען נישט זאָגן, אַז די „זכרונות“ זענען איבערגעלאָדן מיט טריוויאַל־
טעטן, ס'וואַלט געווען נענטער צום אמת, ווען מען זאָגט, אַז דער דיכטער
האָט געגעבן דעם רויען מאַטעריאַל פון זיינע לידער, נישט אומזיסט האָט
ער דאָ און דאָרט איינגעשלאָסן אַ כאַראַקטעריסטיש ליד זיינס, ווי ער וואַלט
געוואַלט עפענען די פּריוואַטע טיר פון זיין דיכטעריש אַרבעט־צימער און
ווייזן, וואָס ער האָט געטאָן מיט די שטיקלעך און ברעקלעך פון זיין לעבן.

און ס'איז באמת אַן אינטערעסאַנטע שטודיע צו פאַרגלייכן דאס ליד
זיינס מיט זיינע פּראָזע־דערמאָנונגען. לאַמיר נעמען אַ קליינעם ביישפּיל. דער
דיכטער דערמאָנט זיך אין זיינע חטאים, אין דעם וואָס פאַר אַ ילעכטס ער
האָט געטאָן זיינע חברים און מיטמענטשן. די אַפּטיילונג „מיינע חטאים“

פארנעמט קארגע אַכט זייטלעך. פון דעם איז צו זען, אַז אין קיין גרויסע חטאים באַשולדיקט זיך דער דיכטער נישט. איין חטא, דערציילט יוסף ראָל-ניק אַזוי:

„ווען איך בין געווען אַ יונגל פון אַ יאָר 9-10, ביך איך געשטאַנען מיט מיין חבר אברהמל, דעם מילנערס יונגל. איך האָב מיט אים געמיטלעך גע-שמועסט. לעבן אונדז איז געשטאַנען אונדזער הונט „זשוק“, און אַזוי ריינד-דיק האָב איך זיך געקליגלט און אים אַ שטויס געטאַן אויפן הונט. דער הונט האָט זיך אַרויסגעגליטשט פון אונטער אים און ער האָט אַ פאַל געטאַן און זיך צעקלאַפט. ער איז אַוועק אַ וויינענדיקער.“

אַזוי-אַ פשוט רופט דער דיכטער צוריק אַ חטא פון זיין קינדהייט. כ'ויל זיך דאָ נישט אַריינלאָזן אין די פאַסטקעס פון פסיכאָאָנאָלי, ווי לאַנג ס'וואָלט געדויערט אַרויסצוברענגען די דאָזיקע שולדיקייט פון פאַציענט, און ווי לאַנג ס'וואָלט געדויערט צו ציען דערפון די קאַנסעקווענצן און אים באַפרייען. פאַר ווייטערדיקן באַלאַנס אין לעבן. פאַר אונדז איז אינטערעסאַנט צו זען, אַז דער דיכטער געפינט פאַר נייטיק צו דערציילן אַזוי „אומסטיליסטיש“ אַ פאַרצייכענונג פון זיין קינדהייט, ווי ער דערציילט אַנדערע קלענערע עפיר-זאָדן פון זיין „פריער קינדהייט“ וועגן זיין וויגעלע „וואָס הענגט אונטערן באַלקן“, וועגן אַ שמחת תורה, אַ ברית, אַדער וועגן אַ ייד זעליג, למשל:

„איך געדענק דעם אַלטן קרעטשמער זעליג, וואָס האָט געהאַלטן די קרעטשמע נאָך איידער חיים גדליה האָט עס איבערגענומען. זיי האָבן זיך גע-ביטן מיט די שענקען. זעליג האָט זיך איבערגעקליבן פון זשוכאַוויץ קיין לוק און חיים גדליה פון לוק קיין זשוכאַוויץ. זעליג איז געווען אַ ייד מיט אַ ברייטער, געלער באַרד.“

נישט מער ווי דאָס און אַן שום אַרנאַמענטיק. ווען מען גיט אַ טראַכט, וואָס דער דיכטער ראָלניק האָט געטאַן מיט די אַרומשווימענדיקע עפיזאָדן ווען ער האָט זיי פאַרקלערט אין ליד, מוז מען שטוינען אויף דעם גוואַלטיקן מרחק, וואָס יוסף ראָלניק זעט צווישן פראָזע און פאַעזיע.

און דאָס האָב איך געמיינט ווען איך האָב פריער געזאָגט, אַז וואָס גרע-סער ס'וועט ווערן דער אינטערעס צו זיין ליד, אַלץ מער וועט וואַקסן דער אינטערעס צו דעם בוך „זכרונות“, ווי אויף דעם רוי-מאַטעריאַל פון דעם דיכטערס לידער. ווען מען לייענט די „זכרונות“ פאַלן בכלל אַוועק אַ סך טענות, וואָס מען האָט צום דיכטער און צו זיינע לידער. ווייל טענות זענען געוויינלעך אַרויסגעוואַרפן, זיי ווילן צוטשעפען דעם שרייבער זאָכן, וואָס זענען אין אים נישטאַ, כדי אים צו שלאָגן דערמיט. איז שוין גלייכער צו בענטשן און מאַכן אַ ברכה אויף דעם וואָס דער אמתער דיכטער ברענגט מיט

זיך, וואָס ער פאַרמאַגט; און ווי קליין זיין פאַרמעג זאָל נישט זיין, אויב ער איז נאָר אַן אמתער פּאָעט — וואָס ער מאַכט פון זיין צוגעשפּאַרט האָב און גוטס.

פאַר מיר, וואָס איך ווייס ווי צו שעצן ראָלניקס ליד, איז זיין בוך „זכּר־נות“ פון דעסטוועגן געווען אַ ניי טירל צו זיינע לידער, אַ פון פּרזער נישט געזען טירל, דווקא דורך דעם גרויען און אַנגעוואַרפענעם עפּיזאָדישן בוך, וואָס האָט נישט קיין מוקדם ומאוחר, און וואָס איז געשריבן אין אַזאַ אויס־געמאַגערטער פּראָזע, ווי מען וואָלט דערפון אַרויסגעקוועטשט די נאַטירלע־כע פּייכטקייט, וואָס ס'קריגט אַ פשוטער, גוט צוזאַמענגעשטעלטער זאַץ. פאַראַן אַזאַ דראַנג צו זיין ערלעך צו זיך און מיט זיך, אַז דער שרייבער האָט מורא פאַר דער אַרנאַמענטיק פון געשריבענעם וואָרט. ער וויל צוריקגיין צום לשון פון זכּרונות, כדי זיך דורכצושמועסן מיט זיך אליין, נאָך איידער ער שמועסט זיך דורך מיטן לייענער. ער וויל נישט אַז דער לייענער זאָל אים זען אַנדערש, ווי ער זעט זיך.

דער דיכטער טוט זיך אַפט אַ גרויסע עוולה דערמיט, אָבער אים אַרט אַפנים נישט. ער דערמאַנט זיך אין זיין קליינשטעטלדיקער אַריינגעוואַרפֿנ־קייט, אונטער די רעדער פון דער גרויסער שטאַט, און ער שילדערט זיך אַפילו מיט דעם אומקאַמפּלימענטאַרן לשון פון אַמאַל, מיט דער גאַנצער רויער נאָז־וויטעט, וואָס קען אַמאַל מאַכן אַ מאַדנעם איינדרוק אויף אַ היינטיקן שטרענגן לייענער.

איך וויל ברענגען פאַר אַ ביישפּיל דעם גאַנצן עפּיזאָד, וואָס הייסט — „באַצאָלט פאַר אַ טעפּל קאַווע“ און שפּעטער מאַכן קאַמענטאַרן. „אין אַ יאָר און אַ האַלב אַרום, נאָך מיין קומען אַהער, האָב איך זיך באַ־קענט מיט אַ גרופּע בחורים און מיידלעך, אויך אַרבעטער, וואָס זענען געווען אַנאַרכיסטיש געזאַנען. זיי האָבן מיך גענומען צו עמאַ גאַלדמאַנס לעקציעס און צו דעם ברויזנדיקן און טופּענדיקן יאָהאַן מאַסט. דאָס איז געווען דער יאָר, ווען איך האָב געשריבן מיינע רעוואָלוציאָנערע לידער. די נייע פּריינט מיינע האָבן מיך אַביסל אַוועקגערוקט פון די פּרזערדי־קע פּריינט, די לאַנדסלייט מיינע.

„זאָגן אַז איך בין פּרזער געווען אַ סאַציאַל־דעמאָקראַט און דערנאָך גע־וואָרן אַן אַנאַרכיסט קען איך נישט. איך בין נישט קיין אידיען־מענטש און בין נאָר געווען אַנגעהויכט פון דער סביבה, אין וועלכער איך האָב זיך געפּו־נען; און די סביבה איז געווען — בונד.

„אין דעם זומער פון 1901, פּלעגן מיר זיך צונויפקלייבן אין אַ קליין צימערל אין 364 הענרי סטריט, אויף אַן אויבערשטן שטאַק. דאָרט האָט גע־

ווינט אַ גוטע, פריינטלעכע און קלוגע מיידל, ראָזע כוואַלאָוו, מיט אַ חבר-טע, עמאַ אשכנזי. אַנטקעגן זייער טיר, איבערן שמאַלן קאַרידאַר, האָט געווינט אַ בחור ש. יאַנעס. אין דעם זעלביקן הויז האָט אויך געווינט אַ יונגערמאַן — פירד, מיט זיין שוועסטער ליזע, זייער אַ שיין מיידל. זונטיק ביי-טאָג פלעגן מיר זיך צוזאַמענקומען אין ראָזע כוואַלאָווס צימערל און דאָרט געפירט הייסע דיסקוסיעס וועגן פּאָליטישע, עקאָנאָמישע און ליטעראַרישע ענינים. מיר אַלע האָבן זיך געחברט צווישן זיך און אייניקע האָבן אַפילו געפירט ליבעס און דערנאָך חתונה געהאַט.

„מיר האָבן זיך געפירט חבריש. די בחורים האָבן נישט געצאָלט פאַר די מיידלעך, נישט אין רעסטאָראַן און נישט אין טראַמװיי. די מיידלעך האָבן נישט מקפיד געווען צו גיין ביים ברעג טראַטאָראַ, און אַז ס'איז אַרונטערגע-פאַלן אַ טיכעלע ביי אַ מיידל האָט דער בחור זיך נישט איינגעבויען אויפצו-הייבן עס. מיר האָבן שטאַלצירט מיט אונדזער פירונג און אַנאַרכיסטישן איינ-שטעל. אָבער ווען איינמאַל, צום סוף זומער, בין איך אַריינגעגאַנגען אין הע-ריקס קאַפּע, אויף דיוויזשאַן סטריט, מיט צוויי מיידלעך. וואָס האָבן נישט געוויסט פון אונדזער חברישער פירונג, און זיי האָבן מיר געלאָזט באַצאָלן פאַר זייער קאָוע, האָב איך דערפילט אַ שטאַלץ און אַ באַפרידיקונג, וואָס איך האָב געקענט זיין אַ «קאָואַליער». ווי אַלע פשוטע חברים, נישט קיין אַנאַרכיסט“.

איך האָב ספּעציעל געבראַכט דעם לענגערן אויסצוג, כדי צו קענען מאַכן עטלעכע פירושים. ערשטנס איז כדאי צו זען, ווי אומשרייבעריש דער גאַנ-צער עפיזאָד איז אָנגעשריבן. נישטאָ קיין איין גראַמאַטנער לייענער וואָס וואָלט עס נישט געקענט בעסער אָנשרייבן, ווען ער וואָלט עס, ווי ראָלניק, געהאַלטן פאַר וויכטיק איבערצודערציילן, פאַר דער עפנטלעכקייט, און נישט בלויז פאַר אייגענע. אַחוץ דעם איינציקן אויסדרוק — „ברוינדיקער און טופנדיקער יאָהאַן מאַסט“, איז נישט פאַראַן קיין צומיש פון שייך-שרייבעריי.

צווייטנס, איז כדאי צו באַמערקן, אַזאָ אויסדרוק ווי „אַנאַרכיסטיש גע-זאָנען“. וואָס האָט מסתמא עפעס געמיינט, אין יענע טעג פון 1901, אָקור-ראַט ווי ס'האַט אפשר אין יענער צייט געהאַט אַ באַדייט אַזאָ אויסדרוק ווי „אַנאַרכיסטישער איינשטעל“, אָנגעווענדט אויף דער פירונג, נישט צו צאָלן פאַר דער דאַמע און נישט אויפצוהייבן איר טיכל.

דריטנס, אַרט נישט דעם דיכטער, אַז ער גיט זיך אַליין אַ מאַך אַוועק מיט דער האַנט מיט דעם אויסדרוק — „איך בין נישט קיין אידיען-מענטש“; שוין נישט אַזוי לויט דעם לעקסיקאָן פון 1901, ווי גיכער פון די שפּעטער-

דיקע יארן, ווען עס זענען אָנגעקומען די "יונגע" און שטאַלצירט דערמיט, ווי אַ סימן מובהק פאַר גוטע לידער.

ס'איז קלאַר, אַז אַ פשוטער ליינער, ווען ער וואָלט אַפילו באַשריבן דעם עפיוזאָד, וואָלט ער פאַר דער עפנטלעכקייט זיכער אויסגעלאָזט די נעמען פון די בחורים און מיידלעך. אָבער ראַלניק דערמאָנט זיך קודם־כל אַליין, און ער ברענגט עס צוריק, מיט דער געפונענער ערלעכקייט, וואָס מיט איר צייכנט זיך אויס זיין בעסער ליד. פאַראַן אין דעם עפיוזאָד ראַלניקס טרוקע־בער הומאָר, אין אַ נישט־פאַרקניסטלערישטער פאַרעם, זיין פאַטעטישע בענק־שאַפט נאָך אַ פשוט מיידל, וואָס זאָל אים געבן דאָס געפיל פון אַ "קאָוואַ־ליער"; זיין פרעמדקייט צווישן די "אַנאַרכיסטיש־געזאַנענע" יונגעלייט און "גלייכבאַרעכטיקטע" יונגע מיידלעך.

אָנשטאָט מען זאָל האָבן טענות צו ראַלניק פאַר זיין אומבאַציונג צו דער פראָזע־קונסט איז שוין אפשר גלייכער צו ליינענען אויפמערקזאָם צענד־ליקער אַזעלכע גרויע און באַריידעוודיקע זייטן, אין בוך "זכרונות". און וועלן געפינען דעם שליסל צו דער מאַגיק פון ראַלניקס פאַעטישן כוח, אַז אַקוראַט די זעלביקע גרויקייט קריגט פליגל אונטער זיינע הענט, ווען ער פאַנגט זי אין ליד.

צוויי באַזונדערע טענדענצן באַמערקן זיך אין ראַלניקס דיכטונג: אַ טענ־דענץ צו איינגעקלאַמערטן צמצום און צו עקספּאַנסיע. זיינע "האָפּיוז" לידער, למשל, זענען מוסטערן פון צמצום. זיינע שפעטערדיקע לידער, ווי די דער־מאַנונגען פון שטעטל און מיל זענען שוין עקספּאַנסיווע, אויסגעשפּרייטע און באַריידעוודיקע. סיי די איינגעשרומפענע מורא פאַר אַן איבעריק וואָרט, סיי דאָס צוכאַפּן זיך צום פשוטן שמועס נאָכדעם ווי מען דערדריקט אין זיך אַ לאַנגע צייט דאָס נישט־אַרויסגערעדטע, קען מען אויפקלערן, ווען מען ליינענט ראַלניקס "זכרונות". אַלע טענות וואָס מען קען האָבן צום דיכטער ראַלניק ווערן אָפגעשלאָגן דורך דעם אָפענעם בוך, וואָס אַנטוואָפנט, ווי ס'אַנטוואָפנט אַזאַ זאָג פון אַ היינטצייטיקן מענטשן, אַז ער איז נישט "קייין אידיען־מענטש". אין מער ווי איין זין איז עס זיכער אַן אונטערשאַץ פון אייגענעם קינסטלערישן ווערט, אָבער ס'איז אויך בפירוש אמת, אין ברייטערן זין, ווי אַן ענטפער אויף אַרויסגעשטעלטע טענות צום דיכטער און צו זיין ליד.

ער רעדט אַליין פון זיין איינזאַמקייט מיט און צווישן מענטשן; וועגן זיין ווערן אַ פינפטע ראָד צום שמועס פון פיר חברים. אין דעם בוך איז פאַראַן זייער ווייניק וועגן דיכטער־חברים. האַלפּערן, איגנאַטאָוו. מאַני לייב, זישע לאַנדוי, גייען פאַרביי ווי שאַטנס. אַפילו זיין נאָענטער פריינט ראַבאָי, איי־בער פון די צוויי, וועמען ראַלניק האָט זיך נישט געשעמט אין פנים צו לויבן

(דער צווייטער איז י. י. שוואַרץ) פאַרנעמט אין בוך קאַרגע דריי זייטן. אמת, שוין מיט אַ ליד פון חברשאַפט, אָבער דער נאַענטער חבר ווערט פאַרט נישט אויפגעלעבט. דאָס ליד האָט אַזאַ פּערז:

איך ועץ אים אַוועק אויפן שענסטן אָרט,
און ליבשאַפט, וואָס איך האָב אפשר געשפּאַרט
ביי זיך אין האַרצן פון טאַג אויף טאַג,
לייג איך אים אָן אַ פּולע וואָג.

אין די דריטהאַלבן זייטלעך פּראָזע איז נישטאַ קיין שפור פון דער ליב-
שאַפט צווישן צוויי קינסטלער. אַזאַ איז ראַלניקס באַצונג צו פּראָזע. אָבער
דאָ ליגט אויך דער צוגאַנג צו זיין ליריק, וואָס איז אַן ענג-פּערזענלעכע, אַן
איינגעשלאָסענע און מיט-זיכיקע. אין זיין דיכטונג ווערן די אַרויסבאַפּרייטע
עפּיזאָדן דערפּרייט מיט דערהויבונג און לייטערונג, וואָס גיט זיי סיי ווי אַן
אידיאיש לעבן.

פאַראַן אַ דיכטערישער עפּיזאָד ביי ראַלניקן, ווי ער האָט אַמאַל אויס-
געמיטן און זיך געשעמט מיט זיינס אַ פעטער, וואָס איז געוואָרן אַ בעטלער
און דער דיכטער קען זיך פון דעם חטא עד-היום נישט באַפּרייען. אַט דער
עפּיזאָד איז אויך ליריק, אָבער אוניווערסאַלע ליריק. זיין חטא ווערט דער
חטא פון אַ גאַנצער מענטשהייט.

אַ שליסל צו דעם וואָס האָט ראַלניקן נישט תמיד געלאָזט ווערן אַזוי
אידיאיש אין זיין ליריק, קען מען געפּינען אין די ערלעכע, רויע, צעשרי-
בענע אָבער נישט-אַנגעשריבענע ביאָגראַפּישע זייטלעך פון דעם דיכטערס
„זכרונות“, וואָס וועלן זיכער געלייענט ווערן מיט אַ שטאַרקן אינטערעס פון
די אַלע, וואָס זענען פאַראינטערעסירט אין מקור פון זיין ליד: אין דעם ליד
וואָס איז געוואָרן. מחמת דעם קאַמף וואָס דער דיכטער האָט געפּירט
מיט זיינע אַלע שטערונגען; און וואָס איז נישט דערוואָרן ווען די איינגעבויר-
רענע מניעות האָבן פאַרצאַמט דעם דיכטערס וועג און אים איבערגעוועלטיקט.

„אינדולען אויף דער ערד“ פון מרדכי שטריגלער

אין די חורבן־ביכער וואָס מרדכי שטריגלער האָט געשריבן, האָט ער גע־
בומען אויף זיך אַ נזירישן עול צו דערציילן דעם אמת און צו זען, אַז דער
יצר־הרע פון קינסטלערישער פרייהייט זאָל זיך נישט צופיל אַריינמישן און
נישט פסול מאַכן דעם דורכגעזעענעם אָדער דורכגעליטענעם אמת. אין „מיי־
דאַנעק“, „פאַבריקן פון טויט“, „ווערק צע“, „גורלות“, זעען מיר ווי ער האָט
מאַביליזירט אַלע זיינע כוחות פון אַן אויסטייטשער און אַ מעטאָדישן אַרויס־
דערציילער, פון אַן אַפקלייבער וואָס ווייסט זייער גוט, אויף וואָס אָנצו־
שטעלן דאָס גאַנצע ליכט פון זיין עדות־זאָגנדיקער אויפֿמערקזאַמקייט, כדי
מ'זאָל בולט זען וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר וויכטיק, אַז אויך מיר דאַרפן
זען און געדענקען. ער, דער שאַרפֿסטער חורבן־כראַנטיקער, האָט זיך דערפאַר
שטאַרק געהיטן פון בעלעטריסטישע פאַסטקעס און אָפֿנויגן, ווייל ס'איז אים
געגאַנגען אין דער קדושה פון אומגליק, וואָס איז אַנגעשיקט געוואָרן אויף אַ
גאַנץ פאַלק — אויף וויפל עס האָט דערהויבן, אָדער אַרונטערגעשליידערט
דעם מענטשן. דאָס געשעענע איז געווען אַ ספר תורה פון תוכחה, וואָס מ'טאַר
נישט פסול מאַכן מיט די שענסטע צוטראַכטענישן, ווייל מחברישע דערפינ־
דערישקייט, איז דאָך עלול צוצולייגן אַ קנייטל צו אַ גרויסן גזר דורך שיל־
דערן דעם אשמדאי, מיט אויסגעציקלטע בעלעטריסטישע באַרבאַריממען, און
אַזויערנאָך געשטרויכלט ווערן ווי אַ באַשיינער און אַרומפּוצער, וואָס וויל
אַרויסשלאָגן עסטעטישע הנאהס, אַפילו פון ערגסטן מענטשלעכן גהינום.

אַזוי האָט שטריגלער געטראַכט בעת ער האָט פאַרבייגעפירט פאַר אונ־
דזערע אויגן דאָס וואָס זיינע אויגן האָבן איינגעזאַפֿט; און די אויגן זיינע
האָבן געהאַט מוח און די פאַרשפיגלטע יסורים זענען געקומען מיט דעם הייסן
אימפעט פון אַ גרויס אויסלאַדעניש. שטריגלער איז קוים אַלט געווען 25
יאָר, ווען די וועלט האָט זיך צוריקגעפנט פאַר אים און פאַר אַ קליינער
שארית הפליטה. דער יונגער מרדכי שטריגלער האָט געוויסט זיין כוח און
ער האָט זיך פאַרמשפּט צו זיין דער צעוויקלער פון דער גאַנצער מגילה, וואָס
ער האָט דורכגעליטן בציבור און ביחידות.

און דאָך מיט זייער גאַנצער אָפֿגעהיטקייט, זענען זיינע חורבן־ביכער
געוואָרן מער, אַ סך מער ווי אייגן־דערציילטע כראַנטיק, ווייל שוין די איינ־
געבוירענע מעטאָדיק און דער זין פאַר אַפקלייב און קאַנצענטראַציע, די לאַ־

גיק פון שטעלן פאקטן קעגן פאקטן, און אין א ספעציעל ליכט, אז די אמתן זאלן זיך לאדן פאר זיך אליין און זיך נישט פארמשפטן, נאר נאך מער פאר-אמתן דעם מין מענטש, אפילו אין טאל פון אנטמענטשונג — אט דאס אלץ זענען סיי-ווי געווען קינסטלערישע מכשירים, וואס שטריגלער האט אנגע-ווענדט אויף זיין הייסן מאטעריאל, וואס ער האט ארגאניזירט און סארטירט. דער יצר פון קינסטלערישקייט האט זיך פארט אריינגעמישט און צענדליקער מאל איבערגענומען און געקראגן די שליטה, נישט דורך ענדערן פאקטן, נאר די אקצענטן; און דורך שארפער מאכן די חושים פון דעם תכליתדיקן פאר-צייכענער, דורך פארטרויעריקן און פאררעטענישן זיין איינגעבוירענעם שכל הישר און דערפאר העלפן דעם מחבר ארויסצוקומען מיט א קינסטלערישער וואג און מאס, וואס איז קיינמאל נישט פראקארטיש, נאר אפשפיגל פון אלע מענס מיטבאשולדיקטקייט, אין שפיל פון מענטשלעכער שוואכקייט און כלומרשטער מענטשלעכער גבורה.

אין זיין הקדמה צו דער נישט-לאנג צוריק דערשינענער זאמלונג פון די זעקס גאוועלן, אדער לענגערע דערציילונגען „אינדזלען אויף דער ערד“, זאגט אונדז דער מחבר אז דאס בוך עפנט דעם צווייטן צענדליק פון זיינע ביכער אין יידיש. דאס איז אבער נישט בלויז נומערישע אינפארמאציע, נאר אויך א מין באפריינג פארן מחבר, וואס האט דערשפירט אז ער האט באצאלט דעם חוב צום „ערלעכן“ פארצייכענער אין זיין סוביעקטיווער און נשמה-פאר-שערישער דאקומענטיק, אז ער מעג שוין דערפאר נעמען בויען זיין קינסט-לעריש הויז און עס שטעלן ווו ער האט אויסגעקליבן. דער אפשווס פון צאל צען איז א שטיק קינסטלערישער חשבון, אויף דער גרענעץ פון נייע פלענער. אין דער זעלביקער הקדמה קלערט אונדז אויף שטריגלער, בנוגע די זעקס דערציילונגען אז „זיי פרעטענדירן טיילווייז אויף דאקומענטיק, נישט ווייני-קער ווי אויף ליטעראטור. בכל אופן איז דער רוקנביין געבארגט ביי אלערליי אנבאגענטע ווירקלעכקייטן“.

וואס שייך „אנבאגענטע ווירקלעכקייטן“ איז עס סיי-ווי אין רשות פון יעטוועדן קינסטלער אויסצונוצן, איבערקאכן און דורכזייען „אנבאגענטע ווירקלעכקייטן“. וואס אונדז אינטערעסירט איז דער פאקט, וואס אין דעם עלפטן בוך זיינעם ראנגלט זיך נאך שטריגלער מיט דער „דאקומענטיק“, און ער מיינט, אז זי האט נאך טיילווייז וואס צו באפעלן, אפילו ווען ער האט זיך באנוצט קינסטלעריש-פריי מיט זיינע אומאויסשעפעלעכע זכרונות. אבער בלויז אין דער ערשטער לענגסטער דערציילונג פון בוך, האט דער כראניק-סטיל באהערשט דעם שרייבער. און ס'איז נישט קיין ווונדער, ווייל די דער-ציילונג „דער גרוס איז אפגעגעבן געווארן“ איז געשריבן געווארן קורץ נאך

דער באַפרייונג אין 1946. שטריגלער איז נאָך ביי זיך געווען פאַרשפּט צו דערציילן אַלץ וואָס ער האָט געזען און דורכגעטראַכט. דאָ טרעפן מיר דער- פאַר פּלוצים אויף זייט 47 (די דערציילונג האַלט 65 זייטן) ווי ס'רופט זיך אַפּ אומדערוואַרט דער איך פון שרייבער. ביז יענעם מאָמענט איז די דער- ציילערישע טעכניק אַ רייך-בעלעטריסטישע. שפעטער, צום סוף, באַגעגענען מיר אַפילו אמתע און באַקאַנטע נעמען. שטריגלער האָט נישט געוואָלט אַדער איז נאָך נישט געווען גרייט צו „זינדיקן“ מיט קונסט און ער האָט פאַרענ- דיקט די דערציילונג ווי אַ כראַניקער, ווי אַ געטרייער „גרוס-אַפגעבער“.

דער פאַקט וואָס די דערציילונג האָט פאַרט נישט געפונען קיין פּלאַץ אין זיינע ביכער פון חורבן זאַגט עדות אויף דער גלייכצייטיק געזוכטער פרייהייט, אויף אַ „בחירה חפשית“ ביים יונגן מחבר, וואָס איז דעמאָלט סך- הכל אַלט געווען 26 יאָר. די לאַנגע דערציילונג האַלט זיך מיט זיין צוגע- שווינדנייט צו געשעענע פאַקטן, און די שרויף פון דערציילער-פּסיכאָלאָג, אַדער קינסטלערישן שילדערער און אַנאַליטיקער האָט אין „דער גרוס איז אַפגעגעבן געוואָרן“ געאַרבעט לויט אַלע פאַרפירערישע עסטעטישע כללים. די דאָזיקע דערציילונג האָט שוין קלאַר אַנטפלעקט די אומגעוויינלעכע קינסט- לערישע מעלות פון דעם יונגן בעלעטריסט.

שטריגלער שילדערט צוויי ייִדן, אַן עלטערן וואָס איז צושוואַך צו צו- מען זיין אַרױפגעצווונגענע שטאַרקייט, וואָס באַהערשט אים אינגאַנצן, ווען ער ווערט פאַרויזער פון יודנראַט, און אַ צווייטן, זיין איידעם, וואָס זיין שוואַכקייט צעיאַטערט זיך און צעוואַקסט זיך ביי אים מיט אַ פאַרשלינגנדי- קער לייַדנשאַפט. ער האָט נישט קיין כוח זיך צו ראַטעווען דורך אַלע ברירות, וואָס דער גורל רוקט אים אונטער, ביז אַפילו דער סאַמע לעצטער ברירה, ווען ער האָט נישט דעם כוח אויסצונוצן דאָס ביסל אויסלייזס וואָס ער טראַגט מיט זיך.

שוין אין דער דערציילונג „דער גרוס איז אַפגעגעבן געוואָרן“ געפינען מיר מאָמענטן פון הויכער קינסטלערישער דערגרייכונג. דער שאַצער און אַפשאַצער, דער אויסטייטשער פון לייַדנשאַפטן און האַנדלונגען, דער זעער און שילדערער פון גהינומדיקן לאַגער, דער קינסטלעריש-אינטעלעקטועלער כוח וואָס שרױפט אַריין דעם באַלייכטערנישן עקבער אין דער מענטשלעכער נשמה, גיט אונדז זייטלעך פון גרויסצוגיקער שרייבונסט. ס'זענען שוין אין דער דערציילונג פאַראַן שפראַכלעכע איבעראַשונגען און אַ פאַעטישער צי- טער, וואָס דרינגט דורך די פּחדיםדיקע דערציילונג, מיט אַ ליכט פון אַן אַנטפלעקער.

„סעפטעמבער 1942. אַזאַ גאַלדענעם האַרבסט האָט פוילן שוין לאַנג, דוכט זיך, נישט געהאַט. איך האָב שוין איבער דער צייט געזען טויזנטער מענטשן שטאַרבן. אַבער דאָס שאַרבן פון די ביימער אין זייער רויטלעכער גסיסה האָט מיך דאָסמאַל ווידער אויפגעשוידערט, ווי אין דער טיפער קינדהייט. עס האָט זיך מיר אויסגעוווּן, אַז די גאַנצע וועלט וויל איצט אַריינשטאַרבן אין די בלעטער אַריין און מער נישט אויפקומען. איך אויך. עס וואָלט איצט גוט געווען, ווען יעדער איינער וואָס קען נישט מאַרדן זאָל זיך אַוועקלייגן אין וואַלד אַדער אין אַ גאַרטן און שטאַרבן ווי די נאַטור. וואָס נאָך בלייבט צו טאָן אין אַ דייטשער וועלט?“

נאָר אויב אויף דער דערציילונג, געשריבן אין 1946, ליגט נאָך דער חותם פון כראַניקאַלישער תמימות, הגם, ווי געזאָגט, דער קינסטלער זוכט שוין ריין־קינסטלערישע פרייהייט, ווייל ער ווייסט אַז ער וועט אין זיינע דירעקטע חורבן־ביכער זיך צעצאָלן מיט זיין מאַנערישן און פאַרמשפּטן זכרון, און ער מעג דערפאַר, אין זיין פּריוואַטער וועלט, אַרויסטרעטן אויף אַ פרייען שלאַך פון פאַרנוצן מאַטעריאַל — כ'וואָלט געזאָגט — געזונטערהייט, איז שטרייגלעך אין זיינע אַנדערע פינף אַריגינעלע דערציילונגען דער ריינער דער־ציילער. איבערלאַזנדיק פאַר זיך בלויז דעם וויגנדיקן שאַטן פון פאַרחייבטער „דאָקומענטיק“, איז ער שוין קינסטלעריש ביי זיך אין די הענט, אַפילו אין זיין „שאַטן־ייד“, וואָס איז אויך געשריבן געוואָרן, אין זעלביקן יאָר 1946 און וואָס איז לויט מיין מיינונג די מאַגערסטע דערציילונג אין בוך.

„אויף יענער זייט וואַנט“ איז כראַנאָלאָגיש די שפּעטסטע דערציילונג, געשריבן אין 1956. אויך דאָ האָבן מיר אַזאַ זאָך ווי אַן „עפּילאָג“, וואָס צאָלט נאָך מסתמא צינז צו „דאָקומענטיק“, אַבער דאָס פּראָבלעם פון אַ שפּאַגל־נייעם ייִדישן קרבן, אַ מיטליאַריקער פּאָליאַק וואָס האָט געראַטעוועט אַ יונג ייִדיש מיידל און וואָס מדינת ישראל גנבעט זי ביי אים ממש צו, איז געשילדערט מיט קינסטלערישן רחמנות, צו אַ פאַרבלאָנדזשעטן און אויסגע־וואַרצלטן דאָרפישן פּויער, וואָס איז נעבעך באַגאַנגען אַ ביטערן טעות פון גוטסקייט און ער צאָלט שוין דערפאַר אַ גאַנץ לעבן. ס'איז אַ דערציילונג וואָס פאַר איר האָט זיך געפאַדערט אַ סך באַלאַנס און, אויב איר ווילט, ייִדיש־קינסטלערישער טאַקט, — ווייל פון צווישן די שורות רייסט זיך דער מוראדיקער מוסר השכל פון אַ באַשטראַפטן קריסטלעכן בעל־טובה, וואָס ליידט פאַר גוטס און צאָלט דעם העכסטן פרייז, גראַד ווען ער וועט מגולגל קיין ארץ ישראל, ווו ער איז דער אָפּגענאַרטער און באַשווינדלעך אויף דעם גאַנצן יאָריד פון דערלייזונג. אַ גויִשער קרבן, וואָס אַ טובה צו אַ ייִדישער

טאכטער, האָט ביי אים צוגענומען זיין לעבן, זיין גליק, זיין היים, זיין ווייב און זיין שכל.

אין דער דאָזיקער דערציילונג „אויף יענער זייט וואָנט“ איז די פּראָ-בלעמאַטיק נישט קיין פאַרשפיצטע און נישט קיין פּסיכאָלאָגיאָרנדיקע, ווי אין „שאַטן-ייד“, וווּ דער מאָנאָלאָג פּרייכט און ווערט צו מאָנאָטאָן. דער פּחד-ייד אַנאָליזירט צופיל זיין יעדער שריט און טריט, ווי ער וואַלט גע-וואַלט העלפּן דעם מחבר לייון אַ פּסיכאָלאָגיש רעטעניש. פון דעם זעלביקן חסרון ליידט נאָך אויך „וואָס אין אַ מענטשלעך האַרץ קען זיך אַפּטאָן“, אַ דערציילונג וואָס פאַרמאָגט אַ סך פּאַטאָס און הומאָר, פּרעכטיקע שטעלן און אַן אַ שיער שפּראַכלעכע חידושים און בילדלעכקייט. נישט מער מיר ווערן ווידער אַביסל מיד פון דעם מאָנאָלאָגישן זיך-פּסיכאָלאָגיאָרן. דער זעלביקער העלד שמחה שרייער, האַרמאָניזירט אַ סך מער מיט זיין לשון און מיט זיין פּרימיטיוון מוח, אין אַ שפּעטערדיקער המשך-דערציילונג „שמחה שרייערס וועלט גייט נישט אונטער“. אין דער דערציילונג „וואָס אין אַ מענטש-לעך האַרץ קען זיך אַפּטאָן“ אַרבעט צו-שאַרף דער שפּיציקער פּסיכאָלאָגישער לאַנצעט. דער „טרייבערער“ דאַרף זיין דער העלד אַליין וואָס דערציילט וועגן זיך אומגלייבלעכע זאַכן. זיי קריגן אַבער ווייניק דעקונג, וואָס מער דער העלד טראָגט דעם עול זיך צו אַנאָליזירן און צו פאַרשטיין דעם מיין פון יעדער טריט. נאָר ווי געזאָגט, ביי אַלע חסרונות פון דער צערעבראַלער פּסיכאָלאָ-גיק, פאַרמאָגט די דערציילונג ווונדערלעכע שטעלן און דעטאַלירטע שילדע-רונגען, דעטאַלן וואָס דערעסן זיך נישט, ווייל זיי זענען געזען מיט אייגענע אויגן און דערציילט מיט אַן אייגן בילדלעך לשון.

מרדכי שטריגלערס איינהיימישן זיך, זיין ווערן אַן אמתער אַריינגייער ביי זיינע העלדן, אין די טירן פון זייער נשמה, קומט צום פולן אויסדרוק, קינסטלעריש-פּסיכאָלאָגיש, אַן באַמערקלעכער אַנאָליטישער אַנשטרענגונג, און שפּראַכלעך-אַרקעסטראַל אין זיין דערציילונג — „שמחה שרייערס וועלט גייט נישט אונטער“. די דערציילונג איז פול מיט סימפּאָנישן פּוילישן אונ-טערוועלט-ידיש, מיט די געטאַקטע און קפיצת-הדרכדיקע גלייכווערטלעך, מיט דעם זעלטענעם שילדערן פון אַ לאַנגזאַם אויפגעוואַכטן יידישן מוח.

שמחה שרייער הייבט אַן צו באַנעמען מיט דער גאַנצער בעל-גופיקייט זיינער, אַז אַ יידיש פּאַלך ווערט געבוירן, ער הייבט אַן דערהערן די טריט און ער דערהייבט זיך אַיבער זיין פאַרשיכורטער לעטאַרגיע. אין דער דער-ציילונג קריגן מיר אויך אַ בילד פון דער יידישער פּאַריז, אין די טעג ווען די געהיימע יינגלעך און מיידלעך האָבן געקראָגן אַ מיסיע און געזאַמלט די מעג-לעכקייטן פאַר דער אויפלעבונג פון די טרוקענע ביינער. פאַראַן זייטן אין

דער דערציילונג וואָס ליינענען זיך מיט אַן עפישער רויקייט און אַנדערע וואָס גיבן איבער דעם אימפעט פון גרויסע ענדערונגען. שטריגלער פאַרמאָגט דעם געזונטן באַלאַנס צווישן דער דראַמע און דער מעלאַדראַמע פון אַלץ וואָס איז געשען אין יענע טעג, און אויב אין „שמחה שרייערס וועלט גייט נישט אונטער“ קומט אים אויך צוהילף זיין מעטאָדישער בליק אויף גוט־געזענער און דורכגעפרוּווטער דערפאַרונג און גוט־אָפּגעשאַצטער „דאָקומענטיק“, וואָס איז אים בייגעשטאַנען דורך זיינע ווערק פון הייס־אַרויסדערציילטער און גע־לייטערטער כראַניק; און אויב, פון דער אַנדער זייט, די דערציילונג ליידיט נאָך אויך אַביסל פון די חסרונות פון דער קאַנצענטרירטקייט אויף דעם איינצלנעם מענטשן, אַרום וועלכן ס'דרייט זיך די שווערד פון אַנאַליטישער אויסטייטשערישקייט ווי אין „שאַטן־ייד“ אָדער פון שרייבערישן איך־טאָן, ווי אין זיין „אויף יענער זייט וואָנט“, ווען דער איך־דערציילער ווייסט צו־פיל און דרינגט אין אַלץ אַרײַן, איז די דערציילונג „ר' בערטשע איז נישט מורד“ דאָס קינסטלערישע קרוין־ווערק פון דער גאַנצער זאַמלונג. דאָס איז אַ פּאָעמע פון גרויסע נסיונות און גוואַלטיקע בייקומענישן. שטריגלערס איינ־היימישן זיך אין לשון, אין טראַכטן און אין גייסטיקן הולך פון זיינע העלדן, איז אים דאָ מער ווי צונוץ געקומען, ווייל צווישן ר' בערטשעס לשון און דעם מחברס זענען נישט געשטאַנען אַפילו אויף קיין איין רגע קיין סטיליסטישע, בעסער געזאַגט, סטיליזאַטאַרישע ווענטלעך. די דערציילונג איז קינסטלעריש פערפעקט, אין אַלע אירע 15 קליינע קאַפיטלעך, וואָס פון יעדער פון זיי קען מען אַרויסנעמען שורה נאָך שורה און ציטירן, טיף־ידישע שטעלן. דער אַקאָרד הינטער דער דערציילונג איז — אַ ייִדישער זיפּף, אַרויסגעריסן ממעמקים. דער זשילקעווער רבי פאַרלירט נישט אויף קיין איין מאָמענט זיין אמונה אין דער גערעכטער מאַכט פון אומפאַרשטאַנענער געטלעכער הנהגה, אָבער ער פאַרלירט יאָ די אמונה אין זיך. בלויז גאָט אַליין, זאָגט ער, קען איצטער זיין רבי. אויב מ'זאָל אָננעמען, אַז ס'קען אים נאָך זיין נחא, הייסט עס, צו פּראָווען רביסטווע אין אַזאַ עת צרה און בלבול המוחות.

פון ערשטן מאָמענט אָן, ווען ר' בערטשע מוז אָפּגאַלן די באַרד, דעם „לבוש צו זיין פנים“, ביזן מאָמענט ווען ער פאַרטיידיקט די העלדישקייט פון די פרייע יונגעלייט, וואָס האָבן איינגעשטעלט זייערע לעבנס פאַר כלל ישראל, איז די דערציילונג אַ ווונדערלעכער ייִדישער דועט, צווישן גלויבן און וועלן גלויבן. די כלומרשטע כפירה איז אַ צניעותדיקע, אַ רעליגיעז־ייִדישע, וואָס דערוועגט זיך קיינמאַל נישט אַרויסצוגיין פון די דלת אמות פון באַ־שערטן עול־ייִדישקייט. די שילדערונגען פון דעם רבין, איינער אַליין אויפן וואַקזאַל, צווישן „באַרויקטע“ דייטשן, די שפּעטערדיקע וויכוחים צווישן חסי־

דים וואָס זענען אַרויס פון דער תיבה און ווילן פלאַנצן ווייטערדיק לעבן — דאָס זענען אַלץ ייִדישע געזאַנגען פון גרויסן שניט. די דערציילונג איז אַ גילגול פון אַ פּרץ מעשה, וואָס ס'איז מיט איר גענוג-גענוג געשען „אונטער-וועגנס“, אין די וואָסערע פּופציק יאָר ביז די „צוויי בערג“ פון אונדזער אייִגענעם דור, דער קאַלאַטשער און דער זשילקעווער, טענהן זיך אויס וועגן נייע תּוֹר־זאַכן, וואָס האָבן געטראָפּן דאָס ייִדישע פּאָלק און פּאָדערן אַ תּשובה און אַ ריכטונג.

ס'איז אַ וועלט פון אַ נייעם איבערשטעל פון ווערטן.

„איין זאך בלויז האָט ער נאָך אַלץ באַמערקט: נישטאָ דאָ קיין צער. מען האָט שוין דאָ אַלצדינג געהערט און אויסגעוויינט דאָס ביסל טרערן, וואָס מ'האַט געדאַרפט צושטייער געבן... גוואַלט, ווי לאַזט מען נישט כאַטש אַ כּוּזת דערפּון, אַט אַזוי ווי אַ שטיקל נישט פּאַר-שמירט ווענטל אין אַ הויז. דאָ קען מען בלויז אַרויסרייסן אַ שטיקל קרעכץ, וואָס פּאַלט סייִווי אַראָפּ אינעם תּהום פון נאַקעטן תּכּלית. דאָס לעצטע ברעקעלע פון אַמאָליקן ר' בערטשע האָט דערביי גע-טראַכט בלחש: צער איז אַזוי ווי תּפּילה: מען דאַרף האָבן אַ מנין מיט אַ שליח ציבור.“

אין דער גאַנצער דערציילונג איז בפּירוש פּאַראַן די בענקשאַפט נאָך דעם כּוּזת צער, וואָס דערכאַפט דאָס ייִדישע האַרץ ווי אַ רעכט ביסל אַקעוויט. און דער געשריי פון ר' בערטשען, אַז „ווער ס'האַט אין יענע טעג פון ברענען ייִדן נישט געהאַלטן ביי כּפירה, פּאַר דעם האָב איך פּשוט מורא“ — הילכט אָפּ אין דעם רייפן קינסטלערישן גאַנג פון מחבר, וואָס איז אפּשר שוין אַ קינסטלעריש צעצאַלטער מיט אַלץ וואָס ער האָט געזען און וואָס ער איז גרייט, מתוך צער, אויסצולייזן, קינסטלעריש אַריינצופירן די צעבלוטיק טע ספּיקות, אין גדר פון גלויבן; אין ליכט פון אַלץ וואָס די צייט נעמט דעשיפּירן פּאַר אונדזערע אויגן, דעם מנא־מנה פון אַן אַנזאָג אויף נייע אומפּאַרשטענדלעכע געשעענישן.

די דערציילונג „ר' בערטשע איז נישט מורד“ איז סימבאָליש אויך פּאַר דער צייט פון שטרייגלערס אַנטוויקלונג, זי איז געשריבן צווישן פּאַריז און ניו־יאָרק און צווישן די יאָרן 1946 און 1955. דערמיט איז די דערציילונג די אמתע גרענעץ, צווישן די ערשטע צען ביכער שטרייגלערס, אין וועלכע עס גייען אַריין אי תּורבן-ווערק, אי זיין בוך לידער, פון 1947, זיין היסטאָרישער ראַמאַן „געאַרעמט מיטן וויינט“, פּאַרעפּנטלעכט אין 1955, אי אַ יוגנט-ראַמאַן „די ערשטע ליבע פון קאַפּל מאַטש“, פון 1948, פּאַרעפּנטלעכט גלייכצייטיק

מיט זיינע „פאבריקן פון טויט“, דערשינען ווי די אַנדערע חורבן־ווערק אין פאַרלאַג „דאָס פּוילישע יִדנטום“, אַרגענטינע.
 פאַר מיר איז די דערציילונג „ר' בערטשע איז נישט מורד“ אַ מין סיום הספרים פון שטריגלערס ערשטן גרויסן איבערראַשנדיקן אַנלוף אין דער יִדי־שער ליטעראַטור און, באַנוצנדיק דעם מחברס אויסדרוק, גלייכצייטיק אַ טרייסט־סטאַציע, מיטן טראַפּ אויף ביידע און דער עיקר טאַקע אויף דער סטאַציע, ווי אַן אַפּשטעל, אַ וווּהיניקער בליק אויפן יִדישן לעבן, דורך דער פּריזמע פון אַ נייעם צענדליק געלייטערטע קינסטלערישע ווערק.

.1957

נח גאלדבערגס „א ליכט גייט אויף“

פאראן שרייבערס וואָס שלאָגן זיך אַרויס פון די כוחות, נאָך איידער זיי ווערן פאַרטיק מיט אַ ווערק. מען זעט באַשיינפערלעך, אַז זיי האָבן דעם קליינעם טאַלאַנט זייערן פאַרהאַרעוועט און אים געגעבן צו שלעפּן אַ משא, וואָס איז אָנגעקומען מיט גרינע ווערעם און קופערנע פּיסקעס. דאָס זענען שרייבערס וואָס ווייסן נישט ווי אויסצוניצן זייער באַשיידענעם טאַלאַנט. אַנדערע, קליגערע ווייסן לכתחילה, וואָס פאַר אַ משא זייער טאַלאַנט קען שלעפּן און זיי פאַרשטייען, ווי אַזוי איינצושפּאַנען זייערע פעיקייטן, ווי אַזוי זיי אויסצוניצן, אַז דער קליינער טאַלאַנט זאָל קלעקן און קיינער זאָל בשום אופן זיך נישט כאַפּן, אַז ס'האָט דעם שרייבער אויסגעפּעלט אַטעם.

עס זענען אַבער דאָ שרייבערס, מיט קענטיק באַדייטנדיקן טאַלאַנט, וואָס ווייסן אויך נישט ווי אַזוי אים אויסצוניצן. זיי, אַז זיי ווערן פאַרטיק מיט אַ ווערק, קריגט מען דעם איינדרוק, אַז זיי האָבן זיך ערשט צעשפּילט, אַז זיי האָבן קוים אָנגעהויבן, אַז זיי האָבן נאָך כוחות צו שרייבן און צו שרייבן, אַז זיי האָבן זיך ערשט צעוואַרעמט.

צו דער לעצטער קאַטעגאָריע געהערט נח גאלדבערג. אין 1942 האָט ער אַרויסגעגעבן אַ באַנד דערציילונגען, וואָס האָבן געמאַכט אַ גוטן רושם. דער איינדרוק איז גלייך געווען פון אַ צוגעקומענעם רויען כוח. אמת, די יידישע ליטעראַטור האָט שוין לאַנג אויפגעהערט צו מאַכן אַ ברכה אויף רויע כוחות, אַבער אַ צוגעקומענעם טאַלאַנט שטויסט מען פונדעסטוועגן נישט אָפּ בלויז דערפאַר, וואָס מען זעט, אַז דער טאַלאַנט זיינער פאַלט אים אַריבער די אויערן, ווייל ער איז ווי אַ גרויס היטל וואָס איז צו גרויס פאַרן קאַפּ.

זעקס יאָר נאָכדעם ווי נח גאלדבערג האָט אַרויסגעגעבן זיין בוך — „פשוטע מענטשן“, איז ער געקומען מיט אַ נאָוועלע „אַ ליכט גייט אויף“, וואָס דער „דוד איגנאַטאָוו ליטעראַטור־פּאַנד“ האָט אַרויסגעגעבן. דאָס בוך פאַרשטאַרקט נאָך מער דעם איינדרוק, אַז נח גאלדבערג פאַרמאָגט אַזוי פיל טאַלאַנט, אַז ער פאַרמאָטערט אים קיינמאָל נישט. ער נעמט מיט אים לאַנגע שפּאַצירן, ער באַמערקט אַלץ אויפן וועג, ער לאַזט נישט אויס די מינדסטע איינצלהייט, אַבער ווען ער ווערט פאַרטיק מיטן בוך כאַפט מען זיך ערשט, אַז ער האָט דאָס בוך אַליין קוים אָנגעהויבן, אַז ערשט איצט האָט זיך דער אַפעטיט אין אים צעשפּילט און ער וואַלט געקענט אַטאַקירן אַ ניי בוך מיט

דער גאַנצער גבורה פון אַ נאָך נישט פאַרמאַטערטן און אויסגעשעפּטן טאַ-
לאַנט.

דאָס מאַכט אַ ווילן איינדרוק, אָבער דאָס פאַרענדיקטע בוך אליין
ליידט זייער שטאַרק פון דער דאָזיקער גבורה, ווייל נאָך אַלע באַמערקטע און
גלענצנדיק געשילדערטע איינצלהייטן ווערט קלאָר, אַז די הויפּט־טעמע איז
אַרויסגעקומען אַ ביסל אויסגעמאַגערט — הויט און ביינער.

„אַ ליכט גייט אויף“ איז גיכער אַ סעריע דערציילטע און גוט־באַשרי-
בענע איינצלהייטן וועגן אַ ייד אַן עקשן, וואָס האָט דווקא געוואַלט ווערן אַן
אַמעריקאַנער פאַרמער צווישן גוים. אין בוך זענען פאַראַן אינגאַנצן דריי
העלדן, דער ייד, זיין ווייב און דער אַלטער נעגער טאָם. עס דרייען זיך אַרום,
עטלעכע קינדער, צוויי־דריי זייטיקע פאַרשווינען, וואָס פּאָלגן דעם מחבר און
קומען אַריין ווען מען רופט זיי. אַמאָל פאַרגעסט דער שרייבער אין זיי, ער
פאַרנאַכלעסיקט זיי אַ ביסל, ביז זיי האָבן שוין מער נישט קיין געדולד און
זיי רייסן זיך אַריין גראָד ווען קיינער האָט זיי נישט געבעטן.

דער סיפור המעשה איז אַ דינער. דער ייד לאָזט איבער זיין שאַפּ, ווייל
אים דערעסט די שטאַט. ער האָרעוועט שווער, די גוים, בעסער געזאַגט, דער
איינציקער גוי פרענק, וויל אים דערגיין די יאַרן, אָבער ער באַזיגט אים מיט
„קריסטלעכער“ גוטסקייט, און ווען דער רייכער גוי ווערט אַ יוד, ווערט ער
ווייך, כאַטש לייג אים צו צו אַ מכה.

פון די כאַראַקטערן איז בלויז דער הויפּט־העלד, דער פאַרעקשנטער פּריד-
מאַן, אַ שטיקל לעבעדיקער מענטש. ער האָט לשון, וואָס פּאַסט אים, און הגם
זיין לשון איז אַ קאַפיטשקע פאַרפלאַנטערט, ברייעט ער אויס וואָס ער וויל.
מיט די אַנדערע מענטשן איז נח גאַלדבערג נישט אַזוי דערפּאָלגרייך. דער
נעגער טאָם איז אַ וויל־באַקאַנטער נעגער און צוקערדיק, דער אַנטיסעמיט
איז אויך וויל־באַקאַנט און ווען ער וויל זיך נעמען אַנטוויקלען, ווערט ער מיר-
נישט־דיר־נישט גאָר אַ ווילער גוי, הלוואַי אויף אַלע גוים געזאַגט געוואָרן.

אַז מען וויל גאָר איז די נאָוועלע קיין נאָוועלע נישט, נאָר אַ נוצלעך בוך,
ווי אַזוי מען ווערט אַ פאַרמער מיט אַ קליינעם קאַפיטאַל. דער מחבר נח
גאַלדבערג ווייזט אַרויס גרויס בקיאות שילדערנדיק די מינדסטע קלייניקייטן,
מיט אַ זעלטענער הסברה. איך בין גאָר אַ קנאַפּער פאַרמער, אָבער די באַ-
זונדערע קאַפיטלען קלינגען שטאַרק איבערצייגנדיק, אַז מען לייענט איבער
דאָס בוך קריגט מען דעם איינדרוק, אַז מען איז דורכגעגאַנגען אַ קורס אין
פאַרמעריי, וואָס מ'וועט אַזוי גיך נישט פאַרגעסן. ווי מען אַקערט, ווי אַזוי
מען גראַבט אַ ברונעם, ווי אַ פּערד גייט צו קינד און אַפילו ווי מען באַקט
ברויט פון אייגענעם ווייץ און ס'ברויט ווערט אַביסל צוגעברענט.

נח גאלדבערג ווייזט ארויס גאר א סך באהאוונטקייט, ווי מען דארף ארומגיין ארום פערד, הינער, הינט און אפילו פייגל. ווי מען מעלקט, מען שניידט גראָז און ווי מען דרעשט. אַלץ איז באַזאָרגט אין דעם בוך און אַלץ אויף אַן אַרט — שוין אַביסל צופיל אויף אַן אַרט, מעטאַדיש אַנטוויקלט, ווי אַ גוטע פאַרם־כרעסטאַמאַטיע — פון דער ליידיקער אויפגעבראַכענער ערד, ביז אייגן ברויט, וואָס ווערט געבאַקן אַ ביסל צו הייס, באַשפּרינקלט מיט שוואַרצן קימל מיט „שישקעס“ ביי די זייטן.

און דאָך, אין די ראַמען פון דעם דאָזיקן מעטאַדזירטן פאַרם־בוך, ווייזט נח גאלדבערג נישט נאָר גרויס בריהשאַפט נאָר אַ שפּאַר ביסל טאַלאַנט, וואָס, ווי געזאָגט, ער פאַרשווענדט אויף איינצלהייטן, ווייל ער דארף דעם טאַלאַנט נישט אויסגראַבן פון זיך מיט שווערער מי. ער פאַרמאַגט אַ גע־זונטן טאַלאַנט, שוין אַ ביסל אַ צוגעזונטן, ווייל אַ טאַלאַנט מעג זיין אַ קאַפּעטשקע נערוועז. ער מעג זיך פון צייט צו צייט פאַררעדן, ער מעג פאַר־געסן אַן איינצלהייט אָדער צוויי, ער מעג זיין אַ ביסל צעשוּבערט און נישט דערציילן אַלץ בהדרגהדיק.

נח גאלדבערג דערציילט געזונט, אין דער בעסטער און זיכערסטער אַר־דענונג. ער פאַרגעסט זייער אָפט די מענטשן. דערפאַר אָבער האַלט ער גיכער אַן אויג אויף דער ערד און ער געדענקט אַקוראַט, וואָס מען דארף ווייטער טאָן, כדי די ערד זאל אָנהייבן אַרויסגעבן פון זיך די גאַנצע ברכה פון דער שווערער האַרעוואַניע, וואָס מ'האַט אין איר אַריינגעלייגט.

עטלעכע קאַפיטלען אין בוך זענען באַמת רירנדיק. דער אופן ווי דער מחבר באַשרייבט דעם טויט פון נעגער טאָם, די קבורה זיינע מיט פרידמאַנס קדיש און קאַפיטלעך תהילים, באַווייזט, אַז נח גאלדבערג פאַרמאַגט אַפילו קינסטלערישע דערפּינדערישקייט. רירנדיק איז אויך, ווי דער ייִדישער פאַר־מער לייגט דעם ערשטן סנאַפּ פון געראַטענעם פעלד אויף דעם קבר פון נע־גער. באַזונדערע עפּיזאָדן זענען געמאַלן מייסטערליש מיט אַ ברייטער האַנט, אַפילו מיט גוט לשון, וואָס טרעפט אין פינטל. ער פאַרמאַגט שפּראַך פאַר די פאַרשיידענע פעלד־קאַלירן, פאַר די שטומע באַשעפּענישן, פאַר שטומע מחשבות, אָבער אים פעלט זייער אָפט לעבעדיק לשון פאַר מענטשן. ער האַט אָבער די מעלה, וואָס ער איז נישט קליגער פון זיינע העלדן, וואָס אַז ער גיט זיי שוין אַמאָל לשון, גיט ער זיי דאָס געמיטלעכע שטום־לשון, וואָס איז צוגעפאַסט צו דער שטימונג פון בוך. דאָס העכסטע אויף וואָס נח גאלד־בערגס הויפּט־העלד, דער ייִדישער פאַרמער פרידמאַן אַרבעט זיך אַרויף, איז אויף אַ פּילאָזאָפּישער באַמערקונג פון אַ גאַרקיִיהעלד, אַ מין לוקאָ, וואָס באַמערקט אַז — „וואָס איז דאָ נישט צום פאַרשטיין? אין יעדן מענטשן איז

דאָ אי אַ יום־טובדיקער מענטש אי אַ וואַכעדיקער, אַ גוטער און אַ שלעכטער. עס ווענדט זיך אינעם שכן אַרויסצורופן פון אים זעם גוטן, צי דעם שלעכטן. די וואַכעדיקייט, צי דעם יום־טוב״.

דאָס בוך — „אַ ליכט גייט אויף“ האָט נאָך אַן אומדערוואַרטע מעלה. מען זוכט ביי אונדז לייען־מאַטעריאַל פאַר עלטערע קינדער אין די שולן. כ׳קען זיך נישט פאַרשטעלן קיין בעסער בוך פאַר קינדער, ווי נח גאַלדבערגס ווערק. באַזונדערע קאַפיטלען מיט שילדערונגען פון טעג אויף אַ פאַרם, פון הינט, פערד, שלאַנגען, פאַרשיידענע פאַרם־אַרבעטן, קענען אַריינגענומען ווערן אין כרעסטאַמאַטיעס. די קינדער וועלן זיך פשוט מחיה זיין. אָבער אַפילו דאָס גאַנצע בוך קען רעקאַמענדירט ווערן מיטן גאַנצן האַרצן פאַר די עלטערע קלאַסן אין די שולן. דער טויט פון נעגער טאַם, אַ גלגול פון ביטשער סטאַוס „אַנקל טאַם“ וועט ביי יידישע קינדער אַרויסרופן אַ סך כשרע טרערן. דער צו־לייכטער יידישער זיג איבער די אַנטיסעמיטן וועט די קינדער געבן אַ סך פאַרגעניגן. דער טויט פון הונט, וואָס כאַפט אַ ביס פון אַ קלאַפער־שלאַנג איז אַ שיינ קאַפיטל פאַר זיך, וואָס וואַלט אויך געמעגט זיין אַ צור־שטייער צו אונדזער שול־ליטעראַטור. עלטערע קינדער, וואָס זענען שוין באַהאַונט אין דער נייער אַמעריקאַנער ליטעראַטור, וועלן זיין שטאַלץ מיט אַ גרוס פון אַן אייגענעם, יידישן סטיינבעק:

„דאָס צוזאַמענקלייבן די אייער פון די אַרומגייענדיקע הינער איז געווען גאַנץ גרינג, דערפאַר אָבער איז שווער געווען אַרויסצונעמען די אייער פון אונטער יענע הינער, וואָס זענען געזעסן אויף זיי. יעדעס מאָל וואָס זי האָט אונטערגערוקט די האַנט אונטערן וואַרעמען קערפערל פון אַ הון, האָט איר די זיצערקע אַ פיק געטאַן אין האַנט, אַזש בלוט איז געגאַנגען. ביילקע האָט דאָס אַנגענומען פאַר ליב: אייגענע הינער — זאָלן זיי פיקן. זיי וועלן זיך צוגעוויינען און בעסער ווערן“.

אַדער:

„איך האָב שוין נישט איינמאַל געזען, ווי ביי אַ פויער איז אַ בהמה שווער געגאַנגען צו קינד, דאָס וואַסער נישט געקענט לאָזן, איז דאָס קעלבל געבליבן שטעקן מיט דער מאַרדע אין דער „עפענונג“, נישט אַהער און נישט צוריק. דער פויער האָט נישט געווסט וואָס צו טאָן, איז טאַקע די בהמה אַוועקגעפאַלן צוזאַמען מיטן קעלבל“.

און אַט איז אַ דראַמאַטישער קאַמף צווישן אַ קלאַפער־שלאַנג און אַן אַקסן־שלאַנג:

„אויף אַן אויפגעאַקערט שטיקל ערד האָט זיך באַוויזן אַ קופער־געפּלעק־טע קלאַפער־שלאַנג מיט ביסטרע, כיטרע אייגעלעך און אַן אויסגעבייגן קעפל.“

ווי ביי א פערד וואָס גייט נאָשפּיץ. די שלאַנג האָט זיך געבייגלט אין רינר גען... באַמערקט דעם אַקסן־שלאַנג, האָט זיך די ערשטע נאָך מער איינר געדרייט, געבליקט אויף אים מיט אירע פּאַספּאַראַייגעלעך, באַטראַכט איר געפערלעכע לאַגע, אַפּגעשפרונגען פון איין אַרט אויפן אַנדערן, איצט האָט זי זיך אַלע וויילע צוזאַמענגעוויקלט און אַפּגעלאָזט די רינגען, געשאַרט זיך גיך־גיך אַלץ ווייטער פּונעם שונאָ.

פאַר אונדזערע שול־קינדער וועלן אַזעלכע לעבעדיקע קאַפיטלעך, פון לעבעדיקע באַשעפענישן זיין פּול מיט אינטערעס. ס'איז אַ ריין בוך, וואָס פאַרמאָגט אַ קינדערשע נשמה.

„צושרט האָבן זיך די פייגעלעך טאַקע דערשראַקן. כמאַרעסווייז אַ הייב געטאָן זיך אין דער לופטן און אַפּגעצויגן אין די בערג. אָבער באַלד האָבן זיך באַוויזן אַ פאַר „אויסקוקערס“ זעענדיק, אַז די סטראַשידלעס באַוועגן זיך נישט, זענען זיי ווידער אַוועק צוריק אין די בערג און אין אַ שטיקל צייט אַרום איז דאָס פעלד נאָכאַמאָל באַפּאַלן געוואָרן מיט געפּליגלטע פרעסערס. וואָס האָבן פאַרהילכט דעם סטעפּ מיט זייער געזאַנג.“

אָבער דערוואַקסענע לייענערס וועלן אויך הנאה האָבן פון דעם בוך, אויב אַפילו זיי וועלן דערשפּירן לייענענדיק, אַז דער טאַלאַנטפולער מחבר האָט פאַרשווענדט זיינע גאַנץ היפשע פעיקייטן אויף איינצלהייטן און אַז בינו לבינו איז אים דורך די פינגער דערווייל אויסגערונען אַ גאַנצע נאָוועלע.

זיי וועלן פּונדעסטוועגן דערלייענען דאָס בוך ביז צום סוף:

„פּונעם אויפּגעשניטענעם לאַבן ברויט האָט אַ שלאַג געטאָן מיט קאַרע־נער זעטיקייט. אין שטיבל איז דער יום־טוב נאָך יום־טובדיקער געוואָרן און אַנגעפילט גרשונס און ביילקעס הערצער מיט דער פרייד פון אייגענער שפע. די ליכט האָט זיך געפּלעמלט, צעטריפט און פאַרשפּרייט שבת־קודשדיקייט. דורך די נישט־פאַרהאַנגענע פענצטער האָבן די פּלעמלעך אַרויסגעציטערט לאַנגע גאַלדענע לענטעס און אין סטעפּ איז אויסגעגאַנגען דער ערשטער ליכט־געבענטשטער שבת.“

זיי וועלן אפשר גאַרנישט באַדויערן, וואָס דער מחבר האָט זיי נישט געגעבן קיין נאָוועלע, מיט געשאַפענע לעבעדיקע מענטשן, וואָס זאָלן פאַר־בלייבן אין זכרון. זיי וועלן נח גאַלדבערגן דאַנקבאַר זיין, וואָס ער האָט זיי דערציילט אַ לאַנגע שיינע מעשה, און הגם ער איז אַ סך מאָל פאַרקראַכן אויף זייטיקע וועגן, איז די מעשה געווען אינטערעסאַנט מיט אַלע איינצל־הייטן און אַלע „האַומסטעדישע“ אינפאַרמאַציעס, וואָס אין זיי האָט גאַלד־בערג אויך באַוויזן אַריינצובלאָזן אַ לעבעדיקן אַטעם פון אַ גוטן דערציילער.

זוכנדיק קינסטלערישע פרייד אין תוהו

אברהם רייזען האָט מיר אַמאָל געזאָגט, אַז ער שרייבט אַלע טאָג לידער. געזאָגט האָט עס מיר דער עלטערער פּאָעט, ווייל ער האָט געוואָלט אַרויס-ברענגען, אַז דער פּאָעט האָט אויך זיינע איבונג-פּראָבלעמען ווי יעדער וויר-טואַז, און אַז די פּאָעטישע פינגער פּאַרלירן זייער געשיקטקייט און ווערן פּאַרשטייפט, אויב מען ניצט זיי נישט טעגלעך, ווייל ווי אַ פּידל-שפּילער אָדער אַ פּיאַניסט, מוז דער פּאָעט תּמיד זיין אין פּראַקטיקע, אויב ער וויל נישט אָנווערן זיין עלאַסטיציטעט.

כ'האַב דעמאָלט באַמערקט, אַז רייזען וואַרפט אַרויף אויף דעם פּאָעט אַ טאַפּלעט ראַלע — פּון קאַמפּאָזיטאָר און ווירטואַז, וואָס מוז שאַפּן די קאַמ-פּזיציע און זי קענען אויסשפּילן; און נישט נאָר מעסט ער דעם פּאָעט מיט מוזיקאַלישע קאַטעגאָריעס, נאָר מיט באַלמעלאַכישע, אַקאָראַט ווי דער מאַלער אָדער סקולפּטאָר, וואָס שאַפט זיין אייגענע קאַמפּאָזיציע און דאָך מוז ער האַלטן זיינע הענט אין צוגעוויינטקייט.

שרייבן לידער, הייסט עס, האָט אויך אַ ריין פיזישן מאַמענט. די אינס-פּיראַציע קומט, מוזן די פּאָעטישע פינגער פּאַלגן, אָבער די טאַג-טעגלעכע איבונג שאַרפט אויך די אַנדערע פּאָעטישע אַטריבוטן, ווי די שפּירעוודיקייט צום וואָרט, די זעעוודיקייט פּון בילד, די געוויינטשאַפט צו שפּילן זיך מיטן וואָרט און מיט דער גאַנצער פּאַנאָראַמע פּון לשון.

כ'האַב אָבער בפּירוש פּאַרגעסן צו פּרעגן רייזענען וואָס מען טוט מיט די שלעכטע לידער, וואָס ווערן געבוירן אין פּראַצעס פּון איבונג, פּון אויס-פּרוּוון די פינגער און פּון דורכלופּטערן די פּאָעטישע חושים. וואָלט טאַקע געווען אינטערעסאַנט צו נעמען אַ פּאָעטישן צענזוס, כּדי אויסצוגעפּינען ווי אַזוי פּאָעטן באַהאַנדלען זייער מוזע, צי זיי האַלטן זי אין שטענדיקער דינסט-גרייטקייט, און צי זיי מאַכן גלאַט טעגלעכע טעכניש-פּאָעטישע איבונגען און וואָס עס קומט אַרויס דערפּון. ס'וואָלט אויך בכלל כּדאַי געווען אויסצוגע-פּינען וואָס האַלט אַ פּאָעט פּאַר נאַרמאַלער פּאָעטישער פּראָדוקציע. י. י. סיגאַל האָט אָנגעשריבן און פּאַרעפּנטלעכט טויזנטער לידער, האָט מען אים טאַקע קיינמאַל נישט מוחל געווען זיין צורייכע פּראָדוקציע. ה. לייזיק איז אויך אַ גרויסער נגיד פּון לידער. עשירות פּון לידער ביי אַ גוטן פּאָעט האָט אַ מעלה, אַז אַפּילו די גרעסטע מפּונקים קענען אין זיין וויינגאַרטן נישט

הונגערן. אברהם משה דילאָן האָט געשריבן זייער ווייניק לידער. אָבער ער איז תמיד געווען אין ליד־שפּאַנונג. ער האָט געפּיבערט מיט איינצלנע שורות, וואָס האָבן זייער פּאַמעלעך זיך צוגעזוכט אַנדערע שורות, ביז זיי זענען געוואָרן גאַנצע לידער.

האָב איך אַמאָל דעפּינירט דעם חילוק צווישן גרויסן פּאַעט און מינאַרן פּאַעט, אָו ס'האַנדלט זיך נישט אין ווערט פון די באַזונדערע לידער, ווייל ביידע מוזן פּראָדוצירן גוטע לידער, כדי צו קענען טראָגן דעם נאָמען פּאַעט. ס'גייט גיכער אין דער צאָל וויכטיקע לידער. אַ גרויסער פּאַעט שרייבט אָן אַ גרויסע צאָל גוטע לידער און אַ מינאַרער פּאַעט, וואָס מיינט בשום אופן נישט קיין קליינער פּאַעט, שרייבט אָן אַ קלענערע צאָל גוטע לידער. קען זיין אָו דער גרויסער פּאַעט האָט דעם כוח צו זיין גרויס אַ סך אָפּטער, ווי דער מינאַרער פּאַעט, וואָס דער נס פון גרויסקייט געשעט מיט אים זעלטענער. מעגלעך, אויב מ'זאל אַנווענדן ריזענס דיסציפּלין־מאַס פון אַ טעגלעכן פּאַע־טישן אַרבעטס־טאַג, אָו דער מינאַרער פּאַעט האָט נישט גענוג פּראַקטיצירט זיין קונסט און ווען די שכניה האָט אויף אים גערוט, איז ער טעכניש געווען צוריקגעשטאַנען, און ביז וואָנען ער האָט די פּאַעטישע פינגער באַפּרייט פון זייער שטייפּקייט, האָט די מוזע אים געזאָגט אַ גוטן טאַג און פּאַרויכערט אָו זי וועט אים אָפּשטאַטן נאָך אַ וויזיט, ווען ער וועט זיין גרייט זי אויפ־צונעמען מיט אָפענע פינגער.

רופט זי ווי איר ווילט — מוזע, אינספּיראַציע, רוח הקודש — זי איז זייער און זייער אומגעדולדיק; און בלויז ווען מען שטייט גרייט, ווי אברהם אבינו, דעם גאַסט אויפצונעמען, וואָשן אירע פיס און געבן איר עפעס גלייך אונטערצולענען דאָס האַרץ, בלייבט זי אַ ווייל און ווינטשט אַלדאָס גוטס. דער מינאַרער פּאַעט איז נישט קיין פּערפּעקטער מכניס אורח, איידער ער נעמט זיך אויספּאַרען, איז שוין די מוזע אויף יענער זייט טיר און ער בלייבט מיט אַ שוואַך ליד, ביז ס'קומט די מזלדיקע שעה און די מוזע טרעפט אַקוראַט אַריין צו אים, ווען ער איז אויפגעלייגט און צוגעגרייט.

***

דאָס זענען אַלץ געדאַנקען, וואָס האָבן זיך איינגעבעטן, בעת איך האָב געלייענט די „סאַנעטן פון תּוהו ובוהו“, פון ירמיה העשעלעס. דאָס איז אַ גיי בוך, אָן ערשטלינג, פון אַ פּאַעט וואָס דרוקט שוין לידער איבער אַ פּערטל יאַרהונדערט. די געדאַנקען האָבן אַ קנאַפע שייכות מיטן בוך, ווייל נישט די ריזען־מאַס פון טאַגטעגלעכער דיסציפּלינירטער איבונג, און נישט מיינ איי־גענע מאָס פון גרויס־פּאַעט און מינאַרן פּאַעט, האָבן מיר געהאַלפן אין צוגאַנג

צום בוך פון אַ דיכטער, וואָס אַנטפלעקט זיין פנים, אין אַן ערשטער לידער־זאַמלונג. ווער ווייסט וויפל לידער ער האָט געשריבן און וויפל אַנגעוואָרפן; ווער ווייסט אויך צי אַזאַ ליד, למשל, וועט אַמאָל נישט פראַקלאַמירט ווערן פאַר אַ גרויס ליד —

אַ כוח — גאַט און אפשר סמך מס —
האַט צעל נאָך צעל געצילעט אויף אַ פּאָדעם
און אויסגעשטריקט פון זיי אַ לבוש פאַר אדם;
און אים אַריינגעהויכט דעם ברויז פון שם
המפורש — גאַטס צי סמס? — פאַרענגט אין קלעם
פון דעם תר"ג; געדרייט אין קאַראַהאַד אים
פון עשה־לאו און אַלערליי פחדים;
צעציטערט אים ביז איכס פונאַנדערנעם.
האַט ווער אַמאָל לאַווירט אויף דעם געהאַרן
פון אור־דילעמע: גאַט צי אומגאַט? — איז
המון אויף אים אַרויף; מיט ווילדן צאַרן
צעפליקט ביז צעל. בלוזי דאָ און דאַרט אַ ריז
האַט זיך צום דנאָ, באַרוישט מיט ספקס כוס —
געזוכט אי גאַט אי ס"ם אין זעלבן אות.

אין דעם סאַנעט זענען דאָ גענוג גרויסע חסרונות, וואָס קענען אַמאָל ווערן גרויסע מעלות. דער ווערט פון אַזאַ דיאָקטישן און אַרגומענטאַטיוון ענגלישן פּאָעט, ווי אַלעקסאַנדער פּאָפּ, וויגט זיך יעדער יאַרצענדליק אויף דער וואַגשאַל. ביים היינטיקן טאַג שטייען זיינע אַקציעס גאַר־גאַר הויך. אין דער פּעריאָדע פון די ראַמאַנטיקער איז זיין ליד געווען ווערטלאָז, אַבער הכל מודים, אַז ער האָט באַרייכערט דאָס ענגלישן לשון און זיינע אַפּאַריזמישע גלייכווערטלעך, וואָס מען געפינט צעזייט און צעשפּרייט אין זיינע לידער, זענען געוואָרן אַ טייל פון רייכן אוצר פון דער ענגלישער שפּראַך.

אויב אַזאַ אויבן־ציטירט ליד זאָל אַמאָל באַטראַכט ווערן פאַר אַ גרויס־געווינס פאַר דעם ייִדישן ליד און פאַר דעם ייִדישן לשון, מעג מען שוין זאָגן, אַז ירמיה העשעלעס וועט פראַקלאַמירט ווערן פאַר אַ גרויסן פּאָעט, ווייל אין בוך זענען פאַראַן אַ גרעסערע צאָל אַזעלכע לידער.

אַבער דער רייזעניסטישער צוגאַנג פון טאַג־טעגלעכער פּאָעטישער איי־בונג האָט מיך פאַרט שטאַרק אינטריגירט, ווען איך האָב געלייענט דאָס נייע בוך לידער פון דעם ייִנגערן פּאָעט. דער פּאָעט גיט אונדז צום סוף פון בוך אַ רשימה פון די דאַטעס, ווען זיינע לידער זענען געשריבן געוואָרן, האָט אויף מיר געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק דער פּאָקט. וואָס פון די לעצטע דריי יאָר: 1956, 1957, 1958 האָט דער פּאָעט פאַרעפנטלעכט בלוזי צען לידער.

דאָס הייסט דורכשניטלעך דריי לידער מיט א דריטל — א יאָר. די לעצטע דריי יאָר זענען פאַר אַ פּאָעט געווען ביז גאָר אינטערעסאַנטע יאָרן, און דער עיקר פאַר אַזאַ מעדיטירנדיקן פּאָעט ווי ירמיה העשעלעס. מיט וואָס פאַר-ענטפערט מען די אומגערעטעניש פון די לעצטע דריי יאָר?

מאָכן מיר אַ צווייטן חשבון, געפינען מיר, אַז דורך די יאָרן 1950 ביז 1955, אַ קימא לן פון זעקס יאָר (1950) אַריינגערעכנט) האָט דער פּאָעט אונדז געגעבן נישט מער ווי 13 לידער, דאָס מיינט נאָך אַ קלענערע לידער-פּראָדוקציע, צוויי מיט אַ זעקסטל ליד — אַ יאָר. נעמען מיר אָבער צוזאַמען די ניין יאָר פון דעם לעצטן פּופּציקער-צענדליק, געפינען מיר אַז די לידער-שפע באַטרעפט מיט תּשבורת מער ווי דריטהאַלבן לידער אַ יאָר.

דאָס זענען פאַר מיר געווען אינטערעסאַנטע ספּעקולאַטיווע ציפּערן, און כּ'האַב באמת געוואָלט דערגיין, פאַרוואָס דווקא די דאָזיקע הרת-עולמדיקע יאָרן, זענען פאַרן פּאָעט העשעלעס געווען אַזעלכע מאַגערע.

מיר דאַכט זיך, אַז דער ענטפער ליגט אין דעם פּאַקט, וואָס דער פּאָעט ירמיה העשעלעס זוכט זיך נאָך אַרום. ס'איז קלאָר, אַז ער וויל אונדז זאָגן אַ ניי וואָרט, אַן אַריגינעל וואָרט. ס'איז אויך קלאָר אַז ער קען זיך נישט ספּראַווען מיט זיין ערוויציע און זיין לומדות, ער ווייסט נישט ווען עס צו ווייזן און צו באַהאַלטן. ער איז, אַן ספק, אַ טראַכטנדיקער פּאָעט, אָבער אָפט דערגייט ער צו חקירה, ער מוחט זיך — און דאָס איז קיין עוולה נישט — אָבער זיינע לידער פּאַטאַגראַפירן אים נאָך אין פּראָצעס פון מוחן זיך. ער-דיציע דאַרף זיך צעגיין אין ליד און ווערן אַ פּיינער געמיש. אין העשעלעס לידער בלייבט עס נאָך שווימען ווי אייל „אויפן פנים“ פון ליד, אָדער ווי אַן אַפּזאַץ אויפן דנאָ.

כדי צו געפינען דעם ריכטיקן אויסדרוק פאַר זיינע געדאַנקען-בליצן, זוכט ירמיה העשעלעס נייע ווערטער, ער זוכט און געפינט, אָבער ער געפינט זיי — סאַפּנדיק. ער גייט אויף יאַגד, זיי קומען נישט צו אים גרייטע און שיינענדיקע, נאָר ער מוז זיינע ווערטער פּריער שיסן, איידער ער ברענגט זיי מיט טרוימף, ווי ווילד-געפּאַנג.

זאָל נישט קומען צו קיין טעות: מיר איז קלאָר דער שטאַרקער ווילן פון דעם פּאָעט ירמיה העשעלעס, צו ברענגען אַן אומגעוויינלעך וואָרט, אין די היינטיקע גורלדיקע טעג, צו אַנאַליזירן דעם מענטש און ייד אין זיך, צו קומען מיט די פּאַרהויכטע אַנאַליטישע ברילן צו דער וועלט. העשעלעס איז געווען אַ סאַלדאַט אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי און אין די ערשטע פּערצי-קער יאָרן האָט ער געשריבן קרעפּטיקע קריג-לידער און ביטערע אַנקלאַג-לידער קעגן דער היטלער-חיה, וואָס האָט פאַרטיליקט אונדזער אַלעמענס אַפּשטאַם.

אָבער אין די פּופציקער יאָרן איז די טעמע פון וועלט־תּוהו געווען שטאַרקער פון זיין פאַרטונקלטן ווילן, צו געפינען זיך אין דעם דאָזיקן תּוהו ובוהו. ער האָט גענומען זוכן אַן אַנדער לעקסיק, אָבער זיינע שפּראַך־מעגלעכקייטן האָבן פאַרדורכזיכטיקט זיין געדאַנק. דאָס וואָס איז געבליבן פון אויבן, איז געווען צו קלאַר און צו עלעמענטאַר פאַר זיין פלינגן קאַפּ. —

נאָר איך האָב אין האַרץ
פון סנה נישט קיינעם, נאָר
זיך אַליין געפונען —
און אין ליכט פון וואַרסטער וואַר
איז געוואָרן מיר קלאַר:
אַ קיינעם, נאָר מיין אייגן קול
האָט מיך פון סנה גערופן.

מיר געפעלט העשעלעס, ווען זיין ליד איז מיר פאַרנעפלט און פאַר־טונקלט. אָבער דאָ קומען מיר צו נאָך אַ שטאַפל, אַ מדרגה וואָס פעלט נאָך אין זיין ליד און וואָס ער האָט אפשר אָנגעוויירן אין דעם איבערברוד, נאָך זיינע דיכטערישע אָנהייב־יאָרן. אָנגעהויבן האָט העשעלעס כמעט מיט פאַלקס־לידער —

מיין טאַטע האָט געשענקט מיר
רויטן וויין אין קריגל,
מיין מאַמע האָט געברענגט מיר
אַ טויב מיט ווייסע פליגל — — —
— — — — —
נישט אַזוי דער וויין אין קריגל
ווי מיין בלוט אין האַרץ טריפט רויט;
נישט די טויב מיט ווייסע פליגל
ווי מיין יונגער טויט.

דאָס ליד איז געשריבן אין 1932. אין 1933 האָט ער געזונגען, אַז ער וויל אַ ציגיינער זיין... —

אַרויספירן פון מיין עלטנסטנס געצעלט
זיין יונגסטע טאַכטער און איר אַנטאָן אַ קראַנץ

אין 1935 האָט ער געשריבן אַזעלכע פשוטע שורות, אין פאַלקסטאָן —

מיט מיידל זיך האַלטן האַנט אין האַנט
און הערן ווי דול צוויי הערצער קלאַפּן.

פון האַלטן האַנט אין האַנט מיט אַ מיידל ביז זיין „צום ווענס־באַרג“ —

א י ן ת ן ך ג ע נ ו מ ע ן

וואלפורגיס-נאכט רופט:
אויף פערד, מיט גריוועס צעפלאַסן,
פאלאַשן מכשיפות, אַריבער די צלמים פון קלויסטער.
פון ווייטן לאַקט וועגס-באַרג, אַן אַנטבלוויזטער
מיט גיהנום-וואַסער זיין קאַפּ אָפּגעגאַסן — — —

איז פאלג מיך אַ גאַנג, ווי ס'איז פאלג מיך אַ גאַנג פון דעם פאלקס-טאַן.
„נישט אַזוי דער וויין אין קריגל, ווי מיין בלוט פון האַרץ טריפט רויט“, ביז
אַזאַ טרויעריקן קאַמענטאַר (געשריבן אין 1955).

אַזוי איז וויל מיר: בלייבן אַ מצבה,
די סאַמע לעצטע פון אַן ערשטן דור;
אַז ווען די וועלט וועט איבערגיין פון אור
צו חושך — זאַל קיין צווייטער זר-הטבע
פון מיין פאַרזיין, דורך זכר און נקבה
נישט אונטערגיין מיט איר פאַרגאַנג: פאַרוואַר!
אין יענער לעצטער שעה פון האַר-אין-קאַר
וועל איך — און קיינער אין מיר — זיין די תיבה.

דער דאָזיקער שאַרפער איבערגאַנג פון יוגנטלעכן פרימיטיוון פאלקס-
טאַן, — צו פאַרטיפטע מעדיטאַציעס אין געצאַמטן ליד; צו אַזאַ פילאַסאָפיש-
ביבלישער אַלוזיע, אַז ער בלייבט אַליין די תיבה, אַן אַ געפאַרטן המשך,
פאַרן טאַג פון אַפּוויש פון דעם אַל-באַשאַף — האַט ביים פאַעט צוגערויבט
די פרייד און די עלעגאַנץ, וואָס מוז זיין אין יעדער ליד, אַפילו אין דעם
טרויעריקסטן. ירמיה העשעלעס עקספּערימענטירט און זוכט די דאָזיקע הע-
כערע פרייד פון דערגרייכטן ליד; און אַ סך שורות אין זיינע לידער ווייזן,
אַז ווען אים וועט געלינגען צו געפינען די בריק צווישן פאלקסטימלעכקייט
און זיינע קאַמפּליצירטע לידער, וועט די מוזיקאַלישע פרייד שוועבן איבער
די שורות פון זיין ליד.

.1958

מאַרק שוויידס, „אַלע לידער און פּאָעמעס“

אין 1921 איז דערשינען מאַרק שוויידס ערשט בוך לידער מיט דעם איבערראַשנדיקן נאָמען — „בורשטינענע שיסלען“. היינט, מיט איבער דריי־סיק יאָר שפּעטער, איז נאָך דער ווערט פון די דאָזיקע אַריגינעלע לידער נישט געמינערט געוואָרן און זיי זענען נאָך אַלץ די סאַמע בעסטע אויך אין זיין בוך פון 350 זייטן — „לידער און פּאָעמעס“. ס'איז גוט וואָס שווייד אַליין האָט זיי באַהאַנדלט ווי ס'באַדאַרף צו זיין, ווייל הגם ער האָט צעוואָרפן אַ סך אַנדערע לידער זיינע, האָט ער די געזאַנגען פון די „בורשטינענע שיסלען“ געגעבן אין דער זעלביקער צוזאַמענגעוואַרעמטער און אַריגינעלער אַכסנייה, וווּ זיי זענען איינגעשטאַנען מיט דרייסיק יאָר צוריק.

אין דער נאָרוואַס דערשינענער פּולער זאַמלונג זענען זיי נאָך אַלץ דאָס אייגנאַרטיקסטע, וואָס שווייד האָט געגעבן דער ייִדישער פּאָעזיע. פּאַראַן נאָך אַ סעריע אין די געזאַמלטע לידער זיינע, וואָס פּאַרמאַגן אויך דעם טעם פון די „בורשטינענע שיסלען“, דאָס זענען די לידער פון דער אַפּטיילונג — „גלויבן און צווייפל“, אָבער אַפילו אין די באַטעמטע לידער זעט מען שוין, אַז ס'האָט זיך גענומען אַביסל אויסוועפן דער אַראַמאַט פון שוויידס געווירצטן צוגאַנג צום ייִדישן וואָרט.

דאָס בוך — „בורשטינענע שיסלען“ האָט פּאַרדינט, אַז מען זאָל נאָך דעם שרייבן בעסערע לידער, ווי שווייד האָט אונדז געגעבן אין משך פון די דרייסיק יאָר. איך אַליין וואָלט נאָך איצטער געווען דאַנקבאַר מאַרק שוויידן, פאַר יענע פּרעכטיקע לידער און געזאַגט, אַז ער האָט דאָס ייִדישע מאַדערנע ליד דערהויבן און באַשיינט, און אים קומט דערפאַר אַן אויבנאָן־אַרט, אין דער געשיכטע פון דער ייִדישער פּאָעזיע, ווען די לידער זיינע פון די „בורשטינענע שיסלען“ וואָלטן זיך נישט אַזוי שטאַרק געקריגט, מיט זיינע אַנ־דערע צענדליקער לידער, וואָס ער האָט געשריבן, אין די דרייסיקער און אין די פּערציקער יאָרן, און מיט רוגזא געפּאָדערט אַ שטיקל חשבון פון פּאָעט, וואָס האָט זיי איינגעקלאַמערט אין אַזאַ אומפאַרשטענדלעכער שכנות.

שווייד איז אַ סאַטיריקער און אין 1916 האָט ער זיך פּאַרגונען צו „זינגען“ אַזוי „אויף שלום עליכמס טויט“

אַז אַלע קאַרליקעס פּאַרבלייבן אונדז,
און ס'שטאַרבן אויס די ריזן.

דעמאלט האט ער זייער ערנסט רעגולירט די געשעפטן פון מלאך המות און אים געהייסן ליבערשט זיך פארנעמען אין דער ריכטונג פון קארליקעס, און נישט פון די ריזן. ער איז דעמאלט אריין אין הספדהתפעלות און איז געווען גרייט מקריב צו זיין אלע קארליקעס. שפעטער איז ער מער נישט געווען אזא גזלן אויף קארליקעס... מיר זעען שוין ווי ער שמייכלט —

איך שמייכל אפט ביים פענצטער פון מיין הייל
ווען כילעז טייל דיכטונג אונדזערע פון היינט;

דאס איז שוין גיכער א דירעקטער חוזה אויף זיינע אייגענע איידעלע לידער, וואס ער האט געבראכט אין זיינע „בורשטינענע שישלען“ און טייל-ווייז אויך אין די לידער זיינע פון דער סעריע — „גלויבן און צווייפל“. אין זשורנאל „פאעזיע“, וואס איז דערשינען אין 1919, אונטער דער רעדאקציע פון ה. גודעלמאן, האבן אויפגעלויכטן שוויידס נייע לידער. מיר האבן שוויידן געקענט בלויז פון באסינס אנטאלאגיע און געדענקט דעם ריט-מישן פרעפל פון זיין ליד „מודה אני“ —

מודה אני לפניך... גאט, נישט צארן,
זע וואס פון דיין קינד איז אין דער פרעמד געווארן;
שווערע יארן, לענדער פילע,
איך געדענק נישט מער די תפילה.

דאס ליד האט שווייד געשריבן אין 1911, נאך דעם ליד איז זיין דיכ-טעריש געשטאלט ווי אפגעמעקט געווארן, ביז ס'האבן אויפגעשיינט, אכט יאר שפעטער, זיינע לויטערע לידער, אן גראמען, אבער מיט אזעלכע טרויע-ריקע מוזיקאלישע שורות און מיט אזא דיכטערישער דרייטקייט, אז ס'איז געווען קלאר פאר אונדז אלעמען, אז ס'האט זיך געמאלדן א נייע פאעטישע פערזענלעכקייט, מיט אן אייגן קול און אן אייגן ווארט.
שפעטער זענען זיינע לידער געדרוקט געווארן אין דעם „אינזיך“ און יעדער ליד איז געווען א באליבענדיקע דערווארטונג.

שיינע זיבן ברידער, מיר שרייבן איך דעם אמת,

דער אדיעקטיוו „שיינע“ פאר די זיבן ברידער איז געווען אן אומדער-טער, אבער ער איז געווען א בכיוונדיקער שטילער אקארד פאר דעם אנהייב פון א ניי סאטיריש יידיש ליד, וואס זאל זיך שפעטער, אין דער פאנאנדער-וויקלונג, קענען פארגינען זאגן אזעלכע שורות —

נאָר אונדזער שיינקייט בלאַנדזשעט אום
אויף אלע וויסטע וועגן
און רעדט רייד וואָס פאַסן נאָר פאַר אַ הור.

די דאזיקע אומעלעגאנץ ווערט ווייכער, ווען דער דיכטער חזקט מיט
אנגעשמעלטער ערנסטקייט —

מיר גריסן אייך און שיקן אייך,
דריי ווילדע ניס, טאָס וועגן זיבן צענטנער
אַ קריגל בויםל און צוויי געטריקנטע פיש.

ס'איז געווען אין די רעליף־יאָרן, נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. דער
דיכטער האָט זיין נישקשהדיק־עקזאָטיש פעקל אויך געשיקט איבערן ים.

די אַמעריקאַנער נייע פּאָעזיע איז נאָך דעמאָלט געווען יונג. זי האָט
אונדז שוין געהאַט געגעבן די ערשטע לידער פון די אימאַגיסטן. ט. ס. עליאַט
און פּאָונד ימח שמו (פאַר מיר איז ער ערגער ווי טויט) זענען נאָך אויך
געווען יונג. — וועיסטלענד איז ערשט דערשינען אַ יאָר נאָך די „בורשטי־
נענע שיסלען“ — און הגם ס'האַבן שוין הויך געזונגען וועיטשעל לינדסי,
ראַבערט פּראָסט, עדווין אַרלינגטאָן ראַבינסאָן און קאַרל סאַנדבורג, און זיי
האַבן געהאַט זייער אינספּירירנדיקן איינפלוס אויף דער יונגער ייִדישער פּאָ־
עזיע, וואָלטן זיי אָבער בשום אופן נישט געקענט געבן קיין האַפט און באַ־
פעסטקונג דער נייער ייִדישער פּאָעזיע אין אַמעריקע, ווען דאָס אויפגייענ־
דיקע נייע ייִדישע ליד וואָלט נישט געווען געפונען זיינע קינסטלערישע
פּערזענלעכקייטן, וואָס האָבן דאָס ליד זייערס איינגעפאַסט אין אַ נייער ייִדי־
שער נויטווענדיקייט, אַ נויטווענדיקייט וואָס האָט זיך שוין לאַנג געריסן
באַפרייט צו ווערן פון סלאַווישן און דייטשישן איינפלוס.

מאַרק שווייד איז געווען איינער פון יענע דיכטערישע פּערזענלעכקייטן.
ס'איז געווען קלאַר אויך דעמאָלט, אַז ער איז געווען אַ געטרייער לייענער פון
דער נייער אַמעריקאַנער פּאָעזיע. ס'איז אויך געווען צו זען, אַז שווייד האָט
אַ ביסל געליטן פון זיין פּראָפעסיע. יעדער ליד זיינס איז געווען אַ דעקלאַ־
מאַציע. די טעמעס זענען אויך געווען אַזעלכע, אַז מ'האַט בפּירוש געזען ווי
דער דיכטער פאַרשטעלט זיך. אָבער די קליינע חסרונות זענען אויך געוואָרן
די מעלות פון אַ נייער און אייגנאַרטיקער קינסטלערישקייט, וואָס שווייד
האַט אונדז געשענקט. מיט אים איז אַ צייט לאַנג פשוט געווען היימישער,
אַנגענעמער און איבערצייגנדיקער צו בויען דאָס ייִדישע ליד אין אַמעריקע.

די אַמעריקאַנער ייִדישע טעמאַטיק פון די סאַמע ערשטע יאָרן, ווען
מ'האַט אָנגעהויבן רעדן פון גאַטזוכעניש, האָט שווייד גלייך אויפגעכאַפט.
(ס'דאַרף אגב געזאָגט ווערן, אַז מאַרק שווייד איז שוין געווען אַן אַלטער
גאַט־זוכער, וואָס האָט אַפילו יונגעהייט געשריבן ריזיקאַליש־קריסטלעכע
לידער).

שווייד האָט געשפּילט דעם געדאַנק, אַז „ס'קען זיין ער וועט עס נאָך טאָן“, ער וועט אַנטאָן טלית און תפילין, דאָס קינד וועט זיך שפּילן שטיל ווייל „דער טאַטע דאַוונט“, דאָס ווייב וועט וואַרטן געדולדיק אין עס-ציי- מער —

און אויפן טיש וועט זי אַ קוק טאָן
 צי עס פעלט נישט דאָס זעלצמעסטל,
 און דאָס אַנגעהייבענע ברויט וועט זי צונעמען
 און וועט אַוועקלייגן אַ גאַנץ ברויט.
 און נעבן מיין אָרט ביים טיש
 וועט זי אויף אַ שטול אַוועקשטעלן
 אַ ריינע שיסל און אַ שעפּ מיט וואַסער,
 און אויפן אַנלען וועט זי אויפהענגען
 אַ קלאָר האַנטוך מיט פּרישע קנייטשן.

אַט די קלאַרקייט, זויבערקייט און די „פּרישע קנייטשן“ האָט אונדז שווייד געגעבן כמעט אין אַלע זיינע לידער פון די „בורשטינענע שיסלעך“ און אַ רעכט ביסל דערפון אין די לידער זיינע, וואָס ער האָט געזאַמלט אין אַ שפעטערדיק בוך — „צו גאָט דורך פּאַסט“, אָבער וואָס זענען אין דער אַקאַרשט-דערשינענער פולער זאַמלונג פון אַלע זיינע לידער אַריין אין דער סעריע „גלויבן און צווייפל“. דאָס ליד וועגן דאַוונען האָט שווייד געהאַט דעם גוטן געשמאַק נישט אַרויסצולאָזן ווי אַ פּרומע קאַץ פון זאַק, דאָס טלית און תפילין ליד הייסט „וועגן ווונדערלעכע פּרימאַרגנס“.

שווייד האָט געקענט (דעמאָלט געקענט) ליב, טרויעריק און ניצלעך מאַכן אַ שטיק אינהאַלטלאָזיקייט,

וואָס קענסטו מאַכן מיט אַ פּערטל אייל
 ברוינעם סאַמעט?

שווייד מאַכט עפעס דערפון אין זיין ליד — „אַ שטיקל ברוינער סאַ- מעט“, וואָס הייבט זיך טאַקע אָן מיט די דאָזיקע צוויי שורות,

קויף מיר מאַמעשי, אַ שטיקל סאַטינדעליאַן
 אויף אַן אונטערשלאַק
 און גיי מיר אויף אַ תפילין-זעקל.

דעקאַראַטיווע, געשפּילטע רעליגיאָזיטעט, אויסגעהאַפטענע, אויסגע- שטיקטע? אוודאי, אָבער מיט חנעוודיקן, איידעלן הומאַר אויף זיך אַליין, אויף דער איבערגעניצעוועטער נשמה פון דעם קינד, וואָס האָט אין דער פּרעמד פאַרגעסן דעם אַמאָליקן געפּרעפל פון מודה אני, אַפילו זיינס אַ זכרון-אויפ- געטויכט ליד פון יינגעלע אין די „וואָלוול-סאַמעטענע גרינע הייזלעך“ וואָס

מאכט א „גרויסן גרויסן פיילנבויגן“ אין שניי, פארמאגט א סך שאַרם, וואָס... בוכשטעבלעך קיין איין שפעטערדיק ליד שוויידס האָט עס נישט.

כ'וואָלט בפירוש געקענט אויסרעכענען אַלע לידער פון די „בורשטינענע שיסלען“ און טייל לידער פון „גלויבן און צווייפל“ און איינס נאָך ס'אַנדערע זיי איבערדערציילן (זיי לאָזן זיך איבערדערציילן) און זיי אויסלויבן שורות-ווייז. נעמט טאַקע דעם אָנהייב פון דעם ליד, וואָס טראַגט דעם נאָמען פון דער גאַנצער סעריע — „דריי בורשטינענע שיסלען“. הערט ווי אומדערוואָרט ס'ווערט פריילעך אויפן געמיט און ווי שטוינענדיק ס'שטראַמט אָן יעדער שורה, מיט אַ קוועקזילבערדיקער חדווה —

אין פריען אָנהייב פונעם לעצטן האַרבסט
האָב איך מיר איינגעקויפט מיט מיינע גראַע גראַשנס,
דריי בורשטינענע שיסלען,
אין איינער פלעג איך וואַשן מיר מיין אַרעם גרעט,
אין איינער קנעטן מעל מיט בוימל,
און אין דער דריטער פלעגט אַ גאַנצן ווינטער
אַרומגיין אַ לעבעדיק פישל,
וואָס איך האָב יעדן טאַג געקויפט אויפן מאַרק.

ס'ווערט פריילעכער אויפן האַרצן פון די דאָזיקע פאַנטאַסטישע שורות. ס'ווערט ייִדישלעך-אומעטיק ווען מען לייַענט די פאַנטאַסטישע דעקלאַמאַציע פון דער גיין מיליאַרדיקער ייִדישער הלוואה, אין אַן אַנדער ליד.

מ'וואָלט אַזוי געקענט אויסרעכענען, אויסדערציילן און דערמאָנען נאָך לידער, אַפילו אַזאָ אויסטערליש ליד וועגן געבעקס, וועגן „אויסגעלאַסענער פראַנצויזישער פאַסטריי“, ווי אַ קאַנטראַסט צום „שטילן דאָרף וואָס רופט זיך ברויט מיט פוטער“. מען וואָלט אַפילו געקענט דערמאָנען אַזאָ צער און צאָרן ליד, מיט אַ נעאַ-ביבלישן נאָמען — „וועגן דעם ריח פון קלייען, וועגן אייער שלעכטסקייט און אייגנטלעך וועגן ייִדיש געלט“.

קיין שפור פון אַט דער דאָזיקער צערטלעכער פרייד און אַנגענעמער בייזקייט, וואָס מיט איר איז מאַרק שווייד דערגאַנגען צום נייעם ליד, איז נישטאָ אין קיין איין ליד, וואָס ער האָט געזונגען פאַר די „בורשטינענע שיס-לען“ און אין קיין איין ליד, וואָס ער האָט געזונגען אין די שפעטע דרייסיקער און אין די פערציקער יאָרן.

ס'איז אפשר אַן עוולה צו ציטירן, אָבער אַט זענען שורות —

וואָס פאָרגאַנגען איז פאָרגאַנגען
קענסט עס קיינמאַל נישט דערלאַנגען,

א י ן ת ם ג ע נ ו מ ע ?

ווי דעם שני וואָס איז צעגאָנגען
מיר איז טרוקן אין מויל.

— אָדער —

אייב לינקאַלן איז אין גאַנג געבליבן שטיין,
ער האָט דערפילט, אָן עמעץ איז אין נויט:
גיי זאָג דעם מאָן, איך וויל אים גלייך דאָ זען!
ער האָט דערשפּירט, ס'איז לעבן אָדער טויט.

צײ אַ יושר־דעקלאַראַציע:

וויל יעדן קומט זיין רעכט און יעדן זיינס,
און שווער איז אָפּצוטיילן מיינס פון דיינס.
און ווען דער מאַסן־צאָרן האָט געקריצט
האָט ער דאָס רעכט פון אַלעמען באַשיצט
וויל פאַר געזעץ און רעכט איז יעדער גלייך,
אָפּילו דער וואָס איז צו גרויס און רייך.

דאָס זענען יורדישע שורות, געשריבן אויפן טויט פון ריכטער בראַנד־
דייס. אָבער אָפּילו אַ סך שפעטער, ווען ער האָט אויספאַנגטאָזירט די לעצטע
רייכסטאָג־זיצונג און געזונגען פון „לעצטן סאַציאַליסט“ אַטאָ וועלט, הערן
מיר פון מאַרק שוויידן, פון דיכטער פון פאַנטאַסטישע „בורשטינענע שיסלען“
אָזעלכע גראַמען —

אַ לעבנלאַנג דאָך האָבן מיר גערופן,
געוועקט דאָס פּאָלק פון נידעריקסטע שטופן,
פון שקלאַפּן־לוין געזוכט זיי צו באַפרייען,
מיט שטאַלק, מיט ווירדיקייט באַקעמפט פאַרטייען,
מיט גרייטקייט שטענדיק יענעם אויסצוהערן,
געוואַלט באַווייזן און געפרוּווט דערקלערן,
ווי טיף גערעכט עס איז דער קאַמף פון קלאַסן,
צו מענטשן־ווירדיקייט געוועקט די מאַסן,
נישט נאָכגעבן נידעריקע פאַרלאַנגען,
נישט אָנגערייצט פון ראַסנאַס די שלאַנגען,
פאַרקערט, געלערנט ברידערלעכע טרייהייט
און איינגעפלאַנצט די ליידנשאַפט צו פרייהייט.
נו, קומט איר היינט מיט אוראַלטע געבאַטן
און רייצט אויפּסניי דאָס בלוט פון פאַטריאַטן,
צום שטימקאַסטן געטריבן זיי מיט בייטשן...
אויאַטן ווילדע זענען מיר צי דייטשן?

איז ווי געזאָגט, אין סאַמע אָנהייב פון דעם אַרטיקל, וועגן דעם ליבן,
עלעגאַנטן און געדענקווערטיקן דיכטער פון די „בורשטינענע שיסלען“, איך

וואלט באמת געווען צופרידן צו פארגעסן דעם דאזיקן וואלוועלן גראמען-געטומל פון זיינע שפעטערדיקע לידער, אפילו פון די בעסערע, וואס פאר-מאגן אבער אין זיך נישט קיין איין פונק פון דעם פאָעט, וואָס האָט אזוי ווונדערלעך דערהויבן דאָס נייע ליד און אַליין אין דעם געפעלשט. אָבער דער אַאָזיס פון די „בורשטיגענע שיסלען“, וואָס געפינט זיך אין בוך און איז אַרומגערינגלט מיט אַזעלכע שורות ווי איך האָב נאָר-וואָס ציי-טירט, און וואָס זענען אין בוך פאַראַן אין די הונדערטער, פירן אַן אייגענע שאַרפע דינ-תורה מיט זייער פאָעט. זיי פרעגן אים קשיות:

אויף וואָס און נאָכסאָל האָסטו אונדז געבראַכט אויף דער וועלט, כדי שפעטער זיך אַליין אויסצולאַכן פון אונדז און אונדז פאַרשפאַרן אין אַ מין מאַדערניסטישן געטאָ, אין דיינע געזאַמלטע לידער? אין אונדזער געטאָ שיינט דווקא אזוי פיל זון, פאַרוואָס האָסטו מיט איר נישט באַשיינט דיינע אַנדערע לידער? האָסטו זיך טאַקע אַנגעברוגזט אויף מאַדערניזם, אָדער זענען מיר ביי דיר געווען צייטווייליקער קאַפּריז, צי גאַר אַ קאַלאַסאַלער און טרױמפּאַלער צופאַל? פאַרוואָס האָסטו פאַרגעסן אַלץ וואָס מיר, דיינע איי-גענע לידער האָבן דיר געלערנט, און פאַרוואָס האָסטו זיך אַפּגעקערט פון דער ראַפּיגירטער זעלבסט-מבינות, וואָס מיט איר האָסטו אונדז געפורעמט? טוט מיר וויי דאָס האַרץ זיך צוצוהערן צו די גערעכטע טענות און וואַרטן אויף דעם סוף פון דער דינ-תורה. וועל איך בעסער פאַרענדיקן מיט שורות פון שוויידס ליד — „פאַרוואָס עס קומט דער באַבען פּרייד“. די באַבע

וואָס —

פינף-און-זיבעציק יאָר איז זי געווען
אַ דינסט ביי גאָט,
געקאַכט פאַר אים, געבאַקן און געוואָשן,
דריי דורות קינדער פאַר אים אויפגעצויגן.
אין אירע אויגן מינגלט נאָך
די שייך פון שניי און גראָז,
און וואָס זי האָט געזען
האַט זי געזען פאַר אים.

די באַבע האָט געלעבט
און זי פאַרדינט דערפאַר די פּרייד פון אונדזער ליד.

אמן!

.1952

אהרן ניסענוואָנס „אין צדיקס טריט“

קיינער וועט מיר נישט איינרעדן, אָז דער דיכטער א. ניסענוואָן, וואָס האָט ביז זיין נייסטן בוך — „אין צדיקס טריט“ אַרויסגעגעבן פיר לידער-ביכער און צוויי דראַמאַטישע פּאַעמעס, ווייסט נישט דעם פּאַעטישן ווערט פון אַזעלכע פיר שורות:

נעם דאָס געשיכטע בוך און לייען בלאַט נאָך בלאַט,
און פּאַלג אים נאָך קאַפיטל נאָך קאַפיטל,
און דו וועסט זען זיין וואַקסן אַקוראַט.
באַנוצנדיק צי דעם צי יענעם מיטל.

מיר געפינען די דאָזיקע פיר שורות אין זיין זאַמלונג פון פּערצן שורה-דיקע לידער. די זאַמלונג פאַרענדיקט זיך אויך מיט עטלעכע לענגערע דיכ-טערישע דעקלאַראַציעס וועגן פּאַלק ישראל, דעם ייִדישן גאַט און וועגן די פּעלקער פון דער וועלט.

מיר איז קלאַר, אָז דער פּאַעט ניסענוואָן ווייסט אויך גאַנץ גוט, אָז אַזעלכע שורות ווי —

קענסט פריי נישט זיין, כל זמן איין מענטש טוט ליידן;
דיין פרייד איז נישט קיין פרייד, אויב ס'וויינט אַ מענטש אין צער —

זענען נישט שטאַרק ניי. די דאָזיקע שורות ווערן באַגלייט פון אַנדערע צוויי, וואָס זאָגן אַזוי צו זאָגן —

ביסט טייל פון כלל און קענסט דיין גורל נישט פאַרמיידן,
טו וואָס מען דאַרף און וועסט באַלוינט ווערן דערפאַר.

זיכער איז אויך און קלאַר ווי דער טאַג, אָז אין פשוטער, טאַג-טעגלעך-כער פובליציסטיק וואַלט ניסענוואָן זיך אויסגעהיט צו מאַכן אַזאַ אויסגעדינטע דעקלאַראַציע, אָז מיר זענען טייל פון כלל און ער וואַלט אַפילו אין דער אַרטאָדאָקסישער שול נישט אויסגערופן אַזוי מטושטשדיק, אָז מען זאָל טאָן „וואָס מען דאַרף“, כדי מען זאָל קריגן לויט דערפאַר.

דאָס איז מיר אַלץ קלאַר ווי דער טאַג. ניסענוואָן וואַלט דעם שכר פאַר גוטע מעשים אַ סך מגידישער אַרומגערעדט, ווען ער וואַלט געשטאַנען אויף אַ באַלעמער פאַר אַן עולם. אויב מיר זוכן אַ צוגאַנג צו ניסענוואָנס ניי בוך

לידער, מוזן מיר קודם כל אָננעמען אין פּאַרויס אַ בכיוונדיקייט, כמעט אַן עקשנות צוריקצוברענגען אַלטע אויסדרוקן, אַלטע פּאַרמען, אַלטע פּסוקים און אַלטע אמתן. ניסענזאָן דער פּאַעט וואָלט זיך מיט אונדז אוודאי נישט גע- קריגט ווען מיר וואָלטן ביי אים געמאַנט דעם דיכטערישן ווערט פון אַזעלכע שורות:

איצט האָט צייט צו אונדז אַ קער געטאָן,
ס'איז אַצינד געקומען אונדזער תקופה:
אונדזער טרויער ווערט צעשמעלצט אין זון,
צייט צו זיין איצט, י'דן בגילופין.

ווען מיר וואָלטן, זאָג איך, געמאַנט ביים דיכטער ניסענזאָנען דעם אי- געווייניקסטן פּאַעטישן ווערט פון דער „צייט“ וואָס האָט זיך צו אונדז אַ קער געטאָן (אין דער ערשטער שורה) און פון דער „צייט“ וואָס גיט אונדז דאָס רעכט צו זיין בגילופין (פון דער פּערטער שורה), וואָלט זיך ניסענזאָן אויס- געלאַכט פון אונדז און געזאָגט, אַז ס'איז אים בכלל נישט געאַנגען אין דיכ- טעריי. די פּראָגע איז נאָר, צי דאָס וואָס ס'איז אים יאָ אַנגעאַנגען, איז אַרויסגעקומען אַזוי איבערצייגנדיק, אַז ס'האָט זיך געלוינט דערפּאַר מקריב צו זיין אונדזער אַלעמענס געוונענע דיכטערישע פּאַזיציעס און אויך זיין אייגענע דיכטערישע פּאַזיציע.

דאָס בוך — „אין צדיקס טריט“ איז, נישט געקוקט אויף די באַזונדערע לידער, איין געקייטלעכער רעליגיעזער טראַקטאַט, אַבער נישט קיין טראַקטאַט וואָס גריבלט זיך, נאָר וואָס נעמט אַן אַלץ וואָס מיר האָבן איבערגענומען פון אונדזערע אבות אבותינו, וועגן גוטע מעשים, שלעכטע מעשים, שכר, עונש, קידוש השם און אייביקייט. די אַלע לידער זענען אַ פּאַרווך איבערצור- זאָגן נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל פּסוקימדיקע אמתן, מורה דרכדיקע אמתן. אויף אַזוי פיל איז דאָס בוך פּאַקטיש אַ פּראַקטישער וועגווייזער, ווי אַזוי צו לעבן אויף דער וועלט און אפילו ווי אַזוי צו שטאַרבן אויף דער וועלט. ס'איז אַ יאָ-זאָגונג, אַן אפּירמאַציע פון אַלטע גלויבנס, וואָס ניסענזאָן האַלט, אַז ס'איז געקומען די צייט זיי איבערצוזאָגן און זיי איבערצוזאָגן אַזוי פשוט און דע- קלאַראַטיוו, אַז ס'זאָל גאַרנישט פון זיי געמינערט ווערן און גאַרנישט גיין פּאַרלירן —

זיי מיינען אַז דער גאַנצער זין איז נאָר
צו שלאָפן מיט די ווייבער, האָבן קינדער.

ס'איז זייער מעגלעך אַז אין אונדזערע קינסי-באַריכט צייטן איז כּדאַי
נאָכאַמאָל אַריינצווואַרפן אַזעלכע ווערטער און דערמאַנען דעם פּאַלק —

א י ן ת ו ר ך ג ע נ ו מ ע ן

ס'איז עפעס אויך זיי נישט אינגאנצן קלאַר,
אז עפעס דאַרף מען אויך פאַר גאַט פאַרשפּאַרן,
איז מילא, נו, איז קומען זיי צופאַרן
אין טעמפל גאַטס אַ פאַר מאַל דורכן יאַר.

דאָס בוך איז נישט קיין געשטאַלטונג פון צדיק אַליין, נאָר פון אַ נאָכ־
גיין דעם צדיק און פון שטויבן זיך אין זיינע טריט. ס'איז נישט קיין פריוואַט
בוך, נישט קיין אינטיים בוך און אויך נישט קיין געשלאָסן בוך. נאָר אַ פּאַלקס־
בוך, אַזוי צו זאָגן ווי ס'זאָגן עדות אַזעלכע שורות:

אַ ליגן איז די מענטשלעכע צעטיילונג
אויף גלייך און אומגלייך און אויף רייך און אַרעם.

ווען ניסענזאָן וואָלט געשריבן פּאַעזיע מיטן טראַפּ אויף ליד, וואָלט ער
אַזעלכע שורות געמוזט באַשטעטיקן, ווייל גראַד די גרעסטע און טיפּסטע
אמתן, אויב דער דיכטער חזרט זיי איבער און וויל זיי מאַכן פאַר דעם אייגנס
כאַטש פון זיינס אַ שורה, מוז ער די אַלטע אמתן באַנייען און אויפּסיי
באַווייזן. אַזעלכע באַווייזן פון אמתן, וואָס זענען אויף יעדערנס צונג, זענען
שווערער ווי שאַפּן כלומרשט אייגענע אמתן. נאָר ווען מען וויל דעקלאַרירן
און אויסשרייען — שמע, דאַרף מען עס נישט באַווייזן. מען דאַרף בלויז
זאָגן. ניסענזאָנס בוך באַווייזט גאַרנישט. דער דיכטער וויל בלויז אַנווייזן.
כ'בין שטאַרק מסופּק, צי דאָס נייע בוך ניסענזאָנס איז בכלל געשריבן פאַר
קריטיקער. פאַר זיי האָט ניסענזאָן אַ פאַרוויסיקן און פאַרטיקן שפּרוך —

אַ, קליינטשיקע פון גייסט, אַ ליליפוטלעך!
וואָס קענען נישט זען ווייטער פון דער נאָז,
און ווי נאָר סיטוט אַ קאלטער ווינט אַ בלאַז,
אַזוי נעמען זיי קרעכצן ס'איז נישט גוטלעך.

ווען עמעצער זאָל נישט דערזען ווייטער פון דער נאָז און זאָגן אויף
אַזעלכע שורות —

גיי העלף, גיי טו, ווי שווער דאָס זאָל נישט זיין,
אָווו דו זעסט נאָר ווייטיקן, גיי לינדער;
און ווו דו זעסט נאָר צער, און ווו דו זעסט נאָר פיין,
ברענג פרייד אַריין אי פאַר דערוואַקסענע, אי קינדער.

ווען עמעצער זאָל וועלן אַרויסווייזן זיין מבינות און אויף אַזעלכע שורות אַ
קרומ טאַן מיט דער נאָז און זאָגן — נישט גוטלעך; איז פאַר אים אַנגעשריבן
ווי אַנגעמאַסטן, אַ פאַרטיקער גראַם — ליליפוטלעך, וואָס קען איינשטילן
און גלייכלייגן די שאַרפּסטע קריטיק.

די פראגע איז נאָר, צי קען מען דאָס בוך „אין צדיקס טריט“ אַרויסנען־
מען פון די ראַמען פון פּאַעזיע און עס אַרומרעדן. אַזאַ בוך קומט צו אונדז
מער זאָגן ווי זינגען, מער רעדן ווי זינגען. פּרעגט זיך אַ קשיה, צי קען מען
עס אַרומרעדן פּריער, איידער מען באַרעדט עס אַדער מען באַזינגט עס. אַט
בין איד, למשל, זיכער, אַז ווען כ'וואַלט ערגעץ אַנגעטראָפּן אַזאַ אַלטן פּסוק
— און ס'איז זייער לייכט זיך צו באַגעגענען מיט אַזאַ פּסוק —

עס לויבט דיך, גאָט, און זינגט צו דיר אַ יעדער אבר
דער רשע גראַבט און פּאַלט אַליין אַריין אין קבר.

וואַלט איד אים איבערגעזאָגט און וואַלט בעת מעשה נישט געשפּירט, אַז
איד טו זיך אַליין אָפּ, וואָס איד חזר איבער אַזאַ פּונדאָמענטאַלן רעליגיעזן
אמת. מיין רעאַקציע צום זעלבליקן פּסוק איז אַבער אַ גאַנץ אַנדערע, ווען
כ'ווייס אַז אַ מענטש פון מיין אייגענעם דור קומט צו מיר און צווינגט מיך
דעם פּסוק איבערצוזאָגן און גיט מיר נישט קיין ברירה, גיט מיר נישט קיין
גרעסערע און טיפּערע גאַראַנטיעס פאַר דעם דאָזיקן אמת, ווי מ'קען עס קריגן
אין אַלטע ספרים. יענע מוז איד גלייבן אויפן וואַרט, ווייל דאָס וואַרט אַליין
איז גאַלד־סטאַנדאַרט פון פעסטער אמונה. ס'פאַלט מיר גאַרנישט איין זיי
אַפּצופּרעגן, וויל איד, נעם איד זייער תהילים און פאַרוואַנדל אין פּאַעזיע,
כ'טענה מיט זיך איין, וואָס פאַר מיר איז פּאַעזיע, איז פאַר זיי געווען גלויבן.
אַבער מיט וועלן טאָן דאָס פאַרקערטע — נעמען די פּאַעזיע דערפון און עס
פאַרוואַנדלען אין תהילים. נו, דאַרף מען צוגעבן אַז פאַר מיר, וואָס איז צו־
זאַמען מיט ניסענזאָגען געווען אַן עדות פון אַזוי פיל פינצטערניש, איז אַביסל
שווער נאַכצוזאָגן —

גאָט טוט אומזיסט נישט קיינעם שטראָפּן,
ס'מוז זיין פאַר וואָס און פאַר ווען.
גאָטס אויג די קלענסטע זינד טוט זען,
ס'ליגט האַרץ און מוח פאַר אים אָפּן.

ווען מיר האָבן מיט יאָרן צוריק, נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה,
געזונגען דאָס טעאַטער־לידל — „גאָט און זיין משפּט איז גערעכט“, האָבן
מיר קיין אַבונג נישט געהאַט, וואָס פאַר אַ משפּט מיר וועלן אַמאָל דאַרפן
באַרעכטיקן. ס'איז, פאַרשטייט זיך, לייכטער זיך נישט נעמען צום פּאַפּיר און
חשבונען. וואָס וועט אונדז אַרויסקומען, ווער ס'וועט פאַרלירן, אין לעצטן
סך־הכל? אַבער אַז אַ דיכטער נעמט אויף זיך, אין דער היינטיקער צייט,
קלאַר און בולט, איבערזינגען אַ באַקאַנטן צידוק הדין, ווערט מיר אומהיימ־
לעך, פשוט דערפאַר, ווייל כ'קען דאָס נישט לערנען ווי איוב און קען דאָס

גישט ליינען ווי פאעזיע. לאמיר זיך נאָר דערמאָנען, ווי ענלעך ס'האָט זיך געזונגען, דאָס באַקאָנטע טעאַטער-לידל:

גאָט און זיין משפּט איז גערעכט,
מ'טאָר קיינמאָל נישט זאָגן גאָט איז שלעכט,
ווייל גאָט ווייס וואָס ער טוט,
אומזיסט שטראַפט ער קיינעם ניט.

מיר זעען אַז ניסענזאָן איז בכיוון, ווי ס'ווייזט אויס, נישט אַוועק פון דעם טעאַטער-שאַבלאָן און בלויז איבערגעזאָגט — „גאָט טוט אומזיסט נישט קיינעם שטראַפֿן, ס'מוז זיין פאַר וואָס און זיין פאַר ווען“. אַוודאי האָט אַ דיכטער אַ רעכט איבערצוווינגען אַ טעאַטער-לידל וואָס איז שוין געוואָרן כמעט פּאָלקס-ליד. אָבער מיר דאַכט זיך, אַז ווען ער וויל עס בלויז איבער-זאָגן און נישט איבערזינגען, אויף זיין אייגענעם שטייגער, און איבערזאָגן דורך הוילער אַפּירמאַציע פון גלויבן, נאָך דעם וואָס ס'האָט זיך אַרום מיר און ניסענזאָנען אַ שיינן ביסל געטון, מוז איך עס אָפּפרעגן, אָפּילו ווען ער באַרעכטיקט דעם דיין אַ קאַפּיטשקע אַנדערש און שרייט אויס עקשנותדיק —

פון סאַמע מיטן צוואַנציקסטן יאָרהונדערט
זאָג איך: נעם אָן מיט ליבשאַפט די גאַנצע גרויל און פיין.

ס'גייט טאַקע אין דעם — „זאָג איך“. ס'זאָגט אונדז נישט דער צדיק אַליין, ס'זאָגט עס אונדז נישט אַן אַלט ספר, ס'זאָגט עס אונדז איינער פון אונדז, וואָס האָט, וויל איך גלייבן, בכיוון אַוועקגעלייגט אין אַ זייט אַלע פּאַעטישע מאַגיאַפּאַרעס, כדי עס אונדז צו זאָגן. איז פאַראַן אין דעם נאַקעטן זאָג אַ טראַציקייט, וואָס איז אָפּילו נישט ייִדישלעך. דער פּרימסטער ייִד וואָלט נישט געקענט ביי זיך פּוועלן, אַז דער יחידותדיקער — ד' נתן וד' לקח איז חל איך אויף דעם גרויסן נאַציאָנאַלן בראַך, אַז אויך דעם „גרויל און פיין“ פון אונדזער צייט דאַרפן ייִדן אָננעמען און נאָך מיט — ליבשאַפט.

ניסענזאָן איז נישט אַליין אין דעם צוריקמאַרש צו רעליגיע. ביי די אומות העולם זעען מיר אויך, ווי דיכטער ווילן זיך מער נישט „ברעכן דעם קאַפּ“ און זיי קומען צוריק צום לייכטן ענטפּער. זיי ווילן אָפּילו מער נישט פּרעגן, זיי גיבן דעם גאַנצן פּרימיטיוון ענטפּער. אָט האָט דאָלי, דער באַ-רימטער סורעאַליסטישער מאַלער אַנטדעקט, אַז אַלע זיינע פּרויען זענען אייגנטלעך מאַדאַנעס און ער האָט שוין דעם סורעאַליזם אויך אַריינגע-בראַכט אין קירכע. ניסענזאָן טוט עס אַ סך נאַקעטער און אָפּענער, ווי אונ-דזערע אַנדערע מיטצייטלעך. זיי פאַרשלייערן עס, זיי פאַרזינגען עס, זיי פאַר-פּילאָזאָפּירן עס, ער זאָגט פּסוקים:

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

איז לעב דאָס לעבן ווי דאָס האַרץ באַפעלט,
און ווי עס ווייזט דיר אָן דער גראַדער שכל,
און אַלדאָס בייזע פון דער דרויסנדיקער וועלט
נעם אָן, ווי ס'טוט דער צדיק מיט אַ שמייכל.

אַלדאָס בייזע אָננעמען מיט אַ שמייכל? וווּ וויינט עס היינטיקע צייטן
דער דאָזיקער צדיק, וואָס הייסט אַזוינס אָננעמען? איך אַליין וואָלט זיך גע-
שטויבט אין זיינע טריט, ווען איך וואָלט כאַטש געוואָסט, אַז איך קען פון
אים קריגן די טיפע באַרעכטיקונג פאַר אַזאַ שמייכל. כ'ווייס נישט פון וואַנען
מיין בן־דוד ניסענזאָן האָט געשעפט דעם טיפן גלויבן, אַז אַזאַ שמייכל אויף
„אַלדאָס בייזע פון דער דרויסנדיקער וועלט“ איז טאַקע דער בעסטער אויס-
וועג?

ניסענזאָנס רעליגיעז־פּראָפּאַגאַנדיסטישער אייפער איז קלאַר, ס'איז
אַבער נישט קלאַר, ווי אַזוי מיר דאַרפן לייענען „צו לעבן דאָס לעבן ווי דאָס
האַרץ באַפעלט“ און מיר ווייסן אויך נישט ווי גראַד איז איצט „גראַדער
שכל“. פאַראַן אין דעם בוך אויך עטלעכע סתירות צו דער אַבסאָלוטער
פרומקייט —

פאַרוואָס זענען די מעשים מיינע וואָס זיי זענען?
פאַר וואָס אַזוי פיל שלעכטס, פאַרדאַרבנקייט און שואה?
פאַר יעדער ברעקל ערד אַזוי פיל קאַמף און קנאה,
פאַר יעדן טראַפן ליכט אַזוי פיל וויי און פיינען?
איז אפשר דאָס דער וועג צו קענען זיך און אַנען?
אויב יאָ, וועל איך אויף אים ווי ביז איצט, ווייטער שפּאַנען.

די פּסוקים שטעלן מיט זיך פאַר אַ נעגאַציע פון גאַנצן בוך, ווייל זיי
נעמען אָן דעם קאַלטן וועג פון צווייפלער און זינדער, ווי דעם וועג צו גאָט
און נישט דעם (אַלטן?) וועג פון אַבסאָלוטן צדיק, בלויז דורך גוטע מעשים.
ס'איז נישט מיין שולד וואָס כ'האַב גענומען דעבאַטירן מיט דעם נייעם
בוך פון אַהרן ניסענזאָן, ווייל זיין בוך — „אין צדיקס טריט“ איז איין
העלפט פון דער דעבאַטע און מיר דאַכט זיך, די העלפט וואָס איז צו־לייכט און
נישט איבערצייגנדיק.

.1950

„דיכטער און דיכטונג“ פון א. טאבאטשניק

א. טאבאטשניק איז אַ קריטיקער, וואָס האָט דעם מוט אויך צו שרייבן לידער. אין זיין אַרײַנפיר־ליד צו זיין בוך „דיכטער און דיכטונג“, פאַרזיכערט ער אונדז אין אַ ליד, אַז —

ווערטער וואָסן אויף דער ערד ווי ביימער,
און דיכטער מיט בלויע העק און בלאַנקע מעסער
שניידן די ביימער און בויען שלעסער.

דער נאָמען פון זיין בוך איז ווי פון אַן אָפּהאַנדלונג און ס'איז בכיוון־דיק, טאָבאָטשניק וויל אונדז ווייזן, אַז ער לענט זיך שטאַרק אָן אויף זיין כוח צו אַנאַליזירן. אין זיין קריטיק האָט ער אַרויסגעוויזן גענוג מוט, נישט נאָר מוט ווי אַ מעלה פאַר זיך אַליין, נאָר אויך אין דעם עצם צוגאַנג צו די שרייבער. אין די לידער פון דעם בוך באַמערקט זיך אויך דער זעלביקער מוט פון קריטיקער, אָבער נישט אַלעמאַל פון דעם דיכטער. ווען דער דיכטער קומט שוין אַמאַל מיט העק זענען זיי בלויע העק און האַקן, האַקן זיי — ווערטער־ביימער.

און דאָס איז אפשר ווי ס'באַדאַרף צו זיין. אין די לידער איז דער מוט אַ סובלימירטער, אַן איידעלער מוט. נאָך עפעס: ווען מ'זאָל טאָבאָטשניקס בוך לידער נעמען אין אַ גלייכער מאָס צווישן דיכטער און צווישן דיכטונג, וואָלט מען געקענט זאָגן, אַז בנוגע דיכטונג זעט זיך זיין מוט אַן אין אָנהאַלטן אַלע זיינע יוגנטלעכע ליבשאַפטן. ער לויבט מוטיק און שטאַרק אַליין, וואָס ער האָט געלויבט מיט פופצן, אָדער מיט צוואַנציק יאָר צוריק. דער כוח פון בלייבן געטריי צו דער אייגענער יוגנטלעכקייט און צו די ערשטע אָנטפלע־קונגען איז אויך מוט — מוט פון לאַיאַליטעט צו זיך, אויטאָביאָגראַפישער מוט, אין אַ צייט פון גרויסע אויפטרייסלונגען.

ווען ס'קומט צו דער דיכטונג אין בוך, באַשטייט זיין מוט אין שאַפן עקזעמפלאַרן פאַר אַליין, וואָס ער האָט ליב געהאַט און האָט נאָך עד היום ליב אין דער פּאַעזיע. ער האָט מוט זיך צו לאָזן כאַפן ביי דער האַנט; דאָס גע־פעלט אים און אַזוי האָט ער ליב צו שרייבן.

דאָס בוך לידער איז פאַר דעם דיכטער טאָבאָטשניק אַליין אַ שולונג און אַ גרויסע דערפאַרונג. מ'זעט בפירוש, ווי ער איז געוואָגט גענוג זיך צו לער־נען אויפן קול ביי זיינע דיכטער, וועמען ער האָט געשענקט זיינע יונגע יאָרן.

ס'איז נישט קיין צופאל, וואָס איך נוץ אַזאַ פּראָזע ווי „געשענקט די יונגע יאָרן“. ער איז מיט גרויס באַווונדערונג געגאַנגען אויף דער לער צו זיינע מייסטערס און ער גייט איצט אויף דער לער ביי זיך אַליין, ביי אַלץ, וואָס ער האָט אָפּגעשפּאַרט ווי אייגנס, ביי דעם וואָס ס'איז אים אַליין געבליבן פון די יאָרן פון יוגנטלעכער פּאַרליבטקייט. דער אָפּזאַץ פון דער יאָרן־לאַנגער פּאַרוונדערונג איז טאַקע דער שטאַף, וואָס ער האָט פּאַרוואַנדלט אין לידער. טאַבאַטשניק איז געקומען ווען ס'האָט נאָך געלעבט דאָס גאַנצע גע־שטאַלט פון דער גרויסער ייִדישער פּאַעזיע. ס'האָט נאָך געזונגען יהואש. ס'האַבן אים אַנטקעגנגעזונגען די יונגע און זייער געזאַנג איז אַריבערגע־הילכט געוואָרן פון די אינזיכיסטן.

ער איז געווען יונג גענוג צו ווערן אַליין אָן אינזיכיסט, אָבער ער איז גלייך געבליבן צוגעשמידט צום צענטער, צום גלייכגעוויכט. יהואש האָט כסדר רעוואַלטירט קעגן זיך אַליין, די אינזיכיסטן האָבן בכלל געזונגען פון אָן אומאַרטאָדאָקסישן סידור, אָבער די יונגע האָבן פּאַררויקט, פּאַרוויגט זייער אייגענעם ערשטן רעוואַלט און זיי זענען געבליבן די שטילקייט, וואָס טאַ־באַטשניק האָט באַגערט. געקומען איז ער פון סאַמע קאָך פון בירגערקריג אין רוסלאַנד. דערפאַר אפשר איז ער צוגעצויגן געוואָרן צו דער געצאַמטער רו־יִקייט, צו דער געקעניגטער שטילקייט, צו דער דיסציפּלין פון וואָרט, וואָס איז געווען. דער אַבסאָלוטער היפּוך פון דעם לעבן, וואָס ער איז געווען גע־צווונגען צו פּאַרלאָזן.

זיין ליד וועגן קאַרל מאַרקסן הייבט זיך אָן מיט אַזעלכע שורות:

ס'איז נאַכט, ס'איז שטיל. שויבן פליעסקען
ווי וואָסערן מיט שטילקייט און מיט שטערן.
אַ טיש, אַ שטול, אַ קאַמין מיט אַראַבעסקן,
און ביכער אומעטום ווי שטיגן צו די שטערן.

אַט די אויסגעכאַוועטע שורות זענען אַ פּראָדוקט פון דער גרויסער פּאַר־ווונדערונג, וואָס ער האָט אָפּגעהיט אין זיך און זי אַליין פּאַרוואַנדלט אין אַן אייגענעם פליעסק, אין אייגענע שטיגן. ער איז געווען גענוג געטריי אָפּן אָפּצוצאָלן זיינע חובות אין לידער — חובות צו די דיכטער, וואָס האָבן אים דערהאַלטן ביים לעבן און חובות צו זיך אַליין, וואָס האָט ביי זיך כסדר גע־פּאַדערט צו ווייזן זיין פנים אין דעם האַלב־טונקל פון דער געדיכטער, טראַ־פּישער ליבשאַפט.

דאָס בוך „דיכטער און דיכטונג“ איז אַ רעזולטאַט פון דעם דאָזיקן חובות אָפּצאָל. פּאַראַן איין העלפט, דער אָפּצאָל צו די דיכטער, וואָס איז אַ רו־קער צוזאַמענשמעלץ מיט די געשטאַלטן פון זיין יוגנט. און נישט נאָר אַ

צוזאמענשמעליך, נאָר כמעט אַ צוזאמענדיכטונג. ווען ער זינגט לידער צו זישא לאַנדוין, דילאַנען, מאַני לייבן, ראָלניקן, ווערן די לידער גוט אין דער שותפות מיט דעם באַזונגענעם האָב און גוטס.

אין דער צווייטער העלפט פון בוך, ווו ער בלייבט איבער מיט זיך אַליין, איז ער ראַנגלענדיקער, אומרויקער, און דערפאַר ווייל ער וויל דווקא די אומ-רו אַריינפרעסן אין דער אַמאָליקער דיסציפלינירטער רוויקייט, געלונגען אים אָפט ערשטע איינפאַלערישע שורות, וואָס רעוואָלטירן קעגן זייער מחבר אין זיי פאַלן אים אַרויס פון די הענט דורך פאַראומרויקן נישט נאָר דעם אינ-האַלט, נאָר אַפילו אויך דעם גאַנצן טעמפ פון ליד.

פאַראַן אין בוך אַ ליד צו אַן אומבאַקאַנטן, אפשר אַן אויסגעטראַכטן דיכטער. מיר זענען נישט מחויב צו דעשיפירן דאָס ליד, ווייל דער באַזונ-גענער איז דאָ אַנאַנים. אָבער מיר שטויסן זיך אָן אַז דאָס האָט צו טאָן מיט אַ שאַפער פון ווערטער.

דיינע רייד זענען רייד פון אַ נביא
רייד פון פייער און הייליקן מוט;
איך וועל גיין מיט דיר דורך פייער,
איך וועל גיין מיט דיר דורך בלוט.

דאָס זענען נישט קיין איבעריק אַריגינעלע שורות. מיר האָבן שוין גע-הערט וועגן אַט די ״רייד פון אַ נביא״. אָבער ווען דער נביא גייט און ס'גייט אים נאָך דער יונגער דיכטער, דורך פייער און דורך בלוט, איז עס נאָך אַליץ. ווי מ'זאָגט, אין אַרדענונג.

נאָר אַז מען נעמט דעם לעצטן פערז פון ליד, ווערט מען דערשטוינט.

דו ווי אַ וואַלקן און איך ווי דיין שאַטן;
דו ביסט דאָס פייער און איך בין די קויל.
איך וועל שטייגן מיט דיר אין די הייכן
ווי דער שטויב וואָס קלעפט צו דיין זויל.

דאָ וואַלטן מיר שוין גיכער געוואַלט אַז דאָס ליד זאָל זיין צו אַ גע-ליבטער, מיר וואַלטן שוין געווען גרייט אויסצוטייטשן די ווערטער ״עס ברענט דיין וואָרט אויף די ליפן״, אַז ס'איז גיכער אַ פאַרליבטער זאָג וועגן אַ פרוי, אָבער אין רעזולטאַט וואַלטן מיר אַליץ שאַקירט געוואָרן פון דער זעלבסטדערנידעריקונג. ״איך וועל שטייגן מיט דיר אין די הייכן ווי דער שטויב, וואָס קלעפט צו דיין זויל״. מיר וואַלטן געווען שאַקירט, אָבער מיר וואַלטן עס ווי עס איז פאַרגעבן, ווי אַ געזאַנג דורך אַ פערזענלעכן ״פייער און בלוט״.

אבער אז מיר טראכטן וועגן דעם "שטויב אויפן זויל" ביי א פרעמד-דיכטער, וואָס אליין ווערט ער דער וואַלקן, זענען מיר אויפריכטיק גערירט פון דער דאָזיקער פאַרגעטערונג און מיר מוזן קומען צו עטלעכע אינטערעסאַנטע אויספירן:

קודם כל, אַז די פרומקייט איז דעם דיכטער און אפשר אויך דעם קרייטיקער טאַבאַטשניקן געשטאַנען אין וועג פון זיין אייגענער אַנטוויקלונג. ווען מ'איז אַזוי איבערגעגעבן פרום, ביז זעלבסטפאַרניכטונג, ווי ס'ווערט אַביסל מילדער אויסגעדריקט אין אַן אַנדער ליד —

איך בין געקומען מיט אַ רעש,
אָועק וועל איך אַן טומל.
איך בין נישט רייזען און נישט אַש,
אַ שימה בלויז צום רומל.

פרעגט מען אָפּ דעם אייגענעם רעש. מ'פרעגט זיך: איז עס נישט דער רעש, וואָס וויל פאַרטומלען די דאָזיקע טענער פון פאַרגעטערונג, וואָס לאָזן נישט אָפּ און וואָס האַלטן דעם קריטיקער טאַבאַטשניק אין אַ כסדרדיקן גערעגנטן זעלבסטאַנאַליז. אַז ער איז נישט רייזען און נישט אַש?

נאָר ער איז דאָך — טאַבאַטשניק. קומט דאָ די צווייטע באַטראַכטונג פון דעם זעלבסטקריטיקער, וואָס זוכט ביי זיך אליין דעם מענטשן און דער-קענט אים נישט אַלע מאָל אין דער פרומקייט פון "שטויב אויפן זויל", וואָס איז אַ היפשער דיסאַנאַנס צום רעש פון דעם אַנדערן מענטש, וואָס איז אַן אויפרייסער, אַן אימפעטיקער צעשטערער.

פיינט, גענען, און לאַמיר זיך פאַרהערן
אין איידעלן כוח, אין אויפגעבליצטע רייד!

אַט דער דועל פון לעבן ווערט אויך פאַרדרימלט, פאַרשלעפערט, פאַר-לירישט —

און טונקל ווערט די שווערד וואָס דרימלט אין איר שייד —

טאַבאַטשניקס פראַזע-טאַן איז אַ העפטיקער, אַן אימפולסיווער, אַפילו זיינע קילע באַטראַכטונגען זענען פול מיט דער זעלבסטפאַרשיכורונג פון אַן אפיקורסישן זאָג, פון אַ וואָרט, וואָס זאָל וויי טאָן ביזן זיבעטן ריפּ. וווּ איז דאָ דער שלום צווישן דעם דאָזיקן אימפעט און דעם איידעלן רוף צום פיינט, אַז ער זאָל ביבליש "גענענען"? וווּ ליגט די בריק צווישן דער איינגעוואַרצל-טער זעלבסטפאַרניכטונג און דעם רעש, וואָס טאַבאַטשניק דערציילט אונדז אַליין, אַז ער איז מיט אים געקומען?

און נישט נאָר געקומען, נאָר טאַקע בפועל ממש אַנגעהאַלטן דעם רעש

אין זיין יונגער און געוואַגטער קריטיק. שטייט ערגעץ דער אַנאַליטיקער צווישן „דיכטער און דיכטונג“ און ער זוכט זיין אייגן געשטאַלט. אַ קריטיקער איז בבחינת דאָקטאָר, וואָס קען נישט צוטרעפן די רפואה פאַר זיך אַליין. אין דעם בוך זענען פאַראַן אַ סך טויט-בילדער, וואָס ווייזן אונדז, אַז דער דיכטער דערגייט זיך אַליין די יאָרן. אָפטמאַל איז זיין ליד צו גאָט פאַר-בונדן מיט טויט און מיט דעם זעלביקן „שטויב אויפן זויל“, וואָס דערנידער-ריקט ביז זעלבסט-פאַרניכטונג.

פאַר זיינע פיס בין איך געלעגן
אַ וויסטער הרוג אויסגעשטרעקט —
האַט ער געשטעלט זיין פוס, דער זיגער,
און אָפּגעשאַרט מיך פון דעם וועג.

אַבער קיין גאָט דערהרגעט נישט אַזוי אַ באַזונדערן מענטשן, נישט דער יידישער און נישט דער גויישער גאָט. ס'איז אַ מענטש גאָט וואָס טאַבאַטשניק האָט אויסגעטראַכט, כדי צו שטראַפן זיך אַליין — דאָ פאַר דעם רעש זיינעם, וואָס איבערגעוועלטיקט אים און איבערגעוואַלטיקט אים, דאָ פאַר דער אונ-טערטעניקער פרומקייט זיינער, וואָס באַגלייט אים כסדר און רוימט אים איין אין אויער, אַז ער איז נישט קיין אַש און נישט קיין רייזען. אַבער קיינער, חוץ אַש און רייזען איז נישט — קיין אַש און נישט קיין רייזען, פאַר וואָס זשע איז אַזוי אומבאַרעמ-האַרציק צו זיך דער קריטיקער און דיכטער טאַ-באַטשניק?

דאָס בוך „דיכטער און דיכטונג“ איז אַ דערגרייכונג, נישט נאָר אין דער קאַריערע, נאָר אויך אין דער ביאָגראַפיע פון דעם דיכטער און קריטיקער. ס'איז זיין פערפעקטסטער אָפּצאָל צו זיין יוגנט. ווען ער זאָל לייצען אויפן קול זיין אייגן בוך, וואָלט ער איינגעזען, אַז ער האָט זיך אויסגעשוויצט זיין גאַנצע ליבשאַפט און ער האָט זי אויסגעקויפט, ווייל ער האָט פון איר גע-מאַכט געדענקלעכע שורות און געדענקלעכע לידער. ער האָט אויך אויף אַ מוטיקן אופן זיך אַליין אָפּגעקריטיקירט פאַר אַלעמען אין די אויגן.

און אַנונג פון אַ ניי און ווונדערלעך געשען,
ווען כ'האַב — פון רעש פאַרטויבט — אַ ניט געניטע פען,
דורך שטאַמל-קנויל פון אַנגעדראַלטע רייד
אין האַרץ פון וואָרט אַריינשטעכן געגרייט.

מיר באַגעגענען זיך דאָ ווידער מיט דעם רעש, וואָס טאַבאַטשניק האָט זיך פון אים אָפּט געלאָזט פאַרטויבן. אַבער יעדער איינער שרייבער לאָזט זיך פאַרטויבן פון אייגענעם רעש, נאָר ער ווערט אים נישט אַלע מאָל אָן, ער רינט ביי אים נישט אויס אונטער די הענט.

דאָס בוך טאַבאַטשניקס איז אַ בייטראַג צו דער ייִדישער דיכטונג, ווייל מיט די געשטאַלטן פון דיכטער און מיט די עקספּערִמענטאַלע שטילע צייט־לידער, איז אין דעם בוך לידער אַרײַנגעגריבלט געוואָרן אַ סך אינטערעסאַנטער מאַטעריאַל, וועגן די בלויע העק און וועגן די ווערטער־ביימער. דאָס איז אַ בוך פון אַ זעלבסט־אַנאַליזירנדיקן דיכטער, וואָס האָט נישט נאָר געלעבט צווישן טעג, נאָר אויך צווישן לידער.

אַבער שוין, דאָס ענדיקט אַ קאַפיטל. שוין, דער דיכטער האָט זיך שוין אין דעם בוך אויסגעשייגעצט בפרהסיא, זיך אָנגערופן נישט מער ווי אַ שיימע, כדי צו באַרעכטיקן אין זיך דעם אויסשייגעצער פון אַנדערע. דער דיכטער איז דאָ פטור געוואָרן פון אַ סך פון זיינע יוגנט־חובות, ער האָט בפירוש אָפגעגעבן מער, ווי ער האָט גענומען און געקראָגן.

אין דעם בוך „דיכטער און דיכטונג“ זיצט טאַבאַטשניק צווישן די רע־מיניסצענצן פון זיין דיכטערישער דערפאַרונג. אַבער ער זינגט מיט אַ קלאַר־קייט, ווען ער גיט אונדז אַ בצימצומדיקע באַטראַכטונג פון אונדזער דור, שוין צוזאַמען מיט דער דערשראַקענער האַפענונג.

דער אורוואַלד ברומט מיט אורגוואַלד אין דער נאַכט.
 די ווילדע חיות לאַקערן און ברילן.
 דער רויב ווי פייער ברענט אין יעדנס פּיסק,
 און ביי דעם קוואַל, דעם זילבערנעם און שטילן,
 די סאַרנע ציטערט אויף די דינע פּיס.

פון צווישן „דיכטער און דיכטונג“ און צעצווייגטן ווערטער־בוים שפּאַנט אַרויס דער דיכטער טאַבאַטשניק, אַ מענטש וואָס האָט אָפגעצאַלט אַלע זיינע חובות און ער וויל אָנהייבן זינגען מיט אַן אויסגעלייטערט קול.

מלכה חפץ-טוזמאן

מלכה חפץ טוזמאן האָט מיט דעם נאָמען פון איר צווייטן בוך לידער ריזיקירט און מסתמא אָפגעשטויסן די הונדערטער, אפשר גאָר טויזנטער קויפערס פון ייִדישע לידער־ביכער, אָבער ס'איז שוין אַ פאַרפאַלענע זאָך. אזאָ נאָמען פאַר אַ בוך לידער — „מילד מיין ווילד“, איז פאַר דער אַריגינעלער דיכטערין זיכער געווען אזוי וויכטיק, אַז ס'האָט איר נישט געאַרט וואָס זי האָט נישט אויסגעטראַכט קיין מער־צוציענדיקן נאָמען. זי האָט אונדז געוואָלט געבן אַ שליסל צו איר טעמפּעראַמענט, כדי מ'זאָל קענען אויפנעמען אירע לידער.

אין דעם נייעם בוך איז דער וויכטיקסטער בייטראַג דאָס לשון, וואָס גיט דעם שליסל צו די לידער. די שורות זאָגן זיך מיטן טראַפּ פון אונדזער צייט. מלכה חפץ טוזמאן האָט תמיד געזוכט איר אייגן וואָרט, אַפילו ווען זי האָט איינגעשטעלט די פאַרטייטשונג פון גאַנצן ליד. איר איז געגאַנגען אין חתמען־נען אירע רייד, און ס'איז איר מייסטנס געלונגען. אין צווייטן בוך קומען איר רע דיכטערישע רייד צו אונדז באַלאַדן מיט די פראַבלעמען פון אונדזער עפּאָכע, און דאָס לשון איז צוגעפאַסט צו די אַלע טענות, וואָס זי לאָזן אונדז הערן. מוטער, ווייב, טאַכטער, ייִדיש קינד, מענטש און בירגערין פון אונדזער דערשראַקענער וועלט — דאָס זענען די טעמעס פון אירע לידער. מלכה חפץ טוזמאן נעמט־אויף פראַבלעמען און זי טרייסלט זיי נישט אַפּ צו־לייכט, זי מוזיצירט זיי נישט און וויגט זיי נישט איין, זי אונטערדריקט נישט איר קול, זי נעמט אַ וואָרט, מיט אינטעליגענץ און ווירדע. אין דעם צוזאַמענשמועס פון אונדזער ייִדישער וועלט־פּאַעזיע, וואָרפט זי אַריין אי הייסע, אי געזעצטע רייד און ס'איז כדאי זיי אויסצוהערן.

נישט אַלע אירע לידער זענען געלייטערטער שמועס. דאָרט וווּ די דיכטערין זוכט באַוווסטזיניקע העברעיִשע גראַמען ווי — מוח, מתוכה, אמת — רמו, חיות — בקיאות, ווערט דאָס ליד אַ ביסל פאַרקוואַרט, אָבער ווען זי וויל אונדז אויף אַן אמת עפעס זאָגן און דער עיקר אויסזאָגן און באַלייכטן, הערט מען אַ קענטיק פרויען־קול, וואָס איז אַנגעלייגט אין דער מסיבה, ווייל עס וואַרעמט־אָן דעם שמועס און עס גיט־צו חן.

מלכה חפץ טוזמאן פאַלט מוטיק אַריין אין די רייד פון דיכטערישן צו־

זאמענשטויס פון אונדזער דור, און אפילו ווען איר יידיש איז אמאל טערפקע און די נייגראמען שלאגן צופיל אויף דעם קלאנג און ציען אפ די אויפ־ מערקזאמקייט פון ערלעכן מיין פון די ווערטער, ווי „גראָז — פראַגנאַז“, אָדער „פאַרניינען — אַליינען“, הערן מיר זי פונדעסטוועגן אויפמערקזאָם, ווייל מיר שפירן אַז זי זוכט פולערן אויסדרוק און נישט בלויז לייכטע מוזיק, פון דאַנען איז געדרונגען, אַז מלכה חפץ טוזמאַנס רייד שאַפן מאַדערנע לידער־שורות און איר קול איז דאָס קול פון אַ היינט־צייטיקן מענטשן. אַפילו ווען אירע שורות זענען דורך און דורך ווייבלעך און מוטערלעך, טרעטן זיי גישט אַפּ פון רעכט צו זיין גלייכבאַרעכטיקט. ס'האַט גענומען לאַנג ביז די פרוי האָט איינגעשטעלט און אויסגענוצט אירע גלייכע רעכט צו רעדן קלוג און שכלדיק און אַז חנדלעך אין אונדזער פּאַעזיע. די ערשטע צו עמאַנציפירן פרויען־פּאַעזיע איז ביי אונז געווען קאַדיע מאַלאַדאָוסקי. זי האָט דערפאַר אַ סך אויפגעטאַן פאַר דער פולער באַטייליקונג פון דער יידישער דיכטערין אין דער מסיבה פון יידישן ליד. מלכה חפץ טוזמאַן איז אויך אַ זעלבסט־ באַרעכטיקטע דיכטערין און מיר האָבן זיך צוגעוויינט צו הערן אירע לידער־ שורות.

נאָך פעלט איר דער גוטער באַלאַנס, וואָס זאָל דאָס נייע לשון קודם אויספרוון אויף איר אייגענעם אויער, איידער זי רעדט עס אַרויס, ווי למשל —

זיך אַנכאַפן אין קליינעם פיסל פון מיין קינד,
די פיאַסקע אויסקושן האָט מיך געטאַן אַ רעג.
דאָס פיסל איז קיין חלום נישט אין שווינד,
ס'איז חאַר, שוין ליגט אַ שפור געצייכנט אויפן שטעג.

די ערשטע שורה איז זייער באַטעמט און ווי אַרויסגעכאַפט פון מיטן אַ געדאַנק, אָבער מלכה חפץ טוזמאַן ציילט צופיל די זילבן פון אירע שורות, און אַזא וואָרט ווי 'שווינד' פאַרהאַרטעוועט דאָס ליד. מיר זענען טאַקע קעגן לייכטער און וויגנדיקער זינגעוודיקייט, אָבער נישט אויפן חשבון פון דער פליסיקייט פון דער שורה. די לעצטע צוויי שורות פון זעלביקן ליד „שאַקלענ־ דיקע בריק“ זענען אויך צו־האַרט און איינגעגאַרסעוועט —

פעסטונג וואַקלט ווי אַ שאַקלענדיקע בריק.
קינד נעסטלט אין מיין שויס און איך ווער האַרב־עריק.

מיכל ליכט האָט, זוכנדיק דעם דיכטער אין זיך, אַזוי פאַרגיפסעוועט די שורות. מלכה חפץ טוזמאַן געוויינט אויך און באַפרייט זיך און איר ליד, בלויז ווען זי איז פריי און זי וויל נישט ווייזן ווי מעטריש איינגעוויינט זי איז און ווי באַקוועם איר איז. אין אַזאַ כלומרשטער באַקוועמעלעכקייט ווערט פאַר־

לירן איר קול און דער מיין ווערט-אָן די עלעגאַנץ, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר איר אריינשמועס אין דעם ערנסטן גערייד פון דער פּאַעזיע פון אונדזער צייט.

אַ נאַקעט פייגעלע, ערשט פון איי אַרויס,
האַט אומגעריכט מיר עמעצער אַריינגעלייגט אין האַנט.

— און די דיכטערין פרעגט —

אוי, וואָס טוט מען מיט אַ לעבן אין דער האַנט?
ווי האַלט מען דאָס לעבן אין אַ האַנט?
ווי גרויס, ווי גרויס איז אַ ברעקעלע לעבן?

אין אַזעלכע פרייערע שורות איז דאָ אַטעם אין איר ליד און ס'וויילט זיך הערן איר קול. אין אַזעלכע שורות איז אויך דאָ מער אַריגינאַליטעט און מער מוזיק אין דעם דערשטוינ, ווי אין אַזאַ פולן אַנווייז אויף מוזיק —

דו היפּסט.
ביסט שוין אויפן העכסטן שטאַפל פון
מיין לייטער.
אַן אויגנבליק
און כּיבין
אַ טאָן אַ צעריסענער פון בראַמס צווייטער.

כּינעם-אַן אַ צווייטער מיינט דאָ — פון דער צווייטער סימפּאָניע און איך ווייס נישט מיט וואָס אַ צעריסענער טאָן פון דער צווייטער איז מער צעריסן ווי פון דער ערשטער אַדער פּערטער. דאָס מיינט נישט צו זאָגן אַ די אַנווייזן אויף וויסן און אינטעליגענץ זענען מיר נישט אַנגעלייגט. זיי דאַרפן אַבער נישט זיין דירעקט, נאָר ווי אין די געראַטענערע לידער — גיי כּער רעפּלעקטירן דאָס קלוגע טראַכטן און דאָס אייגנאַרטיקע זען, ווי למשל, די אַריגינעלע בילדלעכקייט פון דער באַשריבענער אַרעמקייט אין ליד — „אַ דאָך איבערן קאַפּ“, ווי „קויט האַט איצט אַן אייגענעם קאַליר און שמעקט פּאַמיליאַר —

היימיש
ווי אַ „גוט וואָך“ נאָך הַבּוּלָה,
ווי חלברית נאָך פּאַרלאַשענעם געפּלעכט
און קיין זאָך איז שוין מער נישט שלעכט.
געבענטשט זיי, לעצטער טרעפל פון „אַראַפּ“,
שפּלות שפּרייט אַ פּאַלע אויס
און ווערט אַ דאָך איבערן קאַפּ.

ס'איז שוין און קלוג און אַפילו סאַציאַלאַגיש-אַמת געזאָגט, אַן דער אינע-טעליגענטישער חכמה, וואָס פּאַרטשעפעט ביים לייענען עטלעכע שורות.

מלכה חפץ טוזמאָן זינגט און באַזינגט נישט-באַזינגענדיק איר היימ-
שטאָט „על-עי“, און הלוואַי וואָלט אין על-עי איצטער געווען אַ פעסטע פּאַ-
עטישע סביבה, מיט פּאָעטן וואָס מ'קען זיי אָנפאַרטרויען שורות און געטרויען
זיי אַפילו אַ מעקער, וואָס זאָל מעקען און איבערשטעלן. מלכה חפץ טוזמאָן
נייטיקט זיך אין אַזאַ השגחה, ווייל אין אימפעט פון אירע באמת-אַריגינעלע
אויפטוען האָט זי אונדז געגעבן זייער-ווייניק פולע און פאַרענדיקטע לידער,
נאָר הייסע און „פולסיווע“ שורות, כ'מיין טאַקע שורות וואָס פולסירן, קלאַפן
און לעבן. אָבער זי האָט אין אומגעדולד זייער זעלטן דערגרייכט די זעטיקייט
פון אַ באַזונדער ליד, ווי ס'איז איר געלונגען אין איר פריערדיק בוך. איך
האַלט געוויינלעך נישט פון האַלטן אַ דיכטער ביים וואָרט און פאַרטייטשן
דעם דיכטער מיט עפעס וואָס כאַפט זיך ביי אים אַרויס, אָבער די דיכטערין
ווייסט ווי זעלטן עס קומט די הנאה פון שטילן וואָרט —

ווי, ווי פאַרקנעכט איך בין צום אויגנבליק פון
ערלעך שטילן וואָרט וואָס קלאַפט אָן צו מיר אַזוי זעלטן.

עס קומט צו איר אַ סך אָפטער ווי זעלטן, אָבער איר אומגעדולד צאָפלט
עס אַרום מיט אַזוי פיל מורא, אַז זי וועט עס פאַרלירן פון אויג. דערפאַר
געשעט ביי איר זעלטענער דער נס פון דעם פולן ליד.

פונדעסטוועגן איז גוט צו הערן דעם גערייט און געפלאַטער פון אירע
רייפּע שורות, פון דעם אופן ווי זיי פאַלן איינע אויף דער אַנדערער און איינע
צו דער אַנדערער — דער עיקר אין טייל בילדער פון דער לעצטער סעריע
פון בוך — „ליכט און רויך“. אין די צען לידער פון דער סעריע איז פאַראַן
נאָר אַ סך פון וואָס הנאה צו האָבן. אַפילו אין אַזאַ ליד ווי „גלאַקן“, וואָס
איז מסתמא אַן אַנווינק אויף עדגאַר עלען פאַוס — „בעלס“, איז דאָ אַ סך
אייגנס —

ווי מוראדיק ליב איך האָב גלאַקן.
נאָר די יענע פון די קירכן
מיט אַ פרעמדקייט אין די הילכן
האָבן מיר די קינדהייט אָפגעשראַקן.

דאָס זענען פולע יידישע שורות. די „אָפגעשראַקענע קינדהייט“ איז
אמתדיקער אויפטויך פון קליינע דערשראַקענע יידישע טעג, וואָס זענען פאַר-
סמט געווען פון הינט און קירכן-גלאַקן. און דאָ אין דער לידער-סעריע קומט
אין צוזאַמענשטויס די אומדירעקט-רעפּלעקטירטע אינטעליגענץ פון דער דיכ-
טערין און די דירעקטע, וואָס ציט יניקה פון אַ הוילער טערמינאַלאַגיע. זאָג
איך נישט אַז ס'איז נישט אַמאָל כדאי צו נוצן „אינטעליגענטע“ ווערטער,

אָבער בפירוש נישט ווען זיי שפּאַרן איין דעם דיכטער די דאגות פון שאַפּן דעם באַזונדערן אויסדרוק. אינטעליגענטישע רייד זענען גענעראַליזאַציעס און בעת זיי מיינען גאָר אַ סך, מיינען זיי כמעט גאַרנישט פאַר דעם דיכטער. ווען מלכה חפץ טוזמאַן פרעגט אין איר ליד — „פאַרוואָס פאַרלייקן איך“, אַזעלכע קשיות ווי — „פאַרוואָס ווער איך זיך קעגן מיינע אינטוויציעס“ און זי רעדט וועגן „ריינער פּערצעפּציע און אַספּיראַציעס“, „אינסטינקט“, „עמ-פינדלעכקייט“ און „סענסיטיוויטעט“, ווייסן מיר אַז זי איז אויסן באַוווּסט-זיניק צו עקספּלאַדירן די אַלע ווערטער, אָבער ס'גיט איר ליד גאַרנישט צו. „איידער דערוויסנדיק וויסן, האָב איך ריינע פּערצעפּציע“, איז שלעכטער שמועס און קיינער וואָלט עס נישט געוואָלט הערן, ווען די דיכטערין זאָל פּלוצים עפענען דאָס מויל און עס זאָגן טאַקע אַט אַזוי, אָדער זי זאָל אַנווייזן אויף זיך מיט אַזאַ מין באַמערקונג —

אויב שיינקייט איז פאַראַן אין מיר
איז דאָס „געלייטער“ פון מיין עמפינדלעכקייט.

אויב שיינקייט איז פאַראַן אין דעם נייעם בוך לידער פון מלכה חפץ טוזמאַן, איז עס גיכער פאַראַן אין אַזעלכע שורות —

דאָס קליין מעסערל מיטן ווייסן,
קילן, קיילעכדיקן העלפאַנטביין-הענטל
האַט זיך געגרויסט
אין מיין זיידנס שבתדיקער האַנט,
בשעת ער האָט אַן עפל געשיילט
אין דינינקע רייף-שמעקעדיקע רעפטעלעך,
פאַמעלעכקע צום מויל געטראָגן
און זיינע ליפּן האָבן אַ ברכה געמאַכט
אויף פרי פון בוים.

מיר געפעלט דער מענטש אַפילו הינטער די אומגעראַטענע לידער, ווייל אַפילו אין זיי זענען פאַראַן אַ סך שורות, וואָס נעמען-אויף קלוג און טרויע-ריק דאָס נישט-דערלאַנגטע טעלערל פון הימל, ווייל די האַנט איז שטענדיק געווען אויסגעשטרעקט צו דערלאַנגען.

אַט באלד און סיוועט אַהינקומען דער לעצטער שטראַל פון טאָג.
ס'טוקט זיך ווי אַן אויג אַ מידער הינטער וויעס.
און ער איז מיר
און לאַזט אין מידקייט זינקען זיך ווי דער
וואָס לייגט די הענט זיינע צוזאַמען ביים אויסלאַז פון נסיעות.
נאָר באַנג איז אים אין דעמער-בלוי

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

גלייך ער וואָלט אויף יענער זייט פון זיינע רייזעס
ברויזיקע און שטילע
עפעס וואָס פאַרגעסן
און וויסט דערפון דעם נאָמען נישט אָפילו.

צעקלאַגט האָט זיך דער שר פון אַלע באַנגען.
גאַר נאָענט געווען און נישט געקענט דערלאַנגען.

דאָס ליד איז אַ געלייטערטער קלאַג אויף דעם נישט־דערגרייכטן. ס'איז
אַ פּרעכטיק ליד און ס'איז מוציא אַלע פּאָעטן, מיט זייערע אויסגעשטרעקטע
הענט צום נישט־דערגרייכטן.

.1959

א. לוצקי

דאָס פינפטע בוך פון זיינע לידער האָט שוין א. לוצקי נישט דערלעבט צו זען, כאָטש ער האָט די זאַמלונג אַליין צוזאַמענגעשטעלט. דאָס בוך „פון אַלדאָס גוטס“, וואָס איז דערשינען נאָך דעם פּאַעטס טויט, פאַרמאָגט זיכער נישט אַלע חנען פון לוצקיס פּריערדיקע לידער, אָבער לכל־הפּחות די חנדלעך זיינע און די גאַנצע אָנגעוואָרפענע לאַבאָראַטאָריע פון זיין אַמאָליקער מאַגיק. דער חסרון פון זיינע לעצטע לידער באַשטייט אין דעם, וואָס די הענט פון מאַגיקער זענען געווען מיד און שוין נישט אַזוי געפלינקט.

א. לוצקי איז געווען איינער פון אונדזערע אַריגינאַלן, וואָס האָט מיט זיין ערשטן בוך לידער „אומעטיק און פּריילעך“ (דערשינען אין 1927), אַלע־מען איבערראַשט מיט זיין רייכן רעפּערטואַר, וואָס ער האָט אויסגעשפּילט. ס'איז גוט וואָס אַהרן קאַרלין גיט אונדז, אין דעם לעצטן בוך, אויך א. לוצקי קיס „ערשטע לידער“, וואָס זענען דערשינען אין „פאַרווערטס“, ווען דער דיכטער האָט נאָך געהייסן אַהרן צוקער.

ס'איז דאָס לעבן וויסט,
פינצטער אָן אַ שוין;
דאָך הער איך אַ שטים:
עס קען נאָך ערגער זיין.
איינער בלינד און שטום,
זעט ער נישט די וועלט,
קען ער נישט זאָגן
זאָגן וואָס אים פעלט.

דאָס זענען שורות פון אַ ליד, וואָס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין „פאַרווערטס“, אין יאָר 1917, אין צוויי יאָר שפּעטער, ווען לוצקי איז צוריק־געקומען פון דער אַמעריקאַנער אַרמיי, איז ער שוין געוואָרן אַ צוריקגעוויי־זענער פּאַעט. דער זעלבליקער „פאַרווערטס“ האָט נישט געוואָלט דרוקן זיינע נייע לידער, ווייל אין זיין דראַמאַטישער זיך־איבעראַנדערשונג האָט ער אַזוי געזאָגט אויף זיך —

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

איך בין לויטער ליד,
אזוי ווי אילנדיקע דיגע וואסערלעך.
מיט א קלאַרקייט פון
פאַרנאַכטן איבער וועלדער.
געזאַנג,
באַנג.
לויטער יאַנטעוון.
א דערהויבענער פון זיך אליין.
א נאַענטער פון הויכע ווייטן.
א ליכטיקייט צו גאַרע צייטן.

זיין „פאַרווערטס“-ליד איז געווען אַנגעפיקעוועט מיט גראַמען און אין דעם נייעם ליד האָט מען שוין געמוזט וואַרטן שיינע עטלעכע שורות, ביז מען איז באַלוינט געוואָרן מיט אַ גראַם — ווייטן-צייטן. דערצו איז ער נאָך געוואָרן אויס שרייבער פון לידער — ער אליין איז גאַר געוואָרן „לויטער ליד“.

אַן ספק אַז לוצקי האָט טאַקע דערשפירט אין זיך דעם דאָזיקן פיזישן ציטער פון אליין ווערן ליד — מיט אַלע חושים, ווי ער זאָגט אין אַן אַנדער פון זיינע באַנייטע לידער —

מיין ווילן וויינט אין מיר,
פון גרויס געזאַנג אין מיר.
מיינע גלידער קניען זיך — און בעטן.
מיינע גלידער ציען זיך — און מאַנען.
גרויס געזאַנג אין מיר,
זינג אַרויס פון מיר.
מיר איז ענג פון איבערפלוס אין מיר.
איך וויל ווערן.
איך ווער פאַרצערט פון וועלן ווערן.

דאָס איז אַ שליסל-ליד. ווער ס'האַט אַמאָל געענטפערט דעם רוף צו שרייבן אַ ליד, אַ רוף וואָס איז געקומען פון אינעווייניק, און וואָס מ'האַט אַמאָל באַצייכנט מיט פאַרשיידענע נעמען: רוח הקודש, שטימונג, אינספּיראַציע, ווייסט אַז ס'איז באמת אַ דורכגעצייטערט געפיל, פון גלידער וואָס בעטן זיך, ציען זיך און מאַנען, פון אַ געזאַנג וואָס רייסט זיך אַרויסצוזינגען. אָבער לוצקי פאַרטרויט אונדז נאָך, אַז אים איז אַזש ענג פון איבערפלוס. דעם איבערפלוס האָט ער ערשט באַדאַרפט סיסטעמאַטיזירן, צאַמען און באַ-הערשן. זיין אַמביציע צו ווערן איז געווען גרויס, און דער כוח צו באַ-הערשן דעם איבערפלוס, וואָס איז געווען אין אים איז געווען אומגעדולדיק

און קנאַפ. ער האָט זיין גאַנץ לעבן זיך געראַנגלט מיט דעם געוואַלטיקן אי-בערפלוס און מיט וועלן ווערן.

יעדער אמתער פּאָעט פּאַרמאַגט איבערפלוסן. איבערפלוס מיינט רויקייט, אַריבערגעדטקייט, פון דעם דאַרף ערשט געשאַפן ווערן מאַס, די אינדיוויד-דועלע מאַס פאַר דעם דיכטער, וואָס זאָל אויפן בעסטן אופן אַרויסברענגען זיין קול און זיין פנים. לוצקי האָט גלייך געוואַלט הערן זיין קול און געוויזן זיין פנים, אָבער נישט תמיד איז אים געלונגען צו באַהערשן זיינע מותרות — דעם רויען איבערפלוס.

דאָס איבערראַשנדיקע אין זיין ערשטן בוך לידער — „אומעטיק און פריילעך“, וואָס האָט נאָך צוגעשריגן מיט אַן אונטערקעפל — „נעמט עס! ס'איז גוט פאַר אייך“, איז געווען דער נייער און באַנייטער מענטש, וואָס איז געקומען מיט אַ סך קלוגע קאַמענטאַרן און מיט אַ פרישן לידער־רעפער-טואַר. אין 1919, ווען א. לוצקי האָט זיך באַוויזן, האָט מען נאָך דעקלאַמירט און אויסגעשפילט לידער, און א. לוצקי האָט אויף אַן אומגעריכטן אופן גע-ביטן דעם רעפערטואַר, אַריינגעבראַכט אַ נייעם רעציטאַציע־טאַן און אַליין געוויזן, ווי מען שפילט אויס זיינע לידער.

די טעמעס זענען אויך געווען נייע, נישט אַזוי ניי, ווי אַזוי צו זאָגן, אַנדערש־אייבערגעאַנדערשט. יעדער דיכטער באַשרייבט שטומע זאַכן, אָבער לוצקי האָט די שטומע זאַכן טאַקע באַרירט מיט זיינע חושים. ער האָט זיי געגעבן אַ ראַלע און זיך גענומען שפילן מיט זיי, ווי מיט לעבעדיקע צאַצ-קעס. אַ סך מאָל האָט ער עובר געווען אויף דעם חטא פון איבערפלוס און געשאַפן פאַר זיך אַן איינטאַניקן טעמע־אויסוואַל.

ס'איז שוין אַזוי פיל מאָל באַמערקט געוואָרן, אַז לוצקי איז געווען אַ געבוירענער אַקטיאָר און ער האָט בעסער פון די בעסטע אַקטיאָרן געקענט אַרויסברענגען זיינס אַ ליד. אין זיין ליד איז גלייך געווען דער אויסשפיל. אין דעם איז באַשטאַנען דער גרויסער חסרון פון זיין אייגנאַרטיקער פּאַעזיע. זי איז געווען צו פול און אויספירלעך. זיינס אַ ליד פּאַרמאַגט אַלץ וואָס לוצקי האָט אין דעם לכתחילה געוואַלט אַריינאַרבעטן, אַחוץ לופט און שטוי-בונג וואָס אַ ליד דאַרף האַבן. אַפילו לוצקיס אַזוי־גערופענע מיסטישע לידער זענען נישט מיסטיש, ווייל זיי זענען צו אויסגעשפילט. די מיסטיק איז אַן אויפגעקלערטע, מיט אַלע קנייטשן. ער לאַזט גאַרנישט איבער פאַר אונדז, ער געטרויט אונדז נישט, ער האָט מורא אַז מיר וועלן זיין ליד קאַליע מאַכן אַדער נישט כאַפן דעם מיין, דערלאַנגט ער עס שוין מיט די קאַמענטאַרן.

לוצקי איז געווען אַן אויסערגעוויינלעך פּאַרויכטיקער באַלמעלאַכע. ער האָט געהאַרעוועט אויף יעדער וואָרט און שורה. אָבער זיין לשון איז געווען

אַרעם און זיין ווערטער-אוצר אַ מאַגערער. זיינע גוטע ווערטער-איינפאלן זענען ביי אים אַפּט אַ גליקלעכער פּוּעל יוצא, דווקא פּון דעם ווערטער-קלעם וואָס אין אים האָט ער זיך געפּונען. זיינע טראַכטערישע לידער זענען אויך גליקלעכע איינפאלן פּון אַן אַריגינעלן אומאַרגאַניזירטן טראַכטער. אַ ביסל מער וויסן און לוצקי וואָלט קאַליע געוואָרן. זיין אַריגינאַליטעט האָט אים געשטויסן צו זיין נאָך אַריגינעלער, און דאָס איז נישט קיין פּאַראַדאָקס, ווייל זיין וועלט האָט אויסגעשלאָסן אַזוי פּיל עלעמענטאַר וויסן, וואָס וואָלט אים בערגעפּירט זיין ליד און וואָלט אים געשטעלט העכערע פּאַדערונגען, וואָס צו זיי וואָלט אים אפשר שווער געווען צו דערגרייכן.

וועמען גייט למשל אַן דאָס באַזונדערע לעבן פּון אַ קאַרנעט? לוצקי דער- ציילט אונדז, אַז אַ קאַרנעט קען נישט וויינען, מ'וויינט אין אים אַריין און ער לאַכט אַרויס: טראַר-אַראַ. „דער קלענסטער אין דער שפּילערישער משפּחה און שרייט אַלעמען איבער“. אַבער אין אַרקעסטער, ווי לוצקי האָט אים דיריגירט און אויפגעשפּילט, אין זיינע אַזוי גערופּענע אימפּראָוויזאַציעס, קריגן אים דער קאַרנעט, אים דער טראַמבאָן אויך אַ שטיק תּיקון. אַבער ערשט אין זיינע אימפּראָוויזאַציעס, וואָס זענען אַזאַ ווונדערלעכע רעפּערטואַר-ירושׁה פּאַר אַקטיאָרן, זעט מען דעם נישט-באַגייסטערטן איבערפּלוס, דער עיקר ווען מען לייענט די שורות מיט די אויגן און נישט מיט די אויערן, וואָס הערן ווי אַן אַקטיאָר שפּילט זיי אויס.

קורץ און שאַרף:
גאָט זאָל העלפּן,
ביי קינדער,
ביי אייניקלעך,
ביי אוראייניקלעך
און ביי ...

דאָס זענען אויסגעשטעלטע שורות, וואָס אַן אַקטיאָר קען אין זיי אַריינ- בלאָזן אַ ביסל לעבן. לוצקי האָט די שורות באַזאָרגט מיט אַ מאַראַל —

מענטשן ווילן אַן אַ סוף
עס זאָל זיך ציען און ציען
מיט זיי אינאיינעם
אייביק.

און דאָס איז בפּירוש אמת, אַבער לוצקי איז געווען זיכער אַז ער האָט נאָר וואָס דעם אמת אַנטדעקט, אין די לחיימס פּון די יידן. אין דער איינגע- רעדטער זיכערקייט פּון אַקאַרשטיקער אַנטדעקטקייט און אַנטפּלעקטקייט, איז געלעגן לוצקיס מאַגיק. ער האָט טאַקע בפּירוש געגלייבט אין זיין דערפּינדע-

רישקייט, און גלייבנדיק איז אים געלונגען צו שאפן א סך אַריגינעלע שורות פון אַ מין דיכטערישן ראַבינזאָן קרוזאָ, וואָס האָט גאַרנישט געהאַט פריער און געהאַט ווייניק געדולד פאַר דעם שפּעטער, אַפילו ווען ער איז צוריקגע-קומען צו ציוויליזאַציע.

אַט די נאַזוויזרטע פרייד געפינט מען אין לוצקיס ערשטן בוך לידער, און נאָך מער אַריגינאַליזירט אין זיין צווייטן בוך לידער — „בראשית אינ-מיטן“, (דערשינען אין 1932), אין „בראשית אינמיטן“ האָט לוצקיס אומגע-הייערער דראַנג צו ווערן, געקראָגן אַן אייגענע מאָס. ער האָט זיך שוין גע-קענט אַפילו געפינען אין געצאַמטע שורות —

איך טובל זיך אין וועלט.

איך בין אַ ווייל — און שאַף זיך דויער.

לוצקי האָט געגעבן לשון דעם פרימיטיוויזירטן פרעגער, דעם וואַנדערער, דעם ערשטן גאַט-זוכער און פאַרטייטשער פון „איידער-איידער“. זיינע שטור-מע שפילעכלעך זענען געוואָרן סימבאָלן.

צייטס אַ זינדעלע

וועלטס אַ זיידעלע,

אַנהייבס אייניקל

שטילקייטס חברל.

אין זיינע צוויי שפּעטערדיקע ביכער איז שוין א. לוצקי געווען אַן אויס-געשעפטער, פשוט דערפאַר ווייל זיין טעמאַטיק איז געלעגן אויסגעפאַרשט, אויסגעשפילט און אויסגעזונגען פון אַלע זייטן. ער האָט זיך מיט זיין בוך „פאַרטערטן“ אין 1945 דערפאַר אַ קער געטאָן צו לעבעדיקע מענטשן און גענומען קאַריקאַטוריש נאַכמאַכן לעבעדיקע גרימאַסן פון באַקאַנטע פּערזאָ-נען, און מיט זיין בוך „צום לעבן“ (דערשינען אין 1948), האָט ער, לויטן שער-בלאַט, שטאַרק געוואָלט געבן אַ ניי בוך „מיט נייעם תוך, געדאַנק, גע-זאַנג, מיט עפעס נאָך, באַגלייט מיט פרייד פון א. לוצקי“, אָבער געווען איז אין דעם בוך, ווי אין די „פאַרטערטן“, בלויז די פרייד פון דערמאַנען און איבערהוּרן אַלטע פּאַעטישע דערגרייכונגען, אויף דעם הינטערגרונט פון ווער-טעראָרעמער פּראָזע און דערשלאַגענע גראַמען —

וואָס זאָל ער שוין זאָגן.

ער דרייט זיך אום דערשלאַגן

און פאַרקלעמט.

ער ווייסט נישט וווּ מען נעמט.

ער קוקט די אויגן אויס:

כאָטש „עפעס“ א. אַז. וו.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

דאָס איז אַ ליד פֿון אַ שליםמזל, אָבער אין דעם ליד פעלט שוין אַפילו דער בליציקער קאָמענטאַר לוצקיס, וואָס האָט אויסגעלייזט די אַרעמקייט פֿון דער פּראָזע זיינער אין ליד. ערשט די פּראָזע אין ליד מוז מען דערהויבן, כדי די זאָגעוודיקייט זאָל זיין אַזוי אַנגעלייגט און יום־טובֿדיק ווי די זינ־געוודיקייט.

דאָס לעצטע בוך א. לוצקיס דאַרף גוט אַנאַליזירט ווערן, ווייל די ראָם פֿון בוך איז די זעלביקע ראָם, ווי פֿון אַלע זיינע פּריערדיקע לידער־ביכער. אָבער די מידיקייט און פּאַרלאַשנדיקייט איז דאָ נאָך קענטיקער ווי אין זיינע פּריערדיקע צוויי ביכער. לוצקי איז אין דעם לעצטן בוך זיינעם דער נאַקער־טער זאָגער.

דער חכם
איז גאַרנישט אַזאַ קלוגער
ווי מע טראַכט זיך.
דער טיפּוש
איז גאַרנישט אַזוי נאַריש
ווי סע דאַכט זיך

אַט די אמתדיקייטן ווערן אין דעם בוך נישט דערהויבן. אַן אַנדער ליד זאָגט אונדז אַז

ווער איז אַ נאַר?
יענער.
ווער זעט אויס אַלט?
יענער.
ווער איז געשטאַרבן?
יענער.
יעדער איך
ביי זיך
איז קלוג.

ווידער האָבן מיר אַ געזאָגטן אמת, אָבער אַן דעם אַמאָליקן כישוף לוצ־קיס דעם דאָזיקן אמת אויסצוקויפֿן און אים פּאַעטיש פּאַרוואַרן.

דאָס לעצטע בוך ווייזט אונדז לוצקי, מיט זיך אַליין, מיט זיין איבער־געטריבענער מבינות אויף זיך אַליין, וואָס ער האָט פּאַרמאָגט אין אַ גרויסער מאַס, אַן אַן אויער פּאַר דרויסנדיקער קריטיק, וואָס אין איר דאַרף זיך זעלבסט־קריטיק שאַרפֿן און זיך אויסבילדן. זעלבסט־קריטיק, אַדער רופֿט עס מבינות אויף זיך, דאַרף ערשט זיין געאַיבט און געזיכערט קעגן שמאַלקייט. זעלבסט־קריטיק טאַר נישט קומען פֿון אַן אַפּטויטנדיקער זעלבסט־זיכערקייט, וואָס לעבט זיך אויס אין אַן אייגענעם חלל.

לוצקיס געוואלדיקע ליבשאפט צום לעבן, קומט אבער פאָרם צום אויס-
דרוק אין דעם דאָזיקן לעצטן בוך פון לידער און קיין ליבהאבער פון לוצקיס
אַמאָליקע לידער, וועט נישט פאַרפעלן צוצושטעלן דאָס פינפטע בוך — צו
די פריערדיקע פיר ביכער, ווי די „זעמטלעכע“ ווערק פון אַ טראַגישן פאַר-
ליבטן אין לעבן. אין דעם בוך געפינען מיר זיין אויפשוידערנדיקן פראַטעסט
קעגן שטאַרבן, וואָס ער האָט געשריבן עטלעכע טעג פאַר זיין טויט. אין דעם
לעצטן בוך „פון אַלדאָס גוטס“ געפינען מיר צענדליקער אַזעלכע שורות —

— סוף

פאַר מיר די גרעסטע שטראַף.

דאָס ליד ענדיקט זיך מיט דעם טראַגישן אויסרוף —

וועלט — מיין לעבן!

אין דעם בוך האָבן מיר אַ בולטן מוסר השכל פון אַ דיכטער וואָס האָט
גאַנצע נעכט געזאָגט פאַר חברים־הערערס, געחכמהט, געשפילט, געוויצלט,
געמימיקט, אַרויסגערופן געלעכטער, און געווען איז ער שפעטער איינזאַם,
אַליין אין זיין חדר און נישט געהערט פון קיינעם, אַז מען טאָר נישט פאַר-
איביקן אַזעלכע שורות ווי —

וועלכע שפראַך איז מיינע?

יידיש צי העברעיִש?

ביידע שפראַכן, מיינע,

און ביידע האָב איך ליב.

וועלכע לאַנד איז מיינע,

אַמעריקע צי ישראל?

ביידע לענדער מיינע

און ביידע האָב איך ליב.

קיינער האָט אים נישט געזאָגט, קיינער האָט אים נישט געפירט און
נישט אַרויסגעפירט פון דער ענגשאַפט פון זיין חדר און פון דער טראַגישער
באַגרענעצטקייט.

אין לוצקיס ליד, וואָס כ׳האַב ציטירט ביים אָנהייב, זאָגט ער אויף זיך
אמתדיקע מבינות אַז ער איז „אַ דערהויבענער פון זיך אַליין“. זיין איבער-
ברוך נאָך זיין צוריקקום פון מיליטער איז אַזאַ פענאַמענאַלער, אַז זיין דער-
הויבונג האָט געמוזט קומען פון פאַרבאַרגענע טיפן אין זיך. אָבער אין אַ ליד
פון זיינע ערשטע לידער, וואָס מיר געפינען אין זיין לעצטער זאַמלונג „פון
אַלדאָס גוטס“, און וואָס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין „פאַרווערטס“, אין
1917, זאָגט אונדז לוצקי פאַרויס, אַז —

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

מיר דוכט זיך אן דער מענטש
גייט קיינמאל פארויס.
ער דרייט זיך ארום
זיין אייגענער גרויס.

אויב דאָס איז אמת, איז א. לוצקיס אמתע גרויס אָנגעצייכנט געוואָרן
אין זיינע ערשטע צוויי לידער ביכער; און שוואַך איבערגעחזרט געוואָרן אין
זיינע שפעטערדיקע צוויי ביכער און פאַראַדירט געוואָרן אין זיין לעצטן בוך.
זיין פרימיטיוויזם האָט אים געגעבן זיין אַריגינעל ליד, אָבער ס'ווייזט אויס
אַז נישט נאָר ערודיציע שעפט זיך אויס, נאָר אַפילו פרימיטיוויזם. די קונסט
פון אונדזער יאָרהונדערט האָט אונדז געוויזן, אַז ערשט פרימיטיוויזם פאַר-
דערט גרויס באַהערשונג און אַ סך אויסגעבילדעטן און ציוויליזירטן קאַנטראַל.
אָבער געלויבט זאָל זיין א. לוצקי פאַר דעם וואָס ער האָט אונדז געגעבן,
ווען ער איז אָנגעלאָפן מיטן אימפעט פון זיינע ערשטע איינגעגלויבטע אַנט-
דעקונגען.

.1959

מאיר שטיקערס לידער

אין שטיקערס נייעם בוך לידער „ידישע לאַנדשאַפֿט“, וואָס איז היי-
יאר באַערט געוואָרן מיט דער לאַמעד-פרעמיע, געפינען מיר גלייך אין דעם
אַריינפיר-ליד, אַ זעלטן שיינע שורה —

„די קליינע ווערטער פינטלען פאַרשלאָפֿן“.

אין זעלביקן ליד זאָגט אונדז דער פּאָעט, אַז ער קלייבט „אַ וואָרט נאָך אַ
וואָרט“, נאָר ער „האַט נישט קיין רו“. שטיקער איז באמת אַ קלייבער פון
וואָרט נאָך וואָרט און מייסטנס זענען עס צוריקגערוּפֿענע ווערטער, וואָס
זענען אַ טייל פון דעם געדענקטן ייִדישן לאַנדשאַפֿט, וווּ אַ וואָרט איז פאַר
זיך אַליין אַ געמעל, אַ וואָרעמע דערנענטערונג צו אַ גרויסן חלום, וואָס באַ-
גלייט כסדר און איז אַ מין אַבליגאַטאָ צו די טריט אין דער גרויסשאַפֿט, צו
די פאַרלעבטע שעהן וואָס עלטערן. די געדענקטע ווערטער ראַנגלען זיך אַדורך,
ווייל זיי זענען דער ריטם פון די טריט און זיי גיבן דעם פּאָעט דעם באַלאַנס,
צווישן חלום און וואָר. אַפּטמאַל ווערן די היים-ווערטער — די וואָר, דאָס
געדענקטע איז אַ סך קלאָרער און רעאַלער, ווי אַלץ וואָס טוט זיך אַרום.

ווי זאָגט אונדז דער פּאָעט — „די ווערטער פינטלען פאַרשלאָפֿן“. ער
ווייסט אַז ס'צײַט אים צו דער חלום-וועלט און בעת זיי פינטלען פאַר אים אין
פאַרשלאָפֿנקייט, כ'וואָלט געזאָגט אין זייער איינגעשלאָפֿנקייט, כאַפּט ער זיי
אין פלי, אין דעם חלום-געפרעפל, און ער לעבט זיי אויף אין בילדער, וואָס
זענען די ייִדישע לאַנדשאַפֿט פון זיין קינדהייט, פון זיין גאַליצישער היים.

שטיקער האָט זיך אין זיין ערשטן בוך לידער געפונען אונטער דער
השפּעה פון די יונגע. פון דער השפּעה איז ביי אים געוואָרן אַן אינטערעסאַנ-
טער צוזאַמענשטעל פון האַלפּערנס דירעקט וואָרט, מאַני לייבס פאַרשטעלט
וואָרט, און זישע לאַנדויס דעקאָראַטיוו וואָרט. אין דעם נייעם בוך וואָס האָט
געלאָזט אויף זיך וואָרטן שיינע עטלעכע יאָר, ווייל שטיקער איז נישט קיין
דיכטער אויף דער הייסער מינוט, זעצט ער פאַר די אינטערעסאַנטע באַוויר-
קונג, וואָס איז ביי אים פאַראייגנט געוואָרן. אַבער ער האָט שוין דורך דער
צײַט אויך אַ סך געלערנט פון דער יונגער אַמעריקאַנער פּאָעזיע, פון איר
דיסציפּלינירנדיקער כלומרשטער טרוקנקייט, וואָס דערשיילט זיך צו דער
וואָר, אַן איבעריקע עפעקטן, וואָס מאַגערט אויס די שורה, אַז זי זאָל וואָס

גיכער קומען צום פסוק, אן שום פאָעטישע אַרומפּונגען. איוואָן און זיין יויזל האָבן נאָך גערייצט מ. ל. האַלפּערנען, אָבער אַפילו ער וואָלט זיין ליד נישט פאַרענדיקט וועגן איוואָנען, מיט דעם דירעקטן קלאַפּ —

„מיט ליבשאַפט טוט ער וואָס זיין האַר באַפעלט.
ישראל שטאַרבט מיט זעקס מיליאָנען טויטן“.

אויך מיר די לייצערס זענען נישט געווען צוגעגרייט, אַז שטיקער זאָל אונדז גלייך ביים אַרײַנשפּאַציר אין זיינע לאַנדשאַפטן, געבן דעם דאָזיקן וויסטן שליסל, אַזוי אומגעריכט און אַזוי ציפּערדיק.
דאָס שענסטע ליד אין בוך, איז, לויט מיין מיינונג, — „ווען סטרעליסק האָט געברענט“ און דאָס ליד אַליין האָט פאַרדינט אַ פרעמיע. ס'איז אַ דער־גרייכטע ייִדישע שיינקייט, ווייל אַלע אברים און אַדערן פון ליד פונקציאָנירן און לעבן. ס'איז פאַלקס־ליד און ראַפּינירט ביז גאַר, מיט אַ זעלטענער חנעוו־דיקייט, וואָס מיר האָבן זעלטן געזען ביי אַנדערע ייִדישע פּאָעטן, ס'איז קאַמעדיע און טראַגעדיע, ס'איז געשטאַלטונג אין אַן אימפּעטיקער שלום עליכם באַוועגונג. שוין באַלד מיט די ערשטע פיר שורות, בויט־אויף שטיקער זיין „אַרגומענט“:

„טו אַן דעם טיזליק, זיידע;
טרינק אויס דעם אַקעוויט.
פאַרבייס אַן אייער־קיכל
און נעם דעם טלית מיט“.

אַלץ וואָס איז דאָ אין די ערשטע פיר שורות איז נייטיק, דער זיידע און די באַבע זענען נאָך אין ליד — מאַן און ווייב, פון זייער אייגענעם ערשטן דור, אָבער דאָס אייניקל, דער פּאָעט, רופט זיי אַרויס און באַפעלט זיי אויפ־צושטיין אין זייער גאַנצער פּראַכט. ער איז דעם זיידן מחיה מיטן ביסל אַקע־וויט און פאַרבייס און שיקט אים לעשן די שריפה, אין סטרעליסק.
די שורות און די גראַמען זענען פאַראימפּעטיקט און זיי גיבן דעם פּאָעטס זיטיקן שמייכל, בעת ער רופט צוריק דעם פינטל פון די פאַרשלאַפּענע ווער־טער און ער דיריגירט מיט זיידע־באַבע.

„זי האָט געקלאַגט ביז פּרייטיק,
ווען פּלוצים, אומגעריכט,
ער איז צוריקגעקומען
אַ שעה פאַר בענטשן ליכט.
די פּיאַות אַפּגעסמאַליעט,
דער טיזליק אַפּגעברענט —
די באַבע חיה שרה
האַט אים קוים דערקענט“.

דאָס ליד מיט דער שמייכל-באַגלייטונג, אַ שמייכל ווי פון אַ גוטן יונגן
 חלום אַרויס, דערקלעטערט צו די הויכן פון דער שענסטער ייִדישער מאַראַל,
 צו אַ רייזענשער תמימות. דער זיידע ברענגט מיט זיך אורחים, אַ האַלבן טוץ
 נשרפים. דער זיידע ראַנגלט זיך צווישן מצווה און דער מורא, וואָס וועט די
 באַבע זאָגן צו אַזאַ פּלוצימדיקן אַנפּאַר און באַפּאַל פון אַזוי פּיל געסט.
 — אַבער

„זי האָט צעפּראַלט די טירן
 און מיט אַ קול פון פּרייד
 געווענדט זיך צו די אורחים:
 מיין שטוב פאַר אייך שטייט גרייט.“

מען מעג גלייבן דעם פּאָעט, אַז ווען ער קען מיט אַזאַ טייערער, גראַד-
 טעסקער בצמצומדיקייט, צוריקרופן אַ גאַנצע אויסשטאַטונג אין איין ליד,
 מיט דעם טיזליק, דעם אַקעוויט, דעם אייער־קיכל, פּוטערהיטל, נשרפים, און
 אַרויפקלעטערן צו דער פּרייד פון געעפנטע טירן, געטיילטע מלבושים, שבת-
 דיקע ריחות, ליגט דער פּולער אמת אין די לעצטע פיר שורות —

„איך פּיל אין אַלע ביינער
 די שבתדיקע וואָר,
 כאַטש ס'זענען שוין אַנטלאָפּן
 אַריבער פּערציק יאָר.“

און דאָס האָב איך געמיינט, ווען כ'האָב אַביסל פּריער גערעדט וועגן
 דער העכערער וואָר פון דערמאָנטן, איינגעשלאָפּענעם וואָרט, וואָס שטיקער
 דערוועקט. און אומעטום ווען שטיקער גיט אונדז דעם פּולן, געראַטענעם צו-
 זאַמענגעקענט פון אַלע זיינע אויסדערוויילטע השּפּעות — ווייל השּפּעות זע-
 נען אויך כאַראַקטעריסטיש פאַר יעדער באַזונדערן פּאָעט, השּפּעות באַפּאַלן
 נישט, נאָר דער פּאָעט קלייבט זיי צו — איז שטיקערן צו דערקענען, ווי אַן
 אַריגינעלן, אויסגעפורעמטן פּאָעט. פאַראַן אַבער אויך אין בוך אַזעלכע ליי-
 דער, וואָס די השּפּעות זענען נאָך אין אַ באַזונדערן צושטאַנד.

שטיקער האָט אַפט ליב ווען ס'ווערן פאַר אים צוגעגרייט ליטעראַרישע
 אַנרעגן. ער האָט ליב אַריינצושרייבן און איבערוינגען. אים איז שטאַרק צום
 האַרצן, ווען ער רינגלט זיך אַרום מיט באַקאַנטע געסט, ווי שעקספּירס דזשע-
 סיקאַ, קאַרל מאַרקס און היינע, ווערלען. די טעמע איז גרייט. ער דאַרף איר
 בלוזן געבן אַ נייעם ווענד. די אינספּיראַציע קומט פון קולטור, פון אַ מין
 דערמאָנטן וואַקס-מוזיק. דער דערמאָנטער זיידע און די יידן מיט די זילבערנע
 עטרות זענען נישט קיין ליטעראַרישע דערמאָנונגען, נישט פון ביכער, נאָר

דירעקטע אויפטויכונג, וואָס שטיקער מאַכט ערשט דערפון ביכער, אין דעם פאַל לידער, וואָס יעדער ליד איז גאַנץ פאַר זיך, ווי אַ לעבעדיק בוך. מיר איז אוודאי ליב דער קולטור־שמייכל פון דעם ליד־גראַווירער, ווען ער ביאָגראַפֿירט אַזוי וויל, אַפילו ווען ער טראַכט־צו דעם וויזיט פון קאַרל מאַרקסן ביים קראַנקן און צעבראַכענעם היינע, אַדער די האַמאַסעקסועלע נאָ־געניש פון ווערלענען צום יונגן רעמבאָ, אַבער קאַרל מאַרקס איז נישט אַזוי זיידעדיק ווי שטיקערס אמתער זיידע, מיטן טיזליק, וואָס פאַרט לעשן אַ שריפה.

מען קען אַבער נישט אַוועקמאַכן מיט דער האַנט די דיכטערישע פאַר־טראַכטונגען, וואָס שטיקער לייגט אַריין למשל אין אַזאַ קינדער־וויזיע צווישן דער שמד־גערייצטער טאַכטער און אַלטן ייִדישן טאַטן —

„די שטערן וועלן גליען ווי געגנבעטע דוקאַטן —
וועסט אַנטלויפן אַן אַ זייגעזונט דעם טאַטן.“

שטיקער האָט זיך אין זיינע נייערע לידער אויסגעלערנט, אי זאָגן, אי אַריינזאָגן, אין טייל לידער לייכט זיין וואָרט מיט פובליציסטישער קלאַרקייט און מיט אַרויסגעזאָגטער מיינונג. אַפילו ווען די מיינונג איז אַפט אַ צר־בי־טערע, און ס'פאַסט נישט צום דערמאָן פון די גוטע זיידעס און באַבעס. איך וואַלט זיך געקענט מיט אים קריגן — אַ יאָר מיט אַ מיטוואָך, צי דאַרף ער טאַקע, דער פּאַעט פון נאַכן חורבן, שרייבן אַזעלכע שורות —

„איך כאָפּ זיך אויף. דער שטראַלנדיקער ירון
האַט אַפגעשווענקט דעם שטיב פון די לאַמבאַרדן.“

דער ירון, ווי אַ היסטאָרישע טרייסט, שווענקט אַפּ אַזוי פיל אומברענג און פאַרטיליקונג, אַז דער דאָזיקער לייכטער, כ'וואַלט געזאָגט, „משכילי־שער“ צוגאַנג פון היסטאָרישע לאַמבאַרדן, פאַסט דאָ נישט צום רומל. אַבער ווי אַ פעסטשטעלונג מוז מען זאָגן, אַז ס'געלינגט שטיקערן אַזוי אין אַ שורה־צוויי, מיט אומגעריכטן גראַם, פאַעטיש אַרויסזאָגן אַ בילדלעכע מיינונג. שטיקער, דער פּאַעט, האָט זיינע נאַכלאָזיקע מאַמענטן, ווען די מוזיק פאַרלאַזט אים און די שורות ווערן גרוי און אַפגעטראַגן. אַזעלכע שורות האָב איך געפונען אין זיינע „געדאַנק־טאָוילען“ וואָס האָבן געזאָלט זיין ייִדישער „ספּו־ריווער“, אויפגעלעבטע מצבות, וועגן אַן אַנזעצער, אַ בעטלערן, אַ פאַר־שטויסענע. אַבער די שורות דינען אים נישט און ס'באַקומט זיך אומסטילי־זירטער געגראַם.

„אפשר ווייסט איר וואָס ס'איז דער חילוק —
זומער, ווינטער, האַרבסט אַדער פּרילינג?“

א י ן ת ו ך ג ע נ ו מ ע ?

ווען עס רעגנט אָדער עס שנייט אין דרויסן —
איך בין סייװי פון אַלעמען פאַרשטויסן.
ווען די בלעטער וויאַנען, ווען די גראַזן גרינען —
איך וועל שוין קיינמאַל קיין ביסל רו נישט געפינען“.

שטיקער קען זיך אליין פאַרנאַכלאַזיקן, ער קען אָבער פאַרגיטיקן מיט
אַזעלכע שורות —

„דער רבי פון סאַטמאַר —
דאָס פנים לויטער צער —
שטרעקט אויס די דורכזיכטיקע הענט
צו מיר אין שפּיגל.
ער זאָגט: אין חלום ברענט
אַ וועלט אַ קליינע ווי אַן עיגול.
איך — אינמיטן“.

שטיקער היט זיך אויס פון צוהייסן פאַטאָס און ער פאַלט אַמאַל אַריין
אין אַן ערגערער פאַסטקע פון סענטימענטאַלער דעקלאַראַציע:

„זיי האָבן אויפגעשטעלט מיליאָנען שייטער-הויפּנס
אויף מיליאָנען ערטער —
האַנס און ווערטער,
זיגפריד און ברונהילדע —
און פאַרברענט די שעפעלעך די מילדע“.

ס'פאַסן נישט שטיקערן דעם פּאָעט אַזעלכע לייכטע גראַמען און אַזעלכע
צוזאַמענשטעלונגען, אַפילו ווען דאָ זענען ווערטער — דירעקט פון „ווערטערס
ליידן“. זיגפריד און ברונהילדע גראַמען זיך צופלאַך מיט די שעפעלעך מיל-
דע, כ'ברענג עס ווי אַ מוסטער פון אומקאַנטראָל, ביי אַ גוט-דיסציפלינירטן
פּאָעט.

אין די פינף אַפטיילונגען פון בוך זענען פאַראַן לידער פון גרויס וויר-
טואַזיטעט און פאַרטראַכטונג. כ'נוץ דאָס וואָרט „פאַרטראַכטונג“, גיכער ווי
„פאַרטיפונג“, ווייל ס'איז כאַראַקטעריסטישער פאַר שטיקערס געמיט, פאַר
זיין אַפט שאַרפן ביט, פאַר זיין קאַסמאַפּאָליטישער באַמערקונג, פאַר זיין אי-
ראַניע און פאַר זיין ליריק.

שטיקער האָט אויסערגעוויינטלעך ליב די פּאָעטן, וואָס ער האָט אויף אַן
אמת ליב זייער וואָרט. זייער געדאַטן זענען דערפאַר זיינע לידער וועגן לאַג-
דוין, מאַני לייבן, ראַלניקן, ווערלענען, מאַנגערן, אַזעלכע לידער זענען בכלל
לויט זיין גוסט, ווייל זיי זענען פאַרטיקע קולטור-טעמעס, ווי שעקספירס
דזשעסיקאַ, אָדער ווי קאַרל מאַרקס און היינע, וואָס דער דיכטער דאַרף אין

זיי אריינזינגען זיין קול. אזעלכע לידער געלינגען אים א סך בעסער, ווי ווען ער נעמט זיך צו גרויסע פאָעטישע דעקאָראַציעס —
„נאָך וויפיל האַרבסטן שטאַרבן שוואַנען“.

— אָדער —

„אָ, וויפיל האַרבסטן ליגן אויף דער קייט
און וויפיל נאַכטיגאַלן קענען מער גישט זינגען?“

אזעלכע „ליטעראַרישע“ שורות פאַראַטן שטיקערן אַ סך מער ווי ווען ער נעמט זיך צו דער קולטור פון בוך-געשטאַלטן —

„אויף אַט דער וויכער, מוטערלעכער, נאַכביקער ערד
האַט האַמלעט שטיל געוויינט, זיין שאַרלאַך-מאַנטל און די שווערד
איינגעטונקען אינעם בלוט וואָס טריפט נאָך ביו אַצינד
אין שפרענקלידיקן פלאַם פון שמעטערדיקן ווינט“.

די שוואַכסטע לידער אין בוך זענען זיינע קלאַג- און חורבן-לידער —

„מאַרגן וועלן אויף אונדז וואַרטן הונגעריקע מחבלים,
מיט שפיין אין די פאַלדן פון די פאַלעס.
זיי וועלן אונדז באַפאַלן ווי צערייצטע קיילער,
מיט בלוט וואָס שפּריצט פון אויגן און פון מיילער.
און מיר אין אונדזער אַנמאַכט וועלן זיך גישט ווערן —
די הונגעריקע מחבלים וועלן אונדז פאַרצערן“.

צום בעסטן זענען זיינע היים- און דערמאָן-לידער, סיי אין לשון, סיי אין דער באַגלייט-מוזיק, און מיט דער קלאַרקייט פון פאַעטס געשטאַלט. מיר געפעלן אויך זיינע בייזעלעכע לידער, אַפילו ווען זיי ווערן אַן עפעס פון זייער פאַעטישער וואַג, ווי די לידער פון „די רויטע לוייה“:

„די פענעס פליסן סם,
די בלייערס — זשאַווער,
אויסגעברענט דער פלאַם,
טויט דער כאַווער“.

שטאַרק געראַטן זענען אויך די סאַטירישע לידער, וואָס דערמאָנען אין די בעסטע מוסטערן פון אזעלכע זייטיקע לידער, ביי די גאָר גרויסע פאַעטן. אַט די לידער העלפן אונדז דערזען שטיקערס געשטאַלט. מיר הערן אים רעדן, ווייל ער נעמט אַ וואַרט און נעמט שטעלונג, אַזוי צו זאָגן:

„די שוואַרצע פענעס אין דיין טינטער
שטומען ווי טמא צלמים אויף אַ צווינטער.
די טינט פליסט מיט דעם זעלבן אומעט

א י ן ת ו ך ג ע נ ו מ ע ן

ווי פאלשע טרערן ביים משומד.
דער טראָפּ פון יעדן וואָרט מיט שפּאַט איז —
האַסט פאַרגעסן ווער דיין גאַט איז?"

שטיקערס דערמאָנטע „קליינע ווערטער“ וואָס „פינטלען פאַרשלאָפּן“, לייכטן אין זיין נייעם בוך אַ סך העלער, ווי אין זיינע פריערדיקע לידער און זיין פנים איז קלאָרער און אָפענער. אַפילו זיינע האַמלעטס, דזשעסיקאַס, אַטעלאָס און קעניג לירס פאַרוואַנדלט ער אין יידישע לאַנדשאַפטן. אָבער די עכטע יידישע לאַנדשאַפטן זענען די היימישע, וואָס אין זיי ווערט ער דער זינגער־אויפבויער, ווי אין זיין שוין־דערמאָנט ליד וועגן זיידע־באָבע —

„די באָבע האָט געשוויגן
אַ רגע און נישט מער,
און ס'האַט זיך אין אַ דימענט
פאַרוואַנדלט אירט אַ טרער.“

אַט די דימענטענע רגע גיט אונדז מאיר שטיקער אין אַ צאָל לידער, אין זיין נייעם בוך — „יידישע לאַנדשאַפט“.

.1959

אין מילוואָקי לעבט אַ ייִדישער פּאָעט

דער דיכטער אַלטער עסעלין האָט אַמאָל געוווינט אין קאָנעטיקוט, שפּע-טער האָט ער זיך באַזעצט אין שיקאַגע, אָבער שוין שיינע יאָר ווי ער וווינט אין מילוואָקי, וויסקאָנסין. כ'האַב נישט פאַר זיך זיינע לידער פון יענע יאָרן, ווען ער האָט געלעבט נענטער צו ניריאָרק, אָדער אין דער אַמאָליקער ענער-גישער דיכטער-סביבה פון „יונג-שיקאַגע“, ווען מען האָט אַרויסגעגעבן זאַמל-ביכער און אַפילו גערעדט וועגן „סעצעסיע“, משטיינס געזאַגט, וועגן אַפרייסן זיך פון דעם ניריאָרקער גדלותדיקן איינפלוס. ס'געדענקט זיך מיר, אַז די דאָזיקע רעבעלישע טענדענצן פאַר דער גרויסער פּראָווינץ, און קעגן דער אַנ-געבלאָזענער ניריאָרק, האָט געפירט נישט קיין אַנדערער ווי ב. ריווקין, די רעוואָלוציאָנערע כוחות פון דער פּראָווינץ האָבן זיך געשפּרייט פון שיקאַגע און דערגרייכט אַזש קיין לאָס אַנדזשעלעס. אין שיקאַגע האָט מען אַרויסגע-געבן — „יונג-שיקאַגע“, „אינאיינעם“: אין לאָס אַנדזשעלעס זענען דערשיי-נען די זאַמלביכער — „זונלאַנד“, „דער מערב“. דאָס איז אַלץ געווען און געשען אין די צוואַנציקער יאָרן. דעמאָלט איז געווען אַביסל פּריילעכער, אַביסל באַרגאַרופיקער.

אַלטער עסעלין איז געווען איינער פון די וויכטיקערע כוחות פון יענעם רעוואָלט, וואָס האָט געסטראַשעט צו מאַכן שבת פאַר זיך און זיך אויפהערן שטויבן אין שטויב פון ניריאָרקער גרויסקייט. ניריאָרקער זיילן האָבן זיך אַ טרייסל געטאַן און די זאַמלביכער זענען געלייענט געוואָרן מיט גרויס אויפ-מערקזאַמקייט. מען האָט דעם רעוואָלט נישט גענומען צו ערנסט, ווייל מען האָט באַמערקט, אַז די מערב־רעבעלן — פון שיקאַגע ביז דעם פּאַסיפיק, — וואַרטן פון דעסטוועגן אַז זיי זאָלן קריגן ניריאָרקער אַנערקענונג, פאַר דעם בלוטלאָזן אויפשטאַנד און פאַר דער מרידה. דעמאָלט איז דאָס גאַנצע לעבן געווען אַביסל פּריילעכער, און די ייִדישע ליטעראַטור איז מיט אירע מערב-זאַמלביכער, מיט אירע ניריאָרקער „שריפטן“ פון די יונגע און „אינזיך“ גרופירונג געגאַנגען באַרגאַרויף.

ווי געזאַגט, האָב איך נישט פאַר זיך עסעלינס לידער פון יענער עפאָ-כע, מיט דרייסיק יאָר צוריק, אָדער אַפילו זיינע צוויי לידער-ביכער — „קנויטן“ און „אונטער דער לאַסט“, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן אין 1927 און אין 1936. ווייס איך נישט, צי יענע לידער האָבן אין זיך פאַרמאַגט מער

פרייד, אָדער גאַר מער פיינלעכע שאַפונג־פרייד, ווי די לידער פון זיין אַקאַרשט דערשינענעם בוך, וואָס דער פאַראיינזאַמטער דיכטער האָט אַרויסגעגעבן אונטער דעם מעלאַנכאָלישן נאָמען — „לידער פון אַ מדברניק“. דאָס זענען טרויעריקע און ביטערע לידער פון אַ מענטש, וואָס מוז אַרום זיך שאַפן אַן אייגענעם פאַרכישופטן עיגול, און אין דעם עיגול זאָל ער פאַר זיך אויסדאַכטן אַ סביבה, וואָס באַשטייט מייסטנס פון לידער ביכער פון ניריאַרקער פּאָעטן, וואָס דער דיכטער האָט צו זיי געשווירן געטריישאַפט — ראָלניק, מ. ל. האַלפּערן, א. לעיעלעס און נאָך עטלעכע געציילטע.

מיר דאַכט זיך, אַז דורך די עטלעכע און דרייסיק יאָר, וואָס א. עסעלין שרייבט לידער, האָב איך אים בלויז איין מאָל געזען אין ניריאַרק, מיט יאָרן צוריק, כ'געדענק עס ווי אין אַ חלום, און ס'קען זיין, אַז ס'איז טאַקע מער נישט ווי אַ חלום, אַז ער איז אפילו קיין איין מאָל אויך נישט געקומען קיין ניריאַרק עולה רגל זיין. קיין גרויסער גביר, זאַגט מען, איז עסעלין נישט. ער איז, אויב כ'בין זיך נישט טועה, אַ סטאַליער, אָבער פון דעסטוועגן האָט ער נאָך, אַזוי גלייבט זיך מיר, געקענט צוזאַמענשלאָגן הוצאות און קומען קיין ניריאַרק, כדי כאַטש צוריקצופאַרן מיט דעם געפיל, ווי דער צופרי פאַר־שניטענער דיכטער ראובן לודוויג האָט עס געזאַגט: געקומען, געזען אַז ס'איז נישט אַ וועמען צו באַזיגן. אפילו פאַר אַזאַ קעמפּערישן גוט־יום־טוב־ביטן איז ער זיך אויך נישט דורכגעפאַרן. אַחוץ אפשר דאָס איינציקע מאָל, וואָס איז, ווי שוין באַמערקט, געווען נישט מער אפשר ווי אַן אויסדאַכטעניש.

אין דעם נייסטן בוך עסעלינס איז פאַראַן די טרויעריקייט פון לעבן אַן אַפּגעזונדערט לעבן, און אפילו די פיינלעכקייט פון זיך באַשטראַפן מיט דער איינזאַמקייט. כ'וויל עס נישט אַנרופן מיט דעם אינטעליגענטישן נאָמען — מאַזאַכזום. דער טאָן פון בוך איז אַ ביטערער, אַ פאַרביטערטער. אַ סך לידער זענען פיינגעשניצטע, שפּראַכלעך־פאַרזיכטיקע און זיי פאַרמאַגן אפילו אַ פינקל אַרויסרופּערישע אַריגינאַליטעט, וואָס רייצט זיך — זעט, איך קען אויך זיין קונציק איז קינסטלערישקייט. איך בין אויך וויל־אַנגעלערנט און אַנגעלייענט און אַנגעפּראַפט מיט אַלע שבע חכמות.

אָבער דאָס דאָזיקע פּיערל פון טראַציקייט ברענט זיך אויס אין ביטער־ניש. די אַלגעמיינע שטימונג איז גיכער, זעט — ווי איך דערגיי זיך די יאָרן. אָבער בעת מען וויל זיך אַנוואַרעמען און העלפן דעם דיכטער אויפבויען אַ געשטאַלט, פאַרלויפט ער דעם וועג מיט ביזע רייד. און ער טוט עס אַלץ מיט פייך־שניצעריי, מיט טאַלאַנט און רגילות. ס'איז ווי איינער וואָלט פאַרלליגט וועג און געוואַנדערט דורך שטעט, דערפּער, ימים און מדבריות, כדי אַנצור־קומען ערגעץ, אַנקלאַפן אין אַ טיר, און אַזוי גיך ווי ס'באַווייזט זיך אַ ניי־

געריקער קאָפּ מיט אַ גרייטער מינע פון מיטגעפיל צו אַ וואַנדראַווינק —
אַ געשריי טאָן: כ'האַב אייך אין דר'ערד!
אין זיין ליד — „אויטאַביאַגראַפיש“ גיט ער אונדז אַביסל די שפורן
צו זיין האַסערישקייט:

אין אַכטן יאָר־אַלטער
בין איך געווען שוין אויסגעבונדן
מיט הונגער און נשמה־וונדן.
אַזוי ווי מ'קען נישט אָן היימלאַנד פאַרגעסן,
געדענק איך די נויט צו שפּאַרן פון עסן:
ברויט מיט „קאַפּטשאַנקע“ פאַרטרינקען מיט וואַסער.
קליין ווי איך בין — שוין אַ סקאַרפּיאַן, אַ האַסער.

פאַראַן נאָך אַן אויטאַביאַגראַפיש ליד, בעסער געזאָגט, אַ ט ו י ט אַ
ג ר אַ פ י ש ליד, וואָס דער דיכטער רופט — עפיטאַף, געפינען מיר דאָרט
אויך עטלעכע שליסל־שורות —

דאָ ליגט אַ פּאַעט ווי אַ קעניג,
וואָס האָט זיך פאַרסמט מיט דעם האַניק
פון לידער — געמישט מיט אַרסעניק.

געוויינלעך האָב איך פיינט צו גלייבן אַ דיכטער אויפן וואָרט, אָבער
די דאָזיקע שורות זענען זיר־קריטיק, אין דעם רעאַליסטישן זין פון וואָרט.
זיינע לידער זענען געמישט מיט אַרסעניק, פאַר דעם פּאַעט וואָס האָט זיי
געשריבן און פאַר דעם געניסער בלייבט נאָך אויך אַ היפשע דאָזע אַרסעניק,
בעת מען וויל טועם זיין דעם האַניק.

געקליבן אותיות, געקליבן גראַמען,
ווי דימענט אונטער דינאַמיט —
סאַראַ שפּאַר געטאָן עס האָבן סמען,
און דאָס איז דאָך געווען מיין ליד.

גראַמען מיט סמען, אַזוי זאָגט עדות דער דיכטער אַליין, אַז אַזוי האָט
זיך געפורעמט זיין ליד. אָבער ס'איז אויך געשען די יחידותדיקע רגע, ווען
דער דיכטער האָט זיך פאַרט פאַרגוונען אַ טרער —

אין קראַנקע טעג און ביזע נעכט
האַב איך דורך טרער צו גאָט גערעדט!
צי ווערן נישט דורך טרערן עכט
די רייד פון אַ פּאַעט?

אַט די קשיה איז שווער צו פאַרענטפערן. און איך נעם זיך נישט אונ-
טער צו געבן אַ תשובה, אויף דער רעטאַרישער פּראָגע, צי די לידער ווערן
עכטער, מיט דעם פינקל פון אַ טרער. אָבער צוגענגלעכער ווערן זיי זיכער,
מ'קען צוקומען נענטער צום פּאָעט, וואָס זיינע גראַמען זענען סמען.

צו זיין אַליין איז נישט קיין חסד,
פון דעם וואָס טיילט די גאַב פון לייד,
ס'איז קאַליע וויין וואָס ברייט ווי עסיק,
פאַררעד עס נישט מיט זיסע רייד.

מיר ווילט זיך גלייבן, אַז אין די „לידער פון אַ מדברניק“ האָט אַלטער
עסעלין אויסגעגאַסן דעם גאַנצן עסיק און פטור געוואָרן אי פון דעם האַניק,
ווי פון דעם אַרסעניק, ווייל ביידע זענען נישט קיין שטאַרק באַטעמטע צומי-
שונגען אין אַ ליד. און אַלטער עסעלין איז, אויף זיין שטייגער, אַ מבין אויף
לידער. ער ווייס אַליין, אַזוי זאָגט ער, ווי יעדער קנייטש פון אַ ליד דאַרף
אויסזען. בין איך איבערצייגט, אַז ער וועט נאָך קענען אַפטיילן די סמען פון
זיינע גראַמען. וועל איך דערפאַר ברענגען ווי אַן עדות פון זיין מבינות אַ
ליד וועגן לידער, וואָס איז אַ ליד פאַר זיך אַליין.

איך בין פאַרליבט אין דיכטער און אין לידער,
ווי גאַט, אייביק איז דאָס וואָרט פון דעם פּאָעט.
אַפט לעב איך אַזא שיינקייט איבער
ווי קיטס ביים פאַרענדיקטן סאַגעט.
איך קען דערקענען ווי די פלינקע, דינע
פעדער פון דעם דיכטער קריצט.
דעם מינדסטן אַפּנויג פון גלייכער ליניע,
און ווי דער שאַרפער מעסער שניצט:
בלוט פון ווערטער אויף די פינגער פלייצן,
און אויסגעשמידטער אמת אין דעם פּערוו-בוי.
רעדט, רייצט און וועט אייביק רייצן,
ווי רייפע, רונדע אברים ביי אַ פרוי.
נאָר דאָרט ווי לידער נעמען פעכיק ציען,
דעם ליגן, וואָס טרינקט זיך אין דעם טינט —
אַווינע לאַז איך פון מיין פענצטער פליען,
ווי אין האַרבסט די בלעטער אויפן ווינט.

דאָס בוך פון 118 זייטן איז אַנגעפיקעוועט מיט אַ סך אַנווייזן, אַז דער
פּאָעט האָט ליב תנ"ך, מוזיק, מאַלעריי און עטלעכע מחברים. ער האָט גע-
לייענט, געהערט און געזען מיט גוטע חושים, אָבער ווי ס'איז געקומען צום
אַייגענעם בייגעלע פאַפיר, איז ער עס אַפט באַפאַלן ווי אַ שונא, ווי ער וואַלט

אין דעם פאפיר געזען אן אַרױספּאָדער צו אַ געשלעג. ער ראַנגלט זיך נישט מיט פּאָפּיר און טינט — ער שלאָגט זיך מיט זיי. פּאַראַן אין בוך צופיל נוסח־האַלפּערן, אָבער נישט פון דעם האַלפּערן וואָס האָט געקענט צאַמען דעם אַרױנוואַגער. פּאַראַן אויך לידער פון יענער עפּאָכע, ווען מען האָט זיך געציקלט מיט פרעמדווערטער —

אַז איך מאַג זיך פּאַרגיגען צו לאַכן
פון מיין „קאַנגעניאַלן“ שכן
דעם חציידען,
וואָס וויל מיך איבערמאַכן
מיט זאַראַסטרישער ליטראַ-תורה.

אַ פּאָעט מעג וויסן, אַז ס'זענען בכלל נישטאָ קיין גרעסערע ווייסערס ווי די חצי און פּערטל ווייסערס. ס'זענען אפשר דאָ גאַנצע קענערס, אָבער גאַנצע ווייסערס זענען כמעט נישט בנמצא, זיכער נישט פאַר דעם פּאָעט און אפילו נישט פאַר דעם פיזיקער. דערפאַר גיבן די אַלע שעמעריגדיקע פרעמד־ווערטער, וואָס ווערן אַרױנגעשלעפט לשם ווייסעריי, גאַרנישט צו צום ליד. עסעלין ווייס דאָס אַלץ, אָבער אין זיין אַפּגעזונדערטקייט ווערט ער גער־שטרויכלט. די סביבה זיינע פון די „אַלימפּער ביים האַדסאָן“ איז ווייט פון אים. ער האָט נישט איינמאַל געשטרעקט זיין בענקשאַפט צו זיי —

און ווי איך האָב נאָך אייך געבענקט,
ווי אַ ברודער בענקט נאָך ברידער;
אויך דאָס האָב איך שוין אויסגעקרענקט,
דערציילט, דערציילט עס, מיינע לידער.

דאָס פּאַטעטישסטע אין עסעלינס לידער זענען טאַקע די שורות, וואָס ווען אפילו זיי דערציילן עס נישט דירעקט, זענען זיי אַנגעלאָדן מיט בענק־שאַפט צו דער משפּחהדיקייט פון אַ סביבה, וואָס איז נאָך דעמאָלט, ווען דער דיכטער איז אַלט געווען פּופּציק יאָר (מיט פּופּצן יאָר צוריק) געווען אַ סך פּונדאַמענטאַלער ווי זי איז היינט.

האָט איר כאַטש ווען דערמאָנט מיין נאָמען?
זאָל זיין אין שטילסטן טאָן, מינאַר.
(איך וואָלט עס איצטער נישט דערמאָנען
ווען נישט דער ביס פון פּופּציק יאָר).

מען האָט אַוודאי דערמאָנט דעם נאָמען — אַלטער עסעלין, ווי אַ מיט־גליד פון דער דיכטער־משפּחה. פאַר דער גאַנצקייט פון דער ייִדישער פּאָעזיע איז מילוואַקיי אַ קאַצנשפּרונג. אַלטער עסעלין מעג עס וויסן און זיין זיכער

א י ן ת ו ך ג ע נ ו מ ע ן

אין דעם, כדי ער זאל פטור ווערן פון דער „סקארפיאנישקייט“, ווי ער רופט
עס אָן, און פון אַזעלכע האַלפערניסטישע גאַליקע שורות ווי אין זיין ליד —
„צונופרייד“, ווו דער דיכטער גרייט צו אַ שאַכטעלע מייזסם, פאַר די אַפֿ-
טע געסט וואָס „קומען פון די גרויסע שטעט“ —

מ'מוז דאָך עפעס טאָן מיט זיי,
ס'איז ווייניק טאַדלען אָדער לויבן,
וואָרום זיי קענען נאָך (אַ וויסטער יאָר אויף זיי)
שמייכלענדיק אַזוי אונז ביון העמד באַרויבן.

מ'מוז אָבער עפעס טאָן פאַר זיך אַליין — און פטור ווערן פון אַרסעניק
און מייזן-סם, ווייל דאָס איז ווייט נישט דער האַניק פון פאַעזיע; און אַלטער
עסעלין האָט שטאַרק ליב פאַעטישן האַניק.

.1954

„כתבים פון חיים קרול“

אין 1946 האָט דער טױט געמאַכט אַ סוף צום געפײניקטן לעבן פון דעם פּאָעט חיים קרול, וואָס האָט אָפּגעקרענקט אין נױ־יאָרק אַ קנאַפן פּערטל יאָרהונדערט, פּאַקטיש פון טאַג ווען ער איז אָנגעקומען קײן אַמעריקע, מיט דער שױן געווונענער רעפּוטאַציע פון צװײ לידער־זאַמלונגען. זײן ערשט ליד־דער־בוך אױנטערן נאַמען — „הימלען אין אָפּגרונט“ איז דערשינען אין לאָדזש אין 1919. די זאַמלונג איז באַשטאַנען פון נישט־געראַמטע לידער. דער טערמין פּרײער פּערז איז נאָך נישט געווען פאַרשפּרײט, הגם אין אַמעריקע האָבן שױן עטלעכע יונגע ייִדישע דיכטער גענומען אױספּרווון די מעגלעכ־קײטן פון דער נײער פּרײהײט, וואָס וואָלט וויטמאַן האָט אַרײנגעבראַכט אין דער אַמעריקאַנער פּאָעזיע און וואָס האָט לאַנג געוואַרט, ביז אַ גרופּע אַמעריקאַנער פּאָעטן, וואָס האָט זיך גערופן „די אימאַזשיסטיסן“, האָט גענומען ווײזן, וואָס מ'קען אױפּטאַן מיט די נײ־ביבלישע רײטמען.

ס'איז מיר נישט באַקאַנט, ווי אַזוי דער יונגער פּאָעט האָט אין לאָדזש זיך געלאָזט אױפן וועג פון דער פּערז־פּסוקימדיקײט, צי צו אים האָבן זיך דערטראָגן מוסטערן פון דער יונגער אַמעריקאַנער פּאָעזיע, דער עיקר פון א. לעיעלעס, וואָס האָט שױן דעמאַלט אָנגעהויבן זײנע געוואַנטע עקספּער־מענטן, אָדער חיים קרול האָט זיך אַליין אַרױפּגעשלאָגן אױפן וועג פון צײ־טערדיקע שורות, וואָס זענען אָפהענגיק אין מענטשלעכן אַטעם פון שטייג־און־פּאַל, און וואָס זײער דיסציפּלין איז דאָס אױסערגעוויינלעכע שניידיקע בילד. אַט דאָס בילד פאַרהאַלט דעם לײענער, אין דעם משופּעדיקן גאַנג אי־בער די געבוִיגענע שורות.

דער איבערגעגעבענער, געטרייער חבר זײנער, דער דיכטער י. ה. ראָדאָ־שיצקי, וואָס האָט אַרױסגעגעבן די ליטעראַרישע ירושה פון חיים קרול, אונ־טערן נאַמען — „כתבים פון חיים קרול“, דערצײלט אונדז, אין דעם ביאָ־גראַפֿישן אַרײנפיר, אַז דער לאָדזשער פּאָלקס־פּאָעט הערשעלע האָט שטאַרק געהאַלטן פון קרולס לידער, אָבער ער איז געווען זיכער, אַז דער יונגער דיכ־טער וועט זיך מיט דער צײט אײנשאַפן דעם גראַם און זיך אין אים אײנ־שפּאַנען. און ס'איז באַמת שווער געווען נישט צו זען, אַז קרול פאַרמאַגט אַ טאַלאַנט צו זאָגן שורות אױף אַן אײגענעם שטייגער. ס'איז געווען קלאַר, אַז

די געראַטענע שורות זענען נישט די אויסגעצויגענע, פאַרחלשטע שורות, וואָס מ'האַט געוויינלעך גערופן — לידער אין פראָזע. זיי זענען געווען אי פראָזאָישער, אי פּאָעטישער פון דער דאָזיקער אומדאַנקבאַרער מעלאָדראַמאַ-טישער פּאַרם. זייער קורץ-שורהדיקייט איז געווען אַ פינאַלע, שטרענג-גע-בונדן און פאַרבונדן מיט דער פּאַרם פון אויסדוויק. ס'איז געווען שווער צו-ריקצוווייזן אַזאַ ניי און טרויעריק ליד, וואָס דער יונגער פּאָעט האָט שוין באַ-ווזן אין זיין ערשטער לידער-זאַמלונג —

ברעט,

מיין איינציק ברעט,

אויף וועלכן מיין גוף וועט אַמאַל רוען

און מיט דיר באַנאַנד

אין דער אייביקייט פאַרגיין.

דו מוזט איצט בליען ווי איך,

אין דיין מאַמען — אַ בוים.

צי דו שפּראַכסט ערשט צווישן דייע ברידער

דו, מיין אייביקייט-שותף

אין אַ גרינעם וואַלד.

דו, מיין אייביקייט-שותף,

אונדו ביידע דערוואַרט איין גורל.

אַ יאַר נאָך דער ערשטער לידער-זאַמלונג איז גלייך געקומען אַ צווייטע — „לויבן“. דער פּאָעט י. י. סיגאַל, אויך קרולס אַ געטרייער חבר, האָט אין די שפּעטערדיקע יאַרן אַרויסגעגעבן אַ בוך — „לידער און לויבן“, וואָס איז געווען אַ צוריקרוף פון דעם דיכטערישן לשון רבים, וואָס קרול האָט געמאַכט פון דעם וואַרט — לויב. י. י. סיגאַל האָט קרולן רייך אָפּגעצאָלט פאַר דעם איינציקן וואַרט, מיט אַ צענדליק פּרעכטיקע לידער און צענדליקער ווונדערלעכע שורות, וואָס אין זיי האָט כסדר אַרומגעפלאַטערט דאָס גע-שטאַלט פון דעם אויסגייענדיקן דיכטער, חיים קרול, וואָס צו זיין אַנדענק איז סיגאַל פאַרבליבן געטריי, ביזן סוף פון זיינע טעג.

די קליינע לידער-זאַמלונג „לויבן“ האָט קרול געווידמעט זיינס אַ טראַג-גישער ליבע. ער האָט זיך מיט דעם מיידל, חייה שרה, באַקענט אין לאַדזש. ווען ער האָט זי שפּעטער באַגעגנט אין אַמעריקע, האָט דאָס מיידל, מיט גרויס פאַרשטאַנדיקייט דיאַגנאָזירט דעם שידוך. זי האָט איינגעזען אַז ס'איז נישט קיין תכלית פאַר איר — און זי איז ווי אין וואַסער אַריין. קרול האָט זי דורך זיין גאַנצן געפייניקטן לעבן אַרומגעזוכט, דורך און מיט זיינע לי-דער, אַבער חייה שרה איז פאַרפאַלן געוואָרן.

איך געדענק חיים קרולן פון דער צייט, ווען ס'האַבן אַנגעהויבן דער-שיינען זיינע לידער אין פאַרשיידענע אַמעריקאַנער זשורנאַלן. ליעסן וואָס

איז נישט געווען צורפריינטלעך צו די „אומגעראמטע“ פאָעטן, האָט גע-
 דרוקט קרולס לידער „אין דער לייטערונג“ און באַשטעטיקט, אַז קרולס אויס-
 געסודעט ליד איז צוזאַמענגעוואַקסן מיט אים אַליין. ס'איז שוין געווען אַ
 זיכערע זאַך, אַז דער פּאָעט הערשעלע האָט נישט געטראָפּן. קרול האָט זיך
 דעם גראַם קיינמאַל נישט איינגעשאַפּט. איך געדענק אים גוט, ווען ער איז
 שוין געווען האַלב־פּאַראַליזירט, האָט אין זיין געבויענער גוטסקייט צו
 חברים־פּאָעטן אַדורכגעפּלאַטערט אַן איראַנישער שמייכל; אַפּילו אַ פּייערל,
 וואָס האָט געהאַט אַ שמץ פון שלעכטסקייט, אַ נישט־אַרויסגעזאַגטע שאַרפּ-
 קייט וואָס האָט געפּינקלט אין לינקן אויג און, וואָס ער האָט שפּעטער אַרויס-
 געוויון אין זיינע קורצע ליטעראַרישע אַפּשאַצונגען, וואָס זענען אַריין אין
 זיין פּערטן בוך „אַרום זיך“, אַרויסגעגעבן פון קלעצקי־פּאַרלאַג. אין יענע
 עסייען האָט מען געקענט זען, אַז דער גוטסקייט־טריפּנדיקער קרול האָט גע-
 האָט גאַנץ באַשטימטע, שאַרפע מיינונגען, וואָס קומען ערטערוויוו צום אויס-
 דרוק אויך אין די קורצע, בליציקע מיניאַטור־עסייען, וואָס זענען אַריין אין
 די געזאַמלטע „כתבים“.

י. ה. ראַדאַשיצקי האָט די ליטעראַרישע ירושה וואָס ער האָט איבער-
 גענומען, ווי ער דערציילט אונדז, פון דיכטער, אין זיינע לעצטע טעג, אַרויס-
 געגעבן מיט גרויס געשמאַק. ער האָט צוזאַמענגעשטעלט אַ לידער־אַפּקלייב
 פון קרולס אַלע ביכער; מוסטערן פון חיים קרולס פאַרווען אין פּראָזע; קליינע
 עסייען וועגן אַכצן עלטערע און ייִנגערע ייִדישע שרייבערס, פון ר' מרדכיִלע,
 ביז מלכה לי; אַרטיקלען, זכרונות און אַפּשאַצונגען וועגן חיים קרול. דאָס
 בוך פון קנאַפע 200 זייטן שליסט זיך מיט אַ ביבליאָגראַפּיע, צוזאַמענגע-
 שטעלט פון דעם שוין באַרימטן נסתר — יעפים ישורין.

די געטריישאַפּט צום דיכטער, וואָס איז אַזוי איינגעבאַקן געווען אין די
 הערצער פון אַ סך פון זיינע חברים, ווערט דער עיקר אויסגעדריקט אין די
 אַפּשאַצונגען פון י. י. סיגאַל, י. ה. ראַדאַשיצקי און חיים לייב פּוקס. צווישן
 די אַפּשאַצונגען ווערן אַפּילו אויך געבראַכט עטלעכע שורות פון דוד בער-
 געלסאַן, געדרוקט אין 1926. מיר איז קיינמאַל נישט אויסגעקומען צו לייע-
 נען בערגעלסאָנס אַ מיינונג וועגן ייִדישער פּאָעזיע, אָבער ווי ס'ווייזט אויס
 האָבן קרולס לידער אין אים אַרויסגערופּן שטאַרקע באַגייסטערונג. בערגעל-
 סאַן האָט געזען, אַז ביי קרולן זענען פאַראַן שורות „וואָס זענען געשריבן אין
 יענעם זעלבן צושטאַנד, אין וועלכן אַ סופּר שרייבט אַ רייניקייט“. ס'איז
 קאַנטיק פון דעם פאַרגלייך, אַז דאָס האָט געשריבן דער בערגעלסאַן, וואָס
 האָט נאָך נישט געהאַט געפּועלט ביי זיך צו טרעטן אויף דער „רייניקייט“.
 ראַדאַשיצקי האָט דעם דיכטער חיים קרולן געשטעלט אַ דויערעוודיקע

מצבה דערמיט, וואָס ער האָט אים פאַרקניפט צוזאַמען מיט דעם געשטאַלט וואָס איז געבליבן לעבן אין געדעכעניש פון זיינע חברים און מיט די ביאָ-גראַפישע איינצלהייטן פון אַ ליידנדיקן פּאַעט, וואָס איז אויסגעגאַנגען אין אַ היים פאַר אומהיילבאַרע. פון די לידער אַליין איז שווער איצטער צו שעפן באַגייסטערונג. די לידער קריגן ערשט האַפט ווען מען לייענט זיי צוזאַמען מיט י. ה. ראַדאַשיצקיס געפילפולער ביאָגראַפיע, פון אַ שווער-געפרוּוּטן מענטשן, ווען מען זעט וואָס חיים קרול האָט געמיינט פאַר זיינע פריינט. פאַר די וואָס גייען צו צו דער לידער-ירושא, ווי צו אַ באַזונדערן איבערבלייב, איז שווער צו געפינען דאָס וואָס קען גערעכנט ווערן פאַר אַ פאַרבלייב. אַביסל פריער האָב איך גערעדט וועגן דער ניי-געפונענער דיסציפלין פון פרייען פערנ, און וועגן דער שורה וואָס קריגט איר תיקון, דורך דער אייגנאַרטיקייט פון בילד. אַבער נישט אומעטום זענען קרולס שורות געוואָרן איבערצייגט-דיקע פּאַעזיע.

מאַמעשי!

מי דיר פאַר דיין קינד:

ער זאָל נישט פאַרלוירן גיין אין ווייטער וועלט.

ער זאָל נישט געשטרויכלט ווערן פונעם גאַלדענעם קאַבל.

דאָס זענען שורות, אַן שום באַרעכטיקונג פאַר זייער צעשטעלונג. מ'קען נאָך אזעלכע שורות פאַרגעבן אין לענגערע לידער, ווען זיי ווערן אויסגע-קויפט דורך דעם וואָס קומט פריער אַדער נאָך זיי. אַבער אין אַ קורצן ליד זענען זיי נישט מער ווי אַ בריוול.

חיים קרול איז געווען אַ גרויסער עקשן. נישט געקוקט דערויף וואָס ער האָט מסתמא געטריי געלייענט זיינע חברים, געשריבן וועגן זיי און אַרויס-געוויזן אַ געוויסע מבינות, האָט ער זיך אַבער פון קיינעם גאַרנישט אויסגע-לערנט. ער האָט צו זיך זיכער געהאַט אַ סך פרעטענזיעס, אַבער נישט צו זיין שרייבן.

אַזוי ווי כ'פאַרמאַן נאָר מיינע אויגן,

וואַכסטו איבער מיר

און דערציילסט מיר מעשהלעך,

כשרע מאַמע.

חיים קרול האָט טיף געשפירט די ווייטיקדיקע בענקשאַפט נאָך דער מאַמען, און דאָס איז געווען גענוג פאַר אים, אַבער ווייט נישט גענוג פאַר די שורות, וואָס ער האָט געשריבן.

אַז מען לייענט די לידער, קען מען נאָך חלילה האָבן פאַראיבל אויף דעם גוטן חבר ראַדאַשיצקי, וואָס ער איז נישט געווען שטרענגער צו קרולס

ירושא, כאַטש מען ווייסט אַז ער האָט עס נישט געקענט טאָן, אַז ער האָט
מקיים געווען אַ צוזאַג. אַבער חיים קרולס דיכטעריש געשטאַלט וואָלט בפי-
רוש אַרויסגעקומען אַ סך בולטער, ווען ראַדאַשיצקי וואָלט זיך באַצויגן צו
די לידער מיט מער שטרענגשאַפט און נישט אַריינגענומען אַזעלכע אויס-
געשרייען, ווי. —

אין איטלעכן וואָלקנדל זע איך דיין שיין,
אין איטלעכן רעגנדל פיל איך דיין האַרץ.
אַך, ווי גליקלעך איך בין!

קרול האָט פאַרמאַגט אַ פרומען טאָן. אין די לידער וואָס אין זיי האָט
ש. ניגער, נאָך אין 1925 געזען „אייגנס“, איז די פרומקייט אויך געווען אַן
אייגענע. אַבער אין די צעוואַסערטע און פאַרפומירטע שורות פון זיינע הילפ-
לאַזע אויסגעשרייען איז די פרומקייט אַ נאַכגעמאַכטע, אַ טאַגאַרישע.

אמתדיק איז געווען קרולס טרויער, וואָס איז געווען טראַגיש אין זיין
לעבן, אַבער וואָס האָט בלוזי זעלטן פאַרטראַגישט זיינע אויסגעזונגענע שורות.

דער אומעט האָט אַ לייטער —
ווייל איז דעם
וואָס קלעטערט אויף איר.
וואָס איז דער ציל,
אויב נישט טרויער:
טרויער — מיין כלה!

ביי קרולן איז נישט נאָר דער ציל אַליין געווען טרויער, אויך דער קלע-
טער אַליין איז געווען ווייטיק. זיינע לידער האָבן אַבער געמאַכט דעם איינ-
דרוק פון לייכטגעשריבנקייט — און דאָס איז זייער גרעסטער חסרון. מ'זעט
נישט אין די שורות, מיט וויפל פיין ס'איז אים אָנגעקומען דער קלעטער
אויף דער לייטער, און וויפל יסורים זיי האָבן אים געקאַסט. לייענענדיק די
לידער זיינע קריגט מען דעם איינדרוק, אַז ער האָט פשוט נישט געהאַט דעם
פיזישן כוח צו טראַגן שווערערע און וואַגיקערע שורות אויף די פלייצעס.
זיינע לידער האָט ער געזונגען אין דערנענטערונג צום טויט, וואָס נאָך אים
האָט ער געבענקט ווי נאָך אַן אויסלייזער.

טויט, וועסט צו מיר קומען ווי אַ ברודער —
אַ לאַנג נישט געזעענער.
איך וועל מיך פאַר דיר נישט שרעקן.
איך וועל מיינע הענט אַראַפלאָזן
און פאַלן אין דיינע אַרעמס אַריין.

אָדער אַ צווייט טויט-ליד, אַ בעסערס —

טויט, ביסט מיין אייניק ווייב.
דיין אייביקע ערד-קיל
ווייעט אויף מיר
פון ווייטע וועלטן,
אין זאָגט מיר אַן די בשורה
פון באַרוקייט.

אינטערעסאַנט איז, אַז אין קרולס פּראָזע, אין זיינע מיניאַטור-עסייען, אין זיינע האַלב-ביאָגראַפֿישע דערציילונגען, איז פאַראַן מער שטייפקייט און פעסטקייט ווי אין זיינע לידער. מיר געפעלן אַלע עסייען וועגן קרולן, וואָס דער דיכטער ראַדאַשיצקי האָט צוזאַמענגעבראַכט אין בוך. דאָס איז די אינ-טערעסאַנטסטע אָפּטיילונג פון דער גאַנצער זאַמלונג. אַט די אָפּטיילונג אַליין וואַלט אפשר גענוג געווען, ווייל לייענענדיק ציטאַטן פון קרולס לידער, צו זאַמען מיט די וואַרעמע פירושים, איינגעוועבט און איינגערעמט אין דער געטריישאַפט פון חברים, קריגן די פּלאַטערדיקע און צעגלייענדיקע שורות, אַ נייעם טייטש. פאַר זיך אַליין מאַכן די מייסטע לידער אַ נאַקעטן און אומ-באַשיצטן איינדרוק, ווי דערשראַקענע פייגעלעך.

דאָס בוך איז אַ מאָנומענט צו געטריישאַפט און חברשאַפט, און מיט דעם דענקמאַל צו חברשאַפט האָט זיך דער פּאָעט ראַדאַשיצקי אַליין דערהויבן. כ'וועל דערפאַר ברענגען אַכט שורות פון דעם ליד, וואָס ראַדאַשיצקי האָט געווידמעט דעם פרייפאַרשטאַרבענעם דיכטער, און וואָס דערמיט עפנט זיך דאָס וואַרעם און זאַרגעוודיק-צוזאַמענגעשטעלטע בוך.

ווי אַ זון-שטראַל פאַרנאַכט, פאַרלעשט זיך אויף אַ שויב —
האַב איך דיך געזען, אין דער לעצטער שעה — פּאָעט;
געשטאַנען בין איך, מיט צער, ביי דיין גסיסה-בעט,
געהערט דיין שוואַנען-ליד: פון האַרץ דעם פאל און הויב...
דיין קאַלטע האַנט האַב איך געהאַלטן פול מיט צער,
געפילט: דאָס האַלט איך נאָר אַ צווייגל, יונג פאַרדאַרט:
די אויגן דיינע, אָפענע, פאַרנעפּלטע — האַבן ווייט געשטאַרט:
געוואַנדערט האַסטו פון מיר ווייט, העט — צו דיין פרעמדן לאַנד...

.1955

י. 5. קאלושינער

י. ל. קאלושינערס בוך לידער — „אויפן וועג פון דורות“, שטעלט מיט זיך פאר א געטריישאפט צום ליד — א געטריישאפט וואס איז שוין עלטער פון דרייסיק יאר. דאס כאראקטעריסטישע אין קאלושינערס לידער איז טאקע אט די אויסגעשטאנענע און אויסגערייפטע געטריישאפט. פאראן אין זיינע לידער א תפילהדיקער טאן און אן איבערגעגעבנקייט צו דעם ביסל, וואס ס'איז אים באשערט געווען אין לעבן, צום אומקלארן און בצמצומדיקן ווארט, וואס ער האט געמאכט פאר זיין אייגנס.

ער וויל קיינמאל נישט פארקאפן דעם עמוד פון חזן, נאר ווי א משורר ווארט ער אויף זיין סאלא און אז ס'קומט זיין ריי, ווייזט ער אז ער האט א הארציק קול און ער קען רירן דעם עולם. הגם זיין דיקציע איז אביסל אן אומקלארע, כאפט מען וואס ער וויל זאגן, מ'פארשטייט אים און מען וויל אים הערן, ווייל ער האט אן אופן ווי אזוי צו פארזינגען זיינע נישטדער-הערטע רייד.

ער זינגט פון אומרו, פון דעם דור וואס האט אויסגעטראגן און דורכ-געטראגן אזוי פיל אומגליק, פון נויט, פון ארבעט, פון איבערגעגעבנקייט צום שטאם, פון געטריישאפט, ליבשאפט און פון דער שטאט, וואס האט אים געפאנגען מיט אירע גרויע הארבסטן.

ס'איז מיר נישט פארשטענדלעך פארוואס קאלושינער האט זיך גראד גענומען צום סאנעט. ער האט זיך געפילט א סך פרייער אין א פרייערן פערן, אין קורצע און לאנגע שורות, וואס האבן גיכער איבערגעגעבן זיין ציטערדיק קול. אין זיינע סאנעטן האט ער זיך אריינגעענגט אין א שמאלער דירה און זיין שטיל ווארט ווערט אפט פארטושט אין דער פארדאווענטקייט פון דער גאנצער שורה. דער קרעכץ שרייט אפט אריבער דעם מיין פון די ווערטער, וואס דער דיכטער ווינקט אן, ווייל ביי אים זענען געזאנגען —

לשון פון מיין הארץ אין שעה פון נאכט.
מיט דעם לויף פון ווינטן פריי און נישט באוואכט,
צעטראגסטו זיך דורך הייכן אין דער וועלט.
— ווו טראגט איר זיך, ניגונים פון מיין הארץ, אועק
איבער וועגן ווייט? פון אימה נישט פארשטעלט?
עס זאל נישט ווער פארשלינגען פון מיין טאג די קלאנגען.

און ווייל ער האט כסדר מורא, אַז עמעצער וועט פאַרשלינגען פון זיין טאָג די קלאַנגען, איז ער דער שטילער נאַכט־זינגער, וואָס שפּירט אַז אויב ער וועט דורכאַנבאָד זיין געטריי צו זיך, וועט מען אין זיין שטילקייט פאַרט דערהערן דאָס אייגנאַרטיקע קול זיינס.

אַפט, נישט מער ווי אַ קול, ווייל אויב ס'איז דאָס לשון פון האַרץ, דאָרף ער נישט האָבן קיין צופּיל ווערטער און קלאַרע רייד, אַ ווונק איז גענוג, אַ צוזאַמענשטעל פון זינגענדיקע ווערטער איז אויך אַ פּירוש פאַר זיך אַליין. פונדעסטוועגן געלינגט אים אַפט צוזאַמענזינגען די שטילקייט זיינע מיט דער מוזיקאַלישקייט פון ליד און ס'באַקומט זיך אַן אייגענער איבערזינג פון אַלטע טייטשן. דאָס ליד הייבט אַן מיינען עפעס אין דער לאַנדשאַפט פון שורות, וואָס י. ל. קאַלושינער מאַלט אויס:

ו ו י נ ט ע ר

דער האַרבסט האָט צוגעדעקט די האַרטע ערד מיט גרויע טעג.
די ביימער אָפּגעשילט מיט מעסערדיקער קעלט.
די פּייגל זענען מיט דעם זומער, ערגעץ ווייט אַוועק
און מיטגענומען דאָס געזאַנג פון וואַלד און פעלד.
מיט מחנות וואַלקן זענען אָנגעשווומען בערג מיט שניי,
אַראַפּגעלאָזט זיך, איבערווינטערן אויף ערד.
צעטראַגט זיך איבער פעלדער ווינט מיט ווייסן פּראַסט פאַרביי
און ברעכט דעם לעצטן נעסט, וואָס איז נאָך נישט צעשטערט.
די קראַען פּלעקן דורך די לופט, פון פרי ביז זון־פאַרגאַנג
און יאָגן זיך מיט ווינט, ווי דורך ווייסן רויך.
צעהענגט זיך איבער וואַלד, דאָס ליד פון זומער־אונטערגאַנג,
פאַרדעקט דעם וועלק אויך ערד מיט שניי וואָס פאַלט פון הויך.

די שורות פאַרמאַגן אַן עלעגישן טאָן און זיי דעררעדן זיך צו אַזאַ סימ־
באַליק ווי „פאַרדעקט דעם וועלק אויף דער ערד“, וואָס גיט אונדז די זיכער־
קייט, אַז ערגעץ, אין דעם דיכטערס פאַרהוילענער שטילקייט, ליגן אויך באַ־
האַלטן מיינען, אַפילו ווען זיי זענען נישט אַזוי קלאַר און בליציק אויסגע־
דריקט.

י. ל. קאַלושינער פאַרלאָזט זיך צופּיל אויף דעם צוגעגרייטן פּאַעטישן
ווערטערבוך, וואָס לאָזט זיך זייער גיך אויסשעפּן. ווערט ער טאַקע אַן איבער־
חזרער פון ווערטער, וואָס פאַרקנאַפּן דעם איינדרוק. אַבער אומעטום זעט זיך,
אַז דער דיכטער וויל באַזיגן זיין אייגענע באַשרענקטקייט פון לשון און זיך
אויסטענהן, נישט נאָר אויסזינגען. אַ סך מאַל מאַכן זיינע לידער דעם איינ־
דרוק, ווי ער וואַלט גענוצט ווערטער ווי זילביקע נאָטן, ווייל קודם כל וויל

ער עפעס אויסזינגען, שפעטער ווען ער כאפט זיך, אָז ער וואָלט באַדאַרפט אַריינשטעלן אַנדערע ווערטער, איז שוין צו שפעט, ווייל די צייטווייליקע, זילבגעציילטע אותיות האָבן זיך שוין אַזוי אַריינגעזונגען, אָז ס'איז זיי שווער אַרויסצורייסן פון דעם אומקלאָרן טעקסט.

י. ל. קאַלושינער שרייבט נישט קיין אומפאַרשטענדלעכע לידער, נאָר אומגערעדטע לידער. ווערטער זענען ביי אים בלוז זיפֿצייכנס, אַדער זיפֿצ פונקטואַציע. מיר איז אַ סך מאָל ליבער זיין אומגערעדט ליד, ווי זיין ליד וואָס וויל זיך אויסטענהן. דאָרט אָבער וווּ ער ווערט נישט געשטערט פון זיין זעלבסט־דיסציפלינירטער ענגשאַפט, קען ער יאָ אַפט טענהן מיט אייגענע רייד.

אַ גאַט,

צו דער שמחה פון מיין יום־טובדיק געזאַנג:
גיי איך היינט אַרויס פון גויט נישט מער דורך הינטערוועג
און גיי מיט אַ ליד צום אויפגעטאַגטן ברעג.

אַדער ווי אין זיין ליד — „ביי דער מאַשין“, וואָס איז אַ בייטראַג צו אונדזער אַמעריקאַנער פּראָלעטאַרישער דיכטונג און האָט אין זיך אַ ניצוץ פון מאַריס ראָזענפעלדן.

טיילמאַל,

איז מיר גוט צו זיין
פאַרהאַרטעוועט מיט מיין מאַשין,
ווי איין שטיק שטאַל
קוקן אויף דער בלאַנקער נאָדל אין געבלענד,
וואָס טאַנצט אויף דעם געוואַנט
און שאַרט זיך גייענדיק אַרויס פון מיינע הענט,
קוקן אויף דער נאָדל, ווי זי פלעכט די פעדעם אין
און פאַרנייט און שטעפט מיט זין
און פאַרטיקט אויס אַ נייע זאַך.
אַט אַזוי אין רוישן פון פאַבריק,
קלייבן זיך צונויף אין מיר אין שטאַליקן געקלאַנג.
ווי טויבן נאָכן טאַג — אין טויבנשאַלג.

פונקט מיט דרייסיק יאָר צוריק האָט דער דיכטער י. ל. קאַלושינער פאַר־עפנטלעכט זיין פּאָעמע „רות“, וואָס איז געווען אַ פיינער צוזאַג. קאַלושינער האָט אַרויסגעוויזן גאַנץ גוטע בריהשאַפט מיט ווייסן פערז. זיין לשון איז געווען ציכטיק און קיין שטער איז נישט געשאַפן געוואָרן צווישן דעם אידילישן מעשהלע און דער זינגעוודיקייט, וואָס האָט ניט פאַרשטעלט די רייד.

איבער פעלדער, רייך מיט זאַנגען,
אין דער נאַכט ווי איינגעוואַקסן,
ליגן ווייטקייטן צעוואַרפן
מיט ישובים אויף די וועגן.

א י ן ת ו ך ג ע נ ו מ ע ן

צווישן זיי געדרייטע סטעזשקעס,
ציען זיך אָוועק אין וועלדער
צוגעדעקט איצט מיט אַ שווייגן —
חלומען פון מאַרגן-קלאַנגען:
פון פאַרטאַגן, פון פאַרנאַכטן,
פון דער זון און אירע פאַרבן.

ס'איז געווען בעסער פאַר קאַלושינערן זיך צו האַלטן ביי דער דיסציפּ-
לין פון אַ טעמע. די טעמע האָט אים גלייך באַזאָרגט מיט קלאַרע דערציילע-
רישע ווערטער, וואָס האָבן אים אַליין נישט געלייגט קיין שטייגער אויפן וועג.
אין זיינע לידער, וווּ די טעמע איז ער אַליין, פאַלט ער אַריין אין נגינה,
וואָס שטערט די ווערטער אָפּט צו קומען... צום וואָרט. אָבער גוטע אויערן
קענען אויך אין דער אינהאַלט-פאַרדעקנדיקער תּפילהדיקייט דערהערן אַן
אייגענעם צאַפּל פון דעם ווידערהאַלטן קנאַפּן וואָרט און פון דעם אָפּט-אומ-
פאַרענדערטן ליד-נאָך-ליד, וואָס קריגט בלויז אַ פאַראַנדערשטן אויסגעשריי:
דורך די איבער צוויי הונדערט זייטן פון בוך, קען מען צוזאַמענשטעלן אַ רוף
פון אַ יידישן פּאָעט, וואָס איז אויף זיין שטייגער געבליבן געטריי דעם דור
זיינעם. אין די שורות איז פאַראַן יידישע פרומקייט און בטחון, אַז דאָס וואָס
דאַרף געהערט ווערן וועט זיכער דערהערט ווערן.

כ'וויל פאַרענדיקן מיט קאַלושינערס אַ סאַנעט — „ביים יאַרצייט-ליכט“.
די ערשטע פיר שורות זענען אַביסל מוטושטש, אָבער דערפאַר זענען די אַנ-
דערע ציען אַ מוסטער פון דעם דיכטערס געוויין, וואָס וויינט אויס קלאַר-
קייט פון אַן אייגענעם פירוש המלות.

מיט פּליגלען פון אַן אַדלער און מיט אויגן פּלאַמיק אין דער נאַכט,
ביסטו געקומען מיט אַ ווינט צורייטן אויף אַ שוואַרצן פּערד;
פאַרלאָשן פון מיין מאַמע, נישט דערבליטער לעבן אויף דער ערד,
און מער צעעפנט נאָך פאַר מיר, די פרעמד צו גיין פון פיין באַוואַכט.
איז גוט וואָס קומסט צו מיר, מיט פּלעמלעך ליכט צו גאַסט אַ יעדן יאָר,
דעם טאָג פון טרויער צו באַהעלן כאַטש מיין הויז מיט בלייכער שיין;
ווערט נאַנגנדיק די בענקעניש וואָס קומט צו מיר אין האַרץ אַריין.
פון קוקן ווי ס'גייט אויף פאַר מיר איצט דיין נשמה אַזוי קלאַר.
נישט אויסגעמעקט אין מיין זכרון איז ביי מיר אויך דיין געשטאַלט,
וואָס ליכטיקט פאַר מיין בליק נאָר ווי אַ שטערן פאַר מיין אַונט-טראַט.
ווי כּוּע דײַך שטיין ביים פּלעמל דאָ מיט שבת, ווי געבענטשט פון גאַט.
און מעג דיין ברכה נאַכגיין מיר אין וועג ווי אַ געזאַנג אין וואַלד.
מיין לעבן זאָל ווי די לבנה, אין אַ ברוינעם שיינען העל.
איז שווער מיר צו פאַרמעקן צער וואָס האַלט זיך אויף נאָר אין מיין זעל.

.1950

לוי גאלדבערגס לידער

כ'האב שוין אמאל, ביי אן אנדער געלעגנהייט, געזאגט, אז יעדער גוטער שרייבער פארוואנדלט סוף כל סוף זיינע חסרונות אין מעלות. דער אמתער שרייבער איז שפירעוודיקער צו זיינע אייגענע זאכן, ווי דער שאַרפסטער קרייטיקער. קוים דערפילט ער זיינע אייגענע חסרונות, קומט ער צו זיי קריק אבעראמאל און נאכאמאל, ער האלט אין איין איבערשרייבן זיינע פעלערן, ביז ער מאכט פון זיי אַ לייט. ער פאלירט זיינע חסרונות, ער פארדעקט זיי מיט טאלאנט, ביז זיי ווערן זיינע בעסטע מעלות, און ער קען זיי פירן אין גאס אריין מיט שטאלץ. ס'איז ווי צוגעטראפענער פסיכאנאליז. ער היילט אויס זיין טאלאנט דורך דערגרונטעווען זיך צו זיין שוואכקייט. קוים דער זעט ער זיין שוואכקייט פנים אל פנים, באשליסט ער אז ער מוז לעבן דער מיט און ער געפינט אן אופן ווי אזוי עס צו באצווינגען. און נאך איידער דער האַרבסטער קריטיקער דעקט אויף דעם שרייבערס באהאלטענע שוואכקייט, טראגט דער גוטער שרייבער זיין פעלער, ווי אַ פאן, מיט שטאלץ, ווייל ער האָט עפעס דערפון געמאכט, ער האָט זיינע ערגסטע חסרונות געמאכט פאַר זיינע בעסטע מעלות.

לוי גאלדבערג האָט גאַר פרי „פסיכאנאליזירט“ זיין אייגן ליד און געקומען צום אויספיר, אַז

מיינע לידער זענען שפייז צום זעטן —
און פאַר דעם איז גאַט צו דאַנקען.

זעטיקייט איז אפשר דער היפוך פון ליד, וואָס דאַרף אַרויסרופן נישט־געשטילטן הונגער. נאָך עפעס — גוטע לידער ווערן געוויינלעך נישט גע־שאפן פון דעם גאַט־צורדאַנקען שטאַף, ווייל דער דיכטער איז בטבע נישט אונטערגעבעריש. נאָר אַן אומרויקער, אַ רעבעלירנדיקער גייסט, וואָס קען זיך נישט אַריינבענטשן אין זיין סביבה. אָבער לוי גאלדבערג האָט פאַר זיך גע־שאפן אַ זינגענדיקן דלת אמות פון בירגערלעכער געטרייסטקייט. רייזען האָט אַזאַ ליד, ווי ער שטייט פאַר די פענצטער פון אַ בירגערלעך הויז, זעט די פרייד וואָס שטראַלט אַרויס פון דער רויקער היים און ער, דער באַהעם, איז מקנא די ארומגעצייכנטע קליינע רוי.

לוי גאלדבערג האָט אויך פארוואנדלט זיין ליד אין אַזאַ קוואַל פון קנאה פאַר אַ סך פאַרבייגייער. פון לוי גאלדבערגס הויז זינגט אַרויס פשוטע און

אָרומגעצוימטע פרייד, וואָס אין דיין צעשטראַלטער אומרויקייט ביסטו מקנא די קלוג־פאַרקנאַפּטע שלימות.

וועמענס לידער זענען פאַרעס־רונדיק
מיט גלאַנץ אויף הויט, ווי אַפּגעלאַקערט.
מייע, ווי קאַרטאַפּל זענען שטויביק —
די הויט מיט ערד, פון פעלד צעאַקערט.

אַזוי זינגט לוי גאַלדבערג אין דעם זעלביקן ליד, וואָס דינט אים ווי אַן אַריינפיר צו זיין בוך — „ניגון אין ווינט“. דער אמת איז, אַז לוי גאַלדבערג איז אויך גאַנץ „פאַרעס־רונדיק“. אַט האָט ער אין דעם זעלביקן בוך אַ גאַנצן סאַנעטן־קראַנץ מיט אַלע קליפּערלעך. אַבער קיינער האָט אַזוי נישט כאַראַק־טעריזירט גאַלדבערגס לידער, ווי ער אַליין מיט זיין אַדיעקטיוו — „שטויביק־אמת איז, אַז ער האָט די שטויביקייט (אַדער — קלייענדיקייט), פאַר־ענדערט און פון איר געמאַכט גוטע קאַרטאַפּל און שפייז צום זעטן. קאַרטאַפּל זענען טאַקע פּראַלעטאַרישע שפייז צו זעטיקן הונגער. ס'איז די שפייז וואָס זעטיקט און גיט דעם אַרעמאַן דעם כוח אויסצודריקן זיין אומצופרידנקייט מיט דער אַרעמאַנסקער דייעט. פאַראַן אין לוי גאַלדבערגס לידער אַ פיזישע זעטיקייט, ווייל ער רעדוצירט, קודם כל, דאָס לעבן צו עטלעכע קליינגליקן און קליינאומגליקן און ס'ווערט זעטיק־קלאַר.

געוויינלעך איז עס אַן אומדאַנקבאַרע אַרבעט צו האַלטן דעם דיכטער ביים וואָרט, ווייל וואָס ער זאָגט, איז אַפּטמאַל דאָס וואָרט פון מאַמענט. יעדער דיכטער דעקט זיך אויף געוויינלעך איינמאַל, כדי זיך צו פאַרשלייערן צוויימאַל. פאַראַן ביי פּאָעטן דאָס געפיל פאַר געהיימקייט, אַבער לוי גאַלד־בערג האָט נישט קיין מורא פאַר זיין אויפגעקלאַרטער פשטות, ווייל ער ווייסט דאָך, אַז „שטויביקע“, נישט גענוג גערייניקטע פשטות איז זיין חסרון, וואָס ער מוו פאַרוואַנדלען, נישט נאָר אין איין מעלה, נאָר אין אַ סך פאַר־שיידענע מעלות טובות, וואָס באַלייכטן די פשוטקייט פון זיין ליד. ווי ראַל־ניק איז לוי גאַלדבערג שטאַרק פאַראינטערעסירט אין לידער אַרום לידער. ער וויל כאַפּן דעם כּישוף פון ליד, כדי ער זאָל דערקענען זיין אייגן אַרט, צווישן די פאַרשיידענע לידער־זינגער, אַז ער זאָל כאַפּן דעם שעת הכּושר, ווען עס עפנט זיך אַ טויער און ער קען אַריינקומען מיט זיין אייגן וואָרט.

אין לוי גאַלדבערגס פּאָעטער, דערציילט אונדז דער דיכטער, האָט שׁע־מעוודיק געדרימלט משניות־לומדות, אַבער ער איז ביי זיך אַליין בטל געוואָרן דער דעם למדן ר' יצחק דאַרסקי.

שעה פאַר מנוחה, פולע פורטבאַרקייט שפּראַצט פון יצחק דאַרסקין,
שפע, אין די בייטן פון זיין שטערן, אין די ווינקלען פון די ברעמען.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

און אָט ווי אַ באַרג אַ פּילפּול, אין שטאַמל וויל עס קלאַר מאַכן מיין טאַטע,
פאַרפּלאַנטערט זיך זיין וויסן, יודן שמייכלען, און ער נעמט זיך שעמען.
אויך איך בעל פּה: דער זין פון מיינס אַ וואָרט נעמט טונקל ווערן,
און ווי מיין טאַטע אָפט פאַרשעם איך זיך, מיין אייגן קול צו הערן.

די ירושה פון שעמעוודיקייט און פאַרשטיקטן געפרעפל פון לוימדות האָט
דער דיכטער לוי גאַלדבערג אַ צייט לאַנג איינגעשוויגן אין זיך, ביז ס'האַט
פון דער עניוות אַליין אַרויסגעשפּראַצט אַן אייגן וואָרט — אָפט פּראָסט און
פאַרשטויבט פון וועג און פון פּראַצע, אַבער אַ וואָרט, וואָס איז קלאַר און
צוגעפּאַסט צום שטויביקן גליק פון אייגן הויז און הויזגעזינד, — אַ וואָרט
וואָס איז משניותדיק קלוג, ערב דעם מאַמענט, ווען ס'הייבט אַן ווערן פאַר-
גמראַט און פאַרפּילפּולט.

לוי גאַלדבערג איז אַ פיינער געדענקער. ער געדענקט גוט זיין קינד-
הייט און די ערשטע טריט זיינע, ער ווייסט ווי פאַרהויקערט עס זענען גע-
וואָרן זיינע יאָרן מיט די ערשטע לאַסטן פון ירושהדיקער נויט. ער גייט
מיטן טאַטן צום בייזן פעטער מאַנען דעם זיידנס ירושהגעלט, וואָס דער
פעטער, דער דרייקאַפּ, האָט אויסגעשווינדלט, אַבער דער זון מוז אויפהייבן
דעם טאַטן און אים פירן ווי אַ „געפּאַלענעם קעמפּער“ פון שלאַכטפעלד.

לוי גאַלדבערג האָט זיין אייגענע פשוטקייט פאַרוואַנדלט אין זיין טאַטנס
„אַפּיר“, וואָס ער שרייבט פאַר אַ קינד. יעדער שורה וואָס גאַלדבערג שרייבט
איז אויך אַרומגערינגלט מיט דער קלאַרקייט, וואָס פאַלט ווי אַ גוטער נאַכמי-
טיקדיקער באַשייד פאַר קליינע קינדער און זייערע מאַמעס.

מיט אַ גענוענער פענע, אין ליבשאַפט פאַרטיפּט —
שרייבט מיין טאַטע אַן אַפּיר, מיט געצירקלטער שריפט,
פאַר אַ קינד וואָס שטייט מיט זיין מאַמען פאַרשעמט,
זי זאָפט איין דעם ציטער, וואָס זיין הערצל באַנעמט.
ס'איז אַוונט. און אַ לאַמפּ אויף אַ טישעלע, פּלאַך
שפּרייט גאַלד אויף געווירעטע אותיות אַ סך,
געצערטלט געניט פון זיין רויקער האַנט,
אַן אַלף, אַ בית, און אַווי נאַכאַנאַנד.

ס'איז געווירעט — אַלץ איז אויסגעגלייכט קלאַר און ס'איז אַ ווונדער,
ווי אויף דער דאָזיקער געווירעטקייט, אויף דעם דאָזיקן „אַפּיר“ ווערט פּונ-
דעסטוועגן אויסגעשפּרייט אַ שיינ פּון גאַלד. אומבאַמערקט באַווייזט לוי
גאַלדבערג אַריינצוציטערן דעם אַטעם פון פּאַעזיע אין זיין ערלעך און געווי-
רעט וואָרט.

ווייסט דערפאר גאלדבערג מיט אַ רייזענשער תמימות איבערצוגעבן.

— אז

מיין וואָרט איז שטיל ווי טרויער,
מיין פאַרב, איז ווייס און שוואַרץ,
עס הילכט נישט הויך צום אויער
נאָר שטיל עס רעדט צום האַרץ.

און הגם דער דיכטער האָט פרי פסיכאָאָנאָליזירט זיין ליד און דערגאַנצן
גען צו דער ירושהדיקער, שעמעוודיקער פשטות, טראַגט ער די פשטות ווי אַן
עול און אין זעלטענע מינוטן דערשפירט ער, אַז זי קלעטערט נישט הויך
גענוג מיט אים.

אַפילו נישט אין פולן ליד איז דאָ אַלצדינג
וואָס כּ׳האַב פאַרטראַכט אין שטילער שעה צו זאָגן.
מיין פשוט וואָרט, וואָס איך געפין אים גרינג
איז אָפט אַ משה — נישט אַרויפצוטראַגן
צו יענער הייך וווּ עס ציען זיך טרעפּ,
פון אויסגעחלומטע געשטאַלטן.
טרעפט: עס ווערט מיין קלאַרער זין פון אַ געוועב
אין אַ פאַרצאַמטער טונקלקייט פאַרהאַלטן.

אַבער אַז לוי גאַלדבערג איז נישט באַשערט צו קלעטערן, ווייסט ער
אַבער ווי צו שפּאַנען פאַמעלעך און ווי צו באַזינגען זיין אינטימסטן שפּאַן,
אַז עס זאָל אונדז אויך ווערן וואַרעם. דאָס איז נישט קיין לייכטער ענין.
שרייבן לידער צום אייגענעם ווייב, פון אייגענער זידישקייט, פון אייגענע
קינדער און דאָך איינלאַדן נישט-באַליידיקטע אויערן אויף דער פריוואַטער
שמחה — אַזאַ זאַך דאַרף מען קענען.

אויף מיינע הענט ביסטו איצט אַלט געוואָרן מיט די שיינע פּופציק יאָרן דייע,
מיט וואָס קען איך דיר אָפּצאלן דערפאַר, שותפטע, דו מיינע, זאָג!
אַז נישטאַ גאָר איז ביי מיר אַזאַ מטבע, און ביי דער וועלט אַזאַ מין וואָג;
און נישטאַ איז אויך דער שאַצער דעם ווערט צו וועגן, פאַר דיר, באַשערטע מיינע!

ביי דער גאַנצער שווייגנדיקער עניוּות, קען ער אויף אַ דערהויבענעם
אופן אַרויסטראַגן אַן אינטים געפיל און אַפילו ווערן רייזעניסטיש, קלוג-עפּי-
גראַמיש. אויך ביי זיין גאַנצן געצאַמטן טראַט קען ער שרייבן אַ ברייטע
בהרחבהדיקע שורה, וואָס זאָל זיך גוט האַלטן צוזאַמען און נישט ווערן
לעכערדיק.

גאַלדבערג קען אויך אויף זיין שטייגער דורכנעמען און באַלייכטן אונ-
דער צושטאַנד פון פרעמדקייט, אונדזער נישט-צוגעפאַסטקייט צו דער פרעמד-
דער שטאַט, וואָס איז „אַ דורכפאַר-וועג פאַר אונדזערע לוויּות“. ער קען

אויך שטעלן דעם טראָפּ אויף אונדזער געמיט־איינזאַמקייט און אַנווייזן מיט אַ זיכערן פינגער אויף אונדזער „פענצטער“. אין זיין ליד „אין פענצטער פון אַ ספרים־קראָם“ שפיגלען זיך אַפּ אפּשר הונדערט פּובליציסטישע אַרטיקלען.

אַ מענטעלע הענגט אויסגעפּרעט אַליין, נישטאַ פאַר איר די ספר תורה. די גמרא טוליעט זיך צו אַ תנ"ך, דער ווילנער גאון צו אַ מגורה. ביי אַן אַלף־בית, געהויקערט, ליגט אַ דריידל. נישטאַ ווער עס זאָל אים שפּילן. אַן ארבע־כּנפות פּרום קושט די רציעות פון אַן אַלטן פאַר תפּילין. אויפּן בילד דער „וויכוח“, וווּ איין יוד איז אַלץ נאָך איינגעקשנט. צי ווייסט ער, אַז זיין מחזור, און זיין סידור, ליגן דאָ פאַרמשכּנט? אויך זיין עין יעקב, און זיין משניות, געבן אַ פאַרשטויבטן חיבור, „די שיינע העלענאַ“ — אין לעדער־באַנד — מיט אַלץ אַרום, קאַקעטיש קוקט זיך איבער.

אַ ספרים־קראָם! וואָלקן איצט פאַרדעקט דיין הייליקייט, דיין שימער, און ס'וויינט אין מיר דאָס כּזית ייִדישקייט אויף דייע העיליקטימער.

אגב, ברענגענדיק דאָס ליד, מוז איך מאַכן אַ פאַרווהרן דעם קאַרעקטאָר. וואָס ער האָט אין דעם קליינעם ליד אַדורכגעלאָזט נישט ווייניקער פון זעקס גרייזן אין די העברע־ישע ווערטער. דאָס איז אַ צו־גרויסע פּראָפּאַרציע און עס מינערט בפּירוש דאָס פאַרגעניגן, וואָס מ'האַט לייגענדיק דאָס ליד.

גאַלדבערג פאַרמאַגט אַ שטילן, נישט אַרויפצווינגנדיקן הומאָר. די שיינע העלענע „אין לעדערנעם באַנד“ ווינקט זיך איבער קאַקעטיש. אַט דער נישט־שרייענדיקער הומאָר גיט דעם פּאָעט די מעגלעכקייט אַנצושרייבן טייער־רע קינדער־לינדער, וואָס מעגן פאַרנעמען אַן אַרט אין אונדזערע בעסטע כּרעס־טאַמאַטיעס.

כ'ברענג דאָ זיין ליד „צווילינגלעך“, וואָס איז איינגעטיילט אין „מיידל־לעך“ און „יינגלעך“ און פאַרמאַגט אַ סך הנעוודיקע שורות:

מ י י ד ע ל ע ך

צוויי מיידעלעך, די זעלבע הייד,
דאָס זעלבע, אויך די פּנימער.
עס הערט די גאַס אין זייער גאַנג:
אַז אַ צווילינג זענען מיר.

די מאַנטעלעך פון איין פּאַסאַן,
דאָס זעלבע אויך די קליידעלעך.
און וווּ זיי גייען, קוקן ליב,
מענטשן אויף די מיידעלעך.

א י ן ת ו ך ג ע נ ו מ ע ן

דער זעלבער טראַט, דער זעלבער שטעל,
דער זעלבער שיין אין די אייגעלעך.
און לאַכן זיי, דאַן דוכט זיך אויס,
עס טרעלן יונגע פייגעלעך.

צוויי שירעמלעך פון זעלבן זייד,
פאַרשטעלט פון זון די קעפעלעך.
און גייען זיי, אין גאַנג צום טאַקט,
טאַנצן צוויי פאַר צעפעלעך.

י? נ ג ע ל ע ך

די אַנצוגלעך פון זעלבן שניט,
ווען שטאַטנע ביידע גייען זיי.
אַ שכן גריסט זיי אַפט פאַרקערט,
וועמען ער מיינט, פאַרשטייען זיי.

אַז ווער איז ווער קומט פאַר אַמאַל
אין שול אויך אַ וועטעניש.
דער צווילינג האָט אויך שפּאַס פון דעם,
ביז ס'לייזט זיך אויף דאָס רעטעניש.

עס טרעפט, דער טאַטע, ווען ער דאַרף
באַשטראָפן וועם אַ ביסעלע,
ווערט באַשטראָפט גאַר יאַנקעלע,
ווען קריגן שטראָף דאַרף ניסעלע.

די מאַמע בלויז פאַרבייט זיי גישט.
זי רופט זיי: מיינע בערעלעך.
צוויי יונגעלעך די זעלבע הייך.
די זעלבע קודרע הערעלעך.

די גוטע לידער, וואָס לוי גאַלדבערג האָט אַנגעשריבן, זענען געבענטשט
מיט דעם, וואָס אַלע זיינע חסרונות זענען אַרויסגעשטעלט אָפּן און מוטיק,
ווייל זיי זענען באַמייסטערט און ס'איז זיך נישטאַ מיט זיי וואָס צו שעמען.
די חסרונות זענען שוין זיינע מעלות. פאַראַן אין בוך — „ניגון אין ווינט“
אויך אַ סך נישט געראַטענע לידער, וווּ די חסרונות זענען נאָך נאַקעט און
אַרעם, ווי, אַ שטייגער, אין אַזאַ סאַציאַלן באַטראַכט:

און דאָ אין רייכן לאַנד איז אַלץ פאַרקערט.
צום אַרעמאָן אין קעשענע, קריכט גאַר דער מאַגנאַט,
און געזעץ באַשיצט אים, פון זיין גנבה-טאַט,
און גישט די תּפּיסה-צאַם איז אים דערפאַר באַשערט.

אָבער דאָרט, וווּ די חסרונות גאַלדבערגס זענען געוואָרן זיינע מעלות.
פאַרמאָגן די לידער אויך די מעלה, וואָס מ'קען זיי לייענען מיט אַ געפיל.
אַז מ'מעג צו זיי נאָך אַמאָל צוריקקומען. אפשר איז זיי באַשערט די אומ-
שטערבלעכקייט, וואָס דער פּאָעט וויל פאַר זיך אויסבעטן:

פאַראַנען לידער וואָס גייען אויף אין אונדזער לעבן —
גורל וויינענדיק, קוים הערבאַר
ווי נזירים אין פּאַנטאָפּל.
איז ווייל זיי טראָגן אין זיך, די שיינקייט פון יסורים,
קענען זיי אומגעשטערט, דורך שטורעם
וואַנדערן,
פון איין דור צו דעם אַנדערן.

אונדזערע צוקונפטיקע דורות — ווער קען פאַרויסזאָגן זייערע געשמאַקן?
אָבער מיר אַליין קענען לייענען לוי גאַלדבערגס געראַטענע לידער מער ווי
איינמאָל און האָבן פון זיי גרויס הנאה.

ד"ר א. מוקדוני

א קריטיקער וואָלט געמעגט גאַנץ אָפט אַרויסגעבן זיינע אייגענע ביי-כער, ווי אַ יום-טוב פאַר זיינע אומצאָליקע קרבנות. אָט — זאָלן זיי דינען ווי אַ שנאה־אַפלייטער פאַר די אַלע אַנגעזאַמלטע קרוודעס, וואָס די קריטיקירטע האָבן צום קריטיקער. ווי גוט די ביכער פון קריטיקער זאָלן נישט זיין, וועט דער קריטיקירטער שטענדיק געפינען אין זיי עפעס אַזוינס, וואָס זאָל אים פאַרגיטיקן פאַר זיינע פאַרווונדעטע געפילן. דאָס איז הומאַניטאַר און קריטיקער מעגן געדענקען דעם דאָזיקן מענטשלעכן אָקט פון איינזעעניש מיט באַרעכטיקטע מערדער וואָס לוייערן אויף אים און ווילן אים כאַפן.

ד"ר מוקדוני האָט דאָ נישט לאַנג צוריק אַרויסגעוויזן זיין ברייטהאַרצי-קייט דערמיט, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן גאַנצע צוויי ביכער מיטאַמאַל. זאָלן די קריטיקירטע האָבן אַן אמתן פיקניק. זאָלן זיי בודק זיין די ביכער און אויב מ'וועט נישט געפינען קיין חסרונות אין איין בוך, וועט מען זיכער געפינען עפעס אַזוינס אין דעם צווייטן, וואָס זאָל קענען געבן דעם נחת-רוח פון ווערן קוויט מיט אַ שופט, וואָס זיצט אויבנאָן און זאָגט יענעם אַריין מבינות.

אַזאָ קריטיקער, וואָס באַפרידיקט אַזוי זיינע היימישע קרבנות, איז באמת אַ גאָלדענער און גוטאַרציקער מענטש. ער וואַרפט זיי די ביכער, ווי אין אַ שטייג פון נקמה־הונגעריקע. ער זאָגט זיי — זעט, ווי איך אַליין בלאַג-דזשע אויך און ווי שווער ס'איז צו האַלטן אַ פעדער אין דער האַנט. אָט גיב איך עס צו מיט מיינע אייגענע ביכער, לייענט זיי מיט אייער געזונטן כעס און זאָל אייך זיין צו געזונט.

ווי אַ מענטש, וואָס איז זייער גוט באַהאַנדלט געוואָרן — שוין אַביסל צו גוט — פון דעם קריטיקער ד"ר מוקדוני, האָב איך ביים לייענען זיינע צוויי ביכער געמוזט אַ היפש ביסל אונטערהאַרעווען. כ'האַב זיך געוואַלט אַנשטרענגען זיך אַריינצולעבן אין דער ראַלע פון זיינע שאַרף־קריטיקירטע, וואָס קומען קיינמאַל נישט צום אויסדרוק און קענען נישט אויסלאָזן זייערע געפילן. כ'האַב אין זייער נאָמען באַדאַרפט לייענען די צוויי מעמאָרן־ביכער, וואָס מיט זיי האָט מוקדוני באַרייכערט די ייִדישע ליטעראַטור און כ'האַב געמוזט זוכן און געפינען עפעס אַזוינס, וואָס זאָל די אַרמיי פון קריטיקירטע באַרויקן, כדי די שרייבער זאָלן קענען מיט באַרויקטע נערוון ווייטער שרייבן

און ווייטער גראציעז און דערשראָקן לייגן די קעפּ אויף דער באַרמהאַרציקער גילאַטיגע פון ד"ר מוקדונים קריטישן טאַלאַנט.

ד"ר מוקדוני איז אייגנטלעך אויף די עלטערע יאָרן געוואָרן אַ שלום-מאַכער מיט דער ליטעראַטור. ער האָט אויסגעזוכט עטלעכע בייזע פונקטן און אויף זיי שיסט ער און קאַנצענטרירט זיך אינגאַנצן. דאָס איבעריקע איז ביי אים ריינער גאַלד. אויב שרייבער האָבן נאָך אַלץ פאַראיבל אויף אים, איז עס פשוט דערפאַר, וואָס מען קען אָט די אַפּעטיט־צער־ייצטע מענטשן קיינ-מאַל נישט באַפרידיקן. די צרה מיט אַ קריטיקער וואָס ברענגט אַריין אַ שטיקל אינפלאַציע אין זיינע לויבגעזאַנגען איז וואָס ער שאַפט אַ באַזונדערן געניאַליטעט־סטאַנדאַרט וואָס וואַלגערט זיך אויפן נידעריקסטן שטאַפל. יע-דער שרייבער וויל זיין — אויב נישט נאָך העכער, און דער גוטער קריטיקער געפינט גאַנץ אַפּט אויס, אַז ער האָט טיף באַליידיקט אַ זייער סענסיטיוון שרייבער דערמיט, וואָס ער האָט זיינעם אַ חבר אויך געלויבט צוויי הונדערט פּראָצענט. נישט נאָר אַ הויקער, נאָר אַריבערגעכאַפטע לויב דערזעט מען אויך ערשט אויף יענעם.

אַבער צוריק צום פריילעכן, צוויי־ביכערדיקן יום־טוב פון ד"ר מוקדוני און צוריק צו דער ראַלע פון אַ שרייבער, וואָס לייענט זיי אין נאָמען פון אַזויפיל דערנידעריקטע און באַליידיקטע.

אין זיין בוך „באַגעגענישן“, וואָס איז אייגנטלעך אַן אייגנאַרטיקער פרוו אויף אַן אויטאָביאָגראַפיע, ווי אויך אין זיין בוך „יצחק לייבוש פּרץ און דאָס ייִדישע טעאַטער“, וואָס איז אויך ווייטערדיקער אויטאָביאָגראַפיע-שער מאַטעריאַל, וואַרפט זיך אין די אויגן אַ מערקווירדיקער פאַקט. נישטאַ אין בייזע ביכער קיין סימן פון טעאַטראַלישקייט — נישט צום גוטן און נישט צום שלעכטן.

אויב מ'געדענקט אַז ד"ר מוקדוני האָט אַ גרויסן טייל פון זיין לעבן געווידמעט דעם טעאַטער און איז דורך דעם שטענדיק געווען אַן אַנגעצונ-דענער, אַן אויפגעראַמטער, אַ דראַמאַטישער, אַזעלכער, וואָס האָט געזוכט זיינע קאַנפליקטן און זיי אַלעמאַל, ברוך השם, געפונען — וועט מען זיין איבעראַשט וואָס מ'וועט אין די צוויי ביכער נישט געפינען קיין שפור פון יענער דערהויבענער, אַדער פייערלעכער אַנגעצונדנקייט. פאַראַן אין בייזע ביכער — אַפילו ווען ס'ווערן כלומרשט איבערגעגעבן דראַמאַטישע געשעע-נישן און צוזאַמענשטויסן — אַן אַנגעשטרענגטער פאַרוזן צו זיין ביז גאַר פשוטותדיק, נישט צו דראַמאַטיזירן און נישט צו נוצן קיין טעאַטער־עפעקטן. די ביכער זענען אויף אַ האַר נישט דעקאָרירט. אויב זיי ווערן ערגעץ

יא געשפילט, ווערן זיי געשפילט פאר נאקעטע ברעטער, אן א סימן פון דער קארציע.

ווען מ'האט אין זינען דעם פינקלדיקן, נערוועזן, אימפולסיוון סטיל פון דעם פובליציסט, שארפן מוכיח און אומקאמפראמיסלעכן ד"ר מוקדוני, וועט מען ווערן איבעראשט איבער דער רויקייט פון די ביידע ביכער. הגם דער מחבר רעדט זייער א סך אין זיינע ווערק און שטעלט זיך איין פאר זאכן, טוט ער עס אויף א שטילן, עלעגאנטן אופן. ווי אזוי האט ד"ר מוקדוני באַ-זיגט זיין אייגענעם אימפעט? מ'קען די פראגע, פארשטייט זיך, שטעלן אויך אנדערש: איז טאקע נייטיק געווען אז מוקדוני זאל באזיגן זיין אייגענעם קאכעדיקן און דראמאטישן סטיל, זיין התלהבות, זיין טעאטראלישע שנאה און ליבשאפט צו מענטשן און זאכן?

דער פובליציסט ד"ר מוקדוני האט אויף א קונציקן אופן זיך באזיין-טיקט פון זיינע „באגעגענישן“, וואס איז פאקטיש א צוזאמענשטעל פון קורצע דערציילונגען. אבער א גרעסערע איבעראשונג איז, וואס ער האט אויך באזייעטיקט זיין קאכיקן סטיל פון זיין בוך איבער פרצן און דעם יידישן טעאטער. אויך דאס בוך איז נישט טעאטראליש, נאר ביז גאר זאכלעך און אינפארמאטיוו.

פאראן אין ביידע ביכער א טרעטן מיט שטילע טריט. אפילו ווען ער דארף אויסרעכענען חסרונות, טוט ער עס שטיל, אן איינרייסונגען. נאר די מיינונגען זענען דורכגעטראכטע און אפגעקילטע.

אויטאביאגראפישער מאטעריאל איז שטענדיק א פראבלעם פאר דעם מחבר וואס דערמאנט זיך. ער ווייסט נישט ווי אזוי ער זאל זיך דערמאנען, ווי א מענטש וואס טראכט אויף צוריק מיט מיטלען, וואס ער האט אנגע-זאמלט אין משך פון יארן, אדער ווי איינער וואס שטרענגט זיך אן צו טראכטן לויט די יארן, ווען זיי, די אלע איינדרוקן, זענען צו אים געקומען.

ס'איז תמיד שווער צו געפינען די גלייכוואג. אין דעם בוך — „מיינע באגעגענישן“ גיט אונדז מוקדוני א גאלעריע פון מענטשן, וואס ער האט באגעגנט, ביז ער איז אלט געווארן 22 יאר און זיך געקליבן אפצופארן אין דער שווייץ שטודירן. אין צווייטן בוך, וועגן פרצן, איז ער א יונגערמאן פון א יאר דרייסיק און ס'פעלן אונדז אינגאנצן אכט יאר. אין די אכט יאר איז ד"ר מוקדוני אויסגעוואקסן און איז געווארן א טעאטער-אויטאריטעט. נישט נאר איז ער געווען אן אריינגייער אין פרצעס הויז, נאר דער דרייסיקי-יארי-קער יונגערמאן איז געווארן פרצעס דרייסטער חבר. פרץ האט זיך צוגעהערט צו מוקדוניס מיינונגען און זיך גערעכנט מיט זיי. אין יידישן טעאטער האט מען ד"ר מוקדוניס ווארט געשאצט און געאכט.

וואס אַזוינס איז מיט ד"ר מוקדונין געשען אין די קאַרגע אַכט יאָר?
 אין זיין קליינער פאַררעדע זאָגט אונדז דער מחבר צו נאָך בענדער. אָבער
 ער וועט מוזן זיין אַ סך רירעוודיקער און אימפולסיווער און אַפילו טעאַטראַ-
 לישער, כדי פאַר אונדז אויפצושפילן די דאָזיקע אַכט אויפבויערישע יאָרן.
 אין לעבן פון אַ קליינשטעטלדיקן יונגמאַן, וואָס גיט נישט קיין סך אַנצור-
 הערעניש אויף זיין צוקונפטיקער, פאַרביקער קאַריערע, פון דעם ד"ר סעמועל
 דזשאַנסאָן פון יידישן טעאַטער, פון דעם קריטיקער, וואָס אַקטיאָרן און אַק-
 טריסעס האָבן געציטערט פאַר זיין נאָדקרום און פען־קרייץ.

פאַראַן אין די ביכער פון דעם שאַרפן און שטאַלצן ד"ר מוקדוני אַן
 עניוודיקער טאָן, נישט אַזוי אין די מיינונגען, נאָר אין דעם אופן פון שטילן
 שרייבן, דער סגנון איז ווי פון איבערגעשראַקענער אויטאַרשאַפט.

נישטאָ אין זיי דער ריס, דער פלי, דער כאַפּ, דער קלעטער, דער אימ-
 פולסיווער, הייסער באַפעלערישער זאָג פון זיין פובליציסטיק, וווּ אַלץ ווערט
 דעקלאַרירט און פאַנטיפיצירט. דאָ האָבן מיר אַ באַשיידענעם אויטאָר, וואָס
 קומט אין קאַרידאַר, שטעלט זיך אַוועק זאָגן אָמן מיט קהל.

די אַפּוועזנהייט פון אויטאָריטעטישער אויטאַרשאַפט, פון אַ חזקהדיק
 וואָרט איז דאָס וואָס וואַרפט זיך צום שטאַרקסטן אין די אויגן, ווען מען
 לייענט איבער ביידע ביכער. דער בעלעטריסט און האַלבער בעלעטריסט מוק-
 דוני האָט אַריינגעדרייט אין זיך אַלע טעאַטער־לעמפלעך און געקומען מיט
 אַ שטילקייט און אומרירעוודיקייט, וואָס איז באַמת איבעראַשנדיק.

די שטילקייט און אינטימיטעט ליגט זיכער אויפן דנאָ פון ד"ר מוק-
 דוניס אימפעט. דער דיקטאַטאָר פון טעאַטער און פייערלעכער פראַקלאַמיר-
 רער אין דער ליטעראַטור פאַרמאַגט אַן אינערלעכן דרך־אַרץ פאַר שרייבן, און
 ווען ס'איז געקומען צו געבן דאָס אינטימע וואָרט, דאָס איבערגעלעבטע און
 צוריקגעטראַכטע, האָט ער אונדז געגעבן דאָס באַשיידענע און ערלעך־אַפגע-
 שפאַרטע און נישט דאָס דעקאַראַטיוו־געצונדענע.

מוקדוניס "מיינע באַגעגענישן" איז דאָס פּופציקסטע בוך אין דער אַר-
 גענטיגער סעריע פון דאָקומענטן פון פּוילישן ייִדנטום. ס'איז זיכער אַ ביי-
 טראַג צו דער אינטערעסאַנטער, הגם נישט־אַפגעקליבענע סעריע. אין דעם
 יובל־בוך געפינען מיר אַן אַ צאָל געשטאַלטן, וואָס גיבן אונדז ווי עדגאַר
 לי מאַסטערס די אַלע וואָס שלאָפן, שלאָפן אויפן בערגל, די אַלע גע-
 שטאַלטן וואָס האָבן זוכה געווען איינצושלאָפן און וואָס האָבן נישט דער-
 לעבט דעם חורבן. אויף אַזויפיל זענען די געשילדערטע געשטאַלטן פון
 קצבים, מלמדים, איבערשרייבערס, קליינשטעטלדיקע מחברים, משומדים —
 טיפן פון אונדזער פאַרגעסענער שטעטלדיקער רו.

מוקדוני באגלייט שטיל זיינע געשטאלטן און האָט זיך מורא אַרויסצור-
כאַפן מיט אַן איבעריק וואָרט. ער האָט מורא, אַז דאָס וועט נישט פאַסן דעם
ינגל, וואָס גייט נאָך זיינע דערוואַקסענע מענטשן ווי אַ שאַטן. באַקומט זיך
אַ ציררויק בוך. צענדליקער בלעטער זענען אומאינטערעסאַנט — הפנים ליי-
טעראַטור, אפילו אויטאָביאָגראַפישע ליטעראַטור, נייטיקט זיך אויך אין
אביסל פּאָליטור.

קריטיקער זענען די איינזאַמסטע מענטשן אויף דער וועלט. זיי האָבן
נישט קיין פריינט, זיי הערן קיינמאָל נישט דעם אמת. זיי הערן אָדער זיסע
חניפה, אָדער גאָר בייזע זידלערייען. אַז ער וויל הערן פון עמעצן אַן אמת.
אויפריכטיק וואָרט, מוז ער עס הערן פון זיך אַליין אין די זעלטענע מאָמענטן.
וואָס באַפאַלן אַ מענטשן. דערפאַר אַז אַ קריטיקער גיט אַרויס אַ בוך, האָט
ער נישט קיינעם מיט וועמען זיך אַן עצה האַלטן.

ס'איז נישטאָ אַזאַ באַשעפעניש ווי אַ דערפאַרענער שרייבער. אַ גוטער
שרייבער הייבט אַלעמאָל אַן און ער איז אַלעמאָל הילפלאַז, און ער אַנטדעקט
אַלעמאָל ווי אַזוי צו באַמייסטערן זיין הילפלאַזיקייט. דער בעסטער און גע-
ניטסטער שרייבער מעג האָבן אַ פריינטלעכן רעדאַקטאָר. אין ד"ר מוקדוניס
צוויי ביכער זענען פאַראַן אַ סך זייטן, וואָס האָבן געקענט ווערן אויפגע-
לעבט, ווען דער מחבר וואָלט געקראָגן פריינטלעכע קריטיק, איידער ער איז
מיט זיינע ביכער אַריין אין דרוק. אָבער ווי קען אַ קריטיקער קריגן אַ חברשן
קריטיקער, אין זיין גרויסער, אַלימפישער איינזאַמקייט?

מיר וואָלט גאָרנישט אויסגעמאַכט ווען דאָס וואַקסנדיקע ינגל סענדער,
פון מוקדוניס אַמאָליקער וועלט, וואָלט זיך יאָ צייטנווייז אַרויסגעכאַפט מיט
אייגנאַרטיקע און גייסטרייכע באַמערקונגען, אפילו ווען די אַלע אַרויסגע-
כאַפטע רייד וואָלטן איבערגעפירט די אַטמאָספערע פון אומרייפיקייט און
וואָלטן געמוזט פאַרצייכנט ווערן אויפן חשבון פון דעם היינטיקן ד"ר מוקדוני.

אַט שרייבט דאָך מוקדוני אויף די סאַמע ערשטע בלעטלעך פון זיין בוך
וועגן דער מאַמע פון זיין יוגנט־חבר מיטן לשון פון אַ דערוואַקסענעם. «זי
האַט קאַנטראַלירט זיין לעבן ביז דאָס סאַמע אינטימסטע». «אונטער דעם
טעראָר פון זיין מוטערס משוגענער ליבע». «סי דער „קאַנטראַל“ און סי
דער „טעראָר“ זענען שפּעטערדיקע באַגריפן, וואָס דער מחבר האָט צוגע-
טראַכט פאַר זיינע יוגנט־באַטראַכטונגען און דערפאַר וואָלט גאָרנישט גע-
שאַדט, ווען ער וואָלט זיי אַרויסגעפירט פון דער צוויי־דימענסיאָנעלקייט.
צוויי־דימענסיאָנעלקייט איז אינטערעסאַנט, ווען זי ווערט קינסטלעריש באַ-
לויכטן. אין דעם בוך „מיינע באַגעגענישן“ ווערט אַלץ רויק און שטיל גע-

שילדערט, אפילו טראגעדיעס און קאמעדיעס ווערן געגעבן בחפזון, נישט ווארטנדיק אויפן עפעקט. אויף דער געהעריקער פויזע.

„און פון די חלומות וועגן גליקלעכע התנים האט זיך אויסגעלאזט א טייך. זי האט חתונה געהאט מיט א קליינעם סוחרל און געשטארבן פון דעם ערשטן קימפעט.“

דאס איז א קיילעכדיקע טראגעדיע פון אן אפגעכאפט לעבן און אן אפגעכאפטן טויט, דערציילט בחפזונדיק, אז ס'פאפיר גיט אפילו נישט קיין זיפץ. די קליינע טראגעדיעס און קליינע קאמעדיעס, ווי דאס אַנקומען פון משומד אין יידישן שטעטל, ווערן צעריבן, ווייל דווקא דא האט דער אויטאָר נישט דערלויבט קיין צייכן פון זיין אַנגעזאַמלטער טעאַטער־דערפאַרונג אין קונסט פון פויזע.

אין דעם פּרָך־בוך זענען פאַראַן זייער אַ סך ניצלעכע שילדערונגען פון דער פּרָך־פּערזענלעכקייט, אָבער ווידעראַמאַל — פון דער איבערגעטריבע־נער פּשטות קומט דעם בוך קיין געזונט נישט צו. מוקדוני באַקלאַגט זיך, אַז וועגן פּרָצן זענען געשריבן געוואָרן פּוסטע מליצות. אָבער די פּערזענלעכ־קייט פון פּרָצן פאַרטאַגט נישט אַז ס'זאָל אים אָנרירן אַ קאַרגע פּען, אַן מליצות. ער אַליין איז געווען אַ שפּרודלדיקער, אַן איבערשוימענדיקער און מוקדוני איז עס אויך אין זיין אַלגעמיינער פּובליציסטיק. אָבער גראַד ווען ער איז צוגעקומען צום פּאַטער פון דער מאַדערנער ייִדישער ליטעראַטור, איז אים באַפּאַלן דער חשק צו אַנטדראַמאַטיזירן די גרויסע דראַמאַטישע פּער־זענלעכקייט.

דערביי קומען אויך די ייִדישע טעאַטער־פּראַבלעמען פון יענער צייט אַרויס אַנטדראַמאַטיזירט. נאָך אַלעמען האַט דאָך מוקדוני צוגעלייגט אַ האַנט צום בעסערן ייִדישן טעאַטער, נאָר אין דעם בוך ווייסט מען אָפּט נישט אײַ־בער וואָס מ'האַט זיך געשלאָגן, וואָס זענען געווען די גרויסע אידייען הינטער דעם קאַמף פאַר דער בעסערער ייִדישער בינע.

מיר איז נישט באַקאַנט ווען ד״ר מוקדוני האַט די ביכער געשריבן, נאָר זיי מאַכן אַ מידן איינדרוק, אָדער גאָר אַן איינדרוק פון אַן איבערגעשראַקע־נעם פּובליציסט, וואָס האַט דערפּילט, אַז ער דאַרף זיך אַנטאָן אַ פּראַק און שרייבן שטיל און סאָליד פאַר דער אייביקייט.

מיר פעלט בפּירוש דער טעגלעכער מוקדוני אין זיינע צוויי ביכער, דער שרייער, דער רעדער, דער אַריינזאַגער, דער מאַנער.

כ׳ווייס נישט צי מיר איז געלונגען צו פאַרטערען די קליענטעלע פון דעם קריטיקערס קרבנות, וואָס רייסן זיך צום וואָרט. וויל איך בלויז צוגעבן

אין תוך גענומען

אין מיין אייגענעם נאָמען, אַז אין די צוויי ביכער געפינען מיר ווערטפולע
אויטאָביאָגראַפישע סקיצן. מיר פעלן אָבער אין זיי די גייסטיקע עטאַפן פון
אַ דענקענדיקן שרייבער, וואָס וואָלטן געקענט לייכטן דורך מוקדונים אָנגע-
צונדענע טעאַטער־לעמפלעך.

אַ בוך וואָס נעמט דריי שעה איבערצוליינען דאַרף אויך זיין אַ גוטע
פאַרשטעלונג. וואָס זאָל פאַרמאָגן אין זיך אַלע קונצן און קונסטן פון אַן
אויפגעשפילט לעבן.

.1949

משה יונה האימאָוויטש

א ביטערע קראַנקייט וואָס איז מבזה דעם מענטשלעכן גוף, דרייט אים אויס, דרייט אים איין און נעמט ביי אים צו יעדער קאָנטראָל, האָט דעם עלעגאַנטן און פראַנטישן מ. י. האימאָוויטשן באַזייטיקט פון לעבן, פופצן יאָר פריער, איידער ער איז אַוועק אויף אייביק. געווען איז ער נאָך אין די ערשטע זעכציקער, ווען מיר אַלע פלעגן קענען זיין באַרימערשן האַנטדרוק, זיין פעסטן גאַנג, זיין שלאַנקן אויסזען, זיין אויסערגעוויינלעכע אויפמערק־זאַמקייט צו די צוגעקליבענע שניפסן, טייערע העמדער און פאַרויכטיק גע־פרעסטע הויזן מיטן ריכטיקן קנייטש. זיין פנים איז נישט געווען דאָס פנים פון אַן אינטעלעקטואַל. ער האָט גיכער געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ גוט־אַמעריקאַניזירטן געשעפטסמאַן, אָדער פון אַ גרויסן פאַרדינער, אַן עלעגאַנטן בעל־מלאכה ביי איינס פון די בעסערע פאַכן.

כאָטש ס'איז אין קאַפּע נישט געווען, אין יענער צייט, אין די אָנהייב צוואַנציקער, קיין באַשטימטער שרייבערישער טיפּ, האָט האימאָוויטש זיך באַמיט אויסצווען אזוי נישט־שרייבעריש ווי מעגלעך, און ס'האָט זיך אים איינגעגעבן. ער האָט אָבער נישט געקענט צאַמען דעם יצירה־רע צום קאַפּע, צו די קאַפּע־טישלעך, צו די חברים, צום ליטעראַרישן שמועס און צו ליטע־ראַרישע רכילות. ער האָט געהאַט שאַרפע אָפּגעמאַכטע מיינונגען, וואָס ער האָט אַרויסגעזאָגט מיט אַ סך אויטאָריטעט, כאָטש ער האָט שוין דעמאָלט, ווען איך האָב אים דערקענט און זיך נאָענט מיט אים באַפריינדעט, געהאַט פאַרלוירן די פּאָזיציע פון אַ ליטעראַרישן פירער, וואָס ער האָט פאַרנומען דורך די ערשטע יאָרן, ווען די "יונגע" און "ערבי־יונגע" האָבן אָנגעהויבן שטעלן די ערשטע טריט, אונטער דער השפּעה פון יואל ענטין. דאָס זאַמלבוך "ליטעראַטור" האָט האימאָוויטש רעדאַקטירט, צוזאַמען מיט יואל ענטינען און יואל סלאַנימען. דאָס איז געווען דער אָנזאָג אַז יונגע כוחות טרייסלען זיך אָפּ פון דער מורא, וואָס די עלטערע טאַלאַנטן אין אַמעריקע האָבן גע־שפּרייט אַרום זיך.

האימאָוויטש האָט דעמאָלט געשפּילט די ראַלע פון דעם עסטעטישן מדריך. ענטין איז געווען דער איבערווייניקסטער קריטיקער־מבין און האימאָ־וויטש איז געווען דער וואָס האָט זיך דורכגעפריינדלט מיט די קריטישע קאָ־טעגאַריעס פון דער דרויסנדיקער וועלט. אויב ענטין איז געקומען מיט פעסט־

איינגעפונדעוועטע סלאווישע מאַסן, האָט האַימאַוויטש געחלומט פון דער פּראַנץ צוויזשער ליטעראַטור, וואָס ער האָט געקענט פון רוסישע איבערזעצונגען, אָבער וואָס האָט אים שטאַרק צוגעטראָפּן. אַפילו אין די שפּעטערע יאָרן האָט ער זיך שטילערהייט באַטראַכט פאַר דעם „פּראַנצויז“ אין דער ייִדישער ליטעראַטור. ער האָט ליב געהאַט צו גלאַנצן מיט אַ סך מער ערוּדיציע, ווי ער האָט פאַרמאַגט, און מיט סטיליסטישן גלאַנץ, וואָס האָט געשאַפּן אַרום זיין שרייבן אַ הויך פון פּרעמדקייט.

ווען עמעצער זאָל ברענגען אין אָרדענונג זיינע הונדערטער דערציילונגן גען, ליטעראַרישע עסייען און די לענגערע ראַמאַנען — דער עיקר די אַזוי גערופּענע היסטאָרישע, אַרום די געשטאַלטן פון יעזוס און שבתי צבי, וואָלט מען מסתמא געהאַט פאַר זיך אַן אינטערעסאַנטע ליטעראַרישע רעטעניש פון אַ ייִדישן שרייבער, וואָס האָט זייער שטאַרק געוואָלט מער, ווי ער האָט געקענט דערגרייכן, אָבער אין דעם וועלן אַליין איז פאַראַן גאַר אַ סך טאַלאַנט. פּריער האָבן איך געזאָגט, אַז ער האָט שטאַרק געוואָלט ווייזן פּראַנצוויזישע עלעגאַנץ, אָבער ס'וואָלט געווען ריכטיקער צו זאָגן, אַז ער האָט בכלל געשפילט דעם אייראָפּייער, אייראָפּייער אין זין וואָס האָט אויסגעשלאָסן דעם מזרח־אייראָפּייער, דעם רוס אַדער פּאָליאַק. ער האָט געוואָלט זיין אַ געמיש פון שניצלערן און אַנאַטאָל פּראַנס, מיט אַ צומיש פון דער איראַניע פון אַזאַ אַמעריקאַנער שרייבער, ווי קאַבעל, וואָס האָט געשריבן לאַנגע, עלעגאַנטע, קלוגערישע און צוויידייטיקע זאַצן. יא, האַימאַוויטש האָט זיך אויך גיך אַמעריקאַניזירט און זיך בכלל אויבנאויפיק פאַרוועלטלעכט — און דאָס האָט אים, דעם מירער יונגערמאַן, נישט ווייניק געשאַדט, ווייל דאָס עכטיִיִדישע אין אים איז געוואָרן צוגעדעקט. ער האָט זיך צופרי סטיליזירט, ער איז אינגאַנצן געוואָרן אַ סטיליזאַציע פון וועלט־שרייבער, וואָס האָט דער ייִדישער ליטעראַטור צוגעגעבן אַ חן־גריבעלע, אָבער אים אַליין האָט עס צרשטאַרק אויסגעפרעסט, ווי געפרעסט עס זענען געווען די הויזן זיינע.

ער איז געווען אַ גוטער חבר און ער האָט ליב געהאַט יונגע טאַלאַנטן, כאַטש ער איז כסדר געווען באַוווּסטיניק ביי זיך, אַז ער איז שוין אַ זייל אין דער ליטעראַטור, איז ער געזעסן מיט די ייִנגערע און נייִגעקומענע ווי אַ גלייכער מיט גלייכע. ער איז אפשר געווען טיף אין זיך אַ פאַרביטערטער מענטש, וואָס די אַמאָליקע חברים זיינע האָבן אים איבערגעיאָגט אין פּאַפּו־לאַריטעט, אָבער די ביטערקייט האָט אים נישט פאַרסמט און ער האָט זי טיף באַגראָבן אין זיך און אַפילו מבטל געווען. ער האָט ליב געהאַט יונגעשאַפט און גבורה. ער איז געווען באַהאַונט אין דער פּויסטן און ראַנגליקונסט און ער האָט האָלט געהאַט אַרויסצוווייזן גרויס בקיאות אין די דאָזיקע ספּאַרטן.

דאס איז אלץ געווען א טייל פון זיין יונגשאפט. ער האט גענומען זיין אָנגע-
העריקייט צו די "יונגע" בוכשטעבלעך, און בעת זיינע חברים, די יונגע, פון
וועמען ער איז געווען מיט עטלעכע יאָר עלטער, האָבן זיך געעלטערט, האָט
ער זיך כסדר געיונגט און ס'איז אים געגאנגען אין לעבן צו ווייזן, אָז ער
גיט זיך נישט אונטער.

כ'האָב אים קיינמאָל נישט געזען עסן קיין מאָלצייט אין קאָפּע און זייער
זעלטן אַפילו צובייס צו דער קאָווע, וואָס ער האָט געטרונקען. שוין יאָרן
נאָכדעם, ווי כ'האָב אים גוט געקענט, האָב איך ערשט איינגעזען, ווי גרוי-
זאָם-אַפּגעפרעמדט מיר זענען צווישן זיך, ווי מיר באַגנוגענען זיך מייסטנס
מיט דעם ביסל קאָפּע-קאַנטשאַפּט. מיר איז אַמאָל אויסגעקומען צו זיצן מיט
אים און מיט זיין פרוי, וואָס איז שוין אויך נישטאַ, אין ייִדישן טעאַטער.
מיין בענקל איז געווען לעבן אירס און כ'האָב בפירוש געזען, אַז האַימאַוויטש
איז נישט געווען צורגליקלעך דערפון. ער האָט מורא געהאַט אַז זי וועט זיך
אַרויסכאַפּן מיט רייד, וואָס וועלן אים שטעלן אין פאַרלעגנהייט און ער האָט
כסדר געשמייכלט מיט אַ פאַרלוירן שמייכעלע, וואָס ער האָט אַפילו אָנגע-
האַלטן, ווען זיין ווייב איז טאַקע אַרויסגעקומען מיט לשון און מיט טענות,
ווי לאַנג איז דער שיעור, אַז ער זאָל זיך אַרומדרייען ליידיק און זיך באַגנר-
גענען מיט איר שווערער אַרבעט; פאַרוואָס האָבן חברים נישט קיין איינפלוס
אויף אים אַז ער זאָל עפּעס טאָן; פאַרוואָס שאַפּט מען נישט פאַר אים קיין
מעמד. האַימאַוויטש האָט נישט געענטפערט, נאָר אַלץ געשמייכלט, אָבער
ס'איז געווען קענטיק, אַז אים האָט וויי געטאָן, וואָס זיין ווייב האָט מיך באַ-
קאַנט געמאַכט מיט אַ סיטואַציע, וואָס ער האָט נישט געוואָלט, אַז די יונגע-
רע חברים זאָלן וויסן דערפון.

אין זיינע ערשטע יאָרן איז ער געווען אַ שניידער, און כאַטש ער איז
ווייט געווען פון דעם אָנגענומענעם טיפּ באַהעם, האָט דער שרייבער אין אים
קיינמאָל נישט געוואָלט שלום מאַכן מיט צופאַסיקייט צו אַן עול-פּרנסה. אַ
אַ צייט האָט ער אַפילו געאַרבעט ווי אַ צושטעלער פון דערציילונגען אין
"טאַג", אָבער ער איז אַוועק דערפון, ס'איז אים נישט געווען באַקוועם צו
מאַכן אַ לעבן ווי אַ צושטעלער פון וועכנטלעכן קינסטלערישן קיי-אור-שפיי;
אָדער בכלל צו זיין צוגעבונדן צו אַ געזעצטער וועכנטלעכער שטעלע. ער האָט
זיכער געליטן נויט, און נישט געקוקט אויף דער אויסערלעכער עלעגאַנץ, האָט
ער אַ גאַנצן טאַג אין קאָפּע נישט געגעסן און מסתמא גוט געהיט די מטבע,
וואָס האָט אים באַדאַרפט שפּעט ביינאַכט צוריקפירן אַהיים, צו ווייב און
קינד, צו אַ שטוב מיט הצטרכותן, וואָס ער האָט נישט געהאַלפּן טראַגן אויף
די פלייצעס.

א גאנצן טאג און דורך די אַוונטן האָט ער געטראָגן די מאַסקע פון דעם צופרידענעם עסטעט. ער האָט זיך געלאָזט דערקענען צו אונדז זייער גאַענט, אָבער ליטעראַריש.

איך האָב זיך קיינמאָל מער נישט געקענט באַפרייען פון זיין ווייבס טענות צו אים און צו אונדז אַלעמען, ווי מיר וואָלטן אַלע שולדיק געווען, וואָס מיר נעמען אים נישט אין די הענט אַריין, וואָס מען פאַרזאָרגט אים נישט און מען שפּאַנט אים נישט איין אין פּרנסה-וואָגן. איך האָב אים געזען דורך דער שפּאַלט-טיר, וואָס זיין ווייב האָט קעגן זיין ווילן געעפנט צו זיין אומליטעראַרישער היים, וואָס איז מסתמא ווייט נישט געווען אַזוי סטיליזירט, ווי דער שרייבער, ווי ער האָט זיך אונדז געוויזן אין קאַפּע, מיט זיין פולער פאַרשלונגענקייט אין בוך און וואָרט און אין מיינונגען — מיינסטנס שאַרפע, אָבער עלעגאַנט אַרויסגעזאָגטע — וועגן חברים.

אין 1947 זענען דערשינען צוויי ביכער פון משה יונה האַימאַוויטש: „קאַרוסעל“, אַ זאַמלונג דערציילונגען, און „יאָר 1666“, דער ראַמאַן וועגן שבתי צבי, זיין ראַמאַן „אַרום דעם מאָן פון נצרת“ איז דערשינען אַ סך פּריער, אין 1924. ס'איז אינטערעסאַנט וואָס אין דעם הייסן וויכוח אַרום אַשש יעזוס-ראַמאַנען, איז קיינעם נישט איינגעפאַלן צו מאַכן אַ פאַרגלייך צווישן אַשש צוגאַנג פון איבערגעטריבענער פאַרהערלעכונג און האַימאַווי-טשעס ליטווישער, טרוקענער לאַגיק, שלום אַש האָט אויך געשריבן וועגן דער שבתי צבי-עפּאָכע — פעט און מעלאַדראַמאַטיש, ווי ער האָט געשריבן זיין יעזוסיאַדע.

האַימאַוויטש האָט בכלל נישט ליב געהאַט קיין צענטראַלע העלדן און ער האָט זיי „דעצענטראַליזירט“. ער האָט נישט פאַרטראָגן קיין גדלות. זיין אייגענע מאַסקע פון דעם אייראָפעישן עסטעט און סטיליסט האָט אים נישט געמאַכט פאַר קיין גרויסהאַלטער. זיין יעזוס איז נישט קיין געטלעכער און זיין שבתי צבי איז ווייט פון אַ לעגענדאַרישן העלד, אַפילו נישט קיין פּאַל-שער משיח, ווייל ווי האַימאַוויטש ווייזט אים, איז זיין פאַלשקייט געווען אַ לעכערלעכע, וואָס האָט געהאַט אַן השפּעה אויף קליינע מענטשעלעך און וואָס די „אַפּאָסטאָלן“ זיינע זענען געווען כיטרע חברהלייט.

האַימאַוויטש האָט באַטראַכט ליטעראַטור פאַר דעם טרוקענעם אמת. זיין גאַנצע פאַנטאַזיע האָט ער אַריינגעלייגט בלויז אין דעם שניצן פון זאַצן, אין דעם ריטם פון דער דערציילונג, אָבער די העלדן אַליין האָט ער נישט גע-לאָזט אַריבערוואַקסן די דורכשניטלעכע לאַגיק און ער האָט נישט דערלויבט אַז שבתי צבי אָדער יעזוס זאָלן פאַרדרייען דעם קאַפּ פון אַ ניכטעראַציאָ-נאַלן מענטשן.

חאָימאַוויטש איז געווען מער שמועסער ווי דערציילער, אפשר גאַר און הויפטזעכטלעך — אַן עסייאַסט. ער איז געווען אַרעם אין שטימונג און אים איז געגאַנגען גיכער אין שיינע, קלוגע און געמאַסטענע רייד.

זיין שרייבן איז נישט געקומען פון אַן אינעווייניקסטן שפרודל און ער האָט זיך נישט געקענט פאַרגעסן, אַז ער שרייבט. ער איז תמיד געווען דער אינטעלעקטואַל, וואָס אַנאַליזירט זיינע העלדן און ער האָט זיי בשום אופן נישט געלאָזט זיך דערציילן, נאָר ער האָט זיי קאַרעגירט אויף שריט און טריט און איבערדערציילט.

אויב מען וויל איז חאָימאַוויטש זיין גאַנץ לעבן געווען אין קריג קעגן אַשם ראַמאַנטיק, זיינע אַלע קינסטלערישע פאַרזוכן זענען געווען עסייען וועגן אַשם מעלאַדראַמאַטישקייט. ער האָט אַפילו, ווי מיר זעען, פאַראויסגעזאָגט, אין 1924, אַשם צוגעזאָטנקייט צו דער יעזוס־טעמע און ער האָט זי פאַר־ליטווישט און ראַציאָנאַליזירט.

חאָימאַוויטשעס טאַלאַנט ווייזט זיך צום בעסטן גראַד אין זיין ראַמאַן וועגן שבתי צבי — „יאָר 1666“, ווייל די טעמע האָט אַביסל באַזיגט חאָימאַ־וויטשעס נישטערע באַריידעוודיקייט און דעם סטיליזירטן אָנשטעל פון אַן אַנאַטאַל פראַנס, אַדער אַ דזשאַרדזש מור, וועמען ער האָט גוט געקענט. אין דעם שבתי צבי־ראַמאַן איז חאָימאַוויטש געצווונגען געווען צו זיין דורכאויס יידיש און דאָס לשון פון דער צייט האָט אים געהאַלטן אין צוים. ער, וואָס האָט תמיד ליב געהאַט אַ שווער וואָרט, כדי אַרויסצוווייזן די ערודיציע, וואָס איז געוואָרן זיין צווייטע נאַטור, כ'מיין דער כסדרדיקער ווילן עס צו באַווייזן — האָט אין דעם ראַמאַן „יאָר 1666“ גענוצט היימישע, איינגעפונדעוועטע יידישע ווערטער און טייערע העברעיִזמען, שטאַט די לאַטיניזמען און די פרעמ־דע שפיץ־מעסער בוך־ציטאַטן, וואָס מיט זיי האָט ער געוואַלט פלעפּז די יידישע ליטעראַטור.

חאָימאַוויטש האָט זיכער באַרייכערט די יידישע ליטעראַטור מיט אַ סך גייע מאַטיוון און זיינע גרעסערע ווערק וועגן יעזוסן, שבתי צבי און זיין יוגנט־נאַוועלע „אויפן וועג“ וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט אין 1914, פאַר־מאַגן אַ סך גוטע זייטן, וואָס ווייזן אונדו די עכטע בלאַנדזשענישן פון אַ באַדייטנדיקן יידישן בעלעטריסט. אַבער דער חסרון חאָימאַוויטשעס איז באַ־שטאַנען אין זיין טרוקנקייט, נישטערקייט און אין זיין ווערן ביסלעכווייז דאָס וואָס ער האָט נישט געטאַרט זיין, לויט זיין דערציִונג און סביבה. ער איז אַוועק אויף גאַנצע טעג פון זיין שטוב און זיך אויסגעטאַן פון אַלע טענות צו אים, אַבער זיין היים, די ליטווישע מִיִר, פון וואָנען ער איז געקומען, איז אויך, מיט אירע טענות, פאַרבלאַסט געוואָרן אין אים ווי אַ געזונטער

יִיִדישער איינפלוס. האַימאָוויטש וועט דערמאָנט ווערן ווי איינער פון די בויערס פון דער אַמעריקאַנער קינסטלערישער פּראָזע. ער איז צו־פּרי פּאַר־געסן געוואָרן, שוין צוליב זיין ביטערער קראַנקייט וואָס האָט אים איזאָלירט פון די לעבעדיקע. זיינע צוויי לעצט־דערשינענע ביכער „קאַרוסעל“ און „יאָר 1666“ זענען אַרויס, ווען ער איז שוין געווען אַן אינוואַליד.

די ייִדישע ליטעראַטור איז אים בפירוש שולדיק אַ חוב און עס וואַלט כּדאַי געווען אַרויסצוגעבן אַ געקליבענע זאַמלונג פון זיינע בעסערע ווערק, וואָס וואַלטן אונדז געוויזן דעם דראַנג פון אַ פּיאַנער אין דער ייִדישער קינסט־לערישער פּראָזע, צו וואַרפן בריקן צווישן ייִדישן וואָרט און דער וועלט־לי־טעראַטור.

.1958

א ליטערארישע סענסאציע

דער שטילער יידישער ביכער־וועלט איז באשערט געווען א ליטערארישע סענסאציע. ס'האט זיך מיטאמאל באוויזן א בוך פון אן אומבאקאנטן מחבר, וואס פארמאגט אזעלכע מעלות, אז ס'רופט ארויס פארדרוס, הלמאי ער האט זיך די גאנצע צייט אויסבאהאלטן. אזא שרייבער איז עלול ארויסצורופן א גרויסן באדויערן פאר די יארן וואס ער האט נישט געשריבן, ווייל ער האט דער יידישער ליטעראטור געקענט פארשאפן גאר א סך נחת.

דער שרייבער הייסט ד"ר ניסן ברוסילאוו. ער איז שוין פיל יארן א פראקטיצירנדיקער דאקטאר, שוין נישט קיין יינגעלע, הייסט עס, נישט אין דער עלטער, ווען מען קומט ארויס מיט אן ערשט ווערק. אבער אט איז עס — דאס ערשטע ווערק. א בוך פון 322 זייטן, וואס הייסט „ביי די טייכן פון פאלעסיע“, דערשינען אין „פארלאג בידערמאן“.

דאס בוך ווערט פון מחבר באצייכנט ווי א „ראמאן פון א פארגאנגענער וועלט“ און איז דער ערשטער ארויסשיק צו דער וועלט. „פון דער סעריע וואנדערער נאך ליכט“, וואס איז אויסגערעכנט אויף א גאנג פון עטלעכע ביכער. דער שרייבער, וואס הייבט ערשט אן, זאגט אונדו, אז די אנדערע ביכער פון דער סעריע האבן זיך שוין ביי אים „אויסקריסטאליזירט“ און אין זיי לאזט ער „שפילן דאס יידישע לעבן אין פילזייטיקע פאלצעטן“.

דערווייל האבן מיר פאר זיך דאס ערשטע בוך פון דער סעריע. ווו וואלט ד"ר ניסן ברוסילאוו שוין אנגעשפארט היינט, ווען ער וואלט געווען אנגע-הויבן אין דער רעכטער אנהייבערישער צייט. האט ער עפעס פארשפעטיקט? רעדט נישט דאס בוך פאר זיך אליין און איז עס נישט פאר זיך אליין א דערגרייכונג?

אודאי איז דאס בוך א גרויסע דערגרייכונג און ס'איז זיכער א צורשטייער צו אונדזער פראזע־קונסט, אבער ס'האט אויך גרויסע איינגעגלי-ווערטע חסרונות. און אט די חסרונות רופן ארויסן די פארדראסן אויף דעם מחבר, וואס ער האט מיט אזא שרייב־כוח געווארט אזוי לאנג, אים געפענ-טעט און נישט געלאזט ארויס אויף דער וועלט. דער מחבר איז דאך א דאקטאר, האט ער באדארפט וויסן אז אזא כוח מוז מען געבן באוועגונג, אים לאזן ארויס אויף פרישער לופט און אים געבן א געלעגנהייט זיך אנצושעפן מיט זייערשטאף.

אָבער דאָס הייסט שוין זיך גריבלען אין יענעם ביאָגראַפֿיע. ווער ווייס זוי אַזוי און ביי וואָסערע אומשטענדן דער מחבר האָט נישט געשריבן און ווער קען וויסן וויפל צער דאָס האָט אים פאַרשאַפט. ווי עס זאָל נישט זיין איז דער "ראַמאַן פון אַ פאַרגאַנגענער וועלט" נישט קיין שפּילעוודיקע שרייבעריי, צייט־פאַרטרייב, דאָס וואָס מען רופט אַ "האַבי". אַזאַ האַבי אויף אַלע ייִדישע קינדער געזאָגט געוואָרן.

זאָל דאָ גלייך געזאָגט ווערן, אַז דאָס ערשטע בוך איז נישט קיין ראַ-מאַן. דער שרייבער איז אַ הויך־אינטעליגענטער מענטש, און איך וועל זיך גישט אַוועקזעצן קנעלן מיט אים וואָס אַזוינס איז אַ ראַמאַן. ער ווייס עס גאַנץ גוט, ווי ער ווייסט אַ ים אַנדערע זאַכן, וואָס ווערן אַנטפּלעקט אין דעם גבורהדיקן בוך. אַלץ איז אויפן אָרט און קען נישט אָפּגעפרעגט ווערן. דער וואָלד, דאָס פעלד, די צמחים, די פייגעלעך, די רמשים, די לופט, די געשיכ-טע, דער טראַכט, די אַמאָליקע קליידער, דער דיבור, דער הילוך, — וועגן מעדיצין איז שוין אָפּגערעדט, די צונעמענישן און ווירקונגען פון די אַמאָלי-קע חולאתן, און זייער צוזאַמענשפּיל מיט די פּאָלעסיער בלאַטעס. ס'איז דער-פאַר נישט שייך צו קנעלן מיט אַזאַ מחבר און אים זאָגן, אַז ער האָט נישט אָנגעשריבן קיין "ראַמאַן", מיט אַ צענטראַלן העלד, מיט זיינע לייך און פריידן.

אָבער דאָס בוך איז אַזאַ גראַנדיעזער אויפוויקל פון שרייב־מעלות, אַז אויב דער מחבר וועט דווקא באַשטיין, אַז ער האָט אָנגעשריבן, אַדער אַז ער שרייבט ערשט אַ ראַמאַן, וועל איך זיך מיט אים נישט שפּאַרן. איך וועל זיך לאַזן פון אים איבערריידן אַז אַזוי איז עס טאַקע, ווייל מען מעג אַזאַ שריי-בער אַ סך נאַכגעבן.

דאָס אָרט פאַר זיין סיפור המעשה נעמט ד"ר ניסן ברוסילאָוו די פּאָ-לעסיער געגנט "נאַענט צום פּריפעט און וואָלין" און די אַקציע פון ערשטן בוך שפּילט זיך אָפּ אין משך פון איין יאָר, 1879-1880. געווידמעט איז דאָס בוך אַ "גרויסן פּאָלעסיער ייִדן — פּראַפעסאָר חיים ווייצמאַנען". די וויד-מונג איז נישט גלאַט אַזוי אַ צופאַל, אַדער אַ קאַפּריז. דער מחבר איז נישט גאָר אַ הייסער, גאָר אַ מיסטישער ציוניסט. אין זיין אַרײַנפיר צום לייצענער זאָגט ער, אַז "דער מעכטיקער כוח המושך פון דער ייִדישער נשמה האָט זיך שטענדיק גוואָלדיק געצויגן צו איר נאַטירלעכן אַלטן צענטער: צו דעם שמאַלן באַרויקטן ערד־בריקל צווישן אַזיע און אַפּריקע, צו דעם זאַמדיקן זוניקן פּאַס לאַנד ביים ברעג פון דעם בלויען מיטללענדישן ים, דאָס וויגעלע פון די עלט-סטע מענטשלעכע ציוויליזאַציעס. אַט די דאָזיקע צענטראַלע ייִדישע וועלט איז כמעט אַ נאַטור־פענאַמען: זי איז דער אמתער שווערפּונקט פון דעם ייִדישן

וועזן. אזוי לאנג ווי עס עקזיסטירט ערגעץ אַ יידישע מאַסע אויף דער ערד. אזוי לאנג וועט אויך אָנהאַלטן איר גראַוויטאַציע צום יידישן צענטער — צום לאַנד ישראל“.

ביי די טייכן פון פּאַלעסיע איז אַ בוך „פון היים־בענקשאַפּט“. ס'איז. אין אַנדערע ווערטער, חורבן־ליטעראַטור, אָבער פון דעם רעסאָורירנדיקן שטייגער. ס'איז אַן אויפגעבויטער קינסטלערישער בנין פון אַן אַרכיטעקט. פאַר דעם ווערק האָט זיך דער מחבר באַנוצט מיט אַ סך אויסטערלישן מאַטעריאַל, „מיט לעגענדעס, אגדות, חדר־מעשות, גלייבעכצן, פויערישע „דומקעס“, ...אוקראַיניש־ווייסרוסישן פּאַלקאַר“. אַלץ אין אַריינגעקנאַטן אין ווערק און נישט אַלץ ווערט אין בוך פאַרדייעט. אָבער אַפילו די „איבע־ריקייטן“ וואָס שטעקן אַרויס פון ווערק, זענען אינטערעסאַנט און ממש פאַר־כאַפּנדיק. דער מחבר פאַרגינט זיך אַפצושטעלן זיין מעשה און דערציילן אַ בתוך מעשה, וואָס קייטלט זיך אַליין פון זיך, און וואָס האָט אַלע חנען.

ד"ר ניסן ברוסילאָוו קען פאַרגליכן ווערן צו מענדעלעע מוכר ספרים. כ'ווייס נישט צי ער האָט אַ סך געלייענט מענדעלען, אָבער ער פאַרמאָגט מער ווי אַ ניצוץ פון זיידן פון דער יידישער ליטעראַטור. ער יאָגט זיך נישט. ער דערציילט באַריכות, פּאַוואַליע, נישט געכאַפּט. ער פאַרמאָגט קרעפטיק לשון און ער פאַרגינט זיך אַפילו „מענדעליזמען“, ווען ער זעט דעם יידישן דלות, דעם קויט, די „פּערכעלעך“, ווי ער רופט עס פאַרצויגן, פון יידישע חדר־ינגלעך.

אָבער ער זינגט און באַזינגט דאָס וואָס קען באַזונגען ווערן. בין איך נישט זיכער צי דאָס בוך איז אַ ראַמאַן, אָבער אַ גרויסע פּאַעמע איז עס, מיט אַ פּראָלאָג און אַכט רייכע קאַפיטלעך וועגן דעם לאַנד פון די זומפן און וועגן דעם שטעטל־כאַפּון, וואָס ליגט דאָרט איינגעזונקען און פאַרבלאַטיקט.

דער אָנהייב פון ווערק איז עפּיש:

„מיט טויזנט יאָר צוריק איז פּאַלעסיע געווען אַן אורלאַנד, מיט די רויע צעריסענע קאַנטורן, וואָס דער גרויסער לאַנד־איזן פון דער לעצטער אייז־פּער־ריאַדע האָט אויסגעפורעמט אין אים אין גרויען פאַרהיסטאָרישן באַגינען. צום לאַנד קומט דער נאַמאַד, און דער זומפ־מענטש. ס'קומט דער מאַן־גאַלישער רייטער, דער סקיף, דער כאַזאַר, ביז ס'טראַגט אַן פון ערגעץ „נישט רייטנדיק אויף פּערד און נישט באַוואַפנט מיט כלי־זיין, נאָר אין לייזענטער נע בויך געשלעפּט פון אַקסן און אַנגעלאַדן מיט ווייבער און קינדער און מיט היימישער באַלעבאַטישקייט“ דער שטאַם פון „זשיד“.

מאַכט נישט קיין טעות. מיר האָבן פאַר זיך אַ שרייבער, וואָס האָט נישט דורכגעלאָזט די אַנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראַטור און פון איר

לשון, וואָס אויב ער האָט די גאַנצע צייט נישט געשריבן, איז ער אָבער אַליין נישט קיין אַנגעקומענער פון ווייטנס, נישט קיין אורח, וואָס מען דאַרף אים האַלטן אין איין מוחל זיין זיינע שרייב־מאַניערן. שוין דאָס ערשטע קאַפיטל, דער שמועס צווישן פישער־ייד, דעם שבת־גוי גאַוורילע, דעם טאַרף־ייד, אַ נסתר, פון די „אויפגעוועקטע“, וואָס שמעקט בשמים ביים וואַכעדיקן דאַווע־נען — שוין דער ערשטער אַרויספאַר צו כאַפן פיש אויף יום־טוב פאַרן גאַנצן שטעטל איז אַן עפאַפייע.

„די כאַפונער בלאַטעס זענען פאַרשאלטענע, האָט גאַוורילאַ אַ זאָג גע־טאָן אין אַן ערנסטן טאָן, נישט מען קען דאָ אַקערן און נישט מען קען זייען. אפילו די גראַזן און קרייטעכצער וואָס וואַקסן דאָ זענען אומריינע. זיי טויגן נישט פאַר פאַשע. עסן דאָס די פערד, ווערן ביי זיי די בייכער געשוואַלן; ביי די ציגן הייבן אַן פוילן די קאַפּיטעס; ביי די בהמות ווערן די אייטער אויסגעדאַרט און זיי הערן זיך אויף מעלקן.“

אַט זענען די פלאַנצן וואָס וואַקסן אין די זומפן; מיסט־גראַז און אומ־קרויט, מייזן־קאַרן, שלאַנגען־גראַז, קריד־ווייץ, חזירשע ריבעלעך; בערן־לאַ־פעס, הינטישע פעטרישקע, ברעך־וואַרצל, קינס גראַז, שגעון־קרויט.

אין צווייטן קאַפיטל ווען יידן זענען אין שול צו כל נדרי, קומט אַנצו־פאַרן אַ פויערשע חתונה און דער ייִדישער מחבר ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ פאַלעסיער גאַגאַל. דאָס ייִדישע לשון ווערט אַנגעגליט, הייס, תאוהדיק און קריגט אינגאַנצן אַ ווייסרוסישן אַקצענט. די גוישע ווערטלעך הייבן אַן קריכן איבערן גאַנצן מענטשלעכן גוף און אים אויפקיצלען מיט דער גאַנצער טייוול־שער יוכע. דער ניכטערער שבת־גוי גאַוורילע נעמט אויך ריידן פאַגראַמישע רייד און די גאַנצע באַנדע, וואָס ליידיקט אויס אַ ייִדישן ווייך און שנאַפּס־קעלער און פרעסט אויף דעם גאַנצן צוגעגרייטן נאַכן־תענית, הוליעט אין שאַטן פון דעם פייערלעכן און פאַרכטיקן יום־כיפורדיקן דאַווענען.

„טאַטע און טאַכטער האָבן זיך אַוועקגעשטעלט איינער אַנטקעגן דער אַנדערער מיט די הענט אין די באַקעס און זיך אַנגעקוקט אַזוי ווי אַ האָן מיט אַ הון. דער אַלטער האָט זיך גענומען רוקן נענטער צו דער ווייבל מיט דריבנע טריטעלעך, זינגענדיק דערביי אין אַ הויכן פאַלצעט:

ביי מיר אין גאַרטן, ביי מיר אין סאָן
וואַקסט אַ זיסע ציבעלע.
קום צו מיר, מיין טייבעלע,
קום צו מיר אין שטיבעלע.“

די גוואַלטיקע קאַנווע וויקלט זיך און וויקלט זיך. דער יום־כיפור, די הייליקע און לעכט־טריפנדיקע קריסטלעכע חגאות, די לעגענדעס, די עפישע

געזאנגען וועגן פייגל און וואַלד, די נשמה־ציטערנישן פון גאָוורילען, דער גוי מיט דער ייִדישער נשמה, וואָס ראַנגלט זיך מיט אַלקאהאָל און מיט ווייב. אין דעם לעצטן קאָפיטל ווערט געשילדערט דער טויט פון אַ קליין ייִדיש ייִנגעלע, וואָס ווערט איינגעזונקען אין בלאַטיקן טאָרף. דאָס איז דער קרבן, דאָס קינד הייסט טאַקע איציקל. די מאַמע באַקלאַגט אים ווי פון אַ תחינה, און דער טאַטע זאָגט תהילים אַ גאַנצע נאַכט, ביז מען שלעפט אַרויס דעם דערטרונקענעם און דער טאַטע, דער נסתר, וואָס איז געקומען זוכן אַן אוצר, באַקלאַגט אים. ס'איז כדאי צו געבן די לעצטע עטלעכע פאַראַגראַפן פון דעם גראַנדיעזן בוך:

„איציקל, איציקל, מיין קדישל... — האָט חיים געמורמלט — מיין שעיר־לעזאָל, מיין קרבנדל צו סיטראַ־אחרא... מיין קליין ציגן־בעקעלע מיטן רויטן בענדלע... פאַרפירט האָט מען דיך אין אַ וויסט פאַרשניטן אַרט... צעבראַכן האָט מען דיין קעפעלע אַזוי ווי אַ ליימענעם שאַרבן...“

דער שבת־גוי האָט אָנגערירט מיט אַ פינגער דעם ייִנגלס פאַרשטאַרטע אויגן, מיושבדיק האָט ער אַרויסגענומען פון קעשענע אַ מעסערל און איינ־געשניטן אַן אַדערל אויף דער רעכטער האַנט פון דעם דערטרונקענעם. דאָס בלוט האָט נישט אַרויסגעשטראָמט, נאָר עטלעכע טראָפּנדלעך זענען שוואַך אַרויסגערוּנען.

אַ פלאַטערל האָט אָנגעהויבן אַרומשוועבן אַרום דעם טויטן קערפּערל. — אַ „נאַכט־פּאַווע“ מיט רויטלעכע פליגעלעך, מיט פיר גילדענע טונקל־בלויע אויגן. גאָוורילאַ האָט זיך איבערגעצלמט פייערלעך, „האַב אַן אייביקע רו, ייִנגעלע! די אומריינע קראַפט האָט געפּטרט דיין נשמהלע“.

דער טאָרף־ייד האָט געגלאַצט מיט די פאַרגלעזערטע אויגן אויף זיין טויטן ייִנגל. „איציקל, מיין אוצרל... יצחק האָבן מיר דיר אַ נאָמען געגעבן... כלה־שומע יצחק־לי, איטלעכער וואָס הערט דאָס וועט לאַכן פון מיר... די סיטראַ־אחרא וועט זיך האַלטן ביי די זייטן פאַר געלעכטער... אַן אוצר האָב איך געוואַלט ביי איר אַוועקנעמען און זי האָט מיין אייגן אוצרל אַוועקגענומען...“

די פענצטערלעך פון הייזל האָבן אויפגעלויכטן מיט אַ געלער שייַן. חיי־מיכע איז געשטאַנען ביי די שבת־ליכט אין אַ ווייסער פאַטשיילע מיט צוגער־דעקטע אויגן; די ציטערדיקע ליפּן האָבן זיך באַוועגט און דיקע טרערן האָבן זיך געקייקלט צווישן די פינגער.

פאַרשרייבט זיך; אַ נייער וויכטיקער ייִדישער שרייבער. זיין נאָמען — (פאַרגעסט דעם דאָקטאָר!) ניסן ברוסילאָוו. אַ גרויס ייִדיש בוך — „ביי די טייכן פון פּאַלעסיע“.

נ. ב. מינקאוו

ס'איז מיר שווער אין דעם מאַמענט צו שרייבן אַ קריטישן סך־הכל איבער דער שפע פון אַרבעט וואָס נחום ברוך מינקאָוו האָט באַוווּזן אַפּצוטאָן. אין די פינף לידער־ביכער זיינע, פון דער ערשטער באַשיידענער לידער־זאַמלונג, אין דער אַנהייב אינזיך־פּעריאָדע, ביז זיין לעצטן בוך לידער „אַ שטערן בליט“, האָט ער נישט אויפגעגעבן זיין וועלט פון חזיונות. ער האָט געהערט זיינע אייגענע לידער מיט אַ מוזיקאַליש אויער און זיי געהערט מיט אויגן איינגעליכטיקטע אין נישט־ערדישע זענוגען. אין די גאַר אַלטע צייטן וואָלט מען אין זיינע שורות אַריינגעטייטשט אַלערליי פאַראַויסזאָגונגען און פאַר־אויסזענוגען. זיינע זאָגעוודיקע שורות פאַרמאַגן אַ וויזיאַנערישן פאַטאַס און זיי לייגן זיך גוט אויף דער צונג, אַפילו ווען זיי טייטשן זיך נישט. די פאַר־הוילענע בילדלעכקייט פון זיינע לידער, די מיראַזש־און שוידער־אַנונגען זענען אי פּערזענלעכע, אי כללישע, און דערפאַר באַוועגן זיי זיך גוט און זיי זאָגן זיך מיט אַ זעלטענעם ניגון.

אין איצטיקן מאַמענט קען איך זיך בלויז אַפּשטעלן אויף איין אַספעקט, וואָס האָט מיך תמיד געוונדערט: ווי אַזוי דער מאַדערנער פּאָעט נ. ב. מינ־קאָוו, דער מיינ־פאַרהוילענער און דער זוכער פון אַן אייגענעם מוזיקאַלישן רעטשיטאַטיוו אין זיין ליד, האָט באַוווּזן ביי זיך אויסצובעטן און אַפּשפּאַרן אַזויפיל צייט, פאַר די פּיאַנערן פון יידישן ליד אין אַמעריקע, וואָס טייל פון זיי, די איינגעגראַבענע און אויף פאַרשערישע טעלערלעך צעלייגטע, וואָלטן אַפילו נישט פאַרשטאַנען אין וואָס זייער פּיאַנערשאַפט באַשטייט, אָבער זיי וואָלטן זיכער געלערנט פון נ. ב. מינקאָוו אַרבעטן, צו קוקן אויף זיך מיט אויגן פון אַ נייער חשיבות.

אמת, ווען איך האָב נחום ברוך מינקאָוו אָנגעהויבן קענען, מיט פּערציק יאָר צוריק, זיצנדיק מיט אים, זייט ביי זייט, אין איין אַוניווערזיטעט, שפּאַ־צירנדיק אויף די גאַסן, זיך איינהערנדיק אין זיין מוזיקאַלישן פּוילישן יידיש, וואָס איז געווען באַחנט מיט אַן אייגנאַרטיקן ליטווישן טראָפּ, האָט ער שוין פאַר מיר דעמאָלט אַנטוויקלט זיין טיפּן אַביעקטיוו־אידעאָליסטישן אינטע־רעס אין דער יידישער פּאָעזיע. דער אינטערעס זיינער האָט אין מיר אויפ־געוועקט אַן אייגענע ניגעריקייט, און כ'האַב אים טאַקע אַמאָל איבעראַשט מיט גאַנצע דריי לידער, וואָס איך האָב אָנגעשריבן זיצנדיק אין דער גרוי־

סער שטאטישער ביבליאטעק, ווו מינקאוו איז געווען א שטענדיקער גאסט. די לידער זענען געווען "1919", "טירטל-טויבן" און "רויך", וואס זענען שפער טער פארעפנטלעכט געווארן אין זשורנאל "פאָעזיע", דערשינען אין דער צווייטער העלפט פון יאר 1919, אונטער דער רעדאקציע פון דעם פאָעט ה. גודעלמאָן.

די דאָזיקע לידער זענען געווען פריי־פערוזיקע און אין אַ נייעם אָטעם, און מינקאוו האָט זיי אויפגענומען מיט דעם ענטוויאָזם פון אַ גרויסן וויסנ-שאַפטסמאָן, וואָס האָט נאָר-וואָס דורכגעפירט אַ געלונגענעם עקספערימענט און פראָדוצירט אַן אייעלע, וואָס איז אויסגעברייט געוואָרן פון זיינע הסברה-דיקע שמועסן. ער איז געווען אַ גרויסער בעל-מסביר און אַ פעדאָגאָג. די מיי-נונגען וואָס ער האָט געהאַט זענען נישט געווען גלאַט אַרויסגעזאָגטע מיי-נונגען, נאָר זיי זענען געקומען אין אַ באַשטימטער אָרדענונג, וואָס האָט מיך תמיד איבעראַשט.

אָפילו ווען ער האָט שפעטער געביטן זיין מיינונג, איז די געביטענע מיי-נונג אויך געווען גוט באַגרינדעט און אַרומגעבויט מיט סברות, אילוזיעס און אַנווייזונגען, וואָס האָבן געהאַט אַ פעדאָגאָגישן סדר. די פעדאָגאָגיק איז גע-ווען ספעציפיש באַטעמט מיט אַן אייגענער, פלעגמאַטיש-אויסגעצויגענער מוזיקאַלישקייט, וואָס האָבן געגעבן ווילקלאַנג צו זיינע מיינונגען.

ער אַליין, נ. ב. מינקאָוו, איז שוין געווען אַ "געדרוקטער" פאָעט. ער האָט שוין געהאַט פאַרעפנטלעכט אַ ליד אין "טאָג", וואָס א. גלאַנץ-לעיע-לעס האָט געהאַלפן קומען צו דער עפנטלעכקייט. דאָס ליד איז געווען גע-דרוקט אין פעטיט, מיט גאָר-דראָבנע אותיות. אין יענער צייט, ווי היינט, האָט מען אין דער טעגלעכער צייטונג געדרוקט לידער מיט אַ יום-טובדיקן פעטן שריפט, אַז די דערוואַרטע גראַמען זענען צוגעפאלן איינער צום אַנ-דערן ווי שווער-לייביקע ברידער, וואָס האָבן זיך צעקושט ביי יעדער באַגע-געניש, ווי זיי וואַלטן זיך שוין לאַנג נישט געזען. מינקאָווס ליד, וואָס האָט געהייסן "דער נביא", וואָס איבער זיין קאָפּ האָט זיך געטראָגן "אַ סטאַיע פייגל", און וואָס איז זיכער אין יענער צייט געווען אַן עקזאַלטירטער גייס-טיקער אויטאָ-פאַרטערט, האָט נישט געקראָגן די פולע חתימה פון דער ציי-טונג, אַז ס'איז שוין טאַקע אַ ליד ווי אַלע יוסטע לידער. ס'איז בלויז אַריי-געגאַסן געוואָרן אין דער צייטונג, מיט דינעם בליי — אַט זאָל מען זען אַז אויך אַזעלכע שורות קענען געמאַלט זיין פאַר די וואָס האָבן חשק אַנצוטאָן ברילן.

דאָס ליד איז געווען אַ ניי ליד, און ס'איז זיכער דאָ אַ גרויסע שייכות צווישן דעם ערשטן ליד "דער נביא" און די שפעטערדיקע זענונגען פון מינ-

קאָוס לידער. הגם מינקאָוו האָט צו מיר דעמאָלט גערעדט פון פּוּשקיןס „פּראַ-ראַק“ (נביא), איז אָבער אין זיין ערשט ליד געווען אַ סך מער יהואש, וועמען ער האָט שטאַרק ליב געהאַט און געהאַלטן אין איין ציטירן צענדליקער אויס-געזונגענע שורות פון אויסנווייניק.

אָבער מיין צוטרוי האָט נ. ב. מינקאָוו ווי אַ שוין-געדרוקטער פּאַעט זי-כער געוווּנען. די פּאַעטישע שורות פון זיין ערשט ליד האָבן איך אויסגעלערנט אויף אויסנווייניק, זיי איינגעזערט אַ סך מאָל, געקוקט אויף מינקאָוס יונג-פּאַרוואַלקנטן פנים און בפירוש געזען די באַגלייטנדיקע „סטאַיע פייגל“ אי-בער זיין קאַפּ.

וואָס מיך האָט דעמאָלט שטאַרק איבעראַשט איז געווען ווען מינקאָוו האָט מיך גערופן צו זיך אַהיים, און מיר געוויזן אַ פּאַרטיקע אַנטאָלאָגיע פון יידישן ליד אין אַמעריקע — אַ גרויסע אַפּגעקליבענע זאַמלונג, וואָס איז גע-וואָרן מיין ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט דער היגער יידישער פּאַעזיע. מיך האָט איבעראַשט און געוווּנדערט, וואָס דער פּאַעט פון „נביא“ און דער עקס-פּערימענטישער אַרויסקריגער פון מיינע אייגענע לידער, האָט פּאַרמאַגט אַזויפיל ברייטהאַרציק געדולד פאַר צענדליקער פּאַרגייערס, פּאַרעלטערטע און לייכט-געגראַמטע פּאַעטן.

אָוורדי האָבן איך „פּאַרגונען“ רייזענען, יהואשן די וואַרע וואָס דער יונגער אַנטאָלאָגיסט האָט פאַר זיי געמאַכט. איך האָבן שוין אויך דערשפּירט דעם כוח פון מאַני לייבן, זישא לאַנדוין, מ. ל. האַלפּערנען, ה. לייזוויקן, אברהם משה דילאָנען, ראובן אייזלאַנדן, וועמענס נעמען איך האָבן צום ערשטן מאָל אַנטדעקט אין מינקאָווס היימישער אַנטאָלאָגיע, מיט אויסגעקלעפטע לידער, אין פעטן שריפט. אָבער אין דער אַנטאָלאָגיע זענען אויך געווען נעמען פון אַנדערע פּאַעטן, וואָס האָבן געקראָגן אַ סך ברייטהאַרציקע אַנערקענונג, מיט גאַנצע שטרעקעס, פון זייט נאָך זייט, וואָס דער אַפּקלייבער האָט זיי נישט געזשאַלעוועט. ער האָט זיי געגעבן אַזאַ רחבות, וואָס זיי האָבן קיינמאַל זיך נישט דערוואַרבן אין דעם אַלגעמיינעם וויינגאַרטן פון דער יידישער פּאַעזיע. ווען איך טראַכט פון זיין פּאַרעקשנטן קאַמף פאַר מיכל ליכטן, פון איין זייט, און פון זיין דריי-בענדיק ווערק — „פּיאַנערן פון דער יידישער פּאַעזיע אין אַמעריקע“, דערמאַן איך זיך אין דער ערשטער איבעראַשונג, וואָס מינ-קאָוס אַנטאָלאָגיע האָט ביי מיר אַרויסגערוּפּן, ווען איך בין געווען אַ 22-יאַר-ריקער בחור.

כ'האַבן אים לעצטנס אַ סך מאָל געפּרעגט, ווי קומט ער אַפּצוגעבן אַזוי-פיל צייט אויף פּאַעטישער אַרכעאָלאָגיע, און ער האָט מיר געגעבן פּאַרשיי-דענע תירוצים, צופרידנשטעלנדיקע און נישט שטאַרק צופרידנשטעלנדיקע.

ער האָט מיר, למשל, געזאָגט אַז פונקט ווי אין יעדער איינעם פון אונדז, שפע-טערדיקע פּאָעטן, איז דאָ אַ שטיק ראָזענפעלד, לעבן אויך אין אונדז אומבאַ-ווסט שורות פון קלענערע ייִדישע פּאָעטן, וואָס זענען אומדירעקט דערגאַנ-גען צו אונדז. אַז עדעלשטאַט האָט אויף אונדז געהאַט אַ גרויסע השפּעה וועלן מיר, האָט ער געטענהט, זיכער נישט דערוועגן זיך צו לייקענען, אָבער די אַנדערע, ווייניקער באַוווסטע פּאָעטן, וואָס האָבן געזונגען מיט עדעל-שטאַטן אין איין צייט, פּאַרדינען אויך פּאַראייביקט צו ווערן, ווייל אַן זיי קען מען נישט דערזען דאָס גאַנצע פנים פון דער עפּאָכע און דעם ריזן־שפרונג פון דער ייִדישער פּאָעזיע.

אַזוי האָט ער אַרגומענטירט און איך האָב געהאַט פאַר זיך אַן אַנדער תירוץ, דעם תירוץ פון דער ערשטער ברייטהאַרציקער אַנטאַלאָגיע זיינער און דעם ביישפּיל פון זיין בפּירושער „אַפּאָסטאָלישקייט“ פאַר מיינע ערשטע לי-דער, וואָס זענען תמיד געלעגן ביי אים אין קעשענע, און וואָס ער האָט זיי געהאַלטן אין איין פּאַרליינענען פאַר די פּאָעטן, אין בראַנקסער קראַטאַנאַ פאַרק, וועמען ער האָט שוין געקענט און וואָס זענען פאַר מיר נאָך געווען לע-גענדעס, נישט מער ווי גייסטיקע געשטאַלטן.

ער איז געווען אַ טיפּ־עטישער מענטש, וואָס האָט ליב געהאַט ייִדיש מיט אַן עטישער ליבע. יעדער וואָס האָט געשריבן ייִדיש, איז פאַר אים גע-ווען אַ חתן, וואָס איז געשטאַנען אונטער אַ חופּה און זיך פאַרקנסט צו ייִדיש. די פּאָעטן וואָס האָבן ווייניק־וואָס אַרויסגענומען פון דעם אומשטערבלעכקייט משא־ומתן, האָבן ערשט ביי אים אַרויסגערופן טיפּן מיטגעפּיל. כּוֹוועל קיינ-מאַל נישט פאַרגעסן, ווי ער האָט אויפגעבויט פאַר מיר דאָס געשטאַלט פון אברהם משה דילאַנען, איידער איך האָב אים געקענט און געזען. און מינקאַוו האָט געקענט אויפבויען אַ געשטאַלט, ביז ס'האַט גענומען קרייזן איבערן קאַפּ אַ „סטאַיע פּייגל“.

ער איז געווען אַ גוט־האַרציקער מענטש, וואָס האָט ליב געהאַט ייִדיש מיט אַ רירנדיקער גוט־האַרציקייט. ייִדיש איז אים אַנגעקומען שווער. ער האָט אין דער יוגנט פון זיין ליד און פון זיין פּראָזע געשוויצט אויף יעדער שורה, אָבער דער איינגעבוירענער לערנער איז געוואָרן דער בעסטער לערנער פאַר זיך אַליין און ער האָט זיך אויסגעלערנט נישט נאָר גוט שרייבן, מוזי-קאַליש ליינען, ווונדערלעך ריידן (אַנגעהויבן האָט ער מיט נישט קענען עפע-נען דאָס מויל פאַר מער ווי צוויי מענטשן). נאָר אויך פאַרשן ייִדיש און דער-גראַבן זיך צו וואַרצלען און פּריע אָנהייבן.

צייט־ליד פּיאַנערן וואָס האָבן אים שפעטער פאַראינטערעסירט, זענען געווען אַפּשפּיגלונגען פון זיין אייגענעם מאַטערי־וועג. זיי האָבן אַנגעהויבן,

אריינגעשריבן בלעטער, געצערטלט שורות און ער האט זיך געוואלט נאענט באקענען מיט זיי און זיי געבן אַ פריינטשאפטלעכן שלום-עליכם, זיי אריינגעמען אין דער כנופיא אויף אַ געהויבענעם שטייגער; זיי אָפגעבן אַ שבת-דיקן שלום-עליכם, ווי ס'פאסט פאַר מלאכי השרת, וואָס האָבן געוואלט ווערן, זיין און דינען דער יידישער ליטעראַטור.

אַ סך פון זיי האָבן געהאַט שווערע לעבנס און זענען פרי געגאַנגען פון דער וועלט. דאָס איז אויך געווען גענוג, אַז ס'זאָל ריידן צו מינקאָווס האַרץ. אַליין האָט ער גלייך אָנגעהויבן מיט אַ וויזיאַנעריש ליד און ביי מיר זענען אונטער זיין השפעה אויסגעפורעמט געוואָרן אַנדערשדיקע לידער, אָבער פונקט ווי ער איז צוגעפאַלן צו מיינע אָנהייבערישע לידער, מיט אַ גרויסער עטישער פרייד, אַזוי האָט ער פאַר זיך געשאַפן די פרייד פון אַן אייגענעם פאַעטישן הכנסת אורחים, פאַר זייטיקע וואַנדערערס, וואָס האָבן ביי אים געקראָגן נאַכטלעגער און עסן, און ער האָט זיי נאָך אַרומגעקראַצט מיט אַ טערמינאַלאַגישער וואַרהאַפטיקייט, זיי געוואַשן די מידע פיס און זיי געהאַלפן זיך אַוועקשטעלן אויף זיי.

ער האָט אין זיינע אייגענע וויזיעס געהאַט אַרט פאַר אַן אָנאַנימער וועלט, וואָס ער האָט באַלעבט און געשטאַלטיקט.

וועט מיר, פאַרשטייט זיך, נאָך אויסקומען צו שרייבן וועגן נחום ברוך מינקאָוו, סיי זכרונות, סיי אַפשאַצונגען, אָבער אין דעם ווייטיקדיקן מאָמענט פון אַן אַקאַרשט-צוגעדעקטער ערד, אויף דעם שלאַפנדיקן פנים פון אַ חבר וואָס איך האָב דערקענט מיט פערציק יאָר צוריק, האָב איך בלויז גע-וואַלט פאַרצייכענען דעם עטישן וועג פון אַן אייגנאַרטיקן יידישן פאַעט, וואָס האָט געשאַפן אַ באַזאָרגטע און וואַרעמע היים פאַר פּיאַנערן פון דער היגער אַמעריקאַנער יידישער פאַעזיע און מיט גרויס איבערגעגעבנקייט באַרעכטיקט, און פאַר אַ טייל פון זיי אפשר אויך פאַרפעסטיקט און פאַראיי-ביקט די אַנערקענונג, וואָס ער האָט זיי געגעבן מיט דער ברייטער האַנט.

נ. ב. מינקאוו — צו זיין ערשטן יאָרצייט

דעם צווייטן מערץ איז געוואָרן אַ יאָר זינט נחום ברוך מינקאָוו איז אַזוי אומגעריכט אַוועקגעריסן געוואָרן. כ'פאַרצייכן עס מיט טיפּן טרויער און מיט אַ געפּיל, אַז וויפּל מאָל כ'האַב שוין נישט געשריבן וועגן מינקאָוו, איז מיר אַלץ געבליבן אַ נישט־אויפּגעראַלטע זוניקע דערמאַנונג פון די יונגע יאָרן, ווען מיר האָבן צוזאַמען געשפּאַנט אויף די ניר־אַרקער גאַסן און געחלומט חלומות פון אַ באַנייטער ייִדישער פּאַעזיע.

אַט די דערמאַנונג פון יענע יאָרן וואַרט, אַז מען זאָל זי אויפוויקלען און זיך גוט אַנשפּיגלען אין איר. איז עס אָבער נישט בלויז אַ דערמאַנונג פון צוויי נאַענטע חברים, וואָס האָבן זייער אָפט נישט דערעסן און זיך גע־קוויקט מיט טאַמעייטאַס און ברויט, געשלאָפּן צוזאַמען אין אַן ענג אייזערן בעטל, געזעסן אין איין אוניווערזיטעט און זיך דורכגעשריבן בעת די יורידי־שע לעקציעס מיט שאַרפע מיינונגען וועגן פּאַעזיע — ס'איז אַ חברשאַפט וואָס דאַרף פּולער אַרויסגעבראַכט ווערן, אין ראַם פון דער צייט, פון סוף ערשטער וועלט־מלחמה, נאָך־מלחמה יאָרן, אויפּבלי פון דער אינזיך־באַווע־גונג דורכגעקרייצטע מאַמענטן מיט דער באַנייטער אַמעריקאַנער ליטעראַ־טור, גריניטש ווילעדזש, שייִדוועגן, פרויען־געשטאַלטן, באַזונדער־דורכגע־גאַנגענע אַלייען, פריינטשאַפטלעכע קריגשאַפטן, גרויסע, ליכטיקע האַפּע־נונגען.

אַלץ וואָס נחום ברוך מינקאָוו האָט געוואָלט איז ער געוואָרן, און אַלץ וואָס ער איז געוואָרן, האָט ער בפּירוש געוואָלט. ער איז געוואָרן אַ פּאַעט, אַ ליטעראַטור־היסטאָריקער, אַ קריטיקער, אַ לערער און אַ רעדנער. יא, איך געדענק ווען ער האָט מיר פּאַרזיכערט, אַז כאַטש ער קען נישט עפענען דאָס מויל פאַר מענטשן, וועט ער ווערן אַ פּרעכטיקער לעקטאָר. ער האָט פאַר־מאַגט אַ געבענטשטע, געדולדיקע עקשנות. ער האָט פון זיינע צוזאַמענגע־פלאַטערטע רייד אַרויסגעשלאָגן חיונהדיקן אינהאַלט און טיפּן, עכטן מוזי־קאַלישן טרויער. ער, דער לערער, האָט אַ סך געלערנט פון זיך, לערנענדיק זיך טריט ביי טריט. אַפּילו ייִדיש האָט ער זיך אַליין געלערנט און געוואָרן איינער פון זיינע בעסטע קענערס.

ער האָט געהאַט אַ פּאַמעלעכדיקן אויפּכאַפּ, אָבער ווי אין פרק שטייט,

אויסגעלערנט — איז עס ביי אים געבליבן אויף תמיד, נישט צו פארלירן א טראָפּן.

ער איז געווען דער ערנסטער סטודענט פון זיינע אייגענע מעגלעכקייטן און ער האָט געשעפט פון זיינע אַנקוואַלנדיקע כוחות. זיין אומגעריכטער טויט איז אַ גרויסע אבידה פאַר דער יידישער קולטור, ווייל מינקאָוו איז געווען איינער פון אירע סאַמע ניצלעכסטע און פעיקסטע דינערס, אין ברייטסטן זין פון וואָרט.

איך וויל פאַרענדיקן מיט עטלעכע אַפשאַץ־ווערטער פון א. לעיעלעס, וואָס האָט נאָך מיט פופצן יאָר צוריק אַזוי געשריבן וועגן מינקאָווס פּאַע־טישן בייטראָג:

„מינקאָווס ווערק איז דער בולטער סימן נישט בלויז פון אַ פירנדיקן מאַדערנעם יידישן פּאַעט, נאָר אויך פון דעם ווייטן מהלך, וואָס די גאַנצע יידישע פּאַעזיע איז אוועק. דער מהלך איז — פון געסל און שטעטל צום וועג פון דיכטערישן אוניווערסאַליזם.“

אַט דער פירנדיקער מאַדערנער יידישער פּאַעט האָט מער ווי אַ סך אַנ־דערע פאַרשטאַנען און טיף און וואָרעם אַפגעשאַצט די קלאַסיקערס און אַפילו די נישט־דערגאַנגענע פּאַעטן פון פאַרגאַנגענע דורות. די וואָרעמקייט און פאַרשטאַנדיקייט האָט ער פאַרמאַגט אין זיין וואָרט און אין זיין לעבן.

1959.

ש. מ י ל ע ר

ש. מיללערס טויט איז אַ קלאַפּ פאַר אַלעמען, ווייל מ'האַט זיך שוין אַזוי צוגעוווינט צום געדאַנק, אַז ער שרייט זיך אַליין אָפּ און שרייבט דורך — נישט לעבט דורך — דעם טאַג, אַז ווען ער האָט אויסגעהויכט דאָס ביסל קינסטלעכן אַטעם איז מען געבליבן שטיין פאַר דעם ביטערן פאַקט, אַז ש. מיללער איז אויף אַן אמת אַוועק פון אונדז.

מיט אַ צוועלף יאָר צוריק, ווען מיר איז אויסגעקומען צו זיין אין לאַס אַנדזשעלעס, איז ער נאָך געווען מער-ווייניקער אַ שטיקל אַרויסגייער פון אייגענעם הויז, און ער האָט אויף זיין אייגענעם שטייגער מיר געגעבן די שליסלען פון שטאָט, מיט דער קילער, אומסענטימענטאַלער חברשאַפּט, וואָס איז געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר אים און אַפילו פאַר זיין שרייבן, פאַר דער באַציונג צו זיינע אַלע העלדן, וואָס ער האָט אויפגעבויט, די נעגאַטיווע ווי די פּאָזיטיווע.

ער איז געווען אַן אַפגעציטערטער אין שטאָט, ביי אַלע בעסטע לייע-נערס, וואָס האָבן אים באַשיצט און נישט געלאָזט, אַז ס'זאָל אים צוגעגרייט ווערן דער מינדסטער עגמת נפש, און ווען איך בין געקומען קיין לאַס אַנ-דזשעלעס, גראַד נאָך אַן אַרטיקל וואָס איך האָב געשריבן וועגן זיין ראַמאַן „דור הפלגה“, האָבן זיינע נאָענטע, מיט דער איבערטרייבונג און סענסיטיווי-טעט פון אמתע קרובים, געמיינט אַז געוויסע אויסזעצונגען, אין ראַם פון אמתן לויב, האָבן אים פוגע בכבוד געווען, און מען האָט מיך געוואָרנט, אַז ער וועט אַרויסווייזן כעס און פאַרדרוס.

אַבער מיט אמתן אַריסטאָקראַטיזם, נישט קיין געמאַכטן, פון אַן איך-זיך-זיכערן שרייבער, האָט ער מיך אויפגענומען, מיט דער גאַנצער קלוג-שאַפט וואָס ער האָט פאַרמאַגט, אין ריידן ווי אין לעבן. ער איז אַרויס מפתח ביתו און אַפילו גערעדט עפנטלעך ביי אַן אַוונט לכבוד מיר, ער האָט זיך אַנגעשטרענגט צו זיין אַ מיטבאַטייליקטער אין דעם אויפנעם פאַר מיר און קיינמאַל נישט פאַרלוירן אַ וואָרט וועגן די קליינע שרייבערישע קריוודעס צו מיר אַדער צו אַנדערע חברים.

דעמאַלט האָט נאָך אין שטאָט געלעבט און זיך געמוטשעט, אַנדערש פון מיללערן זיך געמוטשעט, זיין עלטערער חבר און רבי לאַמעד שאַפיראַ; ס'האַט נאָך געלעבט פּרץ הירשביין, אין תּחום פון אַ חולאת, וואָס האָט שוין דעם

גבר הירשביין, באזיגט און געוואָרגן. ס'האָט נאָך געלעבט דער טייערער און פריינטלעכער זקן מיט די צענדליקער לאַכנדיקע און קלוגע קניישטן אין פנים — ה. רויזנבלאַט. אויף לאַס אַנדזשעלעס האָט גערוט די שכינה פון ייִדישער קלאַסישער שעפּערשיקייט, אַפילו ווען די גרויסע דריי זענען שוין געווען פייִזיש געניגט צו שקיעה. דער קראַנקסטער פון אַלע איז געווען דער ייִנגסטער ש. מיללער.

אַלע האָבן געוואָסט, אַז ער קען אַזוי אויסגיין אונטער די הענט, אָבער גראַד דערפאַר וואָס מ'איז צו אים געווען אַזוי צוגעוויינט, צו זיינע 80 פונט, צו אַ מענטשן וואָס האָט אין רוחניות פון זיין דערשטיקטן אַטעם, אַרייַנגעבלאָזן אַביסל פיזישקייט, אַ קאַפיטשקע גשמיות, האָט מען דעם כראַנישן נוסה־למות אַנגעצייכנט — צום לאַנגן לעבן. קיינעם איז נישט איינגעפאַלן אַז ער וועט פאַרט אַוועקגעריסן ווערן, אין עלטער פון 62 יאָר, וואָס איז פאַר זיין גוף געווען זאַטע איבערגעזעטיקטע עלטער, אָבער נישט פאַר דעם ליכט אין אים, וואָס האָט געברענט מיט אַן אינערלעך לעבן, געשפרודלט מיט שעפּערשיקייט און מיט אימפעט. אמת, דער אימפעט איז געווען אַ כסדר־דיקער וועט־לויף מיטן טויט, וואָס מען דאַרף אים איבערקליגן און אויסנאַרן ביי אים נאָך אַביסל צייט, כדי אַרויסצושרייבן פון זיך אַלץ וואָס ער האָט געוואָלט דערציילן.

און מחמת דעם האָט ער זיך געשאַפן אַן איינגאַרטיקן „בקיבור“, כדי ער זאָל אין איין דערציילונג אַרייַנקוועטשן אַ סך לעבן און אַ סך געזאַגטע און אַרייַנגעזאַגטע לעבנס־דערפאַרונג. אים איז געגאַנגען אין אויפבויען אַ וועלט מיט אַמעריקאַנער ייִדן, מיט זייערע השגות, דאגות, האַווענישן, זייער בחיפּוזן און ווייניק גייסטיקע הצטרכותן. אים איז געגאַנגען אין קינסטלערישן אַנאַליז: וואָס האָבן מיר פאַראַיבעריקט, וואָס מיר האָבן אַנגעוויירן און ווי ווייניק פאַרזאָרגט מיר האָבן די צוקונפטיקע דורות, און אויף וויפל מיר האָבן זיך גייסטיק „אַרייַנגעצויגן אין אונזערע קינדער, אין די גוטע ווי אין די שלעכ־טע, די פון אונדז אַוועקגעצויגענע און אַנטלאַפּענע“.

ס'הענגט איבער דער שפּע פון זיינע הונדערטער קלענערע און גרעסער־רע דערציילונגען — זיין ראַמאַן „דור הפלגה“ איז אויך אַן אויפגעשטעלטער פון אַ סך עפיזאָדישע ווינקלען — אַ גרויסער קוהלתדיקער זיפּי, אַז דער גאַנצער ייִדישער אימפעט איז אַ הבל הבליםדיקער, וואָס פאַרמאַגט נישט קיין האַפּט פון אַרייַנבויען זיך, פון אויפשטעלן ייִדישע הויזגעזינטער. די ייִדישע עשירות איז אויך אַן חשיבות, ווייל זי פאַרמאַגט נישט — מיט זעל־טענע אויסנאַמען — קיין ייִדישן חן, קיין ספּעציפיש ייִדישע כּדאַייקייט, נאָר ס'ווערט אַדער צעריבן אַדער אַפּגעפרעמדט. נישט נאָר אַסימילירט זיך דער

ינד אויף אן אומהיימלעכן אופן, נאָר זיין פאַרמעגן, זיין געשעפטלעכקייט, האָט נישט קיין ייִדישע שטאַמיקייט.

ש. מיללער איז געווען אַ מוזיקער אין זיין שרייבן. ער האָט געהאַלטן אַ קאַמערטאָן און געשאפן מוזיקאַלישע עברי, אויך אַן שום סענטימענטאַלי-טעט. ער איז געווען אַ מאָדערנער מוזיקער אין זיין פּראָזע, וואָס האָט זיך קיינמאָל נישט צעוויינט אָדער צעזיפצט. ער האָט געבויט זיין דיאַלאָג, מיטן זייגער אין האַנט, אַז ס'זאָל נישט אַריבערמאַנאַלאָגירן, מיט אַ שמיצל. זיי-נע מאַנאַטאַנע העלדן האָט ער געגעבן אַ מאַנאַטאָן לשון, וואָס זאָל פון דעסט-וועגן נישט לאַנגווייליקן.

ער איז אויך געווען פאַרנומען מיט אַריינבלאָזן אין זיין שמועס די טערפּקייט פון אַמעריקאַנער גאַסן-ריטם. אין דעם איז ער געווען אַ מייסטער. פון דער גאַנצער צעפרעמדקייט פון ייִדישן לשון, וואָס איז אָפט ב א ר ב אַ-ר י ז י ר ט געוואָרן (אין רעטאַרישן זין פון וואָרט) האָט ער געשאפן אַן אייגנאַרטיקע מעלאָדיק, אין דעם אופן ווי ער פינקלט דורך זיינע דערציי-לונגען, מיט דער אַנגענומענער פרעמדקייט, איז פאַראַן אַ סך הומאָר און דער שמועס פון די העלדן, מיט דעם אַריינשמועס פון מחבר, ווערט אַנגענעם פאַרן אויער און פאַרן ליינענדישן אויג.

דער אַמעריקאַנער פּייזאַזש באַהויכט די בלעטער פּראָזע, וואָס ער האָט אויסגעמייסטערט און דער ייִדיש ווערט דורכגעקנאַטן מיט אונדזער גאַנצער היימישער פרעמדקייט. ער גיט אונדז דאָס ייִדישע לשון, אין פּראָצעס פון ווערן זיך אַנטקעגן אַנפּאַל, און אַפילו מיטן ביסל אונטערגעבן זיך, זיגט ביי אים דאָס ייִדישע לשון, מיט אַן אייגנאַרטיקן טריומף.

ש. מיללער איז נישט קיין יום-טובדיקער שרייבער. ער זעט אַפילו יום-טוב מיט וואַכעדיקע אויגן, אָבער ער איז אויך ווייט פון אַ טרוקענעם פאַר-צייכענער, וואָס רעקאָרדירט דאָס געזעענע. ער פאַרמאָגט אַן אייגענע גייס-טיקע וועלט, וואָס אין איר שפּאַצירן אַרום זיינע צדיקים מיט די רשעים. די גייסטיקע וועלט איז דורכאויס דעם מחברס, זיין מאַס, זיין קריטיק, אָבער אַלץ ווערט געשאַצט מיט שרייבערישן טאַקט.

מיללער האָט פון זיין אומפּאַפּולערן, אָדער בעסער געזאַגט, צו פאַר-לערן נאָמען, אַרום זיך געשאפן אַ גרויסע ליינענערשאַפט. זיינע טעמעס זע-נען אַוודאי געווען אומפּאַפּולער — די ייִדישע אַמעריקע, אַן אַ סימן פון די ערשטע קאַברין און ליבין טריט אין דער היגער סענטימענטאַל-נאָסטאַליגישער פּראָזע. ער האָט זיך געשאפן אַן אייגענעם דרך, וואָס איז געווען דער אַמע-ריקאַנער אַטעם, די אַמעריקאַנער רחבות. די אַמעריקאַנער פּראָזע-קיינסטלערס האָט ער גוט געקענט און זיי גרינטלעך שטודירט. ער איז נישט געגאַנגען

אין חדר צו זיי, אבער ער האט זיך געלאזט פון זיי משפיע זיין — ביו א מאַס, ביז ס'האט גענומען אַנרירן זיין אַריגינאַליטעט, וואָס איז אים נייטיק געווען פאַר די אייגענע העלדן.

מיט זיין גאַנצער יושב־אוהלדיקייט איז מיללער געווען אַזאַ לעבן־באַ־האַונטער, אַז ס'איז ממש צו באַוונדערן. מ'זעט אַז ער האָט געהאַט אַ לע־בעדיקן אינטערעס פאַר אַזויפיל זאַכן, וויסנדיק אַז אַלץ וועט אים צונאָך קל־מען. ער האָט פון זיינע מענטשן, די לעבעדיקע, מיט וועמען ער האָט פאַר־בראַכט, געקענט אַרויסשמועסן אַלץ וואָס ער האָט געוואָלט. ער האָט כסדר שטודירט מיט אַלע זיינע חושים, דער עיקר מיטן אויער. ער האָט געהאַט אַ טיפן זין פאַר שרייבערישן פּראָפעסיאָנאַליזם. מען האָט אין זיינס אַ דערצי־לונג נישט געפונען קיין פּגם פון מיסאינפּאַרמאַציע. איידער ער האָט זיך גע־זעצט שרייבן, איז ער געווען ביי זיך זיכער, אַז דער פּלאַן, דער בלו־שריפט, וועט זיין אַ ריכטיקער, און דאָס ביסל אינפּאַרמאַציע — אויטענטיש. ער איז אין דעם פּרט געווען גרויסצוגיק, ווי אַלע גרויסע שרייבערס, וואָס האָבן זיך קודם־כל אַליין גוט אינפּאַרמירט, כדי צו קענען באַוועגן דאָס דערציילטע, אין אַן אַטמאָספּערע פון באַגלייבטקייט, אַפילו ווען דער מחבר האָט די דער־פאַרונג איבערטאַשירט אין די פאַרשיידנסטע וואַריאַציעס.

מיללער האָט דערפאַר תמיד אַרויסגעוויזן אין זיינע דערציילונגען אַ פּראָפעסיאָנאַליזירטע היימישקייט. האָט ער גערעדט וועגן מלאכות, האָט ער זיי גרינטלעך געקענט, פיזיש זיי טועם געווען; האָט ער גערעדט וועגן גע־שעפט, וועגן ספּעקולאַציעס, וועגן יוגנטלעכע פאַרוויילונגען, וועגן צייטונג־לעבן, וועגן געריכטלעכע פּראָצעדורעס, פאַר אַלץ האָט ער געהאַט אַן אומ־געזעטיקטע דורכדרינגלעכע נייגעריקייט, וואָס איז אים גוט צונאָך געקומען. ער איז געווען דער סטודענט וואָס האָט תמיד שטודירט און אויסגעבריי־טערט זיין וויסן טאַג־טעגלעך. ווען מען גיט אַ טראַכט, ווי ווייניק פיזישן כוח ער האָט פאַרמאַגט, גייענדיק כסדר אויף אַ געפערלעכער גליטש, מיט אומזיכערע פיס און מיט ממש אַ טוץ ערנסטע חולאתן, איז צו באַוונדערן מיללערס סטודענטישע איינגעוויינטקייט און זיינע רוטיניזירטע שרייבערי־שע טעג און נעכט, וואָס אויף זיי זענען עדות אַלע זיינע געמייסטערטע דער־ציילונגען.

ס'איז אומזיסט צו ספּעקולירן וואָס ש. מיללער וואָלט אונדז געגעבן, ווען ער וואָלט געווען אַ געזונטער מענטש. מעגלעך אַז זיין געזונט וואָלט אים אַזוי לעבעדיק אַריינגעצויגן אין לעבן, אַז ער וואָלט אונדז געגעבן אַ סך ווייניקער, ווי ער האָט אונדז געשאַנקען, ווען ער האָט אויף אַ פּרוסטישן אופן, באַשריבן דאָס לעבן מתמידש — פון זיין קראַנק־צימער. אַבער ס'איז

אויך מעגלעך, אז ער וואלט פאר אונדז אביסל מער דערהויבן זיין קינסטלעך-
 רישע לאבארטאטאריע. ס'קען זיין אז ביי זיין גאנצער קילער און זייטיקער
 באטראכטערשיקייט, איז ער פאָרט געווען „ליריש“ און דורכגענומען מיט
 דעם טרויער פון זיין אייגענעם נישט געלעבטן לעבן, וואָס ער האָט די לעצטע
 יאָרן בלויז אויסגעלעבט אין קלוגן שמועס מיט נאָענטע פריינט. מיללער איז
 געווען שאַרף, קלוג, אויסערגעוויינלעך עטיש, נישט-גאווהדיק, גערעכט, אָבער
 ס'איז אים זעלטן געלונגען צו באַהויבן זיינע העלדן מיט זיינע אייגענע
 מעלות. ער האָט נישט דערהויבן זיין ייִדישע וועלט, מיט דער מעטאָפיזיק,
 פון אונדזער אומעטיקן זיין. ער איז דורכאויס גערעכט, ווי אַ מענטש וואָס
 זעט קלאַר, אָבער ער איז נישט געווען דער זע ר פון תוכייתן. ער
 האָט מיינסטנס עקספערערימענטירט זיין קלוגשאַפט און קינסטלערישקייט אויף
 נישט צו-אינטערעסאַנטע יידן. ער האָט אינטערעסאַנטע יידן אפשר געזען אין
 לעבן, אָבער ער האָט זיי נישט געקענט אַריינקעטן אין זיין קינסטלערישער
 וועלט.

ס'קען זיין, אז מען דאַרף פּאָזיטיווע שיינקייט און שעפּערישע גוטס-
 קייט אין ייִדישן לעבן אויך אויספאַנטאַזירן, אפשר וואָלט ריכטיקער געווען
 צו זאָגן — אַרומפאַנטאַזירן, און מיללער איז נישט געווען קיין פאַנטאַזיסט.
 און דאָך — אַרום אים האָבן אין זיין אייגענער שטאַט געלעבט שיינע, וואָ-
 רעמע יידן, וואָס האָבן זיך געוואַרעמט אין אים, געגאַנגען צו אים ווי צו אַ
 רבין און אים טייער געהאַלטן.

ווען ס'איז אָבער געקומען צו זיין קינסטלערישער וועלט, האָט אונדז
 מיללער געגעבן קאַלטע יידן, אויסזיכטלאָזע, האַפּנונגסלאָזע וואָס זייער עק-
 זיסטענץ איז נישט דערקלערט און נישט אויפגעקלערט.

דער קינסטלער איז געווען גערעכט, די העלדן זענען גערעכט, דער משפּט
 אַ גערעכטער, אָבער די נייטיקע, אויב איר ווילט, די נייטיק-צוגעטראַכטע
 באַרעכטיקונג אונדזערע, פעלט, אין לעצטן סך-הכל אין מיללערס אַרכיטעק-
 טיש-אויפגעבויטער ייִדישער אַמעריקע.

יעדע דערציילונג זיינע פאַרמאָגט, אין מיניאַטור, דעם גאַנצן מיללער,
 מיט זיין גרויסער קענערישקייט און מיט זיין פאַרשלאָפּטער קוהלתדיקייט,
 מיט זיין בליק אויף דער אומזיסטקייט פון לעבן, אויף דעם געצווונגענעם קאַ-
 רוועל, וואָס אימפעטיקט אונדז נענטער צום סוף, און אַפילו ווען מען שטעלט
 זיך שוין אָפּ אַ וויילע און מען אַנאַליזירט עס, מען וויל זיך ראַטעווען, שטייט
 שוין דער מלאך המות הינטער די פלייצעס.

אַזאַ איז מיללערס לעצט-פאַרעפנטלעכטע דערציילונג „אַלטער נאָר“ אין
 די „גאַלדענע קייט“. דער געשעפטסמאַן רובינשטיין קריגט אַ האַרץ-אַטאַקע

און ער זעט זיך, ווען ער ווערט שוין געזונט און ציילט די טריט זיינע, אין שפיגל פון א מענטשן וואָס פאָרט אים שיער נישט איבער, יאָגנדיק זיך מיט כּעס, נאָכן אייגענעם מלאַך המוות. רובנישטיין כאַפט אַריין בגנבה אַ שאַך־שפּיל מיט זיין חבר, ווען ס'ווייב איז נישטאָ אין דער היים, און שטאַרבט פאַרטאָג, ווען אים דאַכט זיך, אַז ער אַליין ווייסט שוין דעם סוד פון לעבן, אַ פאַרפאַמעלעכט, אַריינגעדרייט לעבן.

די דערציילונג פירט... צום טויט און איז אין כאַראַקטער פון מיללערס אַ לעצטער ירושה. זי פאַרמאָגט אַלע מיללערס מעלות, פון פיינעם אויפבויו, גוט לשון, אין זיין אייגנאַרטיקן נוסח, פון גוט־אַרקעסטרירטן היגן ייִדיש־אַמעריקאַנישן שמועס, אַן אַ שמץ פון ווילגאַריטעט, אַפילו פאַר די גרעסטע שפּראַך־פּוריסטן. זי פאַרמאָגט אויך אַ זעלטענע עפישקייט. דורך דעם גאַנצן מיללערישן „בקיבור“ און אינהאַלטלעך יאָגן זיך צום טויט, ווערט די דער־ציילונג געבויט מיט פּלאַסטישער רויִקייט, ווי דער מחבר אַליין וואַלט גע־האַט אַ סך צייט. בלויז די אינערלעכע לאַקאַנישקייט זאָגט אויס, אַז דער קינסטלער־בעלעטריסט, האָט זי אַרויסגעפּלאַטערט פון אייגענעם געמיט, פון ציילן די טעג און נעכט, אין טערמינען פון שעפּערישקייט, פון וועלן זיך אי־בערלאָזן אַטעם אויף נאָך און נאָך.

דאָס וואָס ש. מיללער האָט באַוווּזן אויפצוטאָן, אין געראַנגל מיט זיין געצאַפּלט לעבן, איז אַ גרויסע און ווערטפולע ירושה און אַ וויכטיקער טייל פון אונדזער ייִנגערער ייִדישער שעפּערישקייט, אויפן אַמעריקאַנער באַדן. מען וועט צו מיללערס דערציילונגען צוריקקומען זייער אָפט און אין זיי געפּינען אַלץ מער קינסטלערישע איבעראַשונגען, וואָס וועלן זיין נאָך איבעראַשנדי־קער דערפאַר, ווייל מיר וועלן זיי זוכן צו פאַרטייטשן אַדער קאַנטראַסטירן, מיט דעם גוסס־צימער, וואָס אין אים האָט ש. מיללער געטאַן זיין אַרבעט.

אלף כצם — „שפיל אין לידער“

אלף כצם בוך לידער „חלום עליכם“ באשטייט פון — „שפיל און לידער“.
אזא אונטערקעפל געפינען מיר אויפן שער-בלאט, אבער ס'וואלט אפשר גער-
ווען פינקטלעכער, ווען ס'וואלט זיך געלייענט — „שפיל אין לידער“, ווייל
אין יעדער ליד וואס אלף כץ שרייבט איז פאראן דער עלעמענט פון שפיל.
אפילו דאס ערנסטע ליד זיינס דערשפילט זיך צו ערנסט. ער מוז איז ליד
פריער דערזען די שפיל-מעגלעכקייטן, אין א גראם, אין א צענומען ווארט.
אין א ווארט וואס ער נעמט אריין אין די הענט און געפינט שוין אין דעם א
פריילעכן, בעסער געזאגט, א שפילעוודיקן פונקט, וואס זאל אים באחנען די
שורה.

שוין דער נאמען פון בוך — „חלום עליכם“ זאגט אן, אז כץ האט ליב
צו ווייזן אז אין געוויינלעכן איז תמיד פארבארגן די איבעראשונג. כץ איז
דערפאר איינער פון אונדזערע צוגענגלעכסטע דיכטער, וואס ווייזט אונדז
לכתחילה, אז זיין ליד באשטייט פון א סך צוגרייטונג. אבער היות ער אר-
בעט כסדר מיט — איבערראשונג, קומט מייסטנס דער בליץ פון זיין שורה,
אדער ווארט, ווי אן אקארשטיקער איינפאל.

אלץ כץ איז פארליבט אין יידיש, אבער זיין ליבע איז נישט בלינד. ער
באווייזט אונדז כסדר פארוואס ער איז אזוי שטארק איינגעליבט; זיינע לידער
זענען לעקציעס אין יידיש-פארליבטשאפט. אפילו אין זיינע טרויעריקסטע
לידער — און ער האט אזעלכע אויך — קען מען שטענדיק אנטפלעקן דעם
באגייסטערטן אנווייזער, וואס זאגט אונדז, אט איז א געפינסל, אט איז אחוץ
ליד אין זיין גאנצקייט, אויך ליד אין א באזונדער אויסגעחנט ווארט. זאגט
ער דאך שוין גלייך אין זיין אריינפיר-ליד —

יידיש ליד,

זיד!

שריי — נישט ווער אנטשוויגן

זינג מיט יעדן אות און גליד,

וויין — און זינג דיין ניגון.

ער באפעלט דעם יידישן ליד צו זינגען „מיט יעדן אות און גליד“. פאר
כצן איז עס א בוכשטעבלעכקייט, ער צעזינגט אפטמאל דאס ליד גלידערווייז
און ער זוכט אויס און געפינט דעם שפיל פון יעדער אות. איך וואלט גער-

זאָגט אַז די ערשטע אינספּיראַציע ביי כצנ איז אַ דערזענונג פון אַ ייִדיש װאָרט און װאָס מען קען מיט דעם אויפּטאָן און צעטאָן.

זאָא מעטאָד פון שרייבן סוגעסטירט צופיל — מלאכה, אָבער כאָטש ביי ווי יעדער מאָדערנער דיכטער, שעמט זיך נישט אַז מען כאָפט אים ביי מלאכה, איז אָבער זיין מלאכה אַזוי אַריינגעװעבט, אין דעם בעסערן ליד זיינס, אַז פון יעדער „אות און גליד“ װערט אַ גאַנצקייט. אין דעם שוין דער- מאַנטן ערשטן ליד רופט ער אויס צום ייִדישן ליד —

גיב די קולות — װערטער, גופן.

פון דער צעגלידערונג ביי אים װערט צוזאַמענגעשטעלט דער גאַנצער גוף פון ליד. אָבער די אינספּיראַציע ביי אים איז „צעפּראַל פון אַ טויער“, דער סורפּריז, ווי ער דריקט זיך אויס אין זיין צווייט ליד אין בוך. דער טויער עפנט זיך נישט. נאָר ער װערט צעפּראַלט און מען דערזעט אַז דאָס „ערשטע װאָרט“, ווי ס'הייסט ביי אים דאָס ליד, איז שוין „דער פּרוּדור פון פּרייד, און דער אָנהייב פון טרויער“.

דאָס זענען די עלעמענטן פון װאָרט און ליד אין דער לאַבאָראַטאָריע פון אלף כצס שאַפן, ס'מוז קודם-כל װערן אַ פּרוּדור פון פּרייד, אַפילו װען ס'װייזט אונדז שוין דעם „אָנהייב פון טרויער“.

ביידע עלעמענטן זענען ביים דיכטער פאַראַן אין צוגאַנג צום ייִדישן װאָרט. דאָס װאָרט דאַרף שרייען, אָבער עס מוז אויך פינקלען מיט פּרייד. װענדט זיך עס אין כצנ אַליין, ווי אַזוי ער באַלאַנסירט די דאָזיקע צוויי עלע- מענטן, ווי אַזוי זיי װערן ביי אים אַריינגעגאַנצט אין ליד. כצס ערשט בוך לידער — „אַ מעשה פון ים“ איז דערשינען מיט אַ 35 יאָר צוריק. ער איז געװען צווישן די אָנהייבערס פון מאָדערנעם ייִדישן ליד, איז מיר תמיד אַ שאַד װאָס ער האָט כמעט אויפגעגעבן דעם פּרייען פּערז און זיך גענומען צום געמאַסטענעם פּערז, װייל, מיר דאַכט זיך, אַז מיט זיין מעטאָד פון געפינע- רישקייט, װאָלט ער פאַר אונדז אַנטדעקט אַ סך מער שיינקייטן „אויף דער פּריי“, ווי אין זיין בהדרגהדיקער אַרומצאַמונג. געקומען איז ער צום געמאַסט- טענעם ליד ביסלעכווייז, אַזוי אַז ביים היינטיקן טאַג איז ער כמעט אינגאַנצן אַריבער צו דער מעטרישער מאָס. כץ װייסט גוט װאָס ליד איז, ער װייסט, למשל, אַז װען „דער גאַסט“ קומט צו אים און שטימט אים אַן צום ליד, טרויט אים אַן אַ װאָרט-שליחות, מוז דאָס ליד האָבן אַ „װונדער-זין“.

עס טאָר קיינמאַל דערפון נישט אויסגעװעפט װערן דער װונדער, אַפילו װען דאָס ליד קריגט שוין זין און טייטש. גייט עס אין דער דאָזיקער װונדער-

מלאכה צו געבן דעם ליד גוף און טייטש און דאך זאל אין דעם פלאטערן ווונדער, דער טייטש זאל נישט זיין בלויז פירוש המלות.

נאר וויסן ווייס איך קיינמאל נישט
 צי האט דאס ליד, וואס איך געפין,
 דעם אַנפאַרטויטן ווונדער־זין.

ס'איז אומעלעגאַנט צו שטראַפן אַ דיכטער מיט שורות, וואָס מיט זיי שטראַפט ער זיך אַליין. כ'האַב שוין לאַנג, זייער לאַנג צוריק געלייענט ל. טאַלסטאַיס "וואַסקרעסעניע", דערמאַנט זיך מיר, ווי דער העלד קניט און איז זיך מתודה, אָבער אַ פּאַליציאַנט שטייט דערביי. שרייט עמעצער אָן אויפן פּאַליציאַנט: "אַ מענטש איז זיך מתודה און איר, "בלויע קנעפּ", וואָס ווילט איר דאָ?" איך ציטיר פון אַ פּאַרנעפּלטן זכרון.

דער פּאַליציאַנט, דער קריטיקער, מיט זיינע "בלויע קנעפּ" מעג אויך אַפּקערן דעם קאַפּ, ווען דער דיכטער דערגייט זיך אַליין די יאָרן און נישט גוצן דעם דיכטערס ווידוי פאַר לייכט געווער קעגן דעם שאַפּער גופא. אַזאַ טבע האָבן אָבער די "בלויע קנעפּ". זיי רייסן זיך אַריין אין די תּדרי־חדרים פון שרייבערס מיטזיך און זיי כאַפּן פון דאַרט אַרויס אַ געציטערטן קרעכץ און ציטירן אים.

דאָס ליד "דער גאַסט" איז כאַראַקטעריסטיש פאַר פּאַעזיע בכלל, פאַר דער אינספּיראַציע פון ערשטן וואָרט, פון דעם ערשטן ווונק, פון דער פּירנ־דיקער שורה, פון די "גרינע רייד", ווען די ליפּן ווערן באַרירט; און אויך פאַר דעם ביטערן אַפּזאַך וואָס יעדער אַנגעשריבן ליד לאָזט איבער, אַז ס'איז אפשר דערפון אויסגעזונגען געוואָרן, אין פּראַצעס פון שרייבן, דער ווונדער־זין. אָבער דאָס ליד "דער גאַסט" איז צום כאַראַקטעריסטישסטן פאַר כּצן אַליין. זיין שטייגער אַרבעט איז אַזאַ, אַז בויענדיק מיט דעם אַנטפלעק פון וואָרט און קלאַנג, אין זיינע פּאַעטישע אַרבעט־קליידער, מוז ער זיך כּסדר ווונדערן, צי האָט ער דערגרייכט דעם "ווונדער־זין" פון ליד, אָדער אַלץ איז געבליבן אויף דער דלאַניע, מיט בליציקער קלאַר־קייט און אויפגעטייטשטער באַווי־זענער איבערצייגונג.

זענען דאָס די סכּנות־סיגנאַלן פאַר כּצס ליד, און ער אַליין איז אַ מבין אויף די דאָזיקע סכּנות; און אַז ס'געלינגט אים אין ליד זיי אויסצומיידן, טרונמפּירט ער.

טאַקע אין זעלביקן ליד "דער גאַסט", וואָס איז באמת אַ פּירוש און אַ משל אויף אַלע דיכטערישע נמשלס, האָט דער דיכטער געגרייזט מיט זיינע צוויי שורהדיקע גראַמען, וואָס לייענען זיך צו גלאַט און קלאַר —

א י ן ת ו ך ג ע נ ו מ ע ן

נאָר ווען ער גייט אַוועק, פאַרשווינדט,
ער לאַזט מיך איבער נאַקעט, בלינד,
אין חושך פון אַ הייל צו גיין
מיט הונגער אין מיין גאַנצן געביין
נאָך יענעם אויסטערלישן שיר,
וואָס ער האָט אויפגעוועקט אין מיר.
איך גיי מיט צייטערדיקן טראַט
און זוך דעם זינגענדיקן סוד —
דעם משל פון אַ ווייטער וועלט —
וואָס ער, דער גאַסט, האָט מיר באַהעלט
און אָנגעטרויט אים מיר איך זאָל
פאַנאָדערזינגען מיט מיין קול.

פון די דאָזיקע קלינגענדיקע שורות איז אַביסל שווערלעך צו שאַפן
„וונדער־זין“ און דער פּאָעט ווייסט עס, אָבער דער כישוף פון וואַרט, קלאַנג
און גראַם נעמט אַמאָל אַרויס דעם שליסל פון דיכטערס הענט און פירט אים
אַ געפענטעטן איבער די געגראַמטע סטעזשקעס.

מיר געפעלן אָבער אַלף כּצס ערשטע אַריינפיר־לידער — וועגן לידער,
ווי „ניגון“, „וונדער־וואַרט“, „די זוכער פון שיינקייט“, און אַנדערע; מיר
געפעלט זייער טעאָרעטיש פּאָזיטיווער איינשטעל, אָבער נישט אַלע שורות
זייערע זינגען מיר, גראַד דערפאַר ווייל זיי זינגען צו־הויך און צו־שטאַרק —

צו וויסן דעם האַרצוויי פון זוכן זי ווערטער,
וואָס שוועבן אַרום אין אַ וועלט אַ באַשערטער,
די שמחה פון שרייבן די ווערטער אויף בלעטלעך
צום ניגון געבראַכטע פון היימישע שטעטלעך.

כּץ איז דערפּינדעריש, ניי אין זיין ווענד און קער, אָבער זייער אָפט
איז ער מקריב די נייקייט אויפן מזבח פון אַ צו אויסגעגלייכטער שורה פון
פאַרקלאַרטע ווערטער —

די שמחה פון וואַרט האָט די הערצער געוואַרעמט
מיט שטראַליקער שטילקייט ווען אַלץ האָט געליאַרעמט

אַדער

און חוזק געמאַכט פון די יונגע נאַראַנים,
וואָס גייען אַרום אָן אַן עול, ווי בטלנים.

אַ באַנייער און באַלייכטער פון ייִדישע ווערטער און אייגענע רייד,
פּאַלט ער דאָ אַריין אין אַ פּאַסטקע פון אַלעמענס רייד. אָבער אין די לידער
ווי ער איז דער געוועלטיקער און ער לאַזט זיך נישט אַרויסרייסן דעם שליסל
פון די הענט — צו זיין אויפגעפּראַלטן טויער, געלינגט כּצן צו ווייזן אַלע

זיינע געפינסן. דעמאלט ליגן זיי אין זיינע אייגענע שאַכטעלעך, נישט אין צוגעגרייטע. אין דעם ליד „אויפדעקונג“ איז אַרקעסטירט אַלץ וואָס דער דיכטער האָט אויסגעפונען אין ייִדישן וואָרט און אין ייִדישן ליד, און אַלץ איז פאַרטרויעריקט, אַפילו די פרייד פון דערגרייכונג, שוין גלייך מיטן אַנ-הייב, מיט די ערשטע צוויי שורות —

עס וויינט די משפחה און קוקט אויף די שטיינער —
אַ שטיינערנע מאַמע, אַ שטיינערנער טאַטע.

פאַראַן ביי כצן לידער, ווו דער שפיל נעמט די אייבערהאַנט, ווי „אין פרדס פון שטויב“, ווו אותיות פליען אַרויס און אַריין, ווערטער פלאַטערן. דאָס וואָרט „שטויב“ ווערט גענומען „אין דער אַרבעט“ און ס'ווערט דערפון אויסגעשלאָגן אַ סך שפיל און הנאה. כץ מאַכט נישט קיין סוד דערפון, אַז ער האָט ליב צו דערציילן אַ מעשה אין אַ ליד. ער נעמט אָן אַז מיר האָבן אַלע ליב צו הערן אַ מעשה און ער קען דערציילן, פאַרסימבאָליזירן, פאַר-שלייערן. ער האָט געשריבן אַ גרויסע צאָל לידער פאַר ייִדישע שולעס און ער ווייסט ווי צו „איבערזעצן“ זיין קינדער-ליד אויף דעם לשון פון דערוואַקסענע. אין אַזאַ ליד, ווי אין זיין „פישקע דער שטומער“, זענען פאַראַן עטלעכע טרעפּ, פון קינדער-טרעפּ, ביז אַרויף צו דערוואַקסענע, פון געאַנטקייט, ביז פאַרשטאַנענקייט. דאָס ליד איז געשריבן אין אַ סך סטילן, אויסנוצנדיק די עשירות פון ייִדישן וואָרט. דער דיאַלאָג צווישן דיכטער און פישל איז שפּי-לעוודיק און גראַציעז.

הערט דאָס פישקע און ער מאַכט:
דו וואָס האָסט מיך אויסגעטראַכט
און מיט ווערטער מיך באַשאַפן,
לאַזט זיך פון דעם גראַם פאַרשקלאַפן.

כץ פאַרלירט אויף קיין רגע נישט דעם פאַדעם פון זיין פאַעטישן וויכות מיט זיך, פישקע שטראַפּט דעם דיכטער און פרעגט אים —

איך פאַרשטיי דאָס נישט, באמת!
ווער איז ווער און ווער איז וועמעס
באַלעבאַס אין דער־אַ זאַך —
גראַם צי שטראַם, צי נס פון שפראַך?

דער פאַעט ענטפערט אָבער און באַווייזט וואָס דער גראַם איז —

אַפט גיט ער אַזאַ מין בליץ
און די שורה אַ פאַרשניץ,
אַז עס נעמען וואַקסן פליגל

אין תוך גענומען

ביי דעם דיכטער. און אַ שפּיגל
ווי אַ גלוצנדיקער ים,
טוט אים ווייזן זינען, זונען,
וואָס אַן כישוף פון דעם גראַם
וואַלט ער קיינמאָל נישט געפונען.

אַז כּיץ פאַרבעט צו זיך אין לאַנד פון שפּיל און כישוף, לעבט מען זיך
אַריין אין דעם מעשהלע-וועלט פון זיינע פּערסאָנאַזשן — ווי „פּישקע דער
שטומער“, „איציקל ציק“, „דער שפּילפּויגל“, „דאָס פּיסטערן לאַשיקל“, און
אין אַזאַ אָפּענעם וואַרט-שפּיל ווי „אַ מעשה מיט אַ נון“, וואָס פאַרמאַגט
אַפּילו אַ פּאַעטישן „פּאַסט-סקריפטום“
די לעצטע פּאַעמע „חלום עליכם“, וואָס דער מחבר האָט געשריבן ווי
מאַטעריאַל פאַר אַ באַלעט, איז אַן אָפּענער שפּיל אין סטילן, וואָס איז ווי
אַ קינסטלערישע רעווי, פון ברחנות ביו די סאַמע מאַדערנסטע מעגלעכקייטן
פון ייִדישן ליד. די פּאַעמע וואָס איז אַ פאַרהויל פון מיינען בתוך מיינען און
טייטשן בתוך טייטשן פאַרענדיגט דער פּאַעט מיט די שורות —

דער מיין פון אַ ווערק ליגט אין יעדן באַזונדער,
און דאָס איז דער וונדער! און דאָס איז דער וונדער!

צום סוף פון בוך אַנטדעקט דער פּאַעט דעם „וונדער-זין“, וואָס יעדער
דיכטער זוכט אַז זיין ליד זאָל פאַרבאַרגן — אַנטפּלעקנדיק, אַבער מיר דאַכט
זיך, אַז נאַכדעם ווי אלף כּיץ האָט אַזוי גרינטלעך אויסגעפאַרשט פאַר זיך די
מעגלעכקייטן פון ייִדישן וואַרט, האָט ער מיט אַ צאָל אינטערעסאַנטע לידער,
וואָס ער האָט שוין פאַרעפנטלעכט אין פאַרשיידענע זשורנאַלן נאָך זיין בוך
„חלום עליכם“, געוואָנען אין וואַגיקייט. דער שפּיל פון וואַרט איז גאַלדיקער
און שווערער און, כּוואַלט געזאָגט, דיכטעריש-טאַקטישער; די מאַגיק שפּרינגט
נישט פון אַלע קעשענעס. דער עלעמענט פון פּרייד ווערט „האַמאַגעניזירט“
מיטן טרויער, וואָס דער דיכטער פאַרמאַגט און דער „אַנפאַרטרויער וונדער-
זין“ ווערט טונקלער, אַבער דערפאַר ווערט קלאַרער דער גאַנג פון פּאַעט און
דאָס אַנגעזעענע אַרט וואָס עס קומט אים אין דער ייִדישער פּאַעזיע.

.1959

אליעזר בלום-אלקוויטס דערציילונגען

דער פּאָעט ב. אַלקוויט, וועמענס בוך דערציילונגען „אויפן וועג צום פּרין־סקווער“, איז דערשינען מיט זיין משפּחה־נאָמען — אליעזר בלום, קלערט אונדז אויף אין אַ קורצן אַרײַנפיר, „אז יעדער שרייבער קומט סוף־כל־סוף צוריק צו זיין משפּחה־נאָמען“. אַט דער כמעט אַקסיאָמאַטישער זאָג ווערט אַרומגעשאַטנט מיט אַ סך סימבאָליק. מ'קען אין דעם אַרײַנטייטשן גאָר אַ סך זאָכן, אָבער מיר קלינגט דער דאָזיקער צוריקום צום משפּחה־נאָמען, ווי אַן אַפּצאָל פֿון אַ חוב, אַ געפיל פֿון קינסטלערישער ערלעכקייט; אַז דער פּאָעז־טישער פּסעוודאָנים, מיט וועמען ער האָט זיך אײַנגעלעבט, האָט כסדר גע־בענקט נאָך דעם דאָזיקן פּשוטן ביאָגראַפישן פּאַקט, אַז ב. אַלקוויט איז שולדיק אַ חוב פאַר אַלץ וואָס ער האָט זיך דערוואָרבן — זיין משפּחה־נאָמען, זיין אינטימקייט, זיין אַפּשטאַם, זיינע טאַטע־מאַמע, וואָס זענען אזוי יונג אוועק פֿון דער וועלט און אים איבערגעלאָזט, אָבער קיינמאַל נישט פאַרלאָזט, ווייל ער האָט זיי קיינמאַל נישט פאַרלאָזט.

דער כעלעמער בחור, וואָס האָט דורכגעמאַכט אַן אײַגענעם „אויפשטאַנד פֿון אַ לערן־ײַנגל“, ווי אין זיין מאַנומענטאַלער דערציילונג, איז תמיד גע־בליבן געטריי דער פאַריתומטער וועלט, וואָס פֿון איר איז ער בלויז אוועק אין פּאַרם, מיט די קורצע שורות, וואָס האָבן כסדר געזוכט און געפונען אַ סינטעז צווישן דער נײַקייט און דערפרישונג פֿון ייִדישן וואָרט, און דער געדענקבאַטעמטקייט פֿון דער אײַביגער מוזיק פֿון ייִדישן טאַטע־מאַמע לשון.

יעדער דיכטער וואָס שרייבט פּראָזע, מוז גענומען ווערן צוזאַמען מיט זיין ליד; אליעזר בלום־אלקוויט אַוודאי. אים איז געלונגען אויפצוזינגען זיינע דערציילונגען מיט דעם זעלביקן זין פאַר דער שורה און פאַרן פּרעציזן סימ־באַלישן וואָרט, ווי אין זיינע לידער, וואָס האָבן זיך תמיד געריסן צו אַ פאַר־טיפּטער, געצאַמטער און בילדלעכער דערציילערישקייט. מען וואָלט געקענט דערמאָנען אַ צאָל אַלקוויטס לידער, וואָס זענען געווען קליינע דערציילונגען און אויטאָ־ביאָגראַפישע בענקשאַפטן, וואָס זענען אויסגעברייטערט געוואָרן, ווען אליעזר בלום האָט זיי צוריקגענומען אין די הענט אַרײַן, מיט אַלקוויט־בלומען איז געשען פאַרקערט, ווי מיט שרייבערס וואָס האָבן געפונען זיך און

זייער קינסטלערישער פרייהייט — אין פסעוודאָנימען. ב. אַלקוויט האָט די גאַנצע צייט פון זיין שרייבן לידער נישט פאַרגעסן און נישט געפעלשט אין זיין אמתן נאָמען.

אויב מיט ב. אַלקוויט האָט ער באַצאָלט דעם ציבן צו דעם וואָס ער האָט זיך אַליין דערוואַרבן און גענומען ביי דער וועלט, איז ער מיט דעם משפחה-נאָמען געקומען אַהיים, פאַר גרעסערער אידענטיפיקאַציע. ער האָט טאַקע געדרוקט זיינע דערציילונגען אונטערן נאָמען ב. אַלקוויט, אָבער זיי האָבן שוין מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ פולע רעוויזיע, וואָס ער האָט דורכגעפירט מיט קינסטלערישער תמימות. ס'איז ווי ער וואָלט געזאָגט: לאַמיר זיך נישט נאָרן, אַט דאָס וואָס איז אין תוך מיינס, איז משפחהדיק און מוז דערקענט ווערן. דאָס באַציט זיך אויף אַלע זיינע דערציילונגען אין זיין בוך — „אויפן וועג צום פּרין־סקווער“, נישט נאָר אויף די דערציילונגען, וואָס זענען פאַקטיש אויטאָביאָגראַפיש, ווי אין זיין ערשטער אָפטיילונג „שיר — אַ געזאַנג“.

די 32 דערציילונגען וואָס זענען געטיילט אין דריי אָפטיילונגען זענען ביי בלום־אַלקוויטן אָפגעקליבן געוואָרן פאַר זיין בוך, פון עטלעכע הונדערט דערציילונגען וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט במשך פון העכער דרייסיק יאָר. ווי אַזוי ער האָט געמאַכט דעם אָפקלייב פון צענדליקער גוטע דערציילונגען, איז שווער צו זאָגן; יעדער שרייבער וואָס קומט זיך אויפזאַמלען, האָט זיינע אייגענע מעטאָדן. אָבער וואָס אליעזר בלום מעטאָדן זענען נישט געווען, איז אים געלונגען צו מאַכן אַן אייגענעם אויסוואַל פון דערציילונגען, וואָס זענען קאַנצענטרירט אויף אַזעלכע טעמעס וואָס לאָזן זיך נישט פאַרגעסן. די טע־מעס זענען — דראַמעס, קאַנפליקטן, ראַנגלענישן, וואָס גיבן דעם קינסטלער־דערציילער אַ גוטע געלעגנהייט צו שאַפן אַ גאַנצקייט, וואָס קען מער נישט צוגעשאַפן ווערן, נישט מיט קיין ווערטער און נישט מיט קיין רייד, אָבער דעם לייענער גיבן זיי די פליגל פון אַ מיטשאַפער.

אין וואָס באַשטייט דער כוח פון אַ גוטער קורצער דערציילונג? נישט נאָר אין דעם וואָס זי געדענקט זיך טעמאַטיש, אָדער אין גוטע באַזונדערע געדאַנקלעכע באַמערקונגען, נאָר דערפאַר, וואָס זי קען ווי אַ גאַנצע זאַך נישט אַרויס פון זכרון. דער לייענער דערמאַנט די דערציילונג ווי עפעס אין וואָס ער אַליין האָט אויך אַ חלק. ער האָט זי מיטגעשאַפן און זי אַרומגעפלאַטערט מיט ווערטן, מיט מיינען, וואָס ער האָט געפונען אין זיך אַליין. די דערציילונג האָט אים רייכער געמאַכט מיט עפעס, וואָס ער האָט תמיד פאַרמאַגט אין זיך און איז קיינמאַל דערמיט נישט געקומען צום וואַרט.

מיינט דאָס אַז די אמת־קינסטלערישע דערציילונג איז געשריבן אַזוי, אַז אין איר ווערן אַריינגעשריבן, פון פאַרשיידענע ווינקלען, מיט גרויס קענט־

שאפט, אזעלכע מיינען, וואָס באַטייטן פאַרשיידענע זאַכן אויף פאַרשיידענע שטאַפלען; און אויף וואָס פאַר אַ שטאַפל דער לייענער זאָל די דערציילונג נישט אויפנעמען, וועט זי ריידן צו אים און זיך פאַרטייטשן — פון דעם סאַמע ערשטן שטאַפל, פון פשוטער פאַרוויילונג, וואָס אַ קונסט־ווערק מוז פאַרמאַגן, ביז דעם העכסטן שטאַפל פון אַ סימבאָלישן מייַן, וואָס גיט דער דערציילונג איר דויערנדיקן ווערט. דאָס איז חל אַפילו אויף די סאַמע עקזאָטישע דער־ציילונגען פון לענדער און סיטואַציעס, וואָס מעגן אין תוך דעם לייענער זיין פּרעמד, אָבער דער קינסטלער־דערציילער נעמט־מיט דעם לייענער, און אויך אין אזעלכע דערציילונגען גיט ער אים אַ געלעגנהייט צו אַנטפלעקן זיך און ווערן אַ מיטשאַפּער.

די דערציילונגען אין אליעזר בלומס בוך זענען אַלע פון אַזאַ פולער גאַנצקייט, אַז יעדער דערציילונג פאַרמאַגט אין זיך פול לעבן, מיט אַ פולן אינהאַלט, וואָס איז צוגעפאַסט צום מאַמענט, וואָס די דערציילונג פאַראַיי־ביקט. מיר איז שוין אויסגעקומען עטלעכע מאָל צו שרייבן וועגן אַלקוויטס פּראָזע און יעדעס מאָל ווען איך קום צו זיינע דערציילונגען פאַרפעל איך נישט צו זען די מוזיקאַלישע שפּאַנונג פון זיינע שורות, וואָס זענען פול־שטענדיק איינגעגלידערט אין דער גאַנצער פּראָזאַשער אינהאַלטלעכקייט. נאָך קלאַרער: כ'מיי דערמיט צו זאָגן, אַז ווי געשניצט ס'איז ביי אים יעדער שורה באַזונדער, מיט גרויס אויפּמערקזאַמקייט צו דער קינסטלערישער גע־דענקלעכקייט פון ייִדישן וואָרט — נישט נאָר צו דער רייכקייט פון אַ ווער־טער־אַפּשפּאַר אין זכרון — ווערט פון דער אַפּגעוואַרנטער פאַרזיכט געשאַפּן גאַנצקייט. דאָס דערקלערט זיך מיט די סודות וואָס ב. אַלקוויט האָט אויס־געפונען און אַנטפלעקט פאַר אליעזר בלומען. ער האָט אים געשענקט דעם סוד פון דיכטערישן צימצום און דעם סוד פון דער באַזונדערער שורה, וואָס מוז ווערן איינגעהיימישט אין גאַנצן ליד, אויב די שורה וויל נישט מסרן אַז צוליב איר איז דאָס גאַנצע ליד געשריבן געוואָרן. אַ שורה מעג טאַקע זיין און איז טאַקע די אינספּיראַציע פאַר אַ גאַנץ ליד, אָבער זי טאָר נישט אויס־געשטעלט ווערן אין שווי־פענצטער.

אויב דאָס אַלץ קלינגט אַביסל צו לאַבאַראַטאַריש, וועל איך עס אפּשר מאַכן נאָך קלאַרער און זאָגן, אַז אַזאַ פּראָזאַישן דיאַלאָג, אַזאַ ראַזעווע־ברויט־דיאַלאָג, ווי מען געפינט אין בלומס דערציילונגען, איז שווער צו געפינען, ווייל מיט דער גאַנצער נאַטוראַליסטישער פּולבלוטקייט פון דעם היך־און־קריק אין דעם שמועס פון זיינע העלדן, איז פאַראַן דאָס וואָס ער רופּט — „שיר — אַ געזאַנג“. ס'איז געמאַסטן און געוויגן, נישט צוגעקאַרגט, נאָר

אָפגעוויזן אַקוראַט. אַ שמועס קלאַפּט און גיט צו מוזיק דער דערציילונג, גיט איר לעבעדיקן אַטעם.

ס'איז שווער אַרויסצורייסן און ציטירן שטיקער פון דערציילונגען, אַזעלכע ציטאַטן זענען אויס ווי גרויסע לאַטעס, אָבער ס'וואַלט זיך בפירוש געוואַלט ציטירן שמועסן, שילדערונגען, זייטיקע באַמערקונגען, כדי דער לייזער זאל דערזען די פּיל-שטאַפּליקייט פון יעדער פון די 32 דערציילונגען, אויפן שטאַפּל פון איראַניע, הומאַר, גלייכווערטלדיקייט און טראַגיק.

יא, ס'איז פאַראַן אַ סך טראַגיק אין דער תּמימות־דיק־געשילדערטער אַרעמקייט פון די קינד־הייט־העלדן, ווי ס'איז פאַראַן טראַגיק אין די תּמימות־דיקע העלדן פון דער גרויס־שטאַט. פאַראַן אין בוך אַ פרעכטיקע דערציילונג — „מאַסקע מיט אַ טרומייטער“, איז דער נאַמען סימבאָליש פאַר אַלקוויטס געזעמל פון מענטשן, וואָס ער רופּט צוזאַמען אין דער גרויס־שטאַט. יעדער איינער טראַגט אַ מאַסקע און טרומייטער אַביסל פון זיך. אַלקוויט רייסט נישט קיין מאַסקעס, ער לאַזט זיי איבער, ער פאַרמעגט שלעכט די מאַסקעס און ער פאַרמוזיקאַלישט דעם טרומייטער פון די קליינע איכלעך: דעם ייד וואָס לעבט „אין זכות פון מאַריס ראָזענפעלד“, דעם שערער אויף דער על־טער, די יידן אַרום דעם מת וואָס ווערט באַגראָבן אין אַ היץ פון „99 מיט עפעס אין שאַטן“ און אַנדערע העלדן וואָס אליעזר בלום האָט דורכגעטראַכט פאַר זיי די מאַמענטן, וואָס זענען כאַראַקטעריסטיש פאַר דער „מאַסקע און טרומייטער“ פון יעדערנס לעבן, פאַר דעם געזעענעם וואָס באַהאַלט זיך פון לעבן און וויל פאַרט כאַטש אַביסל געזען ווערן.

וועל איך נישט איבערדערציילן דעם אינהאַלט פון די דערציילונגען — אַלע דערציילונגען האָבן קערנדיקן אינהאַלט, איך וויל זיי נישט פאַרפּראָס־טעווען און געבן די שאַלעכקייט, וואָס וואַלט געווען נישט מער ווי מיסרעפּרע־זענטאַציע. דער לייזער פון בלום־אַלקוויטס דערציילונגען וועט מיט מיר מסכים זיין, אַז ווען ער וועט איבערלייענען אַזעלכע דערציילונגען, ווי „אויפ־שטאַנד פון די לערן־יינגלעך“, „לאַטעס“, אַזאַ שיר־השירים ווי „דעם בעקערס טאַכטער“, „גאַגאַלס רינג“, „רעיטשל, מוטער רעיטשל“, וועט ער איינזען, אַז מען טאָר די דערציילונגען נישט דערציילן, נאָר מען מוז זיי לייזענען און אַרייננעמען אין זיך.

מ'קען נישט איינטיילן אליעזר בלומען אין אַן אַלטהיים־דערציילער און אין אַ שרייבער פון אַמעריקאַניש יידישן שטייגער, כאַטש ער איז ביידע. ער לעבט אין דער גרויס־שטאַט מיט זיינע קיינמאַל נישט־אויסגעפּלעטע זכרונות פון דער אַלטער היים. אין דער פאַרנעפלונג ליגט דער חן און דער דיכטערי־שער גראַטעסק פון אַלע זיינע מעשות. זיי זענען אַלע רעאַליסטישע לעגענדעס

— זאל מען מיר מוחל זיין דעם פאַראדאָקס. אַלץ דערציילט זיך מעשהלע- מעסיק, אַפילו פון אַ רעאַליסטישן איסט-סייד גענאָסטער. מאַרד ווערט — אַ מעשהלע. דער מחבר פירט זיין יעדער מעשהלע ביי די הענט, ווי ער פירט עס אין זיין „גולן אין כעלעמער וואָלד“, און פון צייט צו צייט דערציילט ער דעם מעשהלע אַ מעשה בתוך מעשה, ער שמועסט זיך דורך מיט זיינע מעשה- לעך און ער באַרייכערט זיי מיט זיין דערפאַרונג.

אָודאי איז דאָ אין אליעזר בלומס דערציילונגען זשאַנער. מיליע, אַפילו קינסטלערישע געשיכטע און סאָציאַלאַגיע, ווי אין „אַטאָ באַקאַרטאַנו“, „דער קאַמעט און דאָס איי“, „רעיטשעל, מוטער רעיטשעל“, „אויפן וועג צום פּרץ- סקווער“ און אַנדערע, אָבער דער עיקר איז די אייגנאַרטיקע פאַרוועבונג מיטן אייגענעם געמיט, און די דורכקריסטאַליזירונג פון קינסטלערישער אָבסער- וואַציע, וואָס קאַמענטירט דערציילנדיק, אָבער שטערט קיינמאַל נישט דעם גאַנג פון מעשהלע, ווי עס זינגט פאַר אונדז אויס דער דיכטער ב. אַלקוויט, אין זיין צוריקום צום אייגענעם משפּחה-נאַמען — אליעזר בלום.

אויפן שער-בלאַט שפיגלט אַרונטער דער משפּחה-נאַמען פון מחבר אליעזר בלום און אונטער אים דער נאַמען פון בוך —

אויפן וועג
צום
פּרץ-סקווער

אויסגעשטעלט אין דריי שורות. מיר האָט זיך עס געלייענט צום גראַם — אליעזר בלום, אויפן וועג צום. אליעזר בלום שילדערט פאַר אונדז די פאַטער- טישקייט פון אַ פאַרוזשאַווערט בלעכל וואָס שילדלט אונדזער קולטור-פאַר- שעקטקייט און איזאַלאַציע, אין דער גרויסער שטאַט, אָבער בלום-אַלקוויט שטעלט זיך נישט אָפּ אויפן סקווער מיט אַ פאַרגליווערטן און פאַראַליזירנ- דיקן געוויין. מיט זיינע דערציילונגען שפּאַנט ער ווייט און ווייטער, אויף אַן אייגענעם קינסטלערישן וועג —

אליעזר בלום, אויפן וועג צום. —

46 יידישע לידער אויף ענגליש

אן אריגינעלע און זעלטן־שיין־ארויסגעגעבענע זאמלונג פון יידישע לידער אויף ענגליש איז נישט לאנג צוריק דערשינען אונטער דעם הארבן פריילעכן נאמען פון — „אניאנס, קיוקאמבערס ענד פלאַמס“ (ציבעלעס, אר- גערקעס און פלוימען), באַקרוינט מיט דער אויטאָריטעט פון איינעם פון די גרעסטע אוניווערזיטעטן אין לאַנד, „וועין סטייט יוניווערסיטי“, אין דע- טראַיט. דערמיט איז מקוים געוואָרן אַ חלום פון אַן אַמעריקאַנער געבוירן מיידל, אַ דעטראַיטערין, וואָס האָט נאָך מיט אַ צוועלף יאָר צוריק געקראָגן איר „מאַסטערס“ דיפּלאָם פאַר אַ שטודיע פון אַ צאָל יידישע לידער, זייערע טעקסטן און איבערזעצונגען. די זאַמלונג האָט זיך דערוואַרט, אין אַ גאַנץ רעווידירטער פּאַרעם, אַז זי זאָל דערזען די ליכטיקע שייך, אַדאַנק דער פינאַנ- ציעלער הילף פון דעם „מאַריס און עמאַ שיווער פּובליקאַציע־פּאַנד“, וואָס האָט אין דער לוקסוס־אויסגאַבע אַריינגעלייגט אַ מטמון מיט געלט.

דאָס אַמעריקאַנער מיידל, סערע צווייג, האָט שוין היינט אַ פאַרהייראַטן צוגאַב צו איר מיידל־נאַמען און איר פולער נאַמען איז סערע צווייג־בעסטקי. זי איז אַ העכסט־געבילדעטע דאַמע; זי האָט געלערנט אין וועין סטייט אר- ניווערזיטעט, אין קעמברידזש אוניווערזיטעט, אין ענגלאַנד, געקראָגן איר פּילאָזאָפּיע־דאָקטאָראַט אין „ניו יאָרק יוניווערסיטי“, און ביים היינטיקן טאַג איז זי אַ גוט־באַקאַנטע קונסט־לערערין אין מאַנטאַנאַ שטאַט־אוניווערזיטעט. צו די אַלע ביאַגראַפּישע איינצלעייטן מעג מען נאָך צוגעבן, אַז זי אַליין איז אַ מאַלערין און אַ דיכטערין. די אַלע פרטים זענען אינטערעסאַנט, ווייל זיי ווייזן אַז זי האָט פון אַלערליי חכמות און קונסטן גענאָסן, געטרונקען און געגעסן און, פאַראַפּראָזירנדיק אַ פּאַלקס־ליד — אין יידיש אַלץ נישט פאַר- געסן.

איר אַריינפיר צו דער זאַמלונג גיט דעם שליסל צו איר אויסגעהאַלטע- נעם אינטערעס אין די יידישע לידער. קודם־כל דערציילט זי אַז אירע על- טערן, וועמען אַגב דאָס בוך איז נישט נאָר געווידמעט, נאָר זיי ווערן צוגע- צויגן ווי גייסטיקע שותפים, האָבן זי געשיקט אין אַן אַרבעטער רינג־שול און זי דערמאַנט מיט דאַנק דעם פאַרשטאַרבענעם לערער חיים ראָדין, וואָס האָט אין איר געהאַלפן איינפלאַנצן אַן אינטערעס אין דער יידישער פּאַעזיע. דאָס איז שוין אינטערעסאַנט דערפאַר, ווייל לערערס ביי אַלע פעלקער זענען נישט

קיין גרויסע ליבהאבערס פון פאָעזיע — און ייִדישע לערערס זענען זיכער נישט קיין יוצא מן הכלל — דערגרייכן זיי געוויינלעך דאָס פאַרקערטע; זיי שטויסן אָפּ דאָס קינד פון פּאָעזיע און זיי באַוואַרענען עס אויף אייביק, אַז ס'זאָל ווען עס איז חלילה נישט אַנטוויקלען אַן אייגענעם געשמאַק אין פּאָעזיע. דאָס געשעט דערפֿאַר, ווייל לערערס האָבן אַ ספּעציפּיש־לערערישן און איינגעלערנטן געשמאַק, וואָס באַשטייט פון אַ פּעדאַגאָגישן גליווער.

אַבער דער אמתער שליסל צו דער דורכגעפירטער אויסגעהאַלטנקייט, וואָס האָט סוף־כל־סוף דערגרייכט אַזאַ בוך זאָל דערשיינען, איז, משמעות, אַ פּרי־אריינגעוואַרצלטער רחמנות אויף דעם יתום — ייִדיש. איר הקדמה הייבט סערע צווייג־בעטסקי אָן מיט דער באַקאַנטער פּראָזע פון שלום־עליכמס מאַטל פייסי דעם חזנס. „מיר איז גוט, איך בין אַ יתום!“ דער ייִדישער פּאָעט איז אַ מאַטל דער יתום, זאָגט סערע צווייג, ווייל זיין לשון איז אַ יתום. די הקדמה איז געשריבן אין שליסל פון אַט דעם רחמנות צו ייִדיש און אויפן ייִדישן פּאָעט און, ווייזט אויס, אַז דער רחמנות האָט פּרי געפּאַנגען דאָס יונגע אַמעריקאַניש־ייִדישע מיידל און זי נישט אַפּגעלאָזט. אפשר איז עס געווען רחמנות אויף אירע עלטערן, וואָס האָבן פּערזאָנפּיצירט דעם עלנט פון ייִדיש און דאָס באַשטיין אויף אַ לשון, וואָס האָט איר נאַכגעוויינט ווען זי איז שוין געווען אין אוניווערזיטעט.

איבעריק צו זאָגן אַז אַ ייִדישער פּאָעט, אַ פּאָעט וואָס איז ווערט דעם נאַמען, באַטראַכט זיך נישט פאַר קיין יתום און ער איז גוואַלדיק צופּרידן מיט דער קוואַליקער און לעבעדיקער שפּרודלדיקייט פון ייִדיש. ס'איז אויך איבעריק צוצוגעבן, אַז אין דעם זין, ווי סערע צווייג־בעטסקי נעמט עס אויף, איז יעדער פּאָעט אַ יתום, ס'איז אים אומגעהויער שווער צוצוקומען צו דער עפּנטלעכקייט. ס'איז אים כמעט אוממעגלעך איבערצוזעצן און אַפילו מיט זיין אַריגינאַל איז אים פּאַקטיש אוממעגלעך צו דערגרייכן אַ ברייטע אוידי־טאַריע. וויפל סקאַנדינאַווישע פּאָעטן, וויפל טערקישע און אַראַבישע פּאָעטן, וויפל אינדישע פּאָעטן פון אונדזער צייט זענען באַקאַנט און באַרימט? אויך זיי זענען נעבעך יתומים, אַבער ס'איז אויף זיי אַלעמען נישט קיין גאַטס רחמנות און זיי בעטלען נישט קיין רחמנות, אַפילו אין איבערזעצונג.

אַבער דער דאָזיקער דרייפּאַכער פּאָדעם, טאַטע־מאַמע, לערער און רחמנות אויף ייִדיש, האָבן געהאַלפן אַרויסברענגען די אייגנאַרטיקע זאַמלונג — 46 ייִדישע לידער פון 17 פּאָעטן, מיט די אַריגינאַלן פון די לידער אין ייִדיש, אַ טראַנסקריפּציע פון די אַריגינאַלן מיט לאַטיינישע בוכשטאַבן און כללים וואָס האָט סוף־כל־סוף דערגרייכט אַז אַזאַ בוך זאָל דערשיינען, איז, משמעות, ווי זיי צו לייענען און אַ כמעט ווערטלעכע איבערזעצונג פון די לידער אויף ענגליש.

כ'האב די גאנצע צייט גערופן דאָס בוך „ציבעלעס, אוגערקעס און פלוּי-מען“ אַ זאַמלונג און נישט קיין אַנטאַלאָגיע, ווייל ס'פעלן אין איר אַ צאַל זויכטיקע ייִדישע פּאַעטן. די זאַמלערין און איבערזעצערין האָט זיך באַוואַרנט און אַוועקגעשטעלט מיט פעטן שריפט, אַז דאָס זענען 46 ייִדישע לידער, ס'הייסט — גייט און לאַדט מיך, דאָס זענען די 46 לידער וואָס איך האָב אויסגעקליבן און איבערגעזעצט. לויט איר הקדמה האָט זי געמאַכט נאָך עטלעכע אַנדערע באַוואַרענישן און, פאַרפאַלן, מען מוז דערפאַר די זאַמלונג באַטראַכטן, אין די ראַמען פון איר אויפגעכאַפטן און נישט צוגעראַטענעם אויס-וואַל, פון פּאַעטן און לידער (מיינע אַריינגערעכנט).

זאָל דאָ געזאָגט ווערן, אַז דער אויסוואַל איז ווייט נישט לויט מיין געשמאַק און אַז בכלל פאַרמאַגט די זאַמלונג, וואָס האָט מסתמא אַן אייגענע נוצלעכקייט, וואָס איז מיר דערווייל נישט קלאַר, אַ קאַרדינאַלן חסרון. דער חסרון באַשטייט אין נישט קענען באַלאַנסירן די „ייִדישקייט“ פון די לידער מיט דער פּאַעטישקייט. דער צוגאַנג איז, ווי איך זע עס, לכתחילה געווען אַ פעלער־האַפטיקער און דערפון שטאַמען די חסרונות פון דער פּריוואַט־געקלי-בענער זאַמלונג.

כ'מוז פאַרלויפן דעם וועג און דערציילן, אַז די זאַמלערין האָט זיך גע-ווענדט צו מיר עטלעכע מאַל און געזוכט מיין עצה, געוואַלט מיר צושיקן די מאַנסקריפטן, אָבער איך האָב זיך קאַטעגאָריש אָפגעזאָגט, ווייל — און דאָס האָב איך דער זאַמלערין פון די לידער געשריבן — מער פעלט מיר נישט, ווי האָבן אַ האַנט אין דעם צונויפשטעל פון אַזאַ בוך, צו עצהן וועמען צו וואַרפן און וועמען אַריינצונעמען, אַדער בכלל צו טראָגן כאַטש די מיני-מאַלסטע פאַראַנטוואַרטלעכקייט פאַר אַזאַ צוזאַמענשטעלונג, וואָס שמעקט מיט ענגלישער אומשטערבלעכקייט, מ'שטיינס געזאָגט. וואַלט איך, מסתמא, עטיש, באַדאַרפט שווייגן און נישט זוכן קיין חסרונות. אָבער ווי קען מען פאַרט פאַרשווייגן אַזאַ בוך, נישט אַלע מאַנטיק און דאַנערשטיק דערשיינט דאָך אַזאַ זאַמלונג אויף ענגליש.

אהרן צייטלין האָט שוין אָנגעוויזן אויף עטלעכע חסרונות אין אַן איבער-זעצונג פון מיינס אַ ליד און אין זיינע לידער. אין זיינס אַ ליד האָט זי איבער-געזעצט אַ דרוק־פעלער — ווי נ ט, ווען ס'האַט באַדאַרפט זיין — ווי י נ ט. אַז ערגערן טעות האָט זי געמאַכט אין מיינס אַ ליד, ווען איך ווענד זיך צום ייִדישן פּאַעט און זאָג אים, אַז ער איז „מוציא מיט געזאַנג“ און די איבער-זעצערין האָט געמיינט אַז מוציא איז אַ שטיק ברויט. אַרויסגעקומען אין דער איבערזעצונג איז — „אַ שטיק ברויט באַשמירט מיט געזאַנג“ (סמיערס אַ סלייס אַו ברעד וויט סאַנג).

איך בין זיך משער, אז מען קען נאך געפינען עטלעכע אזעלכע טעותן אין דעם גאנצן בוך. אבער פאָרט גייט נישט אין די דאָזיקע קלענערע חסרות נות. ס'האָנדלט זיך, לויט מיין מיינונג, אין דעם גאָנצן צוגאַנג. מייסטע ליי- דער זענען איבערגעזעצט ווערטערלעך און בלויז מיט אַ קליינער צאָל האָט זיך סערע צווייג גענומען די מי און די לידער געגעבן אַ שטיקל פּאָעטישן לבושי. פּאָראַן אַ סך וואָס האַלטן אַז דער איינציקער אופן, ווי איבערצוגיסן אַ ליד אין אַ פרעמד לשון איז דווקא צו געבן דעם רויען ווערטערלעכן אַריי- גינאַל, ווייל יעדער באַשיינונג איז אַ פּאַרמינערונג און דערפאַר זייער אָפט אַ פעלשונג. אָבער נישט דאָס איז דער אמתער צוגאַנג צו דער איבערזעצ- מעגלעכקייט פון אַ פרעמד לשון, ווען מען וויל אַז די איבערגעזעצטע לידער זאָלן האָבן אַ קולטור-ווערט. מען מוז לכתחילה אָננעמען, אַז היות ס'איז בכלל שווער איבערצוזעצן לידער, מוז מען אויסקלייבן בלויז אזעלכע לידער, וואָס אינהאַלטלעך זענען זיי כאַטש אַזוי שטאַרק, אַז וויפל ס'זאָל נישט פּאַר- לירן גיין, וועט זיך פּאַרט עפעס דורכליכטיקן, און אָפילו אין אַ רויער פּאַר- רעם וועט דער פרעמדער ליינער דערשפירן, אויב נישט דעם טעם פון דעם אַריגינעלן ליד, איז, לכל הפחות, די פּערזענלעכקייט, דעם שטויס און דראַנג פון פּאָעט.

ווען מען זעצט איבער אַ באַזונדערן פּאָעט און מען גיט אַרויס אַ בוך פון זיינע לידער, האָט מען נישט אַזאַ שווערע אחריות, ווי ווען מען גיט אַ זאַמלונג פון 17 פּאָעטן און מען וויל זיי — יא אַנטאַלאָגיע, אָדער נישט אַנט- טאַלאָגיע — פּרעזענטירן ווי די זינגערס פון אַ פּאַלק. מען מוז פּרזיער פּאַר- מאַגן אַ גוט-אַנטוויקלטן פּאָעטישן געשמאַק און דערצו אַן אַריענטאַציע אין דער פּאָעזיע פון דעם לשון, וואָס אויף אים זעצט מען איבער די לידער. נישט צו נעמען אין באַטראַכט אַז דער אַריגינאַל גיסט זיך אַריין אין אַ נייעם שטראָם, וואָס פּאַרמאַגט אַן אייגענעם נוסח און סטאַנדאַרט, מיינט אָפט פּאַר- שעמען אַ נאַציאָנאַלע פּאָעזיע.

ס'קען זיין, אַז איך האָב אַ טעות, אָבער מיר וועט זיין זייער אינטערע- סאַנט צו ליינענען אַן אָפהאַנדלונג פון אַן ענגלישן פּאָעט וועגן די „ציבעלעס, אווערקעס און פּלוימען“, אַן אַן־רחמנותדיקע אָפהאַנדלונג, כ'מיין אַ קינסט- לערישע אָפּשאַצונג, וואָס זאָל נישט רחמנות האָבן אויף דער ייִדישער יתום- פּאָעזיע, ווי סערע צווייג האָט געהאַט. כ'וואָלט געוואָלט זען וואָס פּאַר אַ הנאה ער וועט האָבן פון אַזאַ זאַמלונג און וואָס פּאַר אַן איינדרוק ער וועט זיך שאַפן פון דער ייִדישער פּאָעזיע, געבויט אויף די 46 איבערגעזעצטע ליי- דער. זיין איינדרוק, דאַכט זיך מיר, וועט זיין אַן אַרעמער, און דאָס זאָג איך טראַץ דער חשובער חתימה פון אַ בכבודיקן אַמעריקאַנער אוניווערזיטעט און

די עצות פון א פראפעסאר, וואס האלטן נאך אלץ אז יידיש באטייט — עק זאטיש און דערפאר א שטאפל נידעריקער ווי אלע אנדערע ציוויליזירטע לשונות.

קאנקרעט קומט מיר אויס, אז מאני לייבן, למשל, מוז מען זייער גוט און פארויכטיק איבערזעצן, כדי צו קריגן דעם טעם פון זיינס א ליד. דאס זעלביקע קען מען זאגן וועגן מאנגערן. מאנגערן דארף מען נישט נאך גוט איבערזעצן, נאר ס'וואלט אפשר נייטיק געווען צו געבן די זייער גוט-צוגע-פאסטע מעלאדיעס צו זיינע לידער, וואס האבן זיך פארקנסט. פארשטעלט און באשיצט די ווערטער. ווען מען שטעלט אבער אוועק א רויע איבערזעצונג פון זיינס א ליד —

קיינער ווייסט נישט, וואס איך זאג
קיינער ווייסט נישט וואס איך וויל —
צוויי שיכורים מיט א פלאש
שלאפן אויפן דיל.

און מען זעצט עס איבער —

No one knows what it is I say
No one knows what I wish for—
Two drunkards with a flask
Are sleeping on the floor
Two drunkards with a flask
Make, I think, three.
Does it pay to be fourth
In this game—not for me.

אזא איבערגעזעצט ליד מוז ארויסרופן א הילפלאזן שמייכל ביי א פרעמדן לייענער, און ווי גנאדיק ער זאל זיך נישט באציען צו יידן, וועט ער מוזן באשליסן אז זייער פאעזיע איז קינדיש-אומבאהאלפן.

רויע, ווערטערלעכע איבערזעצונגען קען מען מאכן בלויז פון לידער, וואס זייער אינהאלט ראטעוועט זיי און מ'קען דערפאר מקריב זיין די פארעם פון ליד. ווען אבער דער אינהאלט איז א פרימיטיווער און בכלל נישט אריינ-געפאסט אין דעם גאנצן פאעטישן דראנג פון אונדזער דור, מוז מען ערשט אזא ליד גוט איבערזעצן און מ'קען עס נישט ארויסלאזן אויף דער ליכטיקער שיין אין הוילן זעמדל פון א ווערטערלעכער איבערזעצונג.

קען מען דערפאר זאגן, אז א דריטל פון דער זאמלונג פארמאגט יא ליי-דער, וואס אינהאלטלעך זענען זיי כאטש איבערצייגנדיק און זיי קענען ביים פרעמדן לייענער ארויסרופן א שטיקל אינטערעס אין דער יידישער פאעזיע. אבער די אנדערע צוויי דריטל זענען עלול צו שאפן ביים פרעמדן לייענער א

רחמנות-געפיל צו דער יידישער פאָעזיע, אָבער נישט דעם מוטערלעכן רחמנות-
וואָס האָט באַוווּיגן סערע צווייג צונויפצושטעלן און אַרויסצוגעבן איר זאַמלונג.
דער נאָמען פון בוך — „ציבעלעס, אוגערקעס און פלוימען“ איז אַ
שורה פון מ. ל. האַלפערנס אַ ליד, דאָס איינציקע ליד זיינס, וואָס ווערט גע-
געבן אין דער זאַמלונג. איז עס גראַד איינס פון האַלפערנס שוואַכסטע און
רויסטע לידער —

מען דאַרף אפשר נישט רייסן זיך אַזוי און קלאַגן,
מען קען דאָך רויק שטופן זיך אַרום אַ וואָגן,
מיט ציבעלעס, אוגערקעס און פלוימען.
נאָר אַז ס'קען די בייטש אַפילו קיינעם נישט פאַריאַגן,
ווייל דער טיראַן פון דעם באַשעפעניש אויף דרעַרד, דער מאַגן,
ווייל אַזוי — באַדאַרף מען שוין אַ רשע זיין, צו זאָגן
אַז ס'איז נישט שוין צו שטופן זיך אַרום אַ וואָגן
מיט ציבעלעס, און אוגערקעס און פלוימען.

דאָס ליד באַשטייט פון דריי פערזן און עס רירט זיך נישט פון אַרט און
ס'איז האַלפערנס אַ נישט-געלונגענער וויץ. פאַרוואָס דאָס איז געוואָרן דער
פונדאַמענט פאַר דער זאַמלונג פון יידישע לידער אויף ענגליש, הייב איך
נישט אָן צו וויסן.

די איבערזעצונג פון ליד איז נאָך רויער פון אַריגינאַל און האָט, גלויבט
מיר, גיכער אַ שייכות מיט רוסישן באַרשט, ווי מיט פאָעזיע, זיכער נישט מיט
יידישער פאָעזיע.

ווייל איך האָפן, אַז דאָס גוטע דריטל פון בוך, וואָס איז אינהאַלטלעך
פעסט און היינטצייטיק, וועט כאַטש אויסקעמפן אַ זכות פאַר דער גאַנצער
זאַמלונג. איין זאך האָט שוין די זאַמלונג פון די 46 יידישע לידער אויפגע-
טאָן. ס'האַט נאָך מער באַוווּיגן די נויטווענדיקייט פאַר אַ גוטער אַנטאַלאָגיע
פון געקליבענעם יידישן ליד אויף ענגליש.

שעקספירס סאָנעטן

שעקספירס סאָנעטן, 154 אין צאָל, זענען נאָך אַלץ אומפאַרשטענדלעכע לידער. נישט געקוקט אויף די הונדערטער אויפקלערונגען, וואָס זענען וועגן זיי געשריבן געוואָרן, ווייסט מען נאָך אַלץ נישט אַקוראַט זייער שורש. מען ווייסט אָבער באַשטימט, אַז זיי זענען קינדער פון זייער צייט, הן אין דיכ-טערס לשון הן אין זיין געמיט. איז דאָס אפשר דער שליסל צו אומפאַר-שטענדלעכע לידער, אַז זיי מוזן קודם-כל זיין אויסדרוקן פון זייער צייט. מיט די צוויי קאַרדינאַלע באַדינגונגען — דעם דיכטערס געמיט און לשון פון דער צייט, וואָס מיט זיי זענען די לידער געשריבן געוואָרן.

נאָך עפעס וועגן דעם ענין אומפאַרשטענדלעכקייט: די אַזוי-גערופענע אומקלאַרע סאָנעטן זענען נישט קיין אומכבוד פאַר דעם דראַמאַטורג, און די דראַמעס זענען נישט קיין ווייטע קרובים פון די סאָנעטן. אין אַנדערע ווער-טער, אַפילו ווען ס'זאָל אמת זיין, אַז אַ סך סאָנעטן שעקספירס פאַרבייבן פאַרטונקלט און פאַרשלאָסן, ווייס מען אָבער אַז מ'קען זיך פאַרלאָזן אויף דעם שרייבער, אַז ער מעג טראַגן זיין אומפאַרשטענדלעכקייט אויף זיינע אייגענע פלייצעס, ווייל דאָס פאַרשטענדלעכע פון אים ווייזט אונדז, אַז מען מוז צוגיין אויך צו זיין אומפאַרשטענדלעכקייט מיט אַפשיי.

מען האָט קודם-כל געזוכט דעם שליסל צו די סאָנעטן אין ריינדיבאָגראַ-פישן זין. מען האָט געוואַלט וויסן, ווער ס'איז געווען דער יונגער פריינד, וואָס צו אים האָט שעקספיר געווענדט די גרעסטע צאָל פון זיינע סאָנעטן; ווער די פאַלשע פרוי וואָס צו איר האָט ער געשריבן זיינע לעצטע עטלעכע און צוואַנציק פון די סאָנעטן. מען האָט דאָ אויך אַריינגעטייטשט האַמאַ-סעקסואַליזם, מחמת דעם אויבנאויף-פלאַמיקן טאָן צום יונגן פריינד, וואָס קלינגט אונדז היינט אַביסל אומהיימלעך. ס'איז אָבער מעגלעכער פון אַלץ אַז שעקספיר האָט געשריבן סאָנעטן, ווייל אין זיין צייט האָט יעדער פאַעט געוואַלט ווייזן זיין כוח אין דער פאַרם, און דער גרויסער גאון האָט אַפילו אין דער מאַדע אַריינגעבראַכט זיינע אינאָואַציעס. וואַלט מען נישט גע-זוכט קיין טייטש-שליסל צו זיי, וואָס שייך ביאַגראַפישן מאַטעריאַל, וואָס איז סיי ווי דאָס טונקלסטע אַרום שעקספירן, וואַלט עס אונדז פונקט אַזוי נישט געשטערט הנאה צו האָבן פון זיינע סאָנעטן, ווי די אַלע טראַגיקאַמישע סברות און נאַרישקייטן, וואָס זענען אַנגעוואַקסן אויף זיין געהיים לעבן, שטערן אונדז נישט הנאה צו האָבן פון זיינע דראַמעס און קאַמעדיעס.

דער דיכטערישער מענטש הינטער יעדער שורה איז וויכטיק. דער דיכטער און זיין באציונג צו לשון; און צו דעם וואָס מען קען מיט לשון אויס- דריקן, און ווי מען קען אויף לשון אַרױפֿלייגן אַן אייגענעם חותם. ווען מען גייט צו צו שעקספירס סאַנעטן פון שטאַנדפונקט פון דער פיזישער הנאה, וואָס מען האָט פון לשון און פון שורות נאָך איידער זיי הייבן זיך אָן טייטשן, מוז מען באַווונדערן די גרעסטע צאָל פון זיי, ווייל מען זעט אַז ס'רעדט צו אונדז אַ גרויסער מייסטער, וואָס האָט אין פּערצושוריקע לידער אַרייַנגעגאַסן דעם גאַנצן געזאַמלטן קוהלת פון זיין לעבן. אַפילו ווען ס'דאַכט זיך, אַז דער גאַנצער סאַנעט איז נאָך פאַרשלאָסן אויף זיבן שלעסער, פינקלען אָבער שורות מיט זייער חן און טיפקייט, דורך דעם געהיים פון די לידער.

ב. לאַפּין האָט אונדז איבערגעלאָזט די פולע איבערזעצונג פון אַלע שעקספירס סאַנעטן. פאַר מיר איז לאַפּינס צוגעצוינגקייט צו שעקספירן און צו זיינע סאַנעטן צייטנווייז געווען פונקט אַזאַ רעטעניש, ווי ס'זענען נאָך אַ סך שורות פון שעקספירס 154 לידער. ער פלעגט גאַנץ אָפט קומען צו מיר און מיר ווייזן זיינע איבערזעצונגען און מיך צווינגען אויפצומישן דעם אַרײַגינאַל, כדי צו פאַרגלייכן שורה מיט שורה. דער ענטוויאָזם לאַפּינס איז געווען אין לשערה, ווען ער האָט געהאַלטן, אַז אים האָט זיך איינגעגעבן אַיַבערצוגיסן דעם ענגלישן סאַנעט אין אַ ייִדישער כלי, און די איבערזעצונג, האָט דערפון נישט פאַרלוירן קיין טראָפּן. ב. לאַפּינס באַגאַזש פון ענגלישן לשון איז געווען אַן אַרעמער, אָבער ער האָט זיך מערקווירדיק געגראָבן און אַ סך מאָל דערגראָבן צו שעקספירס לשון, ווי ענגליש וואָלט געווען בלויז שעקספיר-לשון.

לאַפּין האָט זיך מיט מיר אַ סך מאָל געעצהט וועגן באַזונדערע שורות און אויסדרוקן און יעדער מאָל, ווען מיר איז אויסגעקומען אים צו טרעפן, אָדער ווען ער האָט זיך אַרױפגעכאַפט צו מיר אויף אַ פריינטשאַפטלעכן באַ- זוך, האָט ער תמיד געהאַט כּיבוד מיט זיך — עטלעכע סאַנעטן, וואָס ער האָט זיי איינגענומען, ווי זיי וואָלטן געווען דיכטערישע פעסטונגען.

פאַרוואָס האָט זיך לאַפּין אַזוי „פאַרלייגט“ אויף שעקספירס סאַנעטן? דער דיכטער לאַפּין האָט זיך מיט מיר אויך מיישב געווען וועגן איבערדרוקן אַ גוטע פאַרטיקע אויפקלערונג פון שעקספירס סאַנעטן, וואָס זאָל קומען ווי אַ צוגאַב צו זיינס אַ קליינער זאַכלעכער הקדמה וועגן דער פאַרענדיקטער אַרבעט.

אָבער אים איז נישט באַשערט געווען צו שרייבן זיין הקדמה. אַט דער פיינלעך-חשובער חוב איז געפאַלן אויף זיין יונגן זון שמואל, וואָס האָט אויס-

געצייכנט מוציא געווען דעם טאטן און אָנגעשריבן אַ גוטן אַריינפיר צום בוך „שעקספירס סאַנעטן“, וואָס דער בלאַך-פאַרלאַג האָט אַרויסגעגעבן — דעם ייִדישן טעקסט פון צוויי סאַנעטן אויף אַ זייט, אַנטקעגן דעם טעקסט פון צוויי סאַנעטן אין אַריגינאַל. אין זיין קורצן אַבער זאַכלעכן אַריינפיר זאָגט אונדז שמואל לאַפּין, אַז דער טאַטע האָט זיך גענומען צו שעקספירן קודם־כל, ווייל ער האָט ליב געהאַט איבערצוזעצן פּאַעזיע. נאָך אין 1919 איז דער־שינען זיין בוך „רוסישע ליריק“ און אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער אי־בערגעזעצט אַ צאָל ענגלישע און אַמעריקאַנישע לידער. אַבער דער עיקר, זאָגט אונדז שמואל, ווייל — „ער האָט געפילט אַז איבערזעצן העלפט אים אין זיינע אייגענע לידער, אַז דאָס העלפט אים צאַמען זיך און צו געפינען נייע אופנים פון אויסדרוק, בכלל האָט דער טאַטע זיין גאַנץ לעבן געשטרעבט צו צמצום, סיי אין זיין דיכטונג און סיי אין זיין פּערזענלעכן לעבן, האָט ער שטענדיק געזוכט זיך צו צאַמען, זיך צו מאַכן שווערער דעם וועג. ער האָט געהאַלטן, אַז דער דיכטער ווי דער מענטש מוז שטייגן מיטן עול אויף די פלייצעס, וואָס ער האָט אַליין אויף זיך אַרויפגעלייגט. בלויז דעמאָלט איז דאָס שטייגן עפּעס ווערט“.

און דאָס איז נישט גלאַט גערעדט, ווייל ווער ס'האַט געלייענט לאַפּינס לידער, דער עיקר פון די לעצטע יאָרן, האָט קלאָר געזען, אַז ערשטנס האָט לאַפּינען געוואַלטיק געצויגן צום טונקעלן שיין פון אומקלאַרקייט, און צווייטנס זענען לידער ביי אים געווען אַן איינגעשפּאַנטע עבודה, אַן אַפּריכטונג און אַן אויפריכטונג. ביי אים איז די אַרבעט פון פּאַעט געווען נישט אַ באַזונד־דערער חדר אין לעבן, נאָר אַ טייל פון לעבן, נישט אַזוי אַ דערגאַנצונג, ווי אַן איבערזינג פון לעבן פון שטרויכל און דערהויב.

ובכן קלינגט זייער ריכטיק שמואלס אויפקלערונג, אַז ווען דער טאַטע זיינער „האַט זיך אונטערגענומען איבערזעצן שעקספירס סאַנעטן, האָט ער טאַקע אויף זיך אַנגעלאָדן זייער אַ שווערע משאַ“. ער האָט געמאַכט שעקס־פירס סאַנעטן פאַר אַ טייל פון זיין אייגענעם לעבנס־וועג. ער האָט באַשווערט זיינע נעכט, נאָכן אַהיימקומען פון פאַרמאַטערנדיקער אַרבעט, מיט אַן איבער־זעצונג פון שעקספירס אַ סאַנעט, מיט דעם שווערן אַרויספּאַדער, און מיט דעם טרומף פון איינבייסן די ווערטער און זיי געבן דעם אַפּגלאַנץ פון אַרי־גינאַל.

ווי אַזוי האָט לאַפּין געטראָגן זיין „שווערע משאַ“, ווי אַזוי האָט ער זי אַנגעלאָדן און אַפּגעלאָדן פון זיך? דער אַריגינאַל אַנטקעגן דער איבערזעצונג, וואָס מיר געפינען אין בור, לויט דעם אויסדריקלעכן ווילן פון דעם פּאַעט־איבערזעצער, ווייזט אונדז, אַז לאַפּינען איז קודם־כל געגאַנגען אין דיכטע־

רישער געטריישאפט צום אָריגינאַל, צום פּאַעטישן פירוש המילות און נישט בלויז צום טייטש, צום אומקלאַרן פירוש, וואָס טונקלט אין אָריגינאַל אַליין. שעקספירס וואָרט איז געוואָלטיק פריש און קוואַליק, ביזן היינטיקן טאַג. אַפילו ווען טייל ווערטער זיינע האָבן אַמאָל געהאַט אַן אַנדער מיין, זענען זיי נאָך אַלץ גוטע קרובים פון די מייסטע היינצייטיקע ווערטער. ס'איז דער פאַר נישט נייטיק צו זוכן ביי שעקספירן דעם סטיל פון זיין צייט און פרווון עס איבערגעבן אין דער איבערזעצונג. שעקספיר, אין זיין גרויסער וואָרט-עשירות און וואָרט-גאונות, האָט אונדז געגעבן אַ סינטעז פונעם ענגליש פון זיין דור צוזאַמען מיט דער דיסטילירונג וואָס זאָל זיין גילטיק פאַר אַלע צייטן. ס'איז דערפאַר נישט נייטיק צו זיין געוואָלטיק צוגעבונדן צו אַ ספּע-ציעלן אַנטיקן יידיש, ווי בעת מען וויל איבערגעבן דעם אַראַמאַט פון אַן אַנדער אַלט ווערק, ווען מען זעצט איבער שעקספירס סאַנעטן האָט מען וויי-ניקער סטיליסטישע צרות, ווי ווען מען זעצט איבער זיינע פּאַעטישע דראַ-מעס, כ'רעד נישט וועגן פאַרנעם אַליין, נאָר ס'רעדט זיך דאָ וועגן לשון און וועגן ספּעציפישן צייט-טעם פון לשון.

לאַפּין האָט דערפאַר נישט געקענט צופיל זינדיקן קעגן „צייט-גייסט“ פון לשון. אויב אים איז נאָר געלונגען איינצונעמען און דיכטער'יש צו באַ-נעמען אַ שורה, האָט ער זי געקענט איבערגעבן אויף אַ פרישן, היינצייטיקן יידיש, און ס'זאָל נישט זיין קיין סטיליסטישער חטא.

די איבערגעזעצטע חטאים — לאַמיר פריער ריידן פון זיי — זענען גיכער אין לאַפּינס אייגענעם, אַפטמאָל נישט-געזויבערטן יידיש, און אין זיין נישט דערקענען דעם באַזונדערן טעם פון שעקספירס אַן אויסדרוק. דער ערשטער סאַנעט איז אפשר דער אומגעראַטנסטער אין דער איבערזעצונג. פאַראַן אין אים אינווערויעס, ווי — „גרויל דו ווייזט“, „אייגן אַנדענק זיין“, און צופיל האַרטע ווערטער. שעקספיר אַליין האָט ליב געהאַט האַרט-טריטיקע ווערטער, אָבער אין זיין צייט זענען זיי נאָך נישט געווען אַזוי איינגעהאַר-טעוועט, ווי זיי זענען היינט. מען דאַרף פאַר אַזעלכע ווערטער דערפאַר קריגן אַנדערע טייטשן וואָס זאָלן אונדז נישט געבן דאָס געפיל פון געוואָלטיקער שפּראַך-נאַקעטקייט. ווען לאַפּין זאָגט אונדז —

דיין גוטס אין קאַרגשאַפט, ווילער יונג, צעגייט

איז עס אַ ווייטער עכאָ פון אָריגינאַל, ווייל „טענדער טשוירל“, מיינט בשום אופן נישט ווילער יונג, ווילער יונג אין יידיש האָט אַזויפיל פאַרשיידענע ניואַנסן, אַז ס'איז נישט קיין איבערזעצונג פון „טשוירל“, וואָס האָט גע-מיינט — אי אַ פויער-יונג, אַן אומגעהוּבלטער בחור, ווי ס'האָט געמיינט אַ

קמפן. ס'לייגט זיך אויפן שכל, און אין דעם פאל האָט שעקספיר געמיינט דעם „טשוירל“, אין באַגריף פון קאַרגשאַפט, ווייל ער רעדט פאַראַדאַקסאַל וועגן דעם „איידעלן קמפן“, וואָס בעת ער מיינט אַז ער איז איינגעהאַלטן און שפּאַרזאַם, פאַרשווענדט ער זיך דערמיט, וואָס ער לאַזט נישט איבער קיין יורש.

דערפאַר הייבן זיך אָן זייער שיין די צוויי באַרימטע שורות פון צווייטן סאַנעט —

ווען פּערציק ווינטערס לעגערן זיין שטערן
און גראַבן גריבער אין זיין שיינקייט-פעלד.

פאַראַן נאָך אַ שוועריקייט ביים איבערזעצן שעקספירס סאַנעטן. די גע- היימקייט פון אַ סך שורות, נישט אומפאַרשטענדלעכקייט נאָר דיכטערישע פאַרטונקלונג דאַרף אין איבערזעצונג אויך רייצן מיט סוד. ווען מען „דעקט“ עס אויף מיט קלאַרקייט באַקומט זיך אָן אומצניעותדיקע נאַקעטקייט פון לשון און טייטש. ס'איז אַפּטמאַל בעסער, אַז אַ שעקספירישער סאַנעט זאָל בלייבן אין זיין אַריגינעלער, רייצנדיקער אומקלאַרקייט, ווי ער זאָל אַרויס- קומען אַ פאַרטייטשטער. ווייל אין פאַרטייטשונג קען שעקספיר אויך קליי- גען באַנאַל, דער עיקר ווען מען פאַרגעסט, אַז שעקספירס טייטשן האָבן שוין געהאַט גענוג צייט באַנאַליזירט צו ווערן.

לאַפּינען איז אין אַ סך סאַנעטן געלונגען אַפּצוהיטן דעם דיכטערס סוד פון מיינן, אין סוד פון איבערגעזעצטן און נישט פון איבערגעטייטשטן וואַרט. דאָס ווערט נישט געזאָגט, כדי צו געבן דעם איינדרוק, אַז פון לאַפּינס פולער איבערזעצונג פון די 154 סאַנעטן, קען מען נישט קריגן קיין גוטן באַגריף וועגן דער פּאַעטישער אינהאַלטלעכקייט פון די פּערצן-שורהדיקע ליי- דער, און אַפילו וועגן זייער קלאַסישן צויבער.

זייער גוט איז די איבערזעצונג פון זיבעטן סאַנעט, אַחוץ איין שורה וואָס צעדרייט שעקספירס מיינן און זיין בילדלעכקייט. שעקספיר וויל אונדז זאָגן, אַז ווען די זון קלעטערט אַרויף הויך, איז זי שוין געגליכן צו מיטליע- ריקייט, אָבער אַ מיטליעריקייט וואָס פאַרמאָגט נאָך גבורה פון שטאַרקער יוגנטלעכקייט, אַדער פון אַ שטאַרקן יוגנמאַן. ביי לאַפּינען קום עס אַרויס פאַרקערט —

ווי מיטליער קוקט שטאַרקע יוגנט אויס.

זאָל זיך קיינער נישט לייגן קיין פייגעלעך אין בוזים, אַז ס'איז לייכט איבערצוזעצן שעקספירס סאַנעטן. א. אייסען, וואָס האָט אויך איבערגעזעצט שעקספירס סאַנעטן, ווייס זיכער ווי שווער ס'איז, הגם אייסען האָט, וועד-

ליק זיינע איבערזעצונגען, זיך נישט געשטעלט אַזעלכע שווערע פּאָדערונגען ווי לאַפּין, וואָס האָט די סאַנעטן באַגריפּן דיכטעריש, און נישט בלויז פּירוש המילותדיק. דערפאַר מעג קלאַר געזאָגט ווערן, אַז לאַפּינס פּולע און גאַנצע אַרבעט איז אַ באַרייכערונג פּון אונדזער ליטעראַטור און אפּשר אַן אויפּסניי-איקער אַרויספּאָדער צו אַנדערע קומענדיקע איבערזעצערס. אָבער זיי, די נאָך-בעסערע איבערזעצערס, וועלן לאַפּינס אַרבעט באַטראַכטן פאַר אַ דערגריי-כונג און פאַר אַ גרויסן קולטור-אויפטו. זיי וועלן אין זיינע טריט און אין זיין פאַרשטענדיקער איבערגעבנקייט צום אַריגינאַל ערשט אַפּשאַצן די שווע-רע אַרבעט. ווייל די איבערזעצונג פּון שעקספּירס סאַנעטן איז אַ מאַנומענ-טאַלער ציגאַב צו לאַפּינס אייגענע ווערק, ווי ס'זאָגט אונדז דער 55סטער סאַנעט:

נישט מאַרמאָר, נישט באַגילדטער מאַנומענט
פּון פּרינק, לעבט לענגער ווי דאָס מעכטיק ליד,
נאָר דו אין אים וועסט שייגען מער צעבלענדט,
ווי שטויבער שטיין, וואָס שטויבע צייט פאַרשיט.

און, ווי געזאָגט, אויב אַפּילו די איבערזעצונג פּון שעקספּירס סאַנעטן וועט אַמאָל איבערגעשריבן ווערן אין קוואַליטעט, קען מען אויף לאַפּינס אי-בערזעצונג זאָגן ווידער שורות פּון שעקספּירס 32סטן סאַנעט —

נאָר זינט זיין טויט אים שטייגן דיכטער איבער —
איז זיי איך זוך דעם כּטיל, אין אים — די ליבע.

.1955

קאלעוואלא אויף יידיש

הערש ראָזענפעלד האָט לאַנגע יאָרן געאַרבעט אויף זיין ייִדישער ווער-
טיע פון דער קאלעוואלאַ און פון צייט צו צייט האָט ער פאַרעפנטלעכט אַ
רונע, אָדער אַ געזאַנג. אין מערצאַל הייסן זיי רונעס. אָדער ר ו נ אַ ט.
און זאָל מיר דערלויבט זיין אַ פּילאַלאָגישע השערה, אַז ס'איז שטאַרק ענלעך
צום העברעיִשן רון-גרוננה, געזאַנג, און דער לשון רבים האָט גאָר אַ ספּעציי-
פּישן העברעיִשן קלאַנג. זאָל זיין אַז אָט די „העברעיִשקייט“ פון די רונעס
האָט צוגעצויגן שאול טשערניכאַווסקיין און שפּעטער אויך דעם ייִדיש-איבער-
זעצער הערש ראָזענפעלד.

דער פּינלענדישער עפּאָס וואָס באַשטייט אין לעצטן צוזאַמענשטעל פון
פּופציק רונעס, אָדער רונאַט (רונות), פאַרמאָגט גאַנצע 23 טויזנט פּערזן.
הערש ראָזענפעלד האָט דערווייל פאַרעפנטלעכט די ערשטע אַכצן רונעס
אין אַ פּראַכט-אויסגאַבע, וואָס איז באַצירט געוואָרן פון קינסטלער און אַפּילו
פון אַ קינסטלער-דרוקער. צוזאַמען איז אַרויסגעקומען אַ צאַצקע, אָדער אפּשר
איז דאָס נישט דער ריכטיקער אויסדרוק, גיכער — אַ פּיינער אַלבום, וואָס
האָט באַוווּזן צו שאַפּן שיינקייט פון ענגשאַפט. דער טעקסט איז געדרוקט
צוויי-שפּאַלטיק, אָבער די דאָזיקע שפּאַרעניש איז פאַרקיינסטלערט געוואָרן
מיט באַצירונגען פון חיים גראַס, לעאָ מיכעלסאָן, י. שלאָס, אַלעקס לאַנדאָן,
און אַרנאַמענטן פון אַן אַלטער פּינישער אויסגאַבע. אַפּילו דער דרוקער ישראל
לאַנדאָן, ווערט דערמאָנט פאַר דעם סדר פון זאַץ, פאַר דעם איינבונד, און
ער פאַרדינט די אויסצייכענונג, ווייל פאַרן אויג איז די ייִדישע איבערזעצונג
פון קאלעוואלאַ, מיט די אָנהייב-אותיות פאַר יעדער געזאַנג — אַ גלעטונג
און אַ מחיה. דאָס בוך וואָס האַלט איבער 180 זייטן איז אויך פאַרזען מיט
גאַנצע צוויי פאַררעדעס, פון מחבר און פון ד״ר יעקב שאַצקי, וואָס ווייזט
אַן מיט רעכט, אַז אַ ליטעראַטור ווערט געמאַסטן לויט אירע איבערזעצונג-
גען. די איבערזעצונג פון קאלעוואלאַ איז ספּעציעל אַ גוטער סימן, ווייל אונ-
דזער איבערזעצונג-ליטעראַטור, וואָס האָט געהאַט ביי אונדז אַ קורצע גאַל-
דענע עפּאָכע, איז לעצטנס פאַקטיש אינגאַנצן אַפּגעשטעלט געוואָרן.

דער אַמעריקאַנער ענגלישער לייענער האָט זיך צוגעוווּינט צו דעם מאַ-
נאַטאַנעם ריטם פון דער קאלעוואלאַ, אַדאַנק זיין באַקאַנטשאַפט מיט לאַנג-
פעלאָס הייאַוואַטאַ, וואָס איז באַאיינפלוסט געוואָרן פון די פּינישע פּאַלקס-

געזאנגען. שוין איבער הונדערט יאָר, ווי די דאָזיקע פּאָעטישע אנדטאס פון פינישן פּאָלק זענען צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן. אָט די צוזאַמענשטעלונג פון ד"ר עליאַס לענראַט ווערט באַטראַכט ווי די פּאַרענדיקטע. ביז אים האָט מען פּאַרעפנטלעכט געציילטע רונעס, וואָס זענען געזאַמלט געוואָרן דירעקט פון פּאָלקס־מױל און פּאָלק־געדעכעניש. די קאַלעוואַלאַ איז אין רעזולטאַט אַ ריזיקע פּאָלקאַרישע דערגרייכונג. צענדליקער, אפשר הונדערטער הענט האָבן געאַרבעט דערויף, ביז ד"ר לענראַט האָט געמאַכט אַ מין סיומ־הספר פון די פּופציק געזאַנגען.

ס'איז מיר נישט באַקאַנט צי ד"ר לענראַט האָט די קאַלעוואַלאַ בלויז צונויפגעשטעלט, אָדער ער האָט זי אַרומגעפּוצט, פּאַרליטעראַרישט, נאָך מער — צונויפגעזונגען. אפשר איז ער געווען מער ווי אַ זאַמלער. מעגלעך אַז ער האָט אַריינגעבלאַזן אין די רויע פּאָלק־שאַפונגען אַ לעבעדיקן פּאָעטישן אַטעם. האָט ער אפשר בנוגע דער קאַלעוואַלאַ געשפּילט די ראַלע פון אַ פּיצדזשע־ראַלד, לגבי אַמאַר קאַיאַמס פּערסישע געזאַנגען. הגם אין דעם פּאַל האָט ד"ר לענראַט געאַרבעט אין אַ לשון וואָס איז אים געווען נאָענט. די פּראַט־אַ־לעוואַלאַ, אָדער די אור־אויסגאַבע איז באַשטאַנען בלויז פון 16 רונעס און 5052 פּערזן, שפּעטער איז געקומען די אַלטע קאַלעוואַלאַ, פון 1836, וואָס האָט שוין געהאַלטן 12078 פּערזן און 32 קאַנטאַס (רונעס). די פּאַרענדיקטע קאַלעוואַלאַ איז דערשינען אין 1849, אָדער מיט איבער הונדערט יאָר צוריק, און דאָס דערשיינען פון הערש ראָזענפעלדס איבערזעצונג קען דערפאַר מיט רעכט באַטראַכט ווערן, ווי אַן אַביסל־פּאַרשפּעטיקטע יובל־אויסגאַבע צום הונדערטסטן יאָר, זייט דאָס פינישע פּאָלק האָט געמאַכט אַ סיום אויף זיין עפּאָס פון דעם ציקל פּאָלק־לידער, וואָס זענען געשפּונען געוואָרן אין מזרח־קאַרעליאַ.

פינף העלדן פּאַרמאַנט די קאַלעוואַלאַ: אַ זינגער, אַ שמיד, אַן אומרוי־קער זוכער פון אַוואַנטורעס, אַ יעגער און אַ שקלאַף. די פּאָעמע ווי אַ גאַנצ־קייט האָט אויך אַ פּרימיטיוו־פּאָליטישן הינטערגרונט, די מלחמות צווישן פינלאַנד און לאַפּלאַנד. די געזאַנגען פּאַרנעמען זיך אויך מיט אַן אייגענער מעשה־בראַשית, אָדער קאַסמאַגאַניע, און מיט דער אַנטשטייונג פון געטער און געטינס. דער העלד ליגט גאַנצע ניין הונדערט יאָר אין דער מאַמעס־בוך, ביז ער דערזעט די ליכטיקע שיין.

הערש ראָזענפעלד, וואָס האָט די געזאַנגען איבערגעזעצט פון רוסיש און דייטש און עס אַפילו פּאַרגליכן מיטן אַריגינאַל, ווי עס זאָגט עדות ד"ר שאַצ־קי אין זיין הקדמה, גיט אונדז אַ זייער באַלערנדיקן אַריינפיר. ראָזענפעלד ווייזט אַן אַז די פינישע עפישע לידער געהערן צו דער געצנדינערישער פּאַר־

קריסטלעכער צייט און אז זיי באזינגען דעם גערענגל, פון מענטש מיט דער
נאטור. געזאנג פאר זיך אליין איז ביי די אלטע פינען דער שפרוך, וואס מיט
אים קען מען אויפטאן ווונדער, מען קען באזיגן און פארטומלען דעם שונא,
מען קען אויפרודערן די וועלט —

זינגט דער אלטער וואנאמאיען
און די לידער זיינע קלינגען,
אז דער ים ווערט אויפגעשוואלן,
און די ערד הייבט אן זיך שאקלען,
און די קופער-בערג זיך טרייסלען,
און עס פלאצן הארטע פעלדזן,
שטיינער פליען זיך פאנאדער.

פאראן אין דער פאעמע א סך תפילות, מאגיק און אפפרעכעכצער. די
גאנצע אקציע קומט פאר ארום א טאמפא, א כישוף-קעסטעלע, וואס מען קען
דערמיט אויסרייסן בערג און איבערקערן וועלטן. די אוואנטורעס ארום דער
זוכעניש פון דער סאמפא און דאס שדכנען זיך צו דער יונגער שיינהייט פון
לאפלאנד, אין צפון, זענען דער סיפור-המעשה פון דעם ציקל לידער.

דער דאזיקער געצאנדיגער שער פאלקלאר אטעמט מיט א פרימיטיוון כוח,
וואס פירט אונדז אריין אין א נייעם פאעטישן קלימאט. פאראן ווונדערלעכע
שטעלן אין דער קאלעוואלא. אמת, די לידער קען מען נישט ליינען אין איין
אטעם. דער ריטם עסט זיך צו און די איינטאניקייט איז אן איינשלעפערנדי-
קע. אבער אויב מען זופט עט ביסלעכווייז, קען מען דערפון שטארק הנאה
האבן און מען ווערט באלוינט מיט פינע שטעלן.

דער איבערזעצער האט אפגעהיט דעם אייגנארטיקן ריטם פון די אכט-
זילביקע, נישט-געראמטע שורות, וואס ווערט אביסל איבערגעפירט דורך
דער מאדערנער אויסלייגעכץ אונדזערער, ווען אן ארויסגעפאלענער "ע" מיינט
אפט אן אויסגעפאלענע זילבע. אבער בדרך-כלל קלינגט די איבערזעצונג ווי
אן אריגינאל. דער יידיש איז דער אפגעהיטער יידיש פון דורות און דער גע-
צערטלעך פון אונדזער דור.

אין דער דריטער רונע איז אפילו פאראן א געזאנג וועגן קנאת-סופרים,
די קנאה פון א יונגן זינגער צו אן אלטן משורר און חכם. —

זינגט דער יונגער יאונקא-זינגער:
גוט אוזאי וויסט מיין טאטע,
און נאך בעסער וויסט מיין מאמע,
אבער איך ווייס מער פון ביידן.
צום געוועט וועל איך אים רופן,
און אנטקעגן אים זיך שטעלן.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

מיט מיין ליד אים שטאַרק פאַרשעמען,
מיט געזאַנג אים כישוף אַפּטאַן,
זינגען ביז דער בעסטער זינגער
וועט דער קלענסטער, ערגסטער ווערן,
כיוועל אים שטיינער־שטיוול אַנטאַן,
אין זיין לייב מיט האַלץ באַדעקן,
בערג אים לייגן אויף די אַקסלען,
אויפן האַרצן — שווערע פעלדזן,
אַנטאַן הענטשקעס אים פון שטיינער.
אויפן קאַפּ — פון שטיין אַ היטל.
און ער גייט אַרום פאַרעקשנט
און ער נעמט פון שטאַל דעם אַגער,
זעצט פון מויל אים אַזש אַ פייער,
פונקען פליען פון די קלויען ...

וואַינאַמאַינען, דער אַלטער זינגער, פאַדערט דרײַ־אַרץ ביים יונגן שנעק.
ער פאַרלאַנגט אַז דער יונגער צוציק זאָל אים אַפּטרעטן דעם וועג, אַבער דער
ינגער חצוף, יאַוקאַהיינען ענטפערט:

וואָס מיר יינגער, ווער מיר עלטער!
וועמען גייען אָן די יאָרן!
ווער עס שטייט אין וויסן העכער,
ווער עס האָט אין זיך מער חכמה —
דער וועט איצט דעם וועג פאַרנעמען.

דער יונגער חוצפהניק פאַעט נעמט פלאַפלען פלאַכע, „ווייבערישע“
חכמות און קינדערשע לידער, דעם אַלטן שטייט אַפילו נישט אָן זיך צו פאַר-
מעסטן מיט דעם אויפגעקומענעם זינגער און עזות־פנים. צום סוף נעמט ער
אים באַשטראַפן מיט שיינע העלדן־לידער און וואָס מער ער זינגט, אַלץ מער
ז י נ ק ט דער יונגער עזותניק טיפער און טיפער אין זאַמד, „ביזן גאַרטל,
ביז די אַקסלען“. דער יונגער זינגער לייזט זיך אויס פון זיין צרה ערשט ווען
ער זאָגט־צו דעם אַלטן אויסגעפרוּוּטן זינגער זיין יונגע שוועסטער פאַר אַ
ווייב. ווען די שוועסטער געפינט אויס אַז זי איז פאַרקנסט, באַוויינט זי אירע
יונגע יאָרן, כמעט ווי אין אַ יידיש פאַלקס־ליד:

מאַמע טייערע און ליבע,
אַי, האָב איך אַצינדערט זאָרגן!
מיינע צעפּ באַווייטן איך איצטער,
פון מיין יונגן קאַפּ די קרויזן.
מיינע האָר, די גלאַנציק־ווייכע;
וועל איך מוזן איצט פאַרדעקן;
אין די יונגע יאָרן פאַרדעקן;

אין די לידער איז פאראן הומאָר און דער עיקר פרימיטיווע קראַפֿט. אָבער ווער ס'וועט אין זיי זוכן גייסטיקע דערהייבונג, ווי אין אונדזערע אייִגענע אגדתאס, וועט ווערן ביטער אַנטוישט. די ייִדישע איבערזעצונגען פון דער קאַלעוואַלאַ זענען דער רעזולטאַט פון הערש ראָזענפעלדס לאַנגיאַריקער עקשנות און פאַרליבטקייט אין דעם קאַלטן פייער פון פינישן ריטם. ביי אונדזערע איצטיקע ליטעראַרישע אומשטענדן איז עס אַ לוקסוס, וואָס רופֿט אַרויס אַ סך געמישטע רעיונות, טרויעריקע און פריילעכע. ד"ר יעקב שאַצקי איז אונדז מבטיח, אַז אויב די דאָזיקע איבערזעצונג וועט נישט אַחוץ זיין ביים ייִדישן לייענער, וועט הערש ראָזענפעלד „אונדז מזכה זיין מיט אַ פולער איבערזעצונג פון אַלע ביז־איצט־געפונענע רונעס“.

די איבערזעצונג האָט ביי דעם לייענער וואָס שרייבט די שורות שטאַרק נישט אַחוץ געווען. כ'האַף אָבער אַז פינלאַנד וועט אויף מיר קיין פאַראַיבל נישט האָבן, ווען איך וועל דערקלערן, אין מיין אייגענעם נאָמען, נישט חלילה אין נאָמען פון דער גאַנצער ליטעראַטור, אַז איך וועל זיך פולשטענדיק צופרידן שטעלן מיט די אַכצן רונעס, ווייל כ'גלייב אַז דערמיט האָט די ייִדישע לייטעראַטור ליקווידירט איר חוב צו דער קאַלעוואַלאַ. כ'געדענק נישט אַקוראַט מיט וויפל רונעס טשערניכאָווסקי האָט מזכה געווען די העברעיִשע ליטעראַטור. אָבער פאַר דער ייִדישער זענען אַכצן קאַלעוואַלאַ־געזאַנגען — די והותר.

יידישע ליטעראטור אין אמעריקע — א נס

די יידישע ליטעראטור אין אמעריקע איז א נס, אבער פונקט ווי א נס האט אויך אונדזער ליטעראטור גארנישט צו טאן מיט נאטור־געזעצן. נסים האבן א טבע אז זיי דונערן און בליצן זיך אויס. די יידן זענען ארויס פון מצרים נישט אויף קיין נאטירלעכן, באפרייערישן אופן, נאר דורך א ריי נסים און דערפאר האט דער גאנצער דור המדבר געמוזט אויסשטארבן. ער איז געווען געקנאטן פון נסים־מאטעריאל און ער האט נישט אנטוויקלט די נאטירלעכע פעיקייטן צו בענקען נאך א נאטירלעך לעבן. ער האט געוואגלט אין א מדבר פון געדאנקען און אט האט ער זיך דערהויבן צום בארג סיני און אט איז ער געפאלן צו זנות און געצנדינעריי. ער איז געווען א דור פון נסים און אפילו זיינע יסורים זענען געווען זיגזאגישע און נישט די נאטיר־לעכע יסורים וואס לייטערן.

ווען מען זאל מעסטן אונדזער יידישע ליטעראטור אין אמעריקע מיט נאטירלעכע עוואלוציאנערע געזעצן, וואלט מען געבליבן גאנץ שטארק געפלעפט, אבער געפלעפטערהייט וואלט מען פון דעסטוועגן אריינפאלן אין א צושטאנד פון פארווונדערונג. עטלעכע מאל זענען יידן צוגעשוומען צום אמעריקאנער ברעג, אבער די אלע אימיגראציעס וואס זענען געקומען אהער, זענען געקומען מיט פארשיידענע נעמערישע און באזונדערע געבערישע פעיקייטן. ווי פרעמד דאס נייע לאנד איז נישט געווען, ווי שווער די נייע באדינ־גונגען, און ווי הויך די אריינגעקומענע האבן נישט געשאלטן קאלאמבוסן, האבן זיי אלע גלייך אפגעשאצט די גרויסע מאס פרייהייט וואס דא האט גע־הערשט. די גרעסטע רעוואלוציאנערן האבן געזען, אז זייערע אוטאפיעס זענען דא מקוים געווארן, און זיי האבן געריסן די קעפ צו די מקוים געווארענע אידעאלן ווי צו די וואלקן־קראצערס. און ווי אבסטראקט די דאזיקע אידעאלן זענען נישט געווען, און ווי ווייט דער אימיגראנט איז נישט געשטאנען פון די בירגערלעכע פרייהייטן, וואס אין זיי האט ער זיך ס'רוב אפילו נישט באטייליקט, האט ער געפילט אז די אמעריקאנער פרייהייט איז א יש. די בענקשאפט צו דער אמעריקאנער פרייהייט וואס דער אימיגראנט האט אויס־געכאוועט, נאך איידער ער האט דערזען די סטאטוע פון פרייהייט, האט גע־האלפן שאפן אן אמעריקע וואס איז אפטמאל געווען נישט אן ערך גרעסער אין חלום, ווי אין דער ווירקלעכקייט. דער אימיגראנט וואס איז געקומען

אהער איז געקומען מיט זיין אידעאל-אמעריקע וואָס ער האָט געבראַכט פון יענער זייט. אַמעריקע איז געוואָקסן אויף דער אַרעמער ערד אין פּוילן און אין ליטע און דער באַזונדער אידעאליסטישער מענטש האָט עס באַוואָסערט. טייער געהאַלטן און מיטגעבראַכט אַהער.

אַמעריקע האָט אַ סך צו פאַרדאַנקען דעם אימיגראַנטישן חלום וואָס האָט איר געגעבן פּליגל. דאָס וואָס מיר רופן אַמעריקע, איז נישט נאָר אַ שמעליך־טאָפּ נאָר אַ קאַמפּאָזיטער חלום פון פּרייהייט, וואָס אַ סך פּרייהייט־הונגעריקע מענטשן האָבן מיט גרויס בענקשאַפט פאַרשילעפט אַהער. שווער איז דאָס לעבן דאָ געווען — דער אַרבעטער האָט געדאַרפט זיין גאָר אַ גרוי־סער פּאַעט און גאָר אַ גרויסער בעל־חלומות אַז ער זאָל קענען דורך זיינע פינצטערע סוועטשאַפּ שעהן דערפילן דעם עונג פּרייהייט אין אַמעריקע. מיט דעם קעפל פון ניי־מאַשין אויף די אַקסלען, אויפן וועג צו דער אַרבעט האָט מען באַדאַרפט זיין אַ גאָר גרויסער פּרייהייט־מענטש צו דערפילן די לופט פון פּרייהייט אין אַמעריקע. די הימישע, שטעטלשע אידיליע פון רו, וואָס איז דאָ ממש משוגע געוואָרן אין דעם הוּזשען און אין דעם רוּישן פון די מאַ־שינען, האָט דעם חלום פון פּרייהייט נישט פאַרטויבט. ערשט שפּעטער, אַז מען האָט זיך גוט אַקלימאַטיזירט, האָט מען אָנגעהויבן דערפילן, אַז אַמע־ריקע איז נישט אַ פאַרגליווערטע און פאַרטיקע אַמעריקע, נאָר אַז זי איז בייגזאַם און נאַכגעביק און מ'דאַרף זי ערשט קנעטן מיט די אימיגראַנטישע הענט און מאַכן פון איר די אַמעריקע, וואָס אַ פאַרחושכטע און גערודפטע אייראָפּע האָט אין איר אַריינגעחלומט.

אַבער אַחוץ דעם חלום פון פּרייהייט האָט דער יידישער אימיגראַנט נישט מיטגעבראַכט קיין אייגענע פּעק, וואָס מיט זיי זאָל ער זיך קענען איר בערנעמען. ער האָט, פאַרקערט, געוואָרפן אין ים אַלע זיינע יידישע פּעק־לעך, און אין חלום פון פּרייהייט האָט ער זיך געוואַלט באַפרייען פון זיך אַליין און פון אַלע זיינע עולן. דער ייִד איז נישט געווען קיין פּילגרים, וואָס איז געקומען אַהער זוכן רעליגיע־פּרייהייט. די יידישע אמונה איז אויף יע־נער זייט דווקא נישט שטאַרק גערודפט געוואָרן. דער ייִד איז נישט געקו־מען אַהער מיט אַ פּלאַמיקן און הייליקן פאַרלאַנג צו דינען זיין גאָט. אויב ער האָט אויך מיטגענומען גאָט פון יענער זייט, איז דער גאָט פון זיינע אבות געלעגן געדולדיק אין תּפּילין־זעקל און זיך אונטערגעגעבן דעם האַרי־אַפּ פון היגן לעבן. די יידישע אמונה איז דאָ נישט פאַרטיפּט געוואָרן און די יידישע אַרטאָדאָקסיע האָט דאָ נישט אַרויסגעגעבן קיין גרויסע אַריגינעלע דענקער, זיי האָבן מיד געשטופּט דעם וואָגן פון דער אַלטער היים און נישט געפרעגט קיין צופּיל קשיות, ווייל זיי האָבן מורא געהאַט פאַר גרונטאָווע תּירוּצים.

דווקא לעצטנס האָבן אזוי גערופענע קאָנסערוואַטיווע רבנים, רעפּאָרמירער, רעליגיע־רעוויזיאַניסטן און רעקאָנסטרוקציאָניסטן זיך גענומען אָפּגעבן מיט ייִדיש־רעליגיעזע פּראָבלעמען, און זיי האָבן אָנגעהויבן דעפינירן דעם גאַנצן ענין ייִדישקייט, פון אַן עטיש־רעליגיעזן שטאַנדפּונקט, זוכנדיק צו סינטער־טיזירן דאָס פּאַרבליבענע בראַכוואַרג.

וואָס האָט דאָס אַלץ צו טאָן מיט דער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמע־ריקע? גאַר אַ סך. אין דעם גאַנצן געטומל פון אַלע אימיגראַציעס פון די אַכ־ציקער יאָרן, פון אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, פון דער רוסיש־רעוואַלוציאָנערער אַנטווישונג נאָך 1905, האָט זיך קיינמאָל נישט געמערקט קיין טיפּער באַוווּסטזיין פאַר דעם ייִדישן לשון. די אַלע פרייהייטן האָבן נישט איינגעשלאָסן די פרייהייט צו וועלן פאַרזעצן דאָס ייִדישע לשון. ביז דער זשיטלאָווסקין איז קיינער אָהער נישט געקומען מיט דעם געפיל, אַז מ'ויל דאָ אין אַמעריקע פאַרזעצן די גרויסע טראַדיציע פון דער ייִדישער ליטעראַטור, וואָס האָט אָנגעהויבן איר גלאַרייִכן באַרג־אָרויף מיט אייזיק מאיר דיקן, מענדעלען, פּרוגן, שלום־עליכמען, פּרען — אויף יענער זייט ים. ווען מען וואַלט דעמאָלט געווען אָפּגעשטעלט גלאַט אַ יידן און אים געפּרעגט, אויב ער איז געקומען אָהער רייך ייִדיש, אזוי לאַנג ווי ער וועט לעבן, צוזאַמען מיט זיין הויזגעזינד, וואַלט ער דעם אָפּשטעלער אָנגעקוקט ווי אַ משוגענעם. ער האָט נישט געהאַט קיין באַוווּסטזיין פאַר דער ייִדישער שפּראַך, ער האָט אָפילו נישט מיטגעבראַכט קיין באַוואַרענישן אַז זיין ייִדיש זאָל זיך האַלטן. ער האָט גלייך גענומען פעלשן אין מאַמע־לשון מיט אַזאַ אומדאַנקבאַרקייט, אַז ס'איז באַמת געווען אַ רחמנות אויף דער מאַמען אין דער היים. אין צוויי דריי יאָר האָט ער זיך שוין געמוזט ברעכן די צונג און ברעכן די פעדער צו שרייבן אַ טעיבלי־טשער בריוול צו איר אָהיים קיין יוראָפּ. ס'האָט גלייך גער־פעלט דער וויכטיקסטער באַדן פאַר דער ליטעראַטור. קיינער האָט נישט גער־טראַכט וועגן לשון. ס'לשון איז נישט געקומען מאַנען קיין אייביקייט, פאַר־קערט, מ'האָט אים גלייך געגעבן קבורת חמור. און מ'האָט עס באַהאַנדלט אזוי גראַב, אַז קיין שפּראַך־אַסימילאַציע האָט נאָך קיינמאָל נישט באַהאַנדלט אזוי איר לשון. אַודאי האָבן דאָ אָהער איינגעוואַנדערט אַ סך מענטשן פון פּרעמדע פעלקער, וואָס זענען לכתחילה אָהער געקומען זיך אָפּצופּרעמדן פון זייערע היימען און פון זייערע לשונות. די אַלע אימיגראַנטן האָבן אָבער גער־האַט אַ גרויס הינטערלאַנד, און זיי האָבן געוווּסט, אַז זייערע אייגענע גרויסע קולטורן וועלן זייער שטעטל קענען גאַנץ גוט באַשטיין. פּראַנקרייך וועט בלייבן פּראַנקרייך, דייטשלאַנד וועט בלייבן דייטשלאַנד, ענגלאַנד וועט בלייבן ענגלאַנד און איטאַליע וועט בלייבן איטאַליע. זיי זענען געקומען אָהער

אן התחייבותן פון פארזעצלעכקייט, זיי האבן געוווסט אז מיט דער אפפרעמ-
דונג ענדיקט זיך נישט זייער נאציאנאל לעבן. זיי האבן דערפאר דורכגעמאכט
א לייכטערע און מער פארדיילעכע אסימילאציע, ווייל זיי האבן פאקטיש
גלייך איבערגעריסן מיט זייערע לשונות און מיט זייערע קולטורן. אמת, דא
האט זיך געהאלטן אן איטאליענישע פרעסע, א דייטשע פרעסע און אפילו
אן אונגארישע פרעסע, אבער מער ווי א פרעסע איז עס נישט געווען. זיי
האבן נישט געהאט קיין אייגענע ליטעראטור און זיי האבן נישט ארויסגעגעבן
קיין אייגענע גרויסע שרייבער. די דייטשע שפראך האט דא אביסל משפיע
געווען אויף עטלעכע בורלעסקישע פערזןמאכערס און זיי האבן געשאפן שפא-
סיקע ענגלישע לידער, מיט דייטשע ווערטער. איטאליענישע ספאגעטי-ווער-
טער האבן זיך אריינגעגעבעט מיט חזק אין דער אמעריקאנער שפראך, אבער
זיי האבן דא נישט איינגעשטעלט קיין אייגענע גרויסע באַלעבאטישקייט. זיי
האבן בלויז געגעבן איבעריקע אַרבעט צו מענקענען, וואָס האָט געפאַרשט
פרעמדע טענדענצן אין דעם גרויסן אמעריקאנער לשון.

אונדזער אימיגראַנטישע פרעסע האָט אָבער יאָ גענומען איינשטעלן אַן
אייגענע מלוכה, עס איז געשאפן געוואָרן אַ ייִדישע אַראַגאָניזירטע אַרבעטער-
שאַפט, עס איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ ייִדיש-געזעלשאַפטלעך לעבן, אַ
גרויסע ייִדישע פרעסע — פאַקטיש אַ גאַנצע ייִדישע טעריטאָריע. לאַמיר זיך
ניט שעמען פאַר דעם און זאָגן אַז דער ייִדישער אַסימילאַציע איז ניט אַנגע-
קומען אַזוי לייכט ווי די קינדער פון אַנדערע פעלקער. מ'האַט געפילט, אַז
טראָץ די אַלע פעקלעך וואָס מ'האַט געוואָרפן אין ים אַריין קומענדיק אַהער,
האַט מען דאָך מיטגעבראַכט אַ שטיקל אחריות זיך צו האַלטן אין אַ צוזאַמענ-
בונד. די מיסטיק און די נסימדיקייט פון ייִדישער עקזיסטענץ איז נישט צו
פאַרשטיין. פאַראַלעל מיט דעם גאַנצן אויפגעבן איז אויך געגאַנגען דער כוח
פון אַנהאַלטעוודיקייט און אויך צוזאַמענהאַלטעוודיקייט. אָבער מערקווערדיק,
די זעלביקע אימיגראַנטישע פרעסע האָט גלייך ביי איר סאַמע אָנהייב אַנ-
געקינדיקט דעם סוף פון ייִדיש אין אמעריקע. און צוזאַמען מיט דעם געפיל
אַז מען מענטשלט אויס דעם ייִדישן אימיגראַנט און מען גרייט אים צו פאַר-
זיין ניי לעבן אין נייעם לאַנד, איז אויך געקומען די נבואה, אַז אויך שפראַכ-
לעך וועט זיך די זע ר אימיגראַנט אויסמענטשלעך, ווייל ייִדיש איז אַ
צייטווייליקע זאַך און בלויז אַ צווישן-בריק צווישן דעם אַלטן דור און דעם
נייעם, וואָס איז דאָ אויסגעוואַקסן, אַדער דאָ געבוירן געוואָרן.

און אין מדבר פון דער דאָזיקער שפראַכלעכער צייטווייליקייט האָבן גע-
בלאַנדזשעט גרויסע קינסטלערישע פערזענלעכקייטן און האָבן געשאפן זייער
ווערק אויף היינט-ייִדיש, איצט-ייִדיש. דאָס איז דער גרעסטער נס פון דער

היגער יידישער ליטעראטור, וואָס כאַטש זי האָט געשריבן אין דער שפראַך פון פאַרגענגלעכקייט, האָט זי אָבער געשאַפן גרויסע ווערטן. וויפל אייגענע אילוואַרישקייט האָט אַזאַ ליטעראַטור געדאַרפט באַשאַפן, כדי אויף דעם לשון פון צייטווייליקייט צו שאַפן אַ ווונדערלעכן שפראַך-אינסטרומענט? אַפילו זיי, די יידישע קינסטלער, זענען מסתמא זיכער געווען, אַז זיי פאַרשרייבן זייערע געמען אויף זאַמד, בעת אַ געהיימער כוח האָט זיי געטריבן צו שרייבן.

און נאָך עפעס — טאַמער איז ווייניק געווען וואָס דער היגער ייִד האָט דעם ייִדישן שרייבער נישט געגעבן קיין שום באַדן פאַר זיין שפראַך, און אַפילו נישט די טרייסט פון דויערהאַפטיקייט, האָט ער ביי אים בפירוש צור גענומען די קינדער. די קינדער האָט ער צוגענומען מיט אַזאַ גרינטלעכקייט, מיט אַזאַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט, אַז דער ייִדישער שרייבער האָט זיך אַפילו נישט דערוועגט צו האַפן אַז ער רעדט אויך צום יונגן דור. ס'האָט זיך אים נישט געחלומט אַז דער יונגער דור וועט ווען עס איז טועם זיין זיינע רייד. אַזוי, אַז נישט נאָר איז צייטווייליק געווען דאָס וואָרט אויף די ליפן, נאָר דעם שרייבערס וואָרט איז בכלל געווען געבויט אויף האַפענונגסלאַזי-קייט. דאָ איז געשאַפן געוואָרן דער אויסדרוק פון אויסלעבן זיך, וואָס האָט באַטייט, היות שרייבער און לייענער קומען פון דער זעלבער סביבה און אַזוי ווי ס'שלעפן זיך נאָך זיי נאָך צויטן פון אַ פרעמד לעבן, פון וואָס מען קען דערווייל נישט פטור ווערן, וועלן שרייבער און לייענער געהערן צו איין קאַטעגאָריע פון פאַרגענגלעכקייט און זיך דערווייל אויסלעבן צוזאַמען אין ייִדישער ליטעראַטור. איבערגעזעצט אויף פראַנס ייִדיש האָט דאָס געמיינט, אַז שרייבער און לייענער וועלן נישט אויסלעבן נאָר אויסשטאַרבן צוזאַמען און דערנאָך וועט זיך אָנהייבן דער גליקלעכער און זאַרגלאַזער מילעניום פון ענגליש פאַר דעם נייעם ייִדישן דור.

ס'איז דאָס גרעסטע ווונדער וואָס ביי אַזעלכע באַדנלאַזע באַדינגונגען האָט זיך אויסגעקריסטאַליזירט אַ גרויסאַרטיקע ליטעראַטור מיט אַזעלכע ריי-זיקע קינסטלערישע פערזענלעכקייטן. גוואַלד, פון וואַנען האָט זיך גענומען דער כוח צו שפינען דאָס ייִדישע קינסטלערישע וואָרט אויף אַזאַ אדמת נכר? פון וואַנען האָט זיך גענומען דער כוח צו שרייבן ייִדיש, ווי דאָס וואָלט געווען די שפראַך פון דער אייביקייט? ווי קומט עס וואָס די ייִדישע שריפטשטעלער האָבן נישט אַנטוויקלט קיין שפלות-קאַמפלעקסן, וואָס זאָל זיי אַרונטערדריקן צו דער נידעריקער מדרגה? פאַרקערט, ס'איז אין דער ייִדישער ליטעראַטור רייף געוואָרן דער געדאַנק אַז דאָס ייִדישע וואָרט האָט נאָך אַ מיסיע, דער ייִדישער שרייבער איז אַוועק צום צווייטן עקסטרעם, און דער וואָס האָט געהאַלטן ווירדיק און טייער זיין וואָרט, האָט בשום אופן נישט געוואָלט נאָכ-

געבן דעם לייענערישן אָפעטיט צו געבן גלאַט־ליטעראַטור, וואָס איז בלויז אַ מיטל צו שלאָפלאַזיקייט. די היגע ייִדישע שריפטשטעלער האָבן אַרויפגע־טריבן דאָס ייִדישע וואָרט צו די העכסטע הויכן, ווי זיי וואַלטן זיך געוואַלט שיצן קעגן פאַרפלאַכונג, און ווי זיי וואַלטן געוואַלט אַנטלויפן פון דעם כסדרדיקן לווייהדיקן עכאָ פון אונטערגאַנג.

דאָס איז געווען דער נס פון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. צענדליקער טויזנטער לייענער האָבן לכתחילה געלייענט אַ שפראַך מיט דעם געדאַנק, אַז זיי דאַרפן זיך פון איר אויסגרינען. אָפטמאַל איז עס געווען אַ פראַגע פון אַ גאַנצער געגנט וווּ עס איז אויסגעקומען צו וווינען, אָדער פון אַ נייער בעסערער געגנט, וווּ דער סימן מובהק פון דערהייבונג איז געווען די בהדרגהדיקע אָפּרעמדונג פון ייִדיש. דאָס איז געווען אַ נאַטירלעכער פראַצעס פון אינטעראַימיגראַציע, וואַלט איך עס גערופן, אַן אימיגראַציע צווישן זיך אַליין, וווּ געוויסע געגנטן האָבן גלייך אויפגעהאַנגען די פאַן פון ייִדיש־ריין. דער ייִדישער שרייבער האָט צוגעקוקט מיט גרויס דערשטוינונג ווי זיין לייענער אַנטלויפט פון אים, מופּט פון אים אַוועק, צו נוצן אַ באַקאַנט וואָרט, און וווּ דאָס ייִדישע וואָרט בלייבט הינטערשטעליק און קען אים נישט אַניאַגן. אין דער נייער געגנט האָבן טאַטע און קינד געמאַכט דעם פולשטענ־דיקן ויברח פון ייִדיש. אין די עלטערע געגנטן, וואָס האָט נאָך געקאַכט מיט ייִדיש לעבן, האָט דער טאַטע גנעדיק געשענקט ייִדיש זיינע אייגענע עטלעכע יאַר אויף אויסצולעבן, אָבער זיין קינד האָט ער באַשיצט קעגן זיך אַליין און קעגן זיין וואָרט אין מויל.

ס'וועט אַמאַל פאַרשריבן ווערן, אַז ווען ייִדיש האָט דערגרייכט די העכ־סטע אַנטוויקלונג, האָבן צענדליקער טויזנטער יידן זיך גענומען אָפּטרייסלען דערפון. דאָס איז געווען נאַציאָנאַלע בגידה. קיין פאַלק האָט אַזוי נישט פאַר־טאַכלעוועט זיינע נאַציאָנאַלע אוצרות ווי יידן האָבן עס געטאַן דורך אַפּזאַגן זיך פון ייִדיש. ייִדיש האָט אַ צייט לאַנג אין ייִדישן לעבן פאַרנומען דאָס פלאַץ פון אַ גייסטיקער טעריטאָריע, איבערהויפט פאַר די אַזוי גערופענע וועלטלעכע יידן. אַזאַ כוח האָט ייִדיש געהאַט ווען מען איז אַוועק דערפון, איז מען אַוועק פון מער ווי פון אַ שפראַך, מ'איז אַוועק פון אַ גרויסער גייס־טיקער צוואַמענהאַלטונג. כ'האַב ביי אַן אַנדער געלעגנהייט ערגעץ דערקלערט, אַז ייִדיש איז די גרעסטע נקמה אין דייטש. דאָס זאָג איך אַן הלצה און אַן דעם בייגעשמאַק פון זיך־באַליידיקונג. דייטש איז פאַרוזמפיקט געוואָרן און אַחוץ נייע טעכנישע טערמינען האָט די שפראַך זיך נישט דערוואָרבן קיין נייע דערפינדערישע אויסדרוקן. אָבער דאָס ביסעלע דייטש וואָס מיר יידן האָבן גענומען אין ייִדישן מויל אַריין איז זיך צעוואַקסן אין אַ לעבעדיקן

לשון וואָס בליט נאָך ביים היינטיקן טאָג, אין סאַמע האַרץ פון אונטערגאַנג. יעדער איינער וואָס האָט אויגן און אויערן קען זען און הערן אין יידיש די גאַנצע גאַונות און פיקחות פון יידישן פּאָלק. אונדזער פּאָלק האָט געשאַפן העברעיִש פון ווילדע סעמיטישע קלאַנגען און פון ערשטע רודימענטאַרע אַנג־דייטונגען אויף אַרדענונג און גראַמאַטיק. אַז מען לייענט אַ קאַפיטל ישעיה אַדער איוב און מען לייענט עס בלויז אין דער דימענסיע פון שפּראַך, זעט מען שוין אין דעם אַליין די גאַנצע יידישע חכמה, ווי זי האָט זיך אויסגע־דריקט אין וואָרט און אין שפּראַך־שאַפונג. מ'הערט די מוזיק פון יידישן טראַכטן און פון יידישן זיך מיישב זיין.

די זעלביקע גאַונות זעט מען אויך אין יידיש. פון דעם מאַמענט ווען ייִדן האָבן געזוכט אַ תיקון פאַר דייטש און זיי האָבן גענומען באַפעפערן יידיש מיט העברעיִש און סלאַוויש, האָט מען געזען באַשיינפערלעך, ווי די יידישע געניאַליטעט האָט אַנגעהויבן בויען אַ שכלדיקע שפּראַך, מיט די טיפּזיניקסטע מעטאָדן, וואָס אַ פּאָלק האָט ווען עס איז אַנגעווענדט. ס'איז זיך נישט ביי־טיק איינצורייִדן אַז יידיש איז מי יודע ווי אַלט. יידישע טעקסטן מיט 250 יאָר צוריק זענען איינגעטלעך נאָך דייטש. אַבער שוין דאָרט זעט מען די ער־שטע קלוגע טריט פון דעם נייעם לשון. יידיש אַנטלויפט פון איר טעמפן שורש און דאָס יידישע פּאָלק־לשון שפּילט אויף פאַר אונדזערע אויגן פּילאַ־לאַגישע מעשה בראשית.

דאָס וואָס אַ פּאָלק האָט אויפגעטאַן אין טויזנט יאָר, האָבן ייִדן באַוווּן אויפצוטאַן מיט זייער שפּראַך־שאַפונג אין משך פון 150 יאָר. דאָס איז מאַך־דערנער שפּראַך־וווּנדער און אוועקצווואַרפן אַזא לשון איז נאַציאָנאַלע שטות און נאַציאָנאַלע פאַרשווענדעריי.

דאָס גרעסטע וווּנדער איז וואָס דער גאַלדענער פּאָדעם פון יידישער שפּראַך־שאַפונג איז דאָ אין אַמעריקע נישט איבערגעריסן געוואָרן. פון איין זייט האָט מען געהאַלטן אין איין שרעקן די שאַפערס פון יידיש אַז זייער לשון גייט אונטער, און פון דער אַנדער זייט האָט מען געזען, אַז מ'האָט דאָ ממש געשמידט דאָס יידישע וואָרט ווי מ'וואַלט זיך דאָ געקליבן לעבן און לעבן אויף יידיש. און דאָס איז דער נס פון דער היגער יידישער ליטעראַטור וואָס זי האָט פון שפּראַך־גלייכגילטיקייט געשאַפן דעם שענסטן שפּראַך־באַ־וווסטזיין, וואָס זי האָט פאַר אַן אונטערגייענדיקן דור געשפּילט אויף אַ לע־בעדיקן אינסטרומענט. ס'איז אַ נס וואָס דער שרייבער האָט נישט אַרונטער־גענידערט צום פשוטן צייט־פאַרטרייבער, נאָר ער האָט אין די יידיש־כלים אויפגעהיט די טראַדיציע פון אַ גרויסן ערנסט, און פון יידישע אידעאַלן, אַזוי

אז זיי קייטלען זיך צוזאמען מיט אונדזער גאנצער אלטער ליטעראטור אין א גאלדענעם המשך.

נעמט טעקסטן פון היגע יידישע שרייבער און פארגלייכט זיי מיט יידישע שרייבער מעבר לים, ווו אונדזערע מיליאנען ברידער האבן נאר וואס גערעדט א לעבעדיקן יידיש, און זעט ווי דאס היגע יידישע קינסטלערישע ווארט שטייט נישט אפ, ניין, לויפט פאראויס, טאנצט פאראויס מיט א זעלטענער פרייד פון אנטוויקלונג און ווקס. מיטן כוח פון וואס פאר א גלויבן איז דאס געשען? דאס איז דער נס פון דער היגער יידישער ליטעראטור.

אבער אויב עס איז מיט דער היגער יידישער ליטעראטור געשען א נס, מוז מען צוגעבן, אז די יידישע ליטעראטור אין אמעריקע ליידט טאקע פון דער איבערנאטירלעכקייט פון דעם גליקלעכן צופאל, פון איר נס מן השמים. אין א נאטירלעכער פראדוקטיווער ליטעראטור ווו שפראך איז נאטירלעך, און ווו די קינדער וואקסן אויף מיט דעם געפיל אז דאס מוז ווערן א טייל פון זייער תרבות באגאזש, איז פאראן א מין אויבערסנהדרין, וואס אויב אפילו מען זעט אים נישט און מען הערט נישט זיין פסקדין, זען מיר אבער די רעזולטאטן. איין אידיע באזעלט א ליטעראטור, אויב נישט אלעמאל, איז לכל הפחות דעקאדנווייז. דא איז נישט ס'פלאץ זיך אפצושטעלן אויף די דאזיקע ליטערארישע מיילשטיינער, וואס ווייזן אויף דער גרויסער משפחה שאפט פון א גאנצער ליטעראטור. מענטשן וואס וויינען אין איין לאנד, וויינען צוזאמען אין א געוויסער איינגעגליווערטקייט, זיי געפינען זיך נישט אין א כסדרדיקן פראצעס פון נערווען ווערן. זיי נעמען רויק אויף די אלע ענדער-רונגען וואס זענען באשערט אונדזער דור און ענדערן זיך שטיל לויט די דאזיקע געזעצן. אט די איינגעפונדעוועטקייט איז גוטער באדן פאר ליטעראטור. אבער אונדזערע אימיגראנטן האבן נישט געלעבט, נאר זיי האבן זיך געהאלטן אין איין צופאסן צום לעבן. זייער צופאסיקייט האלט זיי געגעבן די שטענדיקע נערוועזיטעט פון געסט, וואס האבן מורא אז מ'פארדעכטיקט זיי אין נישט קענען זיך איינהיימישן ווי ס'באדארף צו זיין.

אונדזער יידישער שרייבער, וואס איז אויף דער היגער ערד געווען א נס, האט גראד צוליב זיין איבערנאטירלעכקייט נישט געקענט נאכלויפן דעם דאזיקן דור פון צופאסערס און אנטלויפערס. ער האט אים נישט געקענט כאפן ווי געהעריק, אים אפשטעלן און געשטאלטן. אפטמאל האט ער אים פארגראטעסקעוועט, אבער ער האט אים נישט געזען אין זיין טראגזום, אין זיין הונגער נאך באדן אונטער די פיס, געדענקענדיק די גאנצע צייט מיט שרעק דעם טראדיציאנעלן לך לך פון א פאלק, וואס האט נאך ביז איצט נישט געפונען קיין רו פאר די מידע פיס.

ער, דער יידישער קינסטלער, האָט דעם דור פון דאָהי קינסטלעריש נישט געקענט געבן, און נישט קענענדיק שילדערן דעם דאָ איז ער כסדר אַוועק, אָדער צו דער פאַרגאַנגענהייט, אָדער גאַר צו זיך אין די טונקלסטע אויס-טראַכטענישן. אַ געזונטער לייענער איז אַ טייל פון דעם אויבער-סנהדרין פון אַ ליטעראַטור. מעג ער שווייגן, אָבער ער מאַנט מיט די אויגן. ער זוכט זיך אין דער ליטעראַטור און ער מוז זיך געפינען. ער מוז געפינען אַ פירוש אויף אַלע זיינע בענקשאַפטן און די בענקשאַפטן פון זיין גאַנצן דור. דער אחריות-דיקער שרייבער קען נישט זיין היפער-סוביעקטיוו, ווייל ער קען נישט אַנט-לייפן צופיל צו זיך. ער האָט פליכטן, ער האָט אַ גרויסע פאַראַנטוואַרטלעכ-קייט. אין דער אַטמאָספּער פון קעגנזייטיקע פאַרדאַכטן און קעגנזייטיקער אַפּערעדונג, איז דער יידישער לייענער נישט צוגעגאַנגען נאָענט צו זיין ליטעראַטור, איז דער יידישער שרייבער נישט געקומען נאָענט צו זיין לייע-נער. זיי האָבן איינער דעם אַנדערן נישט געטרויט. דער שרייבער האָט נישט געהאַט פאַר וועמען אַפּצוגעבן קיין דין וחשבון, איז ער אַפּטמאַל געטריבן געוואָרן צו אומגעזונטער אינדיווידוואַליטעט. ער האָט געשריבן לויט זיין איי-גענער אינספּיראַציע און נישט לויט דער אינספּיראַציע פון אַ גאַנץ פּאָלק, וואָס איז געוואָרן דערפון? דער רעזולטאַט איז געווען אַז אונדזער ליטעראַ-טור פון גרויסן נס, אויף דעם אַמעריקאַנער באַדן, איז געוואָרן אַ ליטעראַטור פון גרויסע יחידים, אָבער נישט פון און פאַר אַ גרויסן כלל.

מיר האָבן דאָ געהאַט און מיר האָבן דאָ גרויסע קינסטלערישע פּערזענ-לעכקייטן, אָבער זיי זענען צווישן זיך אַליין נישט פאַרבונדן. יא, ס'זענען פאַראַן קינסטלערישע פאַרבינדונגען, שם הכוללס, ווי די „יונגע“, „אינזי-כיסטן“ און אַנדערע גרופּירונגען, אָבער די גרופּירונגען זענען מערסטנס גע-ווען זשורנאַל- און זאַמליכער-גרופּירונגען. צווישן די שרייבערס גופא און צווישן זייערע ווערק איז נישטאָ דער צוזאַמענבונד פון אַ גרויסער נאַציאָנאַ-לער אידיע. דער באַדנלאַזער וווקס פון דער היגער יידישער ליטעראַטור האָט קודם-כל גורם געווען אַז מיר זאָלן די היגע ערד פּאַקטיש אינגאַנצן נישט אַפּשפּיגלען. כ'רעד דאָ, פאַרשטייט זיך, נישט פון קיין צופעליקע און קנאַפע אויסנאַמעס. דערנאָך האָט דער איבער-נאַטירלעכער צושטאַנד פון אונדזער ליטעראַטור, דער צושטאַנד פון נס אויך גורם געווען, אַז אונדזער היגע ליטע-ראַטור ווי אַ גאַנצע זאַל נישט האָבן קיין נאַציאָנאַלע אידיען. אַז מ'זאָל נע-מען אַן אינווענטאַר פון אונדזער גייסטיקער רייכקייט, וועט מען זען ווונדער-לעכע צעוואַרפענע גיטער, אָבער ס'איז שווער אויפצושטעלן איין גרויסן בנין. די שענסטע אינספּיראַציעס פון שרייבער, אויב זיי וואַקסן גאַר אַרויס פון פּאָלק, און פון אַ גרויסער פּאָלישער מאַנערישקייט, זענען נישט קיין צו-

פאלן, נאָר פלאַנירטע אינספּיראַציעס. מיר קענען זיך למשל אָנשטויסן, פאָר-
וואָס און ווי אַזוי געוויסע שרייבער זענען געקומען צו זייערע טעמעס. אָבער
מיר זעען אין דעם נישט קיין קאָלעקטיוון אָנרעג, קיין נאַציאָנאַלן שטויס און
נאַציאָנאַלן אָנשפּאַר.

אין די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָר זענען געקומען „פייער-לעשער“
אין אונדזער ייִדישן דערציִונגס-לעבן, און זיי האָבן אָנגעהויבן צו לעשן אַ
גרויס פייער, וואָס האָט אונדז פאַרברענט אונדזער גאַנצן נאַכוואָקס פון קינד-
דער און קינדס-קינדער. ערנסטע דערצייער קומען צום אויספיר אַז מען מוז
אַנערקענען דעם ייִדיש-העברעיִש-ענגליש פון אונדזער נייערענסאַנס, סיי
אויפן רעליגיעזן און סיי אויפן וועלטלעכן געביט. ערגעצווו צווישן די צוויי
שפראַכן ענגליש און העברעיִש קען נאָך ייִדיש קריגן גאָר אַ סך חשיבות. אַט
די חשיבות קען אַ סך אויפטאָן פאַר אונדזער לשון און עס קען נאָך אפשר
געמאַלט זיין אַז מיר זאָלן געפינען אַ נייעם דור און אַ נייעם לייענער. אויף
דעם יונגן, ערנסטן ייִדישן אוניווערזיטעט-לייענער וואָלט זיך געמעגט אַריענ-
טירן די ייִדישע ליטעראַטור. געווען אַמאָל אַ צייט ווען ייִדישע שרייבער זענען
געפאָרן איבער אַמעריקע און די קינדער האָבן דעם שרייבער גלייך באַטראַכט
פאַר דעם טאַטנס גאַסט, פאַר אַזאַ מין פאַמיליע-אַנשיקעניש, אומגעפער ווי
אַן אומגעווינטשענער פעטער אָדער אַ מומע אַ קליפה. ס'באַמערקט זיך
לעצטנס אַ שטיקל אינטערעס פון יונגערן דור צום ייִדישן שרייבער.

דער היינטיקער ייִדישער שרייבער דאַרף זיך באַטראַכטן נישט נאָר ווי
אַ נס נאָר ווי אַ פּילפאַכן נס. אויב ער איז נאָך אין יאָר 1948 געבליבן לעבן,
נאָך אַזוי פּיל נביאות פון אונטערגאַנג; אויב ער האָט דורך דער צייט אַזוי
אויפגעשפּילט אונדזער לשון, אַז מ'קען אין אים זען די אַנטוויקלונגען נישט
נאָר פון אַ האַלבן יאָרהונדערט, נאָר פון יאָרהונדערטער; אויב צו אונדזער
גרויסן אומגליק איז אים נאָך באַשערט געווען צו באַקלאַגן אַ גאַנץ פּאַלק
אויף דער שפּראַך, וואָס האָט צו אונדזער אומגליק איבערגעלעבט דאָס פּאַלק,
כאַטש מיר האָבן זיך געשראַקן אַז דאָס לשון וועט פּרייער אָפּשטאַרבן — דאַרף
אַזאַ מין שריפטשטעלער אַנטוויקלען אין זיך אַ העכערע און געוואַגטערע
האַפּענונג, אַז ער וועט אפשר אויך קריגן די שול-יונגט.

אין דער גרעסטער און שאַרפּסטער אַסימילאַציע האָט פּרץ געוואַגט צו
חלומען פון אַ ייִדישער שול-יונגט פאַר ייִדיש, און ער האָט זי געקראַגן. מיר
מוזן אויך אַזוי טראַכטן און זיך אַריענטירן אויף דער יונגט און וויסן אַז זי
האָט אַ פּאַספּאַרט, אַז זי קומט פון ערגעץ, אַז זי קומט פון אַ גרויסער קינסט-
לערישער וועלט. אויב אונדזער יונגט וועט אַמאָל טרעפן דעם וועג צו אונדז,
דאַרף זי אונדז אויך טרעפן קינסטלעריש אין יענער גרויסער וועלט.

דאָס ייִדישע אומגליק האָט אונדז אַלעמען געמאַכט פאַר באַקלאַגערס, אָבער מיר מוזן דער יוגנט צוליב געדענקען אַז אין באַקלאַגן גייט אויך אַריין אויפלעבן און אויפהאַלטן די ירושה, די גרויסע טראַדיציע. אין באַקלאַגן ווערט אויך איינגעשלאָסן גייסטיקער אינווענטאַר, אַריענטאַציע — מוטיקע אַריענטאַציע. מיר דאַרפן כאַטש גייסטיק צוריקבויען אונדזער חורבן. מיר האָבן געמיינט אַז אונדזער אונטערגאַנג איז אַ בהדרגהדיקער, אַ נאַטירלעכער און מיר זענען געווען צו גלייכגילטיק צו דעם. איצט זעען מיר אַז מיר וועלן מוזן אויפלעבן דעם חורבן, כדי ער זאָל טאַקע בלייבן לעבן אין דער וועלט פון גייסט.

פון פאַלק מוזן מיר קודם־כל צוריקקריגן די ליבשאַפט צום ייִדישן לשון, די איבערגעגעבנקייט און געטריישאַפט, וואָס ייִדיש פאַרדינט ביים היינטיקן טאַג. דאָס וועט ווערן דער באַדן, וואָס מיר, די היגע ייִדישע ליטעראַטור, האָבן אין איר סאַמע אָנהייב נישט געקראַגן. אַזאַ ליבשאַפט וועט ווערן נאָ-טירלעכע, פרוכטבאַרע טעריטאָריע און נישט אילוזיע. דער ייִדישער שריי-בער וועט נישט דאַרפן אויסטראַכטן אַזאַ איבערגעגעבנקייט כדי צו קענען שרייבן. אַזאַ ליבשאַפט וועט אויך צאָלן די ווידענדן. דער לייענער וועט קריגן שטימ־עכט, מ'וועט הערן זיינע פאַדערונגען און מ'וועט אים אָפּשפיגלען אין דער ליטעראַטור.

אַט איז נאָך קיינמאַל נישט פאַרגעקומען אַזאַ ווונדערלעכע אויפלעבונג אין ייִדישן לעבן ווי די אַנטשטייונג פון מדינת ישראל. דאָס וואָס איז איצט צייטונג־באַריכט, כראַניק וועגן עקזאָדוס און קאַמף און דראַנג פון „אומלע-גאַלער“ אימיגראַציע, דורכרייסן פון בלאַקאָדעס, איבערמענטשלעכע העלדיש-קייט — דאָס אַלץ וועט אַמאַל ווערן אונדזער ניִיִת־נִך, און אַפילו גוים וועלן עס לייענען אין זייערע קירכעס.

ייִדיש ווי אַ כוח קען אָפּשפיגלען דעם ייִדישן כוח צו לעבן און קען אויך געפינען אַ וועג צו דער יוגנט וואָס וויל לעבן ווי ייִדן, נאָר זי זוכט זיך דער-וויל אין די „נאַזאַרינס“, אין די רעפּאַרמיסטישע דרשות און די פאַרשיידענע איזמען, וואָס ראַטעווען אַלע שאַנג קאַי שעקס פון דער וועלט און קענען נישט טרעפן דעם וועג צום אייגענעם וויינגאַרטן.

אַזאַ צוגאַנג וואַלט פאַרוואַנדלט די היגע ייִדישע ליטעראַטור אין אַ נס פון נאַטירלעכקייט, דאָס וואַלט געווען דער צווייטער נס. מיט דער הילף פון אַ גרויסער פאַראַנטוואַרטלעכער איבערגעגעבענער ייִדישער לייענערשאַפט קען אַזאַ צווייטער נס געשען. די ייִדישע ליטעראַטור קען ווערן אַ נאַטירלעכע ליטעראַטור, וואָס זאָל אויך ווערן דער שטאַלצער וועגווייזער פאַר אַ שטאַל-

א י ן ת ו ך ג ע נ ו מ ע ן

צער יידישער יוגנט, וואָס מעג זיך גרויסן מיט איר יידישער ליטעראַטור, וווּ ס'זענען דאָ יידישע פרוסטס, דזשאַיסעס, העמינגוועיס, עליאָטס, סאַרטערס, קאַמינגסעס, און וואָס זענען דערצו נאָך יורשים פון נביאים, תנאים, אמוראים, גאונים, פייטנים פון אונדזער גרויסער און ליכטיקער געשיכטע און וואָס זענען פאַרבונדן מיט די האַפענונגען פון יידישן לעבן איבער גאַר דער וועלט.

.1948

א י נ ה א ל ט

I

9	ליטערארישע און עקאנאמישע געזעצן
13	די נייע יידישע פערזענלעכקייט
18	ליב זענען מיר יידישע שרייבערס
25	א מאנאלאג פון א גאסט אויף א ווייל
31	די ענגליש-יידישע ענציקלאָפּעדישע האַנט־ביכער
37	די יידישע טראַגעדיע אין דער פּוילישער ליטעראַטור
40	די יידישע ענציקלאָפּעדיע
46	מיין באַרעכטיקטע מורא
52	קאַמינגס און פעלדמאַן
57	טאַינביס נייע יידישע אַריענטאַציע
63	באַמערקונגען
67	דער טראַפּ איז אויף מענטש
74	א ווערק וועגן קאַרל מאַרקס
80	ווען פאַרגעבונג איז נישט קיין צידקות
86	באַווונדערונג און ביטול
91	פאַבלאָ פּיקאַסס וועלט
97	מוזיק, וואָרט און מעשים
101	„יידן צום געדענקען“ פון פּנחס שטיינּוואַקס
105	לעאָ קעניגס לעסטערונגען
112	קריטיק
119	גערעדטע און אויסגעשוויגענע ווערטער

II

125	ליטע — אַ מאַנומענט
131	יצחק בערלינער
136	„אוישווייך“ פון יוסף ראַגעל
143	לייזער וואַלף
147	דער קדוש — זישע באַגיש
154	אַנטאָלאָגיע פון רעליגיעזע לידער און דערציילונגען
161	דער טראַגישער פּאַעט
	„מיט יידישע שרייבער אין רוסלאַנד“ (דאָס נייע בוך פון
170	יצחק יאַנאַסאוויטש)
177	זכרונות פון אַ יידישער רעוואָלוציאַנערן
184	מיין שטאַט לובלין

193	— — — — —	„מיין לעקסיקאן“ פון מלך ראָוויטש
198	— — — — —	דריי נאַציאָנאַלע פּאַעמעס פון נ. י. גאַטליב
203	— — — — —	„דער שול-הויף“ פון חיים גראַדע
209	— — — — —	יעקב פּאַט — „שמועסן מיט ייִדישע שרייבער“
215	— — — — —	יוסף ראָלניקס „זכרונות“
221	— — — — —	„אינדזלען אויף דער ערד“ פון מרדכי שטריגלער
229	— — — — —	נח גאַלדבערגס „אַ ליכט גייט אויף“
234	— — — — —	זוכנדיק קינסטלערישע פרייד אין תוהו
240	— — — — —	מאַרק שוויידס „אַלע לידער און פּאַעמעס“
247	— — — — —	אהרן ניסענוואַנס „אין צדיקס טריט“
253	— — — — —	„דיכטער און דיכטונג“ פון א. טאַבאַטשניק
259	— — — — —	מלכה חפּץ-טוּמאַן
265	— — — — —	א. לוצקי
273	— — — — —	מאיר שטיקערס לידער
280	— — — — —	אין מילואַקי לעבט אַ ייִדישער פּאַעט
286	— — — — —	„כתבים“ פון חיים קרול
292	— — — — —	י. ל. קאַלושינער
296	— — — — —	לוי גאַלדבערגס לידער
303	— — — — —	ד״ר א. מוקדוני
310	— — — — —	משה יונה האַימאַוויטש
316	— — — — —	אַ ליטעראַרישע סענסאַציע
321	— — — — —	נ. ב. מינקאַוו
326	— — — — —	נ. ב. מינקאַוו צו זיין ערשטן יאַרצייט
328	— — — — —	ש. מיללער
334	— — — — —	אלף כצס „שפיל אין לידער“
340	— — — — —	אליעזר בלום-אַלקוויטס דערציילונגען
345	— — — — —	46 ייִדישע לידער אויף ענגליש
351	— — — — —	שעקספירס סאַנעטן
357	— — — — —	קאַלעוואַלאַ אויף ייִדיש
362	— — — — —	ייִדישע ליטעראַטור אין אַמעריקע — אַ נס

ביכער פון זעלביקן מחבר

ל י ד ע ר

יעקב גלאטשטיין
פרייע פערזן
קרעדאס
יידישטייטשן
געדענקלידער
שטראלנדיקע יידן
דעם טאטנס שאטן
פון מיין גאנצער מי

בעלעטריסטיק

ווען יאש איז געפארן
ווען יאש איז געקומען
עמיל און קארל

ע ס יי ע ז

אין תוך גענומען, באַנד איינס
אין תוך גענומען, באַנד צוויי

פארלאג-אדרעס:
 " K I U M "
 Ayacucho 352
 Buenos Aires   Argentina

דערשינענע ביכער:

1. דוד בייגוריון — נצח ישראל
2. מענדל מאן — אין א פארוואַרלאַזטן דאַרף (אויספאַרקויפט)
3. יהואל האַלפערן — דער רעוואַלט פון אַ גלות-פּאָלק
4. יוסף שפּרינצאָק — אין וואַרט און אין שריפט
5. ה. ליוויק — אַ בלאַט אויף אַן עפּלבוים.
6. אפרים דקל — געהיים-דינסט פון דער „הגנה“ אין ארץ-ישראל
7. ד"ר טעאָדאָר הערצל — דערציילונגען און פעליעמאַנען
8. י. לעשטשינסקי — דאָס נאַציאָנאַלע פנים פון גלות-יידנטום
9. מ. גראַסימערמאַן — יידן צווישן יידן
10. יצחק בריצבי — מיט דער צווייטער עליה
11. רחלם לידער
12. מענדל מאן — די גאָס פון בליענדיקע מאַנדלען
13. אריה לעאָן קובאַווי — וואַרצלען און פליגלען (אויספאַרקויפט)
14. שלמה סיימאָן — אין די טעג פון די ערשמע נביאים (אויספאַרקויפט)
15. יוסף ווייץ — זכרונות
16. אפרים אויערבאָך — גילדענע שקיעה
17. מרדכי שטרינגלער — שמועסן מיט דער צייט (אויספאַרקויפט)
18. יצחק יאַנאַסאַוויטש — מיט ייִדישע שרייבער אין רוסלאַנד
19. פנחס שטיינאוואַקס — ציוניסמן
- 20-21. יעקב גלאַטשטיין — אין תוך גענומען (צוויי בענד)

אין שפּאַניש:

Marie Syrkin: Al Servicio de una Causa (Agotado)
Ab. N. Polak: Así se forjó el Estado de Israel

אין גיכן דערשיינט:

שלמה ביקל — אַ שטאַט מיט יידן
 זלמן שזר — ליכטיקע פּערזענלעכקייטן
 בנימין וועסמ — ציוניזם אונטער די סאַוויעטן

Este libro se terminó de
imprimir en el mes de
junio de 1960, en
los Talleres Gráficos de
JULIO KAUFMAN, S.R.L.,
Avenida Corrientes 1976,
Bs. Aires, Rep. Argentina

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINE

•

SUM AND SUBSTANCE

Copyright by
JACOB GLATSTEIN
New York

•

Hecho el depósito que marca la ley 11.723
Buenos Aires

Editado por
Poale Sion Hitajdut
Departamento
Ediciones "KIUM"

JACOB GLATSTEIN

EN ESENCIA

T O M O II

BUENOS AIRES

1960